Eski Yunan Tarihine Giriş: 1. Dersin Metni

6 Eylül 2007

1. **Bölüm : Batı Uygarlığının Kurucusu Antik Yunan Uygarlığı**

Profesör Donald Kagan: Size sormak istiyorum: Niye buradasınız? Daha doğrusu, siz, biz, neden hepimiz eski Yunanlıları araştırmak istiyoruz? Üniversitede belirli bir konuyu inceleyip öğrenmek isteyenlerin, bunun nedenini sorgulamalarının ben akla uygun olduğunu düşünüyorum. Konu nedir? Size sözünü ettiğim tarihler arasında yaşamış olan Yunanlılar, yaşamlarını 21. yüzyılda sürdürenlerin neden dikkatini çekmekte? Bunun yanıtı yahut yanıtlardan bir tanesi – birden fazla yanıt olduğu için – Yunanlıların çok ilginç olmaları. Ama bu benim düşüncem... – aradığım sözcük 'nesnel'in karşıt anlamlısı, yani öznel -çok öznel bir gözlem. Dolayısıyla daha az öznel olarak nedenin Yunanlıların durumlarından, yani sadece Batı'yı değil, bütün dünyayı şekillendiren kültür olan, Batı Uygarlığının en dikkate değer başlangıç noktasında bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Bana göre diğer özellikleri ne olursa olsun, Batı, halkları için daha önce görülmemiş derecede özgürlük sağlayan devlet ve adalet kurumları meydana getirmiştir. Aynı zamanda bir doğal bilim ve teknoloji bütünü yaratarak daha önce hayal edilemeyecek derece sağlık düzeyi ve maddi refah sağlamıştır ki, bu durum Batı'nın dışında kalanlarda ve Batı'dan etkilenmiş yerlerde görülmemektedir. Trinidad'da Hint'li ana babadan doğma, Nobel Ödülü sahibi V. S. Naipul'un modern dünyadan söz ederken, evrensel uygarlığı Batı'nın şekillendirdiğini söylediğinde haklı olduğunu düşünüyorum.

Dünyada herkes, eğer Batı'dan haberi varsa, Batı bilim ve teknolojisinin başardıklarından faydalanmak ister. Bir çoğu da Batı'nın politik özgürlüğüne katılmak ister. Ek olarak, deneyimler göstermiştir ki, mantık ve nesnellik bağlantısı olmadan bir toplum Batı'nın bilim ve teknolojisinden tümüyle yarar sağlayamaz, çünkü bunlar bilgi ve politik özgürlüğün gereksinimi olduğu gibi devamını ve ilerlemeyi sağlar. Dolayısıyla Batı deneyiminin özelliği olan "akla öncelik vermek" ve "nesnel olmak" dünyanın hemen her yerinde arzulanan gayelere erişimin gerekleridir.

Fakat Batı uygarlığı diğer kültürlerin de otomatik olarak geçireceği kaçınılmaz bir sürecin sonucu değildi. Çoğunlukla şans ve kazanın önemli rol oynadığı eşsiz bir tarih sonucu ortaya çıkmıştır. Özgürlük ve maddi yaşam koşullarında gelişme sağlayan kurum ve fikirlerin kök salması ve gelişmesi için, bunların nasıl oluştuklarını ve neleri galebe çaldıklarını anlamak gerekir. Batı'lı olmayanların modernliği karakterize eden şeyleri paylaşmak ve istediklerini elde etmeleri için Batı uygarlığının fikir ve tarihini incelemeleri gerekmektedir. Batı'lılar da bunları korumak istiyorlarsa aynı şeyi yapmalıdırlar.

İnsan soyunun çeşitli uygarlıkları temel nitelikler paylaşır. Çoğu ekinsel tekdüzelik ve stabiliteye yönelmiştir. Bu kültürlerin çoğunda us, her türlü pratik ve bilgisel gayelerle kullanıldığı halde, hala dinden özgür olamamış ve bazı temel fikirlere karşı gelebilecek

üstünlüğü elde edememiştir. Standart devlet şekli monarşidir. Batı dışında, cumhuriyetler görülmez. Hükümdarlar kutsal sayılırlar veya tanrının seçilmiş sözcüsü olarak kabul edilirler. Dinsel ve politik kurumlar ve inançlar birbirlerini destekleyen birleşik bir yapı çerçevesinde iç içe geçirilmişlerdir. Temel, dinsel otorite, gelenek ve iktidardır. İnsanlık tarihinde ekinlerin büyük bir çoğunluğunda kişisel özgürlük kavramının hiç bir önemi yoktur.

İnsanların paylaştığı bu deneyimin ilk ve en kesin kırılma noktası eski Yunan'da gerçekleşir. *Poleis* olarak adlandırılan kent devletler birer cumhuriyet idi. Zenginlik yönünden kentliler arasında nispeten az fark vardı. Paralı asker tutacak kadar zenginliği olan kral yoktu. Dolayısıyla kentliler kendileri savaşmak zorundaydılar ve ne zaman savaşacaklarına kendileri karar veriyorlardı. Ortak güvenliğin ve ortak çıkarların bağımsız savunucuları olarak hemen bütün önemli kararlarda rol alma isteminde bulundular. Böylece, ilk kez, politik yaşam gerçekten yaratıldı. "Politik" sözcüğünün Yunanca *polis* sözcüğünden geldiğine dikkat edin. Bundan önce gerek olmadığı için böyle bir sözcük yoktu. Bu politik yaşam nispeten geniş bir kitle tarafından paylaşılıyordu ve politik yaşama katılmak Yunanlılar için çok önemli idi. Bu gibi devletler, doğal olarak bürokrasiye gerek duymuyorlardı, çünkü yönetilmesi gereken geniş krallık veya devlet varlığı bulunmuyordu ve bürokrat bir sınıfı destekleyecek/besleyecek ekonomi tam olarak oluşmamıştı. Ayrı bir papazlar sınıfı bulunmamaktaydı ve evrensel olarak diğer uygarlıklarda çok önemli olan ölümden sonra sonraki yaşama ilgi de çok azdı.

Bu değişik, dinamik, laik ve çok özgür bağlamda, ilk kez, ilahiyatı özgürce irdeleyen veya hiç önem vermeyen modern doğal bilim ve felsefenin kökünü oluşturan gözlem ve akıl temeli üzerine kurulu doğal bir felsefe oluştu. Yunanlıları değişik kılan dünya görüşleridir. Diğerlerinin tekdüzelik ve devamlılık görmeleri karşıtı olarak, Yunanlılar ve onlar gibi düşünenler, ayrılmaları (disjunction) fark etmişler ve ayrımlar (distinctions) yapmışlardır. Yunan düşünce şekli, Yunanlılardan önce gelenlerin karakteristiği olan, örneğin inanç, şiir ve sezgi kullanarak bilgiye ulaşma şeklinin değişimini gerektirir. Bunların yerine, Yunanlılar gittikçe artarak akla güvenmeğe odaklanmışlardır. Akıl, gerçeğin doğasının devamlı akla dayalı bir şeklide incelenmesini olası kılar. Mistik anlayış karşıtı olarak bilimsel teorilere sadece meditasyon ile erişilemez. Dünyanın doğru şekilde gözlemlenmesi ve diğer insanlar tarafından eleştirilebilen, analiz edilebilen, değiştirilebilen ve düzeltilebilen bir uslamlama gerekir.

Bu şekil düşünce aklın özgürleşmesinin ve taçlanmasının başlangıcı olmuştur. Bundan böyle Yunanlılar gözlemledikleri, doğal, insansal ve tanrısal her şeyi aklın araştırıcı incelemesine bağımlı kılmışlardır. Zaman zaman cumhuriyetlerini kurmuşlar ve yabancı imparatorluklar tarafından ele geçirilene kadar, Yunanlılar monarşinin bütün şekillerini reddetmişlerdir. Her yönüyle kişinin, bir insan veya tanrının keyfi emri olmayan, politik bir toplumun meydana getirdiği kanunların hüküm sürdüğü bağımsız bir *polis*'te özgür olarak yaşaması gerektiğini düşünmüşlerdir. Kanun ve adalet ile ilgili bu fikirler Batı tarafından etkilenmeden önce, Batı geleneği dışında kalan hiç bir yerde gelişmemiştir. Bununla beraber, Yunanlılar insanoğlunu doğal düzenle yüksek özel bir yerle

birleştirmişlerdir. Ders ilerledikçe size anlatacağım gibi, Yunanlılar benim bildiğim uluslararasında tanrılarla olan ilişkilerinde en kibirli olanlardır. Böylece bir anlamda insanoğlunu çok yükseklere yerleştirmişlerdi, ama bu resimde insanoğlunun büyüklüğünün ve olanaklarının sınırlarının acılı anlayışı da bulunmakta idi.

İnsanoğlunun gerçek ve olası büyüklüğündeki yükselişi beraber düşünüldüğünde, sınırlamada olan ölümlülük ve diğer şeylerin Klasik Yunan uygarlığınca nitelenen, trajik insanlık durumunu meydana getirdiği görülür. Bununla baş edebilmek için, Yunanlılar insanların aşırı hırslarına gem vurulmasında ısrarlı olmuşlardır. Delphi Apollon Tapınağı – Yunanlılar bu tapınağa evrenin göbeği demişler ve burası da Yunan dünyasının kesin merkezi olmuştur – sınırları dışında yaşayan, Yunan olmayan halklar tarafından da önemli bir merkez olarak görülmüştür. Delphi'deki bu tapınağın üzerinde "Kendini Bil" ve "Aşırılığa Kaçma" yazmaktadır. Kanımca ikisi beraberce şu anlama gelir: "Yanılabilen bir insan olarak sınırlarını bil ve sonra da ılımlı ol, çünkü tanrısal değilsin, ölümlüsün."

Bu öğütlerin yanı sıra, insanların doğasının bir parçası olan yeteneklerini geliştirmeleri, erdemli olmayı öğreterek kötülüklerden geri durmalarını sağlamak için iyi bir politik rejime gerek görmüşlerdir. Aristoteles'den yaptığım alıntı bu noktayı açıklığa şöyle kavuşturur: "Yetkinleştirildiği zaman insan nasıl en iyi hayvansa, kanun ve adaletten uzaklaştığında da en kötüsü olur. Çünkü silahlandığı zaman adalet için çok tehlikelidir ve doğal olarak sağduyu ve erdemle silahlı olan insanoğlu, bunları tam ters amaçlar için de kullanabilir. Dolayısıyla, erdemsiz insan hayvanların en acımasızı ve vahşidir." Aristoteles devamlı olarak insanoğlunun bu karanlık yönünü kontrol altında tutacak adaletin sadece kendi kendilerini yöneten özgür kişilerinden meydana gelen düzenli toplumlarda bulunabileceğini ve böyle bildiği tek toplumun Yunan *polis'*i olduğunu söyler.

2. Bölüm: Yahudi-Hıristiyan Geleneği

Şimdi, Batı tarihinin ikinci büyük dalgası, bu ana kadar anlattığımdan çok değişik olan Yahudi-Hıristiyan geleneğidir. Hıristiyanlığın asıl kökleri, insanlardan kesin olarak ayrı, onlardan büyük ahlaki istemleri olan, kralları ve imparatorları bile yargılayan tek, kudretli bir tanrıya tapan din olan Yahudiliktedir. Hıristiyanlık mazlum bir din olarak başladı ve asırlar boyu Roma İmparatorluğu'na, Roma'ya ve genelde laik devlete karşı düşman olduktan sonra, sonunda Roma'yı ele geçirdi. Hıristiyanlık, her zaman devletten bağımsız ve devlete karşı oldu. Laik otoriteye meydan okuyan iddialarla, başlangıçtaki asi niteliklerini hiç bir zaman tamamen kaybetmedi. İşte bu da Batı'ya özgüdür, aynen Yunan deneyimlerinin özgünlüğü gibi… Bu çeşit dini örgüt başka hiç bir insan toplumunda yoktur.

Böylece evrenselci bir din ile Roma imparatorluğu gibi büyük bir imparatorluğun birleşmesi, diğer medeniyetlerde olduğu gibi özgürlük beklentileri ve olasılıklarına son verebilirdi. Ama Hıristiyanlığın Yunan felsefesinin mirası olan ussal tartışmalarını devralması Tanrının doğası ve diğer teolojik sorularla ile ilgili bölücü kavgaların çıkmasına

neden oldu. Bu durum Yunan felsefi tartışma geleneğine uygun düşmekte idi. Öne sürdüğüm sav şudur; Yahudi-Hıristiyan geleneği, Yunanlılardan ne kadar ayrı ve bazen tamamen buna karşıt olsa da, Yunan kültürünün bir yönü Hıristiyanlığın doğasında vardır ve Hıristiyanlık için önemlidir. Bir Yunan kaynağına dayanmaktadır.

Romalıların barbar olarak adlandırdıkları kişiler Batı Roma İmparatorluğunu yıktı ve böylece imparatorluk kontrolü altında dini ve politik birliktelik baskısı uygulamaya çalışan imparatorların kuvvet ve gayretlerini de sona erdirdi. Doğuda imparator bunları yapabildi çünkü barbarlar tarafından fethedilmemişlerdi, ama Batı'da kimsenin egemen olmadığı bir durum vardı. Böylece insanoğlunun genel deneyimindeki ikinci kesin kırılma noktasına gelinmiş oldu. Roma'yı baş aşağı eden Batı Germen kavimleri güçsüz ve bölünmüş durumdaydılar. Avrupa coğrafyası ve çok kısıtlı teknolojiden kaynaklanan engeller, herhangi bir komutanın rakiplerini alt edip geniş bölgelere kendi iradesini benimseterek büyük bir imparatorluk kurmasına engel olmakta idi. Bu koşullar özgürlük için gerekli olan kurum ve alışkanlıkları oluşturdu, ama aynı zamanda Avrupa'nın istilalara uğramasına ve neredeyse ortadan kalkmasına neden oldu. Tarihinin çok erken dönemlerinde Avrupa daha tam oluşmamışken az daha yok olacaktı.

Hıristiyan Kilisesi bunu önleyip herkese boyun eğdirebilir ve birlik sağlayabilirdi, çünkü tüm Batı kısa zamanda Hıristiyan olmuştu. Ama, aslında kilise hiç bir zaman devleti denetleyebilecek güce sahip olamadı. İmparatorların ve kralların ihtiras ve hırslarına müdahale edecek gücü olan kilise, bazı Papa'ların gayretlerine rağmen hiç bir zaman kendi egemenliğini kuramadı. Hiç kimse özgürlük için arayışa girip planlar kurmadı, fakat hükümdarların kendi aralarındaki bitmek tükenmek bilmeyen çatışmalarının bıraktığı boşluklar ve bunlarla kilise arasındaki çatışmalar özgürlüklerin filizlendiği zemini yaratmış oldu. Özgürlük, bazı şeyleri normal yoldan yapmak mümkün olmadığı için meydana gelen bir çeşit kaza gibi oluştu. Oluşan boşlukta kentler kasabalar tekrar meydana çıktılar ve onlarla beraber de özgürlük için gerekli destekler oluştu. Daha önce sözünü ettiğim rekabetlerden yararlanarak, kentler, yerel güçlerden bildirgeler fermanlar alarak kendilerini yönetme ve işlerini yürütme haklarına kavuştular.

İtalya'da bu kentlerden bazıları çevrelerindeki bölgeleri denetim altına almayı başararak, eski Yunan kentlerine benzer kent devletler haline geldiler. Bu kentlerin özerkliklerinin desteği Papa'lar ile İmparatorlar arasındaki, yani kilise ile devlet arasındaki bitmeyen çatışma idi. Bu çatışma da tamamen Batı'ya özgü bir deneyimdir. Modern dünya bu kent devletlerde şekillenmeye başladı. Halk genelde Hırıstiyandı ama yaşamları ve bakış açıları gittikçe din dışı olmaya başladı. Sadece İtalya'da değil, Alp Dağlarının kuzeyindeki diğer kentlerde de insanlık onuru ve saygınlığı önem kazandı. Bu durum Tanrıyı ve öteki dünyayı her şeyin merkezi yapan Ortaçağ Batı geleneğinden kesin bir sapma idi.

Bu yeni görüş Floransalı bir düşünür olan Pico della Mirandola tarafından çok gösterişli bir özgüven ile şöyle açıklanır: "Tanrı, insanoğluna dedi ki ben, yani Tanrı, seni ne Göklerden ne de Dünyadan yarattım, ne ölümlü ne de ölümsüzsün. Böylece özgür seçim ve şeref ile sanki kendi kendini yaratıyormuşsun gibi, kendini yeğlediğin herhangi bir

şekle sokabilirsin. Ey babamız Tanrının sonsuz cömertliği, insanlığın en yüce ve büyük mutluluğu, kim ne isterse o olabilir". İşte şimdi burada çok dikkat çekici olan şey, dev bir adımdır, hatta Yunan hümanizmasının da ilerisinde dünyada yepyeni bir şeydir bu. M.Ö. 5. yüzyılda Yunanlı sofist Pythagoras'ın ileri sürdüğü gibi, insanın her şeyin ölçütü olan radikal fikrinden de ileri bir görüştür bu. Pico'ya göre insan ölümsüzlükten de ötedir. Doğası gereği sınırsızdır. Kendi formasyonuna karar vermekte ve her ne istiyorsa elde etmekte tamamen özgürdür. İnsanların davranışlarını, uslarının ılımlı denetiminden uzak olarak, usları değil sadece istençleri belirler.

Diğer bir Floransa'lı, Machiavelli aynı yönde daha da ileri gitmiştir. Onun sözünü tekrarlıyorum: "Kader bir kadındır ve onu baskı altında tutmak, dövmek ve onunla mücadele etmek gerekir." Yunanlılar bu kavramı felakete neden olacak çok tehlikeli bir küstahlık olarak görürlerdi ve bu ders boyunca hakkında çok konuşacağımız, onların çok kullandıkları bir sözcüğe örnek olduğunu düşünürlerdi. *Hybris,* kendilerini insanüstü görüp sanki ilahi varlıklarmış gibi davranan insanların üstüne çöken şiddetli bir kibirdir. Francis Bacon, Machiavelli'nin etkisi altında, insanoğlundan uslarını kullanarak doğanın sırlarını öğrenmeye çalışmalarını, doğaya bir kadınmış gibi davranmalarını ve maddi gönenç elde etmek için doğaya egemen olmalarını ister. Böyle davranmanın ilerleme sağlayacağını ve insanların durumlarının iyileştireceğini savunur. Bu çeşit düşünce, bilimsel devrimin merkezinde yatan düşüncedir ve modern bilim ve teknolojinin temelindeki inanç olarak devam etmektedir.

Hobbes, Locke gibi bazı İngiliz filozoflar, politika alanına da benzer yeni modernlikler uygulamışlardır. Tüm insanların ortak tutkusu olan öz savunmayı temel alan anlayışları ile Yunanlıların hiç aklına gelmeyen bir şey keşfettilerdi. İnsanların, doğanın bir parçası olan veya hayırsever ve makul bir tanrının lütufu olan doğal haklara sahip olduklarına karar verdiler. İnsan, doğuştan toplumun bir parçası olarak değil, yalnız bir yaratık olarak görülmekte idi. Bu tamamen Yunan görüşünün tersidir. Aynı zamanda insanoğlunun temel hakları mutlak idi ve her kişinin yaşam, özgürlük ve mal sahibi olma hakkını savunmasına hiç bir şey müdahale etmemeliydi. Özgürlükleri modern zamanların erken dönemlerinde meydana çıkan monarşileri tehdit etmişlerdir. Monarşiler özgürlükleri bastırabilirlerdi; ama Protestan Reformasyon kişisel özgürlük davasında geliştirici rol oynadı. Kişisel kurtuluşa odaklanmanın ve derinlere inen bir us geleneğinin sonucu Hrıstiyanlık içinde meydana gelen diğer bir değişim, inanç meselelerine ve kilise ile devlet arasında devam eden çatışmaya bile müdahale etti.

İngiliz İhtilali, daha çok Kral Charles'ın yabancı bir inancı benimsetme uğraşları nedeni ile olduğu kadar, krallığı içinde daha sıkı politik denetim oluşturmaya çalışması sonucu çıkmıştır. Ama İngiltere'deki özgürlük ve kanuna bağlı devlet geleneği etkin direniş meydana getirecek kadar sağlamdır. Oluşan ayaklanma sonucu kısıtlı temsili anayasal hükümet doğmuştur ki, bu da sonunda bizim modern demokrasi şeklimizi doğurmuştur. Bu örnek ve ürettiği düşünceler Fransız ve Amerikan ihtilallerinin ve tüm modern anayasal geleneğin desteği ve yol göstericisi olmuştur. Bu düşünceler ve kurumlar, kişi ve toplum ile ilgili modern liberal politik düşüncenin temelini teşkil eder. Diğer yandan

bilim ve teknolojinin insan kaderini geliştiren ve evreni daha iyi anlayıp denetim altına almasına neden olan gücü de Batı'da akla verilen değeri en yüksek noktaya ulaştırmıştır.

3. Bölüm : Batı Uygarlığı Tarafından Yaratılan Sorunlar

Son iki yüzyıldır Batı uygarlığının bu en nitelikli iki öğesi giderek daha çok saldırıya uğramıştır. Değişik zamanlarda, bilim ve teknoloji insan toplumunu harap etmekle ve insanları doğaya ve birbirlerine yabancılaştırmakla, zengin ile fakirin arasındaki uçurumu genişletmekte ve toplu imha silahları üreterek veya çevreyi bozarak insanların varlıklarını tehdit etmekle suçlanmıştır. Aynı zamanda özgürlüklerin temeli de sorgulanmaktadır. Jefferson ve arkadaşları politik haklarının aşikâr olduğunu ve Yaradan'ın lütfu olduğunu kabul ederler. Ama günümüzde dinin gücü azalmış ve çoğu kişi için modern politik ve ahlaki düzenin temeli olmaktan çıkmıştır.

Nietzsche Tanrı'nın öldüğünü ortaya koymuş ve Dostoyevski de Büyük Sorgulayıcı'da Tanrı öldüğü zaman her şeyin serbest olduğunu öne sürmüştür. Nihilizm toplum ve toplum ahlakı için bütün nesnel temelleri reddeder. Nesnellik kavramının kendisini reddeder. Hatta iletişim olasılığını bile reddeder ve bugün kaba bir nihilizm kavramının özellikle başta üniversiteler olmak üzere ilkokullara kadar bütün eğitim sistemimizi etkilediğine inanmaktayım. Bu gibi fikirlerin zafere ulaşmalarının sonuçları muazzam olur. Hem din hem de us kaldırılırsa elde irade ve güç kalır ki, burada geçerli olan tek kanun "orman kanunu" olur.

Zayıf kişiler veya en kuvvetli otoriteyi sorgulayanlar için korunma yoktur. Dini veya ussal bir temel yoksa, kişisel özgürlükler için de bir temel bulunmaz ve var olan fikir ve kurumların eleştirisi mümkün olmaz. Batı'lı entelektüellerinin Batı'nn elde ettiği büyük başarılara bu şekilde hücum etmeleri tamamen Batı geleneğine uygundur. Tarihte ilk kez böyle davranan topluluk, M.Ö. 5. yüzyılda Yunan'da gerçekleşen Sofist'lerdir. Şimdi benim meslektaşlarımın uğraştığı çoğu soru, bu Sofistler tarafından çoktan sorulmuş bulunmaktadır. Batı düşüncesinin bilimde elde ettiği başarıların yanı sıra, politik özgürlük kavramının Batı uygarlığının içinde ve dışındaki kişilerce en popüler ve arzulanan şey olduğu bir devirde bu soruların bu kadar geçerlik kazanmasının ironik olduğunu düşünüyorum.

Evet, Batı uygarlığı ile ilgi övücü şeyler söyledim ama Batı deneyiminin ve yaşam şeklinin karanlık bir yanı olduğuna da yadsıyamam. Uygarlığın odak noktasına özgür us ve kişisel özgürlüğü koymak, bunların yaratacağı çatışma, kargaşa, dengesizlik ve belirsizlik ile yaşamak demektir. Özgürlük, ulusların ve dinlerin aralarında ve kendi içlerinde bölünmeleri ve çatışmalarının yarattığı boşluklarda doğmuş ve gelişmiştir. Modern silahların gücünün buna müsaade edip etmeyeceğini ve dünyanın her ne pahasına olursa olsun devamlılığını sürdüreceğini düşünmeliyiz. Kişisel özgürlük, hür toplumlarda yaşayan insanların durumlarını yükseklere taşır, ama aynı zamanda da kaçınılmaz eşitsizliklere izin verdiği için zayıf noktaları bulunmaktadır. Çünkü her kişi kendi

durumunu iyileştirmekte serbest ve çıkacak sonuçtan da sorumludur. Özgürlük, toplumdan soyutlanmaya izin vermez ve kişinin yabancılaşması hem kendine hem de topluma çok pahalıya mal olur.

İçinde yaşadığımız Batı geleneğinin modern şeklinin ortaya koyduğu sorunlar bunlarla bitmez. Pico della Mirandola'nın gem vurulmamış iddiaları ile veya kendi doğasını değiştirmek ve şekil vermek için üstün kişinin gücünü öngören Nietzsche savı ile veya insanın doğasını ütopik toplumsal projelerle değiştirmeye yönelik modern totaliter yaklaşım ile olsun, modern Batı'nın fikirlerinin ve dünyevi başarısının yol açtığı küstahlık eğilimleri, Batı'nın kendi büyük geleneklerini ve başarılarını tehdit etmektedir. Batı uygarlığı örnek bir uygarlık olarak ortaya çıktığından, bütün dünya için sorunlar yaratır. Özgürlük ve usun üstünlüğünün ortaya koyduğu zorluklar göz ardı edilemediği gibi, bu özelliklerin baskın olmadığı diğer kültürlerin deneyimlerinden de yararlanmak mümkün olmamaktadır. Diğer bir deyişle, hepimizin karşı karşıya olduğu sorunları anlamak ve baş etmek için, herkesin Batı deneyimini öğrenmesi ve kavraması gerekmektedir.

Kanımca, özellikle modern zamanlardan önceki eski Batı geleneklerini incelememiz gerekir ve ciddi bir şekilde işimize yarayacak aklı burada, özellikle her şeyi başlatan Yunanlılarda bulacağımıza inanmalıyız. Onlar insanoğlunda saklı olanakları, kısıtlayıcı sınırları ve içinde yaşadıkları durumu anlamışlardır. İnsan muktedir ve önemlidir ama yanılabilir ve ölümlüdür; büyük şeyler başarabildiği gibi en kötü suçları da işleyebilir. Demek ki trajiktir, kuvvetlidir, ama, sınırları vardır. Seçim ve hareket özgürlüğü vardır ama kendi doğası ile sınırlıdır çünkü bilir ki hiçbir zaman kusursuz bilgi ve anlayış, adalet ve mutluluğa erişemeyecektir. Fakat ne olursa olsun arayışını devam ettirmeye kararlıdır.

Bunları, anlamlı olan insanlık durumunun doğru bir tanımı diye algılıyorum ben, sadece Yunanlılar ve onların Batı'daki ardılları için değil, bütün insanlar için bu böyle. Bu yaklaşım ancak Batı deneyiminin ciddi bir şekilde incelenmesi ile elde edilebilir. Böyle bir çalışmayı terk etmek veya günlük politik amaçlarla yozlaştırmak bütün insanlık için büyük kayıp olur. Temelde, bu uygarlığın kökünde Yunanlılar vardır. Onların deneyimini ben bu amaçla inceledim ve eminim ki siz de bu nedenle öğrenmek istiyorsunuzdur. Teşekkür ederim. Gelecek Salı, derse katılacaklarla yine görüşmek üzere…

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 2. Dersin Metni

11 Eylül 2007

1. **Bölüm : Minos Uygarlığı**

Profesör Donald Kagan: Bugün sizlerle, elimizde olan verilere dayanarak bildiğimiz kadarıyla, Hellen – Yunan kültürünün başlangıç dönemleri hakkında konuşmak istiyorum. Ama sizi uyarmalıyım ki, tarihte geriye gittikçe, özellikle prehistorik dönemlere indiğimizde, hatta erken dönemler hakkındaki, bilgimiz de azalmakta … Bu dönemlerden günümüze yazılı kaynaklar ulaşmadığından, bilgimizin arkeoloji ve yazılı kaynaklara dayanarak şekillendiğini vurgulamalıyım. Yani yazılı kaynaklardan önce, sessiz kaynak diyebileceğimiz verilere dayanarak yapılan yorumlarla, çok karmaşık ve hatta belirsiz verilere dayanarak çıkartılan bilgiler sayesinde bu dönemler aydınlanmaya başlanmıştır. Tarihçiler için çok önemli olan bu dönemlerde herhangi bir tarihi oturtmak bile ancak üç aşağı beş yukarı başarılabilmekte ve bu da tartışmalara yol açmaktadır. Bu durum, önümüzdeki derslerde tartışacağımız tüm konular, en temel unsurlar için bile söz konusudur. Anlatacaklarımın ancak tarihi gerçeklere yakın tahminler olacağını aklınızda bulundurmalısınız.

Hikayemize Ege bölgesinde Tunç Çağı'nın başlangıcıyla başlıyoruz. Bunun yaklaşık M.Ö. 3. binlere rastladığı anlaşılmaktadır. Son zamanlarda bunun aslen 2900'lere indirebileceğimiz tartışılmaya başlandı. Tam olarak bilmek olası değil; bunu çok fazla kafaya takmamak gerek. Tunç Çağı'ndan önce uygarlık olarak betimlenebilinecek herhangi bir veriye rastlanmadığından ilk defa bu dönemde, çağla bağlantılı olarak 'uygarlık' terimini kullanmaktayım. 'Uygarlık' kavramı, köylerden ziyade şehir olarak adlandırabileceğimiz, yerleşik yaşam için yapılarını oluşturan toplumlar için kullanılabilir. Geç Taş Devri'nde, Neolitik'te bile tarım köylerinin varlığını bilmekteyiz. Bunlarla aradaki en önemli farklılık, bir şehir sadece kendi ihtiyaçlarını üreten nüfustan oluşmaz; yani kendi yiyeceklerini üretmek yerine, toplumun birçok bireyi başkalarına ihtiyaç duyar. Üretim yerine, bürokratik veya dinsel görevler gibi, toplumun farklı sistemlerini yürütürler ve besin gibi temel ihtiyaçlar için toplumun başka bireylerine bağlıdırlar. En basit şekilde 'şehir' kavramını bu şekilde açıklayabiliriz.

Şehirlerle bağlantılı olarak, uygarlık konusunda, birçok kültürel nitelik ortaya çıkar. Yani Ege Havzasına baktığımızda, özellikle Girit adasında bunun ilk defa göze görülür şekilde ortaya çıktığını görürüz. Bu uygarlık ilk defa 20. yüzyılın başında arkeologlar tarafından bulunmuştur. Bir İngiliz olan Sir Arthur Evans, bu uygarlığı tanımamıza yarayan ilk ve en önemli buluntuları ortaya çıkartan araştırmacıdır. Sir Arthur Evans kendisini bu kültüre o kadar kaptırmış ki, bu kültürün krallarını kendi ataları olarak gördüğünü bile söyler. O bu uygarlığa, Yunan mitolojisinden tanıdığımız efsanevi Girit Kralı Minos'a dayanarak "Minos Kültürü" adını takan kişidir. Dolayısıyla bu yüzden günümüzde Minos Uygarlığı olarak söz ediyoruz. Bu terminoloji Girit adasındaki uygarlığı betimler. Bunlar Girit'i aşıp

Akdeniz'in çeşitli bölgelerine kadar uzanarak bir imparatorluk kurmuşlardır. Ama her şey Girit'de başlar ve Tunç Çağı'nda oluşan bu imparatorluk bu bölgede bilinen ilk uygarlığı oluşturur.

Minos kültürü ilk olarak kuzey Girit sahillerindeki Knossos şehrine dayanarak şekillendirilmiştir. Burada muazzam bir saray yapısı bulunur; bugün, kalıntıları çok iyi derecede koruna geldiğinden önemli bir turistik merkez olarak ziyaret edilir. Buradaki buluntulara ve hatta Girit'teki başka buluntulara da baktığımızda Ön Asya'nın diğer ve daha eski uygarlıklarına benzerlik gösterdiği sonucuna varabiliriz. Minos uygarlığı özellikle günümüz Irak sınırlarını ve çevresini, Dicle ve Fırat vadilerini içeren, hatta Suriye'ye kadar uzanan bölgelerde gelişmiş uygarlıklarla benzerlikler gösterir. Hatta, biraz daha geç olsa da, Nil nehri boyunca egemen olmuş Mısır uygarlığıyla da benzerlikleri vardır. Biliyorsunuz ki araştırmacılar Mısır ve Mezopotamya dillerini 19. yüzyılda okumayı başarmış ve dolayısıyla bu uygarlıklar hakkında Minos uygarlığından daha fazla bilgi toplamayı başarmışlardır. Bahsettiğimiz dönem hakkında da bu buluntulara dayanarak 'tarih' olarak adlandırabileceğimiz bir anlatı üretebilmişlerdir.

Ancak bunun Girit için doğru olmadığını görüyoruz. Yani, bir yazı sistemlerinin olmasına rağmen, ki elimizde yazılı tabletleri var, bugüne dek henüz kimse Minos'luların yazdığı yazıyı çözememiştir. Mısır ve Mezopotamya'da da bu nitelikte bilgilerden yoksunuz. Buluntulara bakarsak bunların antik çağa ait olduğunu, yani Tunç Devri uygarlıklarının buluntularını andırdıklarını söyleyebiliriz. Minos uygarlığının nasıl ve ne derecede Yunan uygarlığından farklılık gösterdiğini konuştuğumuzda, bu yorumun ne derecede ön plana çıktığını göreceğiz. İşte böylece, biz de, Yunan uygarlığına gelmiş bulunuyoruz. Minoslular Yunanlı değildi. Bir kişi için 'Yunanlı' dediğimizde ne anlamaktayız? Yunanlı dediğimizde, o kişinin ana dilin Yunanca ya da Yunanca'nın bir versiyonu ya da lehçesi olmalı, daha sonradan öğrendiği veya kullandığı dil olmamalı. Bunlar dilbilimsel terminolojidir. Ancak bu dili konuşanların, özellikle erken dönemlerde, çocukluklarından beri kısıtlı bir toplumun bireyleri olduklarını, öncelikle birbirleriyle evlenerek ortak kültürel özellikler geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla dilin sadece bir ipucu oluşturduğunu da söylemek mümkündür. Yunanlılar söz konusu olduğunda, bir tek aynı dili konuşmaktan daha fazla özelliklere sahip olduklarını düşünmemiz gerekmektedir.

19. yüzyıl boyunca ırklar hakkında çok konuşuluyordu. O dönemde özellikle antropoloji ve benzeri bilimlerin çerçevesinden birçok insan tarafından Yunan ve benzeri ırklar hakkında çok şeyler söylenmişti. Fakat sonuçta bu tip terminolojilerin uygun olmadığı kabul edildi. Bu tip yaklaşımlar insanların özelliklerinin genetik olarak açıklanabileceği varsayımına dayanır ve tamamen yanlıştır. Bu durumda Yunanlılardan bahsettiğimizde bir ırktan değil, bir kültürden bahsetmekteyiz ve bu kültür de temel olarak konuşulan ortak bir dil tarafından tanımlanmaktadır.

Kanıtlara dayanarak çıkartılan sonuçlar, Yunanca konuşan toplumların Ege Denizi etrafında, belki yaklaşık M.Ö. 2000 civarında, Girit'teki Minos uygarlığının ortaya çıkışından 1000 yıl kadar sonra ortaya çıktığını göstermektedir. Son zamanlarda

buluntular bunun yüz yıl kadar sonra olduğu kanısını yarattığından, yaklaşık M.Ö. 1900 diyebiliriz. Bu erken Yunan toplumları hakkında bilgimiz çok az olduğundan ancak üç – dört yüz yıl sonrasından, Yunan toplumlarının yerleşik olarak ortaya çıktığı ve Miken olarak adlandırdığımız dönemden başlamak durumundayız.

2. Bölüm : Miken Dili ve Yazısı

Miken ismi Peloponessos yarımadasının kuzeydoğusunda bulunan Mykenai şehrinden türetilmiştir. Homeros, hem İlyada hem de Odysseia yapıtlarında Troia'ya karşı savaş açan en önemli antik Yunan kralının Agamemnon olduğunu, Agamemnon'un bütün Argolis bölgesine hükmeden krallığını Mykenai'deki sarayından yönettiğini söyler. Bundan dolayı bugün yaklaşık olarak M.Ö. 1600'den 1100'e kadar uzanan Tunç Devri kültürüne Miken ve bu döneme de Miken Dönemi adı verilmiştir. Burada vurgulamak gereken nokta Mikenlilerin Yunanca konuşan bir toplum olduğudur. Bunu 20. yüzyılın başında bilmiyor olsak da yangınlar sırasında pişerek günümüze kadar koruna gelmiş kil tablet buluntularından elde edilen bilgilere dayanarak, dillerinin Yunanca olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynı durumun Girit'teki Knossos yerleşimi ve belki bazı başka yerleşimler için de söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Aynı anda olmasa da, oluşan büyük yangınların kil tabletleri pişirerek koruna gelmelerini sağladığı anlaşılmaktadır. Kilin zaman içinde eriyerek yok olduğunu düşünürsek, tabletlerin üzerindeki bilgilerin de zaman içinde eriyip gittiğini ve üretim amaçlarının gelecek için saklanma olmadığını düşündürmektedir. Yangınlarda pişerek günümüze kadar korunmaları tamamen şans eseridir. Birazdan size anlatacağım gibi bu buluntular kalıcılıkları göz önüne alınmaksızın tamamen kullanım amacıyla yapılmışlardı. Yazılı kaynaklara geri dönelim. Evans, Knossos'da toplam yedi yazılı kaynak buldu, ama daha sonra bunların aslında ikisinin önemli yazı şekilleri olduğu anlaşıldı. Bunlara yazı dersek, daha çok harflerden oluşan yazım şekilleri oldukları izlenimi vermiş oluyoruz. Evans bunların ne olduklarını tam anlayamadığı için, Linear A ve Linear B olarak bu iki yazı şeklini birbirinden ayırdı. Hassas ve uzun çalışmalar sonucunda buluntuların aslen iki ayrı yazı tipine ait olduğunu anlayabilmişti ve buluntuları bu iki kategoriden birisiyle bağdaştırabiliyordu.

Linear A daha erken olan yazı şekliydi. Bunun Knossos ve başka yerlerde Minos kralları tarafından kullanılmış dille bağlantılı bir yazım dili olduğu anlaşıldı. Görüldü ki, Linear B Linear A'ya benziyor olmasına rağmen, daha geç döneme ait ve kendine özgü bir yazı stiliydi. Bu sonuca buluntu alanları oldukça yardımcı oldu. Linear B yazıtlı tabletler stratigrafik olarak daha geç tabakalardan elde edilmişti. Ayrıca Linear B'nin Linear A'dan daha yalın bir yazı stili olduğu da görüldü. Tabii bu, Linear B'nin daha basit olduğunu göstermez aslında. Bunların alfabe kullanan yazım stilleri değil de hecelere dayanarak üretilmiş yazılar olduğu anlaşıldı. Yani her simge bir heceye denk düşmekte ve bir yerine iki harfi temsil etmekteydi. Bu özellik, Linear B'nin Linear A'nın içerdiği bir sürü sembolden daha yalın olduğunu ve yaklaşık altmış simge ile konuşulan dili yazılı hale

getirdiği anlamına gelmekteydi. Amerikalılar için yirmi altı harfle okuyup yazma öğrenmenin bugün ne kadar zor olduğunu düşünürseniz, altmış simge ile okuyup yazmanın da ne denli zor öğrenilebileceğini tahmin edebilirsiniz. Ama bu verilerden okuma yazmanın sıradan insanlar için olmadığı sonucu da çıkartabiliriz.

Şimdi Linear B'ye dönelim, henüz bahsetmemiş olduğum Linear B yazısının aslen Yunanca olduğu 1950'lerde, üstün kapasiteli, bilmece meraklısı genç bir mimar tarafından ortaya çıkartıldı. İlk önce bu bulgu şüpheyle karşılandı, ama Linear B yazıtları araştırmacıların eline ulaştıkça bunlarda ne dendiği anlaşılmaya başlandı ve bu gözlemin şüphe götürmediği de böylece herkes tarafından kabul gördü. Dolayısıyla, Linear B'nin Miken Dönemi'nde kullanılan bir yazı stili olduğu ve Mikenlerin de aslen Yunan olduğu kuşku getirmez bir gerçek oldu. Ancak yazıların çözülmesinden çok öncelerden itibaren Mikenler hakkında etraflıca bilgi edinilmeye başlandığını burada vurgulamam gerekmekte.

Burada ayrıca vurgulamak isterim ki, her geçen gün araştırmacılar, bir çok konuda yeni bilgiler ve yorumlarla varsayımların yanlışlarını yakalamakta ve bilgilerimizi yeniden ele alıp yeni sonuçlar çıkartmaktadırlar. Örneğin, dünyanın önde gelen üniversitelerine gitseydiniz, özellikle 1850'lerde Almanlara sorsaydınız, "Homeros, Mykenai ve başka yerler hakkında yazmıştı, bu yerler dünyanın neresinde?" deseydiniz, büyük ihtimalle, "Siz saçmalıyorsunuz, bunlar sadece mitolojik hikaye, sadece şiir, Agamemnon yoktur, Mykenai yoktur, bunların hiçbiri gerçek değil" yanıtını alırdınız. 1870'lerde Heinrich Schliemann adında bir Alman işadamıydı, üniversite eğitimi almamış olmasına ve bundan dolayı kendi cehaletinin etkisiyle Homeros'a inanarak Troia'nın yerini aramaya kalkışmıştı. Troia olduğuna inandığı alana gidip kazılara başladı. Burada yerleşim katmanlarıyla dolu bir höyük bulup bunun Troia şehri olduğuna inanmıştı. Birçok akademik tartışmaya odak olan bu bulgu sonunda Troia şehrinin gerçekten bulunduğu kanaatine varıldı. Buna dayanarak Schliemann, "Troia'yı buldum, ya Mykenai?" diye düşünmüş ve Homeros'a dayanarak Peloponessos yarımadasının kuzeydoğusunda Mykenai'yı aramaya gitmişti. Size bu hikayeyi anlatmayacağım şimdi, ama sonucunu tahmin edebilirsiniz. Schliemann Mykenai'yı da bulmuş, burada kazılar yapmıştı. Bu kazıları hemen sonra, bu bölgede yapılan başka kazılar izlemiş ve aynı döneme ait başka yerleşimler de bulunmuştu. Dolayısıyla henüz bu dönemin yazılı belgeleri bulunmadan birçok buluntuyla kültür hakkında önemli bilgiler edinilmişti.

3. Bölüm : Kale, Tarım Arazisi, Ölü Gömme Geleneği ve Yağ Ticareti

Bu kültürü bir çok karakteristik özellik sayesinde tanımamız mümkün oldu. Örneğin kültürün en tipik özelliklerinin bulunduğu Mykenai kentini ele alalım. Çünkü konuştuğumuz konu hakkında en güzel örnekleri içeren modeli buradan edinmemiz mümkün. İlk olarak yerleşimleri tepelerde, özellikle yürüyerek erişilebilinecek ama yine de kale oluşturabilecek yükseklikler aramak gerekmektedir. Mykenai kesinlikle bu nitelikte bir yükseltide kurulmuştu. Kralın sarayı kayalık tepenin üzerinde bir hisar, yani

kale şeklinde inşa edilmişti. Mykenai denizden yaklaşık 16 kilometre uzaklıktadır. Ama şunu da vurgulamak isterim ki, tüm Miken yerleşimleri denizden bu denli uzak alanlarda kurulmamıştı. Birçoğu denize çok daha yakın alanlarda bulunmaktaydı, ancak hiç birinin deniz kenarında bulunmadığı söylenebilir. Bunun sebepleri arasında, bu dönemlerde çok olan tehlikelerin özellikle denizden gelecek olanlarının hızla gece karanlığında korkunç baskınlara dönüşebileceği düşüncesiydi.

Karadan gelecek tehlikelerin gürültüleri önemli yerleşimlerin yakınlarında oturan köylüler tarafından duyulabiliyor olmalıydı, ama denizden gemilerle yaklaşan tehlikeler sessizlik içerisinde, hem de gece karanlığında gelip sabahın ilk ışıklarıyla büyük ihtimalle kaçınılmaz baskınlar haline dönüşebiliyordu. Dolayısıyla güvenliğin en önde gelen amaçlardan birisi olduğu görülmekteydi. Ancak Mikenler yerleşimlerini kıyılardan çok uzak alanlarda da kurmamışlardır. Bunun nedenleri arasında, kara ticaretinden çok ekonomik güçlerinin deniz ticaretine dayanması görülmelidir. Ancak bu dönemde kaleler ve hisarlar tarım alanlarıyla da çevrelenmişti. Hayatta kalabilmek için ticaretten ziyade tarım ve üretimin en temel dayanaklar olduğunu düşünürsek bu durumun hiç de şaşırtıcı olmadığını görebiliriz. Daha sonraları, tehlikenin az olduğu dönemlerde, buğday ve başka maddelerin ticaretinin yapıldığını görmekteyiz, ama bir yerleşimin kurulurken ilk aşamada ticaretten ziyade çevresindeki toprağa dayanacağını düşünürsek, toplumların ticaretten ziyade tarıma öncelik vermiş olmalarına şaşmamak gerekir. Yani Miken krallığında tipik bir yerleşimin, yüksek bir kayalıkta kurulmuş bir kale ya da hisarı çevreleyen tarım alanından meydana gelen bir üniteden oluştuğunu söyleyebilmekteyiz.

Schliemann Mykenai'da kazılara başladığında, ilk eriştiği buluntu mezarlardan oluşan bir dairesel alan olmuştu. Bu daire, toprağa kazılan kuyulardan oluşan bir seri mezar içermekteydi. Halen, bugün dahi, bunlar "kuyu mezarlar" olarak anılır. Asıl tepeden çok uzakta bulunmayan alanlarda daha dikkat çekici mezar tipleri bulunmuştur. Bunlar da yapılış biçimlerinden dolayı arı kovanı olarak adlandırılır. Aklınıza arı kovanının şeklini getirin, ama içeriden 15 metre kadar yüksekliği olan, olağanüstü boyutlarda, kocaman ve ağır, ama iyi işlenmiş taşlardan yapılmış bir arı kovanı şeklinde… Bu mezarlar muhteşemdi ve çoğunluğu toprak altında kalmıştı. Schliemann bu mezarları kazmak istiyordu. Bunlara harcanmış enerji ve zenginliği düşünürsek, yatanların kral ya da ailesine ait olduklarını kabul etmeliyiz. Başka kimsenin bu denli büyük ve pahalı mezarları yaptıracak güçlerinin olduğunu sanmıyorum. Sonsuza dek kapalı kalacak bir mezar inanılmaz bir çaba ve harcama sonucunda müthiş bir uğraşıyla yapılmıştı.

Kral sarayı da aynı şekilde Mykenai hisarının tepesinde bulunur. Burada toplumu denetleyen en önemli ve kudretli bireylerin yaşadığı bilinmekteydi. Tabii ki bunlar toplumun aynı zamanda en zengin bireyleri idiler. Bu yapıların oluşturulması için çok sayıda kölenin kullanılmış olduğunu düşünelim ve bu yapılar ancak uzun bir zaman dilimi içerisinde tamamlanmış olmalıydı. Herhalde bu kişilerin beslenmeleri bile bir külfet oluşturuyordu. Burada aslında oldukça zengin ve güçlü bir grup söz konusu. Schliemann'ı da buraya çeken aslında mezardaki ölü hediyelerinin zenginliğiydi. Schliemann'ın kazdığı buluntular arasında saf altın ölü maskeleri en kıymetli objelerdi. Bunlardan başka takılar,

aletler ve pahalı savaş araçları da Schliemann'ın kazdığı buluntular arasında yer alır. Buluntulara dayanarak mezarların krallara ve kral ailelerine ait olduğu kanaatine varılmıştı. Ayrıca az sayıdaki mezarların uzun bir zaman diliminde kullanıldıkları anlaşılmıştır. Bu mezarların kutsal olarak görülen toprakta birbirlerini izleyen krallara ait oldukları düşünülmektedir. Böylece eldeki verileri, zengin bir uygarlığın ve bu uygarlığın kudretli kralların bir aynası olarak yorumlayabiliriz.

Arkeoloji ve Linear B tabletlerdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla bu kültürler ciddi olarak ticaretle uğraşmaktaydı. Akdeniz'in her köşesinde Miken malzemesi, özellikle aletler, ama başka şeyler de, mesela seramik bulunmaktaydı. Mısır'daki gibi tarihlenebilir alanlarda ele geçtiğinden, kültür tarihlerini de oluşturmaya yardımcı olmuşlardır. Mikenler, Mısır'la ticaret ilişkileri içerisindeydi. Mısır malzemesini Miken topraklarında, Miken malzemesini de Mısır topraklarında bulmak mümkündür ve birçok şeyin de Mezopotamya'ya ve hatta Batı Akdeniz'e kadar gitmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu uygarlığın kesinlikle içine kapanık olmadığı, tersine, tüm Akdeniz'le bağlantı halinde olduğu anlaşılmıştır. Küçük şişeler içerisinde kokulu, yani parfümlü yağ ticareti yaptıklarını biliyoruz. Şimdi bu konunun önemini anlatabilmek için antik dünyada yağın yeri, yani yağ ticaretinin önemi hakkında bir şeyler söylesem iyi olacak.

Antik Yunan toplumlarında sabun bulunmamaktaydı. Durun da, bunun önemini bir dakika düşünün. Bu ciddi bir problem, değil mi? Evet, temizlik için yağlar, özellikle zeytinyağı kullanmaları gerekiyordu. Buluntulara bakılırsa, yağı vücutlarına sıvayıp sonra da metal kazıma aletleriyle vücutlarındaki yağı temizliyorlardı. Sonra da banyo suyuyla yıkanıyorlar, temizleniyorlardı. Dolayısıyla yağ önemliydi; zeytinyağı özellikle değerliydi. Yemeklerde de kullanılıyordu. Zeytinler ağaçlardan toplanıp yağları çıkartılırken korkunç bir koku verir. Bu iş için kullanılıyorsa tek başına yeterli değildir zeytinler. Parfüm eklemek gerekir. Sabunun da kokusuz hali bir şeye benzemez. Yunanistan toprakları zeytin ağaçlarıyla dolu olduğundan Mikenlerin de bu nimetlerden yararlandıklarını düşünebiliriz. Birçok değişik amaçla kullanılan zeytinyağın temizlik amacıyla da kullanıldığına kuşkumuz yoktur.

Akdeniz'in her köşesinde aynı amaçlarla kullanıldığı tahmin edilmektedir; Miken yerleşimlerinin de zeytin ve zeytinyağa rahatlıkla ulaşabilecekleri alanlarda kurulduklarını söyleyebiliriz. Ancak, parfümün Yunan toprakları dışından temin edildiğini düşünmekteyiz. En iyi kalite parfümün Kuzey Afrika'da bulunduğunu biliyoruz. İncil'in de bahsettiği Kraliçe Saba (Sheba)'yı hatırlıyor musunuz? Kaçınızın İncil'i okuduğunuzu bilmiyorum, ama Saba'nın zenginliğiyle Kral Solomon'un ne kadar ilgisini çektiğini hatırlayalım. Buralardan da çok fazla buhur ve mür edinilmekteydi. Bunları ithal ederek kendi ürettiklerini ticari dünyada daha çekici hale getiriyorlardı. Mikenlerin tüm Akdeniz'de, göreceli olarak daha geri olan Batı yerine, özellikle eski ve sofistike pazarlarla, gelişmiş uygarlıkların bulunduğu Doğu Akdeniz ile ticaret amaçlı ilişkilere girdiklerini bilmekteyiz. O dönemdeki ticaret bağları bu şekilde oluşmuştu.

4. Bölüm : Kültürel Birliktelik, Tarım, Dini Yetkililer

İlk başta, Miken dünyasında gördüğümüz şey, ciddi bir kültürel birlikteliktir. Ege Denizi'nin her iki tarafında Yunan topraklarına yayılmış Miken yerleşimleri devamlı birbirleriyle bağlantı halindeydi. Seramik geleneğine bakacak olursak, eğer Akdeniz'de üretilmişlerse, bunların tam nereden geldiklerini belli edecek kadar farklılık göstermediklerini görürüz. Bu da bizlere tüm bölgenin tek bir kültüre sahip olduğunu gösterir. Bu demek değildir ki, bölgesel varyasyonlar yoktu. Ama bu seramikler genel bir kültürel birlik içerisinde üretiliyor ve kullanılıyordu. Bu durum Miken uygarlığının düşüşünden sonra sırf Miken yerleşimlerinde değil, tüm Ege bölgesinde ve Akdeniz'de de değişti, yani bu zamana kadar, M.Ö. 1600'den 1100'e kadar uzanan Miken döneminde bir kültür bütünlüğü görülmekteydi. Bu ne anlama gelmekteydi? Neydi bu? Bu dönem için dünya hakkında ne söyleyebilmekteyiz? Ne tür yorumlar yapabiliriz? Bir küreselleşme mi söz konusuydu? Genele bakarsak, bu küreselleşme aslında dünyanın ufak bir bölgesinde gelişmişti. Bu dönem insanının Akdeniz sınırlarının dışı hakkında ne fazla bir bilgisi vardı, ne de fazla ilgisi…

Anlattıklarımı göz önünde bulundurursanız, yani Mikenlerin hem bir ticari hem de belirli derecede bir üretim toplumu olduğunu düşünürseniz, Antik dönem Akdeniz ve Mezopotamya toplumlarını da andırdıklarını fark etmeniz mümkün olur. Birazdan değineceğim gibi, Mısır'ı yöneten Firavunlarda ve Mezopotamya uygarlıklarını ilk oluşturan şehir devletlerinde olduğu gibi Mikenlerde de toplumu askeri komutan görevi gören, tüm güçleri elinde tutan bir kral yönetmekteydi. Ekonomik etkinlikler de, Mezopotamya'daki Dicle ve Fırat vadilerinde olduğu gibi çok gelişmişti. Sarayında oturan kral uzak topraklardaki bürokratları sayesinde ekonomik ilişkileri ve birçok seviyede üretimi kontrol edebiliyordu. Her toplum ve bölgede olduğu gibi, tarımsal üretim bu toplumların da ekonomik temellerini oluşturmaktaydı.

Elimizdeki verilere bakarsak, kralların toprağa ekilecek tohumları insanlara kendisinin dağıttığını, nelerin nasıl ekileceği konusunda ve hatta gübreleme konusunda dahi talimatlar verdiğini öğrenmiş buluyoruz. Bu tip bir denetim sistemi Mezopotamya'da söz konusu değildi, çünkü orada toprak çok daha bereketliydi. Yani burada merkezleşen denetim mekanizmasının başında bulunan hükümdar çok zengin ve kudretliydi. Bu modeli Asya'daki daha erken dönemlere ait uygarlıklardan da tanımaktayız. Mısır'da da oluşan bu sistemde, örneğin, Firavun tüm Mısır'ı ve Nil vadisini kontrol etmekteydi. Mezopotamya'da bu sistemin gelişmesi biraz daha uzun zaman almıştı, ama burada da benzer şekilde bir merkezleşme oluştu. Mezopotamya'da, M.Ö. 1750'lere eriştiğimizde, Babil'de Kral Hammurabi'nin Mısır'daki Firavunlar gibi bir kraliyet kurmuş olduğunu görmemiz mümkündür.

Vurgulamamız gereken önemli noktalardan birisi de bu kralların kudretlerinin yanı sıra

tam anlamıyla dini yetkilerinin de olduğudur. Mısır'da Firavunlar kendilerini tanrı gibi görüp bu şekilde betimliyorlardı ve onlara toplumları tarafından tanrıymış gibi tapınılıyordu. Buna karşın Babil'de, Hammurabi'nin bıraktığı stel sayesinde kralların tanrı seviyesinde görülmediğini anlamış bulunuyoruz. Hammurabi'nin stelinde yazılı kanunların başında kendisinin neden bu kanunlara uyması gerektiğini açıklar. Kral burada, büyük tanrı Marduk'un hükmetme hakkı ve kanun yapma görevini kendisine verdiğini, kendisine ve kanunlarına karşı gelinmesinin Marduk'a karşı gelinmesiyle eşdeğerde olduğunu belirtir. Hammurabi'nin bu sözleri aslında çok önemli bir açıklamadır. Burada tam bir monarşik düzen söz konusudur. Örneğin, Amerika'da din ve devlet işlerin ayrılmış olması aslında dünya tarihinde nadir bir örneği temsil eder. Uygarlıklar öncesi ve hatta oluşumlarından sonra da, dinin ve diğer sistemlerin monarşik bir düzen içerisinde tek bir kişinin gücü altında kontrol edilmesi ve bu gücün babadan oğula geçerek devam etmesi aslında gayet normaldi. Bunun gerçekten insanlık tarihinde olağan olan kontrol mekanizmasını temsil ettiğini vurgulamak gerekmektedir.

Unutmamamız gereken, bugün bizim ne kadar farklı olduğumuzdur. Aslında normalden farklı olan biziz ve bizim gibi olanlar, insanlık tarihinde, – ve bunu algılamak çok önemli aslında, çünkü bu aslında kaçınılmaz bir gelişim –, özel bir durum değil, dünyanın genel gelişim sürecidir. Bu sistemleri sorgulayanlar da aslında uzun dönemler sonucu edinilmiş deneyimler sonucu yanlış olabilecek şeyleri ortaya çıkartabilmişlerdir.

5. Bölüm: Toplum ve Ekonomi

Şimdi Miken dünyasının sosyal ve ekonomik içeriği hakkında bir şeyler söylemek istiyorum. Bunun için arkeolojik buluntulara ve Linear B kaynaklara bakmamız gerekiyor. Özellikle kale ve hisarlardaki buluntulara bakarsak buralardaki politik sistemlerin oryantal monarşiyi andırdığını görebiliriz. Miken egemenliğine baktığımızda örneğin, Pylos ve Thebai gibi önemli merkezlerde bulunan tabletlerden buralardaki kralları 'Wanax' olarak adlandırdığını görürüz. Bu da Yunan yazıtlarından tanıdığımız 'anax' sözcüğünü, yani 'kral' kelimesini anımsatır. Daha sonraki verilerden anlıyoruz ki bu, toplumun kuvvetli ve kudretli insanlarını betimlemekte, bir nevi patron, ağa, ya da bey gibi bir şeyi yani; önemli olan burada bu insanların her şeyi kontrol eden tek bir 'kral'ı olduğudur. Bu kişiler kendi otoriteleri altında bir toprak birimi tutuyorlardı ve dolayısıyla önemli bir zenginliğe sahipti. Bürokrat seçip atayabiliyorlardı. Hizmetlileri vardı ve kraliyet mülkiyetinin kayıtlarını tutuyorlardı. Elimize geçen tabletlerin çoğu aslen envanter listelerinden ibarettir. Bunlar çoğunluğu kralın sarayında ve mülkiyetindeki zenginliğin ayrıntılı listelerini içerir. Tabletler ayrıca kralın hizmetlilerine yolladığı talimatları da kapsamaktadır.

Miken tabletlerinin içerdiği bilgiler aslında kısıtlıdır, ama hiçbir şekilde bunların kanun ya da benzeri talimat içermediğini görmekteyiz. Yani hiçbir şekilde kralın ya da bürokratik sistemin kanunlarla ilgili belgeleri değildir. Hatta bu tabletlerden kral dışında sistem hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün değil. Mesela, önemli bir araştırmacı şu

sözlerle açıklamaya çalışmış bu durumu: ¨Tüm bürokratik sistemin başındaki kuvvetli bir kralı, aynı zamanda adalet konusunda da, kanun yapan ve kanunları yürüten en büyük otorite olarak görmek gayet doğaldır. Tüm işlemlerin kaydını tutan bürokratik sistemin her bir yana yayılmış olması, Miken Dönemi'ndeki hükümdarların ellerindeki gücün ne denli merkezi hale gelmiş olduğunu görmemizi sağlamaktadır.¨ Pylos'ta bulunan kayıtlar bu açıdan çok ilginçtir. Sadece yılın kısıtlı bir bölümünü kapsayan bu kayıtlar yüzlerce yerleşim ve bölge arasında gerçekleşmiş binlerce işlemi içerir. Bu kayıtların ayrıntılı ve içerikli oldukları kadar da yalın olduklarını görmekteyiz.

Örneğin, birçok farklı yere ok ucu veya kılıç üretimi için tunç gönderilmekteydi. Kayıtların içeriğinden kaç tane ustanın hangi yerleşimlerde oturduğunu, bunların hangilerinin hala çalıştıklarını, hangilerinin çalışmadıklarını öğrenmek mümkün. Girit'teki koyunların sayısının 20,000'i bulduğunu da öğrenmek mümkün. Pardon, gerçek sayı 25,051. Bu konuda size yanlış bilgi vermek istemiyorum. Kayıtlar bir Girit köyünde iki hemşire, bir kız ve bir oğlanın kral için çalıştığını söylüyor. Rion adındaki bir yerden ne kadar keten üretimi beklendiğini de iletiyor bize bu kayıtlar. Alektruon adındaki bir adamın sahip olduğu toprakların ne kadar alan kapladığını öğrenebilir miyiz? Dounias adındaki adamın saraya olan borcu ne kadardı? Bunun cevabı, 2,200 litre arpa, zeytinlerden 526, şaraptan 468 – umarım bunları hatırlarsınız; 15 koç, 1 şişman domuz, 1 inek ve 2 boğa. Terzarro'nun sahip olduğu 2 boğanın adını bile biliyoruz bu kayıtlardan: Parlak ve Esmer. Bulunan tabletler, bizlere, Pylos ve Knossos'un da Yunan toplumlarında beklenmeyen nitelikte bürokratik sistemler oluşturan monarşiler olarak geliştiğini göstermektedir. Ancak birçok açıdan baktığımızda bunların daha eski olan Doğu Akdeniz sistemlerine benzerlik göstermediklerini fark ederiz. Burada vurgulamak isterim ki, bu sistemler bilinen hiç bir Yunan sistemine benzerlik göstermez. Bu toplumlar esasen Yunan olmalarına karşın, bu dönemki ders boyunca öğreneceklerimizden kültürel olarak çok farklılık gösterir, örneğin Doğu hükümdarları gibi burada da askeri gücü elinde tutan krallar bulunmaktaydı. Saray ekonomisi ve yazı sistemleri kuvvetli bir bürokratik sistemin gelişmiş olduğunu açıklar ve merkezi bir ekonomik sistem altında toplu olarak tarım üretimiyle uğraşıldığını vurgular. Bu ekonomik sistem ve toplum, yaklaşık 400 yıl boyunca gelişmiş ve varlığını sürdürmüştür.

6. Bölüm : Miken Dünyasının Çöküşü Hakkındaki Kuramlar

M.Ö. 1200 dolaylarında bu toplumu kökten sarsan ve sonunda da yıkan çok kötü olaylar olduğu hakkında elimizde birçok veri vardır. Bu döneme ait saldırılar tüm Akdeniz uygarlıklarını etkileyen olaylardır. Mısır, dışarıdan gelen saldırılarla sarsılır; özellikle Akdeniz'den gelen Nil Deltası'ndaki saldırılardan haberdarız. Saldırganlar arasında Libya'dan gelenlerin de olduğunu öğrenmekteyiz, ama yazılı kaynaklar aslında saldırganların denizden geldiklerini, kısaca deniz kavimlerinden bahsetmekte. Aynı dönemde Anadolu'ya hükmeden Hititlerin de yüzyıllar boyu ayakta kaldıktan sonra saldırılara maruz kaldığını öğrenmekteyiz. Bu bilgileri sadece yazılı kaynaklardan değil, yıkımların göstergesi olan arkeolojik buluntulardan da öğrenmekteyiz.

Saldırılar, Suriye ve Filistin'deki krallıkları da benzer şekilde etkilemiştir. Mısır'a, Nil Deltası'na M.Ö. 1200 dolaylarında yapılan saldıranlar arasında Pelestlerden de bahsedildiğinden Pelestlerin Filistin'den geldiği ve bu bölgenin ismini bu insanlardan aldığını tahmin etmekteyiz. İncil'de de bu bölgede yaşayanlardan Filistinli olarak bahsedildiğini biliyoruz. Bütün kaynaklarda adı geçenlerin aynı grup insan olduğunu tahmin ediyoruz. İncil'deki hikâyeye göre, Samson bu insanları bir eşeğin çene kemiğiyle alt edene dek Filistin olarak bilinen bölgeye onlar hükmetmişlerdi. Dolayısıyla, antik dönemde de bu bölgenin bugünkü adıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ın da benzer saldırılardan darbe aldığını, hatta bu tür saldırıların İtalya ve Sicilya'ya dek uzandığını bilmekteyiz. Bu dönemde henüz tam anlamadığımız bir şeyler oluyordu. Bu konuda araştırmacılar hemfikir değildir ve hala tartışmalar devam etmekte, çünkü veriler açık seçik bir yanıt üretebilmemize yardımcı olacak nitelikte değildir. Ancak bir sürü kuramdan bir kaçı burada irdelemek istiyorum.

Bunlar arasında bugünlerde ön plana çıkan, monarşilerin içeriden isyanlarla zayıflayıp yıkıldığı fikridir. Tabii bu kuramların ne kadar süreyle ön planda kalacağını bilemiyoruz. Ama ana fikir, hayat zorlaşınca insanların başkaldırmaya başladıklarıdır. Bunun aslında Marksist bir bakış açısından, yani tarih boyunca fakirlerin davranışlarına dayanarak ortaya atılmış olduğunu varsayabiliriz. Devrimlerin nasıl oluştuğuna bakarsak, bunların hayat şartları iyileştikçe, insanların ellerinde olanlardan daha fazla şeyler istemeye başladıklarını içerdiğini görmemiz mümkün. Daha eski teorilerin bir çoğu bilimsel olsalar da veriler yeterli olmadığından kanıtlanabilir durumda değillerdir. Belki ben bu teorilere, varsayımlara biraz sert çıkıyorum. Mesela bir teori, bitki polenlerine dayanır. Hani özellikle baharda uçuşan ve hapşırmamıza yol açan polenlere… Sonuç olarak bu bakış açısı, bu dönemde kuraklıklar olduğu ve bunun da toplumlarda ciddi boyutlarda sıkıntı yarattığı savını ortaya koymuştur.

Başkaları iklimlerde değişiklik ve kaymalar olabileceği fikriyle uğraşmaktadır. Ben aslında birinin ortaya çıkıp küresel ısınmayla bağlantılı teorilerin ortaya koymasını bekliyorum. Aynı zamanda, Ege Denizi'nin ortasında bulunan Thera adası, mesela, antik dönemlerde korkunç bir volkanik patlamayla sarsılmıştı. Bir kurama göre, bu patlama iklimlerde değişiklik yaratacak kadar kuvvetliydi ve bu olay bu dönemde yaşanılan sıkıntılara yol açmış olabilirdi. Ancak sorun şu, bu patlamanın tam ne zaman olduğunu bilmemekteyiz ve bu dönemle bağlantılı olup olmadığı hakkında bir şey söylememiz de mümkün değil. Bilindiği kadarıyla, bu bölgede tarihte bir kaç kez büyük doğal olaylar ve değişiklikler oldu ve bu patlamanın tarihini araştırmacılar kendi çalışmalarıyla bağlantılı olarak farklı dönemlere tarihlemekteler. Sanki bu büyük patlama istenilen yere kaydırılabilecek bir olaymış gibi…. Burada bu konunun henüz aydınlanmadığını ve verilerin yeterli olmadığını vurgulamak istiyorum. Araştırmacıların oynadıkları bu tarih ve durum her ne kadar eğlenceli olsa da, çok ciddiye alınmaması gerektiğini söylemek yeterlidir.

Şimdi en azından eski olmak erdemine sahip bir kurama geri dönelim. Gerçi artık pek inananı yoktur ama… Yani Miken dünyasında olanları, başka yerlerde meydana gelenleri

unutalım, Akdeniz bölgesi dışındaki kabilelerin, etnik grupların bu dönem başlangıcında örneğin 1600'lerde harekete geçerek bölgeye baskı uygulamaları sonucu bu felaketlerin meydana geldiğini içeren kurama bakalım. Genelde kavimlerin kuzey veya kuzeydoğudan gelerek aşağı doğru baskı yaptıklarına inanılır. Ben bu kuramı üretenlerin aslında Roma İmparatorluğu'nun sonunda gelişen olaylardan çok etkilendiğini düşünüyorum. Avrupa'nın kuzey ve kuzeydoğusundaki Germenler ve başka kabilelerin güneye inerek Roma İmparatorluğu'nu yok ettiklerini biliyoruz. Ancak Roma İmparatorluğu'nun sonu üzerine üretilmiş kuramların sayısının aslında Miken dünyasının sonunu açıklamaya çalışanlardan daha fazla olduğunu söylemek de gerekir burada.

Elimizde bütün bunları yansıttığını düşünebileceğimiz bir Yunan miti de bulunmaktadır: Heraklesoğulları'nın gelişiyle ilgilidir bu. Bu mitolojik hikayeye göre, Peloponnesoslu mitolojik kahraman Heraklesoğulları Peloponnesos'dan sürülür. Buradan giderlerken de yüzyıl sonra geri gelip burayı ele geçireceklerine dair söz verirler. Yüzyıl sonra dönüp gerçekten Peloponnesos'u fethederler. M.Ö. 5. yüzyılda Peloponnesos'da yaşayanların Dor lehçesiyle Yunanca konuştuğunu bilmekteyiz. Heraklesoğulları da Yunanca'yı Dor lehçesiyle konuşuyor olmalıydı. 19. yüzyıldaki akademisyenler, – burada vurgulamam gerekmekte ki bu fikri çıkartanlar antik Yunanlılar değildi, aslında 19. yüzyılda yaşayanlardı –, bu hikâyenin Dor kavimlerinin gelip Yunanistan'ı ele geçirmesini simgeleyen mitolojik bir betim olduğunu düşünmüşlerdi. Bir başka değişle, konuşulan dil farklı da olsa bir Yunan lehçesiydi. Mikenler'in düşmesinden önce buralarda yaşayan Yunanlılara ne denmekteydi acaba? Homeros birkaç isimden bahseder. Bunların arasında üç tanesi ön plana çıkıyor. Akhalar en çok sözü geçen gruptur. Bunlardan başka Danaanlar ve Argoslular da bulunmakta. Argosluların Yunanistan'ın Argos bölgesini kontrol ettiklerinden isimlerini buradan aldıklarını görmekteyiz.

Bunların arasında en çok Akhalar ön plana çıkar, çünkü Hitit krallarının yazıtlarında da isimleri geçer bu insanların – bakayım hatırlamaya çalışıyorum, zannedersem onlara şöyle deniyordu, tam hatırlamıyorum, Mısırlılar'ın 'akhaiwashaa' olarak hitap ettiklerinin de onlar olduğunu düşünebiliriz. İşte buna benzer bir isimle hitap edilmekteydiler. 'W' sesinin Miken ve Klasik dönem arasındaki bir zamanda yok olduğunu düşünürsek, bir de bu insanların kendilerine şöyle, 'akhaiwoi' olarak hitabettiklerini göz önüne alırsak, bunların Homeros'un bahsettiği 'akhaioi' olma olasılığı oldukça kuvvetlenmekte. Bu sava göre, bu topraklara gelen özgün Yunanlılar Akhalar olarak adlandırılmıştı ve Dor akınları ya onları yok etti ya da onlara hükmederek, onlarla evlilik bağları kurarak her şeyi ele geçirdi ve Akha dilini yok edip herkese kendi Dor lehçelerini benimsetti.

Bu varsayımı destekleyen bir çok şey arasında bir veriye bakarsak, Peloponnesos'un orta bölgesindeki dağlık ve ulaşımın çok güç olduğu alanda, hala Akha adı verilen bir bölge bulunduğunu söyleyebiliriz ve burada yaşayanlar da Akhalılar idi. Bunlar, teoriye göre, Peloponnesos'un güneyinde evlerinden edilmiş ve kuzey Peloponnesos'a itilmiş bir Akhalı grup olabilir. Bir de, Dor lehçesini konuşmayan bir grubun Arkadia'nın dağlık bölgesine kaçmış ve burada kendi dillerini koyarak yaşamaya devam etmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu veriler, Dorların Heraklesoğulları ile bağlantılı olabileceğini,

Heraklesoğulları'nın gelip Peloponnesos'u ele geçirdiğini ve Miken kültürünün tipik özelliklerinin yerini Mikenler düştükten sonra başkalarının kültürlerinin aldığını düşüncesinin ön plana çıkmasını sağlamışlardır.

İlk başta, tunç yerine demir silahlar… Pelerin ya da mantoları tutturmaya yarayan, *fibula* adı verilen iğneler daha önce hiç bilinmiyordu. *Megaron* adı verilen, dikdörtgen duvarlardan oluşan, içine önündeki verandadan girilen ve ortasında bir ocak bulunan yapılar da ilk defa bu dönemde ortaya çıkmıştı. Daha sonra Yunan tapınakları *megaron*lardan türeyen planlarda yapılmıştır. Mikenlerin ölülerini gömü, yani inhumasyon stilinde gömdüğünü biliyoruz. Muhteşem mezarlarda ve hatta sıradan insanların mezarlarında da hep inhumasyon gömüler bulunmuştur. Ancak daha sonraki dönemlerde, yani Homeros'un dünyasında, ölüler kremasyonla gömülüyorlardı. Veriler bunu gösteriyor. 19. yüzyılda üretilen ve genel olarak savunulan teoriye göre, Dorlar daha kuvvetli, tehlikeli, savaşçı ve medeniyetsiz insanlardı; ellerindeki daha üstün olan demir silahlarla bronz silahlarıyla savaşan Akhaları yendiler; ele geçirdiklerine hükmettiler, kendi toplumlarına kattılar; diğerlerini uzaklara sürdüler. 19. yüzyılda yaşayan araştırmacılar tarafından bu dönem işte bu şekilde anlatılmıştı.

Şimdi ayrıntılara girmeye gerek yok, ama bu teoriye birçok sebepten dolayı artık inanılmamaktadır. Aslında bu hikâye tarihi çok basite indirgiyor. Birçok şeyi anlatmıyor, dolayısıyla tamamen kabullenilmemesi gerekir. Ancak bazı şeyleri kısmen anlatıyor da olabilir. Bu konuda bugün emekli olan meslektaşım, profesör Jerome Pollitt'in fikirlerinden bayağı etkilendiğimi söyleyebilirim. Sanat tarihi ve arkeoloji konularında uzman olan Pollitt, Dor lehçesi konuşan Yunan kabilelerin kuzey bölgelerde yaşadıklarını ve söz konusu olan bu dönemde kabile ve aileler olarak dalgalar halinde güneye göçerek daha rahat ve bereketli Miken dünyasına girdiklerini savunmuştur. Pollitt'in söylediğine göre, yavaş yavaş, zaman içerisinde dalgalar halinde göçmüşlerdi; yani aniden savaşarak değil, yavaş yavaş, bazen baskıyla iterek, bazen de geri çekilerek güneye kadar inmişlerdi. Eğer dışarıdan gelen istila durumu gerçekten olduysa, bu şekilde gerçekleşmiş olması aslında çok olası. Yani uzun bir zaman içerisinde, belki bir iki yüzyıl, başarılı olunmadığı zaman savaşarak, ama yavaş yavaş gelindiği varsayımını göz ardı etmemek gerekir.

Miken merkezlerindeki buluntular buralardaki toplumların uzun bir süre boyunca korku içinde yaşadıklarını gösterir. Zaten var olan şehir duvarlarını daha kuvvetlendirmeleri bunun en belirgin örneklerinden birisidir. Eğer saldırı olasılığı olmasaydı duvarlar güçlendirilmezdi. Saldırı durumunda, yani kaleler düşman tarafından çevrildiğinde, en önemli şeylerden birisi su kaynaklarının ulaşılabilirliği olmalıydı. Ancak bu kalelerin su kaynaklarının çok iyi olmadığını görüyoruz. Bundan dolayıdır ki, dikkat çekici nitelikte sarnıç çukurları kazdıklarını anlıyoruz. Mykenai'ya giderseniz hisarın kayalık kısmında, duvarlar içerisinde kazılan sarnıç çukurunu görmeyi ihmal etmeyin. Çok derin ve dolayısıyla o kadar da karanlık ki, fenersiz bir şey görmezsiniz. Büyük olasılıkla Mykenai halkı bu sarnıcı saldırı sırasında kendilerine uzun süre yetebilecek suyu sağlamak için, oldukça uzun bir çaba sonucunda, enerji ve kaynak harcayarak yapmıştı.

Bu kültürün son bulmasıyla insanların Miken dünyasından kaçmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Bu insanların bazılarının Miken merkezleri arasında tahrip olmayan sayılı yerlerden biri olan Atina'ya kaçtığını biliyoruz. Tam belli olmasa da, bir nedenden dolayı Atina güvenceli bir sığınak oluşturmaktaydı bu dönemde. Bazıları Ege adalarına yerleşmişti. Diğerlerinin de daha uzakta, Küçük Asya'nın batı sahillerinde, yoğun bir şekilde yerleşim kurdukları bilinmekte. Bu dönemin zaten Yunan toplumlarının Anadolu'nun batı sahillerinde yerleşmeye başladıkları dönem olduğu açıktır. Bu uygarlıkları ve bu merkezleri yerle bir etmeye çalışan her kim ise sonunda başarılı olmuştur. Ancak bu her yerde aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Pylos M.Ö. 1200 civarlarında düşmüşse, Mykenai'ın elli yıl kadar sonra düştüğü, başka merkezlerin de daha da sonra yok olduğu anlaşılmıştır. Bununla bağlantılı en önemli noktalardan birisi, Miken yerleşimlerinin terk edildikten sonra buralarda bir daha Yunan toplumları tarafından yerleşim kurulmamış olmasıdır. Tarih içinde daha sonra gelen insanlar, toprak altında kalıp yok olan bu merkezlerin varlığından dahi haberdar değildi. Bu çok ilginçtir. Böyle bir durum ancak insanlar çok kudretli bir güç tarafından yurtlarından edilirse gerçekleşir. Bununla bağlantılı olarak, Jerry Pollitt'in Roma İmparatorluğu'nun düşüşüyle kurduğu bağlantı, açıklayıcı nitelikte olabilir belki de… Roma'da olan olayların Yunan dünyasında da yaşanmış olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Durun bakayım, saat kaç şimdi? Bire on mu var? Peki tamam.

7. Bölüm : Çöküşün Sonucu

Şimdi, diyebilirim ki, bütün bu olayların sonucu gerçekten çok büyük bir felaket olmalıydı. Tunç Çağı'nda Miken kültürü tamamen yıkılmıştı. Yunan toprakları Miken kültürü gibi bir kültür bir daha görmeyecekti. Tarih ne Orta Doğu'da, ne de Mısır'da, bir kez daha aynı şekilde gelişecekti. Bu bölgelerde uzun zamanlar süren devamlılık dikkati çekmektedir. Ancak, Yunan dünyasında keskin bir kopukluk oluşmuştu. Sanki arkanızdan kapı kapanır ve siz kendinizi bambaşka bir odada bulursunuz. Uzun süre yok olan şeyler arasında en önemlilerinden birisi de yazıdır. Yaklaşık M.Ö. 1100 civarlarından M.Ö. 8. yüzyılın ortasına kadar yazıya dair hiç bir kanıt yoktur elimizde. Yaklaşık M.Ö. 750'de ortaya çıkan yazının kaybolan yazıyla da hiç bir bağlantısı olmadığı da açıktır. Yazının sonraki dönemde bambaşka bir kaynaktan geldiği anlaşılmaktadır. Harflerin, yani yazı tasarımının ve düzeneğinin Asya'dan, Fenikelilerden alındığını tahmin ediyoruz. Bugün Lübnan toprakları olan bölgeden gelen bu yazı stilinin Sami kökenli olduğu anlaşılmıştır.

Yazı stili İbraniceden geliyor olsa da Yunanlılar bu bölgenin dilini kullanmamışlardır. Yunanlılar, alfabe diyebileceğimiz bir yazı sisteminden, çok kısıtlı sayıda olan harfleri almışlardı ve, Sami alfabesinde kaç harf vardı tam şimdi hatırlamıyorum, ama buradan alınan harflerin sayısının yirmibeş olduğunu vurgulamak istiyorum. Burada bizim alfabemize benzeyen bir sistemden bahsetmekteyiz. Ancak Yunanlılar alfabeyi Fenikelilerden alırken, her bir harfi kendilerine özgü hale getirmişlerdi. Burada çok

önemli bir adım attıklarını görüyoruz. Sesli harf yaratmışlardır. Bu sayede atık ayrıntıların anımsanması gerekmiyordu. Her sesi yazıldığı gibi okuyabiliyorlardı böylece. Bu alfabetik yazı stilinin Miken dönemi yazılarıyla hiç bir bağlantısı olmadığını söyleyebiliriz. Bu tamamen yeni bir gelişmeydi. Yunan topraklarında yaşayanların M.Ö. 1100 ve 750 arasında tamamen cahil olduğunu ve hiç yazılarının olmadığını biliyoruz. Bu sebepten dolayı araştırmacılar tarafından bu döneme "Karanlık Çağ" adı verilmiştir. Yani yazı olmadığı için "Karanlık" olarak betimlenen bu dönemin Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki dönemlere benzediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Karanlık betimiyle bağlantılı olarak, bu dönemin ekonomik olarak fakir, sistemlerin çökmüş ve insanların ıstırap çektiği bir süreç içerdiğini de söyleyebiliriz. Bundan dolayı, Miken uygarlığının çöküşünden hemen sonraki dönem Karanlık Çağ olarak adlandırılmıştır.

Bu dönemde Miken dünyasının Doğu ile olan bağlantısının tamamen koptuğunu görmekteyiz. Yunanistan'da yapılan kazılardan görüldüğü kadarıyla, Mısır ve Mezopotamya'dan daha erken dönemlerden gelen buluntulardan artık eser yoktu. Ayrıca Yunan malzemesi de ne Mısır ne Mezopotamya'da bulunmaz olmuştu artık. Yunanlıların bu dönemde tamamen izole olduğu rahatça anlaşılır. Bu söylediklerim aslında biraz abartılı. Bazı istisnaların olduğu kesindir. Ama genel durum böyle işte…

Bir zamanlar ticaretin ve ulaşımın devamlı olduğu Yunan toprakları artık dünyadan kopmuş durumdaydı. Artık her şey yerel boyuttaydı. Geniş bir alanı kapsayan kültürel bütünlük kırılmıştı. Orta Çağ'da da benzer bir dönem yaşanmıştı; yerleşimler birbirinden kopmuş, ne yollar tamir edilir olmuştu, ne de yeni yol yapılıyordu, köyden köye ulaşım ise tehlikeliydi, çünkü korumadan sorumlu olabilecek bir toplumsal sistem yoktu artık. Hiç bir şey kontrol altında değildi. Örneğin bir zamanlar tipik ve bir çok yerde aynı olan seramik, artık M.Ö. 900 civarlarında, Atina'da mı Pylos'da mı, pardon Pylos tamamen düşmüştü bu dönemde, Thebai'de mi üretilmişti, anlamak mümkün değildi. Bu demektir ki, seramik üreticileri başka merkezlerde üretilen seramiği artık göremez olmuştu ve dolayısıyla, bundan, ticaretin de artık yapılmadığı anlaşılmaktadır. Üretim sadece izole bölgelerde, sırf oralarda yaşayanlar için gerçekleştirilmekteydi.

Miken uygarlığı tamamen yok olsa da, halk belleğinde, geçmişte olanlar, belki biraz oldukları gibi, biraz da çarpıtılarak, yani deforme olmuş bir şekilde yaşanmaya devam etmekteydi. Ama hangisi gerçek, hangisi zaman içinde çarpıtılmış, bizim bilmemize olanak yok. Bilgilerin koruna gelmeleri, mitolojik, efsanevi hikâyeler içerisinde gerçekleşmişti. Ama bu hikâyelerin geçmiş olaylardan, yani tarihi olaylardan tamamen arınmış olduğunu düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Aynı zamanda da bu hikâyelerin geçmiş olayları olduğu gibi yansıttığını düşünürseniz yine yanılıyor olursunuz. Asıl gerçekleri yansıtan bilgi, bu iki uçdeğer arasında yatıyor olmalı. Ancak nerede ve ne olduğunu bilmek çok zor. Aslında Yunanistan'da gördüğümüz şey, şehir olarak tanımlaması zor olan bir seri yerleşimdi. Bunlar çok küçük yerleşimlerdi. Tabii anakarayı kavim kavim terk eden insanlardan sonra bu duruma şaşmamak gerekir. Bu arada, üretim ve dağıtım sistemlerini kontrol eden mekanizma da yok olmuştu. Merkezi bir sistemin ve kuvvetli bir kralın örgütleme kapasitesi de artık son bulmuştu. Nüfus

azalmıştı. Bu sistemler bir daha geri gelmeyecekti. Her şey yıkılmış, yok olmuştu.

Yani, tüm elimizdeki veriler nüfusun çok azalmış olduğunu göstermektedir. Toplumların ufak ve fakir gruplar olarak küçük yerleşimler halinde acınacak bir durumda yaşamaya başladıklarını anlıyoruz. Artık bu insanların kendilerine yol gösterecek kültürlere ve geleneklere sahip olma lüksleri de yok olmuştu. Bu dönemi atlatanlar, yani geri kalanlar, hayatta kalmayı yeniden öğrenmek durumundaydı. Bu zor dönem sonunda ortaya başka bir şey, başka bir sistem çıkacaktı.

Demin de söylediğim gibi, olayların bir kısmının toplumsal belleklerde kalmış olduğunu düşünmekteyiz. Yunanlılar her zaman daha eski dönemlerin varlığını düşünüp, bu dönemlerin kendi yaşadıkları dönemlerden daha iyi olduğuna inanmışlardı. Eski zamanlarda kahramanlar vardı. Eskiden insanlar daha büyük, daha kuvvetli, daha sağlam, daha hızlı ve daha güzeldi. Eskiden insanlar çok daha uzun yaşıyorlardı. Eskiden hayat çok daha iyiydi, ama artık hayat zordu, geriye kalanlar bir sürü zavallı fakirden başka bir şey değildi. Artık insanlar bu tutum içinde yaşıyordu. Hikayeler kuşaktan kuşağa taşınırken değişecekti, bazı özellikleri hala taşıyor olmalarına rağmen yeni kalıplara girecekti. Toplumsal bellek oluşumu destanlara dayanarak, yani epik tradisyonun gelişimiyle oluşacaktı.

Homeros'a geldiğimizde, oldukça gelişmiş bir destan, yani epik şiir geleneğiyle karşı karşıya kalıyoruz. Eğer düşünecek olursanız, bu destansal şiirlerin gelişmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması çok uzun bir zaman almış olmalıydı. Bu konuya daha sonra, Homeros hakkında konuşurken değineceğiz. İlk defa bu destanların M.Ö. 750 civarında yazıya döküldüğünü düşünürseniz, Miken dönemine dek uzanan bir epik şiir, destan geleneği olduğunu düşünmeliyiz. Dolayısıyla bu şiirlerde Miken dünyasından kırıntılar da bulmak mümkün olmalıydı. Yani bu gelenek, Miken döneminde başlamış, tekrar edilen hikayeler insanlar tarafından değiştirilse de belleklerde tutulmuş ve bu gelenek Yunan tarihi boyunca devam etmiş olmalıydı.

Yunan uygarlığına uzanan Miken mirasının çok kısıtlı olduğunu biliyoruz. Kısıtlı dahi olsa, bu miras çok önemliydi, ama Homeros'un destanları kadar da önemli değildi. Karanlık Çağ toplumları Miken uygarlığından sonra türemiş ve binbir güçlükle ayakta kalabilmişlerdi. Neredeyse hiç yoktan var olduklarını söyleyebiliriz. Bu dönem aslında Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonraki dönemden çok büyük farklılık göstermekteydi, çünkü kültürün en önemli unsurlarından birisi, yani Roma Katolik Kilisesi yok edilmemişti. Devamlılığını sürdürdü; hatta yeni gelişen kültürün odak noktası dahi oldu. Miken dünyasına baktığımızda buna benzer hiç bir şey bulmak mümkün değil. Burada tamamen yeni gelişen bir toplum görmekteyiz. Bu insanların tamamen yeni bir yol bulmaları gerekiyordu. Mikenleri etkileyen Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları gibi gelişmiş toplumlardan faydalanacak lüksleri de yoktu artık. Dolayısıyla sıfırdan başladılar; ne onları etkileyecek, ne de onlara yardım edecek güçler vardı etraflarında… Bu şekilde ilerlediler. Yol göstericileri olmadan, kendi yollarını kendileri çizdiler. Gelecek derste Karanlık Çağ ve Homeros'un dünyası hakkında konuşacağız.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 3. Dersin Metni

13 Eylül 2007

1. Bölüm : Homeros Destanlarının Önemi

Bugün Karanlık Çağ ve Homeros hakkında konuşacağız. Okumalarda, üzerinde düşünülmesi gereken konular arasında şunlar vardı: Homeros'un şiirlerinde bahsettiği dünya gerçekten var mıydı? Bu dünya Tunç Devri Mikenlerin dünyası mıydı? Yoksa bu dünya Tunç Devri'ni izleyen Karanlık Çağ'ın dünyası mıydı? Yoksa bu dünya Homeros'un kendi yaşadığı döneme ait, yani Arkaik ve sonrasında da Klasik dönemleri, *polis* olarak ortaya çıkacak kentlerin doğuşunu mu temsil etmekteydi? Aslında anlamamız gereken konu budur. Tabii bir de Homeros'un yazdıklarının ne kadarı gerçeği yansıtmakta, bir de bu var söz konusu olan… Eğer bu sorunun cevabı gerçekten 'hayır' ise ben ve benim gibi düşünen birçok insan hayal kırıklığına uğrayacaktır. Çünkü birçoğumuz, Tunç Devri ve *poli*slerin ortaya çıktığı dönemler arasındaki gelişimi ancak Homeros'u anlayarak çözümleyeceğimizi düşünmekteyiz.

Bu konu birçok araştırmacı tarafından oldukça çok önemsendiğinden, üzerinde düşülmesi gerektiğini düşünmekteyim. Onun için, size bu konuyla ilgili fikir farklılıklarını sunmaya çalışacağım. Örneğin Moses Finley bu konu hakkında şu sözleri söylemiştir: "Eğer Odysseus'un dönemini, kahramanları anlatan epik hikâyelerin dönemi olarak algılayacaksak, karşılaştırmalar yapılarak MÖ. 10. ve 9. yüzyıla tarihlememiz gerekecektir; yani bu dönem Karanlık Çağ olarak adlandırdığımız döneme denk geliyor olmalı." Anthony Andrews ise, "Epik geleneğindeki Troia ile bağlantılı olan ordu betimlerini aslında Miken döneminden sonra, Anadolu kıyılarını kolonize eden ve idealize edilen kolonistlerden bazıları olarak algılamak gerekmektedir." Onun anlattıklarına bakılırsa bu olaylar Miken dünyasının yıkılışından kısa süre sonra olmuş olmalıydı, yani Finley'in bahsettiği dönemden yüzyıl kadar bir zaman önce…

Anthony Snodgrass, "Ben, Homeros'un toplumunun, aslında tarihi olmayan bir toplum olduğu fikrini ortaya koymak istiyorum" der. Kendisi, bu toplumla bağlantılı olan veri eksikliğine dikkat çeker. Ian Morris de şöyle yazmakta: "Olasılıklara baktığımızda şiirlerde bahsedilen toplumların aslında M.Ö. 8. yüzyıl Yunan toplumlarıyla bağlantılı olmaları olasılığı ağır basmaktadır." Yani Morris, Homeros'u konuştuğumuz dönemin son zamanlarına, tarihlenmekte, bu da *poli*sin, yani şehirlerin oluşmaya başladığı döneme denk düşer. Straus da diyor ki: "Şöyle bir ironi var: Homeros ne kadar abartıyorsa o kadar otantik bir Tunç Devri'ni yansıtıyor olmalı." Peki biz ne düşünmeliyiz? Bu farklı fikirleri savunanların hepsi önemli araştırmacılardır. Ancak birçok tarihçi ve arkeologun aslında benzer fikirlere sahip olmaları bu düşüncelerin doğru olduğunu göstermez. Yine de bu fikirler aynı sayıda insan tarafından paylaşılmaz. Yine de Finley aslında genel olarak orta karar ve birçok insanın hemfikir olduğu bir

senaryoyu savunmaktadır. Diğer fikirler ise, Finley'inkini orta nokta olarak alırsak, onun ortaya koyduklarının ya aynısı olarak, ya da öbür tarafına düşmektedirler.

Benim sizlere söyleyeceğim araştırmacıların ortak görüşünü yansıtanıdır. Bence bu fikir aslında diğerlerinden daha sağlam bilgilerle desteklenmektedir. Ayrıca bu prehistorik dönemler hakkında bilgimiz o kadar az ki, bu dönemlere ancak açık fikirle ve alçakgönüllü bir bakış açısıyla yaklaşmalıyız. Neredeyse her şey bizim yargılarımızdan çıkarttığımız sonuçlara dayanmakta ve bilgiye dayalı kanıtların sayısı ise çok az. Bu uyarılarımı da göz önüne alarak, sizlere araştırmacıların çoğunluğunun ne düşünmekte olduğunu aktarmaya çalışacağım. İlk olarak, Karanlık Çağlar hakkında herhangi bir bilgi edinebilmek için elimizde ne tür malzeme olduğunu sorgulayalım. Daha önce de belirttiğim gibi Homeros'un destanları birçok kimsenin dayandığı temel bilgilerin esas kaynağıdır. İkinci olarak, Yunanlıların kendi tarihleri hakkında efsaneleri bulunur. Bunlar elimize çok daha geç döneme ait yazılı kaynaklardan geçmiş olsa da araştırmalarda mevcut kaynak olarak önem kazanırlar. Bununla bağlantılı olarak, "Bu kaynakları kullanmalı mıyız, ya da kullanıyorsak ne derecede dikkatli olmalıyız?" sorusunu sormalıyız.

Bundan sonra size söyleyeceklerimi yeterli derecede anlayabilmeniz için size bir şey itiraf etmem gerek. 18. yüzyılda Alman araştırmacıların Homeros'un destanlarıyla önce oldukça dikkatli olarak, sonra da şüpheyle ilgilenmeye başlamasından sonra, bu destanların aslında bir yazara, yani Homeros'a ait olmayabileceği, hatta onun tarafından dahi yazılmış olamayabileceği fikri ortaya atılır. Homeros'un bütünlüğü sorunu Klasikçileri yaklaşık 100 yıl boyunca çıldırtacak bir sorun olacaktır; bazıları tarafından erken ve geç olabilecek öğeler ayıklanmaya kalkışılır. 19. yüzyılın başlarından itibaren bu destanlar üzerine ilk defa eleştirel araştırma ve yöntemlere dayanarak tarihi bir bakış açısından incelemeler yapılmaya başlandı. Daha sonra antik dönemlere ait hikâyelerin doğruluğu eğer başka bir veriyle doğrulanmıyorsa reddedildi.

Verilere kuşkuyla bakacak olursak, bakış açılarının zaman içinde nasıl değiştiğini görebiliriz; örneğin 18. yüzyılın sonlarında doğru Antik Yunan hakkında yazan bir İngiliz'in, bu erken dönemler konusunda destanlara dayanarak bunları nasıl güvenilir bir veri olarak algıladığını görürüz. 19. yüzyılın ortalarında doğru, Antik Yunan tarihçisi İngiliz George Grote'un yazılarına bakarsak, onun tarihini M.Ö. 776'da başlayan Olimpiyatlarla başlattığını görürüz. Önce destanlardan bahsettiğini, sonra bunları bir kenara bırakarak, bunların sadece destan yani hikâye olduğunu ortaya koyarak, - artık tarihten bahsedelim- diyerek, M.Ö. 8. yüzyılda tarihi başlattığını görmekteyiz. Bu da eleştirel bir bakış açısının, yani, "Herhangi bir şeyin kanıtlanana kadar kabullenilemeyeceği" kavramının ortaya çıkmış olduğunu gösterir. Bunun tam karşısında da benim gibi inanılmaz saf tarihçiler yer alır. Benim bakış açım şöyle: Ben inanamayacağım kadar saçma olana kadar Yunan ve Latince tüm kaynaklara inanmayı yeğlerim. İnanmamı engelleyen olgular şunlardır: Birisi kendi içinde çelişkiler içeren kavramlara sahip ise, ya da tamamen olanaksız veya birbirine aykırı şeyler oluşturmakta, yani aynı zamanda doğru olamayacak şeyler içermekte ise, bu durumlarda antik

kaynaklardan vazgeçerim. Aksi takdirde kaynaklara, onların doğru olmadığına ikna olana kadar ben onlara inanırım.

Bu bakış açısının çok saf olduğunu düşünebilirsiniz. Bir meslektaşım bu açıyı çok güzel ifade etti. Bu arkadaşım benim bahsettiğim şeyleri avanakça olarak görülebilecek bu bakış açısını "bilimsel parametrelerde yüksek saflık" olarak adlandırır. Başlangıçta hiç birimiz bir şey bilmeyiz ve safız. Her şeye inanabiliriz. İnsan üniversite eğitimi aldıkça hiç bir şeye inanmamaya başlar. Bundan sonra akıllanmaya başlayarak ve yüksek saflığa erişmeye başlar. İnsan bu durumda kanıtlanması mümkün olmasa da bazı şeylere inanmaya başlar. Haberiniz olsun, ben yüksek saflığa inanan bir insanım. Bu durumda destanları aslında tarihin sofistike öğelerinden farklı ele almak gerektiğini düşünürüm. Bunların gerçeklerden ortaya çıkan, ama aynı zamanda gerçeklerin deforme edilmiş, yanlış algılanarak yanlış kullanılmış halleri olduğunu düşünmekteyim. Bunları bir kenara itip kendinize, "Bunun daha fazla üzerinde olan inanılır bir şey olabilir mi?" sorusunu sormamak bana sorumsuzluk gibi geliyor.

Şimdi bu bakış açısı hakkında birkaç savunucu noktaya değinmek istiyorum. Öğrencilere her zaman şu soruyu sorarım, "Eğer elimizde hiç bir yazılı kaynak olmasaydı, hiç bir gazete, hiç bir günlük… Amerika'da 18. yüzyılın sonlarında ne olduğu hakkında hiç bir bilgi sahibi olabilir miydik?" Gerçekten neler olduğu hakkında bir şey bilebilir miydik? Tabi ki evet. İngiltere'ye karşı bir devrim olduğunu bilirdik. Eminim ki Fransızların bu devrimde yardım ettiğini bilirdik. George Washington'un savaşlardaki orduları yöneten lider olduğunu bilirdik. Bunlar kolay. Bunları anlamamaya olanak yok, ama bundan sonra varsayım üretmeye başladıkça her şey daha ilginç olmaya başlıyor. George Washington'un Rappahannock Nehri üzerinden gümüş bir dolar attığını bilmez, dolayısıyla bu hikâyeyi doğru olarak algılayamazdık. Bize Washington'un çok doğru bir insan olduğu ve babasına bir kiraz ağacını kestiğini söylendiğinde bunun hikâye olduğunu düşünürdük, ama bu da bize söylenmiş olurdu. Yine de aslı olan birçok hikâye bize ulaşırdı. Zor olan, bu hikâyeler arasında hangisinin doğru olduğuna karar verip onu seçip çıkartabilmek, gerçeklerin nerede saklı olduğunu bulabilmek. Bu hiç bir zaman kolay değildir ve biz hiç bir zaman kesin emin olamayacağız. Ben aslında burada bundan bahsediyorum.

Sonuç olarak, kuşkucu kişilerin kuşkuyla karşılamayacağı herhangi bir kaynak da bulunmadığını vurgulamak gerekir. Bu durumda arkeolojiden bahsediyorum, yani somut verilerin bulunması, çalışılması ve araştırılmasından, yani yazılı olmayan, insanların içinde yaşadığı alanların kalıntılarından, kullandıkları şeylerden falan bahsediyorum. Aslında güzel olan bunlara erişebiliyor olmamız. Bunlar yansız verilerdir. Yani aslında hepsi birer belgedir. Birilerinin betimlediği şeyler değil, ama yine de bu verilere arkeologların istediği derecede güvenmemek gerekir; çünkü bunlar ancak insan tarafından betimlenip anlam yüklenerek tarihlenince, anlaşılmaya çalışınca, ne işe yaradığı sorgulanınca, kimin getirdiği ve bıraktığı araştırılınca değer kazanır. Bütün bu sorgular araştırmalar sırasında bir sürü bilgi ışığında anlamlı olur. Dolayısıyla bu nesnel yöntem dahi oldukça çok spekülasyon içermektedir. Biz de bunu kullanmak

durumundayız, ama dikkatli olarak… Ben her şeyde olduğu gibi, bunun da altını çizmek istiyorum. Yine de önceki dönemleri çalışmak için bunun çok önemli bir bakış açısı olduğunu bugünden belirtmek gerekir.

2. Bölüm: Homeros Destanlarında Betimlenen Toplum

Destanların ne denli önemli olduğunu vurgulamıştık. Bunların neler olduğunu ve haklarında ne bildiğimizi düşünmek gerek. İlyada ve Odysseia'nın yazıya döküldükleri dönemden itibaren Batı Dünyası tarafından bunların bilindiğini ve okunduğunu da vurgulamıştık. Yani bunlar bilinmekteydi ve bilenler tarafından önemsenmekteydi. Geçen derste Schliemann'ın kazılarından bahsetmiştik. Bu kazılar her şeyi değiştirdi. Homeros'a kuşkuyla bakan 19. yüzyıl Avrupalı bilim adamları Troia ve Mykenai'ın varlığının kanıtlanması karşısında ne diyeceklerini bilemediler. Artık bu destansal hikâyeler tamamen uydurma olamazdı ve bu durum tarihte yeni bir dönemin başlangıcını vurgulamaktaydı. Burada geçen ders söylediklerimi yinelemek istiyorum. Homeros'un söyledikleri ve bulgular arasında artık bağlantılar olduğu anlaşılmaktaydı. Sarayların onun betimlediği saraylar olduğu görülmekteydi. Onun yaşadığı dünyada demir değil tunç, alet ve silah yapımında kullanılmaktaydı. Bu da Mykenai'daki bol sayıdaki tunç buluntular tarafından onaylanmıştı.

Zaman zaman ilginç ufak tefek sorunların ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Bunların bir tanesinin savaş için kullanılan at arabalarıyla bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Homeros'un kahramanlarının savaş arabalarını kullandığını biliyoruz. Aynı zamanda savaş arabalarının Tunç Devri'nde de Akdeniz bölgesinde kullanılmış olduğunu bilmekteyiz. Bunu gösteren kanıtlar, Mısır'dan, Anadolu'dan ve hatta Dicle ve Fırat havzalarından ele geçmiş olmalarından dolayı, yazılarında Homeros bir konuda daha doğru bilgi kullandığı anlaşılır: Atlı arabalar savaşlarda kullanılıyordu. Bir analoji yaparsak, sanki günümüzün tankları gibiydi bunlar diyebiliriz. Önemli bir savaş taktiği olarak, tıpkı tanklar gibi savaş arabaları saldırı halindeki piyade kuvvetlerini yararak muharebe kazanabilirlerdi ve hakikaten Tunç Devri'nde savaş arabalarının bu amaçla kullanıldığını görmekteyiz. Sıra sıra dizilmiş piyadelerin üstüne yollanan savaş arabalarını görünce askerler paniğe kapılarak sıralarını bozabiliyorlardı ve bu şanstan yararlanan karşı güçler de açılan boşluklardan saldırarak düşman güçlerini darmadağın etme şansını yakalayabiliyorlardı. Homeros'un kahramanları savaş arabalarıyla neler yapmışlardı? Bunları birer taksi gibi kullanmışlardı. Akhilleus, Patroklos veya her kim ise savaş arabasını araba gibi kullanıyordu. Gemilerinden veya kampları gibi yerlerden savaş alanlarına gidiyorlardı. Yolda yanlarına füze işlevi görebilecek bir şey, mesela bir mızrak alıp düşman yanından geçerken bunu onlara fırlatıyorlardı. Bu arabayı sürmesini saldırı olarak kabul edebiliriz. Savaş alanına geldikleri zaman ise arabadan atlayarak şahsen savaşa katılıyorlardı.

Buradan anlayacağımız, Miken dönemlerindeki bu savaş tekniği belleklere kazınarak, Homeros'un şiirsel anlatıları ile günümüze dek ulaştığıdır; yani aslında Miken döneminin

izlerini de taşımaktadır. Ancak savaş arabalarının aslında nasıl kullanıldığının unutulduğunu fark etmekteyiz. Dolayısıyla şair kendi kendine, "Ben at arabasını nasıl kullanırdım?" diye sorup, atlı arabayı savaş ortamında hiç görmemiş biri olarak, kendince bir betimi uygun görmüş olmalıydı. Özellikle Finley şiirsel betimlerinin bu bakış açısıyla yorumlanması gerektiğini savunmuştur. Yani bu betimler gerçeğe özgü, bellekte kalmış anıların kalıntılarıydı, bazıları Miken dönemine dek uzanmaktaydı, ama bunlarda yanlışlıklar, hatalar olabilirdi… Bunların arasında Mikenler ile bağlantılı olmayan bir sürü de ayrıntı yer alır. Bu açıdan bakarsak, Homeros'un dünyası çoğunlukla M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllardaki olayları yansıtıyor olduğudur.

Kendisi üzerinde durmasa da, şu konuya dikkat etmeliyiz. Birçok bilim adamı bu şiirlerdeki Miken ayrıntılarının zenginliğini kabullenmekte çekinceli davranır, ancak şu da gerçektir ki Miken yerleşimlerinde bulunmuş birçok elle tutulur kalıntı aslında Homeros'un betimlerine tamamen uymaktadır. Bence bundan da daha ileri gitmek mümkün. Ilyada'nın ikinci kitabının "Gemi Katalogu" olarak adlandırılan kısmında şair Yunan topraklarından Troia'ya tam kaç tane geminin geldiğini ve hatta bunların kaçının hangi şehirden geldiğinin altını çizer. Bu gemi katalogunda şehir isimleri sıralanmıştır ve bu isimlerin gerçek olduğunu, yani Miken dönemine tarihlenebileceklerini bilmekteyiz. Ve hatta bunların bazılarının Miken döneminde varken, ancak sonra yok olduklarını da bilmekteyiz. Dolayısıyla, eğer o dönemde de yaşanmamış olunmasaydı Miken dönemine tarihlenen bu şehirlerin varlığı bilinemezdi. Bazı şehirler tamamen yok olmuşlardır, ama isimlerini gemi kataloğundan biliyoruz. Bence bu gemi kataloğunun Miken dönemine dek uzanmış olması dışında başka bir açıklama getirmek bu duruma mümkün değildir.

Homeros'un şiirlerinde bulunan bazı farklılıklar da aslında çok aydınlatıcıdır; bunlar gerçekte Miken dönemini ve Miken dünyasının yıkılışından sonraki dönemi yansıtmaktadır. Örneğin, - antropologlar ve arkeologlar bu konuya bayılırlar - kültürler arasındaki fark, toplumların ölülerine ne yaptıklarından ortaya çıkar. Mykenai'da ne yapıldığı belliydi, çoğumuzun halen yaptığı gibi, onların ölülerini gömdüklerini bilmekteyiz. Ölüler kuyu mezarların oluşturduğu çember oluşturarak özel bir alanda gömülmekteydi. Çok önemli kişiler için arı kovanı formunda kocaman mezarlar yapılmıştı. Yerleşimlerin dışında, kırsal alanlarda dahi mezarlardan gömü kalıntıları, kemikler ele geçer. Ancak Homeros'un dünyasındaki Yunan toplumları bunu yapmıyordu. Homeros'un dünyasındaki Yunanlılar ölülerini yakıyordu. Hatırlarsanız İlyada önemli kişilerin cesetlerinin yakılmasıyla sonlanır. Yani burada çok önemli bir ayrıntı gizlidir. Bu da Miken geleneğinin belleklerden silindiğini ve bu dönemdekilerin bizimki gibi mezarları görmediklerini altı çizilidir. Homeros'un şiirlerini yazanlar, yani bu destanlara Miken döneminden sonra katkıda bulunan şairler her kim ise, Miken yerleşimlerini hiç görmemişlerdir. Çünkü yerleşimler artık tamamen toprak altında kalmışlardı.

Aynı zamanda, Homeros'un destanlarında Miken döneminden sonra Yunan dünyasında kullanılmış olan silahlarla Mikenlerin kullandıkları arasında farklar olduğunu da görmekteyiz. Üzgünüm ama Homeros'un betimlediği silahlar toprak altından çıkanlarla

hiç bir şekilde bağdaşmaz. Bu durum hakkında önemli bir ayrıntı daha vardır. Mikenlerin en azından küçük bir azınlığın okuma yazma bildiğini, Linear B olarak adlandırdığımız ve okuyabildiğimiz yazıtlardan biliyoruz. Homeros'un destanlarında bu nitelikte bir yazı geleneğine hiç bir şekilde rastlanmaz. Bir tek kere, destanlarda belki bir karakterin okuma yazma bildiğine değiniliyor olsa da, betimlenen toplumun aslında cahil olduğunu ve bunun da Miken toplumu ve Homeros'un dünyası arasındaki önemli farklılıklardan birisini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bundan başka, eğer Homeros'un krallarına bakarsanız, nasıl yaşadıklarına, ne yaptıklarına, eşlerinin ne yaptığına, diğer asilzadelere nasıl davrandıklarına bakarsanız, onların aslında kudretsiz olduklarını, güçlerinin kısa dönemli olduğunu, Miken krallarına oranla çok daha fakir olduklarını, Miken yerleşimlerinden bildiğimiz yapılardan ve yaşamlarından çok farklı olduklarını algılamak oldukça kolaydır.

Daha önceden anımsarsanız bir tapınak yapısını veya bir arı kovanı şeklindeki mezarın yaptırılabilmesi için ne kadar zengin olmak gerektiğinden bahsetmiştim. Oldukça kudretli olmak gerekiyordu, çünkü bu tür binaların hem yapımı çok uzun sürüyordu, hem de inanılmaz bir insan gücüne gereksinim vardı, bir de tabii muhteşem bir zenginliğe… Elimizde Homeros'un yazıtlarında bu denli zenginliğe veya güce sahip kimseden bahsedildiğine dair bir veri yok. Homeros'un yazıtlarındaki kraliçeler yani kahramanların eşlerinin boş zamanlarını, hatta tüm zamanlarını iki yerden birinde geçiriyorlardı: Bunlardan birisi yatak odası, diğeri ise dokuma tezgâhının başı. Bu bayanların devamlı kumaş dokuduğunu görmekteyiz. Bu kraliçeliğe layık olabilir mi? Miken kraliçelerinin bunu yapmadığını düşünüyorum, ama ilginç olanı, Homeros'un kraliçelerinin bunu yapıyor olmaları. Bu durumda bu iki dünya arasındaki uyumsuzlukları nasıl anlatmamız gerekmekte? Artık herkesin tartışmasız kabullenmiş olduğu açıklamaya bakarsak, bu sorunun cevabının destanların sözlü olarak oluşturulduğunda ve zaman içinde yayıldığında yattığını görebiliriz. Yazıya dökülmediğinden, Homeros'un şiirlerindeki ayrıntıların yüzyıllar boyunca ozanlar tarafından parça parça veya farklı yorumlarla ve yaratıcı bir devamlılıkla, kuşaktan kuşağa aktarıldığını görmekteyiz. Bugünkü dünyadan bildiğimiz şairlerle ve ozanlarla kıyaslarsak ciddi benzerliklerle karşılaşmakta olduğumuzu görebiliriz.

1920'lerden bir Harvard bilim adamı olan Millman Parry dağlarda, ücra köşelerde yaşamak üzere Yugoslavya'ya gidip orada hala halk ozanların bulunduğu toplumlarla yaşadı ve bu kişilerin hala upuzun destansal hikâyeler anlattıklarını gördü. Ama hiç birinin Homeros'unki kadar uzun olmadığını vurgulamak gerekir. Bu kadar uzun olmasa da, ozanlar hikâyeleri dizeler şeklinde müzik eşliğinde döktürebiliyordu ve şairden şaire değişse de hikayeleri tanımak gayet kolay oluyordu. Ancak her şair kendi marifetlerine göre bazı kısımları ekleyip çıkartabiliyor ya da değiştirebiliyordu. Bu da eğlencenin bir parçasıydı. Parry, Homeros'un şiirlerini dikkatle araştırarak bunların da aynı şekilde ortaya çıktığını gösterdi. Burada "ilmek, ilmek dikti" terimini kullanabiliriz, çünkü Antik Yunan dünyasında bu şiirleri ahenkle okuyan bunların yaratıcısı olan kişilere *rhapsodes* deniliyordu ve bu terim de aslında 'şarkıları ilmekle diken' anlamına gelmektedir. Bu durumda Miken döneminde birilerin bu destanları yaratmaya başladığını, nasıl

Yunanlıların Troia şehrine saldırdığını, bu kişilerin anlatmaya başlattığını anlayabiliriz. Yüzyıllar boyunca *rhapsodes* bu hikâyeleri tekrarladılar, ama aynı zamanda farklılaştırdılar, aydınlattılar, uzattılar ve değiştirdiler; daha iyi yapmaya çalıştılar, bazen de yeni şeyler eklediler. Bunlar 10. yüzyılda ortalıktaydı. Bazıları da 9. yüzyılda ve hatta bazıları da Homeros'un döneminde, yani 8. yüzyılda… Dolayısıyla elimizdekinin de bu şekilde ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları bu şekilde açıklayabiliriz. Ve bu bakış açısından bu destansal şiirlerin oluşumunun yorumlanması gerektiğini vurgulayabiliriz.

Homeros'un destanındaki dünyanın aslında nasıl bir şey olduğuna bir bakalım. Daha şimdiden bu dünyanın aslında gerçek mi yoksa fantastik mi olduğunu sorgulamamıza gerek yok, ama bakalım canlandırmaya çalışırsak ortaya nasıl bir şey çıkacak. Burada şiirlerin sunduğu nitelikte, toplumun politik yapısını ele almak istiyorum. Daha önce de yanılmıyorsam bahsetmiştim, zannedersem bahsetmiştim ama yine burada vurgulamak gerekiyor bu kişileri: Troia'ya giden seferin başındaki önemli kişi, komutan diyebileceğimiz Agamemnon *wanax* adıyla anılmaktaydı. Birçok Yunan lehçesinde olduğu gibi kelimenin başındaki 'w' sesini atarsanız, bu kelime '*anax*' olur. Yanılmıyorsam destanlarda bir tek bu kişiye bu terimle hitap edilmekteydi. Ama başa bir sürü kişiye *basileus* terimi kullanılırdı; bunun çoğulu '*basileis*'dir ve genellikle 'kral' olarak dilimize çevrilir. Doğruya doğru. Mesela, Yunanlılar'ın Pers kralından bahsettiği tarihi dönemlerde, bu kralın gerçekten kral olduğunu, kudretinin niteliğini, her şekliyle krallara yaraşan bir kral olduğunu biliyoruz, bu kral için de '*basileus*' kullanılırdı. Ama Homeros'un yazıtlarında bahsi geçen *basileus* muhteşem Pers kralı kadar nitelikli değildi. Çok daha az nitelikliydi. Bu konuyu birazdan yine ele alacağız.

Linear B tabletlerine bakarsak Miken krallarının *wanax* olarak adlandırıldığını ve çoğulunun *wanaktes* olduğunu görürüz. Homeros'in döneminde bu terminolojinin ya Agamemnon'a ya da tanrılara özgü olduğunu, ama hiç bir insanı betimlemek için kullanılmadığını görmekteyiz. Bu durum neden Agamemnon'un *wanax* olarak ayrıcalıklı bir konuma oturtulduğu sorusunu ortaya koymaktadır. O dönemdeki duruma bakarsak, Troia'nın istilasına birçok Miken-Yunan şehri katılmıştı ve bunların başına lider olarak Agamemnon seçilmişti, dolayısıyla geçici olarak da olsa *wanax* olarak hitap edilmesi uygun görülmüş olmalıydı. Eminim ki Troia savaşından sonra, Agamemnon karısıyla topraklarına döndüğünde artık hayatta bir dakika daha *wanax* olarak anılmayacak, bölgedeki diğer krallar gibi *basileus* olarak çağrılmaya devam edecekti. Daha önce de vurgulamıştım, Linear B yazıtlı tabletlerde *basileus*'un açıkca *wanax*'dan daha alt düzeyde olduğunu görmekteyiz. Bazı bilim adamlarının da ikna edici biçimde savunduğu gibi, belki de *basileus* köylerdeki kabile reisinden daha farklı ya da üstün bir konum değildi. Ama tarihi dönemlerde Yunan toplumuna bakacak olursak, karşılaştığımız liderlik biçiminin *wanaktes* değil de daha çok, en azından geleneksel olarak, *basileus*'u andırır biçimde olması ilginçtir. Ama hiç bir *basileus* Miken kralları kadar saygın değildi ve tabii ki hiç birinin Agamemnon gibi özel güçlere sahip olmadığını görüyoruz. Yunan toplumunda hiç bir insana *wanax* olarak hitap edilmemişti, hitap edilemezdi.

Bir de Homeros'a baktığımızda kralların ne bir bürokratik sistemleri, ne de kâtipleri olduğunu görmekteyiz. Nasıl kâtipleri olabilirdi ki? Okuma yazmaları yoktu… Envanter tutamıyorlardı. Krallar, bizim standartlarımızdan bakarsak, gerçekten çok fakirdi. Boş zamanlarında, hatta her zaman, ne yapıyorlardı? Tarımla uğraşıyorlardı. Şahsen kendileri tarlada çalışıyor olmasalar da, denetliyorlardı; yakından ilgileniyorlardı. Yani bu krallar büyük arazi sahipleri olan ağalar gibiydi. Etkinliklerinden birisi buydu. Mykenai'daki büyük kralların bu tür işlerle uğraştığını düşünemeyiz bile. Emirlerindeki çeşitli işçiler bu işlerle uğraşırlardı. Bu kralların yaptığı işler arasında, daha da düşük bir düzeydeymiş gibi gözüken, çobanlık dahi vardı. Tabii koyun ve keçilerle otlaklara çıktıkları düşünülemez, ama hayvancılıkla da uğraşıyorlardı.

Bu kralların faaliyetleri arasında, diyebilirim ki, korsanlık da çok popülerdi. En azından bununla övünüyorlardı. Akhilleus, Allah'ım, ne kraldı o! 24 şehri ele geçirdi. Neden bir şehri kuşatmışlardır ki? İlyada ve Odyseia'da ellerinde ne var ne yoksa çalıp, çırpmak için; bunu gösteren birçok örnek elimizde var. Mesela Odysseia'da bir yabancıya rastlandığında ilk sorulanlar arasında, "Sen korsan mısın, Bey'im?" sorusu yer almaktadır. Cevap da genellikle şöyleydi, "Hayır hayır, ben korsan değilim" sanki, "Chicago'dan mı geliyorsunuz?" sorusunu yanıtlarmış gibi… Bu bir hakaret olarak algılanmıyordu. "Korsan değilim, ama olabilirim, tabii ki de. Herkes tarafından anlaşılır olsam da." Homeros'un Odysseia'da anlattığı gibi Odysseus da bu tip bir karakterdi. Kendisi Skeria adasında bulunan güzel bir şehir olan Phaiakia'ya geldiğinde Miken dünyasında olması gerektiği gibi burada müthiş bir saygıyla karşılanmıştı. Yemekten sonra eğlence sırasında genellikle yapıldığı gibi atletizm yarışmaları düzenleyerek, katılması için Odysseus'u da davet etmişlerdi. Odysseus'un cevabı, "Hayır hayır, ben çok perişan ve sefilim" olmuştur. Buna karşılık olarak, "Oh, o zaman sen bir tüccar olmalısın" yorumunu alır. Odysseus o zaman gerçekten alınmıştır. Odysseus gibi bir kral, *basileus*, bir tüccarla karıştırılamazdı. Bir korsan, tamam, ama bir tüccar, hayır.

Başka bir enteresan nokta da, Yunanlıların Miken sonrasındaki dönemlerde, yani Karanlık Çağ'daki mezarlarında bulunan gömüler hiç bir şekilde daha önceki ihtişamlı mezarlardaki zenginlikle karşılaştırılamaz. Bu gömülerdeki asiller diğer ölülerden farklı değildi. Mezar hediyelerine bakarsak, zenginlerle diğerleri arasında bir eşitlik söz konusuydu. Ne bir ayrım, ne de fazla bir zenginlik ele geçmiştir. Asillerin mezarlarındaki buluntuları ciddi bir monarşi içermeyen, çok daha fakir bir dünyayla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Bunlardan Homeros'un dünyasındaki krallarının, kralların toplumdaki rollerinin, zenginliklerinin, kudretlerinin, toplumdaki konumlarının bildiğimiz Mikenlerden gelmediği hakkında önemli bilgiler edinmiş oluruz. Gerçeklere dayanan bir betim söz konusuysa, bu da Miken döneminden sonraki döneme, yani Karanlık Çağlar'a ait olmalıydı.

3. Bölüm : Politik Yapı

Ayrıca Homeros Ilyada ve Odysseia'da her toplumun politik yapısını gösteren bir tablo

çizer. Ilyada ve Odysseia arasında önemli bir fark daha vardır: Ilyada tamamen Troia'da geçmekteydi. Buradaki asilzadelerin, kralların, kahramanların hiç birisi kendi şehrinde kendi şehrini kontrol ediyor olarak görünmüyordu. Bunlar başka bir liderin altında görev yapmaktaydı, dolayısıyla bu şahısların birbirlerine gösterdikleri davranış biçimi beklenilenden farklıydı. Odysseia'da ise, Odysseus Ithaka'dayken gördüğümüz ve beklediğimiz nitelikte betimlenmiş. Bu farklılık aslında çok önemli bir unsurdur. Yunan dünyasına göre tipik olmayan bir yer olan Troia'da dahi evler gibi aynı kurumların ve aynı ilişkilerin varlığını görmekteyiz, ama yine de farklılıklar hakkında dikkatli olmalıyız. Bundan ne demek istiyorum? Kararlar nasıl veriliyordu? Acaba kral sadece, "Yapın" dedikten sonra istedikleri hemen halloluyor muydu? Hiç de böyle olmuyordu. Kralın özel güçleri vardı. Ilyada'da Agamemnon lider olarak meclisi toplantıya çağırabiliyordu, yani konseyi demeliyim, ancak toplantıya çağırmak sırf Agamemnon'a özgü bir ayrıcalık değildi. Herhangi bir asil, "Konsey toplantısı yapmamız gerek" dediği zaman herkes toplantıya çağrılabiliniyor ve istenilen istenildiği gibi tartışılabiliyordu.

Konsey asillere, yani *basileus* olarak adlandırılan asillere özgüydü. Sıradan askerler konsey toplantılarına katılamıyordu. Bu durum, dikkat etmemiz gereken noktalardan birisini oluşturur. Karanlık Çağlar'da sosyal ayrım, monarşi ve diğer herkes arasında değil de, aslında asiller ve sıradan insanlar arasından oluşmuştu. Bu hem politik olarak hem de diğer farklı alanlarda çok önemli bir ayrıntıdır. Ancak Homeros'un yazdıklarında, özellikle Troia'ya bakarsak, *basileus* olarak adlandırılmayan, ama savaşçıları da içeren konsey toplantılarının yapıldığını görmekteyiz. Ama evde, yani Yunan topraklarında, savaşacak yaştaki erkekler, toplumda en önemli, yani en baskın konumdaydı. Tabii ki de tüm Yunan tarihinde olduğu gibi, kadınlar politik hayatın tamamen dışında bırakılmıştı ve ben de bu konuyu burada bırakmayı uygun görüyorum. Aynı zamanda bir de yaş sınırı bulunmaktaydı. Bir savaşçı olabilmek için belirli bir yaşa gelmiş olmak gerekmekteydi. Bu yaşın tam ne olduğu bizim için açıklık kazanmış değil. Bu 18 de olabilirdi, 20 de… Ancak Atina'da klasik dönemde bu yaşın 20 olduğunu biliyoruz.

Şimdi, size bazı olayları hatırlatmak istiyorum, özellikle bu dönemin nasıl çalıştığını göstermek için… Anımsarsanız İlyada, Yunan toplumunun korkunç bir vebayla kırılmasından kaynaklanan bir kavgayla başlar. "Neler olduğunu anlamamız gerek" der herkes. Eğer böyle bir şey başlarına gelmişse, bunun nedenini kendilerine kızgın olan bir tanrı veya tanrılara bağlıyorlardı. Bu durumda, bir kâhin bulup, neler olduğunu anlaması için ikna etmişlerdi. Kâhin de sonunda Apollon'un kızmış olduğunu, bunun nedeninin de Agamemnon'un bir genç kızı babasından aldığını, kızın babasının da Apollon'un rahibi olduğunu öğrenmişti. Bu anlaşıldığında Yunanlıların en büyük, en cesur, en kuvvetli, en hızlı kahramanı Akhilleus araya girip der ki, "Bakın, neden genç kızı geri vermiyorsunuz? Böylece Apollon bizi öldürmeyi bırakır ve her şey yine yoluna girer." Agamemnon Akhilleus'a çok kızar ve Edward G. Robbins'in söylediğine göre der ki, "Asla geri vermem. Burada patron benim." Aranızdan kaçınız Edward G. Robbins'in adından haberdarsınız. Elinizi kaldırın. İyi, her yılın benim için daha fazla zorlaştığını hatırlattınız bana.

Akhilleus sonra söze başlar, Agamemnon'a kızgınlığını gösterir, güzelce azarlar ve onun

ne kadar budala olduğunu vurgular. Bu aslında çok önemli bir ayrıntıdır. Bir kişi bir kralla nasıl böyle konuşulabilirdi ki? Bunun yanıtı, ancak ikisinin de kral olmasının bu durumu olası kıldığıdır. Bu durumda toplumun önemli bir sosyal kuralını çiğnemiş olmuyorsunuz, ama bu tabii ki sık karşılaşılan bir durum değildi, özellikle Agamemnon tüm krallar arasında lider konumuna gelmişse… Homeros onun için farklı bir terminoloji kullanmaktadır, *basileutatos*, yani kralların kralı, bu da onun farklı konumunu vurgular. Akhileus bu durumda yasadışı ya da aykırı bir şey yapıyor değil, ama bu normal bakış açısından baktığımızda aykırı olarak görülebilinecek bir durum aslında. Agamemnon sonunda der ki, "Bu kızı geri vermem, ama bakın, eğer Troia'da alınmış başka bir kızı bana verirseniz, onu geri verebilirim, ancak bunu kabul ederim. Ben sizden bir genç kıza sahip olacağım, ama siz hiç bir şeye…" Gerçekten çok kızan Akhilleus iyice sinirlenerek, "Tamam, eğer bana böyle davranacaksan, silahlarımı alıp eve dönüyorum" der. Sonra gidip dokuz bölüm boyunca çadırında oturur. Bu durum savaş için çok önemli bir sorun oluşturacaktır.

Bu gelişmelerden aslında önemli kararların nasıl verildiğini anlayabiliyoruz, kendi ordularında dahi, krallar ve asiller arasında yapılan tartışmalar sonucunda nasıl alınıyordu kararlar. Bu durumda olduğu gibi en uç boyutlardaki durumlarda liderin kararına saygı gösterilir, söylediği yapılırdı. Yunan topraklarında da tahminen, eğer bir anlaşmaya erişilememişse son sözü kral söylüyor olmalıydı. Aklımızda tutmamız gereken en önemli şey, aslında kralın herkese istediği gibi sözünü geçiriyor olmaması ve Agamemnon'un bu sefer sırasında konumundan dolayı farklı bir boyutta olduğudur. Bu hikâyelerden bir tanesidir.

Başka bir hikâye de, Ilyada'nın aynı bölümlerinde Agamemnon'un bu olaylardan kısa bir süre sonra savaşın onuncu yılında gördüğü düşle ilgilidir. Şehri dokuz yıldır ele geçirmeye çalışmaktaydılar. Durum bugünkü Irak gibiydi ve artık askerlere bıkkınlık gelmişti. Birçoğu, eğer şehir alınamıyorsa artık eve dönme konusunda hemfikirdi. Tam bu sırada Agamemnon bir düş görür. Düşte tanrı der ki, "Yapman gereken şey budur. Adamlarını canlandırmalısın, ancak onları canlandırdığında zafere ulaşabilirsiniz. Bunu da şöyle yapmalısın, ayağa kalk ve askerlerine Troia'yı hiç bir zaman alamayacaklarını söyle. En iyisi her şeyi toplayıp eve dönelim. Ancak o zaman sana diyecekler ki, 'Hayır kralımız hayır, biz bunu yapamayız. Kalmamız gerek. Kendimizi toplayıp bir daha saldıracağız ve şehri alacağız.'" Buna karşın Agamemnon der ki, "Tamam o zaman" ve savaş için birlikleri toplar ve onlara bir konuşma yapar. Burada Homeros'u tekrarlamak isterdim. Ancak yanımda getirmedim; ama diyebilirim ki, birlikler homurdanmaya başlar ve kargaşa içinde gemilere doğru, bir an önce oralardan uzaklaşmak için, adeta yarıştılar.

Toplum hakkında bize oldukça çok bilgi veren ayrıntılara bakalım şimdi. Herkes gemilere doğru koşarken, aralarından Yunanlıların en hızlısı, en beceriklisi, en akıllısı olan Odysseus, birliklerin arasına karışıp birini yakalar, Homeros der ki, bir asili, yani bir *basileus*u yakalayınca, onu şöyle ikna etmeye çalışır: "Bakın bir hata yapıyorsunuz. Agamemnon'un oynadığı oyunu anlamıyorsunuz." Odyssesus'un anlattıkları üzerine, asil, "Tamam" der. Sıradan bir adam yakaladığında, Odysseus, "Seni budala, ait olduğun

yere geri dön" diyerek azarlar. Bu kabaca bir anlatım tabii, ama işte herkes birilerini yakalar ve geri döndürür, herkes döner ve otururlar. Aralarından bir adam çıkar. Homeros onu ordunun en çirkin adamı olarak betimler. Yani hakkında ne düşünmemiz gerektiğini anlarsınız. Adam başlarında Agamemnon olmak üzere bütün kralları aşağılayan bir konuşma yapar. Der ki, "Biz sıradan askerler olarak sabrımızı doldurduk, eve dönmek istiyoruz." Buna karşın Odysseus çıkar ve elindeki asayla adamı dümdüz eder; sırtına vurur ve bıraktığı iz tüm ordu tarafından görülür. Adamın gözünden yaş gelir.

Kendimizi bu adam için kötü mü hissetmeliyiz? Homeros'un dizelerine göre, bir asker çıkar ve der ki, "Odysseus'un yaptıkları arasında en önemlisiydi bu, Thersites gibi koca ağızlı bir budalayı susturmak..." Theristes'in yaptığı yanlıştı ve tabii ki ne şair, ne de Odysseus onun önerisini beğenmişti, eh konuşmaya hakkı yoktu işte. Konseyde ya da herhangi bir toplantıda konuşma hakkı olan tek kişi *basileus*'tu. Sıradan bir asker olarak haddini aşmıştı. Ayağa kalkıp bir şey söylemek kültürlerinin ihlali anlamına gelmekteydi ve burada kültürel kurallar çok katıydı. Onlar emir alabilirdi ancak, ama asiller emir alamazdı. Aralarında tartışabilirlerdi ve bazen de tartışmaları kazanabilirlerdi. Yani buradaki anlatımda görülen, eksik de olsa, *basileus* olmasına karşın, hatta *anax*'ı da ele alırsak, gerçek bir monarşi geleneğiyle aslında karşı karşıya olmadığımızdır.

Monarkları, yani hükümdarları düşünürsek, aklımıza Hammurabi, Pers kralları veya 14. Louis gelir. Bir sürü birbirine eş değerde olan asil. Buradaki durum aklımıza gelmez. Aralarındaki fark doğuştan ya da rütbeden değil, ama servetlerinden ve ellerindeki güçten gelir. Toplum, krallara has olmaktan ziyade asillere has bir sistem içermekteydi. Zannedersem asıl mesaj buydu ve bu sistem antik Yunan dünyasında bundan sonraki tüm politik kavramların ve tartışmaların temelini oluşturmaktaydı. Tarihi dönemde Yunanlılar, — yani yazının kullanılmaya başlamasından sonra, bugünkü standartlarımıza göre — ne diyordunuz bilgisayarda ilk ayarlara geri dönme komutuna? O komuta ne deniyordu? Neydi? Varsayılan (default) tamam? Yani Yunan politika felsefesinde varsayılan (default) pozisyonu aristokrasiydi; normal olanı buydu. Bu olguya en güzel örnek işte bu anlattıklarımdır. Bunlar aslında gerçekleri yansıtmaktadır.

Bir şey daha… Eğer Yunanlıların hikâyesinin sonuna bakarsanız, burada politik kuram bağlamında Platon'la, yani Eflatun'la karşılaşırsınız. İdeal toplum fikrini anlatmaya başladığı Devlet yapıtında, bizleri birden fazla hükümdarla karşı karşıya bırakmış olduğunu görürüz. Bunlar aslında yarışmayı kazanmış olanlardır. Ama bu önemli değil. Önemli olan, aslında tek bir kral bulunmayışıdır. En iyi hükümeti bir insan grubu oluşturur. En önemli özellikleri akıllarıdır, ama başka özellikleri de yok değil. Yunan politikası kavramsal olarak doğuştan gelen aristokrasiyi var sayılan değer olarak algılar. Buna karşı ortaya kanıt koymak isteyen herhangi birisi geleneğe karşı yokuş yukarı at koşturma durumundadır. Bu noktayı umarım aklınızın bir köşesine yazmış olursunuz, özellikle Atina tarihine ve demokrasinin başlangıcına bakmaya başladığımız zaman anımsamanız gerekecek. Çünkü Yunan geleneğine bakış açısından bakıldığında, bu aykırı bir durum oluşturmaktaydı.

Tabii ki, zaman zaman, bazıları monarşi uygulamaya kalkmışlardı. Ancak, Yunan toplumuna aykırı olduğundan, husumetle karşılaşacaklardı. Zirveye ulaştıklarını düşündüklerinde monarşi kavramını barbarlarla, yani Yunan olmayan toplumlarla bağdaştırırlar. Homeros'un tabii ki Yunan tarihi boyunca, düşünülesi tüm alanlarda Yunan düşünüşünü anlatan en temel dokümanı oluşturduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Zaman içinde, tabii tek kaynak olarak kalmasa da, en iyi bilinen, en etkili ve en kuvvetli kaynak olma özelliğini korumaya devam eder. Eğer dini bir kitap olsaydı, hakkında 'Yunan İncili' olarak bahsediyor olurduk, değil mi? Mesela, tarih içinde daha sonraları şöyle örnekler ortaya çıkar: Atina ve Megara Salamis adasının kontrolü konusunda anlaşamamaktaydı. Arabulucu olarak bir üçüncü şahıs çağırmaya karar verirler. Spartalıları çağırırlar. Spartalılar da der ki, "Tamam, biz karar vereceğiz." Ve Atina'ya ait olduğuna dair karar verirler. Neden? Eğer Homeros'un Ilyada'sındaki gemi kataloguna bakarsak, Salamis adası gemilerini Atinalılar'ın yanına dizmişti. Top oyunu gibi bu. Bu dizelerin ne denli bir kudrete sahip olduğunu şimdi anlamış olmanız lazım.

4. Bölüm : Etik ve Değerler

Şimdi de Homeros'un öykülerinin başka bir özelliğine, şiirlerin nasıl Yunan toplumunu yansıttığı konusuna dönelim. İlyada ve Odysseia'nın içerdiği etik kavramlar ve değerler hakkında biraz konuşmak istiyorum. Din konusundan bahsetmiştim, dolayısıyla öncelikle tanrıları anlamınız gerek. Burada öncelikle çok tanrılı bir toplumdan söz etmekte olduğumuzu unutmamalıyız. Bahsettiğimiz *politeizm*. En erken bilinen istisnalar dışında bu durum aslında tüm toplumların dokusunda var. Aslında bu durum en erken olarak hangisini düşündüğünüzle ilgilidir. Yahudileri en erken toplum olarak düşünebilirsiniz, açık seçik, ama İncil'deki öyküleri nasıl tarihlediğinize bağlı olarak Mısır firavunlarının M.Ö. 16. yüzyılda, bu konuda öncelik kazanmış oldukları da yanlış değildir. Bunun dışında başka örnek yoktur. Dolayısıyla, bu aslında kahramanlık özellikleri taşıyan çoktanrılı dine sahip olan bir toplumdu. Yani, doğuştan gelen bir aristokrasi kılıfında oluşmuş, aristokrasinin savaş alanındaki kahramanlıklarıyla meşrulaşmıştır.

Yunanlıların inançları arasında, en önemli şairlerden birinin şiirine bakarsak, Yunan toplumunda benzeri olmayan bir şeyle karşı karşıya olduğumuzu görebiliriz. Kendilerinin tanrılarla aynı soydan geldiğini düşünmekteydiler; bu tür bir kavrama bildiğim kadarıyla başka hiçbir toplumda karşılaşmış değiliz. Homeros'un karakterlerinin çeşitli lakaplarla anıldığını görmekteyiz. Homeros aslında sözlü geleneğin devamını sağlayabilmek için şiirlerinde krallara lakaplarıyla da hitap ederek vezin kurgusunu oluşturmuştur. Mesela bir kahramana tanrısal, tanrı gibi anlamına gelen *dios*, tanrı olarak yetiştirilen anlamına gelen *diotrephes*, tanrıyla eşit anlamına gelen *isothesos* gibi lakaplar kullanılmıştır. Burada, tanrıdan korkan ya da tanrıyı seven bir insan grubuyla karşı karşıya olmadığımızı dikkatinizi çekmek isterim. Bir tarafta Yunanlıların çok farklı iddiaları olduğunu görmekteyiz. Yani oldukça kuvvetli bir iddia aslında, tanrılar değil de, insanlar hakkında, bildiğim tüm toplumlar arasında… Antik Yunanlıların kibirli oldukları konusunda önemli

bir öğe olmasına karşın, ta başından beri toplumlarında olan bu olgu aslında oldukça Yunan, yani sırf Yunanlılara özgü bir niteliği vurgular. Tanrı gibi olduklarını düşünmelerine rağmen, aslında tüm kritik açılardan, tanrı değillerdi. Tanrılar ölmezdi. Ama insanlar ölümlüydü.

Burada insanın ölümcül olduğu bir gerçek, bu da en önemli unsurlardan birini oluşturuyor; yani insanlar tabii ki tanrılar kadar kuvvetli ve kudretli değildir. Hayatın trajik boyutları, Yunanlıların yarattığı ve kültürlerini şekillendirdiği gibi, Ilyada ve Odyseia'nın ta başında dahi ön planda. İnsan ne kadar çok hayranlık uyandıran şey yapabilen, ne denli muhteşem bir yaratık olursa olsun, ölümcüldür ve sonunda ölecektir, tanrıların sahip olduğu kudrete sahip değildir.

Bu durumda ne yapılabilinir? Aslında bu enteresan, bana sorarsanız, Yunanlıların bu tür, hepimizin yüzleştiği bir insani sorunu nasıl algılıyordu, yani ölüm sorununu nasıl görüyordu? Öleceğimizi bilmemizle biz nasıl başa çıkıyoruz? Doğu dinlerinde bu konuya Doğu'ya özgü bir cevap bulmuşlar, felsefelerine göre, insan aslında bir hiç. İnsan aslında sadece toz. Hangi öyküyü dinlediğinize göre, insan gübre de olabilir. Tabii ki bir gün öleceksin. Kimin umurunda? Neden umurunda olsun ki? Başlangıçta zaten bir hiçtin; her şey bittiğinde de bir hiç olacaksın. Rahatla. Bir de benim Hıristiyan çözümü olarak nitelediğim bir çözüm var. Ölümden korkuyor musun? Ölmen gerekmiyor. Eğer iyi bir Hıristiyan isen ve iyi bir Hıristiyan olmak için her şeyi yapıyorsan, ölmeyeceksin; şahsen ölümsüzlük kazanacaksın. Bu problemi bu şekilde çözebilirsin. Eğer her şeyi doğru yaparsan, endişelenecek bir şey yok. Ama Hıristiyanlar nedense hala endişelenir ve bir milenyum boyunca bunlar hakkında nasıl endişelenilmesi gerektiği konusunda birbirini öldürüp durmuşlardır. Eğer bu söylediklerimi kabul ederseniz, çözüm olan şeyin temelinde de bunların olduğunu görebilirisiniz.

Ama Yunan bakış açısı o kadar trajiktir ki ne bu yolu ne o yolu tercih etmiştir, ki bu da bana göre göreceli olarak sorundan kolay bir kaçış gibi görünmektedir. İnsan üstündür ve bunu tekrarladıkları sürece bu böyledir. İnsan önemlidir. Önemli şeyler yapma yeteneğine sahiptir. Tanrıların soyundan gelmektedir ama aynı zamanda yaşam çok kısadır ve kaçınılmaz olan ölüm ise berbattır. Özellikle Yunanlıların bakış açısıyla karşılaştırma amacıyla, burada ölüm hakkında bir kaç söz söylemeliyim. Tahmin edersiniz ki, farklı insanlar bu konu hakkında farklı şeyler düşünmektedir. Bazıları herkes için çile ve ızdırap dolu olduğunu düşünür, bazıları da çok güzel şeyler içeren bir cennet olduğunu, kişilerin dini inançlarına göre, bu güzelliklerin fiziksel veya ruhani olduğuna inanır. Yunanlılar için, hatta antik dünyada çok az sayıda insan için, ölüm, olabilecek en kötü şeydi. Ölülerin gittiği yerde hiç bir şey yoktu. Sadece karanlık… Başka hiç bir şey yoktu.

Bazı kötülükler yapmış olanlar, günahları yüzünden tanrıların kızgınlığına maruz kalıp Yunanlılara özgü ilginç şekillerde işkence görüyorlardı. Tantalos'u hatırlayın. Çok kötü bir suç işlediği için, ayakları suda olacak şekilde sonsuza dek cezalandırılmıştı, yukarıda bir ağaç ve sallanan üzüm salkımları, vardı, o ama susuzluktan ölecekti. Su içmek için her

aşağıya eğilişinde sular çekiliyor, yukarıdaki üzümlere erişmeye çalıştığında salkımlar geriye kaçıyordu. Bu tam anlamıyla, Yunan kavramına göre bir cehennemdi, ne kadar uğraşırsan uğraş, hep kaybetmeye mahkûmsun. Buradaki düşünüş tarzına bakacak olursanız, ölümün ne denli kötü olduğunu anlamak mümkün olur. Odysseia'da Odyseus'un Hades'e inmesi için önemli nedenleri vardı, oraya indiğinde ölmüş olan Akhilleus'a rastlamış ve şöyle demişti, "Seni görmek ne güzel, Akhilleus. İyi görünüyorsun. Burada keyfinin iyi olduğu anlaşılıyor. Burada yargıç gibisin ve herkes sana saygı duyuyor. Söylentileri aşmış görünüyorsun." Akhilleus de cevap verir, "Odyseus, bana ölümle ilgili hiç bir erdemden bahsedemezsin. Ben Hades'de bir kral olmaktansa, toprak üstünde aşağılık bir köylü olmayı tercih ederim." Olabilecek en kötü durumdu bu. Muhteşem Akhilleus dahi ne kadar saygı görüyor olursa olsun, dünyada bir hiç olmayı öbür dünyaya tercih ediyor gözüküyor. Bu aslında çok önemli. Kaçış olmadan gerçeklerle ve ölümün olumsuz nitelikleriyle karşı karşıyadırlar, hatta yaşamın öneminden ve insanlıktan kaçmayı reddediyor olsalar dahi… Aslında trajik bakış açısı dediğimde ben bundan bahsediyorum ve bu gerçekten çok önemli olan bir nokta.

Şimdi, bana öyle geliyor ki, aynı tür sorunları ele alan bazı modern bakış açılarıyla karşılaştırmalar yaparak bazı hususları eleyebiliriz. Modern tıp ne kadar gelişmiş olsa da, bizler dahi sorunlardan henüz kurtulmuş değiliz. Bence hala Aydınlanma Çağı'nda yaşamaktayız. Bu, en azından Batı dünyasında baskınlığını koruyan bir görüştür ve Batı'nın etkin olduğu bölgelerde hatta daha bile fazladır. Bu kavramın kalbinde "gelişim" yatmaktadır. Ama bu kavram Yunanlılar tarafından paylaşılmamaktaydı. 18. yüzyılda filozofların gözünde gelişim, -- eğer bu söylediklerimi duysalardı bana çok kızarlardı, Hıristiyanlar için ölümsüzlük gibi bir şeydi. Bu dünyanın Voltaire'lerine göre umut, dünyayı gayretleriyle daha iyi kılabilecek gibi bir şeydi, bundan dolayı da bir şekilde ödüllendirileceklerini düşünüyorlardı, çünkü onlar ileride yok olduklarında gelişim geriler ve ilk başta bunu onlar yarattığı için kusurlu bulunurlardı. Bundan dolayıdır ki, kendi yarattıkları toplumda yaşarken onu geliştirir ve daha iyi bir yer haline getirmeye çalışırlardı.

Bu aydınlanmanın önemli kısımlarından birini de bireysellik kavramı oluşturur. Her şeyin merkezinde yatan aslında bir tek "kişi"dir. Göreceksiniz ki, bu aslında Yunanlılardan çok farklıdır. Şimdi, Yunanlılar aslında kişinin kendisiyle çok ilgiliydi ve bu Atina'daki demoktratlar hakkında özellikle önemli bir durumdu. Ancak, en kudretli konuşmacı ve lider dahi, bireylerin amaçları ve başarılarından, aslında her şeyden önde tuttuğu kavram olarak -- bu çok önemli olan kavramdı -- toplumun tamamını tutuyordu ve buna tarihi dönemlerde *polis* denilmekteydi. Ama durum modern dünyada böyle değildi, aydınlanmadan çıkan olgu bu değildi; bu dönemde birey artık ön plana çıkmıştı. Aydınlanmanın temellerine bakacak olursak, 18. yüzyılda Hobbes ve Locke gibilerini ele aldığımızda, en önemli unsur olarak asıl nereye bakmak gerekmekte? Her şeyin temelinde olan birey onların haklarıdır. Atalarımıza bakarsak, Yaradan'ın bize bunu hak olarak verdiği inancıyla karşılaşmaktayız. Tanrı dememişlerdi, çünkü Aydınlanma düşünürlerinin hepsi Allah'a inandığından emin değildi, ama Yaradan olarak gördükleri bir şeye inanıyor gibiydiler. Allah'a inanmasalar dahi bireyselliği doğal bir hak olarak

görüyorlardı. Doğa her bireye yaşama, özgürlük, mülk hakları vermişti ve kimse meşru olarak bu hakları ötekinin elinden alamazdı.

Yunan toplumunda ne doğal haklar diye bir kavram, ne de tanrılar tarafından verilmiş haklar diye bir kavram bulunmaktadır. Bu da çok önemli bir farklılığı oluşturmaktadır; yaşamı uygun ve düzgün kılacak davranışlar, Yunanlılar için, ancak uygun bir sosyal topluluk, yani *polis* çerçevesinde oluşabilirdi. Ama modern, yani aydınlanmış dünya'ya yeniden bakacak olursak, bireysellik ve bunun en önemli unsuru olarak hedonizm ön plana çıkar. Demek ki, aslında keyif arayışı doğal ve uygun, her şahsın kendisini olabildiğince mutlu etme amacı gayet meşruydu. Bugünkü ortama bakacak olursak, insanın kendi zevklerini tatmin etme amacı sınır tanımaz boyutlara ulaşmış durumdadır. Burada ortaya aydınlanma felsefesinden nihilizme kadar uzanan doğrudan bir yol olduğu savını ortaya koymak istiyorum; yani insanların tatmin amacıyla yapacaklarının bir sınırı olmayışı felsefesini… Sonuç olarak ortaya çıkan şey aslında, elinde güç olan ve bu gücü kullanmak isteyenler amaçlarına ulaşacak ve isteksiz olanlar da güçlülerin onlara yükledikleri yük altında ezileceklerdir. Bu, özgün nihilistler tarafından iyi bir şey olarak algılanmaktadır. Adı neydi, Nietzsche, tabii, demiştir ki, "Bazılarımız diğerlerinden daha üstünüzdür. Bazılarımız süperiz ve bizlerin sıradan insan gibi davranışa maruz karmamız yanlış ve kötüdür. Dolayısıyla bizleri anlamsız etik kodlarla, ahlak dersleriyle, ya da güçsüzlerin güçlüleri kısıtlamaya çalıştıkları silahlarla kısıtlamayın. Bu ilginç bir bakış açısıdır ama yeni değildir. M.Ö. 5. yüzyılda aynı şeyleri söylemiş bir Yunanlı bulunmaktadır.

Bu modern bakış açısında, iyiliği ya da mutluluğu anlatan tanımlar bulunmamaktadır. Her birey kendisi için neyin iyi, neyin mutlu edici olduğuna kendisi karar verir. Bu üzerinde durduğumuz sorudan tamamen kaçınmayı sağlamaktadır. Doğru mu bu? Eğer hepimiz öleceksek, yaşarken ne pahasına olursa olsun elimizden gelenin en iyisini mi yapmalıyız? Bu tatmin edici bir sonuç mu? Daha mutlu olacak mıyız, yaşarken daha iyi konumlara erişecek miyiz? Bu soruları sorarsak, Yunanlılardan şöyle cevaplar alacağız, "Bunu on saniye bile düşünmek aptalca ve anlamsız, göreceksiniz ki hiç de uygun değil."

Fakat aynı zamanda, Yunanlılar şansa çok derinden inanmaktaydı. Yine modern bir anlayış olan, tanrısal güçlerin hiç bir şekilde dünya üzerinde olanları denetlemediğine inanmaktaydılar. Ama olayların, rastlantısal olarak, belirli herhangi bir kurala bağlı olmadan geliştiğine inanıyorlardı ve bu onlar için böyleydi. Namus veya erdem hayatın niteliğini etkileyecek unsurlar olarak kabul edilemezdi. Ama İlyada ve Odysseia'nın bazı kısımlarında da vurgulandığı gibi, her şey tamamen şansa bağlıydı.

Bu da Yunanlılar için şu soruyu akla getirir. İnsanların ölümcüllüğü, tanrıların ilgisizliği, hayatın şanstan ibaret oluşu çerçevesinde insan nasıl mutluluğu ve ölümsüzlüğü yakalayabilirdi? Çünkü aslında ölümcüllük konusunda hiç mutlu değillerdi. Bunun bir sorun olduğunu anlasalar da, hala arzuluyorlardı. Bundan kaçış yoktu ve yanıtın bir kısmı da aslında gayet Homerisk idi. Bu kahramansal bir etik olarak görülebilir. Bir yerde, hatta Ilyada'nın birden fazla yerinde, Akhilleus bu soruya şöyle yanıt vermekteydi:

“Buraya, Troia’da savaşmaya neden geldin?” Efsaneye göre, biliyoruz ki Akhilleus savaşa gitmeden evvel, eğer Troia’ya gitmezse ve savaşmazsa, annesi tanrıça olduğu ve kendisi de bir miktar tanrısal olduğu için, ölümsüz olabilecekti. Hiç bir zaman ölmeyecekti. Ama, o zaman da hiç bir şekilde muhteşem ve ünlü olmayacaktı. Anısı ileriye taşınamayacaktı. Eğer Troia’ya giderse, ölecekti, ama anısı Akhaların en üstünü olarak sonsuza dek ölümsüzce devam edecekti. Ne seçtiğini tabii ki sizler de biliyorsunuz ve bunun ne denli doğru olduğunu da… Biz hala Akhilleus’un kim olduğunu biliyoruz, değil mi? Sizler de bu dünyadan gittiğinizde hala insanlar Akhileus’u tanıyor olacak. Dolayısıyla bu konuda Yunalıları gayet ciddiye almamız gerekmekte.

Bazen kendisine, “Bütün bunlara karşın neden buraya geldin?” diye sorulduğunda yanıtı, “Babam beni buraya gönderdiğinde, yapmam gereken birçok şeyden bahsetmişti, ama bunların arasında en önemli olanları şu Yunanca kelimelerdi, *aien aristeioi*, ‘Her Zaman En İyi ol.’” Buradaki ‘en iyi’ ahlaki olarak bizim anlayışımızda en iyi değildir. Aslında en muhteşem, en kuvvetli, en becerikli ve en çok hayran verici demekti. Böyle olmanız gerekmekte. Ve bunu ancak karşılaşma sonucu elde etmek mümkün. En iyi olmak için daha az iyilerin olması gerekmekte. Bu çeşit karşılaşma için Yunanlıların kullandığı kelime, *agon*dur. Dolayısıyla Yunanlıların mücadeleci bir toplum olduklarını düşünmeliyiz, yani bir çok kişinin ön plana çıkmaya çabaladığını, kontekste göre en iyi kavramının oluştuğu, yarışma dolu bir toplum olduklarını söyleyebiliriz. Bakalım, zamanımızın sonuna gelmişiz. Gelecek sefer kahramanlık etiğiyle konumuza devam edeceğiz ve bunun Yunan toplumundaki etkilerine bakacağız.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 4. Dersin Metni

18 Eylül 2007

1. Bölüm : Arete'nin Yükselişi

Profesör Donald Kagan: Daha önce size Homeros'un dünyasını, toplumun günlük sorunları yönünden değil de, değerlerinden ve törelerinden söz ederek, manevi yönüne odaklanarak anlatmıştım. Ayrıca sistemlerinin baskın öğesi olan kahramanlık töresinden de söz etmiştim. Diğer bir bakış açısı, bunun aristokratik bir düşünce ve duygu şekli olduğudur. Özünde *arete* kavramı vardır. Bu sözcük önümüze bazı sorunlar çıkarır, çünkü Antik Dönemde bile tamamen başka anlam taşır. Özellikle, bu sözcüğü benimseyen Hıristiyanlıktan söz ediyorsak, iyilik, bir çeşit Hıristiyan iyiliği anlamını taşır. Homeros'un dünyasını, hatta incelediğimiz devrin tüm Yunan dünyasını düşündüğünüzde, bu fikirleri kafanızdan silip atın. *Arete* Yunanca *anar* sözcüğünden gelir ve "erkek, kadının karşıtı olan erkek" anlamındadır. Yunanlılara göre bunlar eril niteliklerdir ve temelinde cesaret fikrini içerir: Fiziksel cesaret, törel cesaret, zihinsel cesaret ve savaşta gösterilen erkeksi cesaret bu sözcüğün özünü oluşturur. Bu fikir yayılmış ve kapsamı genişlemiştir. "Olası olan en yüksek beğeniyi kazanan mükemmeliyet, yiğitlik, bir şey yapma, bir şey olma becerisi" olarak çevrilebilir.

İstenilen nitelikler, *arete*nin örnekleri, söylediğim gibi cesarettir ama aynı zamanda güzellik, güç-kuvvet, çok iyi bir atlet olmak ve ayrıca çok iyi konuşmak da gerektirir. Modern insanlar için Homeros'un şiirlerinde iki büyük ana karakter olduğunu görmek çok olağanüstüdür: Fiziksel cesareti, gücü, kudreti, güzelliği, hızı, yani bütün bunları temsil eden Akhilleus ve her iki şiirde de çok önemli olan, *Odysseia*'nın kahramanı Odysseus. Kendisi bahsedilen bütün niteliklere sahiptir, fakat onu farklı kılan, özel bir kahraman yapan, konuşma becerisidir. Bu demek değildir ki, sözcükleri çok güzel telaffuz ediyor veya çok güzel seçiyordur. Fakat çok akıllıdır ve konuşma becerisini pratik sonuçlar elde etmek için, gücünü kuvvetini kullandığı gibi kullanabilmektedir. Homeros'un dünyasında Yunanlılar her iki yöne de aynı değeri biçerler. Odysseus, Homeros'un tanımladığı gibi, çok yönlü, kurnaz Odysseus, bütün bunlara sahiptir ve bu insanların özelliği olan fiziksel cesaret yanında eşit derecede saygı görür.

Bu nitelikler, kahramanların *arete*si, bütün yaşamlarını belirler. Öncelikle bu niteliklere sahip olmaları gerekir, ama bu da tam yeterli değildir. Aralarında yaşadıkları insanlar, içinde bulundukları toplumlar tarafından tanınmaları, kabul edilmeleri gerekir. Kişinin elde edebileceği en büyük ödül, çok çok yüksek niteliklerinin diğer insanlar tarafından tanınmasıdır. Dolayısıyla antropologların çok yararlı bir ayrımını yaptığı toplumdan söz etmekteyiz. Temelinde utanç ve çelişki olarak suçu alan toplumlar. Suç çok içsel ve kişiseldir. Utanç ise çok dışsal ve herkes tarafından bilinir. İnsanların size nasıl

davrandıkları ve sizi nasıl karşılayıp selamladığı değerinizi belirler. Böylece baştan itibaren toplumda en önemli öğe, o toplumda yaşayanlardır. Toplum içinde yaşamayan bir kişi, bir kahramanda görmek isteyeceğiniz şan şöhrete ulaşamaz ve diğer insanlardan kabul göremez.

Bütün bu kahramanlar sözcüğün geleneksel anlamında aristokrattırlar; toplumlarındaki yüksek makamlarına doğum nedeni ile gelmişlerdir. Bu kişilerden biri olurdunuz, çünkü babanız iyi bir ailedendir, falan filan. Homeros'ta da gördüğümüz gibi, Yunan toplumundaki asil aileler, bir tanrı veya benzeri bir öğeden geldiklerini savunurlar. Sıradan kişilerin böyle bir şansı yoktur. Aile ve kişi kritik öğelerdir. Köyünüz, kentiniz, tüm bölgeniz hemen hiç söz konusu değildir. Bunlar ile ilgili konuşulmaz. Akhilleus'u düşünün, yapması gerekeni yapmadığı zaman, – Agamemnon ile kavga edip Yunanlılarla savaşmaktan vazgeçtiğinde – kimse, 'Dur bakalım, bu ihanettir, yapamazsın. Sen kentin için veya bu seferde savaşmak için görevlendirildin ve savaşman gerek,' demez. Kimse demez. Dedikleri, 'Ah lütfen, Akhilleus, sana gereksinimiz var, yapma böyle'dir. Hiç kimse, 'Tutuklayın şu adamı, sözüne sadık değil, topluma olan borcunu ödemiyor,' demez. Herkes bilir ki, bu kahramanlar, orada bulunmak istedikleri için oradadırlar ve orada olmak istemelerinin nedeni, yenilen kentin el konan zenginliklerini elde etmektir. Daha da önemlisi, bu gibi kahramanlıklar sonucu kavuşacakları şan, şöhrettir. Daha önce size Akhilleus'un öyküsünü anlatmıştım. Akhilleus'a, şan şöhret olmadan ebediyen yaşamak ile şan şöhretle yaşam ama ölümlü olmak arasında seçim yapması istendiğinde, ünlü ve ölümlü olmayı seçmiştir. Bu seçim bence çok önemli.

Bu tutum, bu bakış açısı, Homeros'un dünyası yok olduktan sonra da tarihleri boyunca Yunanlılar üzerinde büyük etkisini sürdürmüştür. Yani o toplumun doğasına bu çatışma işlemiştir. Bununla beraber, kahramanlar da, diğer canlılar gibi çeşitli nedenlerle, içinde yaşamak için topluma gereksinim duyarlar. Zannedersiniz ki, aynı zamanda topluma bağlılıkları da vardır. Vardır ama, aynı zamanda ailelerine ve kendilerine de vardır ve bu bağlılık Homeros'ta baskın olarak görülse de, bir anlamda çatışma çok gerçektir. Soruna Homeros'ta bakarsanız, Akhilleus geri çekilip savaşmayı reddettiği zaman hiç kimse ondan tersini yapmasını isteyemez. Böyle davranmaya hakkı vardır ama bu da demektir ki, bazı yanlışlar yapılmıştır ve hiddetine yenildiği ve makul davranmadığı zaman, – bir Yunan kahramanı bile makul davranmak zorundadır – açıkça görülür. İnsanların, "Tamam sen bir kahramansın, delirmedin" diyeceği duruma gelmez. Akhilleus bile hiddetinden vazgeçer ve hatırlayacağınız gibi Priamos'un oğlu Hektor'u gömmesine izin verir ki, kızgınken bunu kabul etmezdi. Akhilleus bile doğru düzgün bir yaşam sürmek için toplumun kuralları ile barışık olmak zorundadır. Onun ailesi, kişisel gereksinim ve arzuları ve toplum ile olan çatışması, tarih boyunca Yunan yaşam şeklinin baskın özelliği olarak kalacaktır. Belki her zaman aynı boyutta değil ama hep orada olacaktır.

İşte rekabet yine önümüze çıkıyor. İki değişik kaynaktan gelen değerlerin rekabeti; genelde toplum ve karşısında kişi ve aile. Bu çeşit gerilim her şeyi açıklamaz; kurallar mutlak değildir ve herkesi tanımlamak, bir yerlere oturtmak olanağı yoktur. Neyin

doğru neyin yanlış olduğunu söylemek zordur. Bütün bunlar kargaşa ve sorun yarattığı gibi çatışma, gerilim, rekabet de doğurur. Sonuçta bütün insan kuşağı tarihinin başlarında görülen tipik despot kültürün oluşmasına izin vermeyen bir özgürlük yaratılır.

Böylece şimdi bu çeşit düşünce şeklinin gelecek üstündeki etkisine eğilmek istiyorum; doğal olarak bu geleneğin mirasçısı olan Batı medeniyetinin geleceğini kastediyorum. Daha önce de söylemiştim, şiirler bir çeşit kutsal kitaptır. Kim ne biliyorsa, bilinen her şeyin, tüm bilgi ve bilgeliğin kaynağıdır. Bu şiirler pratik amaçlar için de kullanılmıştır, örneğin Spartalılar Salamis'in kime ait olduğuna *İlyada*'da söylenenlere göre karar vermişlerdir. Aynı zamanda bu şiirlerin Yunan hayal gücünün tüm tarihleri boyunca nasıl esin kaynağı olduğunu da anlamak gerekir. Bir başka gerçek de Büyük İskender'in, Pers İmparatorluğu'nu zapt etmeğe gittiğinde, daha doğrusu önüne çıkan her yeri zapt etmeye gittiğinde *İlyada'*nın bir kopyasını yanında götürüp, yastığının altına koyduğunun iddia edilmesidir. O devirdeki kitapların bu günkü kitaplara benzemediği ve çok yer tutan rulolar olması sorundur. İskender'in bunu nasıl becerdiğini bilemiyorum ama söylenen bu. Ama prensip bellidir: O kendi gözünde bir Akhilleus'tur ve daha önce sözünü ettiğim önemli işleri de başarmalıdır.

2. Bölüm: Batı Uygarlığına Etkileri

Şimdi, Batı medeniyetine göz attığınızda, içinde çok ilginç bir çelişki sergilediğini görürsünüz. Üzgünüm ama, Homeros'ta gördüklerimizi temel alarak sizlere anlattığım Yunan yaşam deneyimi, Batı uygarlığının diğer büyük geleneği olan Yahudi-Hıristiyan geleneğine çelişiktir. Bunun nasıl olduğunu göstermek için bir kaç küçük noktaya değinmek istiyorum. *İlyada'*nın başındaki ilk sözcük akusatif formdaki bir isimdir: *Menin,* yani "gazap, hiddet"tir. "Bu kadar çok insanın kötü kaderi ile buluşmasına neden olan Akhilleus'un yaptıklarına duyduğum gazap ve kızgınlığın şarkısını söylüyorum." Homeros'in dediği budur. Önümüze ilk çıkan şey bir kişinin duyusudur. *Odysseia* daha da çarpıcı bir şekilde *andra,* yani *aner*in (erkek) akusatifi ile başlar. "Tanrıça, bana o adamın, o kurnaz, akıllı adam Odysseus'un şarkısını söyle" diye başlar.

İlyada ve Odysseia'dan esinlenen Vergilus'un Aeneid'i, *"arma virumque cano" "*silahların ve adamın, Aeneas'ın şarkısını söylüyorum" diye başlar. Yunanlılar neden söz ediyorlar? Tek tek insanlardan, olağanüstü insanlardan ve onlardan kaynaklanan olaylardan ve yaşadıklarının sonuçlarından söz ediyorum. Bir de İncil'e bakalım. Şöyle başlar, – pek bilmezsiniz ama: "Başlangıçta tanrı cenneti ve dünyayı yarattı." Kitap tanrıyı anlatmaya devam eder, neler yaptığını, bazen neden yaptığını, yaptıklarının etkilerinin neler olduğunu anlatır. Ama kitabımızın merkezi tanrıdır, insan değildir. Bu kültürlerin özelliklerinin böylece ortaya çıkması rastlantısal değildir. Yunanlıların bakış açısı hümanisttir. Tanrılara inanırlardı, dindardılar ama yaşamlarının özü daha sonra Yahudi ve Hıristiyanların ilahi anlayışından daha değişik olarak insani şeylerden meydana gelirdi. Dinsel yaklaşım karşısında laik yaklaşım tamamen Yunan'a aittir.

Diğer yandan Yunan görüşü insanın toplum içinde yaşadığını öngörür. İnsan tek başına değildir. Toplum içinde yaşamak zorunda olarak tanımlanır. Yunanlılar insanı ancak toplum içinde algılayabilirler. Savaşı anlatan İlyada*,* Troialıları yenip kentlerini ele geçirmek için oluşturulmuş yapay bir toplumdur. Daha önce de söz ettiğim gibi en önemli olan değerler, toplumsal olanlardır. Yani, kahramanımızın ödülü beğenilmek ve onur elde etmektir ve alacağı en büyük ceza toplum önünde utandırılmaktır. Aristoteles, Yunan geleneğinin geç dönemlerinde yazdığı halde bu çeşit fikirlerin kuvvetle etkisinde olarak insandan Yunanca *politikon zoon* olarak söz eder. Kanımca bu sözcüğü anlamak için en iyisi, insanın *polis*te, şehir devletinde, yani Yunan tarzı bir şehir devletinde yaşayan yaratık anlamına geldiğini düşünmektir. Aynı bölümde eğer bir kişinin doğal *polis*i yoksa, o kişinin ya insandan üstün veya insandan aşağıda olduğunu söyler. Yani eğer kişi *polis*ten üstün ise, *polis*e gereksinimi yoktur, tanrıdır, çünkü insanlar *polis*e gerek duyarlar. Eğer *polis*in altında ise, insanlığın altında demektir. Bu da toplum kavramının Yunanlılar için ne kadar etkili olduğunu gösterir ve *Odysseia'*da da *İlyada*'dan kaynaklanarak karşımıza çıkar.

Odysseus'a da sonsuz yaşam seçeneği verilmişti. Tanrıça Kalypso'nun adasına deniz kazası nedeni ile geldiğinde, tanrıça Odysseus'a aşık olmuştu, -- büyük kahramanların kaderi böyledir. Onlar kahraman, yakışıklı, hızlıdırlar ve kadınlar onlara aşık olur. Tanrıça, “Hep benimle kal, sonsuza dek yaşarsın, her şey çok iyi olacak” der. O da, “Sen çok güzelsin, seninle çok iyi vakit geçiriyorum ama Ithaka'ya dönmek zorundayım” der. Niye Ithaka'ya dönmek zorundadır? Orada sevdiği karısı, Penelope ve 20 yıl önce savaşmak için terk ettiği ve bir daha da dönmediği için görmediği bir oğlu vardır. Bunlar kolaylıkla anlayacağımız nedenler, ama o bir de aynı zamanda Ithaca kralıydı. Ithaka'ya döndüğünde hemen onur ve saygılı makama yerleşir. Zaten istediği şey de budur.

Amerika'da bizim bir *İlyada, bir Odysseia* gibi kendi İncilimiz yok. Fakat modern dünyamızda Homeros dünyasından ne kadar değişik olduğumuzu Mark Twain'in Huck Finn'i çok iyi gösterir. Huck için işler iyi gitmediğinde ne yapar? Hemen yola düzülür ve toplumdan kaçmak ister. Bireyselliği için toplumu reddedip dolaşmak, keşfetmek ister. İnsanlardan uzak, toplumdan uzak, tek başına olmanın büyüklüğünü vurgulayan kaç büyük eser biliyorsunuz? İyi şeyler hep orada. Yunanlılar sizin çıldırdığınızı veya barbar olduğunuzu düşünürlerdi. Ama olsun. Sivil bir toplumu hiç bilmeyenler, *polis* dünyası ile tanışmamış olanlar böyle aptalca bir şey yaparlar. Bence bu ilginç bir çelişki.

Batı uygarlığının bu iki geleneğinin toplumla ilgili görüşlerinin özelliklerini anlatarak devam etmeme izin verin. İncil'de ne görüyoruz? Tanrı insanı yaratmaya karar verince onu Cennet Bahçesine koyar. Başta Cennet Bahçesinde sadece Adem vardır. Sonra tanrı nedense Adem'in arkadaşa gereksinimi olduğunu düşünür ve Havva'yı yaratır. Yaşadıkları yer Cennettir. Bir erkek, bir kadın, gereken her şey tamam. Daha iyisi olamaz. Eeee, sonra ne olur? Günah işlerler. Yılanın kışkırtması ile Havva, Adem'i tanrının yasakladığı şeyi yapmaya kandırır. Tanrı neyi yasaklamıştır? Bilgi ağacının meyvesini yemek yasaktır, çünkü insanoğlu bilgi sahibi olursa tanrısal olacaklardır, bu da kabul edilemez. Ceza görmeleri gerektir. Ceza nedir? Cennetten, yalıtılmış bir

mükemmeliyetten kovulmak. Mükemmeliyet nedir? Çalışmak yok, ekmek elden su gölden, yapacak hiç bir şey yok. Her şey sessiz, sakin, sorun yok, hareket yok. Cennet budur işte.

Bir Yunanlı bunu duysa çıldırır. Toplum öncesi, politika öncesi bir yaşam. Artık Adem ile Havva toplum yaşamı ile karşılaşacaklardır. Köyler, kentler kurmak ve beraberce yaşamak zorundadırlar vs. İyilik ve kötülük bilgisini arayarak tanrısal olma çabasının cezası budur. Bence ileti şudur: İnsan yerini bilmeli, yani tanrısal olmaya çalışmamalı, alçak gönüllü olmalıdır. Umut tanrıdadır, kendinde değil. İpleri eline alıp tanrıya karşı gelmeye kalktığında sadece korkunç şeyler olabilir. İlginçtir ki, kendisi insanlık tarihinin bir çeşit zehirli bir elması gibi görülen Rousseau, 19. yüzyılda İncil'deki bu fikri tekrar canlandırmıştır. Ona göre toplum bulunmadan önce insan mutlu ve iyi idi. Toplum insanı bozar ve mutluluğunu elinden alır. Yapmamız gereken, örgütlü toplumun yarattığı kötülükleri ortadan kaldırmaktır. Toplumun yarattığı kötülükleri ortadan kaldırdığımız zaman ancak insan, doğal, iyi, kusursuz haline geri döner. Bu da gördüğünüz gibi Batı'nın büyük gücü olan bireyselliğin ve kaçınılmaz olarak ondan doğan *nihilizm*in (yokculuk) asıl kaynağıdır.

Kanımca insanlar Rousseau'da, hem Nietzsche *nihilizm*inin hem de Marx'ın kökenlerini bulmuşlardır. Çünkü bu gibi bir varsayımla yola çıkınca her iki yöne de gidebilirsiniz. Diğer yandan söylediğim gibi Yunanlılarda her çeşit iyi yaşam için "politik toplum" gerekmekte idi. Hatırlayacağınız gibi *Odysseia'*da Odysseus kendini tek gözlü canavarlar Kyklopların adasında bulur. Homeros kahramanlarının bakış açısından bunları bu kadar canavar ve insanlık dışı yapan nedir? İşte Homeros'un yazdığı satırlar, – onlar Yunanca *nomoi* olmadan yaşıyorlar. Bu sözcüğü biz kanun olarak çeviriyoruz ama kanun haline gelmeden önce toplumun alışılmış değerlerdir zaten onlar, yani diğer deyimle uygarlıktır bunlar. Kykloplar *nomoi* olmadan aile olarak kendi içlerinde birbirleriyle ilişkileri olmadan, bir halk olmayan, toplumları bulmayan yaşıyorlardı. Böylece Yunanlılara göre onlar bir çeşit tarih öncesi canavardılar.

Şimdi, Yahudi-Hıristiyan hikâyesi, – bu arada "hikaye" Yunanca *mythos* sözcüğünün çevirisidir veya bizim dilimizde "efsane, mit" anlamındadır; bu anlamda mit Yunanlılara göre sadece bir hikayedir; gerçek olabilir olmayabilir –, her neyse, Yahudi-Hıristiyan hikayesi der ki: Başlangıçta insanlar masumdu. Masumiyet aynı zamanda cehalet de demektir, çünkü bilgi masumiyete mani olur. Cennette yalnızlık içinde yaşarlardı. Onların ebedi mutluluklarını gurur günahı bozmuştur. Bu günahın sonucu toplum, fesat, acı ve ölümdür. Cennette ne ölüm ne de acı vardır. Kurtuluş olasıdır ve onunla beraber ölümsüzlük de. Ama bu tanrıdan gelir ve yaşadığımız bu dünyada değil gelecekte elde edilecek, başka bir dünyada gerçekleşecektir. İşte kanımca bu açıklama, Yahudi-Hıristiyan hikayesinin bir minyatürüdür.

Yunan hikayesi ise tamamen değişiktir. Merkezinde savaş vardır ve savaş politik ve toplumsal örgütlenme gerektirir. Savaş olmadan da dövüş olabilir ama sıradan dövüşten daha fazla olmasını sağlayacak örgüt olmadan savaş olamaz. İnsanların

savaşma nedeninin temelinde şan ve şeref arayışı yatar ve bu görüşe göre yaşamlarında pek çok şeyi de bu nedenle yaparlar. Yunanlıların Yahudi-Hıristiyan hikayesi ile ilgili olarak söylediğim bazı şeylere benzer bir kavram vardı. *Hybris* olarak adlandırdıkları bu kavram aşırılık, kibir, şiddet olarak çevrilebilir. Bence şiddetli kibir en iyi açıklamadır. Bu kendinizi üstün görmek, bir insandan daha fazla olduğunuzu düşünerek bir çeşit tanrısallığa yaklaşmak ve o şeklide davranmaktır ki, genelde istediğinizi elde etmek için şiddet kullanmanız gerekir. Yunan etik anlayışının standart görüntüsü budur. Kişinin fazla varlığı bulunur, fazla zengindir, fazla refah içindedir, fazla kuvvetlidir, fazla güzeldir ve sonuçta kibir sahibi olur ve insanlığının dışına çıkmaya hazır hale gelir.

Bu noktada tanrılar hoşnutsuzdurlar. Arada bir sınır isterler. Fakat sınır belli değildir. Çok fazla şeye sahip kişiye ne olur? Şiddete başvurmasına neden olan *hybris*e tutulur. Burada sahneye tanrıça *Ate* çıkar ki, onu da "manevi körlük" olarak adlandırabiliriz. Diğer deyimlerle artık kişi doğru düşünemez ve tehlikeli, zararlı ve sonuçta kendisi için kötü olan şeyler yapar. Yaptıklarının sonucunda da ceza ve öç/intikam alma tanrıçası *Nemesis* tarafından cezalandırılır.

Bunların en ünlü örneği Sophokles'in piyesi *Kral Oidipus'*da önümüze çıkar. Oidipus çok zeki bir kişidir; kentinin krallığını olağanüstü zekası sonucu ele geçirmiştir, ayrıca çok iyi bir adamdır. Kraldır ama despot olduğunu sanmayın; halkı onu sever. Zekâsı ve iyi niyeti ile kenti kurtarmıştır. Fakat bir zaman sonra halinden fazla hoşnut olmaya, zekasına fazla güvenmeye başlar ve kent yeni bir tehdit ile karşılaşınca, halkı için sorunu kendi başına çözebileceğine inanır. "Fazla kurcalama, yanlış yapıyor olabilirsin" diye tanrılar kahinler ve bilge kişiler aracılığı ile onu uyarırlar. Ama o dinlemez; burnunun dikine gidip korkunç gerçeği öğrenir. Gençken isteyerek değil ama tesadüfen, babasını öldürüp sonra da annesi ile evlenmiştir. Ve bu olaylar çıldırmasına neden olur, – *hybris* ve *ate* kendini gösterir ve cezası korkunç olur. Öğrendiklerinin yarattığı çılgınlık içinde iki gözünü çıkartarak kendini kör eder. Çok büyük bir kral iken yaşamını dilenci gibi sürdürmek zorunda kalır.

Bu suçları işlediğinizde Yunan etiğine göre olacakların örnekleri bunlardır. Diğer yandan Oidipus bile yaptığını anlayıp, boyun eğdiği zaman yaptıkları için bir çeşit özür diler. Doğal olarak gücünü kaybetmiştir ama bilgelik sahibi olmuştur. Aşırı davrandığını anlar. Bu kavram çok önemlidir. Yunanlılar için ölçülülük çok önemlidir, çok güzel bir kavramdır. Ölçülü davranılmalıdır. Sizden boynu bükük olup kendinizi yerlerde süründürmenizi, tanrılar karşısında bir hiç olduğunuzu düşünmenizi istemezler. Erkek olun, gururlu olmanız gerekenler için gurur duyun, ama insanlık sınırını aşmayın, çünkü aşarsanız korkunç şeyler olur. Ün peşinde koşun. Bunu hepimiz isteriz. Bununla ilgili daha söyleyeceklerim var. Yaptıklarınızın mantıklı insani bir sınırı olsun.

İşte sorun bu. Tipik bir Yunan sorunu; beraber yaşamak zorunda olduğunuz, çözemeyeceğiniz çelişki. Eğer tam insani bir yaşamı arıyorsanız, olası en iyi insan olmak, şan şöhret ve saygınlık kazanmak için diğer kişilerle yarışmaya girip kazanmanız gerekir.

Ama çok ileri giderseniz tanrıları kızdırırsınız ve kötü şeyler başınıza gelecektir. Kanımca Batı uygarlığı bu iki geleneğin bileşimi olmuştur. Ama ikisini bir araya koyamayacağımız için Batı uygarlığı ruhunda daima savaş rüzgarları esen belirsiz, muğlak bir toplumdur. Yaşamla ilgili olarak hangi yaklaşımın daha iyi olduğu hiç bir zaman kesin değildir.

Aranızda bunları veya buna benzer şeyleri düşünen var mı bilmiyorum. Yaşamınızla neler yapmak istediğinizi düşündüğünüzde kanımca bir karışım, bileşim bulacaksınız. Bu karışımın her zaman yüzde 50-50 olması gerekmez, zaten nadiren de 50-50 olur. Daha çok, kültürün bir yanı diğer yanından daha kuvvetli olur. Ama çoğu insanlar için zaman ve yer olarak değişimlerde her ikisi de hissedilir. Her iki yönün çekiciliğini kavramak gerekir. Böylece bir yanınız, olmak istediğiniz şeyin en büyüğü olmak ister. Zaten eğer rekabet etmekten hoşlanmasanız ve birinci olmak istemeseniz orada olmaz, kendinize özgü *arete*nize bağlı olmazdınız. Ama bunun iyi bir şey olmadığını da kolaylıkla söyleyebiliriz. Alçak gönüllü olmanız gerekir. İsa'nın Dağdaki Vaazı'nda (Sermon on the Mount) dediği gibi olmalısınız. Bu güne kadar yaşadığınız yaşamı dürmeye devam ederseniz ruhunuz tehlike içinde olacaktır. Bu ikisi birbiri ile çelişki halindedir. Kiliseye gidip gitmediğiniz beni ilgilendirmez. Batı uygarlığında her zaman gördüğümüz şey, en yüksek başarım istemi ve aynı zamanda alçak gönüllü olacak yerde bunu yapanların suçlanmasıdır. İşte arkadaşlar, Batı medeniyeti budur ve her şeyin sebebi de Yunanlılardır.

3. Bölüm : Polis'in Yükselişi

Şimdi, ikinci konuya geçelim. Homeros'un dünyasını geride bırakalım ve Yunan uygarlığının bir özelliği olan *polis*in, hakkında çok az şey söylediğimiz Karanlık Çağ'dan sonra nasıl meydana geldiğini inceleyelim. İlk önce bilim adamlarının Yunan tarihini nasıl sınıflandırdıkları hakkında bir şeyler söyleyeyim. Genelde Bronz Devri, Miken Devri vs.den söz ederiz. Sonra da Karanlık Çağ gelir. Ama bundan sonra sanat tarihinden alınmış ince saf terimler kullanmaya başlarız çünkü Karanlık Çağ'da bir şey yazılmamıştır. Anlatmak, belirtmek istediğimiz şeyleri ele gelen çanak çömlek, özellikle boyalı çanak çömlekle anlatırız, çünkü bunlar daha kolay sınıflandırılır. Terimlerimizin çoğu bunlardan kaynaklanır. Örneğin, "Protogeometrik Dönem"e göndermeler yapılır. "Submiken" ve sonra da "Protogeometrik" gibi. Bunlar üzerlerinde geometrik bezemeler olan en eski çanak çömleklerdir. Sonra "Geometrik Dönem" ve de "Oryantalizan Dönem" gelir, bunların hepsi çanak çömlek tiplerine göndermedir.

Bundan sonra Arkaik Dönem olarak adlandırılan daha uzun bir döneme geliyoruz. Arkaik Dönem karşısında Klasik Dönem, başlangıçta insanların Yunanlılarla ilgilenmelerinin ilk odağı olmuş ve daha sonra da diğer dönemler incelenmiştir. Arkaik Dönem deyince kabaca İ.Ö.750 ile 500 arasından söz ederiz. Bu dönemi niye bir birim olarak alıyoruz? Onu bir bütün yapan nedir? İÖ 750'lerde Yunanlıları Karanlık Çağ toplumundan daha öteye, tam *polis*in başlangıcına taşıyan bazı değişiklikler gerçekleşti. Daha kesin konuşmak istersek, 500 diyebiliriz, çünkü eğer Pers Savaşlarını kırılma

noktası olarak alırsak bu dönemi, öncesi Arkaik Dönem, sonrası Klasik Dönemdir. Pers Savaşlarının başlangıcı Milet'in İ.Ö. 499'daki isyanı olduğuna göre, tarihleme bu nedenle yapılmıştır.

Arkaik Dönemde gerçekleşen bazı olaylar şunlardır: Karanlık Çağın izole Yunan şehirleri doğu ve güney ile ilişkiye girerler ve bu ilişkiler gittikçe artar. Güney dediğim zaman Mısır'ı ve doğu dediğim zaman ise Ege Denizinin bütün doğusunu kastediyorum. *Polis*in yükselişi kritik ekonomik, askeri, toplumsal ve politik değişimler temelinde gerçekleşmiştir. Bütün bunlar, daha öncesine göre çarpıcı bir şeklide değişik bir dünya yaratmıştır. Hakkında bir şeyler bildiğimiz ilk tarihi olay, Yunan geleneğine göre, İ.Ö. 766'da yapılan ilk Olimpiyat Oyunlarıdır. Tarihi belki tam kesin değildir, ama size hangi dönemden söz ettiğimizi kabaca göstermeye yeter. Bu Olimpiyat Oyunlarının ilginç yanı, tek bir veya birkaç *polis*e ait yerel bir olay olmamasıdır. Bu oyunlarda kendilerini Hellen olarak adlandıran, bizim Yunan dediğimiz herkes katılır. Bu da demektir ki, bu zamanda bizim hepimizi şu Helen yapan bir şey vardır. Homeros'da bu yoktur. Bu da başka bir şey.

Sonra okur-yazarlık Yunan dünyasına geri gelir. Size daha önce söylediğim gibi bu Miken yazısının geliştirilmesi değil, daha çok yepyeni bir yazı sistemidir, tam bir alfabedir. Sembollerin çoğu bir çeşit Sami dilden, Fenike'den veya oralardan bir yerden gelen bir Sami alfabesinden alınmıştır. Size Yunanlıların bu alfabeyi geliştirdiklerini ve kendi dilleri için gerekli olmayan sembolleri sesli harflere dönüştürerek, tam bir alfabe yaptıklarından söz etmiştim. Bunun iyi bir örneği İbranicede bulunur. Eğer İbranice İncil okursanız, sesli harfleri kendinizin bulmak zorunda olduğunuzu görürsünüz. Sesli harflerin nerelere konacağına siz karar verirsiniz, bu da okumayı öğrenmeyi zorlaştırır. Sesli harfler olduğu zaman iş kolaylaşır ve bunu da Yunanlılar gerçekleştirmiştir.

Platon'un daha az bilinen *Dialoglar*ından birinde aşağıda söyledikleri hem Yunanlıların tipik kibirlerini, hem de aynı zamanda bir gerçeği açıklar: "Yunanlılar hiç bir şeyi icat etmemiştir, ama aldıkları her şeyleri geliştirmişlerdir." Ben, bir iki şey icat ettiklerini düşünüyorum, ama karşılaştıkları diğer kültürlerden ödünç alıp uyarlayarak kendi amaçlarına en uygun hale getirmeleri Yunanlıların önemli bir özelliğidir ve bunun en güzel örneğini de alfabe oluşturur. Zamanla Yunan'da yazıyı göreceğiz, ama o zamanda çok azdır bu. Çünkü elimizdekiler dayanıklı maddeler üzerine yazılmış olanlardır. Bunlar ya çanak çömlek, ya da önce taş üzerine yazılı olanlardır. Eminim henüz kâğıt olmasa da, yok olacak nitelikteki maddeler, örneğin tahta plakalar üzerinde yazılar bulunmakta idi, ama bunlar elimize geçmemiştir. Elimizdekiler çoğunlukla çanak çömlek üzerinde olanlardır.

Yunanlıların kurdukları ilk koloninin Napoli körfezinde İskhia adasında olduğunu biliyoruz. İlk koloninin 750 dolaylarında kurulduğunu da biliyoruz. Kısa zaman sonra Sicilya'nın doğu kıyısında şimdi Syrakusai dediğimiz yerde bir koloni daha kuruldu ve bunları birçokları daha kovaladı. Böylece Yunanlılar 750'lerde Yunan anakarasından ve genelde Ege Denizinden çevrede İtalya ve Sicilya'ya kadar yayıldılar. Kısa zamanda

Akdeniz'in hemen her köşesi ile ilişkiye girdiklerini de biliyoruz. Aynı dönemde Yunan çanak çömleği ve yaptıkları diğer şeylerde tartışılmaz, kesin oryantal etkisi olduğunu görüyoruz. Hangi oryantal? Bunun anlamı, Dicle ve Fırat havzaları, Mezopotamya, Suriye, diğer bütün o Yunanlılardan daha eski ve ileri uygarlıklarla tekrar ilişkiye girdikleridir ve onların stillerini ödünç alarak kopya ettikleridir ve belki, ilk zamanlarda da oraların ustalarını kullanmışlardır veya kendi ustaları bunları öğrenmişlerdir. Ne olursa olsun, arada ilişki, etkileşim ve etki olduğu kesindir. Etkinin çoğunun doğunun daha ileri uygarlıklarından Yunanlılara doğru tek yönde aktığını düşünüyorum. Yunanlılar birçok şey öğrenmekte, ödünç alıp benimsemektedirler. Doğal olarak artık yazı olduğu için bu dönem Homeros destanlarının sonunda yazıya geçirildiği dönemdir. Yazıya geçirilmeleri de gelecek için, Yunan dünyası için, daha da etkili olmalarını sağlamıştır. Bütün bunlar olurken aynı zamanda, tarım, ticaret ve savaşma yöntemlerinde değişiklikler olmaktadır. Bu gelişmelerin esaslı politik sonuçları da vardır ama bu konuyu daha sonraya bırakmak istiyorum.

4. Bölüm : Polis'in Ana Hatları ve Önemi

Şimdi *polis* denen şu olaya dönmek istiyorum. *Polis* sözcüğü Homeros'ta karşımıza çıkar ama Yunan tarihi boyunca anlamından daha değişik anlama gelir. Sadece fiziksel bir yer, Miken uygarlığının çöküşünden sonraki Bronz Çağından sonra gelişen şehirlerin merkezindeki "kale, hisar" anlamına gelir. Homeros'ta böyle. Daha sonraki tanımlar, Yunan tarihinde ilerleyip derinleştikçe daha genişleyip yaygınlaşır ve iddialar daha da büyür. Bu konuda en çok bilgiyi Aristoteles *Politika'*da verir. Bilgilerimizin kaynağı genelde Aristoteles'dir. *Polis* İ.Ö. 3 binlerde Mezopotamya'daki şehir devletleri gibi bir şehir devlet değildir. Bildiğimiz Ur, Kiş gibi değil yani. Buraları sadece kralın hüküm sürdüğü, esas tanrının sarayının bulunduğu, bürokratların işlerini yapmak için gittikleri yerlerdi ve daha fazla bir şey değildilerdi. Fakat Yunanlıların çok erkenden itibaren *polist*en elle dokunabilir bir şey olarak değil de, daha çok kafaların içindeki bir şey olarak söz ettiklerini görürsünüz.

6. yüzyıl şairi Alkaeus, "*Polis*i, sonunda üstlerine çatı konan evler veya iyi inşa edilmiş duvarların taşları veya kanallar veya limanlar değil, önüne çıkan fırsatları değerlendirenler meydana getirir" der. 5. yüzyıla geldiğinizde, geç 5. yüzyılda Thukydides tarihinde generallerden birinin askerlerine şöyle konuştuğunu görürüz: "İnsanlar *polis*tir." Bunun ne anlama geldiğini iyice anlamamız gerek. Bu, insanların yaşadıkları yerin polis olmadığı mı anlamına gelmekte? Sadece insanlar mı? Buna geri döneceğiz. *Polis*in ne olduğunu en iyi şekilde açıklayacak savlarla ilgili bir şey okumak istiyorum. Aristoteles *Politika*sında şöyle der: "Mükemmelleştiği zaman insan nasıl en iyi hayvan olursa, kanun ve adaletten ayrıldığı zaman da en kötü hayvan olur." Bize insani adaletin sadece *polis*te bulunabileceğini, çünkü daha önce de belirttiğim gibi, insanın doğuştan *politikon zoon,* bir polis hayvanı olduğunu ve *polis*i olmayanın doğal olarak insanüstü veya insandan aşağıda olduğunu öne sürer.

Yalnızca insanoğlunda konuşma ve iyiyi kötüden ayırt etme yetisi vardır. Ek olarak, doğuştan bilgedir ve iyi ahlakı kullanmasına yarayacak silahlara sahiptir. Tabii bunları ters yönde de kullanabilir. Dolayısıyla, insanoğlu iyi ahlaklı değilse hayvanların en vahşisi haline gelir. Diğer yandan adalet, *polis*in bir öğesidir. Adaletin uygulanması, neyin adil olduğuna karar vermektir, *polis,* birlikteliğin düzenlenmesidir. İnsanoğlu *polis* olmadan yaşayamaz, adalet sadece *polis*te bulunur, *polis* herhangi bir yerden daha fazladır, *polis* duvarlardan daha fazladır, *polis* gemilerden daha fazladır. Bence *polis* bir çeşit ruhsal bir şeydir.

Size, elle tutulan bir şey değil de, *polis*in insanlar olduğunu gösterecek bir olay daha anlatmak istiyorum. Persler Batı Anadolu Yunan şehirlerini zapt ettikleri zaman bir kıyı şehri olan Phokaia'ya dayandıklarında, Phokaia'lıların iki seçeneği vardı. Krala ekmek ve su vererek Perslerin tebaası olmayı seçebilirlerdi. Yapacakları tek şey vergi ödeyip askerlik görevini yapmak idi, çünkü kral zapt ettiği yerlerde insanları kılıçtan geçirmiyordu. Phokaialılar ise kenti, daha doğrusu kentteki herkesi alıp gemilere bindirdiler ve batıya doğru yola çıktılar ve orada yeni bir kent kurdular. Aslında şimdi Fransa'da Riviera olan yerde karaya çıktılar ve çok da başarılı oldular. Bu çok güzel bir örnektir: *Polis*lerini beraberlerinde götürdükleri kanısındaydılar, çünkü bütün kenti taşımışlardı.

Pers Savaşları sırasında Themistokles kaçmak isteyen Yunanlıları kalıp Salamis'de savaşmaya razı etmeye çalışırken, “Peki” der, “Eğer Salamis'te kalıp savaşmayacaksanız, bütün adamlarımız hazır gemilerde iken onları alıp İtalya'ya doğru yelken açalım ve orada yerleşip bir Atina kuralım.” Spartalılar bunu çok ciddiye alırlar ve “Peki, kalıp savaşacağız” derler. Demek ki böyle bir kavram olabiliyordu. Doğal olarak bütün öykü bu değil. Şimdi bir *polis*in fiziksel görüntüsünün nasıl olduğunu düşünmelisiniz, ona bakalım. Hatırlarsanız yüksek bir tepe üzerinde bir hisar vardır; buna akropol denir ve *polis* de yukarıdadır. Çevre doğal veya yapay bir sınıra kadar uzanan tarım arazisi ile çevrilidir. İki *poleis* arasında tipik olarak dağlar uzanır veya bir su vardır, çünkü Yunanistan'da deniz her tarafta girinti çıkıntı yapar.

Doğal sınır olmayan yerlerde de bir çeşit teorik bir çizgi ile modern sınır çizilir ve bir yanı bir kente diğer yanı da diğer kente ait olurdu. Atina yakınlarında muhteşem bir sınır taşı bulunmuştur. Bir yanında, “Burası Atina, Megara değil” diğer yanında, “Burası Megara, Atina değil” yazılıdır. Demek burası bir çeşit sınır ve burada karışıklıklar başlayabilir. *Poleis* bir kere kuruldular mı, zamanlarının çoğunu birbirleriyle kavga etmek için harcarlar. Olağan bir kavga nedeni aşağı yukarı sınırda olan bir toprak parçası ile ilgili anlaşmazlıktır. Dünyalarının bir yönü de bu işte.

Bu kentlerin büyüklüğü ne idi? 20. yüzyıl Amerika'sına göre çok ufak, hatta miniktiler demek doğru olabilir. Bu yönden en olağan dışı olan ile başlayalım. Bildiğimiz en büyük *polis* Atina'dır. Birçok *poleis*in aksine, Atina egemenliğindeki bölgenin, Attika'nın tümünü denetimi altına almayı başarmıştı. Böylece tarihin başlangıcından itibaren Attika yarımadasında yaşayan herkes, köyde de yaşasa, kentten uzakta da yaşasa

Atinalı idi. Toplumunun bir bireyi olabilirdi, Maraton'lu olabilirdi ama yine de Atina'lı sayılırdı. Attika aşağı yukarı 1000 mil kare, yani Rhode Island kadar bir yerdi ve işte bizim bildiğimiz en büyük *polis* de odur. Binden fazla *poleis* bulunmaktadır. Bu sayıyı 1500'e çıkartmak isteyenler vardır, ama bunun bir önemi yok. Bir sürü, bir sürü *poleis* vardır.

Her ikisi de bir çeşit *poleis* kuramcısı olan Aristoteles ve Platon'un kusursuz bir *polis*in büyüklüğünün ne olması gerektiği ile ilgili düşünceleri vardır. Aristoteles'e göre *polis*, bütün kentlilerin, yanı kentli erişkin erkeklerin merkezi bir yere toplanıp bir konuşmacıyı dinleyebilecekleri büyüklükte olması idi. Bu da 5000 yetişkin erkek demekti. Plato, Aristoteles'nin aksine, bir matematikçi olarak kusursuz *polis*in 5040 üyesi olması gerektiğine karar vermişti. "Niye 5040?" diye sorabilirsiniz. Aranızda bana hemen cevap verebilecek matematikçi var mı? Söyleyin, bu sayı olabilecek, yani şehrin (*polis*in) taşıyabileceği en yüksek nüfusu mu temsil etmekte? Ben cevabın bu olduğunu duymuştum. Doğru mu bu? Pekala, bu kadar matematiksel tatava yeter. Gördüğünüz gibi ben bunları anlamıyorum. Ama önemli olan nokta şu: 5.000 erişkin erkekten söz ediyoruz. Bu adamlar için ideal *polis* budur.

Atina ideal bir *polis* değildi; büyüktü. En parlak devrinde kaç erkek vardı? 40.000 ile 50.000 kadar. Bundan daha doğru bir tahmin yürütmek olanaksız. Öyleyse en görkemli devrinde Attika'da kaç kişi yaşamakta idi dersek, 125.000 ile 300.000 kişiden söz ediyor oluruz. Size daha önce anlattıklarımdan çıkaracağınıza göre bu olağanüstü fazla. 1.000 veya daha fazla *poleis* bulunduğunu düşünürseniz, kentlerde 5.000'den daha az erişkin erkek olduğunu anlarsınız. Bu yerlerin aslında ne kadar küçük olduklarını anlatmak istiyorum size.

Evet, *polis* başlangıcından itibaren tarımsal toplum olmuştur. İnsanların çoğu çiftliklerde yaşar, tarımla uğraşırlar, kendilerini ve toplumun geri kalanını doyururlar. Eski Yakın Doğu kentlerine karşın, bu kentler bir tapınak veya pazar yeri veya Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi akarsu kavşaklarında gelişmemişlerdir. Hayır, bunlar, Atina gibi, yüksek bir *akropolis*in de olduğu tarıma elverişli düz bir ovanın tam ortasında kurulmuşlardır. Bir *polis*in başlıca özelliği olan ve daha sonraları kamu merkezi haline gelen *agora,* yani pazar yeri de *polis*ten sonra gelişmiştir. Bunlar *polis* olduğunu bildiğimiz yerlerde bir yüzyıl sonra yavaş yavaş meydana çıkmışlardır. Hiç bir zaman birisi çıkıp, "Hadi bir *polis* kuralım" dememiştir. Her şey kendiliğinden yavaş yavaş olmuştur.

Atina iyi bir örnek, ona bakalım. Kaç kişi Atina'ya gitti el kaldırsın. Geri kalanlar, siz de gittiğinizde, *akropolis*in kuzey yamacında *agora*nın ötesinde, Plaka olarak bilinen bir yer olduğunu göreceksiniz. Burası Atina'nın en eski yerleşim bölgesidir. Doksan dereceli sokakları olan daha modern Atina gibi değildir. Her şey karmakarışıktır. Sokaklar kıvrılıp gider çünkü bunlar yiyecek arayan hayvanların gezindiği yönlerde yapılmış sokaklardır. Burada her şey için karar veren bir merkezi otoritenin yokluğunu ve doğal gelişim duygusunu vurgulamak istiyorum. *Polis* kurulduktan sonra kent

duvarları da yapılmamıştır. Kentler savunulmaz. Tarım alanınız savunulmaz. Kente saldırı olur veya istilaya uğrarsa ne olurdu? Becerebilen herkes kendini savunmak için *akropolis*e koşardı. Başlangıç dönemde işler böyleydi.

Yunanlıların ciddiye aldığı bazı Yunan gelenekleri baştan itibaren kentlerde egemen krallar olduğunu anlatır. Bu kralların isimlerinin listeleri ve bazen de ilgili hikayeler vardır. Bana kalırsa, bunlar *basileus* unvanı almış soylu kişilerdi ve bir çeşit otoriteleri olan devlet onurları vardı, ama oryantal kral anlamda kral değillerdi. *Polis* meydana çıktıktan sonra da hiç bir şekil ve anlamda kral kalmadı ortada. Bu *polis* ile beraber meydana çıkan rejim, aristokratik bir cumhuriyettir. Bu cumhuriyette geleneksel olarak toplumda soylular güç ve etki sahibidirler ve sayılıları çoktur. Tek bir gerçek kral yoktur. Tipik bir soylu konseyi bulunur ve önemli olan da budur.

Size daha önce sözünü etmediğim şair Hesiodos İ.Ö. 700 civarında *polis* tarihinin ilk dönemlerinde yaşamıştır. *İşler ve Günler* adlı şiirinde çiftçilere nasıl yaşamaları gerektiği ile ilgili nasihatler verir ama aynı zamanda kendisi hakkında da konuşur ve babasının mirasını paylaşırken kardeşi ile yaptığı kavgaları anlatarak, kardeşinin hakimlere rüşvet verdiğinden mirastan yoksun kaldığını ileri sürer. Bu hakimler kimdir? Onlara *basileis,* kral der. Bunların *polis*in ilk günlerinden tanıdığımız soylu kişilerdir. Bunlar adalet otoriteleridir ve bu hakkı ilahi ve soylu dedelerinden devraldıklarını ve toplumun gelenekleri ile ilgili bilgiyi sadece kendilerinin bildikleri iddiasındadırlar. Böylece Hesiodos onlardan şikâyetçidir ve onları rüşvet yiyen *basileis*, çoğul olarak dolandırıcılar olarak söz eder; Homeros'taki krallar gibi.

İlginçtir ki, Atina'nın kesin bir kral geleneği de vardır ve krallıkların Atina'da nasıl sona erdiği ile çok etkili bir öykü aktarırlar. Bu öyküyü çok tipik bir başkası ile karşılaştıralım. Romalıların da kralları vardı. Kanımca Roma'da Cumhuriyet'in ortaya çıkmasından önce herhalde bunlar gerçek kraldılar ve son kral, Tarquinius Superbus, -*superbus* Latince "kibirli" demektir, -- soylulardan birinin kızı, Lucretia'nın ırzına geçerek çok kötü bir iş yapınca krallık devri sonra ermiştir. Bu olay isyana neden olur ve krallık sonra ermiştir ve Roma tarihinde kral sözcüğü hakaret anlamı kazanmıştır. En iyi örnek, Julius Caesar'ın kendini Roma'nın efendisi yaptığı zaman hala cumhuriyet varmış gibi davranmasıdır. Onu zor durumda bırakmak isteyenler, "Caesar kendini kral yapmak istiyor" diye laf çıkarmışlardı. 'Kral'ın Latince karşılığı *rex*dir. Caesar da bir kelime oyunu ile bunu hafifletmek ister. *Non sum rex sed Caesar.* "Ben *rex* değilim, kral değilim, benim adım Caesar."

Aslında kral olmaya hazırdır ama kötü nam saldığı için bu sözcüğü kullanmaz. Krallar despottur, diktatördür, ırz düşmanıdırlar. Kral olmak istemezdiniz. Atinalıların anlattığı öyküye bakın. Kodros adlı bir Atinalı vardı. Atinalılar bir ordu tarafından istilaya uğradıklarında, Kodros, kuvvetlerini onların üstüne sürdü. Kahramanca dövüşerek düşmanı savaş alanından sürdü, ama kendisi de savaş sırasında öldü. Atinalılar onu o kadar sevip sayıyorlardı ki, savaş alanında düşüp öldüğü yerde gömdüler. Bu o güne kadar duyulmamış bir onurdu. O günden sonra ismi hep zafer, hayranlık ve bağlılıkla

anıldı. Bu ne biçim öykü? Bir krallık niye sonra erdirilir? Bir kral neden baş aşağı edilir? Aaa, size söylemeyi unuttum. Niye kraldan vazgeçtiler? Onun kadar iyi başka bir kral olamayacağı için mi? Hadi canım! Hayır. Sanıyorum birinin bir öykü uydurması gerekti, ama Tarquinius gibi bir kralın öyküsü değil. Öykü despot ve acımasız bir hükümdarı anlatmıyordu çünkü öyle bir kimse yoktu.

Değişimin nasıl oluştuğunu bilmiyoruz, – bazılarına göre aslında hiç krallar yoktu –, ama sizin bunun bir gelenek olmadığını anlamanızı istiyorum. Gelenek aristokrasi idi; ve *polis* ile bütünleştirdiğimiz şey aristokrasiydi. Bu da doğaldır, çünkü aynı zamanda *İlyada* ve *Odysseia* dünyasına da uygun düşmektedir.

Konuyu kesmek için iyi bir noktadayız. Gelecek sefer size kolonileşme içeren *polis* dünyasının genişlemesinin öyküsünü anlatacağım.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 5. Dersin Metni

20 Eylül 2007

1. Bölüm: Hesiodos'un Eserlerinde *Polis*

Profesör Donald Kagan: Evet, *polis*in yükselişinden söz ediyorduk ve ben Yunanlıların *polis*in önemi ve işlevi ile ilgili düşünceleri konusuna girmiştim, çünkü *polis* kent devleti ile tarihteki diğer kent devletlerarasındaki farkı ayırt etmek önemlidir. Devletin işlevinin ne olduğu kavramı çok çarpıcıdır. Geçenlerde size Attika'nın kuzeyinde Boitia'da ufak bir kentte yaşayan şair Hesiodos'tan söz etmek üzereydim. Kendisini çiftçi olarak tanımlar ve *İşler ve Günler*de kardeşi ile yaptığı kavgayı ve kardeşinin *basileus*a rüşvet verip onu doğum hakkından yoksun bırakarak nasıl kötü davrandığını anlatır. Bir çeşit masal. Aslında güçlünün haklı olanı yenmesi öğretisini, şahin ile bülbül masalı olarak canlandırılıyor. Şahin, daha güçlü ile kuvvetini eşleştirmeye çalışmanın aptallık olduğunu söylüyor. Böyle davranan çatışmayı kaybedeceği gibi aynı zamanda da utanç ile yara da alacaktır. Daha kuvvetli kişilere karşı savaşmayın demek istemektedir.

Hesiodos ise bunun yanlış öğreti olduğunu söyler. Adalete götüren yolda ilerlemenin daha doğru olacağını söyler. Çünkü adalet kızdığı zaman, -- adalet burada *Dike* adında tanrıça olarak kişileştirilmiştir --, ağlayarak bizi izler ve insanların toplandığı *polis*e doğru yola çıkar. Etrafını karanlık bir sis kaplar, onu kovan, onunla yaptığı işlerde dalavere çeviren herkesi lanetler. Hesiodos, *polis* kelimesini aynı genel bağlamda birden fazla kez kullanmaktadır. Yabancılar ve yerel halk için adil kararlar veren ve adaletten ayrılmayanlar ile şiddet kullanan ve zalimce davrananlar arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. İlk olarak *polis* gelişir ve halkı da gelişir. Ülkeler barış içinde yaşamaktadır ve Zeus da onları savaştan korur. Kıtlık ve felaket yoktur. Sürülerinin yünleri sıktır. Karıları onlara çocuk doğurur. Ülkeleri o kadar verimli hale gelir ki, gemilere binip başka yerlere seyahat etme zorluğundan kurtulurlar. Burada Yunanlılar ile ilgili ilginç bir nokta var. "Tanrı aşkına, deniz seyahatleri yapmamaya çalışın, çünkü geri dönme şansınız çok az" diyen sadece Hesiodos değildir, çünkü Yunanlılar denizden çok fazla korktukları halde çok faal denizciler olup çıkmışlardır. Bence bunlar birbirleriyle ilişkilidir.

Adaletin, *Dike*nin yolunda yürümeyenlerden ne haber? Zeus onlar için sert cezalar verilmesini emrediyor. Çoğu kez tek bir adam yüzünden bütün *polis* cezalandırılıyor. Halk felaketler, veba, kıtlıkla boğuşuyor, kadınlar kısırlaşıyor, erkekler ölüyor. Bir diğer zaman, Zeus büyük bir kamp kurmuş insan topluluğunu yok ediyor veya kentlerini duvarları veya açık denizdeki gemileri yakıp yıkıyor. Eh! Hesiodos'un bu satırlarından *polis*in zaten var olduğunu anlıyoruz. Şuna da işaret etmeliyim ki, *polis* kurulmadan önce var olan yerleşimlerden bu şeklide söz etmek olası değildir. Eğer Hesiodos için verdiğimiz tarih kabaca doğru ise, ki konu tartışmalıdır, kesinlikle İ.Ö. 700'lerde *poleis*in ne olduğunu bilen insanlar bulunmaktaydı, yani *poleis* o zamanda artık vardı.

Ama bundan öte, Yunanlıların o erken tarihte bile, – ve hep böyle kalmıştır --, adalet kavramının *polis* ile doğrudan bağlantısı olduğu bir gerçektir. Adaletin var olduğu, olabileceği tek yer *polis*tir. Yalnızca *polis*te yaşarsanız iyi bir yaşam sürebilirsiniz ve tabii *polis*te yaşadığınız zaman adil davranmak zorundasınızdır ve en önemlisi de davranışınız sadece kendinizi ve ailenizi değil, bütün toplumu etkiler. Unutmayın, tek bir adam bile bir *polis*i mahvedebilir. Toplumun önceliği ile ilgili çok kesin bir yargıdır ve *İlyada* ve O*dysseia*'da gördüğümüz değerlerden çok farklıdır. Hesiodos'un anlattığı dünyada Akhilleus veya başka birinin, "Eh! Siz bana hakaret ettiniz. Ben de artık *polis*im için çarpışmayacağım" dediğini düşünemezsiniz gibi geliyor bana. Bu, dünyada akıl almaz bir şey olurdu.

Bu bilgiyi edindikten sonra Yunan *polis*i için tarih boyunca sorun olacak bir durum ile karşılaşmaktayız ve bu gerçekten her çeşit uygar toplumda yaşayan tüm insanlar için bu güne kadar sorun olmaya devam etmiştir. Kişinin ve yakın ailesinin ilgilerini ve arzularını ve esenliğini genelde toplumunki ile nasıl bağdaştırırsınız? Birbirlerinden değişik ve karşıtmış gibi görünebilirler ve hatta gerçekten de böyle olabilirler. Bu durumda ne yapmanız gerekir? Yunanlılar için yanıt çok açıktır. *Polis*e ilgi gösterilmeli ve onun yararına karar verilmelidir. Gelecekte bu savla karşılaşan insanların durumlarını göreceğiz. Ama pek de rahat bir durum olmayacak. Yunan tarihinin tümü için pek züppece bir görüş. Hayır, doğru olan kendine bakmak ve *polis*e de "cehenneme kadar" diyebilmek. Ama işiteceğiniz bu değil. Tamamen aksini duyacaksınız. Az sonra, Sparta ile ilgili konuşmaya başladığımızda, Spartalı bir şair olan Tyrtaeus şiirlerinde göreceğiz. Tyrtaeus'un şiirleri yaşamlarının ve düşüncelerinin öyle merkezi haline gelmiştir ki, bu şiirleri Sparta ordusu yürüyüşte iken marş olarak kullanmıştır. Ama bunlara geri döneceğiz.

Şimdi, Yunanlıların iyice erken dönemlerde *polis*le ilgili düşüncelerini ve kişi ile *polis* arasındaki ilişki hakkında ne düşündüklerini gösterecek bir diğer belgeden haberdar olmanız gerek. Bu sefer Herodotos'dan söz ediyorum. Aslında tarihinin başlangıcında büyük Tiran *Kroisos*'un topraklarına, Lydia'ya yaptığı seyahatten bahseder. *Kroisos* aynı zamanda dünyadaki en zengin adamdır. Bu olayın gerçekten olup olmadığı pek önemli değildir, çünkü bence Herodotos kendisinin ve genelde Yunanlıların söz konusu sorulara bakışlarını anlatmaktadır. Gelelim *Kroisos* ziyaretine. *Kroisos,* Solon'dan gördüğü en mutlu ve talihli, – kullandığı sözcüklerde bu ikisi bulunur –, kişinin kim olduğunu söylemesini ister. Solon yaşını başını almış, çok saygı gören, Yunanlıların dünyaya gelmiş en bilge yedi kişiden biri olarak seçtiği adamdır. Yani onun ne düşündüğünü bilmek ilginçtir.

Daha önce *Kroisos* Solon'a muazzam servetini göstermiştir. Bu şahane serveti ve büyük talihi gözlemleyen Solon'a şöyle sormuştur, "Sence bildiğin en mutlu en talihli adam kim?" Nasıl bir cevap beklediğini biliyorsunuz. Solon cevap verir, "Atinalı Tellos". İddiaya girerim siz Atinalı Tellos'un adını hiç duymamışsınızdır. *Kroisos* da. Atina dışında da kimse de duymamıştı. *Kroisos* çok şaşırır ve neden Tellos'u seçtiğini sorar. Herodotos şöyle

cevap verir, “Onun önceliği kenti, *polis*’i geliştirmektedir ve güzel ve iyi oğullara sahiptir”. Kullandığı kelimelerin Yunancası tekil olarak *kalos kagathos* ve çoğul olarak da *kaloi kagathoi*dur, bunlar bir çeşit formüldürler. Centilmen, en iyi insan anlamındadır. Eğer bir kişi *kalos kagathos* ise, yakışıklı ve iyi ruhludur, -- bir kişiden bekleyebileceğin her şey ondadır. Demek güzel ve iyi oğulları vardır, torunlarını görecek kadar yaşamıştır, torunlar da büyümüştür vs. Bizim rahat diyebileceğimiz bir yaşam sürdürdükten sonra, sonu eşsiz bir görkemle bitmiştir.

Tellos Eleusis dolaylarında Atinalılar ile komşuları arasındaki bir savaşta vatandaşlarının yardımına gelir, düşmanı geri püskürtür ve savaş alanında kahramanca ölür. Atinalılar öldüğü yerde resmi tören düzenleyerek ona en yüksek onuru verirler. Özetlersek, Solon’un tanıdığı en mutlu, en talihli adam, kimsenin tanımadığı ölü bir Atinalıdır. Niye? Bunun anlamı ne? Bu pasajda, Yunan değerlerinin neler olduğunu açıklayan çok şey var. *Polis* ile ne kadar yakın bağları olduğunu ve yaşamlarında *polis*in taşıdığı önceliği görüyorsunuz. Her şey neden iyi gitmektedir? Çünkü kenti, *polis*i iyi gitmektedir. Kötü gitmekte olan bir *polis*te yaşayan kişi nasıl mutlu olur? Olası değil. İkinci olarak oğulları vardır. Şimdi, bunun ölümsüzlük ve ölümlülük ile ilgisi var. Yunanlılar kişisel ölümsüzlüğe inanmadıklarından herkesin ne istediğini nasıl anlayabiliriz? Ölümsüzlük. Bunun bir yolu, aileniz ve aile ismini geleceğe taşıyacak olan oğullarınız aracılığı iledir. Eğer oğullarınız varsa, sağlıklı, başarılı iseler ve çocukları varsa isminiz geleceğe taşınacak, hatırlanacaksınızdır. Bu da bir çeşit ölümsüzlüktür.

Sonra tabii ölümsüzlüğün en mükemmeli vardır. Akhilleus ve diğer kahraman arkadaşları için olası ölümsüzlükle karşılaştırarak düşünün. *Polis*iniz için savaştınız ve *polis*iniz için savaşırken asil bir şekilde öldünüz. *Polis*iniz sizi en görkemli şekilde şereflendirecektir. Herkes bilecektir ki, sizin *polis*iniz var oldukça sizin anınız da var olacaktır. Bunun kanıtı da Herodotos’un bildiği ve anlattığı öyküdür. Başka öykücüler de olacaktır. Aslında doğru bir yaklaşım. Herodotos sayesinde yıllar sonra, şimdi burada Tellos’dan söz ediyoruz. Ama önemli nokta şu ki Tellos, *polis*teki yerinden, *polis* için yaptığı işlerden ötürü, ödülü bu çeşit ölümsüzlük olmuştur.

*Polis*in diğer kent devletlerinden daha değişik olduğunu kanıtlamaya çalışıyorum. Kişinin kenti ile neden ilişkisi olduğunu ve neden kentini sevdiğini açıklamaya çalışan düşünceleri olan diğer hiçbir ekin bilmiyorum. Konuya açıklık getirmek için kullanmak istediğim son belge, Solon’un şiirleridir. Daha sonra göreceğimiz gibi Solon Atina’da çok önemli politik bir kişilik olacaktır ve bir noktada Atinalılar, Atina için yeni anayasal kanunlar yapması için ona tek kamu görevlisi olma onur ve sorumluluğunu verecektir ki, bu çok önemli bir görevdir. Bunu yaparken ve yaptıktan sonra saldıranlara karşı kendisini korurken, davranışlarını savunmak ve yaptığı kanunların asıl altında yatan düşüncelerini açıklamak için bir çeşit politik broşürler yazmıştır.

Bildiğiniz gibi en erken yazı şekli düz yazı olarak değil, şiir olarak vardır. En azından Yunanlılar için bu doğrudur. Çünkü yazı kullanmaya başlamadan önce insanlar, anımsamak istediklerini şiirle anımsarlar. Bunun sizin için geçerli olup olmadığını

bilmiyorum, ama benim kuşağımdaki kişiler için geçerlidir. Okulda bize öğrettiklerini şiirle size de öğrettiyseler, unutmak istesek de unutamayız. Düz yazı olarak anımsamamız gereken şeyleri de ne yapsak anımsayamayız. Olay ritimde. İddiaya girerim, hepiniz diğer şeyleri değil ama yaşamınız boyunca bildiğiniz şarkıları anımsarsınız. Şiir etkili bir mnemonik (anımsatıcı) yöntemdir. Her neyse, Solon'un yazıtları şiirle yazılmıştır ve hepsi iyi şiirdir. Böylece sözleri bize ulaşmıştır.

İşte şiirlerinden birinden bir parça, "Böylece kamu yıkımı her kentlinin evini istila eder ve avluların kapılarının bunu engelleyecek gücü artık yoktur, ama o yüksek duvarı atlayıp geçer ve kişi kaçıp odasına veya dolaba saklanmaya çalışsa da onu çekip çıkarır. Ruhum bana emrediyor. Atinalılara söylemeliyim, fena devlet sonucu bir kentin ne kadar kötülükle karşılaşacağını". Bunun Yunanca karşılığı *dysnomia*dır ve iyi devlet *eunomia* düzen ve tertip sağlar ve çoğu kez de kanuna uymayanları kelepçeler. Şimdi şunu anlayın: *Eunomia* sivrilikleri düzler, aç gözlülük ve hırsa son verir, şiddete engel olur, açmaya başlayan umutsuzluk çiçeklerini kurutur, yanlış kararları düzeltir. Hesiodos'un şikâyet ettiği o yanlış kararları anımsıyorsunuz değil mi? İşte *polis* kanuna uymayan kararları düzeltir, şişirilmiş emelleri yumuşatır ve tüm bölücü çatışmalara son verir. Bıktırıcı kinleri bastırır ve onun etkisi altında insanoğlunu tüm yaşamını uyum ve gönenç içinde sürdürür. Çok güzel! Bütün bu iyilikler nereden gelmekte? Tanrıdan mı? Hayır *polis*ten. Kanunları iyi olduğu zaman devletin sağladığı *eunomia*dır, tersi değil.

Burada öne sürülen Yunanlılara özgü çok güçlü sava dikkat etmenizi istiyorum. Kanunları *polis* yapıyor. Modern kanun düşüncesindeki gibi olumsuz bir şey değil bu, – örneğin Amerikan Anayasasında olduğu gibi. Yani yanlış davranışa engel olmak, yanlış davranışı cezalandırmak değil amaç. Homeros'ta *polis*in yapmak istediğiyle bir değil. İnsanoğlunun karakterini şekillendirmek istiyor. İyi bir *polis*, iyi kanunlara uymak kentlileri daha iyi yapar. Sadece kötüyü yenmez, iyiyi de yaratır ve düzgün hareket eden kentliler de yaratır. Bu nokta çok önemlidir, çünkü bildiğimiz bütün Yunan kentleri bunu yaptıklarını iddia ederler. Anayasası ne olursa olsun, birbirinden ne kadar değişik olursa olsun, devlet iyi insan yetiştirmek, insanlar da iyi olmak zorundadırlar.

Bu çok değişik. Amerika'nın bu gibi şeyler ile ilgili düşünceleri hiçbir şey yapamayacağımız yönündedir. Kanunlar insanları iyi veya kötü yapamazlar. Onları olduğu gibi kabul eder ve ona göre davranılır. Ama eski Yunanlılar için bu yeterli değildi. Kurucu atalarımızı düşündüğünüzde, insanların kötü davranacağı beklendiğinden, adalete en yakın ortalamayı bulmak için, iyi bir anayasanın kötülükleri dengeleme özelliği olması gerektiğine inandıklarını görürsünüz. Bunu ancak kötü olarak düşünülen, çarpışan istekleri dengeleyerek elde edebilirsiniz; hizip kötü olarak kabul ediliyordu ama kaçınılmazdı. İnsanlara, "hizipleşmek iyi değildir" diyerek hiziplere engel olunmaz. Her zaman bütün toplumu düşünmek zorunluluğu vardır. Amerikan Anayasası bu değildir, ama Yunan anayasaları böyleydi. *Polis*in görevi böyle insanlar yapmaktı. Aslında Amerika Anayasası büyük bir politikada bir kuram devrimi gerçekleştirmiştir. Anayasanın öncelikli görevi insanları daha iyi yapmak olmadığına karar vermiştir. İnsanları oldukları gibi kabul edip, devletin onları çeşitli biçimlerde kontrol altında tutması gerektiğine inanmıştır.

Bunların Yunan fikirlerinden ne kadar değişik ve *polis*in ne büyük sorumluluk altında olduğuna dikkat etmek çok önemli. Kentli yurttaşların devlete çok büyük destek vermeleri gerekmekteydi.

2. Bölüm: Vatandaş

Bu konuyu bitirmeden önce vurgulamak istediğim bir şey var, – 'kentli yurttaş' sözü. Yunanca *politas, polis* sözcüğünden gelmektedir. *Polis*te yaşayan kişidir; kentli yurttaştır. *Polis*ten önce dünyada hiç yurttaş olmamıştır. Ya bir tanrının, ya bir kralın, ya bir tanrı temsilcisinin, ya da bir kabile reisinin, her kimse, kullarına uymak gerekir. Yani sahiplenilmişlerdir, ama kentli yurttaşın sahibi yoktur. Dünyada çok yeni bir şeydir bu ve değişik şekillerde önümüze çıkıp Yunan tarihinin gidişatını nasıl değiştirdiğini daha göreceğiz.

Bütün bunlar size az önce sözünü ettiğim bir sorunu simgeler. Hepimiz bu doğal bencillik ile doğarız. Her zaman kendi çıkarlarımızı gözetiriz ve kısa zamanda bir aile oluştururuz. Bir dereceye kadar o ailenin çıkarlarını düşünürüz, ama, toplumun gereksinimleri ile bu ikisi nasıl bir araya gelecektir? Yunanlıların her zaman boğuştuğu sorun ama 5. yüzyıla geldiğimizde, evet, İ.Ö. 5. yüzyılın geç döneminde, Thukydides'den okuyacağınız, şahane bir belge önümüze çıkar; İ.Ö. 431-430 kışındaki Perikles'in cenaze söylevidir bu. Bence Perikles'in büyüklüğü, çok düşündükten sonra, aklına gelebilecek en iyi çözümü ortaya koymasından gelmektedir. Kişinin en büyük gereksinimi ve kişisel ve ailevi amaçları ancak *polis* aracılığı ile karşılanabilir ve esenliği *polis*inki ile birbirinden ayrılamayacak kadar iç içedir.

Bunu kabul etmeyebilirsiniz ve kuşkusuz kişiler zaman zaman baskıyı fazla bulmuşlardır, ama ilginç olan idealdir, savdır, kuramdır. Bir insan olarak istediğiniz ve gerek duyduğunuz şeyleri bu büyük toplumun aktif ve sadık bir üyesi olmadan elde edemezsiniz. Yaşamdan beklediklerinize de ancak bu yolla kavuşabilirsiniz. Bu görüş, Aristoteles'de gördüğümüz gibi, özgür *polis* tarihinin sonlarına doğru insanoğlu için çok gerekli olmuştur. Yaşamın merkezidir ve Yunanlıların özgürlüğe olan düşkünlüklerini, *polis*in özerkliğini, *polis*i güzelleştirme ve olabildiğince yüce duruma getirme çabalarını açıklar. Tüm bunlar kulağa çok hoş geliyor, ama doğallıkla bir de kötü yanı var ki, o da her *polis*in büyük olma isteği. Yunan olduklarından komşularından daha büyük olmak isteğinin yarattığı anlaşmazlıklar aralarında birçok savaşa neden olmuştu.

3. Bölüm: Yunanlı Çiftçi ve Polis'teki İşlevi

Şimdi *polis*in diğer yönlerine bir göz atalım; düşüncelerine değil de daha çok işlevine, işlevinin nasıl geliştiğine ve bu gelişmenin en görkemli döneminde, yani Klasik Dönemde öne çıkan özellikleri nasıl şekillendirdiğine bakalım. Üç şeyden söz etmek istiyorum. Bir

tanesi, Karalık Çağ sonunda *polis*in ortaya çıktığı sırada, insanların geçimlerini nasıl sağladıkları, ikincisi nasıl savaştıkları ve üçüncüsü de, – bu sıra önemli değil –, nasıl yönetildikleri veya daha doğrusu, kendilerini nasıl yönettikleridir. Kanımca *polis*in nasıl oluştuğunu, o duruma nasıl geldiğini ve size söz ettiğim düşüncelere nasıl inanarak gereklerini yerine getirdiğini anlamak için bu üç şey gereklidir.

Bir kez söyleyeyim ki, bu, çok tartışmalı bir konudur. Biraz geri gideyim. Benim Yunanlılarla ilgili bir tarihçi olduğumu anlayan ve konu ile ilgilenen kişilerin hep sordukları bir soruya cevap vermeye çalışmışımdır. Derler ki, "Evet evet, Yunanlılar şahaneydi. Çok büyük başarıları oldu. Mucizeydiler. Altın çağ idi vs vs. Ama söyleyin bakalım nasıl oldu bunlar? Ne yaptılar? Niye onlar da, başkaları değil?" Diğer bir bilim adamının bulduğu parlak bir çözümle karşılaşana kadar sadece şakalara değinip duruyordum.

Anımsıyorum, sizler doğmadan çok önce Sid Caesar'ın bir televizyon gösterisi vardı. Bu şovda görünüşte her konunun profesörü komik bir Alman/Avusturyalı sıklıkla boy gösterirdi. Sonra Carl Reiner, güya günün konusu olan şey ile ilgili sorular sorardı. En iyi anımsadığım, büyük bir pilot ve havacının olduğu, kısa süre için yere indiği programdır. Carl Reiner ona sorular sorar, o da komik Alman şivesi ile aptalca yanıtlar verir. Ama sonunda Reiner şöyle der, "Katıldığınız için teşekkürler ama, seyircilerimizin çok bilmek istediği bir şey var, çok basit bir soru gibi görünüyor ama anlaması çok zor. Bu uçak gibi büyük, kocaman ağır bir şey nasıl havaya kalkıyor?" Cevap, "Çok basit bir soru. Yani biliyorsunuz kanatları böyle, hava geçiyor, sonra motoru var ve nasıl havalandığı da mucize". Ben de Yunanlıları böyle anlatıyordum, çünkü daha iyi bir fikrim yoktu. Coğrafya, şu, bu, diye geveleyip duruyordum.

Sonra Batı'dan büyük bir ses yükseldi, California Fresno State'de profesör olan Victor Davis Hanson. Konu hakkında düşünerek, olağanüstü zekası ve Yunanca ve Yunanlılarla ilgili derin bilgisi ile konuya mucizevi bir öğe ekledi. Kendisi çiftçidir. Sanıyorum California Central Valley'de 19. yüzyıldan beri toprak işleyen bir ailenin beşinci kuşağındandır. Burası bölge iklim ve coğrafya yönünden Yunan çiftçilerinin içinde bulunduğu şartlara yakınlık göstermektedir. Hanson bu benzerliklerin potansiyel olasılıkları olduğunda düşünmekte haklıydı. Böyle bir ortamda yapılan çiftçilik incelendiğinde *polis*in gelişmesi hakkında çok şey öğrenilebileceği sonucuna varmıştır. Bu da neler olduğunun anlaşılmasında en önemli anahtar olmuştur. Bu konuda benden duyduğunuz her şeyi ben Hanson'dan öğrendim.

Bir adamın aklına gelen bu parlak, göz alıcı fikir, her yönden saldırıya uğramış ve tartışma yaratmıştır. Karanlık Çağlarla başladığınızda Yunan nüfusunun Miken Dönemine göre çok azaldığına genelde herkes katılır. Besleyebileceği nüfus yönünden az insan vardır. Nüfusu beslemek için toprağın işlenme şekline bakmak istediğinizde, bize yardım edecek delilleri Homeros şiirlerinde bulabiliriz. Hanson da buna odaklanmıştır. Homeros'un dünyasında önemli olan şeylerin birimler olduğunu görürüz. Buna aile diyebiliriz ki, –Yunanca karşılığı *oikos –,* aslında "ev/hane" demektir. Ama anlamı ailenin işlediği toprak ve

ailenin kendisi anlamına gelmektedir. Görünüş nedir?

Evet *Odysseia*'da Odysseus'un babası Kral Leartes'in evi olarak çok iyi bir *oikos* örneği buluruz. Odysseus kral olduğundan her nedense hala yaşamaktadır ama artık emeklidir. Bir asildir, eski kraldır ama toprağı işlemektedir. Yaptığı çok aydınlatıcıdır, çünkü Hanson'a göre, daha eski bir biçemden (stil/uslup) geçiş dönemidir bu. Eski usulde, Yunan standartlarına göre, daha geniş çiftlikler düşleriz ve her yeri talan edip çalabildiklerini çalan asker grupları vardır ortada. Yunanistan'da hayvan yetiştirilir, ama büyükbaş değil, daha çok koyun ve keçi vardır buralarda. Aynı zamanda asillerin savaşları için çok önemli olan at da yetiştirilir.

Şimdi aradaki büyük karşıtlığı ve değişimi görmek için Miken uygarlığına bir adım geri dönelim. Eski Orta Doğu krallıklarını ve merkezden yönetilen kolektif tarımı ve çiftçilik veya hayvancılık yapan kişileri hatırlıyor musunuz? Hiçbir kişisel girişime geçit yoktu; tamamen denetim altındaydılar. Bu uygarlık diğer eski Akdeniz uygarlıkları gibi iyice gelişmişti. Mükemmel şarap yapabilmek için nasıl üzüm yetiştirmeleri gerektiğini biliyorlardı. En iyi kalite yağ elde etmek için nasıl zeytin yetiştirip nasıl işleyeceklerini de biliyorlardı. Ağaç dikimini (arboriculture) de yapıyorlardı; çok iyi meyve veren ağaçları vardı. Tarımsal beceriler yönünden ileri bir uygarlıktı. Özellikle üzüm ve zeytine aşı yapmak, geliştirmek ve ıslah etmek için teknikleri biliyorlardı. Çıkıp bunları sadece dikemezsiniz. Eğer, – aradığım bir kelime var, iki tarımsal şeyi karıştırırsanız ne elde edersiniz? Evet!- Yenebilir olması için melez veya *hybrid* (dönüştürülmüş) ürün olması gerekir. Bu bilgi sarayda mevcuttu, krallar ve etrafındakiler herkese neler yapılması gerektiği ile ilgili iletiler, emirler yağdırırlardı. Ama saray uygarlığı yıkılınca bütün düzen de altüst oldu. Nüfusun bu kadar azalması, Karanlık Çağın bu denli karanlık olması, yaygın fakirlik, açlık, büyük ölçüde bu nedene bağlıdır. Ama daha önce bundan söz ettiğimizde de söylediğim gibi, bir şeyler yapabilmek, öğrenmek ve daha kuvvetlenmek için özgürlük de böylece sağlanmıştır.

4. Bölüm: Mal Varlığı ve İçteki Kolonizasyon

Karanlık Çağın bir noktasında, ki Hanson olasılıkla İ.Ö. 8. yüzyılı önerir, en büyük değişim meydana gelmiştir. *Oikos*, kendisine ait olan bir toprak parçası ele geçirmiştir. Bunun Yunanca karşılığı *kleros*dur. Artık aile bu toprağın sahibi olduğunu biliyordu. Şimdi sahibi idi, gelecek sene de sahibi olacaktı ve aile içinde toprak babadan oğula geçecekti ve bu da her şeyi değiştirdi. Bu çeşit ümit doğurdu ve işlediği toprağı iyileştirmek ve daha verimli hale getirmek için gerekli her türlü yatırımı yapmaya temel oluşturdu insanlar arasında. Bu çabalara değerdi, çünkü siz ve sizin çocuklarınız elde edecekleri ürünü toplamak için orada olacaktınız. Hanson'ın dediği gibi *kleros* veya tek kişiye ait olmayan, ama devamlı olarak tek bir çiftçi ailesinin veya *oikos*un sahip olduğu toprak parçası kavramı böylece oluştu.

Hanson'nın işaret ettiği gibi, daha önce toprağı işleme şekli ile bunun arasındaki farka

bakın. İnsanlar toprağı ya geniş arazi sahibinden kiralıyorlardı ya da ücret veya sadece ürettiklerinin bir kısmı karşılığında işçi olarak çalışıyorlardı. Toprağı işlemek zorunda olan serfler ve hatta bazı yerlerde köleler, yapabileceklerinden değil, ama ürünlerinin, ağaçlarının, asmalarının hacmini büyütmek ve kalitesini geliştirmek için teşvik bile edilmiyorlardı. Toprağın tapusu ellerinde olmadan bu riski almak da istemiyorlardı. Bir kez tapuyu aldıklarında kalıcı ürünler ekmeğe başladılar ve bu da toplumun bütün temelini ve değerlerini ve bunlarla beraber yaklaşımları değiştirdi. Kısacası Hanson'a göre, aile çiftliği buluşu insanlık tarihinin çok önemli, en kritik noktasıdır ve Yunanistan dışında benim bildiği başka örnek yoktur. Tabii bunların hiç biri bir gecede olmaz, yavaş yavaş gerçekleşir.

Bu değişimler, İ.Ö. 900 ila 700 tarihleri arasındaki dönemde zaman ilerledikçe hızlanarak meydana gelmiştir. Sonra nüfus artmıştır. Elimizde bununla ilgili çok kuvvetli arkeolojik kanıtlar var. Yunan topraklarında gittikçe daha fazla insan yaşamaya başlamıştır. Ne yapıyorlar onlar? Bir noktaya kadar daha fazla insan olması iyiydi. Çalışacak fazla kişi olması üretimi arttırır. Fakat o noktadan sonra, nüfusu doyurmak için üretilenden daha fazlasına gerek duyulması eldeki işlenen toprağı genişletme isteğini doğurur.

Bu birkaç yoldan gerçekleşir; bunlardan çok önemli olanı, Hanson tarafından iç kolonileşme olarak vurgulanan şekildir. Tarım yaparken doğal olarak en iyi, en bol ürünü verecek en verimli toprağa öncelikle yönelmeniz doğaldır. Başlangıçta böyledir. Daha fazlasına gerek duyulduğunda, "Ben sadece en verimli yeri ekerim" diyemezsiniz. Fazla toprağa gerek olduğu için verimli olmadığından daha önce kimsenin ekmediği bir yere yönelirsiniz. Böylece çok çalışarak ve becerilerinizi kullanarak verimi düşük toprak oyuna katılmış olur. Hanson tarafından vurgulanan bu nokta çok önemlidir. Bunları anlamak için çiftçi olmanız gerekir, – denediğiniz her şey başarıya ulaşmayabilir. Hanson'ın çiftçilikle ilgili çizdiği resim, Homeros'un anlattığı Zeus'un iki küpüne benzer. Talih çoğu zaman kötüdür; başarılı olmak zordur ve talih, beceri, azim ve çok çalışma karışımı, bu çiftçilerden hangisinin başarılı olup hangisinin olmayacağın belirler. Anımsamanız gereken önemli nokta bu işte.

5. Bölüm: Yeni Çiftlik

Başarı da olacaktır, başarısızlık da. Hanson Batı'da geniş çapta emlak edinmenin asıl başlangıcını anlatır. Hanson'ın kuru üzüm elde etmek için üzüm yetiştirdiği bir çiftliği vardır. Galiba bütün kuru üzümler Fresno'da yetişiyor, değil mi Curtis? Bunun nasıl yapılacağı, istediğiniz çeşit üzümün nasıl yetiştirileceği, bağcılık ve ağaç dikimi aslen Asya'dan öğrenilmiş. Asyalılar çok ilerideydi ve Yunanlıların dışa açılmalarıyla sağlanan iletişim sonucu bunlar öğrenildi. Biz de bu gibi işlerin nasıl çok iyi yapıldığını görüyoruz.

Her şey birbirinden değişik şekillerde yetiştirilir. Hanson'ın anlattığı bu yeni çiftliğin size bir resmini çizeyim. Yoğun tarım yapılmaktadır. Yani geniş tarlalara ürününüzü dağıtarak kaba bir biçimde tarım yapılmıyordu. Toprağın her parçası gerekliydi. Çoğu yerde

istediğiniz ürünü yetiştiremezsiniz. Bu nedenle orada yetişmeye elverişli başka bir ürün buluyorsunuz; tablo bu. Böylece, ürünleriniz çeşitlilik gösterir. Bunlar Akdeniz iklimine uygun tipik ürünlerdir. Herkesin hububata gereksinimi vardır; ekmek bildiğiniz gibi yaşam için temel bir gıda. Toprağınızda hububat yetiştirmeyi deniyorsunuz. Nerede yetişiyorsa orada yetiştiriyorsunuz. Eğer beceremezseniz başka yerden almak zorundasınız. Zeytin size geçen gün anlattığım nedenlerden ötürü çok önemli. Çoğu zaman buğday veya hububat yetişmeyen yerlerde sebze yetişebilir. Ağaçlardan meyveler, – bir şey unuttum mu Curtis? Söylemediğim ürün kaldı mı? İşte yaptığınız işler bunlar.

Bunlarla ilgili birçok şeye dikkat edin. Hepsi yaşamak için size gerekli olan şeyler. Bütün besin grupları var. Et ve balıktan söz etmedim tabii, ama dünyanın bu bölgesinde ikisine birden pek rastlanmaz. Koyun ve keçi olduğu için et vardır, ama sığır bulmak çok zor olur. Yunanlıların pek fazla et yemediğini anlamanız gerek. "Balık yok mu?" diyebilirsiniz. Yani nereye baksanız her taraf suyla çevrili olduğuna göre. Yunan sularında pek balık yaşamaz. Yani balık yok demiyorum ama bol değildir. Newfoundland kıyıları değil buraları. Yunanlılar balık yerler, ama çok değil. Proteini biraz ondan bundan, sonra ekmek, zeytinyağı, meyve, sebzeler, peynir, süt ve bu gibi şeylerden alırlar.

Tarihte çiftçilerin öğrendiği şeylerden biri, sadece ürün yetiştirirseniz kazançlı olmanın çok zor olduğudur. Çünkü insanlar doğal olarak yetiştirdiğiniz ürünü sizin yetiştirdiğiniz şekli ile kullanmazlar. Yine üzüm ve zeytini düşünüyorum: Bunlardan çoğunlukla zeytinyağı ve şarap yapıyorlardı. Ne yaparsınız? Eğer fakir bir çiftçi iseniz, ürununüzü, gerekli sıvıya dönüştürecek aracıya gönderirisiniz. Kârınızın büyük bir bölümünü de o alır. Ama çiftçiler böyle yapmamışlardı. Gerekli araçlar edindiler; son ürünü elde etmek için gereken üzüm ve zeytin ezme aletlerini aldılar ve daha başarılı oldular. Çiftçi olarak başarılı olmak istiyorsanız yapmanız gereken bir şey daha var. Ürettiklerinizi ertesi sene gerektiği zaman kullanmak üzere depolayacağınız bir yerin olması çok yararlıdır. Satacağınız üretim fazlası da istenir. Erken dönemlerde bu olasılıkla bir takas sorunu idi. Üretmediğiniz ama size gereken ürünlerle değiş tokuş yapabilirdiniz. Kâr getiren bu durum eğer ürununüz bozulursa bir işe yaramaz. İşte seramiğin önemini böylece anlamamız çok önemli. Ürünü uzun zaman bozulmadan tutacak, çok iyi kapatabilen saklama kapları yapmak zorundaydılar ve bunu yaptılar da.

Bu çiftliklerle ilgili anlamamız gereken başka bir şey de, gerçekten küçük, ne kadar küçük olduklarıdır. Tipik bir çiftlik belki 40 dönümdür, yani çok ufaktır. Doğal olarak bazıları daha büyüktü, ama tarım aristokrasisinin meydana çıkmasından değil, ufak aile çiftliklerinden oluşan tarımsal bir toplumdan söz ediyoruz. *Polis* oluşurken bu çeşit tarımın gelişmesi ile beraber kölelik de ortaya çıkar. Tabii kölelik hemen insanlık tarihi kadar eskidir ve Homeros'un dünyasında da zaten vardır, ama Karanlık Çağda çok az köle bulunuyordu, çünkü köle sahibi olmak için zengin olmak gerekir. Zenginlik olmadan köleniz olamaz, çünkü köleleri en azından doyurmanız gerekir ve ne kadar kötü efendi olursanız olun, ölü köleler işe yaramaz. Olasılıkla onları edinmek için para da vermişsinizdir; makine gibidirler. Ölen kölenin yerine yeni bir makine almanız, hayatta

iken de onu doyurmanız gerekir. Dolayısıyla çok fakir bir toplumdan söz ederken fazla kölelik göremezsiniz. Ama şu da doğrudur ki, tanımladığım aile çiftlikleri oluşmaya başlarken, köleleri üretken olumlu bir şekilde kullanmak için yollar bulunmuştur. Kâr bakış açısından olumlu demek istiyorum.

Bunun nedeni de, eğer tek bir ürün yetiştiriyorsanız, onu ekersiniz, bakımını yaparsınız ve zamanı gelince de ürünü toplarsınız. Arada ne yaparsınız? Yapacak pek fazla iş yoktur. Köleyi sadece kısa bir dönem çalışması karşılığında bütün sene boyunca doyurmanız gerekirse pek kârlı olmazsınız. Fakat Hanson'nın anlattığı çiftlikte bütün yıl boyunca iş olduğunu düşünmek hoş, çünkü değişik ürünlerle değişik zamanlarda ilgilenmek gerekir. Diğer yandan her ürün değişik çeşit ilgi ister. Bazılarının devamını sağlamak için çok çalışmak gerektiği için yararlı ve kârlı çok iş olur. Böylece, bu ufak çiftliklerde bir veya iki kölenin bulunmasını sağlayacak kadar kâr elde edilir.

Demek istediğim, köle dediğim zaman, eski Güney plantasyonlarındakileri unutmanız. Çünkü sadece bir veya iki köle varsa, efendileri de onların yanı sıra çalışıp onların yaptığı işin aynını yapıyordu ve aynı zamanda kölelere yol gösterip neyin ne olduğunu söylüyordu. Daha iyi anlamak için, bu adamları tutulmuş işçi olarak düşünün. Yani evde yaşayıp olasılıkla hep beraber karın doyururlar ve evin efendisi ile birlikte çalışırlardı. Tek fark, özgür kişiler değil, köledirler. Bu aile çiftliklerinin meydana çıkması *polis*e vatandaşlık özelliği, yani kendi kendilerini yöneten özgür adamların bulunduğu yer özelliği vermesi komiktir. *Polis* böylece özgürlüğü keşfederken aynı zamanda köleliğin büyümesi de ona eşlik etmiştir. Hem kölelik hem de özgürlük Yunan dünyasında beraber yürür.

Elimizdeki belgeler arasında Khios adasından gelen ilginç bir yazıt parçası var. Hanson'ın 8. yüzyıla tarihlediği bu parça söylediklerimizle ilgili. Üzerinde az bir yazı bulunur ve bir çeşit kent konseyinden söz ettiği açıktır. Elimizdeki ilk gönderme bu. Yunanca sözcükler, *boule he demosia, "*en iyi şeklide halk için meclis," olarak çevrilebilir. Halkın meclisi olmayabilir çünkü o zaman demokratik bir şey olur. Bu meclis daha çok oligarşik veya aristokratiktir. Önemli olan nokta daha önce böyle bir şey duymamış olmamız. Şurası açık ki, halk ile ilgili, bir çeşit politik rol oynayacak resmi bir grup vardır. *Demosia* sözcüğü *demos*tan gelir ve *demos, "*halk, bütün halk," demektir. Anlamlardan biri budur ve konumuzla ilgili anlam da budur. Hanson'nın işaret ettiği gibi sadece erken dönem Yunanistan'da özgür çiftçiler, topraklarının tapusuna sahiptiler, köleleri vardı ve sözünü ettiğim bu meclisten dolayı kendi toplumlarının denetimini ellerinde tuttular. Bu süreç içinde politik gelişme geç de olsa meydana çıkmıştır.

Hanson'nın dediği gibi, bu yeni çiftçi, sadece değişik çiftçi değil, aynı zamanda değişik bir kişiliktir de. Politik rolü içinde bir vatandaş, asker, ama paralı asker veya bir kralın veya bir aristokrasinin askeri değil; savaşa gitme zamanı geldiğine karar vermiş ve devletinin politikasını ve davranışlarında vereceği kararlarda etkin rol oynayacak bir asker vatandaştır. Geçmişte kral veya aristokrat olmayan hiçbir kimsenin olmadığı gibi bağımsız, ortaya çıkışı sırasında *polis*in belkemiği olan yeni bir çeşit adamdır. Abartmak

istemiyorum ama, eskilerden oluşmuş aristokrasi hala var olmaya devam etmektedir, onlar birden bire yok olmazlar ve uzun bir süre bu yeni bağımsız çiftçiler ile eski kurulu aristokrasi arasında sürtüşmeler devam edecektir. O eski aristokrasi hiçbir zaman yok olmayacaktır. Ben sadece o zaman için gerçekten çok yeni olan şeyleri vurguluyorum.

Bir şeyler daha ekleyebilirim. Hanson bize bir bilim adamı olarak eski tarım ve çiftçilikte olan gelişmeleri anlatırken, aynı zamanda etkin bir çiftçinin bugün olanlara gösterdiği tepkileri ve çiftçilerin başına gelenleri anlattığı *Rüyası Olmayan Tarlalar* kitabını yazmıştır. Konu bir Amerikan modern çiftçilik öyküsüdür. Batı Avrupa için de geçerli olan bu düşünceler daha çok çiftçilerin ortadan kalkması ile ilgilidir. Bundan söz etmeden geçmemin doğru olmadığı düşüncesindeyim. Hiç kimse bu konu ile ilgili bir şey bilmiyor. 19. yüzyıl sonunda Amerikalıların kaçta kaçı çiftliklerde çalışıyordu? Yüzde yirmi, yüzde otuz? İnanın yüzde altmış ilâ yüzde yetmiş ve bu oran Amerikan tarihinde geri gittikçe yüzde doksan - yüzde doksanbeşe yaklaşır. İşte dünya tarihi budur; tüm insanoğlu zamanının büyük kısmını çiftçilikle geçirmiştir.

Bugün Amerikalıların kaçta kaçı çiftçilikle meşgul olmaktadırlar? Son gördüğüm sayı tekrar edilmeyecek kadar ufaktı; peki tam olarak bilemeyiz ama, ancak yüzde iki. Aranızda çiftçi tanıyanınız var mı? Nasıl? Demek hala çiftçilik yapılıyor. Tanrı korusun. Oğlu da mı çiftçi? Ciddi mi? Nerede bu? Şahane bir şey. Kendisine selamlarımı iletin. Bu mucize gibi bir şey. Ben hiç çiftçi tanımıyorum. Evet Hanson'ı tanıyorum. Onu da tanımasaydım hiç çiftçi tanımazdım. Evet çok fazla derine gitmek istemiyorum ama bu konuyla ilgileniyorsanız şu kitabı alın. Önemli olan çiftçilerin diğer çiftçi olmayan insan gruplarından, kritik noktalarda, tamamen değişik bir sosyal grup olması ve bütün bu işlerin nasıl yok oluğudur. Hiç kimse üstünde düşünmüyor bile. Bana 20. yüzyılda A. Birleşik Devletler'inde yaşam özelliklerini değiştiren en önemli şeyin ne olduğunu sorsanız, "Çiftçilerin yok olmasıdır" cevabını veririm. Bu durum dünyayı o kadar çok yönden değiştirmiştir ki, burada hakkı ile incelemem olası değildir. Ama Hanson'nın *Rüyası Olmayan Tarlalar* kitabını okursanız bu büyük değişim üzerinde kafa yorabilirsiniz.

6. Bölüm: Politikalar

Şimdi genelde bu olgunun ekonomik yönlerinden söz ettim, – bir dakika nerede olduğumu bulmak istiyorum. Söz ettiğim şeylerin kanıtları bunlar, ama, her şeyi kanıtlamaya kalkmayacağım, bu çok uzun sürer. Evet, bundan sonra söyleyeceklerim politika alanında. Eğer Miken dönemine bir kez daha bakarsak, bir çeşit despotizm görürüz. Bir çeşit lord, daha iyi bir terim bulunmadığından kral vardır. Bu hükümdar temelde herkesi yönetir ve herkes onun uyruğudur. Etrafında aristokratlar vardır ve birçok yardımcısı bulunur ama patrondur ve dünyanın her yerinde bu böyledir. Bundan sonra Karanlık Çağ kentlerini olabildiğince incelemek istersek, en iyi kanıtları bulmak için *Odysseia'*ya yönelmemiz yerinde olur. Doğallıkla bu kanıtlar kusursuz olmayacaktır, çünkü Homeros'un dünyasının karışık nitelikleri vardır, ama yine de Odysseus, onun evi Ithaka'dadır ve olup bitenler size değerli ipuçları verecektir.

O dünyada *basileus* denen, diğerlerinden bir yönden daha üstün olduğu kabul edilen biri vardır. Ama bu kişi herkesten de çok üstün değildir. Etrafında, *basileus* olduğunu öne süren bazı asiller bulunur. Daha doğru söylemek gerekirse, bu genelde aristokrat bir toplumdu diyebiliriz. Bu sonuca Homeros'un şiirlerine baktıktan sonra varmıştık ve Miken dünyasından sonra bile bu düşünce geçerli olmaktadır. Servetleri veya kişisel fiziksel kuvvetleri belki ataları nedeni ile, her nedenle olursa olsun, bazı kişiler toplumda denetimi *de facto* olarak (fiilen) ellerinde bulundururlar. Demek istediğim, eski toplumların aristokrasilerinde doğum hakkı, yani asil doğmak kritik bir ölçüt idi.

Evet! Tanımı, aristokrasinin tekil değil, çoğul olduğunu gösteriyor. Öyleyse aristokraside kararlar nasıl verilir? Tipik yanıt, "kurul"dur. Yani *boule* ve Yunanca'da "meclis" anlamına gelen *ekklesia* değildir. *Ekklesia*nın anlamı, tüm erişkin erkek nüfusunun bir araya gelmesidir. *Boule* herkesin bir araya gelmesi değil, bir dereceye kadar otorite sahibi daha ufak bir topluluk olarak anlaşılır. Düşünceme göre erken dönemde bütün otorite onlarda bulunmakta idi. Fakat ilginçtir ki, bu Yunan toplumlarında, en erken dönemlerden başlayarak Miken benzeri olmayan bir yön bulunur. Bu da savaş söz konusu olduğunda, orduda çarpışan askerlerin düşünceleri sorulurdu ve aristokraside bile bir meclis bulunmakta idi. Ama kararları aristokratlar verirdi. Dahası kanunlar toplumdaki kurullar aracılığı ile çalışan aristokratlar tarafından yorumlanır ve uygulanırdı. Bu kurul üyeleri aristokratlar içinden seçilmiş olabilir veya toplumun büyüklüğüne göre tüm aristokratlardan meydana gelebilirdi. Fazla büyük olan kurullar işlevselliklerini kaybedip başka bir şeye dönüşürler.

İşte başladığımız yer burası: Karanlık Çağ. *Polis* büyüyüp geliştikçe, ekonomik durumla ilgili size anlattıklarım meydana çıktıkça, bu başarılı çiftçiler, daha sonra anlatacağım gibi, *polis*leri için savaşan piyade asker olacaklardı ve piyade asker olarak ordunun çok önemli parçası haline geleceklerdi. Bu adamlar özgürlüklerinin ve servetlerinin, – servet dediğim zaman çok büyük değil, ama yine de zenginlik –, birleşimi ile önemli kişiler olmuşlar ve asker olarak üslendikleri rolden ötürü devletin yönetiminde, kendilerini yakından ilgilendiren kararlarda daha çok söz sahibi olmakta ısrar etmişlerdir. İleride daha yakından inceleyeceğimiz konulara baktığımızda bu insanların değişik yöntemlerle katılımda ısrar ettiklerini ve her devlet için varılan sonucun değişik olduğunun göreceğiz.

Bazen eski aristokrasi çok uzun zaman dayanarak değişiklik girişimlerini bastırmayı başarmıştır. Diğer zamanlarda ise, toplumdaki tatminsiz kişiler yani genelde sözünü ettiğim bu çiftçilerin bir araya gelip, halinden memnun olmayan bir aristokratı veya özellikle bir asker, bir komutan olarak kendisini kanıtlamış bir aristokratı seçerek ihtilal veya en azından darbe diyebileceğimiz bir yöntemle değişik bir çeşit monarşiye doğru yöneldiklerini yaygın olarak görürüz. Yunanlılar buna istibdat derlerdi. Bu istibdatlar devreleri değişik sürelerle devam etmişlerdir. Ama bir kez baştaki müstebit yerinden indirildi mi, o kentte bir daha tek-adam yönetimi hiç görülmez. İstibdattan sonra genelde kurulan oligarşidir. Ama dikkatinizi çekerim aristokrasi demedim. Oligarşi birkaç kişinin yönetimi demektir. Ama değişik olan, artık doğru yerde doğmak, servet sahibi olmak

temeldir. Bunun anlamı da, yeni zengin, yeni hali vakti yerinde kişiler yönetime katılacaklar ve yönetim biçimi olan oligarşi, klasik dönem boyunca Yunan kent devletlerinin yönetim biçimi olacaktır.

Demokrasi keşfedildiğinde zaman zaman çok tutulacak ve yaygınlaşacak ve birçok demokrasiler meydana çıkacaktır, ama hiç bir zaman *polei*sin çoğunluğunda görülmeyecektir. Tipik *polis,* bir çeşit Hanson tipi çiftçi kuruluşudur. Çiftçi ve daha yukarı sınıf, politikada rol alır ve kentlerinin yönetici kadrosu olur. Piyade olarak savaşanlar kararları alacak kişiler olacaklardır. Onlardan daha fakir olanlar ise dışarıda kalacaktır. Bunun için, bu başarılı aile çiftçilerinin her zaman demokrasiye yönlenmediğini anlamanız çok önemli. Gerçekten tekrar vurgulamak istiyorum ki, demokrasi, çok olağandışı bir sonuç. Evet ekonomik değişim ve politik değişim ile ilgili bir şeyler söyledik. Bundan sonra çok dikkat çekici sonuçları olan askeri değişim hikayesi ile başlayacağım.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 6. Dersin Metni

25 Eylül 2007

1. Bölüm: *Hoplit* ve *Phalanks*a Giriş

Profesör Donald Kagan: Bundan önce, genel olarak, *polis*in ortaya çıkışını ve gelişimini konuşmuştuk ve size öncelikle Hanson'ın aile çiftliğinin ortaya çıkışı kuramını anlatmış, aile çiftliklerinde çalışan bireylerin öykümüzdeki önemini vurgulamıştım. Şimdi ise, bağımsız bireyselliğe önayak olan, ekonomik üretimi sağlayan aynı kişilerden söz edeceğim. Bunlar asil değildi, ama hayatlarını özerk bir biçimde sürdürebilmekte, gerektiğinde de savaşabilecek nitelikteydi. Hatta savaşarak devlet sistemlerine girmiş ve önemli kararlara katılmış, devletin politik ve başka kararlarında etkin olmuşlardı. Bu kişiler kendi karakterlerini şekillendirerek devletteki kendi konumlarını etkileyebildi ve dünyadaki yerlerini oluşturabildiler. Bugün bu konuya dönmek istiyorum. Asker olarak konumları, ortak bir dava için savaşarak, ki bu ortak dava bireysel anlamda var olmamaktaydı, fakat tüm şehir halkına bağlı olarak ortaya çıkmıştı, bir süreç içinde oluşmaktaydı ve tahminimce kaçınılmaz bir şekilde oluşmak zorundaydı, çünkü ortak davaları olan şehirleri, yani *polis*leri için savaşıyorlardı.

Bu dönemde oluşan savaş tekniklerini anlatacağım. Görülüyor ki tarihte ilk defa, *hoplit phalanks,* yani *hoplit* dizisi olarak adlandırılmaktadır; bu terminolojiyi şöyle açıklayabiliriz. *Hoplit* kelimesi Yunanca '*hoplites'*den gelmektedir ve '*hoplon'*dan türemiştir. *Hoplon*, piyadelerin kullandığı özel bir kalkandı ve özel bir oluşum kurarak savaşan piyadelerin taşıdığı kalkandı. Bu kalkanı tek kolla rahatlıkla hareket ettirebileceğiniz yuvarlak, yaklaşık bir metre çapında bir silah olarak hayal edin. Şuraya çıkayım da size göstereyim. Beni arkadan duyabiliyor musunuz? Uygun mu bu? Söylediğim ölçülerde bir kalkan düşünün; önemli olan unsurlardan birisi, kalkanın kenarları, sağ kenarında, sağ kolumun tuttuğu yeri düşünün, burada tutulacak bir yer olacak ve kalkanın ortasında kolun geçebileceği deriden gevşek bir kayış bulunmaktaydı, böylece kalkan bir kenardan kavranılarak ve kısmen kola yaslanılarak tutulabiliyordu. Böylece söylediğim boyutta, ahşaptan yapılmış, deriyle kaplanmış, bazen tunç detayları olan, hatta önünde tunç levhaları bulunan ve dolayısıyla oldukça ağır olan kalkanı rahatça kontrol etmek mümkün oluyordu. Ağır olduğundan uzun süre taşıması çok zor oluyordu. Tabii ki tüm savaş süresince bu denli ağır bir şeyi taşımak neredeyse olanaksız bir şeydi, ama kalkan savaş için en önemli şeydi. *Hoplit* kelimesi de bu *hoplon*dan türeyen savaşçıların piyade birliğidir.

Phalanks, piyadelerin her birinin elinde *hoplon*uyla sıralar halindeki bir oluşumu göstermektedir. Önce bir sıra, sonra bir sıra daha, bir sıra daha, yaklaşık sekiz sıra derinliğinde bir oluşum kurgulanmaktadır. Oluşum ne kadar derin olursa olsun, öndeki askerler arkadakileri kapatır. *Phalanks* da oklava gibi yuvarlanan bir şey anlamına gelmektedir. Bir tepeden bakıyor olsanız, *phalanks* aşağıdaki düzlükte, sanki

yuvarlanarak ilerleyen, ihtişamlı bir görüntüye sahip, önündeki her şeyi normal olarak bir biçer gibi biçip geçebilecek güçte bir şeydi. İşte buna biz *hoplit phalanks* diyoruz. Piyade bölüklerinin merkezini oluşturan ağır silahlı bir asker bloğunu oluşturmaktaydı.

Tamam, bu ne zaman ortaya çıkmıştı? Bugünün dersine başlarken ilk olarak size bu konudaki standart düşünceleri anlatmak istiyorum. Örneğin *hoplit phalanks* nasıl çalıştığı hakkında. Hanson daha önce bize en ayrıntılı ve işe yarar bilgiler sunmuştu. Ama tabii siz bunu biliyorsunuz, okumalarınızdan öğrenmiş olmanız gerek, son yıllarda bu bakış açısı ciddi boyutta eleştiri almaya başladı ve bu eleştiriler hakkında bugün ders süresince bir şeyler söylemek istiyorum. Burada size sunacağım geleneksel, yani eski moda olan bakış açısı. Bana kalırsa *phalanks,* İ.Ö. 700 – 650 civarlarında ortaya çıkmıştı, yani en erken *polis*ler oluştuktan sonra, ve bu bakış açısına göre, bu ikisi bir arada gelişti. Bu sürecin nasıl yürüdüğünden kimse emin değildir, olamaz. Bu öykünün parçası olan tartışmalardan en önemlilerinden birisi bu savaş tekniğinin ne zaman ortaya çıktığıdır; yani oldukça hızlı, belki birkaç yıl içerisinde mi, yoksa uzun bir süreçten sonra mı. Bu konuyu en ciddi derecede eleştirenler, yüzyıllar boyunca derken, size bahsettiğim *hoplit phalanks* tam haliyle İ.Ö. 5. yüzyıla dek ortaya çıkmadığına inanırlar. Burada şimdi geleneksel bakış açısına bakalım.

2. Bölüm: *Hoplit*

Eğer bunun *polis* oluşurken ortaya çıkıp geliştiğini düşünürseniz, size izin verin bir *hoplit*in nasıl olduğunu ve *phalanks*ın nasıl oluşturulduğunu ve işlediğini, hangi koşullar altında ortaya çıktığını anlatmaya çalışayım. *Hoplit*in kendisi, öncelikle kalkanından, sonra da, korunma kapasitelerini ele alırsak, vücudunu koruma amacıyla kaplayan ciddi ölçüdeki zırhından tanınabilir. Kafasında ağırlığı belki 2.5 kilograma ulaşan tunçtan bir miğfer taşır.

Polis ortaya çıkarken bütün bunların da aynı zamanda geliştiğini düşünün. Bakın şimdi size *hoplit* savaşçılarının nasıl *phalanks*ı oluşturup, savaştıklarını ve ortaya çıkmalarının nasıl sonuçlar doğurmuş olduğunu anlatayım. Bir *hoplit* için iki önemli öğeden birisi kalkanı, öbürü de, -- korunma özelliklerini ele alırsak --, bütün vücudunu koruma amacıyla kaplayan zırhıydı. Kafasında tunçtan yapılmış yaklaşık 2.5 kilogram ağırlığında bir miğfer taşımaktaydı; tabii bunlar yaklaşık ağırlıklarıydı, insandan insana da bir miktar değişmekteydi. Bunların arasında en önemli özelliklerden bir tanesi de göğsünde taşıdığı 18 kilograma çıkabilen bir göğüs plakasıydı. Bacaklarında baldırlarını koruyan zırhlar vardı; bunlar beyzbolcuların giydiği bacak korumalarını andırmaktaydı ve tunçtan yapılmıştı. Daha önce de bahsettiğim gibi, kalkanları ahşaptandı, üzeri deriyle ve bazen de bronzla kaplanmıştı, ağırlıkları 7 – 7.5 kilogramla 9 kilogram arasında değişebiliyordu ve daha önce anlattığım gibi kolda taşınıyordu.

İşte böyle *hoplit* savaşçısını düşünün, her şeyi üzerinde ve elinde kalkanıyla. Göstermeye çalışayım size, baştan aşağı bir zırhla kaplı olarak, tamamen koruma amaçlı, her şeyin

tepesinde suratını da tamamen kaplayan bir miğfer vardı. Dayanıklı metal malzemeden üretilmişti ve savaşçının önünü görebilmesi için ince aralıkları vardı; başka her tarafı kapalıydı, hatta iyi kalite olanları enseyi de kaplayacak şekilde yapılmıştı. Savaşçı elinde kalkanı ve tüm kılığı üzerinde iken, herhalde duymak da zor oluyordu. Nefes almanın da çok keyifli olmadığını düşünmek gerek, ama burun genellikle ortada kalıyordu. İşte kafasındaki ağır miğferle bir adam düşünün, – bir düşüneyim, bugünkü Amerikan futbolcularının kocaman miğferlerini düşündürebiliriz diyebiliriz, ama ben o kadar yaşlıyım ki, gençliğimde yüz koruması olmayan deri miğferlerle oynadığımızı hatırlıyorum. Bunlar ne kadar ağırlıktaydı? Neyse, eğer modern futbolcuların miğferlerini düşünürseniz, hani yüz korumalarıyla, işte bunu kafanızda tunçtan yapılmış olarak görmeye ya da hissetmeye çalışın.

İşte böyle, gördüğünüz gibi. Sonra baldırlarınızda koruyucu zırh, boynunuzda göğüs plakası olduğunu hatırlıyorsunuz. Beliniz ve baldır koruyucuları arasında çok hassas bir bölge bulunduğunu düşünün ve burayı koruyan bir zırh bulunmaz. İşte kalkan burası için aslında. Kalkanınız bu bölgeyi korumaya yarıyor. Kalkanı o kadar yukarıda tutmalısınız ki miğferinize kadar sizi koruyabilsin, ama daha aşağıya kadar da inip aşağı bölgeleri de koruyabilsin. Her şey yolunda giderse, düşman vücudunuza erişemesin, ama devamlı hatırlamanız gerekiyor ki, vücudunuzun iki bölgesi neredeyse savunmasız ortada kalmakta ve ayrıca üst taraftan birisi saldıracak olursa, boğazınız da açıkta kalabilecek durumda bulunmaktadır. Aşağıdan saldırılarda da kalkanın altından vücudun savunmasız bölgelerine ulaşmak mümkün olacaktır. Eğer saldırganlar başarılı olmuşsa, genellikle bu iki alandan vücuda erişebilmiş ve savaşçıyı yaralayabilmiş demektir.

Bu korunmayla ilgili sorunla bağlantılı olarak anlaşılması gereken diğer bir şey de, eski görüşleri koruyanlar ve benim de aralarında bulunduğum geleneksel yorumları savunanlar arasındaki tartışmalardır. Eğer savaşçıyı, sol ayağı azıcık sağ ayağının önünde bir şekilde duruyor olarak düşünürseniz, birazdan görebilirsiniz ki, elindeki mızrağı rahatlıkla koruyabilecek durumdadır, kalkanına sarılmış, sol tarafını kendi kalkanıyla gayet güzel koruyabilecek durumdadır, ama sağ tarafı tamamen açıkta kalmaktadır. Bu aslında çok önemli bir nokta, neden diye sorabilirsiniz. Özellikle etrafındaki diğer savaşçılardan uzakta, tek başına bir yerlerde durduğunu düşünürseniz, bu nitelikte bir kalkanı elinde tutmaktadır. Şimdi sizlere anlatacağım ve size göstereceğim gibi, *phalanks* oluşumunun en mühim özelliği aslında bundan ortaya çıkmaktadır.

3. Bölüm: *Phalanks*

Ve, bu açık kalan bölge konusunda ne yapıyorlardı sizce? Bence bu sorunun cevabı geleneksel bakış açısında yatıyor, ayrıca bu savaşçıların, hiç bir zaman tek başında durması beklenmiyordu. Bir *hoplit* sadece *phalanks* içerisinde var olabilirdi. Ve *phalanks* oluşumunda herkesin birbirine çok yakın durmak zorunda olduğu anlaşılmalıdır. Yani, ideal durumda, birinin kalkanının sağ kısmı, sağ yanındaki savaşçının kalkanının sol tarafıyla birleşmekteydi ve böylece savaşçılar kendilerini tam olarak

koruyamasalar da bir bütün olarak korunabilmekteydi. Bu durumda bazılarının öleceği kabullenilmişti, yani bazılarının düşeceği tahmin ediliyordu. Bu konuyu birazdan ele alacağız, ama herkesin bir birim oluşturduğunu düşünürseniz, topluca bir koruma sisteminin de ortaya çıktığını görürsünüz, ama sadece bahsettiğim gibi bir oluşum içerisinde…

Şimdi saldırı özelliklerinden bahsedeyim biraz. Savaşa gitmenin en önemli inceliği aslında ölümden kurtulmak değil, öbürlerini öldürebilmektir. Bunu nasıl gerçekleştirirsiniz? Bir *hoplit* iki savaş aletine sahiptir ve bunlar arasında herhalde en önemli olanı elindeki mızrağıdır. Hiçbir zaman fırlatmadığı mızrağı… Sıkı sıkı sarıldığı, silahın en önemli etkin kısmı olan tunçtan bir uca sahip mızrak. Bu mızraklar 1,5 ila 2,5 metre kadar uzunlukta olurdu. Tunç dediysem, aslında demir demek istedim, ama bazen tunç da olabiliyordu bunlar. Öbür ucu da tunçtandı ve bu tarafı da mızrağın öldürücü bir silah olarak kullanılabiliyordu. İnsanın duyarlı bir yerine bir ucu tunç olan bir sopayla vurursanız onu öldürebilirsiniz. Ahşap olduğu için savaş sırasında kırılabileceği düşünüldüğünde, *phalanks* savaşının kargaşası sırasında, en azından bir tarafı kırılan mızrağın hala silah görevi görebileceğinden emin olabilirsiniz.

Anlamadığım bir şey var ama, – elimizde ne yazık ki antik dönemde *hoplit* savaşlarının nasıl olduğunu bize gösterecek film klipler yok, dolayısıyla savaşların nasıl olduğunu ancak düşleyebiliriz. Birçok insan bunu deniyor, ama hayal edilenler dahi çok yardımcı olacak nitelikte değil, çünkü gerçekten tam nasıl savaştıklarını, ne yaptıklarını bilmemize olanak yok. Ancak, bazı taraflarını diğerlerinden daha fazla kolaylıkla akla getirebiliriz. Şunu diyebilirim ki, teoride, bir mızrakla yukarıdan veya aşağıdan saldırmak mümkün, ama savaşçılar bunu *phalanks* oluşumundayken nasıl aşağıdan uygun bir biçimde yapabiliyordu, bu tam açık değil. Dolayısıyla biraz yukarıdan saldırı hakkında konuşacağım, -- bu benim için çok daha anlaşılır doğruyu söylemek gerekirse. Bakalım bu nasıl oluyordu size bir fikir verebilecek miyim? Şöyle duran bir *hoplit*, düşman orduyla karşı karşıya geldiğinde, bu şekilde saldırırdı. Ayrıca savaş esnasında başka şeyler de yapabilirdi.

Savaşçının kalkanı, ne kadar korunma amacıyla kullanılıyor olsa da, saldırı aracı olarak da kullanılıyordu. Düşmana hızla girebilir, eğer daha kuvvetli veya daha hazırlıklı veya daha dengeliyse, kalkan ile karşısındakinin kalkanını uçurabilirdi. Önündeki düşmanı yere serip, *phalanks* düzeninde bir boşluk açabilirdi. Karşısındakini devirebilirdi. Dolayısıyla düşünün ki kalkanla düşmana girişmek aslında bir şans yaratabiliyordu, bundan sonra da kalkan, hem karşısındakini bastırmaya yarayabiliyordu, hem de darbelerle savaşmaya… Böylece nasıl bir *hoplit*in savaş sırasında davrandığını, savaştığını anlayabiliriz. Öbür silah hep yan tarafında taşıdığı kısa kılıçtı. Savaşçı bunu tahminen daha iyi bir silah olan mızrağı kullandığından çok sıklıkla kullanamıyordu. Mızrak kırıldığı zaman, yani artık savaşçının işine yarayamayacağı zaman, kısa kılıca davranabilir, Romalıların kısa kılıçları gibi çifte taraflı olmadığından ve dolayısıyla kesici nitelikte olmadığından, bunu düşmana saplama amacıyla kullanabilirdi. Savaşçılar *phalanks* kılıçlarını ancak düşmana saplama amacıyla kullanabilirdi.

Bu size savaşçı hakkında birey olarak bir fikir vermiştir; umarım *phalanks* hakkında da bir fikir edinebilmişsinizdir. Savaşların nasıl yapıldığı hakkında bir fikir vermeye çalışırken her zaman dinleyicilerden katılmalarını beklemişimdir, ne denli kısıtlı olsa da nasıl olduğunu düşleyebilirsiniz. Şimdi aranızdan gönüllü *hoplit* savaşçıları istiyorum. Yunanlılar, anladığım kadarıyla, solak kimsenin *phalanks*ın parçası olmasına izin vermiyordu; başka türlü olsaydı düşünün sorun ne nitelikte olurdu? Ama bu umurumuzda değil, biz solak olabiliriz. Tabii Yunanlılar sadece erkeklerin *phalanks* oluşumunda savaşmalarına izin veriyordu, ama biz bugün onlardan çok daha üstünüz. Soruyorum size şimdi, aranızda kimlerin cesareti var öne çıkacak ve benim *phalanks*ımda savaşacak? Hiç kimse? Öne çıkın hadi. Burada gördüğüm kadarıyla alan bol. Tamam, kısa boyluları bana doğru öne alalım, uzun boylular da arkaya gidebilir. Bunun bizim için işleri kolaylaştıracağını sanıyorum, yan yana dizilin bakalım şimdi. Onun arkasında düzgün sıra olun; en iri olanlarınız arkaya, haydi bakalım. Şimdi bir üçüncü sıra yapın; üçüncü sıra için de burada yer var. Tamam mıyız? Geriye gidin biraz. Birbirinizin tam arkasında olduğunuzdan emin olun. Öndeki sayımız ne oldu? Dört? Dört olduk mu? Arkada üç olabiliriz, olsun. Buradakinin tam arkasına geç; tam sıra olmanız gerek, tam sıra… Şimdi *hoplit* pozisyonunu alın, sol ayak önde olmak üzere.

Tamam, savaşırken, eğer şansınız varsa, ki bazen Yunanlılar *hoplit* olmayan düşmanlarla da savaşıyordu, mesela Persler geldiğinde *hoplit* savaşçıları *hoplit* olmayanlarla savaşıyordu. Bu *hoplit*ler için güzeldi tabii. Pers piyadeleri ağır zırh taşımıyorlardı, ayrıca ellerinde bu nitelikte bir kalkan da yoktu. Onların kalkanları hasırdan örülmüştü; şansımız var ki elimizde Persleri gösteren vazo resimleri var. Onların uygar insanlar gibi tunik giymediklerini, onun yerine pantolon giydiklerini biliyoruz. Ama kalkanları hasırdandı ve ayrıca vücutlarını koruyacak herhangi bir metalden zırh parçası yoktu. Dolayısıyla, sanki tereyağı keser gibi onların piyadelerini kesip geçmek mümkündü. Tabii bu kadar kolay olmazdı, ama kaybetmek düşünülesi değildi ve doğruyu söylemek gerekirse *hoplit*ler tüm savaşlarda her zaman *hoplit* olmayan orduları kırıp geçiriyordu; ama tabii Yunanlılar her zaman düz alanlarda savaşmayı yeğlediklerini unutmayalım.

Size biraz Herodotos'tan bahsetmek istiyorum; Herodotos Perslerle olan savaşları anlatır ve Yunanlılar hakkında, "Yunan ordusu savaş için her zaman en düzgün alanı seçer ve muhabereyi burada yaparlar," der. Aslında bu estetik açıdan onlarda olan bir düz alan merakından kaynaklanmıyordu. Bunun nedeni *phalanks* düzeninden kaynaklanıyordu, önlerine çıkacak çıkıntılar veya girintiler, ağaçlar veya nehirler sıraları bozma niteliğine sahipti. Dolayısıyla böyle düzgün alanları seçiyorlardı. Eğer *hoplit* sisteminde savaşmayan bir orduyla karşı karşıya kalmışlarsa, gerçekten durumları çok iyi demekti. Ama, biliyoruz ki Yunanlılar hep birbirleriyle savaşıyorlardı, bir *hoplit phalanks* oluşumu karşısında başka bir *hoplit phalanks* düzeninde olarak.

Düşünün ki savaş hazırlıkları ordunun kampında başlıyor, aynı şekilde düşman ordusu da kendi kampında hazırlıklarına başlıyordu ve tabii ki iki taraf da karşılaşma konusunda aynı düşüncede olmalıydı, yani birbirleriyle savaşmaya kararlı ve muhabere alanı da

uygun düz bir alan seçmiş olmalıydı. Genellikle iki ordu arasındaki karşılaşma taraflar arasında tartışma konusu olan bir bölgede gerçekleşirdi; burada bir yer seçilir ve burada ordularla karşılaşırdı. İki ordu karşılıklı dizilirdi. Burada ilginç bir soru saklıdır: sıralar ne denli uzun olmalıydı? Bu sorunun yanıtı tamamen komutana bağlı olamazdı, çünkü komutanın düşünmesi gereken ve endişelenmesi gereken iki şey vardı. Bunların birisi *hoplit* sırasının üstünlüğünü kaybetmesidir; düşmanın yandan saldırması ciddi boyutlar doğurur; ne de olsa karşı karşıya kaldıklarında savaşçılar sadece birbirlerini öldürür, bu da ciddi bir sorun oluşturmaz. Sıraların yanlardaki askerler birbirine eşit olmak durumundadır, yani her iki yandan sıraların uzunluğu birbirine uygun olmalıdır. Bir kurnazlıkla durumu idare edemeyeceği zaman sıraların her iki başındaki askerlerin boy ve güç olarak benzer olmaları gerekmektedir.

İki ordu her zaman aynı büyüklükte olmuyordu. Eğer yanlardan aynı uzunluğu tutturmaya çalışırsanız, orduların derinliği etkileniyordu, ki derinliğin önemi ancak çarpışma başladığında ortaya çıkıyordu; tabii ki sekiz sıra derinliğinde bir *phalanks* düzeninden daha avantajlı oluyordu 12 sıra derinliğinde olan bir *phalanks* düzeni. İşte, sayıların önemi büyüktü, ama tabii bu bire bir kolay çözülecek bir sorun olmuyordu, birçok şey durumu etkiliyordu. Şimdi size anlatacağım savaşı tam anlamaya çalışalım, ama yine de her çarpışmanın böyle olmadığını akıllarda tutmak gerekecek. Diyelim ki, benim ordum düşman ordusuyla tam aynı büyüklükte, dolayısıyla sıralar iki yanda aynı uzunlukta ve aynı derinlikte. Kusursuz bir savaş düşünelim. İki ordu birbirine, açıklamalıyım ki, belirli bir süratle yaklaşmaya başlıyorlardı. Ama tabii, iki tarafın da belirli bir düzende kalmaları gerekmekteydi; hiçbir kişi başkalarının önüne geçmemeli, aynı sırayı tutturmalıydı. Bunu nasıl başarabiliyorlardı? Bir ritim tutturarak. Tarihte daha sonra bu teknik için orduların davul kullandıklarını görebiliriz. Yunanlılar ise bunu flüt ya da obua gibi bir müzik aletleri sayesinde başardıklarını, orduların bir askeri marş eşliğinde gerekli yerlerini tutabildiklerini görüyoruz. Bu çok ama çok önemliydi.

İşte böyle ileriye doğru düzenli ilerlerken, iki ordu bir birine gittikçe daha çok yaklaştıkça bir takım farklı şeyler etkin olmaya başlıyor. Bunların bir tanesi sanırım korku. Aslında eminim ki, korku. Bu durumda ne yapıyorsun, hani arkanı dönüp koşmak isteyince? Öndekiler, siz bir yere kaçabilir misiniz? Arkanızda yedi adam var; dolayısıyla bu olasılık hiç yok, bu da *phalanks*ın önemli bir özelliği. Kaçış bir olasılık dahilinde değil. Korkuyorsanız aslında neden korkuyorsunuz? Öyle ya da böyle öndekilere ok atan bir grup var karşılarında, mızrak atanlar var, yanlarda da bunlara benzer şeyler atanlar var. Bunlardan en kısa zamanda geçip kurtulmak gerek ve asıl düşmanla karşılaşmak gerek. Hızlı davranmak için bir neden daha var, tahmin edebilir misiniz bilmiyorum, ama daha önce size söylemeliydim; savaşlar başlamadan hemen önce komutanlar askerlere güzel bir yemek ve bolca da şarap verdiğini biliyoruz. Böylece savaş düzeninde girdiğinde askerler, kafaları iyi durumda oluyordu, ki bununla ilgili bir bilim dahi var, bazılarınız biliyor olmalı bunu. Ama tabii bilmiyorsunuzdur. Üniversite öğrencileri bu bilim hakkında bir şey bilmez, askerler en kısa zamanda sarhoş olabilmek için şarabı kafaya dikiyordu. Bu eğer teknik açıdan bakarsak oldukça barbarca bir hareket.

Diyorum ki, tabii Yunanlılar değildi, -- Platon'un (Eflatun) *Şölen*'inde herkes devamlı oturup içer şekilde betimlenmişti. Tüm gece boyunca sırf bunu yapıyorlardı, ama aynı zamanda konuşuyorlardı da ve hatta konuşmaları oldukça iyiydi, konuşmalarının, hatta yaptıkları partinin asıl sebebi, birlikte içmek anlamına gelen *symposium*du. Böylece birlikte içip, konuşuyorlardı, bu ikisi bir arada yapılıyor olmalıydı. Önemli olan, bayılmadan mümkün olduğu kadar çok içebilmekti ve Platon'un Şöleni'nin sonunda herkes bayılmıştı, bir tek Sokrates hariç. O da etrafına bakıp, "Ne yapalım, herkes uykuya daldı artık konuşma bitti," demişti. Sonra da gitmişti; bunu kim kazandığını biliyoruz. Bunu neden yapmışlardı?

Bilgisiz lisans öğrencisi değildi bunlar, ama sizin içtiğiniz barbarların sıvılarından değil, şarap içiyorlardı, ama aynı zamanda şarabı suyla karıştırıyorlardı, bu da onları hemen sarhoş yapmıyordu. Düşünün bakalım o günden bu yana dünya ne kadar çürümüş. Alkolün yaratacağı sonuçlar belli, ama onların amacı alkolün etkisi çok fazla olmadan, yani insanın sinirlerini ve fiziksel becerilerini etkilemeden, havaya girmekti. Şarap insanın beynini o denli etkiliyor ki, hani barlarda saldırganlaşana kadar içenler gibi, bu seviyeye gelindiğinde, eğer bir kişi derse ki, "Bana fıstığı uzatır mısınız," siz de, "Tamam," dersiniz. Bunun *hoplit* düşünce biçimini özetlediğini düşünüyorum. Bu da onların yararına çalışıyordu, asıl amaçları karşılarındaki belalıları yakalayıp öldürmek; bu da onların genel ruh halini anlatmakta. Tabii bu durum iki taraf için de aynı şekilde geçerli. Karşılaştıklarında iki taraf da aceleci bir havaya girmiş oluyordu. Adımları yürüyüşten hızlıydı, iki taraf karşılaştığında düşünün, neler olduğunu tahmin edersiniz.

Burada düşünülmesi gereken bir başka durum daha söz konusu. Bu da, direkt olarak ileriye gitmeleri gerektiğini biliyorlardı, ancak aynı zamanda sağ kanatları açıkta kaldığını da biliyorlardı. Grand Canyon'un kenarında, sağ kanatlarını koruyacak şekilde savaşamayacaklarına göre, savaşçılar bir ovanın düzlüğünü kabullenmek durumundaydı. İlk adım şu şekilde olmalıydı, yani her savaşçı bir insandı, ilk adım bu şekilde, ve sıranın öbür tarafındakinin de şu şekilde oluyordu. Thukydides 5. kitapda iki ordunun çarpışırken bir parça sağa kaymış olduklarını söyler. Herkes biraz sağa kayardı, bütün adamlar sağa kaymış olurlardı, sağa dönerken herkes birbirine biraz açıyla girişmiş olurdu.

4. Bölüm: Dövüşme Tarzı, Kayıplar, Kazanma ve Kaybetme

Bu kadar yeter. Bakalım şimdi. Ben karşımdaki adama yaklaşıyorum ve asıl yapmak istediğim, eğer becerebilirsem, onu öldürmek. Eğer beceremezsem, bunun yerine onu geriye itmek isterim, çünkü asıl yapmak istediğim onu önümden çekmek. Diyelim ki, onu önümden çekecek kadar şansım iyi gitti, – savaşırken siz bana bakamazsınız, ama ben bakabilirim. Doğruya doğru. Sizi öldürebilme şansı için önümdekini itebilmem gerek. Eğer şansım yaver gitmişse ve size erişebilmişsem, – şimdi diz çökün burada. Bu savaşçının fena yaralandığını veya öldüğünü düşünün, yani kendinde olmadığını. İşte o zaman kimin üstün olabileceği ortaya çıkmaya başlıyor. İlk önce arkanızdaki savaşçıyı ele

alalım. Bu sen misin? Eğer burada duruyorsan, – bakın ilk üç sıra birbirine girme olasılığıyla karşı karşıya. Yukarıdan birine saldırabiliyor olabilirisin, ama, birden bire önündeki adamın düştüğünü görüyorsun. Boğazından kanlar fışkırıyor, ya da yan tarafında, yerde kıvranıyor. O zaman ne düşünürdün? Söyle. Tabii ki, buradan hemen gitmeyi. Hemen önümdeki adamı öldürdüler ve sıra birazdan bende diye düşünürsün.

Aklıma hep, eğer gördüyseniz, *En Uzun Gün* filmindeki Normandiya Çıkartması hakkında müthiş bir sahne gelir; Alman subay gelir, kendisi Normandiya'nın korunmasıyla görevlendirilmiştir: Bir sığınakta merkeze rapor vermekle görevlendirilmiştir; hava kararmış olmasına rağmen ama birden bire ufukta gelen 50.000 gemiyi görecek kadar aydınlanır; bütün bir donanma. Merkezi arar ve, "Geliyorlar, geliyorlar!," der. Öbür taraf, "Kaç kişi?," diye sorar. Subay da, "Binlerce," diye cevap verir. "Hangi yönden?," diye sorarlar öbür taraftan. Subay da, "auf mich zu direct (tam üstüme doğru)," der. Ona durum böyle gözükmektedir. Bu şekilde konuşunca durumun şehri için ne denli tehlikeli olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitimini aldığı tek şey, düşündüğü tek şey, ileriye doğru bastırmaktır; önde düşenleri aşıp, gerekirse üzerlerine basıp geçerek düzende açılan boşluğu doldurmaktı. Öne çıkıp tehlikeyle yüzleşmelidir, saldırılara göğüs germeli ve açılan boşlukları doldurmalıdır. Başka türlü, – bakın, şimdi yanımdaki asker seni tepelemişti, ama ben şimdi ona ulaşabilirim, onun yerine geçebilirim, arkamdaki asker de aynı şeyi yapabilir, şimdi bir bıçak gibi olabiliriz, öldürmesi bizden, düşmesi onlardan. Eğer bu yeterli kez tekrarlanırsa, önde olanlar arkalara doğru etki etmeye başlar ve bir anda *hoplit* savaşlarında her zaman kilit bir an oluşur ve arkadaki savaşçılar, "Karşılaşmayı kaybettik," der. O zaman, arkadaki savaşçılar dönüp kaçmaya başlar, bu da *phalanks*ın bozulduğu zaman yapabileceğiniz tek şeydir. Artık onlara karşı duramıyoruz ve eğer koşarak kaçmaya başlarsak, öndekilerin de tek yapabileceği şey de geri dönüp kaçmak oluyor böylece.

Şimdi de elinizde bununla koşmak nasıl bir şey hayal etmeye çalışın. Acaba hızlı olabilir misiniz? Hıza ihtiyacınız olduğu bu durumda, hayır. Buradaki önemli unsur, bunu hiç bir zaman yapmaya çalışmamanız, ama *phalanks* düzeninde bunu yapmalısınız. Elinizdeki kalkanı atıp koşmak. O zaman ben kazanıyor olurum ve yapmaya çalıştığım asıl mümkün olduğu kadar bu adamları öldürmek. Soru şu: Burada, savaş sırasında Yunanlılar kaçanları ne kadar kovalayabilir? Thukydides ilginç bir şey söyler, Spartalılar Mantinea Savaşını kazanırlar, ve burada Spartalılar *hoplit*lerin peşine düşmemişlerdir. Spartalılar zaten hiç bir zaman düşmanlarını fazla kovalamazlar. Burada sanki sorulan bir soruya kendisi yanıt veriyor, "Çarpışma sırasında Spartalılar neden daha iyi değillerdi?" Mantinea Savaşı bu soruya birçok yanıt verebilir, ama aslında çok basit bir tek cevap var. Yunanlılar zaten düşmanı piyadeleriyle güçlü bir biçimde kovalayamazlardı. Kalkanlarını atmak istemiyorlardı, tabii ki kalkanlarını korumak istiyorlardı ve ellerinde kalkanla kalkansız koşanları yakalamaları gerekiyordu. Bu durumda çok uzağa koşup kaçanları yakalayamazlardı zaten.

Bu tip savaşlar üzerindeki tartışmalarımızın önemli bir içeriği daha var, bu da, savaş şehitleri. Çok uzun bir süre araştırmacılar çarpışmalar sırasında savaşçıların çok fazla şehit vermediklerini düşünüyorlardı ve bu tahmini, demin bahsettiklerime dayanarak yapmışlardı. Bu dersi çok gençken almış, şimdi yaşlı olan bir 'Yale'li, sonradan Antik Dönem Yunan tarihçisi oldu ve bu soruya bir yanıt buldu. Antik kaynaklardan bildiğimiz Yunanlıların tüm savaş bilgilerini topladı ve şehitler konusunda verilere bakıp, bahsedildiği kadar ölüleri sayarak *hoplit* savaşlarının yaklaşık yüzde 15 kayıpla sonuçlandığı sonucuna vardı. Aslında bulduğu, kazanan tarafın yüzde 5 kaybedeninse yüzde 15'e varan sayılarıydı. Düşünün bakalım. Sakın bunların kansız ya da kolay olduğunu sanmayın. Çok kanlıydı ve sonuçlar savaş ortamına göre değişkenlik göstermekteydi.

Savaşın sonlandığı çeşitli göstergelerle anlaşılmaktaydı. İlk ve iyi olanı kazanır, kaybeden kaçardı. Yunanlılar için her şeyin kuralına uygun olması çok önemliydi. Bu söyleyeceklerim hakkında aslında tartışmalar hala devam etmektedir: Savaş konusunda izlenilen ciddi protokoller vardı. Bazıları bunların çok ve kısıtlayıcı olduğunu savunur, başkaları da bunların çok az olduğunu ve kısıtlayıcı olmadığını. Bu konu tartışmaya açık. Ama aslında bazı şeyler tartışılır değil, örneğin, ben bir savaş kazandım diyebiliyorsam bunu kanıtlayabiliyor olmalıyım. Nasıl yani? Çünkü artık savaştığımız topraklara egemenim demektir. Dolayısıyla ben de onların yaptıklarını yapıyorum. Elinize bir sopa alın, yere vurun, üstüne ele geçirdiğiniz bir miğferi takın, ya da ele geçirdiğiniz bir zırhı, kaybedenlerin geride bıraktığı savaş takımlarından bir şeyi yani. Buna *trophaion* diyoruz. *Trophaion* kelimesi dönmek anlamına gelen 'trefo'dan türemiştir. Düşmanın geriye dönüp kaçtığı yer anlamına gelir. Bu alana şimdi biz sahibiz, onların savaş malzemesini biz ele geçirdik, dolayısıyla savaşı biz kazandık anlamına gelmektedir.

Kimin kazanıp kazanmadığını anlamanın bir başka yolu da, kazananlar, dolayısıyla savaş alanına egemen olanlar, ölülerini toplayabiliyor ve kurtulabilenlere yardım edebiliyordu, ölüleri de gömebiliyordu; kimseden izin almamız gerekmiyordu. Gömü aslında çok önemliydi. *İlyada* ve *Odysseia*'daki okumalarınızdan hatırlayacağınız gibi, Yunan dininde ölülerin uygun bir biçimde gömülmesi çok önemliydi. Eğer gömülmezlerse sonsuza dek ruhları sefalet ve acı içinde kalacaktı. Eğer cesetleri uygun bir şekilde gömülmediyse *Hades*'te rahatlık içinde kalamazlardı; dolayısıyla bu kesinlikle yapılmalıydı. Kaybeden taraf, kazanana gelip, ondan ölüleri toplayıp uygun şekilde gömebilmek için izin isterdi. Genellikle izin verilirdi ve ölülerini gömerlerdi, ama bu istek tabii ki aşağılayıcı konumlarını kabullendiklerinin göstergesiydi. Ancak kazananların izniyle gelip ölülerini toplayıp, gömebiliyorlardı. Bu durumda kimin kazandığı ve kimin kaybettiği çok açık ortaya çıkmaktaydı, ki Yunanlıların 8. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar yaptıkları *hoplit* savaşlarında kazananlar ve kaybedenler arasındaki bu denge hiç bozulmamıştı; kazananlar kazanır, kaybedenler de kaybederdi.

Yunan toplumundaki her şey gibi bu da bir yarışmaydı ve kazanan taraf gururla kabarır, kaybedense utanca boğulurdu. Homeros'un kahramanları için de aynı şeyi söylemiştik, değil mi? Ama arada bir farklılık var; ne kendileri için ne de aileleri için savaşmıyorlardı;

biraz kendileri, yani kendi *kleiosl*arı için savaşıyorlardı, ama aslında, şehirleri için savaşıyorlardı; kahramanca savaşıp kaybetseler bile tabii ki kendi şehirleri tarafından gururla anılacaklardı. Ama ya utanç dolu bir şey yaptılarsa? Ya kaçtılarsa? Bu konuyu daha derinden, Sparta hakkında konuşurken işleyeceğiz. Tyrtaeus'un bize anlattığı aslında bunun ne denli kötü karşılandığıdır, gerçekten çok kötü. Bu gurur ilkesi konusunda Homeros'un dünyasından gelen bir devamlılık var aslında, kişiden tüm şehir kavramını, yani *polis*i içerecek nitelikte gelişen bir devamlılık.

Görebiliyorsunuz değil mi, tüm erişkin erkekler savaşıyordu. Ama bir dakika, bu doğru değil. Önemli bir konudan bahsetmedim. Herkes *hoplit phalanks*ında savaşamıyordu. Kasaba, şehir, *polis*, bunların hiç biri savaşçılara korunmak için zırh sağlamıyordu. Eğer tabii kendi silahları sağlayacak güçleri yok ise, bazen silah sağlıyordu; genellikle yurttaşların büyük bir çoğunluğu *phalanks* da savaşamayacak kadar fakirdi. Bu durum daha sonra çok ama çok önemli bir boyuta ulaşmıştır, özellikle Yunan fikrine göre, vatandaşlık ve askeri başarı arasında bir bağlantı olduğunu düşünürsek, – yani Yunanlılar bu kavramı tamamen kabullenmiş durumdaydı. Daha sonra 4. yüzyılda Aristoteles *Devlet*'i yazarken bu savaş stilinin bugün elinizde olan nitelikte anayasayla bağlantı olduğunu vurgular.

Açık seçik der ki, eğer atlıları asıl güç olarak kullanırsanız, devletiniz, yönetim şekli olarak aristokrasi olacaktır. Eğer *hoplit* kullanırsanız, devletiniz Aristoteles'in *politea* olarak adlandırdığı ılımlı bir rejim olur. Eğer deniz gücüne dayanırsanız, devletiniz alt tabakaların üstün olduğu bir demokrasi olur. Aralarında gerçek bir bağlantı vardı ve buna gerçekten inanıyorlardı. *Polis* öncesi veya *polis*in erken dönemlerinde, aristokratik yönetimden uzaklaşırken, aynı zamanda *polis* olarak gördüğümüz sistem ortaya çıkarken, orta sınıfın, yani Hanson'a göre çiftçilerin, şehir meclislerine girebilecek politik güç kazandıklarını, *hoplit* olabildiklerini, ama fakirlerin dışlandığını ve savaşçı olamadıklarını görmekteyiz. Çoğu Yunan devleti, *hoplit* stili savaşın ötesine gitmemekle birlikte, sadece *hoplit*lere politik haklar tanıyan oligarşi yönetimini koruyan anayasalarının da ötesine geçememişlerdi. Tamam burada duralım, ne de olsa 20 milyon farklı şey söyleyebilirdim, özellikle nasıl savaştıkları hakkında sorular sorabilirsiniz, ama *phalanks*ımız olduğu sürece ve ihtiyaç oldukça kullanmayalım da ne yapalım?

5. Bölüm: *Hoplit* ve *Phalanks* Hakkında Soru ve Yanıtlar

Sorunuz var mı? Evet?

Öğrenci: Nasıl idman yapıyorlardı, yani aslen çiftçi değiller miydi?

Profesör Donald Kagan: Bu sorunun yanıtı, neredeyse, hiç. Burada kilit bir noktaya dikkat çektin; askeri talim minimaldi. Ama aynı zamanda, çok fazla da talime ihtiyaç yoktu. Düşünün bir kere, ne kadar beceri lazımdı ki? Teknik özellikler nelerdi? Eğer

kumandan olsaydım, derdim ki, – ne derdim? "Saldır!" Karşılaşma sırasında peki ne derdim? "Daha güçle savaşın!" Eğer başımız dertteyse, derdim ki, "Kaçmayın sakın!" Teknik yoktu, manevra yapma olasılığı yoktu, pek bir şansları yoktu ve dolayısıyla talim yapmanın da anlamı yoktu. Bir tek Spartalılar dışında. Onlar çiftçi değildi, tüm yaşamlarını savaşa hazırlanarak geçirdiklerini göreceksiniz. Sonunda onlar kazançlı çıkıyordu ve genellikle kazanan onlar oluyordu. Yani, senin sorunun yanıtı, sıradan Yunanlılar genellikle fazla talim yapmıyordu.

Öğrenci: Eğer savaş için herkes *hoplit* stilini kullanıyorduysa, nasıl Yunanlıların askeri şahısları ön plana çıkıyordu? Eğer teke tek çarpışma yapılmıyordu ise, bu muhteşem kahramanlar, savaşçılar nereden çıkıyordu?

Profesör Donald Kagan: Eh, orada gözünüzün seçebileceği kimse olmuyordu. Bu tip savaşçılar tabii ki olmuyordu. Meşhur komutanlar, teke tek savaş olmayacağına göre, ünlerini insanları düzgün bir oluşuma sokabilmekle ediniyorlardı. Bu konuda biraz daha basit düşünürsek, mesela zamanı geldiğinde daha fazla konuşacağız, meşhur Marathon savaşını ele alalım: Yunan orduları Perslerden sayıca çok daha az olmalarına karşın, sıralarını koruma sorunuyla yüz yüze kalmışlardı. Bütün *phalanks*ı azaltıp, Perslere düzeni istedikleri yerden istedikleri kadar kırma şansı tanımaya karar vermişlerdi. Bu sayede, Miltiades ordunun kanatlarını kuvvetlendirerek derinleştirip, orta kısmını tehlikeli derecede hafifleterek kuvvetli bir ordu kurgulayabilmişti. Bu aslında bir kumar gibiydi. Kumar, ordu kanatlarının düşman ordusunun kanatlarını dümdüz ederek, arkadan ve yanlardan karşı saldırıya geçecekleri, sonra da ortayı kırmadan dönüp kaçacakları üzerine kurgulanmıştı. Wellington Waterloo hakkında, "Savaş başa baştı," der. Persler ortayı kırdı, ama tam bunu yaparken Atinalı kanatlar Perslerin kanatlarını ezip geçti, ve onları gemilerine kaçmaya zorladı. Herkes bunu Miltiades'in dehası olarak tanımlar. Deniz savaşlarındaysa, mesela, Salamis'te Themistokles akıllı bir cihaz üretmişti. Size anlatmaya çalıştığımı anlayabiliyor musunuz? Biz bu karakterleri tanıyoruz. Hiç bir zaman *phalanks*'da öldürdüğü 34 dolayı herhangi bir savaşçının adını duymazsınız. Başka soru var mı? Evet.

Öğrenci: Ne zaman silahlarını çekip saldırmaya başlıyorlardı?

Profesör Donald Kagan: Ellerinde mızrak kalmadığında…

Öğrenci: Yani mızraklar kırılmış mıydı?

Profesör Donald Kagan: Evet, mızrakların deli gibi kırıldığını tahmin edebiliriz. Bu durumda yapacak tek şey, eğer elinizde başka bir şey kalmamışsa, kılıcınıza sarılmak tabii ki.

Öğrenci: Yani herhalde ortaya çıkıp, üstünüzdeki zırhla, mutlu mutlu savaşmaya başlamıyorsunuzdur.

Profesör Donald Kagan: Her zaman, evet her zaman. Yani anladığım kadarıyla hiç bir zaman elinizden kalkanınızı bırakmamanız gerekmekteydi. Bu da hiç bir zaman *phalanks*tan uzağa gitmemeniz gerekir demektir. Aslında bu nokta tartışma konusu. Yeni bir bakış açısı tam bu nokta üzerinde odaklanmış olarak, konuya karşıt bir sav sunar. *Phalanks* konusunun sonuna geldiğimde bu konuya değineceğim kısaca. Evet.

Öğrenci: Peki ya sivri uçlu silahlar?

Profesör Donald Kagan: Bu savaşçıların sivri uçlu silahları yoktu. Ama bunlar aslında hafif silahlı ve *phalanks* da olamayacak denli fakir savaşçılardı. Sorun aslında bunların hiç birinin hedefinin olmaması, olamaması. Yani bir düşünün. V. Henri, aklınızdan çıksın, Agincourt savaşı, çıksın aklınızdan. Ellerinde, Lincoln otlağındaki gibi kaliteli İngiliz malzemesinden yapılmış, okları binlerce *yard* öteye atabilen Fransız aristokratlarını yere seren oklar gibi ok ve yaylar yoktu. Hanginiz Laurence Olivier'in 1945 versiyonu olan V. Henri filmini biliyorsunuz? Yeni bir tane var, berbat bir şey, Vietnam gibi bir ortam yaratılmış. Tüm film belalı Agincourt savaşında geçiyor. Muhteşem bir savaş, güneş, mavi gökyüzü falan içeriyor olmalıydı, ama her neyse… Ellerinde kötü ok ve yay vardı. Kompozit yay değil ve tabii güçleri kısıtlıydı. Onların kalkanları delme şansı yoktu ve uzağa atılamıyordu. Ama bir değeri vardı ki kullanılmaktaydı. Okçular çok olmasa da işe yarıyordu, ama *phalanks* kargaşası sırasında değil, ancak yanlardan etkin olabiliyorlardı. Fakat buralardan zarar verme şansları vardı. Elinden kalkanını atıp kaçan herkese saldırmak mümkündü ve bunlar bu işe yarıyordu. E-evet?

Öğrenci: Yani hakkında okuduğumuz adı 'M' ile başlayan kişi böyle olamazdı…

Profesör Donald Kagan: Miltiades mi demek istiyorsun?

Öğrenci: Hayır, İlyada'da okuduğumuz okçu.

Profesör Donald Kagan: Ah, *İlyada*'da…

Öğrenci: Yani, onun yaptıklarını kimse yapamıyordu aslında, değil mi?

Profesör Donald Kagan: Evet, *İlyada*'da tabii ki düşmanları rahatlıkla öldürebilen birçok iyi okçu var. Ama o dönemde ok ve yay kullanılıyor muydu bundan pek emin değilim; ama bu dönemde kullanılan zırh da yoktu. Dolayısıyla korunma potansiyelleri güçlü değildi ve çok da güçlü bir yaya ihtiyaç yoktu. Tabii Akhilleus'u öldüren Paris bu hikâyede tek düşmanı öldüren savaşçı değildi, öyle değil mi? Ama tabii Akhilleus okla topuğundan vurulmuştu, 'zırhının' korumadığı tek noktadan. Başka bir şey var mıydı? Evet?

Öğrenci: Demek istiyorum ki, çok derin bir *phalanks* çok elverişli miydi? Yani bir mızrak eğer neredeyse iki metre uzunluğundaysa, arkadaki adamlar ne yapıyorlardı?

Profesör Donald Kagan: Çok güzel, evet, bu soruya kimse henüz doğru dürüst bir cevap bulmuş değil. Geleneksel yanıt, aslında, arkadaki adamların öndeki sıraları etkiliyor, arkadan güç veriyor olması; arkadan verilen güçle öndekilerin hız kazanarak düşman sıralarına saldırabilmeleridir. Bununla ilgili olarak bir sürü sorun görebilirsiniz. Neden ortadakiler ezilmiyordu? Bu konu hakkında doğru düzgün bir yanıt yok. Geleneksel yanıtın bir parçası olan ve aslında çok önemli ve çok tartışılan olasılık, ordunun bir savaş tekniği, yani bir kanadın öbür kanadı büyük bir kuvvetle itiyor olmasıdır. Yunanca buna *othismos* denmekteydi ve eğer başarılı olmuşsa, öndeki sıralardaki adamlar düşmüş oluyordu. Bu böyle oluyordu ise, bununla uğraşmamız gerekmekte. Bu durumu eleştirenler, olasılığı konusundaki kuşkularını yani olamayacağını dile getirirler.

Düzenin derinliğiyle ilgili bir başka özellik de, aslında buradaki zavallı kurbanımızdır. Eğer onu çoğaltırsak, arkadaki sıraların büyük bir derinlik oluşturmasını isteriz, açılan boşluğu doldurabilmek için ve *phalanks*ı kuvvetlendirebilmek için; böylece kayıplara karşın düzen bozulmamış oluyordu; bu da bana aslında anlamlı gelmekte. Ama yine de, bu adamların bu şartlarda nasıl savaştığını düşünemiyorum. Canlandıramıyorum. Ne yazık ki artık insanları deney için öldürebilmemiz mümkün değil ve bunun nasıl çalıştığını görebilmemizin de olası değil. Ama bu bana bir derecede mantıklı geliyor. *Phalanks*ın mekanizması hakkında başka bir şey var mıydı? Evet?

Öğrenci: İki ordunun birbiriyle karşılaşmasına nasıl karar veriliyordu?

Profesör Donald Kagan: Yani birbirlerine saldırmaları demek istiyorsun, öyle değil mi? Bir ordu başkasının topraklarına saldırdığında, işte böyle, ne zaman savaşın olacağı ve nerede olacağı belli olur. Yani, bu yaz olacak savaş, çünkü biz geliyoruz ve hatta, bu hafta olacak, belki de yarın, eğer kaçmazsanız. Şimdi, ben buğday tarlarına doğru, tam hasattan önce yürüyorum; bu durumda, insanların topraklarını korumaları gerekmekte. Eğer hasadı biz kesersek, bu kış yiyecek bir şeyiniz kalmayacak. Buğdayla aramıza giriyorsunuz diyorlar. Saldırganların beklentisi, saldırdıkları topraklardaki düşmanların karşılık vermeleriydi ve bu da savaşın ne zaman nasıl olacağını göstermekteydi. Evet?

Öğrenci: Bu savaşlar ne kadar zaman alıyordu?

Profesör Donald Kagan: Söylemesi zor. Bunun birkaç saatten uzun sürdüğünü düşünmek zor aslında. Tahminim bu, ama tabii kimse tam olarak bilemez. Sanıyorum ki tahmin edebilirsiniz, bir kaç saat kadar sürüyordu. Söyleyebilmek iyi olurdu aslında, savaş kaç saat sürerdi. Birkaç saat, çünkü burada sadece bir çarpışma vardı; bir taraf öbür tarafı yenecekti ve bu da bildiğimiz kadarı. Bunlar, erken dönemler aslında, daha sonra Peloponessos Savaşına geldiğimizde birçok şeyin tamamen değişmiş olduğunu göreceğiz savaş konusunda, ama buydu iste bu dönemin standarttı. Evet?

Öğrenci: Kaybeden ordunun yaklaşık yüzde 15 ölü verdiğini söylememiş miydiniz?

Profesör Donald Kagan: Evet, kayıp bu kadar kötü olabiliyordu.

Öğrenci: Bu bana bir veya iki saat süren bir çarpışma için çok az bir sayı gibi geliyor.

Profesör Donald Kagan: Bir düşün bakalım, çoğu zaman *phalanks*ta bir kırıklık oluşana kadar pek fazla ölüm olmuyordu. Kendilerini bu şekilde korudukları takdirde senin fazla adam öldürme şansın olmuyordu. Tahminimce ölülerin çoğu savaşçılar kaçarken oluyordu ve bundan dolayı bu yüzde mantıklı geliyor bana.

Öğrenci: Geri kalan zamanda ne yapılıyordu? Sadece itiyorlar mıydı?

Profesör Donald Kagan: Kurama göre vurmuyorlarsa, itiyorlardı.

Öğrenci: Bir saat boyunca?

Profesör Donald Kagan: Ya da iki. Evet?

Öğrenci: Önde kimin arkada, kimin olduğuna nasıl karar veriliyordu?

Profesör Donald Kagan: Doğru. En etkin durum neyse ona göre karar veriliyordu, herhalde ihtiyarları istemezlerdi. Aslında savaşçıların kaç yaşlarında olduklar güzel bir soru. En yaygını, en gençleri 20 ve en yaşlıları 45 civarlarındaydı herhalde, ama bu devletlerde 60 yaşına gelene kadar herkesin askeri sorumlulukları devam ediyordu. Bu denli yaşlıları arkalara koyduklarını düşünebilirsiniz, ama savaşçıların büyük çoğunluğu 20 ve 45 arasındaydı herhalde. Tamam, yani önlerde yaşlıların olmadığını tahmin ediyorum. Kesin kuvvetli adamaları öne koymak isterdiniz; herhalde ön sıranın hemen kırılmasını istemezdiniz. Ön sıralara bakarsak, gençler daha yaşlılardan fiziksel olarak çok daha dinç ve kuvvetliydi. Herhalde en gençleri de en önde istemezdiniz, çünkü burada isteyeceğiniz önemli bir şey daha var, o da deneyim. Burada bunu daha önce yaşamış, savaşmış, sağ kalmış ve dolayısıyla dayanabileceğiniz, korkup kaçmayacağından emin olacağınız adamlara ihtiyacınız var, daha önce böyle bir şey yaşamamış genç ve acemi askerlere değil. Burada tamamen kendi tahminlerime dayanarak diyebilirim ki, buradaki savaşçılar herhalde 25 ve 35 yaşları arasındaydı, yani öndeki iki üç sıradakiler ve bunların arkasında daha genç olanları vardı, ve belki de en yaşlıları en arkaya koyuyorlardı. Ama belki de en arkadakiler de genç askerler içeriyordu, ne de olsa hemen dönüp kaçmaları istenmiyordu. Buradaki soru etkin olan unsurlar ve nedenleri aslında. Bu konudaki fikirlerim bunlar. Evet?

Öğrenci: *Phalanks*ta genelde kaç kişi yer alırdı?

Profesör Donald Kagan: Ne de? Tipik bir *phalanks* normal olarak 8'di diyebilirim; ama 4. yüzyıla geldiğinizde ve insanlar bir sürü yeni ve yaratıcı şey yapmaya başladığında, Leuktra'da Boitia ordusunun sol kanadı 50 adam kadar derinlikte olduğunu biliyoruz. Şimdi, bununla ne yapacaksınız? Ama bu bir gerçek. Daha önceleri, derin kanatlar oluşturup çok şey yapmak isteyenler olmuştu, ama eğer, geriye, 600 - 650'lere,

*phalanks*ın ilkel olduğu dönemlere gidersek, bunu henüz yapmıyorlardı. Ama zannedersem bu derinlik elde kaç asker olduğuyla doğrudan bağlantılıydı. *Phalanks*ınızı olabildiğince derin kurgulardınız, ama önce genişliği oturtmanız gerekmekteydi. Evet?

Öğrenci: Kazananlar geriye kalan savaşçıları öldürüyor muydu, yoksa bunları geri mi veriyorlardı?

Profesör Donald Kagan: Soru şu, kaybeden ordu, -- kazanan ordu, savaş alanında geride kalmış olan kaybeden askerleri öldürüyor muydu? Bu değişebilir. Yakalayabilirlerdi. Yakalamaları için bir neden de vardı. Bunlar için fidye istenebilirdi. Dolayısıyla öldürmek yerine yakalamak için iyi bir neden vardı. Ama öbür taraftan, bu tür bir savaşta savaşan askerlerin sinirlilik, yani kızgınlık derecelerinin aşırı olduğunu düşünmemiz gerekir; biraz önce bu adamlar yanınızdaki arkadaşınızı öldürdü. Burada dolayısıyla kendinden geçmiş bir vahşet söz konusu, ama savaşın baştan bu şekilde var sayıldığını sanmıyorum. Amacına erişmek için yeterli sayıda adam öldürüyorsun ve, hala mantığın yerinde ise, kalanları esir olarak ele geçiriyorsun. Durumun böyle olduğunu tahmin ediyorum. Evet?

Öğrenci: Karşınızdaki ordunun size saldırmasını ne engelleyebilirdi?

Profesör Donald Kagan: Ne engelleyebilirdi, – neden birbirlerine saldırmayabilirlerdi? Oğlum, eğer saldırabiliyorlarsa saldıracaklar. Burada zorluk, eğer sol kanadı ele alırsak, buraya getirip buradaki adama saldırmak, bu durumda iki şeyden biri söz konusu oluyordu. Ya kendinle ordunun geri kalanı arasında bir boşluk yaratırsın, ki bu durumda birileri seni fena halde öldürülecek; ya da, çok yakında kaçmaya başlayacaksın veya ordunun geri kalanına durumu anlatırsın: "Herkes buraya gelsin." Ama bu durumda yine de saldırıya açık bir boşluk bırakmış oluyorsun. Bu olasılığı bu şekilde engelleyebilirsin, ama bunun olduğunu pek göremiyoruz. Evet ?

Öğrenci: Onları daha sinsi saldırılar yapmaktan uzak tutan Yunan gururu ve görgüsü müydü aslında?

Profesör Donald Kagan: Eskiden insanların çok dikkatli olduğu düşünülüyordu, ama biliyoruz ki daha sonra, Peloponessos Savaşında insanlar akla gelebilecek her şeyi yapmışlar. Daha önce kanunlar ne ise, Peloponessos Savaşı döneminde ortadan kalkmış. Eğer yapabiliyorsa insanların kaçındığı hiç bir "kötü" hile yok. Ama daha önce de yapmış olmalılardı. Ciddiyseniz, kazanmak için her şeyi yaparsınız, ama gereksinimden erdem çıkartmış olurdunuz. İki ordunun karşı karşıya geldiği düz bir alandaki savaş ortamında hile hurda yapmak zor olurdu, bu durumda, 'gururuyla savaşmayan herkes korkaktır,' demek tabii daha kolay oluyordu. Hatta, daha sonra Romalı bir yazar, Euboia'da İ.Ö. 8. yüzyılın başlarında, bazı devletler arasında fırlatılan silahlar korkakça olduğundan kullanılmaması hakkında bir anlaşma imzalandığından bahseder. Tek düzgün savaş adam adama, kalkan kalkana, göğüs göğse yapılandır ve diğer herkes korkaktır. Tahminimce bu kavram, – gerçek ne olursa olsun, hikayeler devamlı anlatılırdı ve adam adama savaş, doğru kabul edileniydi; diğer her şey şüpheyle karşılanmaktaydı. Tamam,

çok teşekkür ederim *hoplit*ler. *Hoplit*lere alkış lütfen.

6. Bölüm : Son Sözler ve Uygun Yorumlar Hakkında Eleştiriler

Bir kaç ayrıntı daha. Durum şöyle başladığını anımsayın: İki taraf açık bir alanda karşı karşıya gelir, tahminen sabah saatlerinde. Her bir taraf adaklar adar ve tanrılarından savaş sırasında yardım ister, hatta taraflar bazen kazanacaklarına dair kehanet beklentisindedir. Kahvaltı eder, içer ve elimizdeki verilerden bildiğimiz, *paion* adı verilen bir savaş şarkısıyla ilerlemeye başlarlar. Müzik olmasa da elimizde sözler var. Bu şekilde savaşa gitmek iyi mi sizce? Bana iyi geliyor doğrusu. Ve savaş başlar. Size başını ve sonunu anlattım. *Phalanks* başka herhangi bir piyade ordusuna karşı savaşınca, *phalanks* kazanırdı; Yunanlıların başkalarına karşı savaşlarda hep bu sonuç alınmıştır, Yunanlıların hep *phalanks*ı vardı ve hiç savaş kaybetmiyorlardı.

Sonuç olarak, tahminen İ.Ö. 2. yüzyılda, Makedonia'lı kral Philippos, Romalı lejyonlara karşı *phalanks*ıyla savaştığında, lejyonlar kazanmıştı. Ama tahminen lejyonlar her savaşı rahatlıkla kazanamıyorlardı. Burada otomatik olan hiç bir şey yoktu. *Phalanks* başarısı o kadar üstündü ki, Pers Kralı savaşlarında ordu istihdam ediyordu ve özellikle Yunan *hoplit*lerini yeğliyordu. Prens Kyros kardeşini tahttan düşürmek istediğinde Peloponessos Savaşları bitince, Peloponessos'tan 10.000 emektarı istihdam eder, çünkü 10 000 Yunanlı *hoplit* ile kendisinin Pers İmparatorluğu'nu ele geçireceğine ve kral olacağına inanmıştı, sayılar muhteşem olsa da… Bu Yunanlılar 1500 mil (2500 km) yürüyerek Pers İmparatorluğu'nun göbeğine, Babylon'a kadar gidip, Pers Kralı'nın ordusuyla çarpışarak Pers Kralı'nı yenmişti. Ancak onları buralara kadar getiren kral savaş sırasında öldüğü için zaferleri anlamsız kılınmıştı, çünkü tüm amaç prensin kral olabilmesiydi. Bu Ksenophon'un *Anabasis*'inde (*Onbinlerin Dönüşü'*nde) 10 000 Yunanlının nasıl 1500 mil yürüyerek yurtlarına geri döndüğü anlatılır.

Tartışmanın öbür tarafı hakkında da bir şey söylemek istiyorum. Kendisi geleneksel anlatımlara karşı sav sunmuş en meşhur araştırmacılardan Hans Van Wees'den size bir kısım okumak istiyorum: "*Hoplit*lerin ortaya çıkışı uzun bir sürecin başlangıcı olduğu kesindir. Bu dönem bir yüzyıldan fazla sürmüş, hatta iki yüzyıl kadar sürmüş olabilir ve yakın çarpışma üzerine kurgulanmış *hoplit phalanks* düzeniyle sonuçlanmıştır. Bu durumda, klasik *hoplit* oluşumunu geleneksel tartışmaların tahmin ettiği gibi uzun süreli bir askeri organizasyon olarak değil de, tarihin dört yüz yılda oluşturduğu yavaş bir gelişim sürecinde gittikçe daha yakından savaşan bir piyade oluşumu olduğu düşünülmelidir." Bir sözünü daha okuyacağım: "*Hoplit phalanks*ı için erken tarihi savunanlar her şeyden önce bir kanıta dayanırlar: Geç 8. yüzyılda ortaya çıkan kalkan tipi, öncekilerin aksine sert ve şiddetli oluşumda savaşabilmelerini sağlamıştır. İki yerden kavranabilir kalkan, savaşçıların birbirine yakın durarak savaşmalarına olanak sağlar. Kabullenilen savlara göre, *hoplit*ler güreşçiler gibi düşmanlarının önünde duruyordu ve eskrimciler gibi yana dönerek değil ve kalkanlarını vücutlarına paralel tutarak, önden saldırıyordu. Ama artistik veriler *hoplit*lerin böyle savaşmadıklarını

göstermekte."

Bana sorarsanız, sorunun can alıcı noktası, bu eleştirinin odağı; aslında çok şey söylemek mümkün, odak noktası ve dayanağı, seramik betimlerini nasıl algıladığınızla bağlantılı. Bu yoruma sıcak bakmadığımı anlamışsınızdır, ama bu günlerde bu yorum çok, ama çok ciddiye alınmakta. O kadar ciddi ki, siz şanslı Yale öğrencileri! 9 ve 10 Nisan 2008'de burada olacak *hoplit phalanks* ve şehir devletlerinin oluşumuyla ilgili bir uluslararası konferans gerçekleştirilecek. Tipik bir Yunan karşılaşması gibi, konuşmacılar arasında Curtis Easton da olacak, belki bire bir karşılaşmalar olacak, mesela Victor Davis Hanson ve Hans Van Wees arasında. Siz de gelip katılabilirsiniz isterseniz. Gelecek derste görüşmek üzere.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 7. Dersin Metni

27 Eylül 2007

1. **Bölüm :** Yunan Kolonisinin Yükselişi

Profesör Donald Kagan: *Polis*in ortaya çıkışına ve *polis*i *polis* yapan öğelerin gelişimine bakmaya devam ediyoruz. Yeni ortaya çıkan bu sosyal grup, yani çiftçilik yaparak geçinen ve *hoplit* olabilen yurttaşlar, *polis*in oluşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Eminim ki *polis* ortaya çıkarken bu özellikler oluştu, gelişti ve çeşitli zorluklara karşın zaman içinde değişikliğe uğradı. Şimdi *polis*in erken yıllarında, 8. yüzyılda olduğumuzu düşünün. Burada bir kez daha vurgulamalıyım, size anlattıklarım her yerde aynı zamanda ortaya çıkıp aynı zamanda gelişmemişti ve hatta her yerde aynı biçimde de oluşmamıştı. Ama uzun bir süreçte, size anlattığım kavramlar ve özellikler büyük bir alana yayılmıştır. Yine de *polis*in ortaya çıktığı zamanı tarihleyebilmemize yarayacak şeylerden birisi de Akdeniz'e yayılan Yunan koloni geleneğidir. Bu konudaki en aydınlatıcı bilgileri veren antik kaynaklardır. Koloniden söz ettiklerinde onların *polis* formunda ortaya çıkmış olduklarının altını çizerler. Bu da bize net bir biçimde o dönemin tipik yaşam biçimini ve bunun Yunanlılar tarafından ortaya çıkartılan kolonilere daha önce oluşmuş bir sistem olarak örnek oluşturduğunu gösterir.

Burada vurgulamalıyım ki, size vereceğim tüm tarihler Yunan geleneği ile bir şekilde bağlantılıdır. Ayrıca Yunanlıların da kolonilerinin tarihlerine çok titizlenmiş olduklarını belirtmek gerekir. Bu aslında inanması zor, hatta olası değil, galiba, ama bu tarihlerin genel olarak arkeolojik buluntular sayesinde kanıtlanması olasıdır. Dolayısıyla arkeoloji ve Yunan geleneği bir arada şehirlerin tarihlenmesine katkıda bulunmuştur. Lütfen size vereceğim geleneksel tarihleri kesin olarak algılamayın. Bunlar genel ve bize genel olarak bir fikir verir. Tipik olarak kolonizasyon olgusunun Yunan topraklarındaki ana şehirlerden türeyerek dağılması, yaklaşık olarak 750 yıllarına rastlar. Ama Yunan geleneğine göre, eğer yanılmıyorsam, en erken Yunan kolonisinin temelleri 773'e tarihlenmektedir, ki bu Pithekusai olarak adlandırılan Napoli yakınlarındaki Iskhia adasındadır. Burası Yunan geleneğine göre bildiğimiz ilk Yunan kolonisidir. Burada Yunan kolonisinin varlığı tartışılmamaktadır bile, çünkü bu bilgi ve koloninin tarihi ele geçen arkeolojik buluntularla da kanıtlanmıştır.

Koloni nedir, nasıl bir örgütlenmeydi, açıklamaya başlamadan evvel zannedersem sorulması gereken soru, Yunanlıların yelkenlilerle ya da yürüyerek yurtlarından uzaklara gitmelerinin nedeninin ne olduğudur. İnsanın evinden uzaklara gidip yeni bir şehir yapması kendisi için kolay bir şey olarak görülmemeli. 20. yüzyıla kadar insanlar çoğunlukla oturdukları yerlerde kalıyordu. Zorunlu olmadıkça taşınmıyorlardı. Hayata bakarsak bu çok doğaldı; tarımla uğraşıyorsan, arazini ya da çiftliğini kaybetmediğin zaman bir yere gitmezsin; ayrıca seyahat da o kadar kolay değildi. Yunan dünyasında biliyoruz, galiba sizlere bunu açıklayan Hesiodos'tan bir kısım okumuştum. Yunanlılar

denize açılıyor olsalar da, denizden haklı olarak çok korkuyorlardı. Gemileri, tekneleri denize aşırı dayanıklı değildi; denizlerde, özellikle aniden korkunç fırtınalar oluşan Akdeniz'de seyahat insanın hayatına mal olabiliyordu. Bir de şu vardı ki, daha önce de bahsetmiştik, Yunanlılar atalarına tapıyorlardı. Demek istiyorum ki, ölülerine özellikle dikkat ediyorlardı. Onlar için ölülerini gömmek ve kendilerinin nasıl öldükleri çok önemliydi. Bu demekti ki, onlar için doğduğunuz yeri terk etmek atalarınızı da terk etmek anlamına geliyordu. Bütün bunlara bakarsak neden evleri terk ettiklerini açıklamamız gerekir. Bu konuda bazı ipuçları bulunsa da kesin olarak nedenleri hakkında güvenilir bir şeyler söylemek olası değil.

Neden bir sürü İtalyan özellikle 19. yüzyılın sonlarında güney İtalyanlar, evlerini terk edip, dünyanın her bir köşesine dağıldılar, Güney Amerika, Avustralya ve büyük sayılarda Amerika'ya geldiğini sorabilirsiniz. Neden gittiler? Tamam. Fazla tahmin yapmamıza gerek yok. Elimizde giden kişilerin neden gittiklerini anlatan kendi yazdıkları bulunmakta. Bu verileri elimizdeki başka bilgilerle tamamlayabiliriz, ama doğal olarak elimizde herkesten neden ve nereye gittiği konusunda veri yok. Dolayısıyla elimizdekiler ve kurumların bize sunduğu verilerle yetinmemiz gerekir. En büyük neden, insanların tarım alanı arayışı gibi gözüküyor. Bunu vurguladığımı hatırlayın. İnsanların çoğu hayatta kalabilmek için tarım arazisi arayışı içindeydi. Neden arazi kıtlılığı vardı?

Bu konuda araştırmacılar arasında en çok kabul gören açıklama, *polis*in oluşmasıyla oluşan nüfus artışına bağlı olduğudur; yani bahsetmekte olduğumuz *polis*ler. Bu demek ki, eğer iki çocuğumuz varsa, şimdi bu sayı dört olur ve sorun bu fazladan iki boğazın nasıl doyurulacağıdır. Bazen toprağı eşit olarak bölmek mümkündür, ama eğer toprak gittikçe küçülürse, diğerlerini dahi besleyemezken onların ailelerini nasıl besler? Geleneklere göre, tüm Yunanlılar kabullenmese de, en büyük oğlan ailenin topraklarının hepsine sahip oluyordu, ya diğerleri ne yapıyordu? Burada açık seçik bir sorun vardı. Kanımca özellikleri ne olursa olsun *polis*lerin kurulduğu yerle bağlantılı olarak karşımıza çıkan toprak kıtlılığı buna en belirgin açıklamayı getirmektedir. *Polis*ler (yani koloniler) genellikle muhteşem yerlerde, ticaret için deniz kenarlarında kurulmuştu. Bazıları ise bu tip yerlerde kurulmamış olsa da, vatandaşlarına yeterli derecede tarım alanı sunuyordu. İşte *polis*ler bu nedenden dolayı başarılı olarak devam ettirildiğini anlıyoruz.

Bunun olabilecek tek yanıt olduğunu sanmıyorum. Ben geleneksel bakış açısıyla hemfikirim; ticaret gereksinim de bunun kesin bir parçasıydı ve bunun daha kısıtlı ama yine de önemli bir neden olduğunu düşünüyorum. Kolonilerin genellikle ticarete çok uygun yerlerde kurulduğunu görebiliriz. Akıllarında bu olmadan bu tip yerleri seçtiklerini hiç zannetmiyorum, ama yine de bazen neden bazı yerleri seçtikleri aklımızı karıştırmıyor da değil. Hatta kendi atalarının da aklını karıştırırdı kesin. Boğaz'ın güneyine kurulmuş Khalkedon adındaki bir koloni bunlardan birisidir. Constantinopolis'in, pardon artık bu yok, İstanbul'un tam karşısındadır. Winston Churchill hiç bir zaman İstanbul'u kabullenememişti ve hep burayı, hatta ölene dek, Constantinopolis olarak anmıştı. Haliç'i de içeren bu muhteşem şehrin tam karşısındaki kıyılara nasıl yerleşim kurabildiler? Çünkü Yunan geleneğine göre burayı kuranlar, yani ilk oturan Yunanlılar

kördü, belki bu seçeneği yapmak için kör olmak gerektiğinden böyle düşünmüşlerdi. Neden burayı seçtiklerini kesinlikle bilmiyoruz.

Evet, yine de diğer önemli nedenler arasında, ticaret yapma gereksinim ve amaçları, insanların kendi şehirlerini terk etmelerinde önemli rol oynamış olmalıdır. Daha az önemli nedenler de vardı. Örneğin ekonomik dengelerle alakalı olmayan şeyler: her Yunan şehrinde olduğu gibi, politik nedenler. Şehirlerde farklı gelişen fikirlerden dolayı anlaşmazlıklar, bölünmeler olabiliyordu. Bir taraf tartışmayı ve karşılaşmayı kazanabiliyordu ve bazen bu fikir ayrılıkları o kadar düşmanca olabiliyordu ki, kaybeden taraflar güvenlikleri için şehirleri terk etmeyi yeğliyordu. Ya da karşıt fikirler boyunduruğunda yaşayacaklarına şehri terk etmeyi tercih ediyordu. Bazen kaybeden politik gruplar veya liderleri şehirlerden gidebiliyordu. Eh, bu durumda oluşan koloni furyasının nedenlerine ekleyecek bir madde daha ortaya çıkar.

Bunlardan çok daha az akılcı olan nedenler de vardı. Her insan grubu her zaman daha ufak bir grup içerir, -- daha ufak oluşlarını vurgulamak istiyorum --, ve bunlar risk almayı severler. Bunlar macerayı sever, güvendeyken mutlu olmazlar ve macera arayışla, nasıl olacaksa, başka yerlerden edinecekleri zenginliklerin peşine giderler. Ufak da olsa bunun önemini unutmamamız gerekmektedir. Bu nedenlerin yanı sıra, şu an aklıma gelmeyen daha yüzlercesi olmalı, ama bunlara bakarsak neden bu insanların içgüdülerine karşı gelerek doğdukları yerde kalmayıp, Akdeniz kıyılarında yenidünyalar peşinde koştuklarını anlayabiliriz.

2. Bölüm : Yunan Kolonisinin (veya Apoikia) İşleyişi

Peki, bu yeni yerleşimler nasıl yerlerdi? İlk olarak bunların birçok şekilde birbirlerine benzediğini söyleyebiliriz. Tabii ki bazı farklılıkları da yok değildi. Ama önce şunu vurgulamak istiyorum, aslında koloni kelimesi Yunan kökenli değildir, dolayısıyla Yunanlıların yaptıklarını tam anlamıyla anlatacak nitelikte olamaz. Yunanca buna *apoikia* denirdi ve “uzaktaki ev” ya da “evden uzaktaki ev” anlamına geliyordu ve Yunanlıların yaptığı da buydu. Kendilerine evlerinden, yurtlarından uzaklarda birer ev, bir yurt. Bu kelimenin anlamı da bundan gelmekteydi. “Koloni” Latince *colonia* kelimesinden gelir ve Roma kolonileri ilk başta ele geçirilen topraklarda buralardaki insanları kontrol atında tutmak için kurulan garnizonlardan oluşmaktaydı. Bu durumda Romalılar yabancı topraklarda patron konumunda olurlardı. Daha sonra Roma tarihinde, bunlardan *koloni* olarak söz edilmektedir. Uygarlık yozlaşmaya başladığında bu kırsal yerleşimlerde yaşayanların özgür insanlar olmadığını göreceğiz. Bunların daha sonra Ortaçağ Avrupa’sındaki serflerin, yani derebeylerin kölelerinin atalarını oluşturduğunu göreceğiz. Dolayısıyla geç Roma tarihinde *colonia* kelimesiyle karşılaştığınızda, bunun aslında bahsettiğimizden çok ama çok daha farklı olduğunu unutmamamız gerekir. Burada koloni kelimesini kullanıyoruz, çünkü bahsettiğimiz yerleşimleri en açıklayıcı betim bu aslında. Ama aklınızda tutun ki bahsettiğimiz aslında Yunan bakış açısıyla *apoikia* adı verilen kavramdır.

Bakalım, bir *apoikia* nasıl oluşmaktaydı? Eski Yunan şehirlerinden birinde biri şehri terk edip bir koloni kurmaya karar veriyordu. Bu kişi genellikle toplumda saygın bir konuma sahipti, çünkü ancak bu konumdaki bir kişi herkesin kabulleneceği nitelikte bir lider konumuna gelebilirdi. Oluşturacağı koloniye arkasından gelebilecek birçok insan toplayabilmeliydi; kuracağı koloninin yasal ve politik kararlarında kendi şehrinden onay alabilmesi gerekmekteydi. Bu durumda, liderlerin, yani bu kolonilerin kurucularının asil ailelerden geliyor olması ve sosyal konumlarının saygın olması doğaldı. Ancak bir olasılıkla, şehirleri kontrol eden asil ailelerden geliyor değillerdi, yoksa neden şehirlerini terk etsinlerdi ki? Yunanlılar bu konumdakiler için bir isim bulmuşlardı. Bu kişileri *oikistes* olarak anıyorlardı, bunlar kolonileri kuran kişilerdi.

Bu kişi koloni kurmaya karar verdiğinde şehrin meclisinden onay almak durumundaydı. Bir fikri olmalıydı. Durup dururken bir koloni kuracağım diyemezdi. Zannedersem daha zor olanı, Sicilya'nın güneyinde bir koloni kuracağım şeklinde, bir karar alabilmesiydi. Neden? Çünkü burası hakkında bilgisi olmalıydı; ya buraya kendisi daha önceden gitmişti ve "düşündüğüm yerde müthiş bir liman var, çevresinde güzel tarım arazileri var" -- ve burada önemli olan özelliklerden birisi de--, "buralarda bize düşman olacak yerel halk yok, hatta biz oralara gidince çok fazla insan olmadığını göreceğiz" diyebilmeliydi. Ya "kimsecikler olmayacak buralarda" ya da "fazla nüfusla karşılaşmayacağız buralarda oturanlar zorluk yaratmayacak" ya da "kolaylıkla üstelerinden gelebileceğiz." Bunlar göz önüne alınan unsurların bir kısmını oluşturmaktaydı. *Oikistes* nereye gideceğine karar verdikten sonra ne yapıyordu? Buradan doğruca Delphi'ye gidiyordu.

Aranızda Delphi'ye gitmiş olanınız varsa elini kaldırsın. Yunanistan'a gittiğiniz zaman, herkesin yaptığını yapın, turistlerin gittiği yerlere gidin; Delphi bunların arasında kaçırmamanız gereken bir yer. Parnassos Dağı'nın eteklerinde, Yunanlılar tarafından *omphalos*, yani evrenin göbeği olduğuna inanılıyordu, yani her şeyin merkezi. Acaba neden? Çünkü tanrı Apollon burada bir kehanet merkezi kurmuştu. Burada dünyanın içinden bir şey çıkıyordu, – bu buhar dumanı değildi de neydi? Toprak altındaki gazlar buradaki bir yarıktan çıkıyordu, burası düzenleyip yapılandırılmıştı. Burada Apollon'un rahipleri görevli idi ve kutsal alanla onlar ilgileniyorlardı. Gazların çıktığı yerde ise genç bir kadın oturmaktaydı ve bir süre sonra bu kadın, dini bir dil kullanarak, -- değişik dillerde --, kimsenin anlamadığı dillerde bir şeyler söylerdi. Sözleri belki abuk sabuktu, ya da kulağa böyle gelmekteydi; söylenilenleri kimse anlayamıyordu. Abuk sabuk, ya da kulağa böyle gelen veya belki de başka kimse tarafından anlaşılmayan bir Yunanca. Apollon'un bu rahibeyi kullanarak konuştuğuna inanılırdı ve söylenilenleri Tanrı'nın sözleri olarak algılanırdı.

Burada bir dakikanızı alıp bu konu hakkında konuşmak istiyorum. Yaklaşık on yıl öncesine kadar herkes, tüm Yunanlılar buradaki Apollon tapınağının temelleri altında toprak altından çıkan gazları içeren ve rahibenin oturduğu bir oda olduğuna inanıyordu.

Arkeologlar bunu yakından incelediler ve Fransız Arkeoloji Okulu 19. yüzyılın sonlarında burada kazılar yaptı ve bu savın doğru olmadığı sonucuna vardılar. Bu sadece bir mitti. Burada hiç bir şekilde gaz ile ilgili işaret yoktu ve herkes bundan sonraki yüzyıl boyunca Fransızlara inandı. Bir gün, sizin oturduğunuz sıralarda oturan, belki bu sınıfta değil, ama bu okulda, Yale'den 1973 mezunu bir genç adam, bugün Louisville Universitesi'nde hoca olan bir arkeolog ortaya çıktı: John Hale. Benim gibi önyargıyla beraber öğrendikleri ve hemfikir olduğu şeylere dayanarak, belki bir saflıkla, "Yunanlılar, olmadığının kanıtlanana kadar, bir şeye olmuş diyorsa olmuştur" fikriyle araştırma yapmaya karar verdi. Ve Wesleyan'dan iyi bir jeologla birlikte Delphi'deki bu yere gitti. Amacı buradan gaz çıkıp çıkmadığına, çıkıyorsa bu gazın niteliğinin ne olduğunu ve bu gazlarla karşılaşınca insanlara neler olduğunu anlamaktı.

Tahmin edebilirsiniz ki, bu hikâyenin sonunda araştırmacılar aradıkları verileri bulmuşlardır. Efsane tamamen doğru idi ve artık herkes buna inanıyor. Bunu hala sorguluyor olsalardı size bu hikâyeyi anlatmazdım. Bu gazların neler olduğu, özelikleri, Delphi Kehanetleri hakkında bildiklerimizi ne denli doğru oldukları hakkında net veriler geçti ellerine. Burada Yale'in dünyaya yaptığı katkılardan birisini daha görüyorsunuz, ama bu, Yale'deki hocalardan değil de, yani bizim gibi dünyayı karıştıranlardan değil de, çok daha iyi iş yapan bir Yale mezunun başının altından çıkmıştır.

Kâhine gittiğiniz zaman ne soruyordunuz? Devam etmeden evvel Herodotos okumalarınızdan ve diğerlerinden de anımsarsanız, kehanetle ilgili bir hikâyeyi düşünün, böylece bu sorunun yanıtı da hatırlayabilirsiniz. Meşhur bir hikâye: Lidya Kralı Kroisos dünyanın en zengin insanı olduğunu biliyorsunuz ve Kral doğudaki komşusu olan Pers İmparatorluğu'nu ele geçirmeye karar vermişti. Barbar olmasına karşın Delphi'deki kâhine gitmişti, -- barbarlar da Delphi'deki kâhine tanrıların isteklerini sormak için gidebiliyordu. Kral buraya gidip sormuş, "Eğer Kızılırmak Nehri'ni geçersem ne olur? -- ki burası Lidya ve Persler arasındaki sınırı oluşturuyordu." Kâhin, "Muhteşem bir İmparatorluk yok olur" diye yanıt vermiş. Kroisos da, "Süper, ben de bunu düşünmüştüm" demiş. Kral istilaya, yakıp yıkmaya başlamış ve burada Herodotos'un anlattığı kralın nasıl yakalandığına ilişkin müthiş bir hikâyeyi anımsayabilirsiniz. Tam yanarak öldürülecekken aklına daha önce ona gelerek onu kibirle kazanılan üstünlük konusunda uyaran Solon gelir ve der ki, "Oh Solon, oh Solon." O zaman Apollon, "Kral sonunda akıllandı" der ve yangını söndürecek bir fırtına gönderir, kral da ölmez.

Belki kehanet yanlıştı diyebilirsiniz. Ama tabii ki hayır, değildi. Kroisos'un neyinin yanlış olduğunu biliyoruz. Bir soru daha sorması gerekiyordu: Hangi imparatorluk? Ama bunu düşünemedi ki. Bu kehanetler hakkında birçok başka acayip hikâye var, bu da gösteriyor ki, kehanetlere her zaman tamamen güvenmemek gerekmekteydi, bunlar benzer mitolojik hikâyelerle doluydu. Ama burada elle tutulur veriler söz konusu. Kesin olarak biliyoruz ki Yunanlılar da barbarlar da, herkes Delphi'ye gelip, kâhinlere danışıyordu; bu kolay değildi, insanlar çoktu, sıra uzundu, beklenmeden olmuyordu. Bu durumda insanlar ön sıralara çıkabilmek için rahiplere rüşvet verebiliyordu, aynı zamanda hem tapınak görevlilerine, hem de tapınağa çok güzel ve değerli hediyeler sunabiliyorlardı.

Yani, bir başka değişle, insanlar kâhinlere danışabilmek için çok para harcamaya hazırdı. Şimdi kendi kendinize sorun, özellikle Yunanlılar konusunda, kendilerine yanlış kehanette bulunan bir tapınağa bu denli çok para harcamaya devam ederler miydi? Hayır.

Sorulan soruların çoğunluğunun cevabı ya evet ya da hayır oluyordu ve bana kalırsa, yanılgı olasılığı kesinlikle çok fazla değildi. Tahminimce, tapınağın kazandığı ün özellikle sorulan şu soruya verebildiği cevapla doğrudan bağlantılıydı. Soru şöyleydi, herhalde, "Syrakusai adı verilen topraklara, – hani bahsettiğim, Sicilya'nın güney sahillerinde, buraya gidip bir koloni kurarsam ne olur?" Cevap geldiğinde rahip bu cevabı anlaşılır bir biçime sokuyordu. Ben sözleri tekrarlamayacağım, ama şöyle anlaşılmalı, "Evet, burası gidip koloni kurmak için iyi bir yer" veya "Hayır, bunu yapma, bu çok büyük bir hata olur." Peki bunu neden yapabiliyorlardı? Çünkü tarihte bir zaman, Delphi gerçekten evrenin göbeği haline gelmişti ve buraya herkes gelebiliyordu.

Bu insanların rahiplere danışmaya geldiklerinde, onlara, "Bizi de listeye ekleyin, biz de kâhine danışmak istiyoruz" dediklerinden emin olabilirsiniz. Rahip de herhalde, "Tabii ki olur, oturun, bir bira alın, biraz sizin şehrinizden bahsedin, oralarda neler oluyor, anlatın" şeklinde cevap vermiştir. Size söylemek istediğim, bu Akdeniz dünyasında en iyi bilgi toplama ve organize etme yöntemidir. Bu insanlar bu tip şeyler hakkında herkesten daha fazla bilgiye sahipti ve dolayısıyla kâhine danışmak en mantıklı hareketti. Tamam, şimdi farz edin ki siz *oikistes*siniz, şehrinizden gidebilmek için izniniz var, siz de Delphi'deki kâhine gidiyorsunuz, Delphi'deki kâhin de size, "Tamam istediğin yere gidebilirsin" diyor. Bundan sonra siz eve dönüyorsunuz, burada yeni bir şehrin temelleri nasıl atılmalı, şehir nasıl kurulmalı bunun tüzüğünü hazırlamaya başlıyorsunuz, burada şehrin nasıl bir formasyona sahip olacağını kurguluyorsun, – devlet sistemi nasıl çalışmalı, hatta belki daha da temelden, topraklar nasıl ayrılmalı, bölünmeli, dağıtılmalı falan filan, ki sizinle gelecek insanlar toplayabilesiniz, sizinle gelecekler nelere sahip olacaklarını bilsinler ve onlara sunduğunuz şeyler onlar için yeterli mi değil mi bilsinler.

İnsanları sizinle gelmeye ikna etmek çok önemliydi, çünkü şehrin yaşanabilirliği için belirli sayıda vatandaşa gereksinim vardı. Gideceğiniz yerde kuvvetli yerli insan topluluğu olmayabilir, ama yine de bu sorunların olmayacağının göstergesi değil. Dolayısıyla iyi sayıda bir grup insana ihtiyacınız var ki, başarılı bir *polis*in kurulabilmesi için gerekli işlere koşabilesiniz. Bu sayı ne olmalıydı ve ne kadar insan bulmanız gerekmekteydi? Bunu insanları bir araya toplayabileceğiniz uygun bir zamanda yapmanız gerekmekteydi, ki bu insanlara hikayenizi anlatabilesiniz.

Bunun için büyük bir festival en uygun zamandı. Birçok şehirde vatandaşları için festivaller vardı ve tahminimce, örneğin Korinthos'ta bunu yaptıkları zaman, bir koloniyi doldurabilecek kadar insan toplayabildiğinizde ancak bunu gerekleştirebiliyordunuz. Ama çoğu zaman, sizinle gitmek için hazır olabilecek yeterli sayıda Korinthoslu bulamayabilirdiniz. Bu durumda mesajınızı aynı zamanda yapılan panhellenik festivallere de gönderebilirdiniz. Olimpiyat Oyunlarının 776 yılında başladığı sanılmakta

olduğunu biliyorsunuz. Yunan dünyasının her bir yanından buraya toplanmış insanlar oluyordu ve siz de bunların arasından peşinizden yeni koloninize gelebilecek insanlar toparlayabilirdiniz. Tam ne zaman olduklarını bilmesek de, Korinthos'ta panhellenik oyunlar düzenlenerek Isthmia'da karşılaşmalar yapıldığını, Delphi'de de panhellenik oyunlar yapıldığını ve başka panhellenik oyunların kuzey Peloponessos'ta, Nemea adında bir şehirde organize edildiğini biliyoruz. Bunlar her zaman size gidip reklam yapmanız için ortamlar sağlamaktaydı. Her şey organize edip, insanları ikna ettiğinizde, artık gemilerinize binip yelken açabilirdiniz. Bu durumda batı Akdeniz'e, Sicilya'daki Syrakusai limanına ulaşabilirdiniz ve her şey yolunda gidince, artık Syracusai adını verdiğiniz *apoikia*yı kurmuş olurdunuz.

Bundan sonraki soru, bence, *apoikia* olan Syrakusai ile *metropolis*, yani ana şehir olan Korinthos arasındaki bağlantı neydi? Bu arada *metropolis*in anlamı da budur. Kafamızdan atmamız gereken en önemli kavramlardan birisini kolonilerin günümüzdeki anlamı, yani Syrakusai koloni olarak Korinthos'un denetim altında kurulup Korinthos'a ait olmasıdır. Bu doğru değildi, – İngilizler Hong Kong'u geri vermeden evvel Hong Kong kraliyetin kolonisiydi, yani İngiliz topraklarıydı. İngiltere tarafından kontrol ediliyordu. Ama *apoikia* bu değildi. Baştan itibaren Syrakusai özerk bir *polis* idi, kendi kendini istediği rejimde yöneten. Ne Korinthos'un ne de başkasının boyunduruğu altındaydı. Dahası da var. Asıl soru, şimdi artık biliyoruz, aralarındaki ilişki neydi? Bunu 3 kategoride tartışabiliriz.

Bunların arasında en tipik, en normal olanı, ki diğer her şey istisnaydı, *metropolis* ve *apoikia* arasında iyi ilişkiler olmasıdır. Ama unutmayın ki, bunlar her zaman bağımsızdı; bunun en iyi göstergesi Peloponessos Savaşlarıdır. Syrakusai kendini Atina tarafından kuşatılmış olarak bulur. Korinthos'a gidip Korinthoslulardan yardım isterler. Korinthoslular bağımsızdı; eğer, "Pardon, size yardım etmek istemiyoruz" deselerdi bile herhangi bir kanunu çiğniyor veya aralarındaki bağı koparıyor olmazlardı. Haklarında ancak iyi davranmadıkları düşünülürdü. Ama dediğim gibi, aklınıza gelebilecek her şekilde Korinthoslular bu hakka sahiplerdi. Yine de kendilerinin yardıma koşması tipik bir tepki olurdu, öncelikle bunu yapabildikleri için, ikinci olarak da onların ilgi alanlarına girdiği için yardım etmek. Aslında Korinthoslular çok kısıtlı yardım göndermişti: sadece birkaç gemi ve bir kumandan, bu aslında çok önemliydi, fakat bunu tabii daha önceden bilmelerine olanak yoktu.

Kendi bakış açımızdan, Korinthosluların ana şehirden beklenildiği gibi, dostluk amacıyla, dayanışma içinde, kendi *apoikia*sını tehlike anında yalnız bırakamayacağı için koruduğu düşünülebilir. İlk önce, *apoikia*nın ana şehirden yardım istemesi normaldi ve şehrin de, eğer mümkünse, yardım etmesi beklenmekteydi. Bu normaldi. Eğer bir sürü kolonisi olduğunu düşündürürsek, bunun normal olmasını bekleriz. Ama iki tarafta da istisnalar vardı, bunlar hakkında en fazla bilgim Korinthos hakkında. Korinthos'un birçok kolonisi olmuştu, bundan dolayı düzenlemeler hakkında bu denli çok bilgiye sahibiz. Bahsettiklerimin hepsi Peloponesos Savaşları'yla bağlantılıydı ve bunun için haklarında biraz da olsa bilgiye ulaşabildik, çünkü Thukydides bizlere ayrıntılarından bahsetmiştir.

Thukydides sayesinde biliyoruz ki Korinthos'unn kolonisi olan ve üç parmak gibi Yunan anakarasından Ege Denizine uzanan Khalkidike Yarımadasında bulunan Potidaia'ya yardımları olmuştur. Bu şehir üç parmağın bir tanesi üzerinde kurulmuştur.

Potidaia'yı her yıl, burayı denetim için Korinthos'dan bir meclis ziyaret ediyordu, ama bu bir zorunluluk olarak yapılmıyordu, yani zor değildi, bu iki tarafın da kabullenmesiyle yapılıyordu. Bu durumda tabii Potidaia'nın üstünde Korinthos'un oldukça sözü geçmekteydi. Potidaia Atina'yla anlaşmazlığa girdiğinde, kendisini kuşatma altında bulmuş ve de Korinthos buna karşı ciddi bir ordu göndermişti ve tahminimce aralarındaki yakın bağdan dolayı bunu yapmaya karar vermişti. Ama aynı zamanda, Korinthos'un kuzeybatıda, Korkyra'da, yani günümüzde Korfu olarak adlandırılan adada bulunan bir kolonisi daha vardı. Bu koloni 664'den evvel kurulmuştu, çünkü bu tarihten sonra etkin olmaya başladığını görmekteyiz; herhalde daha önce kurulmuştu. Korkyra Korinthos'la başından beri geçinememişti. Aralarında bildiğimiz ilk yakınlık bir deniz savaşı olarak başlamıştı. Bundan sonra Peloponessos Savaşlarına kadar, hep ikisi arasındaki kavgalar, savaşlardan haberdar olmaktayız; aralarında neredeyse yer yüzyılda bir önemli bir deniz savaşı oluyordu. Hatta Peloponessos Savaşının başlangıcındaki çatışmada bile Korinthos ve Korkyra arasındaki güç anlaşmazlığı olduğunu bile söylemek mümkün.

Bu şimdi anlattıklarımla, koloni ve ana şehir arasındaki bağlantılar hakkında sizi biraz bilgilendirmiş oldum. Ama bir kez daha vurgulamak istiyorum, çoğunlukla ikisi arasındaki ilişki ilk anlattığım nitelikte, yani dostçaydı. Neden olmasın ki? Mesela Syrakusai'a giden adamlar, sizin adamlarınızdı, geride akrabalarını, arkadaşlarını bırakmışlardı, dolayısıyla doğal olanı buydu, – eh bir de tabii ki tanrılarına Korinthoslular gibi tapmaya devam ediyorlardı. Thukydides'e dayanarak, kolonilerin ana şehirdeki dini festivallere delegeler göndererek ana şehir gibi tanımaya devam etmelerinin bir gelenek olduğunu, böylece iki şehir arasında iyi ilişkilerin devamlılığını sağlandığını öğrenmiş oluyoruz, akrabaları gibi hissediyorlardı, bundan daha doğal ne olabilirdi ki? Uzaklarda Sicilya'dasınız ve Korinthos'dayken elinizin altında olan her şeyin eskiden beri burada da görüyorsunuz. Hatta daha önceleri, Korinthos boyalı seramiğin önemli merkezlerindendi, hatta üretiminde ve ticaretinde en öndeki merkezdi. Eğer çok kaliteli bir çanak istiyorsanız, köşedeki bir dükkâna gidip rahatlıkla güzel bir şey bulabiliyordunuz, ama sizin için bu artık yoktu, dolayısıyla Korinthos'ta satılanlara da siz ulaşabilmek isterdiniz.

O da ne? Syrakusai'da müthiş buğday tarlalarınız var. Bugün inanması güç, ama Sicilya o günlerde Akdeniz'in en önemli buğday üreticisiydi, çok bereketliydi, en iyi ürünler buradan gelirdi, hasat müthişti, buğday da çok boldu. Korinthos'un da bu tip ürünlere çok gereksinim vardı, eh o zaman biz size buğday satıyor olurduk, siz de bize seramik; bir de iyi kalite şarap, çünkü biz henüz, hatta hiç bir zaman sizin niteliğinizde üzüm üretir olamayacaktık vs. Şimdi nasıl koloni ve ana şehir arasında bağlantılar doğal olarak gelişmekte olduğunu anlıyor musunuz? Belki burada size bir şans tanımak iyi olur,

bundan sonraki konulara geçmeden evvel, koloniler konusunda sormak istediğiniz veya anlamadığınız bir şey var mı? Herkes tamam mı? Evet?

Öğrenci: Asıl şehirde, koloni kurulmasına karar verildiğinde, ne şekilde hangi grup insan bunun için izin veriyordu?

Profesör Donald Kagan: Sorulan soru, ana şehirden kimin koloni için izin verdiğiydi. En iyi tahmin, ki galiba elimizde bir tek bu var, bu kişiler aristokratlardan oluşmaktaydı, şimdilik bildiğimiz kadarıyla elitlerden oluşan bir kurul tahminimce bu kararı verirdi. Tarihte, daha sonra, kurullarda yalnız aristokratların olmadığını, bunlara zengin kişilerin de girebildiğini göreceksiniz, ama bunlar azınlıktaydı, çoğunluk hep elitlerden oluşmaktaydı. Kuruldakiler meşruluklarını bundan kazanmaktaydı. Arkadaki, evet?

Öğrenci: İlkel form ne derecede [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Neyin ilkel formu [duyulmuyor]

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Bu kavramın bunu yaptığından emin değilim, – hayır, sorunun cevabı hayır, çünkü kimse bir şey yapmak zorunluluğunda değildi. Ticaretle uğraşan İngilizler gemicilik yasaları çıkartmıştı, bunlar da gemilerin neler taşıyabileceğini düzenliyordu, -- ama Yunan dünyasında bunun benzeri yoktu. Herkes, anlaşmaların iki tarafı da her anlaşmaya isteyerek giriyordu.

3. Bölümü : Yunan Kolonilerinin Kartografisi

Tamam, bu koloniler nerelerdeydi? Size kısaca açıklayayım. Ama başlamadan evvel *polis* dönemi başlamadan ve *polis*lerin yükselişiyle bağlantılı olan koloniler döneminden yüzyıllar önce, Yunanlılar zaten kendi yerleşimlerinden çıkıp yayılmaya başladıklarını hatırlatmalıyım. Miken dünyasının çöküşünden hemen sonraki dönem büyük kargaşalarla, panik ve korkuyla doluydu. Miken dünyasını mahveden her kim ise, onlardan kaçanlar doğuya doğru, adalara yelken açmışlar, hatta Ege Denizi'nin ortasındaki adalara ve daha ileriye, Anadolu sahillerine devam etmişlerdir. Böylece İ.Ö. 10. yüzyılda Yunan yerleşimlerini Anadolu'nun batı sahillerine hatta güneyde, hatta bir derecede de kuzeyde ve Ege'deki adalarına yayıldığını görüyoruz. Kısaca, İ.Ö. 10. yüzyıla ulaşıldığında Yunan dünyasının yayılması söz konusuydu ve bu topraklara yerleşen insanlar daha sonra çok önemli yerleşimler olan koloniler kurmuşlardır.

Bunların arasında belki de en ünlü olanı Anadolu'nun batı sahilinde kurulmuş İon yerleşimi Miletos'tur. Özellikle Boğaz'ın üst taraflarında ve Marmara Denizi'nde olmak üzere dünyanın çeşitli köşelerinde birçok koloni kurmuştur. Yunanlıların Anadolu'ya göç etmeleri bir sistem içinde gerçekleştiğini ve kuzeyden güneye baktığımızda bir tutarlılık görebilmemiz mümkün olduğunu vurgulamak istiyorum. En kuzeydeki kıyı

yerleşimlerinde Yunanca konuşuluyordu ama Aiol lehçesiyle; Aiol lehçesi, Thebai gibi, anakaradaki özellikle Boiotia bölgesinde kullanılan bir lehçeydi. Anadolu Aiollerin oturduğu bölgenin güneyinde kalan bölgelerinde en başta Ionlar oturmaktaydı ve bunlar da ana karadan gelmişlerdi, -gerçek İonlar Atinalıydı. En son olarak, Anadolu'nun batı sahillerinin en güney kısmına gidebilseydiniz, burada Dorca konuşan Yunanlılarla karşılaşırdınız, tüm Peloponessos'un Dorca konuşan bir bölge olduğunu anımsayalım. İşte *polis* ortaya çıktığı ve kolonileşme büyük bir olgu olmaya başladığı zaman dünya böyle bir görünümdeydi.

Şimdi Akdeniz dünyasında Yunanlıların yayılmasının nasıl gerçekleştiğini görelim. Ege Deniziyle başlayalım. Neredeyse denizdeki tüm adalarda Yunanlılar oturmaktaydı, bu Yunanlılar daha önceki göçmen dalgasıyla buralara gelmişlerdi, yani İ.Ö. 8. yüzyılda ve daha sonraki dalgayla değil. Ama Ege Denizinin kuzey sahillerine giderseniz, Yunanlılar tarafından Trakya olarak adlandırılan bölgeye, – pardon, Trakya'dan bahsetmeden önce, belki bir parça Ege Denizinin batısını kaplayan Thesselia'dan biraz bahsetmek gerekli; Thesselia aslında Ege Denizinin kuzey sahilini kapsıyordu ve burada birçok Yunan kolonisi vardı; temelde Yunanistan'ın parçasıydı. Evet, şimdi size Platon'un *Dialoglar*'ından söz etmek için fena bir zaman değil. Sokrates, "Yunanlılar kurbağalar gibi bir göletin etrafında otururlar ve bu gölet de Ege Denizidir" der. Bu hatırlaması işe yarayacak küçük bir hikâye aslında, çünkü biz Yunanistan'ı günümüz coğrafyasıyla, altındaki, daha ufak bir yarımadası yani Peloponessos ile birlikte bir yarımada olarak düşünürüz. Bu kavram Antik Dünyadaki Yunanistan'la aynı değildi. Eğer Antik Yunan'ın merkezi neresiydi diyecek olursanız, burası Ege Denizi olurdu. Bunu hatırlamanız ileride işinize yarayacaktır.

Sonra, sahil boyunca doğuya doğru ilerlediğinizde, Gelibolu Yarımadası'na gelirsiniz, buranın tümü bugün Türkiye'dedir ve birazdan anlatacağım tüm bölgelerin hepsi de Türkiye'dedir: boğazların geçitleri, Çanakkale (Dardanel), Marmara Denizi, Boğaz, hepsinin her iki tarafında da Yunan şehirleri vardı. Doğuya giderseniz Karadeniz'e çıkarsınız. Eğer kuzeye, Karadeniz kıyılarında devam ederseniz, güneye doğru yine Yunan yerleşimleriyle karşılaşırsınız, ama bunların sayıları biraz evvel bahsettiğim yerlere göre daha azdı, ama yine de önemliydiler. Mesela, Krimea'ya çıktığınızda, buranın asıl yerleşimi, Sebastapolis'tir. Kentin ismi Yunanca kelimelerden türemişti, *sebastos, polis*, yani "kutsal şehir" anlamına gelmekteydi ve kent, İmparator Augustus güç kazandıktan sonra burada oturan Yunanlılar tarafından Augustus'a atfedilmişti, ama burada her zaman Yunanlılar yaşamıştı.

Aynı durum Ukranya'daki önemli şehir Odessa içindir, Kiev'den ayrı olarak bir Yunan yerleşimiydi. Bunlar gibi Türkiye'nin kuzey sahillerinde Yunan şehirleri bulunmaktaydı. Bunlardan aklıma gelen bir tanesi, -- Türkçe nasıl söyleniyordu bu? Trebzond mu? Bu Trapezos'du, – Yunanca nasıl söyleniyordu ki? Trapezos değil mi? Karadeniz bir Yunan gölü değildi, ama sahillerde dağılmış Yunan şehirleri bulunmaktaydı. Yine de doğu sahilinde değil, Kafkaslara ulaştığınızda barbar topraklarına girmiş oluyordunuz. Iason'un mitolojik görevine ve buralara yelken açan Argonautlara bakarsanız, onların

Tarzan ülkesinde olduklarını görürsünüz. Yunanlılara kalırsa, buraları vahşilerle dolu topraklardı, hatırlarsanız, Iason kendine oradan bir kadın alıp onunla evlenmişti, Medea, ve tabii ki bu kadın hiç bir Yunan kadınına benzememekteydi; o bir cadıydı. Tahmin edilemeyecek nitelikte, hiç bir Yunan kadınının yapmayacağı büyü ve canavarlıklar yapıyordu, en azından Yunalıların düşünemeyeceği nitelikte. Yani buraları Yunan topraklarından farklıydı.

Şimdi Ege Denizine geri dönelim ve Anadolu'yu geçmiş olalım. Eğer Anadolu'nun güney sahiline dönüp, doğuya doğru gitmeye başlarsanız, burada da Yunan yerleşimleri bulabilirsiniz, ama sonra bugünkü Lübnan ve Suriye topraklara varırsınız. Buralardaki sahil yerleşimleri, Filistin, hiç bir Yunan şehri içermemekteydi. Bunun nedeni de bahsettiğimiz dönemlerde buraları zaten medeni ve kuvvetli insanlar tarafından işgal edilmişti ve bunlar kenara itilmeyi hazmedemezdi. Hatta kimse bunlarla şehir kurmak için karşı karşıya gelmek, onlara bölgenin kontrolü için meydan okumak istemezdi. Dolayısıyla, Filistin'e yaklaşıp güneye geçtiğinizde Yunan şehri göremezdiniz. Tabii Mısır'a ulaşmış olurdunuz ve tabii ki, Mısır antik dünyanın en önemli imparatorluklarından birini oluşturmaktaydı. Tarihi belki de ta 4. bine kadar inmekteydi, belki hatta 5. bin, ama bu dönemde kesinlikle eskisi kadar kuvvetli değildi. Başkaları tarafından fethedilmişlerdi. Eğer 750 civarlarından bahsediyorsak, – Asurlulardan bahsediyoruz sanırım, sonra da Perslerin eline düşeceklerdi. Buraları koloni kurmak için uygun yerler değildi; baş edecek kuvvetli imparatorluklar bulunmaktaydı.

Ama bir istisna vardı. İ.Ö. 6. yüzyılda, zannedersem yaklaşık 550 gibi bir tarihte, Yunanlılar Mısır'da Nil Nehri'nin deltasında Naukratis adını verdikler tek bir koloni kurmuşlardı; bu yerleşimin ismi gemi anlamına gelen kelimeden türetilmişti. Bu, bahsettiğim *apoikia*dan tamamen farklı bir şeydi. Burası bir ticaret merkeziydi ve Mısır Kralı tarafından verilen izinle ve O'nun koruması altında kurulmuştu, burada yerleşen Yunanlı tüccarlarla iş yapmak işine geliyordu. Bu tüm anlattıklarıma bir istisna oluşturur. İnanır mısınız, batıya doğru gittiğinizde, bugün Libya olan topraklarda, çok önemli bir Yunan kolonisi daha, Kyrene bulunmaktaydı, hatta bu bölgenin tümüne Yunanca olan Kyrenaika adıyla tanınıyordu. Şimdi Libya açıldı ya, gidebilirsiniz buraya; burası artık kapalı bir bölge değil. Kanıt olarak buradaki Yunan ve Roma tapınaklarına bakabilirsiniz.

Nedense doğuya devam ettiğinizde Kuzey Afrika'da bitiyor, bunun belki de bir nedeni Kuzey Afrika'nın geri kalanının Kartaca'nın boyunduruğu altında olmasıydı. Kartaca Fenike şehirlerinin bir kolonisiydi. Fenikeliler aslen bugün Lübnan topraklarında yerleşmişlerdir ve belki 10. belki 9. yüzyıla kadar inen çok kuvvetli bir güç idiler. Sırf Kuzey Afrika'yı değil, batıda Akdeniz'in tüm sularını kontrol etmeye çalışmışlardır. Kartacalıların Sicilya'nın batısında da bir ayakları bulunduğunu bilmekteyiz, hatta Yunanlılar Sicilya adasının kontrolü için yıllarca Kartacalılarla savaşmak zorunda kalmıştı. Kartacalılar bu kadar doğuya gidip, zamanla İspanya'nın, Afrika'ya en yakın sahillerinin bir kısmını bile kontrol etmişlerdi. Bunun için buralarda hiç Yunanlı yoktu ve aynı nedenlerden dolayı burada dışarıda bırakılmışlardı. Ancak, Kartacalıların İspanya'ya yaptıkları baskının ötesine giderseniz, İspanya kıyılarında da Yunan şehirleri kurulduğunu

ve buralarda Yunan şehirlerinin devam ettiğini görebilirisiniz. Her yerde değil, ama Fransa'ya doğru tek tük. Bunların arasında bir Yunan şehri olarak Romalıların Masillia dediği Marsilya vardı.

Nice de bir Yunan şehriydi. Nice, Nikea, zafer şehri, başkaları da vardı. Yani nereye gitmeleri gerektiğini, biliyorlardı Riviera gibi yerlere. Şimdi, neydi bu İtalyan Rivierası? Bayağı havalıydı. Yunan kolonileri kurulabilecekleri Portofino yakınlarında mıydı? Hayır. Bunun nedeni ise, İtalya'nın kuzey kısmında Etrüsklerin olmasıydı; bunlar da kuvvetli bir tarihi insan grubuydu, kendi bölgelerini denetlemekteydiler ve yabancıların kendi topraklarına koloni kurmalarına izin vermezlerdi. Ama, Roma'yı geçip güneye devam ederseniz, -- Roma'nın kuruluş efsanesine göre şehrin, 754 mü 753 mü? 753'de kurulduğunu anlatılır; herkes bununla hemfikirdir; bahsettiğimiz dönemlerde tabi ki henüz Romalılar yoktu ve ondan onları düşünmeyin, Roma'nın güneyinde güney İtalya'nın ciddi boyutta kolonileşmesi söz konusuydu. Yunan yerleşimleri her yerdeydi. O kadar Yunanlılaşmışlardı ki, Romalılar İtalya'nın çoğuna egemen olup, güneyle karşı karşıya gelince, yarımadanın tüm güney kısmına *Magna Graec*ia, yani Muhteşem Yunanistan, olarak adlandırmaya başlamışlardı. Çünkü buradaki yerleşimler hep Yunanlıydı. Son olarak, Sicilya'ya kadar inersek, burada doğu sahiliyle karşılaşırız. Sicilya adasının sahillerinin üçte ikisi Yunan yerleşimleriyle doluydu. Batıda kalan üçte bir de Kartaca kontrolü altında olduğunu söyleyebiliriz. İç kısımlarda Yunanlılar içerilere girmemişti. Sicilya'nın yerlileri burada oturmaktaydı; Yunalılar buralarla ilgilenmiyordu. Çok nadiren buralarda, denizden uzaklarda bir Yunan yerleşimi bulabilirsiniz; bir sürü nedenden dolayı hep denize yakın olmak isterlerdi.

Umarım kolonizasyon dalgası tamamlandığında Yunan dünyasının ne kadar genişlediği hakkında kafanızda bir fikir oluşmuştur – İ.Ö. 7. yüzyılda bu dalga neredeyse tamamlanmıştı. Kolonilerin liderleri hakkında da bir şeyler söylemeli, çünkü bu konudan da bir şeyler öğrenileceğinizi düşünüyorum. Üzerinde düşünülüp, merak edilebilinir bir konu da; neden bazı şehirler birçok kolonist göndermiş, bazıları da sadece bir kaç tane ve bazıları da uzun bir süre hiç kolonist göndermemiştir? Eğer kimlerin gönderildiğine bakarsanız, bir fikriniz olabilir. Yaygın olarak koloni kuran *polis*ler hakkında erken bir liste bulunmaktadır. Daha önce bahsetmiştim: Anadolu'daki Miletos, İsthmus'daki Korinthos; Isthmos'da sayılabilecek Korinthos'un hemen yanındaki Megara. Euboia adasına dönersek, Attika'nın doğu sahiline bakan uzun ada, Euboia. Burada, adanın kuzey kısmında, iki önemli şehir bulunur: Khalkis, ve Eretria; bunlar hakkında duyduklarımız 8. yüzyılın erken dönemlerine dek uzanır; bunların ne denli önemli ve kuvvetli olduğunu ve birbirleriyle meşhur bir savaşta karşı karşıya geldiklerini bilmekteyiz. Bu şehirler koloni kurma konusunda çeşitli yönlerde etkindi. Bu şehirlerin çoğu, kuzeye, Dardanelles taraflarına kolonistler göndermişti. Yani kısacası koloni kuran şehirler için gitmek isteyen yurttaşlarını gönderebilecekleri yerler için bir sınırlama bulunmamaktaydı.

Burada üzerinde durulması gereken ilginç soru, "Erken dönemde kimler koloni kurmamıştır?" sorusudur, sorunun yanıtı ise, Klasik Dönemin tüm meşhur şehirleridir.

Atina 6. yüzyıla kadar bir koloni kurmaz. Sparta bu işe erken başlar, bir süre güney İtalya'ya kolonist gönderir, Ege Denizindeki bir adaya, Melos'a bir koloni gönderir, ama sonra durur ve bir daha hiç koloni kurmaz. Son olarak, Boiotia'nın en büyük şehri Thebai ise hiç koloni kurmaz. Bunun nedeni hakkında biraz düşünebiliriz. Tarihte bulduğumuz bu dönemde en çok koloni kuran şehirlerin ticaretin ve üretimin en yoğun olduğu bölgelerde bulunduğunu görmekteyiz. Üretim dediğim zaman, her şeyin elle yapıldığını anlamanızı istiyorum, ama aynı zamanda efendileri için çalışan kölelerin olduğu dükkânlar gibi şeyleri de görebilirsiniz. Bazı durumlarda, özellikle daha sonraları, bazı dükkânların bu şeyleri üretebilmek için birçok köleye sahip olduğu bilinir. Bu durum da el yapımı olsa da bu bir endüstrinin varlığını gösterir. Bu yerlerde ticaret vardı, endüstri vardı ve bu yerler kolonilerle uğraşıyordu. Göreceğimiz gibi, bazı şehirlerde politik kavgalar, ekonomik anlaşmazlıklar ve sonunda savaşlar, iç savaşlar ortaya çıkmaktaydı ve bundan sonraki konuda da konuşacağız, buralarda bu tür kargaşaları çözümlemeye çalışırken, despot hükümdarların da ortaya çıktığını göreceğiz.

Bütün bunlar Korinthos, Megara ve herhalde Khalkis ve Eretria gibi yerler için doğruydu. Bu tip anlaşmazlıkların ve sorunların olduğu yerlerde insanlar buralardan kaçmak ve başka yerlere gitmek isteyebilirlerdi. Savaşlar, özellikle iç savaşlar olduğunda, kazanan taraflar, artık düşmanları olan kaybeden tarafları etraflarında tutmak, onların sorun çıkartmalarına izin vermek istemeyebilirlerdi ve onları memnuniyetle göndermek isteyebilirlerdi. Bunlar sadece varsayım, ama bana anlamlı geliyorlar; ne Atina'da, ne Thebeai'de, ne de Sparta'da bu tip problemlerin varlığı konusunda bilgimiz bulunmaz. Bu yine bir spekülasyon, ama koloni kuran şehirlerde nüfus artışı baskı yaratmış da olabilir. Bahsettiğim şehirlerin, koloniler kurmayan ve toprak kıtlığı konusunda fazla baskı hissetmeyen şehirler kadar fazla tarım/çiftlik alanları yoktu. Toprak elde etme isteği koloni kurma da çok önemli bir unsurdu. Bu durumda da neden bazı şehirlerin koloniler kurduğunu, bazılarının da kurmadığını anlatan öğelerden birini oluşturmaktaydı.

4. Bölüm : Kolonizasyonun Yunan Hayatındaki Önemi

Sonuçta, bu kolonizasyon furyasının "Yunan deneyimi"nin sonuçlarına yaptığı katkılar nelerdi? Aklımıza farklı birçok şey gelir. İlk önce, Yunanlılar daha önce hiç yaşamadıkları yerlerde yaşamaya başlarlar ve onların varlıkları her yaşadıkları bölgede farklı etkiler yaratır. Etkileri batı ve kuzeyde, doğu ve güneydekinden daha fazlaydı diyebilirim. Yunanlıların doğu ve güneyde kendilerinden daha uygar ve ileri insanlar arasında oturuyor olmaları bunun nedenlerinden birini oluşturur. Buralarda öğretebilecekleri ve onlara benimsetebilecekleri çok az şeyleri vardı ve bunun aslında tam tersi olmalıydı. Kayıtsız şartsız, Yunanlıların doğu ve güneydeki komşularından çok çeşitli işe yarar ve ilginç bilgi aldıklarını tahmin edebiliriz. Bu dönemde Yunanistan'a bakarsanız, bu kelimeyi daha önce kullandım mı emin değilim, ama bazı araştırmacılar bu bahsettiğimiz dönemden, İtalya'daki Rönesans'tan çağrışım yaparak, Yunan Rönesans'ı şeklinde bahseder.

Burada bir şey var, çünkü bu dönemde sanatta ve insanların düşünüşünde devrim yaratan gelişmeler de olmuştu ve Miletos'da tahminen İ.Ö. 6. yüzyılda felsefe ortaya çıkmıştı. Tabii Miletos ana yolların kesiştiği bir yerde kurulmuştu ve Mezopotamya, Mısır gibi yerlerin daha ileri bilgilerine açık bulunmaktaydı. Yunan mitolojisine, Yunan seramiğine ve Yunan tarihine bakan herkesin özellikle Mezopotamya bölgesinden buraya ciddi boyutlarda etkiler geldiğini görmesi mümkün. En erken Yunan sanatıyla bir süre haşır neşir olan herkes, -burada heykel ve tapınak mimarisinden bahsetmekteyim, Mısır etkilerinin ne denli kuvvetli olduğunu görecektir. Yani Yunanlılar oldukça işe yarar bilgiyi, becerileri ve birçok şeyleri, birazdan anlatacağım şeylere neden olacak şekilde neredeyse emmekteydiler.

Yunan toplumunun kendi uygarlıklarını doğudaki uygarlıklarla bağlantıları olmadan geliştirmeleri olasılığı düşünülür bile değil, onlardan çok fazla şey öğrenmişlerdi. Şimdi, insanlar, – bazı insanlar bu noktadan ileri atlarlar ve yanlış bir biçimde Yunanlıların yaptıklarını temel olarak –, eh, eğer çok uç bir şeyler söylemek isterseniz, kendi uygarlıklarını başkalarından çaldılar diyebilirsiniz. Eğer Yunan uygarlığına bakarsak, diyelim ki "Klasik Dönem"e bakarsak, bu diğer kültürler Yunanlıların ne yaptıklarını anlayamazlardı bile, çünkü Yunan deneyimi kendilerinkinden çok farklıydı. Ama Yunanlıların birçok önemli ve değerli şeyi bunlardan öğrendiği aslında inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak bunları kendi hayatlarına göre yontarak bundan gerçekten oldukça yeni bir şeyler, hatta sırf yeni değil, öğrendiklerinin geldiği yerlerdekilere neredeyse zıt düşecek şeyler üretmişlerdir.

Tabii bir de, Yunanlıların bağlantıya geçtikleri insanlar üzerinde yarattığı etkiler de var. Bu konuda daha önce en çok batı ve kuzeyde etkilerinin olduğunu söylemiştim, burada Yunanlılar gelmeden önce yaşayan insanlar üzerinde, ki bu insanlar uygar değildi, ya da onlar kadar uygar değildi. Büyük şehir yerleşimleri ve uygarlıkları, eskilere dayanan öğrenim sistemleri falan yoktu. Yok, onlar böyle değildi, Yunanlılar onlardan daha ilerlemiş durumdaydı ve Yunanlılardan, kendi hayatlarını güçlü ve temelden değiştirecek nitelikte olmasa da, hayatın her alanında birçok şey ödünç aldıklarını bilmekteyiz. Ama dünyanın bu köşesinde etkileşim işte böyle çalışmaktaydı.

Kolonizasyonun yarattıkları arasında en önemli unsurlardan birisi de tabii ki ticaretin gelişmesiydi. Size bahsettiğim nedenlerle bağlantılı olarak, ama tabii Yunanlıları da aşar şekilde, yeni yerleştikleri yerlerde yiyeceklere ve başka şeylere sahip olmaya başlamışlardı ve bunlar da ana şehirleriyle ticaretin temelini oluşturmaktaydı. Buralarda daha önce erişemedikleri ham maddelere erişebiliyorlardı ve belki de daha önceleri elde edemeyecekleri şeyleri üretebiliyorlardı. Bunların hepsini hem kendileri kullanabiliyorlardı, hem de eski Yunan şehirleriyle ticaret için. Bir başka değişle, bu müthiş ticari patlamayı algılamak için derin bir hayal dünyasına sahip olmanız gerekmez. Düşünün bir saniye, bu *polis*lerde, nasıl bu etkileri yaratmaktaydı?

Çoğunluğa erişmese de, ama gittikçe daha dazla insan tarım olmayan alanlardan hayatlarını kazanmaya başlıyorlardı. Ticarete giriyorlardı ve üretime giriyorlardı;

söylediğim gibi endüstri kısıtlı da olsa, yani çiftçilik olmayan birçok şey yapıyorlardı, böylece tahmin edebileceğiniz en ilkel *polis*in gereksiniminden farklı şeylerle ilgilenen yeni sosyal sınıflar veya gruplar oluşmaktaydı. Marksist kuramların etkisiyle bu yüzyılın başlarında bazı araştırmacılar kapitalist sınıfın gelişmekte olduğunu savunmuşlardı, ama bunun için elimizde hiç bir veri yok, bu fikir tamamen yanlış. Benim tahminime göre en erken tüccarlar büyük olasılıkla geldikleri yerlerde toprak sahibi aristokratlardan oluşmaktaydı ve bunlar ticaretten yaşamlarını kazanabilmek için hem fırsatlara hem de bağlantılara sahipti. Bu durumda dahi, yani sadece bir şeyler üreten ve para kazanan bir sınıfa dâhil olmasa da insanlar, bu tip işle yoğunlaşan insanlar vardı ve onların asıl ilgileri sadece *hoplit* olan diğer insanlardan farklıydı.

Burada aklınızda tutmanız gereken şeyin farklı şeylerden oluşan etkinlikler olduğudur, çünkü anlatmaya çalıştığım sosyal, ekonomik ve politik olarak bu aslında. Düşünmeniz gereken şey, bir taraftan "*hoplit* devrimi" gerçekleşmekteydi, bunu terimi kullanmaktan söylemekten kaçınmıyorum ama aslında oldukça tartışılası bir terminoloji. Gittikçe daha fazla çiftçi, *hoplit* çiftçi, bağımsız olmaktaydı ve kendi kendine yetmeye başlamışlardı. Bunların eskiden yaşadıkları gibi yaşamaya devam etmelerini beklemek doğru olmazdı, kendilerinden daha üstün olanlara saygılı kalmaları beklenemezdi, yani aristokratların önünde saçlarını çekiştirerek tüm kararları onlara bırakmaları beklenemezdi. Onlarla aynı fikirde olmayacaklardı ve devlet işlerindeki kararlarda daha etkin olmaları için baskı hissediyor olmalıydılar. Aynı zamanda, zengin insanlar vardı, çok zengin; bunlar insanların eski zenginliklerinden daha farklı zenginliklere sahipti; zenginlikleri en iyi topraklara sahip olmaktan gelmekteydi. Bir de bazılarının zenginlikleri sahip oldukları değerli şeylerden kaynaklanmaktaydı ve burada para kavramından söz edebiliriz. Sikke kavramını kullanmak istemiyorum burada çünkü bu aslında hala tartışmalıdır ve zaten Yunan dünyasında 750 gibi erken bir tarihte henüz sikke yoktu. Ama bu paranın olmadığını göstermez.

Değerli metalleri tartarak para yerine koyabilirdiniz. İncil'de bahsedildiği gibi, *şekel*, aslında para değildi, miktar gösteren birim olarak, ağırlık göstergesi olarak gümüş veya altının ağırlığını temsil ederek ortaya çıkmıştı. Bu durumda ekonomik şeylerde temelden bir değişikle karşı karşıyayız. Bütün bunlar size anlattığım koloni hikâyesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bence, bütün bu olanların politik duruma olan etkisi sonuçta iki taraflı gelişmişti. Bir taraftan değişiklikler, yani (A) *hoplit* sınıfının gelişmesi; (B) ticaret ve endüstrinin ciddi düzeyde gelişmesi ve bolluğun eski geleneksel topluma uymayan yeni insanların elinde olması; bu durumda bu insanların topluma uyabilmeleri için yeni bir sistem oluşmalıydı, çünkü bu insanlar farklıydı. Bu da sıkıntı yaratmaktaydı. Birazdan göreceğimiz gibi, sıkıntı genellikle ilk önce aristokratlar arasında gruplaşma ve mücadele olarak çıkmaktaydı, bu da bir süre sonra aristokrasinin dışındaki insanlara da sıçrayacaktı ve sonunda iç savaşa dönüşecekti. Burada savaş için en önemli grup, *hoplit* savaşçıları, ya bir tarafı ya da öbür tarafı seçmek durumunda kalacaktı ve hatta belki de iki tarafı birden.

Bunun hikâyenin olumsuz tarafını oluşturduğunu söyleyebilirsiniz. Ama bazı

araştırmacıların ortaya koyduğu gibi, ki bence bunu ikna edicidir, kolonizasyon, uzun bir süre bu sorun gibi bir yanıt oluşturmuştu. Bir tarafta bir grup insan vardı, kaybedenler, kızgın ve rahatsız veya kendi ana şehirlerinde olan bitenden memnun olmayan kişilerdi. Bu durumda kalıp savaşmaları söz konusu değildi. Arkalarını dönüp gidebilirlerdi, ki tam bunu yaptılar işte, büyük sayılar halinde. Bu da akla Amerika deneyimlerini getirmekte, genellikle değerlendirildiği şekilde, sınırlar çok değerli olarak görülmekteydi, buradaki kolonistler sayesinde yeni Amerikalıların emniyet alanı olarak görülüyordu, sonra da bunlar bağımsız olacaktı.

Amerikalılar şehirlerinde Avrupalıların tarihleri boyunca yaşadıkları korkunç sınıf çarpışmalarını ve korkunç savaşları yaşamamışlardı; çünkü gerçekten mutsuz ve kızgın insanlar her zaman batıya gidebilirlerdi, yeni yerleri ele geçirebilirdi. Demek istiyorum ki, mesela Kansas; temelde bir nevi Yunan kolonisi gibiydi, diğer yerler de bunun gibiydi. Bu hikayenin bir parçası, neden Amerika'nın erken tarihinin çok şanslı olmasını anlatan hikayenin. Anlamamız gereken, kolonizasyonun Yunanlı grupların deneyimlerine bir benzerlik oluşturuyor olmasıdır. Şimdi, 7. yüzyılın bir tarafındayız ve bahsettiğim yerlerin büyük bir kısmında yerleşimler kurulmuş, bahsettiğim dalgalar akmaya başlamıştı ve yarattıkları problemler çoğu yerleşimde hissedilecektir. Bu da bir sonraki konuya uygun bir başlangıç yaratmakta, bunu gelecek sene konuşacağız. Yok hayır, gelecek sene gibi geliyorsa da, aslında gelecek Salı.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 8. Dersin Metni

2 Ekim 2007

1. **Bölüm : *Hoplit Phalanks*'ın Neden Başkaları Tarafından Benimsememiş Olması Hakkında Üretilen Kuramlar**

Profesör Donald Kagan: Bugünün konusu olan Yunan tiranlık yönetimine başlamadan önce, benden *hoplit phalanks*ının İ.Ö. 6., 5. ve 4. yüzyıllarda çok başarılı olup olmadığı konusunda bir şeyler söylemem istendi; ben de bir yanıt vermeye çalışacağım; neden Yunanlı olmayan başka gruplar, onlarla bağlantılı olanlar göre göre kurbanları oldular, neden kendilerini uyarlayamadılar? Şunu açık seçik söylemeliyim, bu derste karşılaştığımız başka ilginç sorular gibi, size tamamen tatmin edici bir yanıt sunamam. Sadece fikirlerimden bahsedebilirim. Ama bu konu şimdiye dek tarihte olduğundan tamamen, çok daha fazla tartışmalı bir konuma gelmiş bulunmaktadır; çünkü tarihte Batı dünyasına bağlanan her şey, özellikle başka bir dünyayla ilişkiler, Batı hakkında mükemmel veya özel veya olumlu gözüken her şeyi kötülemeye çalışan bir politik saldırının parçası olmuştur. Burada çok fazla vurgulamasak da, bu kişiler bunların aslında kötü olduğunu, ya da çok muhteşem olmadığını, hatta hiç olmadığını dahi söylüyorlar. Bu da işte içinde olduğumuz durum, yani öğrencinin sorduğu soru değil de, bütün bunların içinde olduğu ve genel olarak sorgulanan durumu oluşturur.

Bu konuda oluşan mutsuzluğun kısmen de olsa nedeni, bence bu sorunun asıl yanıtı tam olarak *polis*in karakterinde saklıdır. Yurttaşların kafalarında çok ciddi boyutta bir grup *ethos*un, yani bir grup değerin olduğunu söylemeliyiz ve bunun da, Homeros'dan miras kalmış, askeri ortamlardan eksik olamayacak yiğitlik ve yeni oluşan *polis*e sadakat ideolojisiyle birlikte, bir yurttaş için en önemli unsurları oluşturduğunu vurgulamak gerekir. Aynı zamanda bir yurttaş için yeni bir tutum oluşmaktaydı bu, her şeyden önce, bir *polis*e mensup her erkek için ordusunun saflarında kahramanca savaşabilmenin onun için en önemli sorumluluğu oluşturmasıydı bu. Bundan çıkan gelişmeler tabii ki hikâyenin sonlarına doğru tamamen rastlantısal olur; yani bu geliştirilen ve ellerinde zaten olan silahları ve savunucu zırh içeren savaş tekniğini bu oluşan *ethos*la birleştirince, bir bütünlük gerektiren *phalanks* oluşmuştu ve bu da bireylerin sıradan konumlarına olan saygılarına ciddi boyutta dayanmaktaydı, bu da aynı zamanda *polis*in önemli bir karakteristiğini oluşturan amaçların ortaklığını da belirlemekteydi.

Tabii ki, her tür devletin, her tür insanın, her tür kabilenin kendi içinde bir birine bu nitelikte bir sadakati bulunmaktaydı, yoksa bir bütün olarak zaten ayakta duramazlardı. Ama bu sadakat bağlarının ne denli kuvvetli olduğu ve ne denli insanları etkilediği arasında ciddi düzeyde farklılıklar bulunmaktaydı şüphesiz. Aynı insanlar arasında tarihin farklı zamanlarında bu kavramın gücünü ve buna olan bağımlılığı ve hatta fikir olmaktan öteye gitmiş olduğunu görmek mümkündür. *Polis*te yaşayan her Yunan

erkeğinin kanına girmiş ve çoğalmış bir kavramdı bu; diyelim ki, 7. yüzyılda, hatta daha da erkenden başlayarak ve *polis*in otonom ve bağımsız kaldığı sürece dayanmaktaydı. Perslere karşı gelen Yunanlılar buna güzel bir örnek oluşturmaktadır, çünkü Yunanlılar Perslerle Yunanlı olmayan yabancılarla savaştıklarından daha fazla savaştılar; Persler de ayrıca oldukça zorlu bir grup oluşturmaktaydı. Hatırlarsanız, bu dünyada Persler tanıdıkları tüm güçleri yenmişti ve kocaman, herkese göre kocaman bir imparatorluğu kontrol ediyordu, kendi bildikleri dünyada da büyük alanlara egemenlik kurmuşlardı. Dolayısıyla Yunanlılar için Persleri yenmek sıradan bir şey değildi; bu tabii ki herkesi şaşırtan ve açıklama gerektiren bir şey olacaktı. Gerçekten, bu ortaya attığım soru, yani üzerinde yoğunlaşmamız gereken şey, aslında Perslerin neyi yanlış yaptığı olmalıdır.

Bu durumda, sorunun yanıtı aslında çok zor değil kanımca, çünkü Pers İmparatorluğu birçok farklı yerden onların boyunduruğuna girmiş birçok insandan oluşan bir karmaydı ve bunların Pers Kralı'yla olan bağları neredeyse mesleki diyebileceğimiz bir nitelikteydi, yani onlar köle konumuna girmişlerdi. Pers Kralı ne yapmalarını söylerse, onu yapmaları gerekmekteydi, hatta buna zorunluydular ve onlardan da beklenen buydu. Ama kral da fanatik değildi, beklentileri bu insanlardan olanaksız şeyler içermemekteydi. Hatta Pers kontrolü, birçok açıdan, başkalarına kıyasla daha kolay, cömert ve daha az etkileyici olarak nitelendirilebilinirdi. Mesela, din açısından bakarsak kimseyle uğraşmamışlardı; insanların dini inançlarına ve ibadetlerine hiç karışmamışlardı. Aranızda Tevrat'ı okuyanınız varsa, hatırlarsınız ki Persler önemli noktalarda ortaya çıkar ve onlara herkes tarafından çok iyi davranılmıştır. Bir iki tane kötü Pers de bulunmaktaydı, ama bunlar bastırılıyordu. Persler genelde iyi davranıyordu; bunlar Yahudilere iyi davranan sayılı gruplar arasındaydı, çünkü kendi dini hayatlarında Yahudilerin yaptıkları onların umurlarında değildi, ancak Persler için önemli olan iki ciddi ve temel konuyu tatmin ettikleri sürece… Bunlar da kral adına askeri görev ve vergilerin ödenmesiydi. Bunları tatmin ettiğiniz sürece ve sorun çıkartmadığınız sürece, Perslerin açısından başka bir şey düşünmeniz gerekememekte idi.

Peki neden o zaman Persler bu benimseyemediler? Çünkü ordularının çoğu Pers bile değildi de, ondan. Yani bu nitelikte bir savaş şekli için birbirlerine bu adamların çoğu gerekli yakınlığı taşımıyorlardı. Bir ikinci neden ise, Perslerin kendileri ve onların Aryan müttefikleriydi, yani Medler; Perslerin savaşlardaki başarıları süvari sınıfına dayanmaktaydı, doğalarında bu vardı, gelenekleri böyleydi ve bu konuda çok üstünleşmişlerdi, dolayısıyla en iyi Pers savaşçıları atlı oluyordu. Piyadeleri de vardı tabii ve bunlar da oldukça iyiydi, ama biraz abartıyor olsam da, *polis* için gerekli olan temel şey, piyadelerin özveriyle savaşmalarıydı ve aslında bunlarda olan eksiklik buydu. Neyse ki, bu sorun aslında çok fena değildi, çünkü Spartalıların hikâyesine baktığımızda, ki bunlara tiranlardan sonra geleceğiz, size şiir okuyacağım, bu da Spartalılar'ın talimleriyle ilgili aslında. Yunan *ethos*unun, yani Yunanlıların kayıtsız şartsız bağlılık duygusunun nasıl bir şey olduğunu çabucak göreceksiniz; hatta hayatlarını toplumun en önemli güç odağı olan *polis* için riske attıklarında bile…

Buradaki yanıt aslında, alıştırma ve inanca dayanarak çıkmış manevi bağımlılıktır.

Bundan dolayı Yunanlılar *phalanks*a dayanabiliyordu ve bir de, tarihi bir kaza olan bu savaş tekniğinin oluşması söz konusuydu. Burada vurgulamak gerekiyor ki, Antik dönemde Yakın Doğu'da, Yunanlılar ortaya çıkmadan çok daha önce, sıkı bir şekilde örgütlenerek savaşan silahlı piyadeler çoktan vardı. Mesela Asurlular buna güzel bir örnek oluşturur. Asur savaş stiline bakarsanız, bu aslında Yunan savaş stiliyle aynı şey değildir; keşke Asur savaş stili hakkında daha fazla bilgi sahibi olsaydım, size söyleyecek daha çok şeyim olurdu. Aslında bu konu hakkında ne kadar ayrıntılı bilgimiz var onu da bilmiyorum, ama elimizde Yunan tarafı hakkında net bir detay var, bu da, savaş ekipmanının ve organizasyonunun ötesinde bir boyutunun olmasıdır. Bu aslında kafalarındaki ile dolaysız bağlantılıydı. Modern dünyadaki savaşlar hakkında bir fikriniz varsa, yani bugün hakkında, orduların görevlerinde başarılı olup olmamalarında kafalarındakilerin ne denli önemli olduğunu biliyorsunuzdur. Tahminimce her ordu, diyelim ki her iyi ordu, bazı alanlarda iyi ve talimlidir, kendi toplumları hangi alanlarda onların ne denli başarılı olacakları konusunda onlara bir alt yapı hazırlamıştır. Eğer bunları alıp başka yönlerini kullanarak savaşmaya zorlarsanız, bazen hiç başarılı olamayabilirlerdi, kendi bildikleri şekilde savaşmaya devam etmeyi tercih edeceklerdi.

İşte böyle, aralarında oldukça büyük bir yakınlık olduğunu söyleyebilirim ve daha sonra benden çok daha zeki birinin çok önce söylediklerine geri döneceğiz. Yani askeri gücü yaratan ve kullanan toplumun doğası ve askeri gücün savaş tekniği ile başarabilecekleri arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Size Aristoteles'in zamanında bu karakteristikler hakkında yazdıklarından ufak bir melodi veriyorum, hani geçen gün bahsettiğim gibi… Rejimin karakteri ve savaşın karakteri; bahsetmiştim size bunlardan. Eğer ordu süvarilere dayanıyorsa, aristokratik ya da oligarşik demekti. Eğer ordu merkeze dayanıyorsa, demokratik demekti falan filan; umuyorum ki size bu soruyla ilgili bir şeyler anlatabilmişimdir.

2. Bölüm : Yunanlıların Tiran Anlayışı

Şimdi artık Yunan tiranlığı kavramına dönebiliriz. Zorba yönetim, yani tiranlık, İ.Ö. 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır; belki değil, yok ama, bence, 8. yüzyılda başlayan kolonizasyon furyasıyla aynı nedenlerden dolayı, benzer bir gelişim geçirerek ve bu furyadan etkilenerek ortaya çıkmıştır. Bu fırtınalı, devamlı değişen yeni tip rejimin ortaya çıkmasında katkıda bulunan, toplumdaki etkin bütün dinamikler eriyip gitmeden evvel, Yunanlılar arasında üç kuşak süren devamlılığını korumuştu. Bu, Yunan toplumunda uzun bir zaman sürmeyen bir dönüşüm evresiydi, ama önemsiz de değildi, ne olsa olsun, üç kuşak devam edebilmişti.

Peki, tiranlık neydi? Kelimenin kendisine bakarak başlayalım. *Tyranneia* kelimesi 'zorba yönetim,' *tyrannos* da 'tiran,' yani 'zorba hükümdar' anlamına gelir, ama bu kelime etimolojik olarak aslen Yunanca değildir. Yunanlıların başkasından ödünç aldıkları bir kelimedir ve toplumlarında oluşan bazı özellikleri anlatmak için kullanmışlardır. Tahminen Lidya'dan alınmıştı bu, hani Anadolu'daki Yunanlı sahil yerleşimlerinden içeride bulunan kraliyetten… Yunan perspektifinden bakıldığında tiran kavramına uyan

ve ilk adı geçen Lidya kralı, 685 ve 657 yılları arasında hükümdar olmuş Gyges adında bir adamdı. İlk defa Yunanca'da *tyrannos* kelimesi veya buna benzer bir şey, Arkhilokhus adında bir şairin yazıt parçalarında ortaya çıkar. Çok ilginç bir karakterdi bu şair. Şansımıza, bazı şiirleri kısmen elimize geçmiştir. Hatta, son birkaç onyıldır ilk defa, kaybolduklarından beri ilk defa, tam olarak bir lirik şiiri elimize ulaşmıştır. Her koşulda şairin geç dönem şiirlerinin bir kısmı korunmuş bulunmaktadır; bir yerde der ki, "Ne altın gibi Gyges'in zenginliliği umurumda, ne de şimdiye dek ona gıpta ettim. Tanrıların işini kıskanmam ve kibirli tiranlığı arzulamam." İşte burada tiranlık ilk defa ortaya çıkmış durumda bize ulaşmıştır.

Bu ufak kelime koleksiyonundan dahi Yunanlıların tiranlıkla ne demek istediklerini anlamak mümkün. Kendi bakış açılarından bakıldığında muhteşem bir güçten ve onun 'altın gibi Gyges'inden bahsediyorlardı, bu da bir kaza değildi. Zengin Gyges demek istiyorlardı; tiranlar çok zenginlik ve güç seven insanlardı ve tabii bir de hükümdarlardı. Şairlerin *tyrannidos* için anlatmaya çalıştıkları, onların kibirli despot olmalarını, başkalarına eşit değil, de ama meşru kral olduklarının yanı sıra asıl kölelere hükmeden efendi olduklarını vurgular. Yunan perspektifinden çıksa da, bu kavram Doğudan gelmektedir ve Yunanlılara özgün değildir, Yunan deneyimi için yeni bir şeydir ve daha önceki efsanelerinde bile benzer bir şey bulunmamaktadır. Bunlar tiranlık olgusunun çevresindeki kavramları oluşturuyordu. Bunlara en yakın gelen Yunanca kelime, aynı kavramı vermese de *monarkhos*tu, normalde 'tek olan lider,' yani bir 'tek hükümdar' anlamına gelen, bizim monark kelimemize daha uygun olarak algılanmalıdır.

Biliyorsunuz, Yunanca'da böyle bir kelime gerekliydi, çünkü bu, Yunanistan'da doğal bir olgu değildi. Daha önceden de biliyorsunuz, Homeros'un dünyasından başlayarak ele aldığımız Tunç Devri'nden sonraki her rejim, İlyada ve Odysseia'da olduğu gibi, bir kaç kral içermekteydi; evet, bir de *generalissimo* vardı, yani Agamemnon…, hatırlarsınız… Ama bunların hepsi birer kraldı. Yani tek bir kral yoktu; işte bu Yunanlıların etrafa bakış biçimiydi, aslında dünyanın neresine bakarsanız bakın, tipik olan rejim, öyle ya da böyle, monarşiydi ve sınırsız güç idi. Yunan bakış açısına göre Yunanistan'da kimse tek olarak tüm güce sahip değildi, ama başka yerlerde krallar buna sahipti.

Yunanlılar *tyrannos* veya *tyranneia* kelimesine bir başka anlam daha yüklemekteydi; bu da, 'meşru yollardan olmayarak ele geçirilen güç' idi. Yunanlılar, *basileus* konumundakilerin babaları da *basileus* olduğundan bunu anlıyorlardı; bu rejim de kraliyet kavramıyla bağlantılı ve tamamen meşru bir rejimdi. Şu an baktığımız bu dönemde Yunanlılar kraliyet sistemi içinde yaşamıyordu, ama bu sistemi de gayrı meşru olarak algılamıyorlardı. Kraliyet meşru idi, tiranlık ise değil; işte şimdi bu konudan bahsedeceğim size. Ama bunun ayrıntılarına girmeden önce, daha sonra Klasik Dönem'deki Yunan düşünüş tarzında görülen bazı niteliklerinden daha bahsetmek istiyorum. Bu aslında, vurguladığım gibi, despotik bir düzendi. Meşru değildi ve meşru olmayışı, kısmen de olsa, sorumluluk sahibi olmamasına dayanmaktaydı. Bir *tyrannos* kendisini açıklamak durumunda değildi ve kimse bunu kendisinden isteyemezdi dahi. Eğer istemiyorsa kimseye akıl danışmak durumunda değildi. Kimsenin onayına ihtiyacı

yoktu. Bütün bunlar onu gayrı meşru kılıyordu. Sorumsuzluk kısmı bence bu tabloyu tamamlayan bir başka unsurdu, çünkü göreceğimiz gibi Klasik Dönem'e gelindiğinde Yunanlıların herhangi bir rejimde teknik açıdan sorumluluk sahibi olması gerekmekteydi. Birilerine hesap vermek durumundaydılar, çünkü felsefelerinin merkezinde olan kavrama göre hiç bir insana nihai güçle güvenilemezdi. Çünkü bu kötüye kullanıma açıktı; bunu zorbalıkla kötüye kullanabilirlerdi ve kötüye kullanım genellikle cinsel şiddetle ilintiliydi, ama aynı zamanda başka formlarda da ortaya çıkabilirdi.

Arkhilokhos'un bu konuda bize sunduğu açıklamalardaki zengin sözlerine geri dönelim. Diyor ki, "Tanrıların işini kıskanmıyorum". Bunun bu konuyla ilgisi neydi ki? İşte, tiranlık konusunda, Yunan bakış açısına göre tiranlarla olan sorunlardaki en büyük özellik tiranların kendilerini tanrılara rakip olarak görmeleriydi, çünkü kendilerini ilahi olarak kabul ediyorlardı, ya da en azından tanrılar gibi davranabileceklerini düşünüyorlardı. Güç ve zenginliğe sahip olduklarından ve kimseye hesap vermek durumunda olmadıklarından, istediklerini yapabiliyorlardı ve bu da onları gerçekten korkunç kılıyordu. Bu tür tanrı gibi davranmaya Yunanlılar *hybris* diyordu, bu kibirli, şiddet dolu, bu küstah davranış içeren güç göstergesi anlamına geliyordu. Klasik Dönem anlayışının temelinde bu yatmaktaydı. Ama Klasik Dönem'de dahi, -- zannedersem tüm araştırmacılar da benimle hemfikirdir --, bu kavram erken döneme ait özelliklerdendir ve akıllarda kalan tiranlığın ne denli korkunç bir şey olduğu anlayışı değil de, asıl tiranlığın meşru olmayan yolardan ele geçirildiği fikrini vurgular.

Normal olarak ilerleyen yaşamın bir parçası olarak görülmemekteydi, bunu daha önce de size söylemiştim. Oidipus Tyrannus, yani Kral Oidipus buna çok iyi bir örnek oluşturur. Bakın bunu kimse Tiran Oidipus olarak çevirmez. Bunu yapmakta da haklıdırlar, çünkü yoksa bizi yanlış bilgilendirmiş olurlardı. Biz tiran kavramını hep kötü anlamda kullanmışızdır. İyi tiran yoktur. Ama çeviriyi hep *Oidipus Rex* olarak görebilirisiniz, Latince olarak *Rex* 'kral' demektir. Yani, Kral Oidipus'a tamam… Hatta, *Oedipus Rex* de yanlış değil, çünkü Romalılar krallarını genellikle kötü olarak görürler; biraz da olsa bu kavram krallarıyla bağlantılıdır, ama Yunanlılarda, ta başından beri böyle bir şey yoktu.

Gyges ile aynı dönemde yaşayanlar ve sonradan Yunanistan'da ortaya çıkan tiranlar bu terminolojiye uygun görülmüştür. Tahminen bu daha sonra ortaya çıktı, ama bundan da tam emin olamayız. Yunanlılar için anlamı çok daha tarafsızdı, genel ahlaki bağlantısı henüz oluşmamıştı. Sadece başka şeylerden, özellikle iki şeyden, daha fazla anlamı vardı. Tek insanın denetimini vurgulamaktaydı, ki bu her zaman birilerinin baş kaldırmasına neden olacaktı, ama yine de kabul edilebilinir gibi görünüyordu; bir de, doğallıkla anayasaya aykırı oluşu göz ardı edilemezdi. Bu geleneksel yollardan geçerek gelişmişti; zaten Yunan yasaları veya gelenekleri hep doğal yoldan oluşmuştu.

3. Bölüm : Yunan Tiranlığının Yükselişi

İşte genel görüntü böyleydi; artık konu hakkında bilgimiz çok olmasa da Yunan toplumunda tiranlığın nasıl çıktığından bahsedebiliriz. Bu aslında daha geç dönemdeki

kaynaklara dayanmamız gereken bir konu ve eğer bu dönemden elimizde tiranlar hakkında hiçbir şey yok, dersem size yanlış bilgi vermiş olmam burada, sorun da bu ite; ama biraz uğraşmak gerek. Ayrıca bunlar hakkında anlatılar çok kısıtlı, olanlar da parça parça, bir şeyler toplamak ve bunlar ne demek, diye sorgulamak gerekmekte. Her neyse, Yunan geleneğine göre, ilk adı geçen tiran Argos'lu Pheidon'dur, Aristoteles *Politika*'sında bundan bahsetmişti, oldukça ilginç şeyler anlatmıştı. Buna birazdan geri döneceğim, ama Yunan geleneğinde Pheidon hakkında anlatılanların gerçekliğine dair birçok söylenti bulunmaktadır. Argos kralıydı, biliyorsunuz, Argos Homeros'ta büyük, güçlü ve önemli bir şehirdi; Argos Mykenai'yı ve başkalarını da kontrol etmekteydi. Buranın kralı çok büyük ve önemli bir alana hükmetmekteydi.

Argoslular ve kralları Pheidon, Peloponessos'daki en etkin güç olan Sparta'yla anlaşmazlıklar yaşamışlardı ve 668'de Hysiai'da bir savaşta yenilmez Spartalıları alt edebilmişlerdi; bu hiç de hafife alınacak bir şey değildi. Artık üstün olmuşlardı, ki bu da bundan sonra oluşacak birçok ortam için yeterliydi: Mesela, Pheidon Olimpiyatlarda başkan olarak seçilecekti. Bu çok saygın bir konumdu ve gerçekten bu kişiye olan saygının derinliğinin işaretiydi; bu durum da Argosluların ve Pheidon'un Peloponessos'da baskın güç olduğunun göstergesiydi. Elimizde bir başka daha veri bulunmakta ve hatta o bundan daha da güzel. Elimizde olan kesin bir bilgi bu. Pheidon veya Argos'un tüm Peloponnessos'ta tek bir ağırlık ve ölçüm sistemi benimsettiğine dair bir bilgi bu; bundan sonra Peloponessos'ta herkes bu ağırlık ve ölçüm sistemlerini kullanacaktır, hatta buna Peloponessos Ağırlık Birimi denir. Eğer bir bölgeyi etkin denetim altında tutamıyorsanız, böyle bir şeyi zaten benimsetemezsin. Kontrol konusunda bunun kadar temel bir gösterge olmazdı. Bu da aslında hikâyenin doğruluğunun bir işaretini oluşturmaktadır.

Pheidon aynı zamanda *hoplit* ordusunun komutanıydı ve kendi başarısı *hoplit* ordusunu başarılı bir şekilde yönetmesiyle bağlantılıydı. Bu aslında bazı araştırmacıların tiranların çıkışı konusunda söylediklerine oldukça uyar. Kimse bunu evrensel olarak görmüyor, ama farklı olan şey, *hoplit phalanks* savaş sisteminin ortaya çıkmasıyla ön plana çıkar ve bu da *phalanks* komutanlarının toplumların kontrol gücünü ele geçirmek istediklerinde ne denli başarılı liderler olabilecekleri konusunda belirleyici bir durum yaratır. Yardım gerektiğinde komuta ettikleri kendi ordularına güvenebilmekteydiler, – tabii bu ne denli sizi sevdikleriyle, aralarında ne denli popüler olduğunuzla bağlantılıydı; onların savaş gücüne ihtiyacınız olduğunda, eğer patron olmak istiyorsanız, bu sizin en değerli şansınızı olacaktı. Tabii gelenekler de burada Pheidon'un krallığı nasıl aldığını desteklemektedir.

Bu konudan ayrılmadan evvel, ufak bir noktayı daha ele almak gerekli. Ağırlık ve ölçüler demiştim. Antik yazarlara batığımızda, Pheidon'un bu konuda ilk kişi olduğunu vurgulayan detaylar bulunmakta, -- bunu ben dikkati ve harfi harfine söylemek istiyorum, bütün bunlar tartışmaların bir parçası aslında. Kendisi Aegina adasında ilk gümüş sikke bastıran kişiydi. Bu dönemden evvel Yunan topraklarında sikke kullanılmıyordu, ama bütün bilgili, profesyonel ve becerikli kişiler ve bu konuyu çalışan neredeyse herkes, bunun yanlış olduğunu savunur. Yunan dünyasında henüz sikke yoktu ve bundan sonra da uzun süre olmayacaktı. Bu aslında bir mit. Üzgünüm ama, uzman

veya nümismat olmamama rağmen ve herkesin bana karşı olmasına rağmen, herkesin yanlış olduğunu düşünüyorum. Sizi bu argümanın ayrıntılarını dinleme işkencesine maruz bırakmayacağım, ama aklınızın bir köşesinde tutun, bir gün birisi eline benim bu konuda haklı olduğumu gösteren kesin kanıt geçirecek, işte o zaman ortaya çıkar dersiniz, "Tamam işte bu!" Ama bu konuda bu alanda ağırlığı olan kimse henüz benimle hemfikir değil. Belki iki üç kişi, o kadar…

Pheidon hakkında bir başka önemli özellik daha: Aristoteles diyor ki, "O tiran olan bir kraldı" ve artık Yunanca kelimeleri biliyor olmalısınız, "Bir *basileus*du, sonradan *tyrannos* oldu." Nasıl yaptı bunu? Takdir edersiniz ki, bir adamın kral olması için onun buna hakkı olduğunu düşünürsünüz; acaba meşru olmayan bir şey olan tiranlık nasıl kazanılıyordu? Ancak, ama tabii daha önce kendi şehirlerinde bulunan erken Yunan kralları hakkında öğrendiklerimize dayanarak, -- Homeros'un krallarına dayanarak, bunların gerçek *monarkhos* olduklarını tahmin edebiliriz; ama fazla güçlü krallar değillerdi onlar. Herkese hükmetmiyor ve emir vermiyorlardı. Belki de birbiriyle aynı konumdaki bir grup aristokrat arasında en çarpıcı, en iyi bağlantıları bulunan veya en asil kişilerdi. Eğer Pheidon'un da bu noktadan başladığını düşünürsek, – sizin anlayacağınız gibi hikaye kurguluyorum --, o zaman, Argos *phalanks*ının başında olmalıydı ve Spartalıları yenerek müthiş bir başarı kazanmıştı, Argos'u Olimpiyatların başkanlığına getirmişti, Peloponessos'daki halka ağırlık ölçüsü vermiş, Allah yardımcımız olsun, sikke getirmiş ve bu şekilde asıl patronmuş gibi davranmaya başlamıştı; çünkü o bunu yapabilecek konumdaydı ve insanlar da bunun farkındaydı ve "Bakın, o artık kral değil, kendini *tyrannos* yaptı" diyebilmekteydi. Aristoteles'in yazdıklarından işte bu şekilde bir anlam çıkartıyoruz.

Şimdi, sormamız gereken soru, Yunanistan'da ne zaman bir *tyrannos*un güç kazandığını düşünürsek, o zaman sormamız gereken soru şudur: "Tamam kral olmak istiyordu, popüler falandı, ama gerçekten gereki olan neydi?" Askeri güç lazımdı, çünkü ona karşı gelecek kişiler olacaktı ve kanımca, yine burada özgün bir fikir yok aslında, ama, bu devletlerde ortaya çıkmakta olan *hoplit* ordusuyla olumlu bir bağlantının kurulu olması bu hikayenin bir parçasıydı. Neden bu *hoplit*ler tiranlığı destekliyordu? Aslında kendi gelecekleri hakkındaki görüşlerine veya bağımsız konumlarına ve *hoplit* çiftçisinin bir parçası olan özgürlüklerine uymamaktaydı. Bunun için yanıt, herhalde eski aristokrasinin güç üzerindeki etkisini ve tekelini kırmak için yapılması gereken bu idi ve de bu olmalıydı. Onlar herhalde *hoplit* ayaklanmalarıyla ve gelişen *hoplit*lerden oluşan toplumla değişime karşıydı. Bu durumda, gelişmelerin çerçevesinde ilerlemeyi sağlayabilecek bir liderin peşi sıra gittiler ve yeni bir anayasayla yeni bir devlet kurmak amacıyla aristokrasinin gücünü yok ettiler. İlk adım tiranlıktı, çünkü ancak geldikleri yere bunun sayesinde ulaşmışlardı.

Bu durumda, emin olabilmemiz için elimizde gerekli sağlam veriler bulunmadığından, *hoplit* gelişimini toplumda oluşan diğer değişikliklerle teorik olarak ilişkilendirmek gerekecektir; mesela ekonomik değişim, yani ticaret gittikçe daha önem kazanacak ve bu bir basit endüstriye dönüşecektir. Artık toplumda sadece para kazanmak için

yapılanlarla bağlantılı olarak ilerleyen insanlar bulunmaktaydı ve aynı zamanda kontrolü elinde tutanlar da vardı, bunlar bu kontrolü ellerinden kolay kolay bırakmayacaklardı; bu da değişime yardımcı olmuştu. Düşünelim bir, *hoplit* çiftçileri zamanlarınının önemli bir kısmını savaşarak geçiriyorlardı, ama bir araya gelip toplumdaki başka dengelerden destek alarak değişime ihtiyaç duymaya başladılar. Bu da, erken dönem kolonilerin bulduğumuz yerlerle güzel bir bağlantıda olduğunu gösterir.

Argos özel bir yerdi, ama Argos nitelikli tarımsal araziye sahip olmanın yanı sıra, erken dönemlerden itibaren ticaretle de ilgilenmişti. Bu da iyiydi işte. Bunun yanı sıra, kolonizasyonda çok etkin olan birazdan bahsedeceğim üç şehir bulunmaktaydı, – bunları geçen konuşmamdan tanıyor olmalısınız: Korinthos. Bir de henüz söz etmediğim ufak bir şehir olan, Sikyon adı verilen ve Korinthos'in hemen yakınındaki şehir; vurgulamak istediğimiz, kesinlikle orada olan gelişmelerin bir parçası olmalarıydı. Burada da erken dönemde bir tiran ailesi bulunmaktaydı. Megara, – Sikyon'un Korinthos'in biraz güney ve batısında, Megara'nın da Korinthos'un kuzey ve batısında bulunduğunu vurgulamalıyım. Korinthos'un Isthmos'un hemen sağında ve etrafında… Tiranların ortaya çıktığı bu erken devletler aynı zamanda koloni hareketlerinde de oldukça etkindi. Eğer anakaradan uzaklaşırsak, yine, Miletos'un da oldukça erken bir dönemde bir tiranı olduğunu söylemek gerek; tahmin edilebileceği gibi, çünkü burası da o dönemin genel görüntüsüne uymaktaydı.

Atina gibi yerlerde erken dönemlerde tiranlar yoktu. Meşhur bir tiran olacaktı, ama buna daha sonra geleceğiz. Oidipus efsanesine karşın Thebai'de hiç tiran olmamıştır. Sparta, doğallıkla, hiç bir zaman bir tirana sahip olmamıştı, bu durum da çoğu araştırmacının fikrini doğrulamaktadır. İşte böyle elinizde birçok veri bulunmakta ve çoğalan nüfusun yarattığı baskı, aristokrasiye meydan okuyan yeni gruplar ve bunların arasındaki *hoplit*ler… Korinthos'a gelirsek, buradaki tiranlık Kypselos adındaki birisi tarafından kurulmuştu; Kypselos hakkında anlatılan hikayeler, konuştuklarımıza oldukça uygun gözükür. İlk başta o bir *polemarkhos*du, yani bu demekti ki, o bir savaş *arkhon*uydu, bir savaş komutanıydı. Korinthos'da ordunun komutanı ve de aynı zamanda *hoplit* ordusunun generaliydi. Ancak Pheidon gibi kendisi bir kral değildi; efsaneye göre, -- aslında efsane dememeliyim, çünkü bu aslında bir efsanevi hikaye değildi, hikayeye göre –, ama aslında bu hikaye de değil, diyelim ki gelenek. Geleneğe göre, Kypselos bir *patrician*dı, yani bir aristokrat ve halktan birinin evliliğinden çıkmış bir aileye mensuptu.

Bu aslında tipik olarak tarihi gelişimin bir parçasıydı; devrimlerin önde gelenleri ve sorun çıkartanlar genellikle marjinal kişiler olur, ancak doğuştan toplumun üst tabakalarıyla bağlantıları vardır veya sosyal olarak üst düzeylerle bağlantıları olduğunu düşünürler; aynı zamanda irite olmuş, kızgın, kıskanç ve dolayısıyla ellerine güç geçirebilmek için birçok şeyi göze alacak durumdadırlar. Demek istediğim, Napoleon bir Korsikalı aristokratik aileden gelmekteydi. Eh tabii ki, Fransızlar bunu – nasıl diyorsunuz, bir kelime kendi kendisini doğrulamıyorsa? Nasıl deniyordu? Paradoks değil, *oksimoron*, evet bu işte. Fransızlar bunu *oksimoron* olarak algılıyordu, Korsikalı bir aristokrat; bu

gülünçtü. O kendisini böyle hissediyordu ve sanırım buna Fransızların tavrı ve kendi içinde bulunan ve öne çıkabilmek için gerekli azim yardımcı olmuştu. Her neyse, Kypselos bu gruptan birisiydi. Korinthos'un tiranlığın ortaya çıkmasından önce zaten değişik bir *polis* olduğunu vurgulamalıyım; her *polis*te anladığımız kadarıyla, bir aristokrasi vardı ve bu da bir sürü, bir sürü, bir sürü aile içermekteydi. Ama Korinthos bütün aristokrasilerin en kısıtlısı idi. Bakkhiadai olarak adlandırılan tek bir aile tüm rejimi tekeline almıştı; sorun çıkartmaya başladığınızda ve başka devletlerdeki kuvvetli kişilerden yardım almaya başladığınızda kolaylıkla dışlanabiliyordunuz.

Böylece Kypselos askerlerden ve mutsuz olan insanlardan oluşan bir askeri birlik kurup Bakkhiadai'e saldırdı; ya onları öldürdü ya da onları sürgüne gönderdi ve en azından en basit gözle bakıldığında, en başarılı tiranlıklardan birisi olarak kendi rejimini kurdu, ama ne kadar zaman dayanabildi? Kypselos, örneğin, kendi tiranlığını oğluna bırakarak kendi yatağında öldü, sonra oğlunun da tiran olan başka bir oğlu oldu, ama sonunda atmayı başardılar onu, bunların sonu oldu. Ama Kypselos'un ailesi çok başarılı olmuştu ve onlar hakkında bilgiye sahibiz. Kolonizasyona çoktan başlamış olan Korinthoslular, Kypselos zamanında daha da gelişmişti; Kypselos'un tiranlık dönemde Korinthos kolonizasyona kuvvetli bir biçimde, çoğunlukla Yunanlılar'ın açısından bakıldığında, oldukça boş görünen batıda devam etti; işte bu şekilde Korinthos'un kolonilerinin kıyılarda uzandığını görmek olası: Korinthos Körfezi'nin kuzey kıyısı boyunca, -- Peloponessos'un kuzeyi güneye oranla daha az Yunan ve daha çok barbardı. Yunan topraklarının sonuna, yani olabildiğince batıya giderseniz ve burada sağa dönerseniz, Adriatik bölgesinden yukarı çıkıyor olursunuz – özür dilerim, İon Denizi ve bundan sonra da Adriatik.

Burada uzanan Korinthos kolonileri ve Kypselos için, -- bence farklı arkeolojik buluntular tarafında doğrulamakta --, ticaret en önemli konulardan birini oluşturmaktaydı ve ekonomi açısından bakıldığında Korinthos Kypselos ailesi döneminde ticaret sayesinde çok fazla gelişmişti. Ama bunların hiç birisi şaşılası değildir, tüm bunlar bahsettiğimiz Yunan tiranlık döneminin normal özelliklerindedir. Bunun yanı sıra, bildiğimiz kadarıyla, diğer tüm tiranlar gibi Kypselos da kendi gücünü diğer Yunan devletlerinin yapmadığı şeyleri yapmaya kullanmıştı, bu da insanlardan vergi toplamaktı. Anlamanız gereken şey şu vergi toplama kavramı herhangi bir Yunanlıyı gerçekten çok kızdırmaya yeterliydi. Tiranlık yokken vergi de yoktu, yani doğrudan vergi yoktu. Yunan dünyasında özgür *polis* dönemlerindeki vergi normal olarak ticaretin içindeki gümrük vergisiydi. Ama *hoplit* çiftçisi vergilendirilmiyordu. Vergi ödemek, barbarların kralları için yaptıkları bir şeydi, bu da çok güçlü bir duygudan kaynaklanıyordu. Bu tip insanlara bugün Amerika'da Cumhuriyetçi deniyor.

Kypselos ve çocuklarının diğer tiranlar gibi çok zengin olması şaşırtıcı olmasa gerek. Ellerine geçen gücün yanı sıra zenginlikleri de şüphe götürmez, patlama yaşayan ticari bağlantılarından kazandıklarından ve sonra da vergilerden ellerine müthiş bir zenginlik geçmişti. Ellerine bir anda birileri ciddi boyutta zenginlik veriyordu ve bu o kadar ciddi bir boyuttaydı ki, bununla bağlantılı ortaya başka bir tablo çıkmaktaydı.

4. Bölüm: Herodotos'un Sikyonlu Orthagoras Öyküsü

Sikyon'a gitseniz, burada tiranlık içeren başka şehirlerde gelişip gelişmediği tam belli olmayan başka bir öğeyi görebilirsiniz. Ama Sikyon'da etkin olduğu kesindi. Buraya tiranlığı getiren kişinin adı Orthagoras'dı; bir kez daha, hakkında öğrendiklerimiz arasında onun bir *polemarkhos* olduğu yer almalı, yani *phalanks* komutanı olduğu… Bunu anlamaktayız. Başka bir hikaye der ki, o aslında bir başkandı, ama bu *Escoffier* ya da onun gibi bir şey olduğu anlamına gelmez. Yani demek istediğim, konumu aslında çok yüksek değildi, bu da onun toplumun alt kademelerinden geldiğini göstermekteydi. Bu bilgiyle ne yapmamız gerektiğini bilmiyoruz; şaşırtıcı ama doğru… Tarihte bir noktada hala tiran olan çocuklarının birisiyle karşılaşıyoruz; tahminen oğlu, Sikyon'lu Kleisthenes. Bu ismi aklınızda tutmaya bakın ve doğru hatırlayın, onun çocuklarından birisiyle karşılaşacağız, bu da Atinalı olacak, adı da Kleisthenes; zaman içinde daha sonra olmasının yanı sıra tamamen farklı da olacaktı onun konumu; tiran değil, bundan çok farklı… Sikyonlu Kleisthenes'i anımsayın ve sonra da Atinalı Kleisthenes'i…

Elimizdeki verilerin geldiği asıl kaynak, Herodotos'tur; Sikyon'da henüz rastlamadığımız bir politik baskının tablosunu yaratır, bu da aslında etnik kökenlere ve etnik farklılıklara dayanır. Burada gördüğümüz, kayıtsız şartsız, Dor öncesi Yunanlıların Dorlar tarafından yenilmeleri ve fethedilmeleriyle bağlantılıdır; bu gruplar yüzyıllarca birbirinden ayrı tutulmuştu, biri üst, biri de daha alt tabakayı oluşturuyordu. Burada olan aslında, tiranların güç kazanmasıyla bağlantılı olarak normalin tersi söz konusuydu: Üstün liderler Dor karşıtıydı, oldukça ciddi boyutta Dor karşıtı… Argos'dan nefret ediyorlardı, İlyada ve Odysseia'da Argos Peloponnesos'un büyük lideri olarak gösterilmekteydi, bunlar haksız adamlardı ve tabii ki o zamanda Argos Dor şehriydi. İlyada ve Odysseia'ya geri dönmeniz gerekmiyor. Söylemek istediğim, Pheidon'un zamanında, Argoslular Sikyon'u yönetiyor olmalıydı, özellikle eğer Pheidon yönetimi elinde tutuyor idiyse… Bunu beğenmiyorlardı; tahminimce onu atmakta başarılı olmuşlardı. Dolayısıyla Argos karşıtı, yani Dor karşıtı olmalarının yanı sıra, kabilelere değişiklikler getirmişlerdi. Yunan dünyasındaki hangi Dor şehrine giderseniz gidin, üç kabileyle karşılaşırdınız, bunlar tüm Dor şehirlerinde aynı ismi taşırlardı ve dünya bu dinamiklere göre örgütlenmişti. Bu ilginçtir, çünkü göreceksiniz, Atinalı Kleisthenes bunun aynısını yapmaya çalışacaktı.

Bu ilginç; hem de çok nadirdi. Kabile sistemlerine yapılan değişiklikler konusunda konuşursak, çok eskilerden gelenlerden, geleneklerle, inançlarla ve gelişmemiş insanlarla olan bağlantılardan bahsediyor oluruz. Bu tip şeylerle uğraşınca sorun yaratmış olursunuz, bunun nasıl olduğunu birazdan göreceksiniz. Orthagrad ailesi geldikten sonra üç kabile yerine dört olmuştu, ama bu üçünün isimleri değişmişti. Bu eski üç kabileye artık – Yunancadan çeviriyorum, "eşek soyu", "domuz soyu" ve "yabandomuzu soyu" denmekte iken, Dor olmayanlar, *arkheloi,* yani "insanların liderleri" olarak anılmaktaydı. Burada objektif olarak isimleri ve değerlendirmelerini görebilirsiniz; hatta öcünüzü dahi almış olursunuz burada. Uzun zamandır rahatsız, uzun zamandır kızgın, uzun zamandır ezildiklerini hisseden, zafer kazanılınca nefretleri ortaya çıkan bir gruptu bunlar. Bu özelliği geçmişte bırakınca, bu etnik anlaşmazlığın baskın olan etkisini şehir üzerinde

görebilirdiniz, tiranlar her yerde diğerleri gibiydiler. Çok zengindiler; bu konuya, zenginliğin ne denli etkili olduğuna birazdan değineceğiz. Birçok tiran zenginliklerini bariz bir biçimde teşhir etmeye meraklıydı ve bunlar kendi egolarının, ne denli mühim olduklarının göstergesiydi; tam Arkhilokhus'un söylediği gibi, "Ben tanrılarla tiranların yaşadığı gibi yaşamaya çalışmayacağım."

Herodotos'un anlattığı hikayeden keyif alacağınızı tahmin ediyorum, henüz okumadıysanız, yazılanlar çok güzeldir. Sikyonlu Kleisthenes başa geçmişti; İ.Ö. 5. yüzyıldayız, kralın bir kızı var ve onun Yunan topraklarında bulunabilecek en kaliteli kocayla evlenmesini ister. Sizin ebeveynleriniz gibi, onların sizin hakkınızda hissettiklerini hissediyordu o da, istediğine erişmek için elinden geleni yapıyordu. Bu arada, kendisi de çok önemli bir konumdaydı, bu da onun diğer tiranlardan çok daha farklı olmadığını göstermekteydi. Olimpiyat oyunlarına katılmıştı ve o günlerde, yani çok eskiden, Antik Olimpiyatlara herkesin arasında en saygın, en önemli olan yarışlar, dört atlı araba yarışı, atlı yarışlar ve diğer araba yarışlarıydı. Her şeyden önce, eğer çok zengin olmasaydınız yarışlara katılamazdınız. Dolayısıyla bu demek oluyordu ki, bu yarışmalarda en asil ve zengin kişiler birbirleriyle yarışıyordu. Kleisthenes, dört atlı araba yarışını kazanmıştı ve bu da birçok başka şeyin yanı sıra, onun uluslararası boyutta ün kazanmasını sağlamıştı. Tanrıların yardımıyla kızına koca olması için Yunan topraklarındaki en iyi adamı bulmaya karar vermişti. Tüm Yunan topraklarındaki bütün aristokratları, zengin, yakışıklı, atletik adamları Sikyon'a gelmeleri için davet etmişti ve kendi cebinden onlar burada bir yıllarını geçirmelerini beklemek için harcama yapmıştı, onlara krallar gibi davranmıştı, amacı onların kızıyla evlenebilmek için birbirleriyle yarışmalarını sağlamaktı. Hepsi de böyleydi.

Herodotos, tahminimce, Homeros'un Ilyada'sındaki gemi katalogunu kopyalayarak yarışmaya gelen tüm muhteşem gençlerin isimlerini sıralar. Bunlar gelir. Bütün o yılın kargaşasından iki finalist çıkmıştır. Bunların birisi Hippokleides'dir, diğeri de Megakles. Megakles'i gayet ciddiye almak gerekmektedir, çünkü o Atinalıdır, bir de daha sonra, Atinalı Kleisthenes'in atalarından birisi olacaktır. Her neyse, bunlar her açıdan birbirleriyle yarışırlar ve sonuna kadar bir birleriyle karşılaşırlar, baktığımızda Hippokleides'in sınıra yaklaşmış olduğunu görürüz. Yani yarışmacılar arasında ilk sırada olan oymuş gibi gözükmekteydi ve hatta sonlarına doğru yarışmaların, birçok zafer kemeri toplamış gibiydi, hatta sonraki partide kazanmış gibi masanın üstüne çıkıp deli gibi dans etmeye dahi başlamıştı. Hareketlerinin normal bir dansın ötesinde olduğu görülür; herkes bir asilzadenin daha iyi dans etmesini bekler, ama onda kimsenin görmediği hareketler vardı, bu da Kleisthenes'i bir parça rahatsız eder. Yani kimdi bu adam? Burada neler olmaktaydı? Birden ellerinin üstüne kalkıp öyle dans etmeye başlar, ayakları havada olmak üzere, Herodotos'un bizlere anlattığına göre… Kleisthenes bu durumda söze başlar ve der ki, "Tysander'in oğlu, gelinini kaçırtırcasına dans ettin" sonra da yarışmayı kaybettiğini açıklar ve Megakles de Aragriste'yle evlenir; hikaye böyle devam eder.

Bakalım, bu hikâyenin neresine inanmalıyız? Bilmiyorum, ama bu kadarı bence açık. Bu

çeşit bir hikaye hiçbir şey olmadan ortaya çıkmaz. Gözle görülen, ilk başta, son derece zengin olan bir adam. Düşünün, görüldüğü kadarıyla bu kişi ne denli bir eğlence organize etme kapasitesine sahip! Bir de kibirli, bakın desem ki ben, benim kızım sadece buradaki en iyi genç adamla evlenebilir, onunla evlenebilmeniz için hepinizin gidip birbirinizle yarışmanız gerekiyor ve ancak ben hanginizin uygun olduğunu söyleyebilirim. Aranızda hanginiz onun davrandığı gibi davranabilir? Bu onun her konuda aşırı davrandığının bir göstergesi ve bence bu da hikâyenin önemli bir özelliğiydi.

5. Bölüm : Gyges'in Hikayesi ve Sıradışı Güç

Özetleyecek olursak, geleneksel olamayan yollarla güç kazanmak önemliydi. Gyges'in hikayesini hatırlarsınız. Gyges Lidya Kralı'nın başbakanı gibi bir konumdaydı, Kral'ın da muhteşem güzel bir karısı vardı, Kral karısıyla gurur duyardı. Gyges'e şöyle demişti bir gün, "Karımın ne kadar güzel olduğunu aklın alamaz". Gyges de yanıt vermişti, "Tabii gerçekten çok güzel." O da der ki, "Ancak elbiseleriyle anlamana imkân yok." O da, "Gel benimle" demişti. Gyges, "Yok, yok, yok lütfen, majesteleri" diye cevap vermişti. "Yok" demişti o da, "Gel benimle." İşte, Gyges perde arkasına saklanmış, kralın karısı soyunmaya başlayınca görmüştü ki Gyges, kraliçe reklâmı yapıldığı nitelikteydi gerçekten. Kral dışarı çıkmıştı, Gyges de yavaşça çıkacakken kraliçeye yakalanmıştı ve tabii rezil olmuştu. Ne kadar utandığını söylesek az olur, kraliçe de demişti ki, "Eğer dediğimi yapmazsan senin buraya gizlice girdiğini söylerim ve o da seni öldürür. Senden istediğim, senin onu öldürüp benimle evlenmen. Ancak böyle kendini kurtarabilirsin." Gyges ne yapsın?

Yaptı tabii; işte bu şekilde kral oldu. Bu tabii Lidya'da dahi kral olmanın normal yolu değildi. Ama Gyges'in hikayesi böyleydi; Pheidon'dan daha önce de size bahsetmiştim. Megaralı Theagenes, bahsettiğim gibi, bilek gücüyle kontrolü eline almıştı, askerler sayesinde ve ayni şey Kypselos için de geçerliydi. Bu tiranların hiç biri kontrolü normal yolla ele geçirmemişti. Kuvvet kendilerindeydi, etraflarında ne olursa olsun, ellerinde askeri güç vardı ve ordu onlara kontrolü kazanabilmek için gerekeni sağlıyordu. Becerikli de olmaları gerekiyordu, – hanedanlıkları başlatanların en azından becerikli olması gerekiyordu. İyi bir asker olmak için, insanları peşine katabilmek için iyi konuşmayı bilmek gerekiyordu. Yetenek gerekiyordu. Geleneksel bir yönetimi devirmek ve başkanlığa geçmek kolay iş değildi. Bu özellikler gerekmekteydi, ama bahsettiğim gibi başka şeylerin de yardımına ihtiyaç yok değildi, örneğin önemli bir davranıştan itibar kazanmak gerekiyordu, her ne ise bu davranış, askeri şöhret veya atletik başarı, mesela… Zenginse, yani zengin olunca, tiran kendi konumunu korumak için kullanabiliyordu zenginliğini ve ortama yeni paralı asker sokmuş oluyordu.

*Hoplit*lerin yardımıyla gücü ele geçirmek bir yana, elle tutulur bir biçimde kontrolü elde tutabilmek diğer bir yana. Öncelikle, *hoplitl*er etrafta üniformayla gezinmiyorlardı; sonra evlerine, tarlalarına geri dönüyorlardı. Yani bastırılması gereken bir durum olduğunda her zaman hazır bulunamıyorlardı, ayrıca tiranlar da popülaritelerini bir zaman sonra kaybediyorlardı. Aslında şu herhangi bir politik sistemde olan bir ilkedir. Ortamla

bağlantılı olan herkesin aklında olan şey, her zaman için, “benim için son zamanlarda ne yaptın?” sorusudur. Tiranlıktan kazancı olan herkes bir süre sonra tiranlığı hafife alıp, durumu sorgulamaya başlıyordu, “Neden bu adam benden vergi istiyor? Neden bu adam bu denli önemli de ben değilim? ” Bunlar kaçınılmaz oluyordu ve gücünüzü koruyup, insanları kontrolde tutacaksanız, halka güvenemez oluyordunuz ve tiransanız paralı asker olarak yabancıları kullanmak zorunda kalıyordunuz.

6. Bölüm : Tiran Özellikleri

Bir başka şey de, herkes de aynı fikri paylaşır, bu tiranlar tiranlık süresince birçok konuda başarılı olmak durumundaydılar ve kontrol ettikleri toplumlarda hayata ciddi boyutta olumlu katkıları olmalıydı. Örneğin ekonomik rahatlık. Bu rejimlerdeki vurucu özelliklerden birisi buydu, – çeşitliliği olan ekonomiler; çünkü bunlar ticaret ve endüstriyi desteklemekteydi, hatta bazen de tarımı da; ayrıca bolluk yeni gruplar tarafından paylaşılıyordu, çünkü artık ortada döndürülebilecek çok daha fazla para vardı. Artık aristokratlar tarafından kontrol edilen toprak üzerine kurulu olan eski sisteme uymayan insanlar bulunmaktaydı ve para ne başka türlü kazanılıyordu artık, ne de zenginlik. Bunlar olurken tabii ki tiranlar kolonizasyon kurup onlara katılıyorlardı, ki geçen derste bahsettiğim gibi bu gelişime olan katkıları büyüktü.

Tiranlıkların özelliği olan başka bir şey daha var. Kendilerini tiran ilan ettiklerinde, daha önce orada oturuyor olsalar da, olmasalar da, o *polis*in en önemli şehri hangisiyse oraya gidip yerleşiyorlardı; yani başkente. Buraları her zaman özel niteliklerini koruyan yerlerdi; *akropol* buradaydı ve dolayısıyla tanrılara da buralarda tapınılmaktaydı. Tanrılara her yerde tapınılıyordu, ama bu insanlar için buraları özeldi. Her zaman özel olan bu yerler artık toplumun merkezi konumuna getiriliyordu ve tiranın bulunduğu yerler her zaman onlar oralarda olduğu için etkinliğin merkezi oluyordu. Eğer atalarının topraklarını terk ediyorlarsa, insanlar başkente taşınmaya başlıyordu, çünkü enerji buralardaydı ve birçok insan gerçekten bunu yapıyordu. Ticari etkinliklere başlayacaksanız, fabrikalarda çalışacaksanız ve bir şekilde devletin herhangi bir mercisiyle veya tiranlarla bağlantılı çalışacaksanız, siz de orada olmak istersiniz. Ve tiranların sarayları vardı, insanlar buralara gelip tiranların saraylarına girerdi. Böylece, eğer önceden beri ilk defa bir şehir bu denli kalabalık oluyorsa, ihtiyaçlar da çoğalıyordu. İlk ve en önemlisi, su ihtiyacı; burada daha önce olmayan yoğunlukta insanın su ihtiyacını nasıl karşılayacaktınız? Bunun yanıtı da, olabilecek her çeşit yolla şehre çeşitli yollardan su taşımakta yatar. Su yolları yapıyorlardı, kuyular kazıyorlardı ve bu kuyulara çeşmeleri süsleyecek yapılar yapıyorlardı. Yani kısaca, tiranlar şehirlere su da getiriyorlardı.

Ayrıca bir çok insan artık herkesin daha önce yaşamadığı yerlerde yaşayacaksa, ortak alanlarda kanalizasyon drenajı çok önemliydi, yoksa her yeri bulaşıcı hastalık sarabilirdi. Onlar tabii bilim adamı değildi, mikroplar konusunda bilgileri yoktu, ama çok insanın olduğu yerde, özellikle durgun su varsa, birçok insanın öldüğünü görülebiliyordu, bunun için dahi olmak gerekmiyordu. Dolayısıyla tiranlar tarafından daha önce hiç olmadığı gibi kanalizasyon sistemleri oluşturulmaktaydı. Ticareti destekledikleri için, hep alış veriş için

bir alan oluşturulurdu, – aslında hep dememeliyim, ama *poli*sin gelişmesi sırasında, şehirlerde *agora* adı verilen bir alan olurdu, bunlar herkesin çeşitli amaçlarla bir araya gelebildiği yerlerdi. İlk başta *agora*lar politik toplantıların yapıldığı, yani mesela meclislerin toplandığı yerlerdi. Erken dönemlerden beri bu alanların önemlerinin dini boyutu da oluşmuştu, zaman içinde, ama ta baştan değil, zaman içinde oluşmuştu ve buraları ticari merkezler olarak gelişmişti. Bugün Yunanistan'da *agora* derseniz, dükkândan bahsediyor olursunuz, çünkü bu noktaya gelecek kadar gelişmişti artık. Ama buranın dini bir merkez olduğunu aklımızda tutmalıyız, aynı zamanda da burası ticari bir merkezdi. Yani *agora*lar tiranlar döneminden geliyorlardı.

Kamu yapıları tiranlar tarafından ihtiyaçlarına göre inşa ediliyordu, ama adliye binası, ama yüksek memurlar için bir bina. Bu tür işler için yapılar. Aynı zamanda bu yapıları genellikle göz alıcı yapıyorlardı, oldukça etkileyici olmalıydılar ki insanlar tiranın yaptıklarından etkilensinler diye. Bilirsiniz, bu tip insanlar yaptıkları binaların üzerine kendi isimlerini yazdırırlar. Bana söylenilene göre, hatta bu insanlar tuvalet duvarlarına dahi isimleri kazınsın diye milyonlar, milyon dolarlar veriyordu, ama o günlerde bu konuştuğumuz nitelikte şeyler yaptırabilmek için ancak tiranlar bu denli zengin olabiliyordu, bence bunların arasında çok büyük tapınaklar dahi vardı. Yunanlılar eminim uzun zamandır tapınak yapmaktaydı, ama aslında bunlar ahşaptandı. Ama artık tiran konumundaki insanlar bu denli büyük zenginliğe sahip olunca, bu yapıları taştan yapmaya başladılar ve hatta uygun olan yerlerde çok iyi kalite mermer kullanmaya başladılar, düşünürsek bence bu tip bir binanın inşası Yunan şehir devletlerinin eski sayılabilecek bir yerleşiminde çok büyük etki yaratıyordu. Bunu sizin algılamanızı istedim, ki Yunanlılar hakkında biraz düşünün. Bizden çok farklı oldukları bir nokta bu ve onların durumunu anlayabilmemiz için hayal gücümüzü kullanmamız gerek.

Hatırlarsanız bu dönemde neredeyse hiç yazı yoktur. Sadece bir kaç kişi yazı yazmayı biliyordu ve yazı hayatın bir parçası değildi. Tabii ki kâğıt yoktu. Hayatınızdan yazıyı çıkarttınızı farz edin, hatta sinema yok, televizyon yok, radyo yok, gazete yok, binalar az. Ama birden karşınıza çıkan şeyler var, – haydi Korinthos'a gidelim diyorsunuz ve birden bire karşınıza taş bir yapı çıkıyor, tanrılara bir tapınak, güzelce dekore edilmiş, tipik olarak mavi ve kırmızıya boyanmış ve içerisinde kocaman bir tanrıça heykeli var; şehirdeki herkes gidip buna rahat rahat bakabilirdi. Bu muhteşem bir deneyim olmalıydı ve insanlar ayrıntıları hakkında uzun uzun konuşuyor olmalıydı, tapınağı kimin yaptırdığını da asla unutmazlardı. Bahsettiklerime bu da iyi bir örnek oluşturuyor. Bundan başka, tiranlar sanatın koruyucularıydı, bundan kastettiğim mimarlar, heykeltraşlar, ressamlar, şunu bunu boyayan kişiler, ama bir de seramikleri boyayanlar ve bir de, özel seramikçiler. Ama dahası da var, -- o zamana dek çoğunlukla aristokratlar tarafından tekellerine alınmış şairler, şarkıcılar, lir çalgıcıları, eğlenceyle uğraşan kişiler herhalde bol çapta etraftaydı ve tiranlar bunların arasından gurur duyarak en iyilerini kendi şehirlerine getiriyorlardı, böylece bu insanlar olan biteni duyup görüyor ve haberdar oluyordu. Atina ile ilgili daha çok bilgimiz olduğundan burası hakkında daha ayrıntılı konuşacağız.

Bunlar tiranlığın çok daha geniş bir kitle tarafından desteklenmesini sağlayan özellikleridir ve bunlardan kurtulmak tahmin edemeyeceğiniz kadar zordu. İnsanların tiranlara minnettar olmaları için bir çok nedenleri vardı ve yaptıkları bir çok şeyden memnun kalıyorlardı. Tabii ki eski aristokratlar tipik olarak bu yapılanların hepsinden oldukça hoşnutsuz kalıyorlardı, çünkü onlar artık kesilip eski ortamlarından atılmıştı. Ama diğer herkese baktığınızda duyguları herhalde biraz karmaşıktı, çünkü öncelikle, – bilmiyorum önce hangisi geldi, bu yapılanlardan etkileniyor ve bunlardan olumlu şeyler olarak memnun kalıyorlardı. Ama kendi geleneklerine uymayan, kendi inançlarına ve ilgilerine aykırı bir şey daha vardı, ki bundan endişe duyuyorlardı. *Hoplit* köylülerinden bahsediyorum; bunlar özgüven ve özgürlük kazanmışlardı, ayrıca özerklik kazanmak istiyorlardı, kimsenin kendilerine ne yapmaları gerektiğini söylemesini istemiyorlardı; ama bunun tam tersini yapanlar vardı aralarında. Bu da anlaşmazlığın özünü oluşturmaktaydı. Hatta gözle görülen olgu, kuşaktan kuşağa tiranların yavaş yavaş popülaritelerini yitirdikleriydi. Tiran ailesinin kurucusu öldüğünde genellikle popülaritesini koruyordu. Bir çok insan onun başarısının ve ihtişamlı konumunun farkındaydı. Ama oğlu, onun oğlu olduğu için başa geliyordu, kendisinin kişisel özelliklerinden dolayı değil ve insanlar kusurlarının farkına vardıkça, muhteşem işler başarsalar dahi gittikçe azalan şekilde başarılarıyla ilgileniyor olacaklardı. Üçüncü nesle geldiğinizde de bitecekti. Üçüncü nesile dek tiranlar bunları konumlarından atılmış oluyorlardı artık.

Tiran atıldığı zaman, tiranlık rejiminden hemen sonra genellikle oligarşiyle karşılaşılıyordu. Bunların eski aristokratları da içerdiğini vurgulamak gerekir, bunlar en iyi toprakların ve en fazla zenginliğin sahibiydi ve dolayısıyla yeni rejimin liderleri oluyorlardı. Herhangi bir şekilde *monarkhos* olmadıklarından hızla birbirleri arasında, grupların liderleri arasında, çekişme başlardı, bir çok farklı konuda rekabete girerlerdi; her lider kontrolü kendi eline geçirmek, devlet sisteminde baskın yüz olmak isteğiyle yapardı bunu. Ama ayrıca daha da önemlisi, bütün bunların arasında neredeyse her zaman en temel olan öğe, bağımsız olan ve *hoplit* sınıfını oluşturan çiftçilerin bu rejimdeki konumuydu. Her birisi eksiksiz vatandaştı. Çarpışmalar çoğunlukla *phalanks* düzeninde bu kişilerce yapılıyordu. Bu adamlar, ürettikleri buğday, şarap, zeytin ve başka şeylerle, mesela üretmeleri gereken sebzelerle, toplumun ekonomik çatısını oluştururlardı ve bunlar özgür insanlardı.

Ayrıca şehrin politik hayatında da oynadıkları önemli roller vardı. Bunlar elbette şehirden şehre değişkendi. Bazen, konseylerin ön planda olduğu yerlerde oligarşi kısıntılı, eksik olabiliyordu ve bu aslında tipikti, konsey önemliydi, ama konumları da sınırlı olabiliyordu, ama bazen de çok geniş olabiliyordu, tüm *hoplit*leri kapsayabiliyordu, bazen de ikisinin ortasındaydı. Ama Atina'ya gelene kadar kesinlikle ortaya demokrasi çıkmayacaktı, bunun anlamı da şöyleydi: Her yerli ana ve babadan doğan her yetişkin erkek vatandaş olma hakkına sahiptir ve bazı önemli politik hakları vardır. Buna daha gelinmemişti. Oluşan oligarşiler buna yakındı, ama bahsettiğim çeşitliliklere sahipti. Örneğin Korinthos tiranlarından sonunda kurtulduğunda ılımlı yapısıyla ve oligarşi rejiminin uzunluğu ve barışseverliğiyle Yunan tarihinde ün kazanacaktı. Bence

Korinthos'un bir *hoplit* şehri olduğunu düşünmeliyiz, -- burada zengin ve önemli olan aristokratlar olmadığından değil, bunun aksine, *hoplit*lerin gerçekten önemli bir rol oynamalarından dolayı bunu düşünmeliyiz.

7. Bölüm: Tiranlığın Yunan Yaşamına Etkisi

Bir soru sorayım, bunu zaten kolonizasyon konusunda sormuştum, şimdi de tiranlık hakkında sorayım. Yunan tarihindeki gelişmelerin Yunanistan'daki yaşama katkıları nelerdir? Bunlar çoktur. Bahsettiğim gibi ekonomik gelişim, bir düzeye kadar sosyal değişim, ama doğal en önemlisi aileden gelen aristokrasinin vatandaşlık ve politik yaşama katılım için temel ölçüt oluşturmasıdır. Biraz daha ileriye gidelim. Bunu yok ederek ve bunun yerine sistemde oynadığınız rolle bağlantılı olarak bir çeşit ekonomik temel yaratarak, bir çok başka yerde oluşamayacak ama sadece bazı yerlerde oluşacak bir yönetim sistemi ortaya çıkartacaklardı, burada bahsettiğim aslında Yunan demokrasisidir.

Son olarak da Yunanlıların tiranlık bittikten sonra tiranlık hakkında ne düşündüğü sorusuna dönelim. Yunan düşüncesinde çok önemli bir yer tutmuştu ve bu da Yunanlıların yabancı güçlerle kendi rejimleri arasındaki ilişkiler temel oluşturmuştu. Burada çabuk geçeceğim, ama gelecek sefer daha derinine işleyeceğim. 6. ve biraz da 5. yüzyıldaki tutum sayesinde Sparta'nın tiranlığa karşı bir düşmanlık beslediği düşünülür. Burası hiç bir zaman tiranlık yaşamamış, hatta çoğu zaman tiranlara karşı savaşmıştı. Tiranlığın sonlanmasında onların kesinlikle bununla bir bağlantısı olduğu sanılmaktaydı ve bu da nasıl Sparta'nın ortaya çıktığını ve özellikle Pers Savaşları döneminde olduğu gibi Yunanlıların lideri konumuna eriştiğini açıklar. Bunun dışında, bize ulaşan tablonun aslında iki taraflı bir tablo, yani birbirine zıt unsurların birlikte olduğu, ama olumsuz olan daha baskın çıktığı bir taplo olduğunu gösterir. Tiranlıklar zalimdir, saldırgandır, küstahtır, konuşma özgürlüğüne izin vermez; bir Yunan, bir vatandaş, barbar olmayan Yunan demokratlar için aslında politik hayatın ortasına çıkıp aklındakileri söyleyebilme hakkına sahip olabilmek çok önemliydi. Siz de o köleydiniz, tiranlar buna izin vermiyordu. Vatandaşların gerçek bir politik yaşamı olamıyordu, onlar tiranların *de facto* (fiilen) kulundan başka bir şey değildi. Ve tiranın kendisi sorumsuz, başkalarının sorumluluğunu taşımayan, bu nedenle potansiyel olara tehlikeli ve kolayca bir despota dönüşebilecek bir kişiydi, – ki *despot* da Yunanca bir kelimedir.

Herodotos tiranlığı eleştiren bir tarafı temsil eder, – biliyorsunuz 490'da Yunanistan'ı istila eden Pers Kral'ını ve 480'deki diğer bir kralı tiran olarak tanımlamıştı, çünkü bu adamlar Yunanlıların açısından tiran kategorisine güzel uyuyorlardı. Aiskhylos'un "Zincire Vurulmuş Prometheus" oyununda Zeus tiran olarak görülmekteydi ve aynı nedenden dolayı oyundaki karakterler tarafından tiran terimi kendisi için kullanılıyordu. Zeus Prometheus'u insanlar için yaptığı, onları normalde olduklarından daha tanrısal kılacak iyiliklerden dolayı cezalandırıyordu. Zeus ona çok ama çok kızgındı, bu nedende onu hapsetmiş, daha sonra da Kafkas Dağları'nda kuşlar sonsuza dek onun ciğerini gagalasın diye bir kayaya zincirlemişti; burada da en kötüsünden Yunan cehennemi

betimlenmekteydi. Bir tiran gibi davranıyordu, bu da tanrıların kralına bile yakışmıyordu. Daha sonra Platon, tiranlığı doğallıkla en kötü "şer" olarak betimleyerek, anti-demokratik önyargılarından dolayı, "Tiranlık demokrasinin en doğal sonucudur, çünkü insanlar kendi kendilerini kontrol edemez" der. "Bu iş için yeterli olamazlar ve kuvvetli, saldırgan ve bencil bir adamın kendisini tiran ilan etmesi aslında sadece bir zaman meselesidir."

Bu, aslında Yunan düşünüşünün en belirleyici özelliklerinden biridir. Tiranlık da monarşi de, bunlar özgür insanlar için uygun olamaz. Yunanlılar, kendilerinin doğal olarak özgür olduklarına inanırdı ve tiranlık olduğu sürece de özgür olamazlardı. Ama tiranlık aslında doğal olarak özgür olmayan barbarlar için doğal bir yaşam biçimi oluşturuyordu. Bu işimize yarıyor. Bu bir çeşit etnik odaklı bir bakış açısı olsa da Yunanlılar bunu çok dikkatli açıklamıştır; ama diyebilirsiniz ki, neden bunu bu şekilde söylesinler ki? Tabii ki bunun derinliklerine baktığınızda gördüğünüzü ırkçı bir önyargıdır, aslında bu isteselerdi, daha iyi bir sav olurdu. Derlerdi ki, Aristoteles'in dediği gibi, "Özgür olabilmek için *polis*de yaşamak gerekir, çünkü özgür olarak yaşanabilecek tek yer burasıdır." Yunanlılar *polis*de yaşamayı tercih ettiği için özgürlerdi. İnsanlar hükümdar ve tiranların kölesi olarak yaşamayı yeğlerler, çünkü doğalarında kölelik vardır. Bu önyargı çok derin bir konu oluşturur. Yunanlılar Perslerle savaşmak durumunda kalınca, istila edilmeleri durumundan daha fazla bir kaygıları olmamıştı ve topraklarını korumak zorundaydılar. Gelecek derste şimdiye dek konuştuklarımıza istisna bir konuya değineceğiz: Sparta, hiç bir Yunan devletine benzemeyen bir devlettir.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 9. Dersin Metni

4 Ekim 2007

1. **Bölüm: Sparta ve Köklerine Giriş**

Profesör Donald Kagan: *Polis*in ortaya çıkışı ve gelişmesi hakkında yaptığımız tartışmaya devam ediyoruz ve Yunanca uygun terimi kullanırsak, Lakedaimon, işte uygun olan terim bu, ama buranın başkenti Sparta'ydı ve insanlarına da Spartalılar deniyordu, işte şimdi bu konuya geldik. Tamam, Sparta ve Spartalılar hakkında konuşacağız artık. Sparta'ya geldiğinizde, neredeyse büyük harflerle yazmak istersiniz adını, hatta harflerin aralarına yıldız dahi koymak istersiniz. Hani *polis*in yeni bir düzeye çıkması gibi bir durum bu; burada *polis*in oluşmasında etken kuramsal ve psikolojik öğelerin yeni bir boyuta ulaşmış olması söz konusu; Sparta'da bunların o kadar çok yoğunlaştığını görüyoruz ki, sanki ortaya çıkan başka bir şey. Başka Yunanlıların da böyle düşündüğünü farz edebiliriz. Sparta'nın akıllarında, hayallerinde olan yeri başkaydı. Spartalılara çok büyük hayranlık beslemekteydi herkes, çünkü Spartalılar, *polis*in bir Yunan erkeği için hayatın merkezini oluşturduğu inancıyla *polis* kavramını ekstrem boyutlara taşıyıp *polis*le bağlantılı erdemleri geçekten ekstrem boyutlara getirmişlerdi. Ne denli hayran olurlarsa olsunlar, bu hayranlık Spartalılar kadar yaşayacak denli değildi, çünkü bunun bedeli gerçekten çok ağırdı.

Spartalılar'ın yaşamına bakarken hatırlamamız gereken bir şey daha, onların 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar olan dönemde filozoflar için bir çeşit örnek oluşturduklarıdır. Aslında burada Platon ve Aristoteles'den bahsediyorum, ideal *polis*ler hakkındaki fikirlerini Spartalılara dayanarak oluşturmuş olsalar da, bunlara dayanarak çeşitlemeler kurgulamış olsalar da, aynı zamanda onları oldukça eleştirmişlerdi de. Doğallıkla bu da Spartalılar hakkında oluşan fikir ve duygulara katkıda bulunmuştu; bir de Sparta'nın 6. yüzyılda *polis*lerin en güçlü olanı olarak ortaya çıkması var ve söz konusu Sparta'nın bu ulusalararası organizasyonların ilki olarak adlandırılabileceğimiz ittifak güçlerinin ilk kalıcı lideri olması da yer alır, yani bununla bağlantılı olarak şehrin pratik bir konumu da bulunmaktaydı. Spartalılar en güçlü olan *polis* durumuna gelmişti ve bu dönemden Pers Savaşları'na dek Yunanistan'ın en önemli *polis*ini kurmuşlardı.

Öncelikle Sparta'nın nasıl ortaya çıktığına ve bu konumuna eriştiğine bakmamız uygun olacaktır ve bir kez daha söylemeliyim ki, elimizdeki çok az bir veriden yola çıkmak durumundayız; ama bu şimdiye kadarki verilerden daha fazladır, yine de ağırlıklı olarak bahsettiğimiz bu dönemden sonraki yazılı kaynaklardan faydalanmak zorundayız, çünkü bu döneme ait veriler çok az, biraz arkeolojik buluntu da olsa elimizde, buna dayanarak tam bir şey söylemek olası değil. Tabii bu durumda ortaya atılanlar tartışmaya açık olacaktır ve bu konulardaki fikirler birbirinden biraz farklıdır. Size anlatacaklarım bu konularda en fazla kabul edilen fikirler, ama yine de yeni verilerin çıkmayacağı, bunların yeni fikirlere çanak açmayacağı ve önümüzdeki tablonun ciddi biçimde değişmeyeceği

anlamına gelmez. Kitaplarınızdan da görebilirsiniz ki, özellikle bir soru konusunda henüz kesinlikle anlaşmaya varılmış değil, bu da Sparta'nın nasıl ve ne zaman ortaya çıkmış olduğudur, ama yine de genel anlamda fikirleri ele alacağız. Şimdi bu konudaki en çok kabul edilen varsayımı ele alacağım.

Hikayeye göre Karanlık Çağ'ın başında Peloponnessos'a bakarsak, yani Dor akınlarının burayı ele geçirmesinden önceki döneme, burada Yunanlıların oturduğunu görürüz ve bunlar Miken Dönemi'nde konuşulan ve Yunanca ile bağlantılı bir dil olan Akha şivesiyle Yunanca konuşan boylardan gelmekteydi. Ama tarihe baktığımızda, yani *polis*i ilk *polis* yapan insanların dönemine baktığımızda, bunların daha farklı bir şeyler yaptığını görüyoruz. Dorlar'ın Miken dünyasının yıkılmasından sonra bir zamanda Peloponnessos'a gelmiş olduğunu ve neredeyse burada her tarafa egemen olduklarını görüyoruz. Yani Sparta olarak adlandırdığımız kavramla ilk karşılaştığımızda Dorların kontrolüyle yüz yüze gelmekteyiz ve kontrol altında olan Yunanlıların da çeşitli düzeylerde kontrolde tutulduğunu görmekteyiz, onların Spartalıların boyundurluğu altına girmiş Akhalılar olduğunu tahmin etmekteyiz. Çok erken dönemlerden itibaren *helot*lardan bahsedildiğini görebiliriz; *helot*un ne olduğunu anlatmak aslında çok da kolay değil.

Bir açıdan bakıldığında aslında *helot*lar köleydi, ama bizim normalde bildiğimiz gibi kişisel bir sahibiyet içeren cinsten değil. Bunlar devlete ait olan kölelerdi, yani tamamiyle *polis*e aitlerdi, ama bunların işlevine baktığımızda bunların devlete bağlı olarak çeşitli bölgelerde çalıştığını, yani Sparta'daki Lakonia adı verilen bölgeye ait tarım arazilerine dağılmış olduklarını görmekteyiz. Devlet tarafından şu veya bu tarım alanına bağlanmış, yani Spartalı vatandaşlara ait topraklara yollanmışlardı, böylece bilfiil bazı Spartalı vatandaşların boyunduruğunda, onlara ait topraklarda çalışıyorlardı ve sırf bu vatandaşlar için üretim yapıyordu *helot*lar, Spartalıların tümü için değil. Bu durum biraz karmaşık olsa da *helot*lar hikayemiz için önemli ve Sparta'yı Sparta yapanın ne olduğunu anlamamız için önemli olduklarını vurgulamak gerekir.

Spartalıların adını ilk duymaya başladığımızdan itibaren, aynı zamanda Lakonia'da da insanların yaşadığını duymaya başlıyoruz, bunların bazıları Sparta civarlarında olsalar da Sparta şehri içinde yaşamıyorlardı ve bunlar Sparta'da yaşayan Spartalılar değillerdi. Bunlar belki de Dorlar idi, ama bundan emin değiliz tabii ki, ama yine de bu bir olasılık. Sparta civarında yaşayan insanlara, *perioikoi* deniliyordu; terim Sparta'ya ait herhangi bir toprağı da içerebilirdi, ama şehrin içini değil; ayrıca göreceğiz ki bu insanlar özgürdü. Bunlar ne köleydi, ne serf, ne de *helot*. Her *perioikoi*ya ait, kendisinin çalıştırdığı bir çiftlik vardı. Sparta'daki gibi ticaretle de uğraşabiliyordu *perioikoi*, oldukça kısıtlı çapta da olsa, aynı zamanda endüstride de, ki bu da çok kapsamlı değildi, ama birisinin tunç ve demir üretiminde, seramik yapımında çalışması gerekiyordu, bu kişiler de *perioikoi*du; çünkü Spartalılar, büyüyüp gelişip devlet düzeyine geldiklerinde, bu işlerle uğraşmak istemeyeceklerini görmekteyiz. Sparta Sparta olduğunda, Spartalılar bir tek şey yapıyor olacaklardı. Aslında bu doğru değil, iki şey yapıyor olacaklardı, ya savaşıyor ya da savaşa

hazırlanıyor olacaklardı. İşte bu; onlar askerdi. Başka şey yapmıyorlardı. Hiç bir ekonomik işlevleri yoktu.

Her şey her zaman böyle değildi, – size hikayeyi bugün modern yorumlara dayanarak anlamadan evvel, ilk önce Yunanlı ve Spartalıların ne dediğini anlatayım. Onlara göre, çok eski bir zamanda, Lykurgos adında bir adam varmış; bu adam Sparta'ya kanun getirmiş ve Sparta'ya 6.-5. yüzyıldan tanıdığımız rejimi ilk olarak o yerleştirmiş. Doğallıkla bunun tam tarihi hakkında günümüzde hala birçok yorum ve tartışma var, ama, eğer antik Yunan kaynaklarını ciddiye alırsak, belki de bunlar 9. yüzyıla atıf yapıyorlardı, bu zamandan sonra devamlılık görülmekteydi. Bugün ne bu tarih herkes tarafından kabullenmekte, ne de bu olayı araştırmacılar gerçekten ciddiye almakta ve değişikliklerin ne zaman olduğu konusunda hatta, "Lykurgos aslında var mıydı yok muydu?" ve "ne zaman bu kanunları getirmişti?" soruları üzerine birçok insan tartışmaya devam etmektedir. 19. yüzyıldaki bir skeptik tarihçi, Lykurgos'un aslında insan olmadığını, bir tanrı olduğunu söyler. Yani bu onun Spartalılar tarafından uydurulurmuş olduğu anlamına gelmektedir. Siz beni tanıyorsunuz. Ben baştan inanmayı yeğliyorum, saflığa inanıyorum. Lykurgos adında bir insan olduğuna inanıyorum, bu da açık, – eğer böyle bir adam vardıysa, bu adam bazı kanunlar çıkartmıştı ve bunlar Spartalılar için önem kazanmıştı. Ama tek bir adam tarafından çok eskiden bir sistemin kurulduğundan, ki bu hiç değişmeyecekti, bundan tam emin değilim; çünkü bunun tam tersini savunan veriler var elimizde, değişiklikler olmuştu ve bunlar en azından Sparta'yı Sparta yapan değişikliklerdi.

Bildiğimiz ilk tarihi olay, ki Sparta hakkında bildiklerimizden bunun 8. yüzyılın sonlarına doğru olduğunu sanıyoruz, belki 725 ve 700 yılları arasında, bir savaş olur ve Spartalılar etraflarındaki toprakları, Lakonia'nın batısına doğru Mykenia olarak adlandırılan yerleri, ele geçirirler. Umarım bunları haritaya bakarak tanıyabiliyorsunuzdur, Yunan ve Peloponessos coğrafyasında tanıyacak seviyede haritalardan bilgi edinmekte olduğunuzu umuyorum. Batıya baktığınızda burada bir çıkıntı yapan burun olduğunu göreceksiniz; bu Peloponnessos'un en batı ucudur ve Sparta'nın hemen yanındaymış gibi gözüken Mykenia burada yer alır, ama farkında olmanız gereken bir şey söz konusu, bu da, Sparta ve Mykenai'yı birbirinden ayıran bir dağ sırasının olduğudur, adı da Taygetus sıradağları, bunlar çok görkemlidir. Sparta'ya giderseniz, şehre Sparta limanı Gythium'dan yaklaşırsanız, sol tarafınıza baktığınızda hemen yanınızda çok görkemli ve gerçekten ciddi ve açık seçik bir bariyer oluşturan dağ sırasını görebilirsiniz; gerçekten bu dağ sırası hafife alınacak gibi değildir. Bu da dağların bayağı geniş bir alana yayıldığını gösterir. Yani bu iki nokta birbirinden uzaktır. Dolayısıyla Mykenia'ya giden bir Spartalı hemen batıya doğru gidemezdi, önce kuzeye gidip, sonra sola dönüp dağlarla karşılaştığında onların dibinden devam edip, sonra aşağıya doğru dönmesi gerekiyordu. Bu, Sparta'nın neden Sparta olduğunu açıklayan hikayenin çok önemli bir parçasıdır aslında.

Miken Savaşı adı verilen ve Spartalıların burayı istilasıyla biten savaşın sonucu aslında çok önemlidir, çünkü artık burayı Spartalılar ele geçirmiş ve büyük bir insan kitlesini *helot* konumuna sokmuş olacaklardır. Bunlar Sparta etrafında yaşayan ve Spartalıların erken

dönemlerde *helot* durumuna soktukları başka insanlar gibi olmayacaklardır; bu insanlar kendilerini bilen ve Mikenli olarak gören insanlardı. Bunlar ele geçmiş ve köle konumuna sokulmuştu ve ayrıca Sparta ekonomisine ciddi katkılarda bulunacak biçimde, kritik bir elemanı olarak Sparta nüfusuna alınarak, Sparta devletinin oluşmasında çok önemli bir yer tutacaklardı, ama onlar hiç bir zaman tatmin olmayacaklardır. Devamlı kızgın, devamlı özgür olmayı düşleyen ve doğal olarak Sparta rejimine devamlı tehlike oluşturacak biçimde yaşayacaklardı. Bu da çok ama çok önemli bir unsurdur.

Şimdi, herhalde bundan evvel, Spartalılar da, bazı başka devletler gibi, koloniler yollamıştı, ama sadece iki tane. Bunlardan birisi batıda, güney İtalya'daydı, adı Taras'dı ve adı sonradan Romalılar zamanında Tarentum yapılacaktı, İtalya'da modern Taranto. Ege denizindeki Melos adası da Spartalılar tarafında kolonize edilmişti. Tahminimce, Mykenia'nın fethiyle tüm Yunan topraklarında hissedilmeye başlanan nüfus artışı problemini bu şekilde kontrol etmeye çalışıyorlardı ve böylece problemlerini bu şekilde çözmüşlerdi. Bundan sonra artık daha fazla toprağa gereksinimleri olmayacaktı; kendilerini besleyecek tüm topraklara sahip olup gereksinimlerini karşılayabileceklerdi ve *helot*ların çiftçiliğine güveneceklerdi.

Kendimizi 675 yılındaymış gibi düşünelim, henüz Sparta bildiğimiz olgunluğa erişmemişti, tamamen gelişmiş bir konumda değildi. Örneğin, başka devletlerin özelliklerini teşkil eden çeşit çeşit kültürel etkinliklerle uğraşılmamaktaydı; ama bu Klasik Dönem'e geldiğimizde söz konusu olmayacaktı. İki önemli örnek Spartalıların seramik ürettiği yerlerdeki seramik buluntularından gelmekte, kendine has bir stile sahip, diğer Yunan devletlerinde olduğu gibi aynı kalitede olan boyalı seramikler. Geç 6. ve 5. yüzyıla gelindiğinde, bunun bitmiş olduğunu göreceksiniz. Artık böyle bir şey yoktu ve bu önemli bir gelişmeydi. Başka önemli bir özellik de, Sparta'daki hayatta oluşan bu değişimden hemen önceki dönem için söz konusudur. Bu dönemde hala şairler vardı, onların şiirlerinin parçaları günümüze dek ulaşmış durumdadır. Bu erken dönemde iki ünlü Spartalı şair vardı, Terpandros ve Alkman; diğer Yunanlılar gibi çok güzel şiirler yazmışlardı. Ama bahsettiğim döneme gelindiğinde bu tamamen sonlanmıştı.

Bundan sonra Sparta'da farklılık yaratan en önemli tarihi olay, 2. Miken Savaşı'dır, bu yaklaşık 650 ve 625 yılları arasında bir zamanda olmalıydı. Her seferinde, dikkat edin, hem birinci hem ikinci savaşta da, savaşlar tam bir çeyrek asır sürmüştür; bunu algılamak gerçekten çok önemli. Bunlar daha sonraki yıllardan bildiğimiz tipik Yunan savaşları gibi değildir. Bu böyle bir gün süren çarpışmadan sonra eve dönülen cinsten değildir. Bu bir nesil süren bir savaş seferiydi, Mykenia'yı ele geçirmek bu denli güç olmuştur ve bir de bunu takiben 2. Miken Savaşı olmuştur. Bu da *helot* baş kaldırmasıydı. Sparta'nın bazı komşularından destek almışalardı, *helot*lar yarattıkları zorluklar konusunda bu denli başarılı olamazlardı. Hatırlarsanız, Argos, Pheidon zamanından beri Spartalıların düşmanı ve rakibiydi, dolayısıyla Argoslular Sparta'ya baş kaldırmaları sırasında *helot*ların yardımına çabucak koşmuşlardı, ama bunların yanında bazı Sparta'nın kuzeyinde bulunan şehirler de vardı, Arkadia dediğimiz bölgeden bir çok kişi *helot*lara katılmıştı ve hatta ta Pelopnnesus'un kuzeybatı köşesinden, Olympia yakınlarında bulunan Pisa

adındaki bir şehirden insanlar Sparta karşıtı koalisyonda yer almışlardı. Yani Spartalılar'ın nasıl bu yaratılmış olan muhalefeti zorladıklarını düşünün artık; *helot*lar da bundan yararlanıp, diğer devletlerle birleşip Sparta'ya karşı tehlike oluşturur olmuşlardı.

Antik dönemdeki geleneğe bakarsak Spartalılar gerçekten ciddi bir tehlike altındaydı ve bu oldukça zor bir savaştı, olanlar bir sıra olayın başlangıcını oluşturuyordu. *Helot*lar bir çarpışmada yenildikleri zaman ipin ucunu bırakmıyorlar, savaşmayı kesmiyorlardı, bulabildikleri en korunaklı yere çekiliyorlardı. Mykenia'da Ithome adında kayalık bir dağ vardı ve burada doğal bir orman bulunmaktaydı, *helot*lar buraya bir kale yapmışlardı. Böylece bu dağda kalıp, buradan Spartalıların saldırılarını uzunca bir zaman püskürtebilmişlerdi. Hatırlarsanız Spartalılar savaştıkları komşuları tarafından da kısıtlanıyorlardı. Bu durum sona erdiğinde Sparta'da asıl tanıdığımız yaşam biçimi de artık oluşmuştu.

Bir grup bilim adamı, ki bunların sayıları oldukça fazladır, size birazdan bahsedeceğim Sparta'nın anayasasının ancak bu 2. Miken Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığını savunur. Ama tabii tüm kanunların yazıya dökülmüş olamayacağını, tüm geleneklerin bir anda bir araya gelemeyeceklerini ve zaman içerisinde ancak bahsettiğimiz değişikliklerin ortaya çıktığını düşünmemiz gerekir. Asıl bundan dolayı geleneksel Lykurgos hikâyesini kabul edemeyiz, yani Lykurgos bir nevi kanun adamı olmuş olsa bile, onun çıkıp kanunları hazırlamış olduğunu düşünemeyiz. Şimdi, ayrıntılara girmeden evvel, bu konuyla ilgili genel bir kaç söz söylemek istiyorum.

2. Bölüm : Sparta'daki Köleliği ve Etkilerini Anlamak

Sparta'nın başka hiç bir Yunan dünyasındaki şehir devletine benzememesi, tarihteki herhangi başka bir devlete benzemez bir biçimde olması, bunu ilgi ve dikkat odağı yapmak ve sonsuza dek olmasa da milyonlarca yıl boyunca genel hayranlık odağı olmasına neden olan bu anayasal temel reformlar ne olabilirdi? İnsanlar Yunanlılar hakkında bilgi sahibi olunca, bakın Sparta hakkında da bir şeyler bilirler aslında, tabii burada bahsettiğim aslında Batı dünyası, filozoflar da başkaları da, birçok sebepten dolayı Platon ve Aristoteles gibi Spartalıların yaşam biçiminden etkilenmişlerdir. Rousseau birçok nedenden dolayı Spartalıların hayat biçimine hayrandır. Ama unutmamanızı istediklerim arasında olan bir şey de, başka Yunan devletlerine benzemez bir şekilde Sparta'nın köle sahipliği yapan bir devlet olarak gelişmiş olmasıdır. Antik dünyanın her yerinde kölelik vardı. Antik dünyada köleliğin olmadığı bilinen bir devlet yok gibidir ve Yunanlılar da bundan daha farklı değildir; ama bahsettiğimi dönemde Yunan devletlerinde çok fazla köle yoktu, özellikle Spartalıların yaptığını yapan başkası yoktu. hiç bir Yunan devleti Spartalıların çalışmadan yaşamalarını sağlayan bir sistemi yapmazdı. Yunan'da köleliği düşünürseniz İ.Ö. 7 yüzyılda, daha önce bahsettiğim Hanson'un ortaya koyduğu *polis*in ortaya çıktığı sistemi anlatışını aklınıza getirin. Sahip oldukları bir ya da iki köle yardımıyla tarlalarında çalışan çiftçileri düşünün. İşte bu Sparta'nın sistemi değildi.

Spartalıların sistemine göre herkes devamlı askeri talim yapmak durumundaydı, hiç tarlalarda çalışmaz, hiç ticaret veya endüstriyle uğraşmazlardı; başkaları onlar yerine bu işlerle uğraşıyordu. Bir nevi savaş öncesi Amerika'nın güneyindeki köleliği andıran bir durumdu bu; hani büyük köle gruplarının tüm işi üstlenmeleri gibi ve burada toprak sahibi ağalar, Spartalılar gibi hiç iş yapmıyorlardı, ama güneyde bir çeşit askeri aristokrasiyi devam ettiriyorlardı. Bu analojiyi daha fazla ileriye götürmeyelim ve umarım bu öneriyle sizlerin akıllarınızı karıştırmadım veya yanlış yönde etkilemedim. Amacım Spartalıları biraz daha iyi anlamanızı sağlayabilmek. Aklıma Amerika'daki kölelik tarihi dersleri veren arkadaşım geldi, John Blassingame; bana bir ara demişti ki, "Özgürlük geldiğinde, köleler özgür bırakıldı, ama sahipleri de…" Bence bu aslında söylemek için çok hassas bir şeydi. Aslında bu toprak ağaları barut fıçısı üstünde oturuyordu.

Eğer bir şeyleri doğru yapmazlarsa Nat Turner'ın isyanında olduğu gibi, isyan sürecinde evlerine gelip karılarını ve çocuklarını boğazları kesilmiş bulabilirler diye devamlı terör gerginliği yaşıyorlardı. Devamlı bir terör halindeydiler ve hayatlarını birçok istemedikleri şeyi yapmak zorunda olarak yaşamak durumundaydılar, bunların içinde tabii onlara dayanarak hayatta kaldıkları köle nüfusunu da bastırmak vardı, ben bunu size anlatmak istemiştim aslında. Spartalılar 2. Miken Savaşı'ndan sonra devamlı korku içerisindeydi. *Helot*ların isyanıyla bağlantılı olan korkunun varlığını vurgulamak durumu abartı olmaz, bunun için Spartalıları kıskanan veya onları sevmeyen komşuları yardıma dünden hazırdı. Thukydides açık seçik der ki, Spartalıların politikalarını ve Spartalıların düşünüşünü anlamak için onların *helot*larla bağlantılı olan korkularını anlamak gerekir. Bir çok araştırmacı düşünmeden bunu kabullenebilir; ama son zamanlarda bazıları bunu kabullenmeyip sorgulamaya başladı. Söylemeliyim ki, ben yeni yorumlardan pek ikna olmadım. Ama Spartalıları anlamamız için gerçekten onlar için devamlı ne denli bir problem yaratmaktaydı *helot*lar, onu algılamamız gerekmekte, özellikle hayatları hakkında ayrıntılı olarak konuşmaya başladığımızda. O zaman şimdi de, Spartalıların organizasyonlarının tam olgunlaştığında nasıl olduğuna bir bakalım.

3. Bölüm : Spartalı Bir Erkek Çocuğun Eğitim ve Öğrenimi

Gençlerin talim ve eğitimiyle başlayalım; gençlerin terbiyesi daha yeni doğdukları anda başlıyordu. Spartalılar ve Yunanlılar bu talim ve eğitim sistemine *agoge* diyorlardı. Bir Spartalı, diyelim ki bir erkek, onunla başlayalım, bir Spartalı oğlan çocuğu dünyaya geldi. Ta başından itibaren bu sadece aileyi, anneyi ve babayı ilgilendiren bir durum değildi aslında. Yaşatılıp yaşatılmayacağı, çocuğu inceleyen Spartalı toplumun yaşlılarının vereceği karara tamamen bağlıydı. Onun nesine bakıyorlardı? Neredeyse tamamen fiziksel durumuna. Eğer özürlüyse, herhangi bir deformasyonu varsa, onu öldürüyorlardı. Çocuk, yani bebek, yeni doğmuş bebek öldürülüyordu. Bunun nedeni de, genetik hakkında fikir sahibi olmalarından kaynaklanıyordu. Sağlıklı çocukların büyüyüp sağlıklı yetişkinler olduğunu anlamışlardı ve onların da büyüdüklerinde sağlıklı çocuklar dünyaya getirdiğini falan anlamışlardı.

Düşünüşlerine göre, büyüyüp iyi asker olamayacak erkekleri göze alamazlardı, çünkü bunlar büyüyüp oğlan çocuk babası olacaklardı ve Spartalılar iyi asker olamayacak materyal istemiyordu. İşte burada Yunan devletinden tamamen farklı bir şey görüyorsunuz. Hani başka Yunalılar çocuk öldürmüyor değildi; kesinlikle yaptıklarını biliyoruz, ama her aile kendi kararını kendisi veriyordu ve bu da genellikle fakir ailelere has bir durumdu, – demek istediğim, bir çocuğu öldürebilme kararı, ancak fakir aileler tarafından, o çocuğu yetiştiremeye güçleri olmayacağı için alınabiliyordu. Her neyse, olması gerektiği gibi, neredeyse her toplumda aileler karar verirdi bu tip şeylere. Ama Sparta'da değil, burada kimin yaşayıp kimin yaşamayacağı kararı devlet tarafından veriliyordu.

Eğer çocuk bu ilk aşamayı sağ salim atlatabildiyse, altı yıl kadar süren üç aşağı beş yukarı normal denebilecek bir hayatı olacaktı. Her küçük oğlan çocuğu gibi çoğunlukla annesiyle, evde yaşayacaktı, ama az da olsa babasıyla da. Neden "az da olsa" dediğimi birazdan anlayacaksınız. Yedi yaşına geldiğinde her çocuk evinden alınıyordu ve Yunanca'da sürü anlamına gelen, – izciler sürü gibi ufak gruplar oluşturmuyor muydu? Değil mi? İşte böyle, evlerinden alınıyorlardı ve bundan böyle askeri okulda yaşamaya başlıyorlardı, ki bu da oğlan çocukları için tek okul Sparta'daki idi. Okulun başında bir memur bulunmaktaydı ve daha büyük çocuklar tarafından yürütülmekteydi. Bir çok açıdan, düşündüğümde, üst tabaka İngiliz devlet okulularını andırıyordu, – aslında bu özel okul anlamına gelir. Eton ve Harrow'un betimleri gibi, hatta daha da yürek parçalayıcı yerler; herhalde İngilizlerin okul günlerini anlattıkları romanları okumuşsunuzdur, hani her birisi bunların işkence odasını andırır. İşte burada da bunun gibi bir şeyle karşı karşıyayız.

Ama bu okulların en kötü yanı, anladığım kadarıyla, diğer oğlan çocuklarıydı. Çünkü büyük çocukların küçük çocuklarla, büyük çocukların küçüklerle uğraştığı gibi uğraşmasına izin veriliyordu, yani kötü olarak. Çok kabadayıydılar, küçükleri itip kakıyorlardı, kötü davranıyorlardı; böyle bir ortamda büyümek oldukça zordu. Bunları yapıyorlardı işte; Sparta tarzı eğitim hakkında düşünecek olursanız, 'zorlu,' gerçekten bunu anlayabilmek için kritik kelimelerden birisidir. 12 yaşına gelebilenler artık barakalarda yaşamaktaydı, toplu bir hayatları vardı, lüks olacak hiç bir şeyleri yoktu, – gittikçe daha çok 19. yüzyıl İngiliz devlet okullarını andırıyor bu durum. Ayakkabıları yoktu, sadece birer pelerin veriliyordu çocuklara. Güneşli Akdeniz ve Yunanistan hakkında ne düşünüyorsanız, Sparta'ya kış aylarının ortasında bir gidin. Çok soğuk olur ve kesinlikle tek bir pelerin yeterli olamaz, ama bu kasıtlı bir hareketti. Böylece soğuğa dayanıklılıkları sağlanmaktaydı. Ancak sağlıklarını koruyacak ve hayata devam edecek yeterlilikte besleniyorlardı, daha fazla değil, açlıklarını geçirecek kadar değil. Bu demekti ki ince ve kuvvetli oluyorlardı ve askeri seferlerin zorluklarına da dayanıklı; bütün bunlar onları kuvvetli kılıyordu. Devamlı yemek için avlanmak durumundaydılar ve komik olanı, durumun etiği, ne bulurlarsa çalmaları beklentisiydi. Çalacak şeyleri nereden buluyorlardı ve nasıl çalıyorlardı, benim için bilmesi zor, ama tabii çocuklar yaratıcı olurlar.

Buna teşvik ediliyorlardı, ama eğer yakalanırlarsa çok fena cezalandırılıyorlardı. Dolayısıyla zor olan, çalmak ve yakalanmamaktı; bu aynı zamanda talimlerinin bir parçasını oluşturmaktaydı. Her zaman bu Spartalı okulların birinde öğrenci olmak nasıldı diye düşündüğümde aklıma Plutarkhos'un hikâyesinin ortaya koydukları gelir; hikâyenin doğru veya yanlış olması önemli değil, çünkü hikâyenin anlattığı aslında bir gerçek vardır. Hikâyeye göre, Spartalı bir oğlan çocuğu yemek için bir hayvan avlamayı başarır, yakaladığı hayvan dağ gelinciğidir, çocuk onu öldürüp yemeği planlamaktadır, ama tam bu anda tüm çocuklar sıraya girmeleri için çağrılırlar ve onun da hemen gidip sırasını alması gerekmektedir, bunu yapmazsa eğer, kendisi için hiç hoş olmayacaktır, dağ gelinciğini de kaybetmek istemediği için onu pelerininin altına tıkıştırır. İşte diğer oğlanlarla hazır olda beklerken da dağ gelinciği de oğlanın vücudunu yandan kemirmekle meşguldür. Doğal olarak gözünü bile kırpmaz oğlan, çünkü durumunu ele verirse eğer, dağ gelinciğini yakalayıp çaldığı için cezası çok büyük olacaktır. Sonunda dağ gelinciği oğlanın hayati bir organını bulur, çocuk da gıkını çıkartmadan durduğu sırada yığılır kalır, yani ölür.

Bu hikâyenin aslında ana fikri çocukların ne denli cesur ve ne denli dayanıklı olduklarını vurgulamak ve Sparta terbiyesinin ne denli sıkı olduğunu göstermekti. Ben aslında bir dağ gelinciğini yiyebilmek için ne denli aç olmak gerektiği noktasına hep takılıp kalırım. Ama hikâyeye nereden bakarsanız bakın, asıl mesajı alırsınız. Abartılı olabilir, ama Sparta'dan çıkan tablo bu. Bu çocuklar aynı zamanda fiziksel talim de alıyordu. Fiziksel talim alırken silah kullanmayı öğreniyorlar, formasyonlara girebiliyorlar, aynı zamanda da Yunalıların, zannedersem daha önceki bir konuşmamda söylediğim gibi, *musikae* dedikleri, müzik konusunda da eğitim alıyorlardı. Bizim müzik dediğimiz şey aslında şiirdi. Yani müzik eşliğinde okunan şiirlerdi, şarkı gibi, ama sözleri her şeyden daha önemliydi. Öğrendikleri şeyler yaşamlarının nasıl olması gerektiği hakkında derslerdi ve bunlar bir nevi müzikal eğitim içermekteydi, birazdan bu konuda size bir örnek sunacağım ve ayrıca jimnastik ve askeri eğitim de içermekteydi.

20 yaşına kadar oğlan çocukları daha büyük çocuklar tarafından eğitilmekteydi, aslında bunların 20-30 yaşları arasında genç adamlar olduğunu söylemek gerek. Bu eğitim sistemi oğlanların yedi yaşından itibaren, 30 yaşına gelip adam olana kadar geldikleri bir süreci içerir; 20-30 yaşındakiler öğretmen, oğlan çocukları da bunların öğrencisiydi. Başka şeyler de söz konusuydu burada, her zaman oğlan çocukları bir sürü halinde gezdiğinde karşılaşılırdı, büyük ve küçüklerin bir araya geldiği yerlerde taciz etmek ve uğraşmak oyunun ve dayanıklılığın bir parçası oluyordu ve saire. Ama Spartalılar için bu yeterli değildi. Yapmaya çalıştıkları, aslında, göreceksiniz ki, ideal niteliklerin aşılanmasıydı. İnsanları geliştirmek amaç kılınmıştı ve birbirlerine bu denli yakın büyüyen erkekler, ben bile hem fikir olurum ki, birbirleriyle ailelerinden daha yakın olurlardı ve bunun bir kısmını da cinsel yakınlık oluşturmaktaydı.

Düzenleme tipik olarak ergenliğe erişmiş bir oğlanla daha olgun birisi arasında oluyordu, ama bu 20-30 yaşları arasındaki genç adamlardan birisi de olabilirdi, daha da yaşlı olabilirdi ve bu geleneksel olan bir düzenlemeydi. Daha yaşlı olana Yunanca *erotes*

denmekteydi, “sevgili” ve daha genç olana da *eromenos*, yani “sevilen” denmekteydi. Atinalı olan ama hayatının önemli bir bölümünü Sparta’da geçirmiş olan Ksenophon, Spartalıları çok iyi tanımaktaydı ve bu aranjmanın fiziksel tarafının olmadığını bizlere anlatmaya pek hevesliydi, bunun tamamen ruhani olduğunu söylemekteydi ve bu tamamen öğretmen öğrenci, usta çırak arasında olan bir ilişki gibiydi, yönlendirmeden başka bir şey değildi. Unutun bunu. Bunlar gerçekten homoseksüel ilişkilerdi. İlginç olan, bunun geçici olan bir dönem olmasıydı; bu ilişki bir kişi daha henüz oğlan çocuğuyken, ötekisi erişkin iken başlıyor, oğlan çocuğu yetişkin yaşa gelince, ilişki sonlanıyordu ve o artık bir *erotes* olabiliyordu ve kendisine bir *eromenos* buluyordu; tabii kendisine *erotes* olan daha yaşlı adamla olan yakınlığının tamamen bitiyor olması aslında şaşırtıcı olarak algılanabilir.

Bir de şu vardı. Bu konuya birazdan geri döneceğim, ama, her Spartalı evlenmek ve çocuk yapmak zorundaydı, daha sonra asker olacak oğlan çocukları daha hoş karşılanırdı. Bunu asında savaşçı yetiştirmek üzerine kurgulanmış devlet sisteminin bir parçası olan antrenmanların ve eğitimin bir kısmı olarak görmemiz gerekir; burada herkes neredeyse kocaman bir aile gibi aslında, sıkı ve birbirine yakından bağlı, ki bu da Spartalı *phalank*s sistemine ayrı bir nitelik vermektedir. Spartalı erkeklere ancak 20 ve 30 yaşları arasındayken evlenmek için izin veriliyordu, ama karılarıyla yaşamaya değil. Barakalarda yaşamaya devam ediyorlardı. İşte farklı ve acayip bir düzen. Aynı zamanda, tabii ki karılarıyla yaşamak için doğal bir istekleri olacaktı, ama yakalanmamaları gerekiyordu. Eşleriyle birlikte olabilmek için gizlice kaçmaları gerekiyordu, çünkü eğer yakalanırlarsa, cezası büyüktü. Bu nasıl bir şeydi böyle? Bu işte Sparta sisteminde bulunan temel ve birçok çelişkiden birini oluşturmaktadır. Bu gerekliydi, çünkü Spartalıların soyunu devam ettirmek için hem çocuk yapmak gerekiyordu, hem de asker gibi yaşamak. Bu durum bu sisteme biraz da olsa normallik getirmekteydi. Aynı zamanda bu sistem, aile kavramına olabildiğince tepkiliydi, çünkü aile kavramı *polis*e duyulması gereken sadakat duygusuna bir rekabet oluşturmaktaydı.

Polis her zaman kazanan taraf oluyordu, çünkü ayrışma olduğunu biliyoruz. Spartalılar bunun farkında mıydı değil miydi bilmiyoruz, ama burada fiziksel sonuçlar doğurması gereken psikolojik bir durum da söz konusudur, bu kadarı kesin. Düşünüyorum da, o zamanlarda nasıl genç bir kadın ve kocası, karı koca nasıl bir araya gelebildiklerini farz edin. Yani demek istiyorum ki, burada miktar yerine kaliteye dayanması gereken bir tartışma söz konusu aslında. Her neyse. Bunlar aslında acayip düzenlerdi, – hani, bir genç adam 30 yaşına geldiğinde artık okulda hocalık konumuna son vermesi gerekiyordu. Evi vardı, evinde karısıyla oturabiliyordu, eğer yedi yaşından küçük oğulları da varsa, onlar da onunla evinde oturuyordu, durum işte normale benziyor, ama bu adamların hiç birisi eve akşam yemeğine gelmiyordu.

Erkekler yemeklerini topluca gruplar halinde yiyorlardı, bu grupların her birine *syssiton* deniyordu; bu “yemekleri, buğdayı, ekmeği hepsini hep birlikte yemek” anlamına gelmekteydi; bu *syssitia*ların her birinde 15 kişi bulunurdu, bu insanlar yemeklerini ölene kadar birlikte yiyorlardı. Burada yine çok sıkı bir toplum dokusuyla karşı karşıyayız.

Nasıldı bu? Örneğin bir askeri tim gibi, değil mi, ya da bir bölük? Aslında bir bölük kadar neredeyse sayıları. Her şey askeri düzendeydi. Eh bu insanların birbirine olan bağlılığını düşünün bu durumda; bunu konuşmuştuk, savaş sırasında başarı için ne denli önemli olduğunu vurgulamıştık, bu ortamdan çıkan savaşçılar her gün yemeklerini paylaştıkları arkadaşlarıyla omuz omuza dövüşüyorlardı. Bu aslında oyunun bir parçasıydı. Yetişkin adam oldukları ve evlerinde yaşamaya başladıkları zaman dahi bu ailevi ortamda birbirlerine bağlılıklarını korumayı sürdüreceklerdi.

Bu sistemin ürettiği özellikler nasıl olabilirdi? İlk başta ve en başta, disiplin. Hayatın her yönü toplumun ürettiği kanunlarla ve geleneklerle kontrol edilmekteydi. Bunlara uymazlık edemezdiniz; yoksa size kalan biç bir şey olmazdı. Acayip de olsa, çalıp çırpmaya ve yakalanmamaya teşvik, insanların kendi kendilerine yetme kapasitelerine katkıda bulunuyordu ve bu tip şeylere de teşvikte bulunuluyordu. Sosyal bağlılık. Bu amaç için bu nitelikte bir sosyal sistem kurgulamak kimin aklına gelirdi? Birbirine sadakat, hangi grup hakkında konuşuyor olursak olalım, ama tabii ki bütün bunların temelinde, içinde yatan, aslında tümden topluma olan sadakat idi. Kendi üstlerinizdekilere itaatkâr fiziksel ve ruhsal dayanıklılıktı. Cesaret ve diğer bir özellik de önemliydi, bu Yunanlılar için çok güçlü ve önemli bir özellikti, bu da tekdüzelikti. Herkes birbiri gibi olmalıydı, herkes aynı deneyimleri yaşamalıydı; insanlar arasında herhangi bir farklılık olmamalıydı.

4. Bölüm: Tekdüzelik, Karşıtlık ve Eşitlik

Bir başka taraftan da, ki bu da Sparta'daki sistemde bulunan enteresan çelişkilerden birisini daha oluşturmaktaydı, bu oğlanların, genç adamların ve yetişkinlerin hepsi onur için birbiriyle yarışmaktaydı. Her bir kişi kendisinin yandaşları ve üstleri tarafından diğer herkesten daha iyi olarak tanınmayı, hatta en iyi olarak tanınmayı arzu etmekteydi. Bunların hepsi arkadaştı, yandaş, çok yakın dosttu, bunların hepsi birbirine yakın ve bir grubun parçaları oldukları halde, birbirleriyle grup içerisinde kişisel takdir ve onur için yarış halindeydiler, bu da temelden bir çelişki oluşturmaktaydı, ilginç bir çaba… Tahminimce biliyorsunuzdur, -- Spartalıların hayatları gerginlik üzerine kurgulanmıştı, bana göre, toplumların insanlar üzerinde yarattıklarından çok daha fazlaydı bu. Ama o kadar etkin bir biçimde organize olunmuştu ki, yürüyordu; elimizde toplu delirme veya psikologlara gereksinim konularında hiç bir veri olmadığına göre, durum iyiydi. Deli olsaydı toplum, hepsi birden aynı şekilde deli olduğundan farkında bile olmazlardı, bu unsuru akılda tutalım.

Bu tekdüzelik beklentisini unutmayalım. Birbirlerine, kendilerine, özellikle tam vatandaş olmuşlara, yetişkinlere, *homoioi* olarak hitap ediyorlardı. Bazı insanlar bunu "eşit" anlamında çevirmektedir. Ama hayır, bu doğru değil. Aslında "benzer" anlamına gelir; birbirlerine benzediklerini vurgular. Birbirlerine eşit olarak hitap edemezlerdi, çünkü ne kadar birbirlerine benziyor olsalar da devamlı en iyi olmaya çabalamaktaydılar. Hikayeye göre, Lykurgos sistemi kurduğu zaman, Spartalılar tarafından kontrol edilen toprakları 9 000 parçaya ayırmıştı. Bunun için Yunanca kelime, *kleroi*, tekil olarak da *kleros*du. Bu

teoride kalan bir durumdu aslında, ekonomik olarak hepsi eşit sayılıyordu, çünkü hepsi birer *kleros* sahibiydi ve bu *kleros*dan gelecek besin ve üretilenlerle uğraşmak durumundaydı ve tabii, her *kleros*da üretilen ürünlerin miktarı da burada söz konusu olmak durumundaydı.

Tüm bu kuramda kalan benzerlik ve sözde eşitliğin yanı sıra yaş da Spartalılarda ayrım konusunda önemli bir yer tutmaktaydı, ki birçok ilkel toplumda da bu böyledir, hatta toplumlar ne kadar eskiyse bu durum da o kadar söz konusuydu, yaşa gösterilen saygı büyüktü. Yaşlılara, bir çok açıdan bakıldığında, gençlere davranıldığından daha iyi davranılıyordu. Ama bu sadece yaşla alakalı değildi bu, hayat boyu kazanılan onur da devlete bir kişinin yaptığı katkıyı göstermesi açısından, kişilerin ne denli saygı göreceklerinin bir belirtisiydi. Bunu gösterecek resmi bir yol bulunduğunu sanmıyorum. Yani madalya ya da benzeri bir şey yoktu. Ama herkes bilirdi, hele devlet bu boyutlarda olunca, herkes kimin kim olduğunu bilir, ona göre davranırdı.

Tabii zaman içerisinde yaş ve onur dışında çeşitli boyutlarda eşitsizlikler de gelişecekti, , özellikle varlık konusunda. Bunların nasıl geliştiğini bilmek biraz zor, ama farklı zamanlarda Sparta tarihinde, bazı insanların kendi *kleros*larını kaybettikleri görülmektedir ve *kleros*unuz yoksa, *syssition*a da, yani yemek grubunuza da yapmanız gereken katkıyı sağlayacak kaynağınız da yok demektir ve bunun yokluğu da Sparta vatandaşlığınızdan düşmüş olduğunuzun göstergesidir. Yani artık Spartalı değildiniz, daha aşağılık bir konuma düşmüştünüz anlamına gelir, bu Spartalı olarak yaşamakta olan bir adam için çok aşağılayıcı bir konumdu. Yani fakirlik insanları sistemden uzak tutabiliyordu ve eğer *agoge* eğitiminden de baştan sona geçmemişseniz, tam Sparta vatandaşı olmak imkansızdı. Bir de, birinin eğer savaşta korkaklık yaptığı ortaya çıkarsa, Sparta vatandaşlığından atılıyor ve gidecek hiç bir yeri olmadığından, bundan sonra Sparta'da korkunç bir hayat yaşamak durumunda kalıyordunuz.

Aynı zamanda, eğer birinin iki Spartalıdan, yani Spartalı baba, Spartalı anneden, doğmuş olmadığı anlaşılırsa, o kişi Spartalı sayılmıyor, toplumda daha aşağı bir konuma sahip oluyordu; bu denli onur ve saygı üzerine kurulu bir toplumda, tahmin edersiniz bu ne denli büyük bir şeydi. Derste ilerlemeye devam ettikçe bunu aklınızın bir köşesinde tutun, çünkü özellikle 5. yüzyıla geldiğimizde bu kategorilere giren Spartalılara da rastlayacağız, yani bunlar yüzde yüz Spartalı değildir, ama yine de çok önem kazanacaklardır ve Sparta'da güçlü karakterler olacaklardır. Sorgulamamız gereken durum aslında önem kazandıktan sonra nasıl hareket ettiklerini şekillendirebildikleridir.

5. Bölüm : Sparta Toplumunda Kadının Rolü

Şimdiye dek hep erkeklerden bahsettik, ama Spartalı kadınlar hakkında da konuşmamız gerekiyor; çünkü onlar da, erkeklerin olduğu kadar diğer Yunanlı kadınlardan farklıydı. Bunu açıklayacak olursak, diğer Yunanlıların kadınlara diğer erkeklere davrandıklarından çok farklı davrandıkları ortadaydı; çarpıcı olan ve farklı şeylerden birisi de erkeklerin

fiziksel egzersiz yapıyor olduklarıdır, hatta büyük yarışmaların parçası olan rekabetlere katılıyorlardı ve de bunları yaparken çıplaklardı. Kadınlar sportif etkinliklere katılmıyordu ve bir kadının çıplak görülmesi olabilecek en utanç verici durumlardan birisini oluşturmaktaydı, normal Yunanlılar için kesinlikle düşünülemez bir durumdu bu. Ama Spartalılar herşeyi kendilerine göre yapıyorlardı ve kadınları da danslara, atletik yarışmalara katılıyordu, hatta yarışmalarda onlar da oğlanlar gibi çıplaktı, böylece oğlanlardan Yunan kızlarının uzak tutulduğu gibi devamlı uzak tutulmuş olmuyorlardı.

Bu bir araya gelebildiklerinin toplumsal bir göstergesi değildi, ama eğer oğlanlar bir yerde egzersiz yapıyorlarsa, kızlar da orada ya da başka bir yerde egzersiz yapabiliyordu. Birbirlerinden o kadar da uzak tutulmuyorlardı ve yine, düşünün, insanların normal olarak arzuladığı şeyleri düşünün, bu bahsettiklerimden nasıl 20 yaşına gelene kadar birçok şeyi yapamayan gençler için bunun ne kadar heyecan verici olabileceğini bir düşünün. Bütün bunlar bana, A. J. P. Taylor'un yazmış olduğu, 1914 ve 1945 yılları arasında İngiliz tarihini anlatan kitabındaki etkili bir dipnotu anımsatır; yazar burada geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda İngiltere'deki doğum oranının düşüşünden bahsederken bunun aslında hamilelikten korunma yolları konusunda bilginin artmasıyla bağlantılı olmadığını söyler ve sonuçta bu dönem İngilteresini çalışan herkesin aslında ne denli yıldırılmış bir grupla karşı karşıya olduklarını bildiklerini de vurgular. Eğer bu İngilizler için doğruysa, genç bir adam ya da kadın olarak Sparta'daki hayatı düşünün.

Bir tarafta, Sparta'da başka yerlerde erkeklerin gördüğü muamele gibi muamele gören kadınlar vardı ve bunların tabii başka yerlerdekine göre daha fazla hukuki hakları da bulunmaktaydı. Bence bütün bunlar Yunan dünyasındaki aile kavramını aşındırmakta önemli bir rol oynuyordu ve ataerkil, erkek merkezli, savaşçı yetiştirmek üzere kurulmuş bir toplumsal sistemi ön plana çıkartıyordu. Neden ama kadınlara da özel bir saygınlık verilmişti? Çünkü savaşçı yetiştirmekte kadınların ne denli kritik bir rol oynadıkları ve bunun ne denli önemli olduğu anlaşıldığı için… Bunun bir parçası da her şeyin *polis* için olduğu ve iyi çarpışacak savaşçıların yetiştirilmesi olmalıydı, – kadınların bir nevi grup olarak hakları bulunmaktaydı. Örneğin, eğer bir adam karısının çocuk yapamadığını anlarsa, yasal ve haklı olarak ve bu bir erkek için doğaldı, arkadaşı karısını bu adama ödünç verebiliyordu ve bu ilişkiden doğacak çocuk da çocuğu olmayan adamın oluyordu.

Düşünün yine. Diyorum ki, bu durumda insanların birbirine duydukları tüm normal duygular ne oluyor ve neredeyse tüm toplumlarda merkezi rolü olan aile kavramına burada ne oluyor? Bir başka değişle, kadınların Sparta toplumunda erkeklere eşit olan bir rolleri olduğunu düşünmemeliyiz. Yunan dünyasının herhangi bir kısmındaki gibi kadınlar politik hayatın tamamen dışında bırakılıyordu ama yine de birçok çelişkili şey ortadaydı. Şimdi size bundan sonra anlatmak istediklerime geçelim. Sparta'da yapılan evlilik töreni size acayip bir şey gösterecektir. İlk önce, bunların hepsi bir ritüel etkinlik ve siz evleneceğiniz kızı ritüelle seçiyorsunuz. Kısaca, evleneceğiniz kızı yakalayınca o sizin oluyor ve böylece temel olan aile kurma olayı kızı yakalayınca yapılmış bitirilmiş oluyor. Evlilik töreninin sırasında da kızların kafası kazınıyor ve erkek gibi giydiriliyor; karanlık bir odada kocasının gelmesini bekliyor, bana sorarsanız kızları evlilik töreninin

tamamlanmasına kadar olabildiğince erkek gibi yapmaya çalışıyorlardı. Benim yorumum ne olursa olsun, size bahsettiğim bu dünyanın bu denli acayip olduğunu kabullenmeniz gerekmekte.

Tahmin edersiniz ki, bütün bunların etkisi büyük olmuştu. Bir şey daha, kadınlar hakkında size son söylemek istediğim şey ve henüz anlatmadığım bir yön daha var, – Perikles cenaze söylevini şunu söyleyerek bitirmişti, der ki, "Spartalı kadın anne olunca yeni ölen bu müthiş adamların karıları ve anaları gibi, konuşmayı bırakır ve evine geri döner, çünkü bir kadın için söylenecek en yüce şey iyilikte ve kötülükte hiçbir zaman konuşmamasıdır". Burada demokratik Atina'dan bahsediyoruz. Kimse Spartalı bir kadına ağzını kapatmasını söylememiştir, çünkü Yunan edebiyatı Spartalı kadınların söyledikleriyle doludur, oğullarına savaşa gitmelerini ve kalkanları ya ellerinde olarak ya da kendileri kalkanları üstünde yatarak dönmelerini söylerler. Kalkanlar nasıldı, biliyor musunuz? Onları, – insanları neyle taşıyabiliyordunuz? Hani, sedyeler gibi... Yani bir ananın mesajı, "geri dön", "ama elinden kalkanını bırakırsan ve kaçarsan, eve geri dönme" ve bununla ilgili bir sürü hikâye dolaşmaktaydı.

İşte Spartalı kadınlar. Bir tane daha anlatayım. Bir seferinde, Sparta'nın tarihinde, her şeyin kötüye gitmeye başladığında, geç bir dönemde, Sparta'ya düşman ordu girer, kadınlar evlerin çatılarındadır, buradan düşman orduya çatı kiremitleri, sivri şeyler atmaktadırlar. Yani Spartalı kadınlar farklıydı, işte böyleydi bunlar.

6. Bölüm : Polis'in Önemi ve Gereksinimleri

Ama tüm tabloya bakarsanız, bu nasıldı aslında? Bana sorarsanız, *polis*in önemi ve bütünlüğü adına ailenin soysuzlaşması, gereksinimler ve yapısıdır. Bu aslında savaşçı etiği, *hoplit phalanks* prensipine dayanmaktadır; size şimdi Spartalı şair Tyrtaeus'dan bir şiir okumak istiyorum, 7. yüzyıla tarihleniyor ve bahsettiğim konuların bir kısmına güzel değiniyor.

Şöyle: "Bir adam hakkında bir şey söylemem, ne ayaklarının hızından onu ciddiye alırım, ne de güreş becerisinden. Bir Kyklop boyunda dahi olsa ve bir de o kadar gücü. Kuzey rüzgarı Boreas'ı koşarak geçse. Tythonius'dan daha yakışıklı ve zarif olsa, ya da Midas'dan da Kenarius'dan da zengin. Tantalos veya Pelops'dan daha bile kral olsa, ya da Adrastas'ın da konuşma ve ikna gücüne sahip olsa". Aslında bu satırlar insanların hayran oldukları ve kendilerinde de olmasını istedikleri, Homeros'da önemli gördükler özelliklerin bir listesidir; bunlar bir kahramanın isteyebileceği tüm karakteristikler ve diyor ki, Tyrtaeus'un bir insan için söyleyebileceği şeylerin hiç biri umurunda değil diyor, – pardon, önemli bir satırı atlamışım, "Bunların hiç biri umurumda değil, tüm bu görkem de olsa, eğer savaşçı ruhu yoksa. Hiç bir adam kendisini savaşta iyi olarak gösteremez, hele eğer kanla ve katliamla karşılaşmayı, düşmana yaklaşmayı ve onunla elleriyle çarpışmayı beceremezse".

İşte *arete*, benim çevirmenim "cesaret" olarak çevirmiş, ki doğru; aslında bu onun en temel olan anlamı, ama her neyse, *arete* kelimesi. "İnsanoğlunun sahip olduğu en hassas şey, genç bir adamın kazanabileceği en asil ödül. Bir adam ayaklarını yere basıp uçan okların arasında dimdik ayakta dururken tüm şehriyle ve insanlarıyla paylaşıyor olması çok güzel,. İşte burada kendi cesaretini savaşta kanıtlamış bir adam. Kaçış tamamen unutulmuş ve kalbinden kararlı ve dayanaklı olmaya talimli ve kelimelerle yanında duran adamı cesaretlendiren. Ani bir hızla düşmanın sağlam taburlarıyla savaşacak ve saldırıların dayak dalgalarına göğüs geren". Bunların, İlyada'da ve Odysseia'da okuduklarınız hakkındaki hiç bir şey umurumda değil, tek umurumda olan senin *phalanks* sistemindeyken nasıl savaştın, değil mi? Eğer bu yoksa sende, sen bir hiçsin.

Devam edersek, hayattan sonra, yani ölümden sonra ne olacağını anlamak kalıyordu geriye. Yani, olacak bu, değil mi? İşte böyle, der ki, "Şampiyonların arasında düşen ve tatlı hayatını kaybeden" dikkat edin burada diyor ki, –bir an evvel bize bu şekilde ölmenin ne denli muhteşem bir şey olduğunu anlatacak ve gerçekten dalga geçmiyor; hayat tatlı. Ama kaybettiniz. İşte burada size bahsettiğim bu muhteşem Yunan gerçekçiliğiyle karşı karşıyayız. "Ve tatlı hayatını kaybeder, kendi *poli*sini, babasını ve tüm yurttaşlarını onuruyla kutsayarak, göğsündeki yaralarla, karşılaştığı mızrağın ucunun deldiği yerlerde mıhlanmış koruyucu kalkanıyla ve de delinmiş göğüs zırhıyla. Neden hem gençler hem yaşlılar ağlar arkasından ve tüm şehir yasa girer ve kaybına ağıt yakar? Hem mezarına gururla işaret ederler sonra hem de çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına ve sonra da tüm soyuna. Pırıldayan şanı hiç bir zaman unutulmaz. Adı hatırlanır ve toprak altında yatıyor olsa da ölümsüzleşir, yiğit bir savaşçı korkunç savaş tanrısı tarafından öldürüldüğünde, toprağı üstünde dururken ve kendi çocukları ve toprağı için savaşırken".

Bu söylediklerimde, umarım şimdiye dek konuştuğumuz şeyleri görebiliyorsunuzdur. Bütün bu sebepler bir arada neden kendi şehriniz için hayatınızı tehlikeye atabildiğinizi açıklamakta; çünkü böyle kendinizin ölümsüzlüğünüzü kazanabiliyorsunuz, bir Yunanlı olarak yapabileceğiniz sayılı şeylerden birisidir bu. Evet ama bir şey daha var, – ya her şey iyi giderse? Ya ölmezseniz? "Ölümün hükmünden kurtulursanız, vücutları tüketen ve savaşları kazanan ve mızrağın çalışmaları için parlak bir ün yaratan, tüm adamlar ona yer açarlar. Genci de yaşlısı da; ölülerin yanına gitmeden evvel çok neşe çıkar karşısına. Yaşlanırken itibarı olur vatandaşlar arasında. Onun kazandığı onurların ve hakkı olanların karşısında durmaya çalışmaz kimse. Onun huzurundayken tüm adamlar geri çekilir ve yerlerini ona verirler, hem gençler hem de yaşıtları ve hatta daha yaşlılar bile. İşte her adam tüm kalbiyle bu şeref düzeysine erişmek istiyordu ve bundan dolayı savaşta hiç geri adım atmıyordu. Cesur olmak ve *phalanks*ta iyi bir savaşçı olmak, yaşasanız da ölseniz de kazançlıydı; her ikisi de iyi bir sonuç veriyordu. Bakın ne denli kurnazca düşünüldüğünü ortaya koyuyor, her şey ölmeden önce yolunda gidiyor olsa da, demek istiyor ki, eğer ölmezseniz bu savaşta sonsuza kadar yaşamayı aklınızdan çıkartın; ne olursa olsun öleceksiniz.

Bir özellik daha vardı bunlarda, – Tyrtaeus'un şarkıları, gençlerin okulda öğrendikleri şarkılardı ve gençler şiirin ritmine göre uygun adım yürüyorlardı. Ama Ksenophon Spartalıları iyi bilen bir Atinalı olarak, 5. yüzyılın sonları - 4. yüzyılın başlarında yazarken, dediğim gibi, bize Spartaların nasıl savaşçılara cesaret verme sorununu çözdüğünü ve bunun tam tersinden nasıl kaçınıldığını anlatır. İşte şunu söyler: "Başka devletlerde bir adam eğer korkak olduğunu kanıtlarsa, tek netice ona korkak denir. Cesur adamlarla aynı pazara gider ve onların yanına dahi oturabilir. Eğer isterse aynı gymasiuma gider. Ama Sparta'da yemek gruplarında yanlarında bir korkak olmasından utanırlar veya onunla güreş müsabakasında eş olmaktan utanırlar. Genellikle bir top oyunu sırasında gruplar ayrılırken, o tek başına kalan kişi olur. Korodaysa küçültücü bir şekilde kenara itilir. Sokaklarda yer kaplıyorsa yerinden edilir; hatta yerini kendisinden daha gençlere dahi vermek durumundadır. Evde kalmış akrabalarına bakmak zorundadır ve onlara neden onun yüzünden yaşlı kadınlar haline geldiklerini açıklamak durumundadır". Kimse bir korkağın kardeşiyle evlenmez. Hayal edin, kız kardeşinizle her gün evde karşılaşıyorsunuz ve o size her bakışında neden sizin yüzünüzden hiç bir zaman bir koca sahibi olamayacağını düşünüyor olacak.

"Ocak başında bir karısı olmadan yaşamaya alışması gerekiyor, çünkü kim evlenir böyle bir adamla? Cezasını çekiyor. Yüzünde gülümsemeyle etrafta dolaşamıyor". Eğer suratında bir gülümsemeyle dolaşırsa, biri kesin bunu bir yumrukla silecektir. "Eğer lekesiz bir üne sahipmiş gibi davranmazsa kendinden daha iyiler tarafında atılacak dayağa razı olması gerekir". Zannedersem Ksenophon der ki, "Bir korkağın sırtına yüklenen şerefsizliğin yüküne akıl erdirilmez, ölüm bu denli yüz karası, bu denli aşağılayıcı bir hayattan daha makbuldür". Doğruyu söylemek gerekirse, bence Ksenophon biraz abartıyor. Eminim herhangi bir Yunan şehrinde bu denli korkak davrandıktan sonra eve dönmek sevimsiz olacaktır, ama eğer Sparta hakkında konuşursak herhalde bu denli çekilmez olmazdı.

7. Bölüm : Sparta Anayasası

Evet hala biraz vaktimiz var. Şimdi devlet kavramını, kelimenin günümüzdeki anlaşılan açıdan ele alalım. Yunan hayatında bu benzersizdi. Formu karışıktı. Demokrasi de değildi, monarşi de, oligarşi de, hatta aristokrasi de değildi; ama bunların her birinin normal formasyonundan öğeler taşımaktaydı. Krallar vardı. Çoğul kullanmama dikkat edin, çünkü herhangi bir zaman her biri farklı bir kraliyet ailesinden olan iki kral olabiliyordu. Bu kralların dini sorumlulukları vardı. Sparta ordusuna, – burası çok önemli – general olarak liderlik yapıyorlardı. Birçok çeşit anlaşmazlık olduğunda hakimlik yapıyorlardı. Herhangi bir kamu toplantısında onur sandalyesinde yerleri olurdu. Ziyafetlerde iki tabak yemek yiyebilirlerdi; ama onları herkesten daha fazla yiyen şişman krallar olarak algılamamamak gerekir. Bence bu onlara arkadaşlarıyla paylaşma şansı ve onur dağıtarak teşekkür almalarına şans tanıyordu.

Başka bir devlette kendilerini temsil edecek birini bulacakları zaman – yani diplomatik ilişkileri için, *proksenos*un atanması gerektiğinde, bu atamayı krallar yapardı. Spartalılar

Delphi'deki Kahin'e gittiklerinde, insanlar ona *pythioi* diyorlardı, bu seçilen ve atanan adamların gidip sorularını sormaları bekleniyordu ve yanıtı da krala getirmeleri. Bunlar tabii çok saygın etkinliklerdi. Krallar tabii akranları oldukları Spartalılara veriyorlardı bu tip çok önemli sorumlulukları, bir de bu kişilerin önemli ayrıcalıkları oluyordu. Eğer kocası olmayan ve mirasçı olan bir kadın varsa, bu kadının tipik olarak büyük olasılıkla kocası ölmüştü ve birisiyle evlendirilmesi gerekiyordu, – bu eşleştirme de kral tarafından yapılmaktaydı. Krallar böyle kadınlara kiminle evlenmeleri gerektiğini söylerlerdi. Böyle olduğunda o kadının zaten erkek kardeşi, amcası veya dayısı yok demektir ve kadının babasının *kleros*unu ve diğer mal mülkleri miras kalacaktır. Bu durumda Sparta devletinin adına bir kişi ile birleştirilmesi gerekmektedir.

Benzer bir biçimde, eğer bir aile başka aileden gelen çocukları evlat edinecekse, bu konuda da krallar karar veriyordu. Krallar aynı zamanda Sparta devletindeki tüm kararları veren kurullarda bulunuyorlardı; bunlara *gerousia* denirdi, hani Latince'de *senatus* olarak geçen kurullar, bizim de *senato* dediğimiz şey. Bu konsey yaşlılardan oluşurdu. 28 tane altmış yaşın üstünde Spartalılar tarafından seçilmiş vatandaş içermekteydi, artı iki de kral, konseydekilerin sayısı 30 ediyordu. Her iki taraftan da kraliyet aileden gelmekteydi, ama şöyle bir şey söz konusuydu, kral bir önceki kralın ancak ilk oğlu olmak durumundaydı. Kraliyetle ilgili herhangi olası bir problemi böyle çözümleme durumuna gidilmişti. Bir tek Spartalı olarak krallar *agoge* eğitimini yaşamak zorunda değildi. Herhalde kraliyet ailesinden bir çocuğun diğer çocuklar tarafından dayak yemesi onur kırıcı olacağından böyle bir çözüme gidilmişti.

Bir başka şey de, bence düşünmeliyiz ki bunlar, hani Yunan *basileus*larından bahsetmiştik, bunların erken dönemlerde kraliyet işlevlerinden, ama bunlar gerçek kral gibi değildi. Spartalıların güçleri vardı, ama bahsettiğim kraliyet gücü gerçekten bu krallarda bulunmaktaydı, ama güçlerini biraz baltalayan bir şey de bunlardan iki tane bulunuyor olmasıydı. Bu demekti ki birinin öbürünün kararlarını veto etme hakkı bulunmaktaydı, bu da hiç birinin tam bir kralın gücüne hiç bir zaman sahip olamayacağıydı. İki şey daha. Birisi bunların *gerousia*, yaşlılar konseyinin çok önemli güçleri vardı ve bunların bir kısmı kraliyetle bağlantılıydı. Bir grup Spartalı daha vardı, bir konsey daha, – size *gerousia*'ya seçilenlerin hayat boyu bu konumda kaldıklarını söylemeyi unutmuştum, bir konsey daha vardı, beş Spartalı erkekten oluşan konsey, buna *ephoros* deniliyordu.

Bu *ephoros*lar sıradan Spartalılardan oluşmaktaydı ve Spartalı olan herhangi birisi olabiliyordu. Krallarla karşı karşıya geldikleri bir konum da kralların kararlarına değişiklikler yapabilmeleriydi, eğer herhangi bir kralın yanlış yaptığını düşünüyorlarsa, kanunlara karşı gelmişlerse, yanlış yapmışlarsa, krallar *gerousia* tarafından yargılanabiliyordu. Bunun biçimsel olduğunu düşünebilirsiniz, ama Sparta tarihi suçları yüzünden yargılanan krallarla dolu ve sonuçta bunlar kraliyetten indirilip sürgüne dahi yollanabiliyordu. Bunlar aslında çok kuvvetli kısıtlamalardı. Zannedersem zamanım bu kadar. Gelecek sefere Sparta devletiyle ilgili tartışmamızı bitireceğiz ve bu şekilde devam edeceğiz.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 10. Dersin Metni

7 Ekim 2007

1. Bölüm : Sparta Meclisi

Profesör Donald Kagan: Erken *polis*lerin bence en önemlisi olan dönemlerden, özellikle İ.Ö. 7. ve 6. yüzyıllardaki Sparta'dan bahsetmeye devam ediyoruz. Sparta'nın organizasyonunu anlatıyordum, krallardan ve 60 yaş üstü 28 kişiden oluşan yaşlılar konseyi *gerousia*dan ve bu konsey sayısını 30'a çıkartan iki de kraldan bahsetmiştik. Bir de Sparta'da tüm yetişkin vatandaşlardan oluşan meclis bulunmaktaydı ve bu da, birçok devlette olduğu gibi, savaşan erkeklerin karar mekanizmasında yer alma gereksiniminden doğmuş olmalıydı ve bu kararlar tahminen öncelikle mecliste verilmesi gereken kararlardı. Sparta'ya gelince, tahminimce verilen tek karar, savaşıp savaşılmayacağı, ya da barış yapılıp yapılmayacağı sorusunu içermekteydi.

Şimdi konseyden bahsetmemiz gerekmekte; bu konseyin, birazdan bahsedeceğim, Atina Konseyinden farkı oldukça fazlaydı. Bu konseyde, tüm yetişkin Spartalı erkekler bulunurdu ve vurgulamak gerekir ki, bunların hepsi toplantılara üzerilerinde askeri üniformalarıyla katılırlardı, hatta ellerinde kalkanları dahi olurdu, bunu bilmekteyiz, çünkü, Spartalılara bir soru sorulduğu zaman yanıtını bağırarak ve kalkanlarına vurarak verirlerdi. Hatta toplantılara başkanlık yapan yetkililer hangi tarafın daha fazla gürültü yaptığına göre kararları alırdı. Bu bilim toplantılarımızdaki sesle verilen oyları andırıyor, ama onlardan çok daha renkliydi. Ve, tabii ki, eğer hangi tarafın daha gürültücü olduğuna yetkili başkan karar veremediyse, – sadece o zaman İngiliz Parlamentosu'ndaki gibi ayrışmaya dönüyorlardı –, bir tarafta o tarafın yandaşları, diğer tarafta ise karşıt tarafı tutanlar sayılarak sonuçlar toplanırdı.

Görüldüğü kadarıyla konseyde tartışma çok sık olmuyordu, çünkü anlayabildiğimiz kadarıyla, konseye getirilen konuların çoğu, – bir dakika geri dönüp şunun söyleyeyim; meclise çok fazla konu getirilmiyordu herhalde. Gelen konularda ise; eğer *gerousia* ve krallar, yani toplumun üst düzey grupları anlaşmış ise, meclise kadar gidilmesine gerek olmadığına karar veriliyordu. Bazı durumlarda kanunlar gereği meclise gitmek gerektiğinde de, tartışma olmuyor ve konular rahatlıkla ilerliyordu. Ancak, günümüzün bazı bilim adamları konseyde hiç tartışma olmadığını savunacak kadar ileri gidebilmekte. Yine de Thukydides'in bize naklettiği tartışmalar bulunmakta ki, bu da tartışmaların yapıldığına dair net kanıt oluşturur; ama vurgulamalıyım ki, elimizdeki bilgilerin gösterdiği kadarıyla, konseylerde konuşma yapan kişiler bir tek krallar, yani *gerousia* veya henüz üstünde konuşmadığımız ve sayısı 5 olan *ephoros* idi. Onların durumunu da daha sonra size anlatacağım, ama şimdilik bunların, yıllık olarak seçilen devlet görevlileri olduğunu aklınızda tutmanız yeterli. Yani bu, ne kadar da her isteyen vatandaşın bulunabileceği bir ortam olsa da, demokratik bir konsey değildi. Konseyin biraz akıl karıştırıcı, yani karmaşık yönü budur aslında.

Şimdi *ephoros*lara dönelim. Sparta geleneklerine göre, bunlar Sparta'daki sistemin gelişiminde geç bir dönemde ortaya çıkmıştı. *Ephoros* kelimesi "denetleme" anlamına gelen kelimeden türetilmişti ve olup biteni denetleyen kişileri tanımlıyordu. Bunlar tam denetleyiciydi. Görevlerinden birisi kralları denetlemekti; kralların uygun olmayan işlere kalkışmamalarını, yasal olmayan şeyler yapmamalarını, dine aykırı davranmamalarını vs sağlamaktı; hatta bu konuya yoğunlaşan bazı araştırmacılar, en azında bir zamanlar, *ephoros*un asıl amacının bu tür şeyler olduğunu düşünüyordu. Amaç, Spartalılar'ın fazla güç altında ezilmesini engellemek ve kralların çok fazla güç kazanmamasıydı ve asıl görevleri kralları devamlı izlemekti. Ama ben bunun tamamen doğru olmadığını düşünüyorum.

Tahminimce, Spartalılar tarihte ortaya çıkmaya başladığında, yani diyelim ki 6. ve 5. yüzyılda, *ephoros*lar bunu yapmıyorlardı. Demek istediğim, o zamanlarda bunu yapmak için teknik olarak sorumluluk taşıyorlardı, ama sorumlulukları sırf bu değildi. İlk karşılaştığımızda uluslararası ilişkilerle uğraşmaktaydılar. Eğer komşu bir devlet Spartalılar ile bağlantıya geçmek isterse, ki bu bir ittifak talebi olabilirdi, ya da herhangi bir istek, savaş öncesi bağlantılar veya barış çağrısı, bunlar gibi herhangi bir şey olabilirdi, bunlar ilk olarak *ephoros*larla bağlantıya geçerlerdi, bunlardan 5 tane vardı ve *ephoros*lar neler yapılacağına karar verirlerdi.

Bence, çoğu zaman, eğer çok ama çok önemli bir durum söz konusu değilse, herhangi bir şekilde karar verebiliyorlardı, ama çok temel bir konu söz konusuysa, savaş gibi, ya da barış veya ittifak, o zaman konseye gitmeleri gerekiyordu, bu tür kararların alınabilmesi için. Benim tahminim, ciddi hatalar doğurabileceğinden *ephoros*lar *gerousia*ya gitmeden evvel hiç bir şekilde adım atmıyorlardı, çünkü *gerousia* devletin her şekilde en önemli konseyiydi, ama gerekli şeyleri tartışacak kadar da küçüktü. *Gerousia* kralları da içerdiği gibi, devletin bütün önemli konumlarındaki tüm kişileri de içermekteydi. Böylece eğer *ephoros*lar herhangi bir şey yapmak istiyorsa, *gerousia*ya danışmadan bunu yapmaya çalışmak aptallık olacaktı; ama hatayı göze almak istiyorlarsa, doğal olarak başka türlü davranabilirlerdi.

*Ephoros*ların gerçekten farklı olduklarına gösteren başka şeyler de vardı. *Gerousia*ya seçilen insanlar kendilerini çoktan kanıtlamış yaşlı adamlardı; seçilmeleri tamamen amaca uygun kişisel özelliklerine dayanıyordu; dolayısıyla Sparta devletindeki konumları oldukça itibarlıydı. Ama *ephoros*lara baktığımızda bunun tam doğru olmadığını görüyoruz. Aristoteles bunların herhangi bir Spartalı adam olabileceğini, yani sıradan insanlar olabileceklerini söyler, onlar kimseden farklı olmayabilirlerdi. Nasıl seçildikleri hakkında net bir bilgimiz olmadığı halde, seçimle konumlarına getirildiklerini biliyoruz, – seçim ve sınıflandırma içeren bir yöntemmiş gibi gözüküyor; kimin *ephoros* olacağı konusunda ciddi bir şans boyutunun da olduğunu tahmin edebiliriz. Bunlara baktığınızda karakterleriyle bağlantılı olarak sahip oldukları itibarı değil de, sıradan insanların *ephoros* seçilerek bir konum sahibi olduklarını düşünmelisiniz. Bu konumun da süresi sadece bir yıldı.

Krallar da *gerousia*da konumlarında hayat boyu kalıyorlardı, tahminimce konseydekiler de hayat boyu konumlarını koruyordu, ama *ephoros* sadece bir yıl *ephoros* olabiliyordu, hayat boyu sadece bir kez. Bunlar politik güce sahip değillerdi. Zannedersem bu fikir, sıradan Spartalıların size bahsettiğim işlevleri yürütebilme amacından doğmuştu. Ama bir de, ellerine kralların doğru yolda gidip gitmediklerini teftiş etme gücü verilmişti ve kendilerine çeşitli teknikler veya poliçeler geliştirmişlerdi ve çeşitli yöntemlerle kralların yanlış bir şey yapıp yapmadığını denetleyebiliyorlardı ve eğer bir yanlış bulurlarsa, onu ön plana çıkartıyorlardı. Delphi'ye gidebiliyor ve tanrıya danışabiliyor, eğer bir yanlış olduğu konusundaki tahminleri doğruysa ve eğer tanrıların huzurundan dönebildilerse, krallar yargılanabiliyordu. *Ephoros*lar suçlayan taraf oluyor, mahkeme de *gerousia*dan sürdürülüyordu; bunun sakın ha önemsiz olduğunu düşünmeyin. Krallar Sparta tarihinde sık sık böyle mahkeme edilmiş ve birçok kere de suçlu bulunmuş ve şehirlerinden sürülmüşlerdi, yani cezalandırılmışlardı. Yani bu kontrol kapasitesi konusu hiç bir şekilde sırf teoride kalmıyordu ve dolayısıyla kimin *ephoros* olduğu konusu şansa dayansa da çok önemliydi.

Tamam, işte bunlar Sparta'nın yapısının içerdiği özelliklerdir ve görüyorsunuz ki bunların karışık bir sistem olduğu net ve açık. Aynı zamanda, bu denli temel olan bir şeyin de ötesine geçmemeniz gerekmekte. Hatırlayın bir kez, sıradan bir kişiden krala kadar Sparta vatandaşların, aslında tüm Spartalıların kontrolü altındaki insanların sadece ufak bir kısmını oluşturur bu grup insan. Bizler eldeki verilerden, tüm Peloponessos veya Spartalılara ait olan bölgelerdeki nüfustan onların ne kadar yüzdesini oluşturduğunu tahmin etmeye çalışmaktayız, – görüldüğü kadarıyla, *helot*ların sayısı, her yedi *helot*a bir Spartalı düşmekte. Bunlara bir de Spartalı olmayan *perioikoi* sayısını eklemeniz gerek.

2. Bölüm : Sparta İttifakı

İşte bu karmaşık örgütlenme içerisinde, tüm Lakonia'ya ve sahip olduklarına baktığınızda, bunun gerçekten bir oligarşi olduğunu görürsünüz. Spartalılar normal olarak başka devletlerin oligarşiyle yönetilmelerini tercih ederdi. Herhangi bir aşırılık istemezlerdi. Demokrasileri sevmezlerdi ve Yunan toplumlarının tiranlıktan kazandıkları otokrasileri de sevmeyeceklerdi. Spartalılar tiranlara karşı çok savaştıklarından ün kazanmışlardı, yani tiranlara karşı olduklarına dair ünlenmişlerdi; burada dış politikaya bakacak olursak, ki bu Sparta için de Yunan dünyası için de çok önemliydi, çünkü daha önce de söylemiştim, Spartalılar ilk defa devletler koalisyonunun lideri, yani kumandanı olan bir toplumdu. Herhangi bir amaç için olmasa da, Antik Dönemde Yunanlılar bu kalıcı devlet koalisyonuna "Spartalılar ve ittifakları" olarak hitap ediyordu; günümüzde bilim adamları buna Peloponessos Birliği der ve her yerde göreceğiniz bu terminolojiyi ben de kullanacağım.

Kusursuz bir terminoloji değil, çünkü bazı taraflar, – yani bence Sparta İttifakı daha iyi bir anlatım oluşturmakta, ki Yunanlılar da aslında bunu söylemeye çalışıyordu; çünkü Peloponessos'daki herkes bu Peloponessos Birliği'nin bir parçası değildi ve bu birlikteki

her taraf da Peloponessos'dan değildi, ama yine de Peloponessos Birliği dediğimizde ne demek istediğimiz aslında anlaşılır olacak. Aslında çoğu zaman "Sparta İttifakı" demeye çalışacağım.

Bakalım, nasıl ortaya çıkmıştı bu? Yunan tarihindeki çoğu şey gibi, başlangıcı bunun da mitik hikayelerle dolu ve net değildir, ama belki İ.Ö. 570 gibi başlamış olabilir. İ.Ö. 7. yüzyılda Argos'la olan savaşlarını kaybettikten sonra, Spartalılar kendilerini başarılı bir biçimde toparlamaya başlamışlardı ve Peloponessos'da kendi etkilerini ve güçlerini hissettiriyorlardı, ama Lakonia'nın kuzeyindeki Arkadia bölgesinde önemli bir çarpışma da kaybetmişlerdi, – bu arada, burası dağlık ve göreceli olarak fakir bir bölgeydi ama aynı zamanda da Yunan dünyasının en kuvvetli savaşçıları buradan yetişmeydi. Dolayısıyla burada Spartalıların zorluklarla karşılaştıklarına çok şaşırmamak gerek. Bu sırada Sparta'da bir sivri zekalı, Sparta'nın durumunu değiştirecek bir fikirle ortaya çıktı ve aynı zamanda da tüm Yunan dünyasına bir yenilik getirdi.

Lakonia'nın kuzeyinde bulunan Tegea şehrini yendiler. Burası Spartalılar için oldukça önemli bir şehir devletiydi, yani sadece hemen kuzeylerinde bulunduğu için değil, ama hatırlarsanız size söylediklerimi, Mykenai'dan Sparta'ya gitmeye kalktığınızda, dağları geçmeniz imkânsızdı, önce kuzeye sonra oradan sola dönüyordunuz, batıya, ancak böyle Mykenai'ya gitmeyi başarabiliyordunuz. Tegea da tam bu yolun batıya döndüğü yerdeydi. Dolayısıyla stratejik konumu çok önemliydi. Spartalılar Tegea ile savaşa girmişti ve Tegea'nın kontrolünü ele geçirmişlerdi; burada Homeros'un dünyasındaki kahramanlardan Orestes'in kemiklerini bulduklarını, Tegea'dan alıp, sonra da Sparta'ya getirip gömdüklerini söylemişlerdi.

Bir de efsane dolaşıyordu şiirlerde, herhalde propaganda için, Agamemnon'un Mykenai'daki evinden Sparta'ya geldiğini anlatan, büyük olasılıkla Spartalı Dorların savunma amacıyla, Homeros'un anlattığı Akhalı büyük adamlarla bağlantılı olduğunu vurgulamaya çalışmak için ortaya çıkmıştı bu şiirler. Sonuç olarak 6. yüzyılın geç evrelerinde, Sparta kralları arasında bayağı saldırgan olan Kral Kleomenes, gücünü genişlettiği sırada bir seferinde, "Ben Dorlu değilim, ben Akhalıyım" dahi demişti. Bütün bu ne anlama geliyordu? Görülüyor ki, Spartalılar ittifaklarını genişletmeye başlayınca, ki bu konuya birazdan değineceğiz, tabii ki karşılarına çıkacak direncin boyutlarını kısıtlamak isteyeceklerdi. Dorlarla Akhalıların birbirine karşı olmalarının Yunanlılar için özel bir anlamı vardı. Sikyon tiranları Akhalıları Dorlar'a karşı tercih ettiklerinde Sikyon'da neler olduğunu hatırlarsınız. Bütün bunlar gösteriyor ki, Yunan toplumları arasındaki farklılıklar henüz yok olmamıştı ve bütün bu olanlar da bunun göstergesidir. Spartalılar, ama, Akhalara üstünlük taslamıyor, onun yerine onlarla bağlar kurmaya çalışıyorlardı.

İşte böyle. Spartalılar diğer Yunan devletlerini yavaş yavaş ele geçirmeye başladılar, kendi egemenliklerini kurmakta bayağı başarılıydılar. Güçlü ve önemli Argos'u yendiler. Ve bunu yaparken kendi topraklarına çok yakın olan Argos ve Sparta arasındaki bir kısım toprağı da ele geçirdiler, buraya Kynuria deniliyordu. Bu aslında çok ilginçtir, çünkü

Argoslular hiç bir zaman bunu affetmedi ve hiç bir zaman geri alma fikrini elden bırakmadı. Argoslular ve Spartalılar Kynuria'nın kontrolünü ele geçirebilmek için her yüzyılda en az bir kez birbirleriyle savaşmışlardı. Sıradan insanlar Kyrunia'ya Peloponnesos'un Alsace-Lorrraine'i diyorlardı. Her iki devlet de burayı birbirinden devamlı geri almaya çalışıyordu. En sonunda Spartalılar Peloponessos'un güneydoğusundaki Kythera adasını da aldılar, burası onlara daha genişleyebilmeleri için önemli bir stratejik taban sağlamaktaydı.

Bakalım neler olmaktaydı, – şimdi Tegea'ya bir dakikalığına geri dönelim, bu duyduğumuz ilk örnek. Tegealıları yendikleri zaman, toprakları ele geçirmek, insanları emirlerine almak ve kendi kontrollerini kurmak yerine, başka bir şey yapmışlardı. Tegealılara ittifak teklifinde bulunmuşlardı. Ama ittifak aslında karakter olarak tam Spartalıların tarih boyunca gösterdiği ittifak anlayışına tam uyar, – şimdi size söyleyeceklerim Spartalıların müttefiklerine ettirdikleri yeminlerinin kelime kelimesine aynısı mıydı, emin olmamız mümkün değil, ama 5. yüzyılın sonunda durum böyleydi artık. Bunun gibi bir şey ya antlaşmada vardı, ya da herkes anlıyordu zaten, yani kaybeden devlet Sparta'nın liderliğini kabullenmek durumundaydı; bu durumu açıklayan kelime aslında *hegemonia* ve "lider" *hegemon*; bu aslında despotların efendiliklerinden daha farklı bir durumdu. Biraz daha yumuşak bir ilişkiydi, en azından böyleymiş gibi bir havası vardı, arkadaşları ve düşmanları Spartalılarla hep aynıydı ve Spartalıların arkasından nereye giderlerse oraya gitmek durumundaydılar.

Kısaca açıklamaya çalışırsak, müttefikler dış politikalarını Spartalılara bırakmışlardı ve onların savaş sırasındaki liderliğini kabullenmişlerdi. Karşılığı neydi bunun? İlk olarak, Spartalılar topraklarınıza el koymuyordu, evlerinizi yerle bir etmiyordu ve sizi köle konumuna düşürmüyordu, işte. Ayrıca, başkası tarafından yapılacak saldırılarda sizi korumaya söz vermiş oluyorlardı. Peloponessos Birliği oluştuğunda ortaya çıkan dinamiklerin birisi de Peloponessos'daki devletler arasındaki savaşlar da son bulmak durumunda kalışıydı, en azından kuramda bu böyleydi. Göreceğiz ki, bu durum zaman zaman bozuluyordu, ama genelde durum böyleydi. Ne anlama gelmekteydi bu? Spartalılar aslında Romalıların yüzyıllar sonra yaptığına çok benzer bir şey yapmışlar ve onlardan çok daha önce bunu başarmışlardı, bunu becerebilmek büyük başarıydı.

Bir toplumu fethettiğiniz zaman, problemlerinizden birisi de ele geçirdiğiniz her devletin bir sorun olasılığı yaratması olacaktır. Onları yönetmeniz gerekmekteydi ve bu da onlarla ne yaptığınızı bilmeniz gereken bir sürü asker gereksinimi doğuracaktı. Eskiye göre sorumluluklarınız artacaktır ve önemli bir nokta da, normal olarak savaşacak adam kazanmıyor oluşunuzdur. Fakat Sparta sisteminde ordunuz için daha çok asker kazanıyor oluyordunuz. Spartalılar kendi müttefiklerine savaş için gittiklerinde, kısaca onlardan söylenilen yere, söylenilen tarihte askeri yardımlarını göndermelerini istiyorlardı. Bu güçler aslında kendi ordularının üçte ikisini dahi kapsayabiliyordu. Müttefikler de Spartalıların gitmek istediği yere gidiyorlardı ve tüm ordunun generali de genellikle Spartalı oluyordu, eğer Spartalılar kendi müttefikleri için çarpışmıyorsa, Spartalıların

kendi amaçları için savaşıyorlardı. Böylece Spartlılar, “Spartalı İttifak” adı altında kendi ordularının gücünü çok daha fazla arttırmışlardı.

Bu ittifakın aslında nasıl bir şey olduğu konusunda tartışmalar hala devam etmekte. Spartalılar başkalarının dış politikasıyla ilgili istediklerini yapma hakkında sahipler miydi? Yoksa savaş için müttefiklerinin onayı mı lazımdı? Gerçekten olmasa da teoride neydi bu? Araştırmacılar iki tarafı da savunuyorlar; bana sorarsanız, ittifakın yapısı, her neydiyse, gerçeklerden daha az önemliydi. Yani demek istiyorum ki, Sparta İttifakındaki tüm devletler birbirine eşit değildi. Bazıları büyük ve kalabalıktı ve orduları güçlüydü. Bazıları aynı zamanda zengindi, bazıları da Sparta’dan çok uzaktaydı. Başkaları küçük, güçsüz, fakir ve Sparta’ya yakındı. Teoride neyse ne, Sparta’ya yakın oldukça bir o kadar da küçüktünüz, o kadar güçsüzdünüz ve o kadar da söz dinleme durumundaydınız, ama yine de bunu savunacak veri de çok aslında elimizde. Şaşılası değil mi? Bunun tersi de doğruydu. Güçlüyseniz, Sparta’dan daha uzaktaydınız demekti bu, daha zengindiniz ve Sparta’dan daha bağımsızdınız.

Diyebilirim ki, çoğu zaman insanlar, Spartalılar onlardan ne istiyorsa, onu yapmak durumundaydı. Ama elimizde şehir devletlerin buna karşı geldiği ve hatta Spartalıların ayağına dolandığını gösteren birçok örnek de bulunmakta. Sparta, İttifakı toplantıya çağırdığında, Spartalılar müttefiklerine danışıyorlardı, ama bu, onların kararlar konusunda oylama gücü olduğu anlamına gelmiyordu, ama bazen oylama yapılıyordu. Ama bazen de yapılmıyordu, bu duruma bağlıydı. Eğer müttefiklerinizin sizinle savaşa gelmesini istiyorsanız, tabii bunu zorunlu olmak yerine kendi istekleriyle yapmaları daha avantajlıydı; işte bence bu da Peloponnessos Birliğini toplantıya çağırmak için iyi bir nedendi, ama bu bir zorunluluk değildi. Ancak, size anlattıklarım karışık ve çok da belirgin olmayan bir tablo, ama gerçek olan bu.

Ama tabii emin olamayız, çünkü elimizdeki veriler ne birliğin nasıl çalışması gerektiği konusunda, ne de asıl nasıl çalıştığı konusunda yeterli, bence bir de kimse nasıl çalışması gerektiğini önceden bilemezdi, birliğin organizasyonunun aslı olması gerektiğini de. Tahminimce kimse önceden bilemezdi zaten, yönetmeliği nasıl anlaşılırsa anlaşılsın. Ne olursa olsun, Birlikte üyelik için en önemli şeylerden birisini Spartalılar istediği zaman, “şu veya bu nedenle bizimle savaşa gelin” dediği zaman, ordunuzu alıp gelmek durumundaydınız; Thukydides Peloponessos Savaşı’nı anlatırken Korinthos ve Thebai gibi önemli devletlerden bahseder; bunlar açıkça “hayır” diyebilen devletlerdi. Spartalılar, “neden yapmanız gerekeni yapmıyorsunuz?” diye sorunca, teoride dini motifleri olan güzel ama inanılır gibi olmayan bir hikayeyle neden gelemeyeceklerini anlatmaya çalışırlardı ve Spartalılar buna katlanmak durumunda kalırlardı; çünkü başka bir şey yapamazlardı.

Anayasanın teknik ayrıntılardan biraz söz ettikten sonra, bence asıl sorulması gereken soru, “her bir olay için ortamın gerçeklikleri nelerdi?” olmalıdır, bundan kastettiğim aslında, asıl kararlar verilmesinde etken güç dinamikleri nelerdi? Tamam, 6. yüzyılın sonunda bu Sparta İttifakı oturmuştu ve Sparta artık tek başına tüm Yunan devletleri

arasında hegemonya gücüne sahipti ve bunu da kullanıyordu. Elinde Yunan standartlarına göre şimdiye dek kendilerinin kullandığı ordu gücünün çok daha fazlası vardı ve Pers Savaşları çıktığında, hiç düşünmeden, pişmanlık duymadan savaşacaklardı; Perslere karşı Yunan ittifakını Spartalılar yönlendirecekti. O kadar saygı görüyorlardı ki, sırf orduya liderlikle kalmayıp, geleneklerinde deniz gücü olmamasına rağmen donanmanın başına da onlar getirilecekti, tabii akıllı olduklarından, onlar da bu konuda aslında daha deneyimi olan kişileri deniz filosunun başına getireceklerdi. Yani Sparta bu konumdaydı ve bence bu çok önemliydi.

3. Bölüm : Spartalıların Dış Politakasının Motivasyonları

Bir dakika durup bakalım, şimdiye dek betimlemeye çalıştığımız Sparta devletine ve ilk başta, Sparta devletini, yani özellikle dışişleri konusunda neyin motive ettiğini soralım? Çünkü görebileceğimiz gibi, tüm Yunanlılar arasında onlar kesinlikle en ama en kuvvetli askeri güce sahip olmalarına karşın, çoğu zaman savaşmaya pek hevesli değillerdi ve hatta eğer savaştan kaçabiliyorlarsa savaşmamayı tercih ediyorlardı, hatta savaşmak için yurtlarından uzaklara gitmeyi ve uzun süreyle evlerinden uzak kalmayı sevmiyorlardı. Bunun sebeplerini şimdi sizin de anlamanızı sağlayacağım.

Thukydides'e göre, herşeyin merkezinde *helot*lardan duydukları korku vardı. *Helot*lar Spartalılarla karşılaştırıldığında sayıca çok fazla değildi, ama size onların durumlarından ne denli mutsuz olduklarını bir kez daha hatırlatmak istiyorum, onurları kırılmış olsa da ruhları kırılmamıştı. Her zaman bir ayaklanma fırsatıyla onca zaman taşımak durumunda oldukları yükten kurtulmanın yollarını aramaktaydılar ve yüzlerce yıl süren bu duruma karşın bir şekilde kendi milli kimliklerini kaybetmemeyi başarmışlardı; Mikenli olduklarını ve bir bütün olduklarını asla unutmamış, her zaman Sparta'nın kontrolünden kurtulabilmeyi başarmak istemişlerdi.

Spartalılara olan duygularını tahmin edebilirsiniz. Zannedersem size daha önceden de bahsetmiştim, zaten bir isyan hikâyesi vardı, erken 4. yüzyılda birisi, insanları Spartalı yönetime karşı kışkırtarak, yandaşları olmaları için ikna etmeye çalıştığı *helot*lar hakkında onların büyük bir mutlulukla Spartalıları çiğ çiğ yiyebileceklerini söylemişti. Bence eğer Spartalıların ne düşündüğünü gerçekten anlamak istiyorsanız, aklınızda tutmanız gereken aslında budur. Eğer tüm orduyu ele alırsak, şehirden çıkıp, 3 günlük yürüyüşte olan bir yere gidiyorsunuz, ama döndüğünüzde herkesi hala hayatta bulacağınızdan nereden eminsiniz? İşte her zaman düşünmeniz gereken budur ve *helot* isyanları her gün olmasa dahi arada sırada oluyordu ve bu korku yersiz değildi.

Buna bir de Argos'un hiç bitmeyen düşmanlığını ekleyin; Argoslular, Argos'un Peloponessos'un hakimi olduğu günlere, Pheidon'un muhteşem günlerine dönmeyi hep düşlüyorlardı ve bunun olabilmesi için de Spartalılara karşı üstünlük sağlamak amacıyla zaman zaman Sparta'yı istila ediyorlardı; ama bu çok sık olmuyordu, çünkü Spartalılar onları hep yeniyordu ve o sırada da onlara çok zarar veriyorlardı, ki toparlanıp geri

dönmeleri zaman alıyordu. Ama önemli olan hep oralardaydılar ve uzak bir yere gitmiyorlardı; bu da ciddi bir sorundu. Doğal olarak Spartalılar kendileri ve aralarında ilk sırada Argos olmak üzere düşmanları arasında duracak bir şehir devletleri topluluğuna ihtiyaç duyuyorlardı. İşte böyle Peloponessos Birliği'ne baktığınızda asıl görmeniz gereken şey, Spartalılar'ın nasıl içeriden ve dışarıdan gelecek tehlikelerle uğraştığı olmalıdır.

Spartalıların devamlı korktuğu başka bir konu da, – Spartalıların neden bu denli başarılı olduğunu hatırlayın. Sayıca çok fazla değillerdi, ama sayıları herkesi yenmeye yeterdi. Çünkü onlar en iyi idi. Neden en iyi onlardı? Antrenman sistemleri, inançları ve Sparta'ya özgü olan yaşam biçimleri sayesinde olmuştu. Bu nedenle, bence, her zaman içten veya dıştan gelecek değişikliğe karşı olan bir grup Spartalı vardı; zaten dıştan gelecek herhangi bir değişikliğin içe etkisi olacaktır. Her zaman yozlaşmanın Sparta sisteminin içine sızması konusunda endişeleri oluyordu. Yozlaşma normal olarak parayla bağlantılıydı ve arkasında zenginlik vardı. Para devreye girince insanlar satın alınabiliyordu, artık iyi bir Spartalının nasıl olması gerektiğini düşünmeyi bırakırlardı, ama sadece devlet bazında. Onlar kendileri ve varlıkları üzerine düşünmeye devam ederdi.

Yozlaşmaya neden olan bir başka olgu ise, Sparta sisteminde normalin ötesine varan güç arayışı idi. Çelişkiyi hatırlarsanız; herkes eşit, ama herkese nasip olmayan onur için herkesin savaşım vermesi lazımdı, eğer tutucu bir Spartalıysanız sizin için bu iki kavram neredeyse aynı şeydi; işte dikkat edilmesi gereken husus budur. Bu da dış politikada tutucu olmayı doğururdu. Savaşta kazanırsanız, ganimet yağmalayabilirdiniz; talan ettikleriniz bir şekilde Sparta'ya getirilecektir. Bir de, insanların bazıları itibar kazanacaklardı; çünkü savaşmak onlara fazla onur kazandırarak, kafaları kendilerinin ne denli görkemli olduğu fikriyle dolduracaklardı; tabii ki bu da Sparta'nın dengesini tehdit edecek bir unsur oluşturacaktı. Bütün bunlar Yunan dünyasındaki en görkemli askeri gücün yaşadığı çelişkiyi özetler: Savaşmaya çok hevesli olmamakla birlikte, kazanılacak ekonomik kazançtan gelecek güce de hazır olamamak. Üzerinde yoğunlaştıkları olgu, disiplin, devlete karşı özgürlük, bireysellik ve hatta aile idi.

Burası, yani Sparta, garip bir toplumdu; başkalarını normal olarak davet etmeyen kapalı bir toplumdu ve bazen kısa bir süre için de olsa yılda bir insanların gelmesine izin verseler dahi, hep tüm yabancıları şehirden uzak tutarak kendi kendilerine yaptıkları acayipliklere devam ederlerdi. Sparta devletinin asıl oluştuğu döneme bakarsak, sanatla ilgili daha önceden var olan hiç bir uygulamanın artık kalmamış olduğu görülür. Yasal olarak Sparta'da hiç bir lükse izin yoktu. Konfor anlamında ancak birkaç ufak şey vardı. Tahminimce yine, erken dönemlerde, bu kurallar bir derecede kırılabiliyordu, çünkü bunu yapacak nitelikte gücü olan kişiler de vardı ve bunlar yasak olsa da, bazı şeylerden keyif almaya çalışıyorlardı. Ama asıl, eğer elinizde farklı bir şey varsa, bunu gösteremezdiniz, nispet yapamazdınız, çünkü bu bir facia olurdu. Neden? Çünkü ihtiyaç bir çeşit erdem halini almıştı.

Aslında insanoğlunun birçok şeyle başa çıkmaya çalışması çabasıdır bu. Yani, birşey yapmamız gerektiğinde, bunu yaparız ve "dünyada yapılacak en muhteşem şey bu ve başka bir şey yapmak iyi değildir" deriz. Spartalılar da bunu yaptılar. *Helot*lara hükmetme kararı ve bunu koruma çabaları kendi hayatlarını nasıl yönlendirdiklerini etkilemiştir, bu da aslında çok anlamlıdır. Bakın bunu başarmak için ne fedakârlıklara katlanmışlardır. Tabii ki neler için fedakârlık yaptıklarını ve nasıl bunların kendilerini müthiş kıldığını vurgulamak Spartalıların hayat biçimi haline gelmişti.

Size hatırlatayım, bu ne derecede aşırı olsa da ve diğer Yunanlılar böyle yaşayamayacaklarını söyleseler de, onlara hayranlardı. Çünkü bu yaşam biçimi, toplumun genel ihtiyaçlarını aile ihtiyaçlarına tercih eden *polis* ideolojisine tam uymaktaydı. Daha önce de söylediğim gibi, Platon'un en fazla, Aristoteles'in de biraz daha az etkileyici olduğu 4. yüzyılın ütopik filozofları, gerçekte uygulamada sorunlar olacağını düşündükleri halde buna hayranlardı. Bu düşünüş biçiminden daha muhteşem bir şey olamazdı, hele Atinalılar *polis* olarak gelişirken geçirdikleri evrelere bakıldığı zaman. O zaman şimdi Atina'nın nasıl geliştiğine bir bakalım.

4. Bölüm : Atina'nın Yükselişi

Haritalarınızdan hatırladığınızı umuyorum, Atina Yunanistan yarımadasının güneydoğu uzantısında bulunmaktadır. Ege Denizine doğru uzanan yerdedir. Coğrafi olarak yaklaşık 1500 metre kareden fazla bir alan olan Attika'da bulunmaktadır. Şehir Atina'dır, içinde bulundu bölge de Attika; insanları Atinalılardır ve bu da zannedersem daha önce de vurguladığım bir noktadır, Attika'da yaşayan tüm insanlar Atina vatandaşı sayılır, şehirden yüz ya da yüz küsur kilometre uzakta yaşasalar dahi, bunların hepsi Atinalıdır. Erken zamandan beri başardıkları şeylerden birisi, tüm bölgeyi birleştirip, tek bir *polis* olmaktır; ama bu durum doğal olarak bağımsız köylerin, başka yerleşimlerin Atina *polis*inin sınırları içinde bulunmadığını göstermez, bunlar tabii ki de vardı.

Attika özellikle tarımsal olarak Yunanistan'ın zengin bölgeleri arasında bulunmamaktaydı. Göreceli olarak kuraktı. Ama tabii buna büyük istisnalar da vardı; örneğin Attika'nın merkez bölgesinde bulunan vadi oldukça verimliydi ve Antik Dönemlerde en iyi tahıl, özellikle buğday burada yetişmekteydi. Ama Atina'nın topraklarının çoğu dağlık ve neredeyse tamamen çoraktı, yani zengin topraklara sahip değildi. Burası dolayısıyla ziyaret için çok da makbul bir bölge değildi. Ama yine de bu bölgede Atinalıların kazanacakları zenginlik, güç ve üstünlük için yarayacak bazı özellikleri de vardı. Öncelikle, ihtişamlı bir limanı vardı; Pire Attika'nın kuzeybatısında bulunmaktaydı. Atina'nın limanı olarak işlev görmekteydi. Atina deniz gücü haline geldiğinde, üç ayrı limandan oluşan geniş alanıyla bölgeyi rahatlıklar savunacak konumdaydı, çünkü bu limanlar kapatılınca içerilere yapılacak saldırılar da durdurulmuş oluyordu. Bu da önemli bir güç kaynağıydı.

Yunan devletleri arasında nadir olan bir başka olgu ise, Attika yarımadasının güneyinde gümüş madenleri bulunmaktaydı ve bu madenler devlete aitti, dolayısıyla bu madenler

devlete gelir sağlamaktaydı. Bu da Yunan şehir devletleri arasında çok nadir olan bir durumdu; bu gümüş madenlerinin varlığı Atina tarihinin belirli dönemlerindeki gelişmelerde çok büyük rol oynayacaktı. Toprağın tarım için uygun olmamasının bir nedeni de çok çapta kırmızı çamur içeriyor olmasıydı. Aslında seramik için mükemmeldi ve Atina seramiği tabii, -- özellikle aklımda olan bezemeli seramikler, gerçekten nitelikli malzemeyle toplumun elit sınıfı için yapılmış seramikler, yani sanatçıların ihraç etmek için yaptığı seramikler --, hep bu kırmızı çamurdan üretilmekteydi, Atina seramiğinin temel taşını bu oluşturmaktaydı.

Atina'nın yükselişindeki katkılarının izlerini hala görmekte olduğumuz bir başka doğal kaynak da, Penteli dağındaki mermer yataklarıydı. Yunanlılar bugün bu dağa Pendel derler, Antik Dönemde de Yunanlılar buna *Pentelikon* diyorlardı. Attika yarımadasının kuzeydoğusundaydı; bugün buraya gitseniz bu kaliteli ince damarlı mermeri hala görebilirsiniz. Parthenon'un ve tüm diğer binaların, Akropolis'teki tapınakların, Attika'daki bütün yapıların bundan yapıldığını biliyoruz, bu durum Atinalılara sadece çok az sayıda yapabilecekleri tapınakları inşa etme fırsatını yaratmıştı, çünkü kaynaklar kendi topraklarındaydı ve başka devletlerde olduğu gibi satın almaları ve kendi topraklarına taşımaları gibi müthiş bir masrafla kaşı karşıya kalmıyorlardı.

Ama bir de, söylediğim gibi, Atina erken zamanlardan başlarsak, -tabii buğday ve başka tahıllar da üretiyordu-, ama en çok zeytin ağaçları ve üzüm bağları çok kaliteliydi. Ve göreceğimiz gibi, Atinalılar, alttaki tahıl için ayrılan bölge hariç, düşük kalitedeki toprakların da dahil olduğu tüm topraklarında bunları işleyip bunlardan yararlanmaya başlayıp, üzüm ve zeytin yağı üretmiştir. Bu da onlara tarımsal zenginlik katarak tarihi gelişimlerinde önemli bir rol oynamıştır.

Kendi geçmişlerine dair anlattıkları hikâye şöyleydi. Kendileri güney Yunan topraklarında oturanların karşılaştığı Dor akınlarını hiç yaşamamışlardır. Dorlar oraya kadar gelip, Attika'nın da kapısına dayanmışlardı; ama Atinalılar onları geri püskürtmüştü, dolayısıyla onların topraklarına hiç girememişlerdi. Bundan dolayı Atinalılar, kendilerinin bir nevi en saf Yunan kanına sahip grup olarak görmekteydi ve bunu ne pahasına olursa olsun hep savunmuşlardır. Hikayelerin birine göre, Yunanca *autokhtonous* sözcüğü, yani "kendi topraklarından fırlama" kendilerini güzel tanımlıyordu. Hatta kendilerinin yaradılışlarından dahi önce Attika'da var olduklarına inanmaktaydılar. Siz buna inanmayabilirsiniz, ama tabii bu kendi inançlarıydı; "Biz her zaman burada vardık, özgün ve bu yöreye özgü insanlar olarak." Gelenekleri, ki bu kesinlikle doğrudur, der ki, tarihte erken bir dönemde, Dor akınları olarak adlandırılan olaydan kaçanların sığınma kampları Attika'da kurulmuştu. Kesinlikle eminiz ki, Tunç Çağı'nın uygarlıkları çöktüğünde Peloponessos'dan kaçan insanların bir kısmı Attika'ya gelerek, buraya kalıcı bir biçimde yerleştirilmişlerdi. Bazı Atinalı aristokratlar kendi atalarını bu dönemdeki Atinalılara değil de, Tunç Çağı'nın sonundan sonraki akınlarla buraya gelmiş insanlara bağlamaktaydı.

Bu gelenek anlaşmazlık değil uyumluluk üzerine kurulmuştu. Bu sürgündeki insanlar, bize göre, Atinalıların arasına getirilmiş, onlarla Atinalı olarak yaşamaya başlamışlardı,

bir farklılaşma, ayrım yoktu. Benzer olarak, Atina'da bir *helot* sınıfı da yoktu. Köle sınıfı yoktu, burada kendi liderlerine hınç duyan, bastırılmış bir insan nüfusu da yoktu, bu tarihsel açıdan iyi bir kaderdi ve Atinalıların içten darbe yemeyeceklerinin de göstergesiydi, -- diğer Yunan devletlerine baktığımızda, tamamen değil de, yine de göreceli olarak. Atina'da olan ve başka devletlerde olmayanlar konusunda iyi bir örnek ise, Atina'da *synoikismos* olarak adlandırılan bir olguda yatar; bu terim internet sitesinde de var, dolayısıyla bakabilirsiniz; bu, "birleşme" anlamına gelir. Kelimeyi ayırırsanız, "aileleri bir araya getirme" anlamına gelir. Merkez şehre karşı yerel isyanlar yoktu, savaşa gerek duymuyorlardı. Atina'nın baskınlaştığı *polis*in erken dönemlerinde buna doğal olarak karşı gelenler vardı, ama onlar hakkında bilgimiz çok az, sanki hatıralar belleklerden tamamen silinmiş ve herkesin hatırlamak istediği tablo hep beraber mutlu mutlu yaşadıkları, anlaşmazlıkların hiç olmadığı bir tabloydu.

Bunu Peloponessos'un kontrolünü savaşarak kazandığı açık olan Sparta ile karşılaştırın; buradaki insanlar onlardan hiç hoşnut değildi, bir de tabii *helot*lar vardı. Komşu Boiotia'da, -- buranın önemli şehri Thebai'di, geleneksel olarak savaş halindeydiler ve Thebai kendisini lider yapabilmek için Boiotia'nın diğer önemli şehirlerini ele geçirmeye çalışıyordu, ama bu konuda hiçbir zaman tamamen başarılı olamadılar. Boiotia da bir derecede ikiye bölünmüş durumdaydı, içten sorunları vardı ve bundan dolayı Thebai'nin kendi topraklarında güç kazanması ve Atinalıların başardıklarını başarabilmesi güçleşmişti.

5. Bölüm : Erken Atina Toplumu

Şimdi de bildiğimiz kadarıyla Atina'nın en erken toplumlarına bakalım. Bu konudaki bilgilerimiz genellikle bize Aristoteles'ten gelir, kendisi her şeyi olduğundan daha düzenli tutmayı, her şeyi güzelce organize etmeyi sevdiğinden düzensizlik gibi durum söz konusu değildi. Bahsettiğimiz toplum en erken toplum, aslında aristokratikti ve hatırlayın, aristokratik ve oligarşik rejimler arasında önemli farklılıklar vardı. Aristokratik, "en iyiler tarafından yönetilmek" demekti ve o dönemde de en iyi olabilmek ancak doğumla kazanılan bir unvandı ve bu demekti ki eğer yönetici grubu içerisinde baskın gruptaysanız, aristokrattınız, – bu noktaya gelebilmeniz ancak babanızın da aristokrat olmasıyla bağlantılıydı.

Ne denli zengin olduğunuzun önemi yoktu, ne denli muhteşem savaşçı olduğunuzun da, sadece kimden doğduğunuz önemliydi, bu da kontrolü küçük grupların elinde tuttuğu oligarşiden farklılığıydı; neredeyse her seferinde zenginlik önemli bir rol oynuyordu, yani eğer hükmeden grubun içerisindeyseniz, bu demektir ki, yeteri kadar da zengindiniz. Bu oligarşide aristokratların olmadığını göstermez, eminim ki de vardı, sadece bu kritik bir durum oluşturmamaktaydı. Atina'daki aristokraside neredeyse tüm aristokratların zengin olduğunu, ama bazılarının da olmadığını düşünebilirsiniz; bu da aslında önemli bir farklılık oluşturur ve biz Atina'nın nasıl aristokrasiden daha çok zenginliği esas alan, yani kimden olduğunuzun ön planda olduğu sisteme geçtiğine baktığımızda, bu noktaya zaten geri döneceğiz.

Bizlere daha önceleri Atina'nın en erken dönemlerde parça parça olduğu anlatılmıştı; İonia'daki kentler gibi Atina'daki insanlar 4 kabileye ayrılmıştı, eh tabii Atinalılar da İonialıydı aslında; bu aslında vurgulanması gereken bir nokta bu, çünkü İonialıların çoğunun Anadolu kıyılarında veya Ege Adaları'nda yaşıyor olması ilginçtir, Atinalılar da, – eh, biraz abartıyorum ama –, tek olmasalar da neredeyse anakaradaki tek İonialı onlardı. Atinalılar'ın Peloponessos'daki Dorlar ve başka yerlerdeki başka Yunanlılar arasında aracı gibi bir konumları vardı ve yaşadıkları anakara ve adaların ötesindekilerle de önemli bir bağıları vardı. Geleneklere bakılacak olursa, bu geleneksel kabilelerin dördünün de her birinde üç ayrı grup bulunmaktaydı, bunlara *phratres* deniliyordu.

Phratres kelimesini "kardeşlik" olarak çevirebiliriz. Bakın bu da kavram olarak aileyle bağlantılıdır. *Phratres*seniz *phratres*desiniz, çünkü bu babadan oğula geçiyordu ve *phratres* bağlantıları çok önemliydi. Size bu kabilelerin önemli dinsel sorumlulukları olduğunu daha önceden söylemeliydim, bir de ordunun 4 taburu vardı ve her biri bir kabileye aitti. Dolayısıyla bu kabileler Spartalılar için önemliydi. Devletin tümü için katılımı zorunlu dini festivallerin yanı sıra, sadece kabileler için olanlara da katılmak gerekmekteydi, bu da kabile üyelerine bir aitlik kazandırıyordu, ki bu da önemli bir noktadır. *Phratres*de bazı ufak farklılıklar vardı; *phratres* kendi dini ritüellerini yapıyorlardı ve özellikle bir birlik içerisinde oturdukları yere ve birbirlerine ait olmak duygusuyla bağlanıyorlardı.

Yani, biri bir Atinalıya 7. yüzyılda gelip sorsaydı, o da, "Ben Atinalıyım" derdi, ve Atinalı olduğunu nereden bilecekti? Kendinizi anlattıktan sonra siz de, "Gidin arkadaşlarıma, komşularıma sorun" derdiniz. Eh, onlar nereden bileceklerdi? Siz de, "Nasıl bunun parçası olunuyordu?" diye sorgulayabilirdiniz. Tahminimce kendi *phratres* toplantınıza gittiğinizde, sizi o *phratres*in bir üyesi olarak kaydediyorlardı ve böylece Atinalı oluyordunuz. Bundan dolayı, en azından kısmen, *phratres* çok önemliydi. Kimden doğduğunuz geleneğe bağlı olduğundan, *phratres* aristokratların kalesiydi. Kabile, *phratres* ve bunlar gibi sistemlerin olduğu her yerde aristokratik ailelerin geleneksel olarak ön plana çıktığını görmek mümkündü. Yunan dininde rahipler vardı, ama ayrı bir dini sınıf yoktu ve aristroktratik dönemde ve hatta tarih boyunca Atina dininde rahiplik olmamıştı, devletteki en önemli dini konumlar aristokratlar tarafından tutulmuştu ve bu durum ilkel toplumlarda bu insanlara müthiş itibar, etki ve güç sağlamaktaydı.

Bu konuda elimizde sağlam veri olduğundan emin değilim, ama *phrates* herhalde kabilelerin alaylarında omuz omuza savaşıyordu; tabii başlarındaki onları yöneten komutanlar aristokratik olmalıydı. Atinalı insanlar, bir de sınıflara göre ayrılmaktaydı, sınıflar isimlerden anlaşılıyordu, bu konuya başka bir tartışmada geri döneceğiz, ama bir sınıf, yani aslında aristokratik devletteki en üst sınıf, *eupatrides*di. Bu sözcük, "iyi doğmuş" "iyi aile çocuğu" anlamına gelir ve erken *polis*de tüm en iyi toprakların onlara ait olduğunun göstergesidir, dinin en üst konumlarındaydılar bu kişiler. Devlet işleri onların elindeydi, çünkü efsanevi krallar gittikten sonraki en erken rejim, bilinen bir numaralı örgütü oluşmaktaydı. Bu örgüt *Areopagos* konseyi olarak adlandırılmaktaydı ve

ismini toplantıların yapıldığı yerden almıştı. *Akropol*ün hemen batısındaki tepeye bakarsanız, orada büyükçe bir tepe olduğunu görürsünüz, burası savaş tanrısı Ares'in tepesi olarak anılıyordu. Burada *Areopagos* konseyi toplanarak yapmaları gerekeni yaparlardı ve en erken evrelerinden beri *Areopagus*un üyeleri asilleri oluşturmaktaydı.

Bu adamların hepsinin asil olup olmadığı hakkında, bunlar kabilelerin reisleri miydi, yoksa başka bir şey olup olmadığı konusunda elimizde yeterli bilgi yok, ama kesin olan şey, kararların işte bu alanda alınıyor olmasıdır. Anlamak gereken şey şu: herhalde *polis*in erken zamanlarında, hakkında karar verilmesi gereken konular çok fazla değildi. Erken dönemlerde herhalde toplumun çoğunluğu hayatlarının büyük bir kısmını yaşadıkları kırsal bölgelerde geçiyordu. Tahmin etmelisiniz ki, tam tamına olmasa da, bu durum Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonraki batı Avrupa'daki feodal sistemleri andırmaktaydı.

Bu asiller tipik olarak çok fazla toprağa sahipti ve bahsettiğim gibi bütün güçleri ellerinde tutuyorlardı, ayrıca saygındılar ve söyledikleri dinleniyordu. Gerektiğinde askeri birimleri onlar savaşa götürüyordu; bildiğimiz başka bir şey de, bunlar ayrıca devlet sisteminde yargı birimi olarak da görev yapmaktaydılar. Bir kaç insan arasında bir anlaşmazlık olduğunda, bunu mahkemeye taşıyorlardı. Hesiodos'u düşünün, yakınmaları aslında asillerin, yani baronların ne denli üçkâğıtçı olduğu üzerineydi, ama doğal olarak bu onların hepsinin böyle olduğunu göstermez. Her halükarda buraya giderdiniz işte. Aralarındaki tüm anlaşmazlıkları kavgayla veya başka bir ilkel yolla çözemediklerinde mahkemelerde çözerlerdi. Bu durumda asillerden sorunları çözümlemelerini beklemek doğaldı. Sırf aristokrat olduklarından değil, ama hele 8. yüzyıldan evvel yazının olmadığını ve bundan sonra da çok ender olarak kullanıldığını ve ayrıca 7. yüzyıla kadar yazılı olarak kanunlar ortaya çıkmamış olduğunu düşünürsek, halkın kendi kanunlarını dahi bilecek durumda olmadığını tahmin etmek gerekir. İşte bu dönemden önce hak hukuk istiyorsanız asillere gidiyordunuz, bunun ötesindeki durumlar için de asillerden oluşan *Areopagos* bulunmaktaydı. İşte anladığımız kadarıyla en erken *polis* zamanında durum buydu.

Aristoteles'in erken 7. yüzyılda başlayarak, bize verdiği tarih doğal olarak çok güvenilir değildir, çok nettir, ama bu İ.Ö. 683'e denk gelir. Bu işte bize verdiği tarih ve bize yepyeni, ilk defa bir kavramdan, yani, aristokratlar arasından, şehrin çeşitli sorumluluklarını ele almak için seçilen görevlilerden bahsediyordu. Atina'da bu görevlilere *arkhon* denmekteydi. Teknik olarak bakarsak, bu kelime "lider" anlamına gelmekteydi, ama aslında bunlar çok önemli devlet görevlileriydi. Bunların birisine savaş *arkhon*u anlamına gelen *polemarkhos* adı verilmişti ve bu kişi de orduyu yönetmekle görevlendirilmişti. Bundan sonra gelen *arkhon* aslında en önemlileriydi, bu da yıllara ismini veren *arkhon*du. Daha önce söylediğim gibi Yunanlıların bir noktayı sıfır kabul edip üzerine bir, iki, üç, dört, beş diye sayan bir tarih sistemi yoktu. Bunun yerine, bir çok antik dönem insanı gibi, yılları önde gelen *arkhon*ların adıyla adlandırıyorlardı, bunlar da devletin önde gelen görevlileriydi. Mezopotamya kentleri de aynı şeyi uyguluyordu. Buradaki *arkhon*a "*eponymous arkhon"* deniyordu: "Adını devlete veren kişi."

Bir şeyin ne zaman olduğunu bilmek istediğinizde, “şu veya bu kişinin *arkhon*luk döneminde oldu” falan denirdi. Ama bu ismi aklınızda tutamamışsanız, *arkhon*ların listesinin yazılı olduğu yere giderdiniz. Bu işte bu çok önemli. Üçüncü *arkhon* da kral *arkhon*du, *basileus arkhon*. Onun sorumlulukları aslında dini sorumluluklar bulunmaktaydı, ama vurgulamalıyım ki, tüm *arkhon*lar, ne yaparlarsa yapsınlar, her biri hukukla uğraşıyordu, yani mahkemelere bakıyor, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüyorlardı. Bundan bir süre sonra, bu bahsettiğim üç kişinin ardından, bir grup insan da, *thesmothetes* oluşturmuştu; bunlar 6 kişiydi ve işleri sadece hak hukukla uğraşmaktı. Özel amaçlı mahkemelere bakıyorlardı.

Bu *arkhon*ların dokuzu da, – bunlara bazen dokuz *arkhon* kurulu deniliyordu. Bir de sekreterleri vardı, onunla birlikte sayıları onu bulmaktaydı, ama sadece dokuzu *arkhon* olarak anılıyordu. Bunlar tüm Atinalı yetişkin erkeklerinin oluşturduğu meclis tarafından aristokrasinin içinden seçiliyordu. Bu onların aristokrat olduğunu vurgulamaz; *arkhon* olmak için aristokratlar arasından seçiliyorlardı ve sadece bir yıl sadece görev yapıyorlardı.

Bu önemli bir kavramdır. O zamanda Atina’dan kimse görev yapmıyordu, anladığım kadarıyla, hiç bir zaman, – durun bir dakika, bu zamanda sadece bir yıl. Kentteki devamlılığı olan tek şey, kuvvet kazanabilen ve bir döneme etki edebilen, *Areopagus* Konseyi idi, bu işte aristokratik, oligarşik rejimlerin yapabildiği şeydi. Bireylerin çok fazla güç, halk arasında sevilip ve etki kazanmalarından çekiniyorlardı, çünkü bu durum aristokrasinin niteliğini tehdit edebilirdi.

Aristokrasiler, – bu aslında kulağa komik gelebilir, ama aristokrasiler eşitliği severler; aristokratlar arasında eşitlik, sonra da kendileri ve diğerleri arasında müthiş bir eşitsizlik oluşur; örneğin Yale öğrencileri ve başkaları arasında olduğu gibi. ‘Yaleliler sivrilen tipleri pek sevmez, çünkü kendilerine, “Neden asıl ben o değilim?” diye sorarlar. Kendinizden beklentileriniz çok fazladır ve eğer Yunanlıların sahip olmadığı bazı geç dönem dini fikirler tarafından ele geçirildiğiniz için alçakgönüllü olmaz, onur için rekabet eder olurdunuz. Karşımdaki ‘Yale’liler baktığımda hep aklıma Yunanlılar gelir. Aslında bu aristokratik bir cumhuriyet, monarşi değil, bir cumhuriyet. Aristokratik bireyler dışında herkes tarafından kontrol edebilirlerdi, *Areopagus* ve tarihte bir noktada *arkhon* olmuş insanlar bu konseyi oluşturmaktaydı.

Bu kişiler bir yıl süren *arkhon*luk sorumluluklarının bitiminden sonraki yıl, otomatik olarak *Areopagos*a gidip, burada hayat boyu *Areopagos*lu olarak kalıyorlardı. Bu da *Areopagos* konseyine daha da güç ve etki kazandırıyordu, çünkü bir süre sonra bu grup devlette önemli görevler yüklenebilecek nitelikte olan kişisel özellikleri yüzünden seçilmiş insanlarla dolmuştu ve bunlar artık olanları gözlemleyecekti. Bu kişiler güçlü oldukları sürece aristokratik *arkhon*ların yanlışlık yapıp yapmadıklarını yakından izlemiş ve aynı zamanda çok büyük ve kuvvetli olmamalarına özen göstermişlerdir.

*Areopagos*un ağırlığı ve gücü bu sistem içerisinde müthiş olmalıydı. Zengin ve iyi aile çocukları, -- bu durum *poli*sin erken dönemlerinde de aynen böyleydi --, devleti resmi yollarla yönetmeye özen gösteriyordu, ama kırsal alanlarda toprakları da olduğundan buralardaki çiftçi ve diğer kişilere uygun yönetiyorlardı, onlara özen gösterip, kayırıyorlardı. Başlangıçta hayat böyleydi. Her Yunan kentinde olan bu arada Atina'da da olmuştu, ama Argos ve Korinthos ve başka yerlerde gördüğümüz kargaşalar Atina'da biraz daha geç dönemde olmaktaydı. *Hoplit* İhtilali gibi bir kavramdan bahsedebiliyorsak eğer, bu Atina'da da olmuştu. Atina yavaş yavaş büyümekteydi, hem de geç dönemlerde, ama ticaretle eskiye göre çok büyük boyutta uğraşmaya başlamıştı. Her yerde olduğu gibi, el yapımı zanaat, aile yerine zenginliğe dayanan yeni zenginlik ve insanları yeni sınıf farklılıklarına doğru yönlendirmekteydi. Yeni kavramlar duyuyoruz, hepsi yeni olmasa da, bazıları yeni olarak tabloya girmişlerdi. Atinalıların farklı sınıflara ayrıldıklarını duyuyoruz.

Bunlardan birisi, hatırlarsanız, *Eupatrides,* yani "iyi aile çocuğu" idi, bu aslında eski hikâye, ama aslında sadece iki açıklaması var, olanlar ve olmayanlar. Ama *hippeis* atlılar, yani süvariler. Eğer çok paranız yoksa at sahibi olup ona binemezdiniz. Atlar pahalıdır. Süvari olan zengin insanlar da vardı. Eskiden de süvariler vardı ve bunlar hep aristokrat olmuşlardı, ama göreceğimiz gibi gelecekte *hippeis* olan adamlar artık aristokrat olmak durumunda değildi.

En alt tabakada *thetes* adı verilen insanlar vardı. Bunlar her zaman varlardı ve çok da fakirlerdi; toprak sahibi de değillerdi. Şansa dayanarak yaşıyorlardı; başkaları için savaşıyorlardı. Hayatta kalabilmek için her şeyi yaparlardı. Ama yeni bir grup insan daha gelecekti: *Zeugitai*. Bu ne demek? "Boyunduruk arkadaşlığı." Boyunduruğun kullanılan iki anlamı vardı. Bunlardan birisi için, diyebilirsiniz ki, insanlar iyi durumda olduklarından bir set öküz sahibi olabiliyorlardı, yani iki öküz, bunlar da boyundurukla birbirlerine bağlanarak saban sürüyorlardı. Bu insanlar saygın derecede iyi durumda çiftçilerdi. Burada *hoplit* sınıfından insanlardan bahsediyoruz. Bir diğer kuram ise, bu adlandırma, *hoplit* olduklarından ve *phalanks* sırasında dizildiklerinden birbirine değen kalkanlarından dolayı birbirlerine boyunduruklar bağlanmış gibiydiler.

Bu hikayelerden hangisini tercih ettiğinizin önemi yok, hatta ikisini birden bile seçin; aynı insanlardan bahsediyoruz ve bu da bize önemli bir gerçeği göstermekte: Bu gerçek de, bu yeni bağımsız aile tarımcıları yeni bir sınıf olarak Atina'ya gelmiş olduklarıdır, ama diğer devletlerde olduğu gibi devletteki kendi konumlarından hiç memnun değillerdir ve devlet için kendi önemlerinin gittikçe daha da artmak olduğudur. Solon'dan bahsedeceğimiz zaman bu noktaya geri döneceğiz, ben günümüzde olan değişikliklere baktığımda, bu değişiklikler olurken gördüğümüz ve size bahsetmek istediğim değişiklik gerçekleşti. Aslında olmayan bir değişiklik, ama eğer olsaydı tüm tarihin gidişatını değiştirebilecekti.

6. Bölüm : Kylon'unun Başarsız *Coup d'état'*sı (hükümet darbesi)

Geleneğe göre, 632 yılında, Atinalı asilzadelerden birisi atletik yarışmalarda kazandığı bir başarıdan dolayı meşhur olur ve hemen Atina'nın yanındaki zengin ve güçlü Megara tiranının kızıyla evlenir. Bu genç adam Kylon adında değişik karakterde bıçkın bir delikanlıdır ve gidip bir *coup d'état* (hükümet darbesi) yaparak Atina'da bir tiranlık kurmaya çalışır, aynen kayınpederinin Megara'da yaptığı gibi. Kayınpederinin ismi Theagenes'di.

Hikayeye göre şehri ele geçirmeye çalışır. Atina'nın erken zamanlarında, eğer bir şehri eğer ele geçirmek istiyorsan, o zaman *akropol*e silahlı kuvvetlerinizle çıkıp orayı kale haline getirerek kendinizi lider ilan eder ve ayrıca doğal olarak bunun kabul görüp görmediğine bakardınız. Ama o bunu yapamadı, karşıtları tarafından oluşturulan bir direniş ile karşılaşıp çarpışmayı kaybetti. Alkmaionidai ailesi bu direncin başını çekmekteydi. Bu sırada bu aileden daha çok söz edeceğiz. Alkmaionidai ailesi *akropolis*e çıkıp Kylon'u ve yandaşlarını bir tapınakta kilit altına almışlardı. Tapınaklara insan öldürmek amacıyla girmek yasaktı, bu tamamen kutsal şeylere saygısızlık olurdu, dolayısıyla her şey donup kalmıştı. Eğer hala tapınak içerisindeyseniz ve öldürülmekten kaçıyorsanız, tabii yemek ve su lazımdı, ama tabii su en önemlisiydi. Bu durumda ne yapabilirlerdi? Bir ip bulup, tapınağa bağladılar ve bir kuyunun içine sarktılar ve dokunulmazlıklarının önceden olduğu gibi devam ettiğini iddia ederek buradan gereksinimleri olan suyu almaya devam ettiler, bu böyle bir zaman devam etti. Ama Alkmaionidai buna kabul etmeyip ipi kesti ve Kylon ve arkadaşlarını öldürdü.

Bu da Kylon komplosunun sonu oldu, ama Alkmaionidai ailesine de müthiş bir lanet getirdi. Alkmaionidai ailesi lanetlenerek şehirden atıldı. Şimdilik bunu hatırlayın, ama sonra geri dönecekler ve onlar hakkında çok şey konuşacağız, çünkü tarihte onlar çok önemli oyuncular olacaklar. Lanet, aileye bağlı olarak devam edecek ve 5. yüzyılın sonlarına geldiğimizde, son çeyreğinde falan, Peloponessos Savaşlarının başladığı zaman, Perikles'in düşmanlarının Alkmaionidai lanetini yine gündeme getirdiğini ve bunu ona karşı kullandıklarını göreceğiz, çünkü Perikles'in annesi Alkmaionidai ailesinden gelmekteydi.

Bence şimdilik burada konuştuklarımızı aslında, bazı ufak pürüzler olarak kabul edebiliriz. Rahat, sessiz ve mutlu bir şekilde *synoikismos* yapmış Atinalılar derebeyler gibi sorunlar yaşamaya başlamıştı. Yani Atina. Neden? Düşünmemiz gereken, konuştuğumuz gibi, bu denli bir hoşnutsuzluğun oluşmuş olması, yani şu veya bu nedenden üstün konuma gelmiş bir küşü, tiranlık kurmaya çalışıyor ve bunu yaparken de silahlı askerlerini kullanıyor. Bunun başarısızlığa uğraması, bence Atina'da henüz silahlı kuvvetlerin Megara, Korinthos ve Sikyon'da olduğu nitelikte güç kazanmamış olmasıdır ama bu bize gelecekte yaşanacak sorunlar hakkında ufak fikir verir ve gelecek derste bu problemleri incelemeye başlayacağız.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 11. Dersin Metni

11 Ekim 2007

1. **Bölüm : Drakon Yasaları; Atina Kolonileri**

Profesör Donald Kagan: Zannedersem son olarak size Kylon'un peşinden giden asillerin yaptığı hükümet darbesi (*coup d'état*) hakkında bilgi vermiştim, hani komşu kentlerde yaygınlaşan tiranlıklar gibi bir tiranlık kurma çabalarıyla bağlantılı olarak; hemen yanlarındaki Megara'daki gibi bir tiranlık kurmaya çalışmışlardı. Ama bu darbe başarısız oldu; insanları darbeye sürükleyen sorunlar yok olmadı ve değişime çanak tutan devamlı baskı, erken *polis*in geleneksel aristokratik cumhuriyetinden uzaklaşmaya ve aristokratların bu sorgulanamaz geleneksel egemenliğini reddetmeye varan bir noktaya kadar yol açtı. Yine de bu tarihlerin hepsinin geleneksel olarak kabul edildiğini, kesin olamayacaklarını, ama yine de genel olarak işe yarar bir kronoloji sunduklarını düşünün. Geleneksel tarih, 621'de Atinalıların ilk yazılı yasalarına sahip olduğunu duyduk, bu meşhur Drakon Yasalarıydı, Yunanca buna kısaca 'Drakon' denmekteydi.

Bunun hakkında elimizde olan veriler, özellikle cinayetle ilgili bir çeşit yasa olduğunu ortaya koymakta ki, Yunan düşünüşünde bu konunun yeri özeldi. Birçok ilkel toplumda aslında birbirlerine benzer olmalıydı; cinayet dini inançlarla ilintiliydi. Yunan toplumu savaş sırasında insan öldürülmesini doğal karşılıyordu ve de bir şekilde dini bir kirliliğin temizlenmesiyle bağlantılıydı. Bundan başka, özellikle dinsel olmasa da, bir başka ilkel kavramla da bağlantılıydı, bu da her cinayetin kan davası şeklinde öcünün alınmasını içeren bir düşünüş tarzıydı. Tüm erken toplumlarda olduğu gibi, bu kavramın da artık yeterli olmadığı bir noktaya gelinecekti ki, bu da yeterli boyutta gelişmiş bir uygarlığın ve şehirleşmenin olduğu, değişikliklerin kendiliğinden oluştuğu, insanların artık buna dur demeleri gerektiği bir zamanda olacaktı. Bunun bir sebebi de, doğallıkla, bu tip şeylerin toplumları parçalıyor olmasıydı; hele siz bir toplumu kurmak ve geliştirmek istiyorsanız, burada, *polis*in kurulma aşamalarında olduğu gibi.

Bunlar doğal anlaşmazlıkları çözümleyecek hükümet sistemlerinin olmayışından kaynaklanıyordu. Sadece asiller vardı. Bir konsey de olsa, güvenilir ve saygın birilerine gidilip, bunlardan hak hukuk arayabilmek gerekiyordu. Zaman geçtikçe bunun yeterli olmadığı anlaşılacaktı ve toplum da bu arada gittikçe daha birleşecek ve daha inandırıcı sistemler arayışına girilecekti, ki Drakon Yasaları'nda gördüğümüz aslında buydu. Herkesin ulaşabileceği ve okuyabileceği yazılı bir yasanın olması, doğallıkla herkesin okuma yazması yoktu, ama yine de okuyabilenler, bunlar çok olmasalar da, diğerlerine anlatabilirdi artık okuduklarını. Sırf bu olasılık tek başına artık aristokrasinin düşüşte olduğunun göstergesi olarak algılanabilir, bu ana kadar aristokratlar sadece yasaları bildiklerini iddia ediyorlardı, insanlar da onlara gidip yasaların ne olduğunu onlardan öğreniyordu; doğallıkla istedikleri gibi yorumlayabiliyorlardı yasaları, bu da onlara

itibarın yanı sıra müthiş bir toplumsal güç kazandırıyordu. Olduğu kadarıyla, en azından yasaların bazı kısımlarında, yasal olarak aristokratların güçlerinin nasıl kısıtlandığını bilmek de başka bir ayrıcalıktı.

Drakon Yasaları hakkında birçok hikaye bulunmaktadır; erken yasaların birçoğunda olduğu gibi, Drakon Yasalarını daha ünlü ve ünsüz olanlarıyla, çok daha erken olanlarla, hele antik Mezopotamya'dakilerle karşılaştırabiliriz. Bunların arasında en meşhur olanı, ki bununla ciddi benzerlik gösterdiğini vurgulamalıyım, bugün Paris'deki Louvre Müzesinde bulunan, İ.Ö. 2. binde kaleme alınmış Hammurabi Yasalarıydı. Buna göre diyebiliriz ki mesela, "şu kişi şöyle davrandı, bunun cezası şudur". Bizim açımızdan Drakon Yasaları gibi erken yasalar çok sert ve acımasızca olarak algılanabilir. Daha sonraları Yunanlılar Drakon Yasaları hakkında, "Mürekkeple değil de kanla yazılmıştır" diyeceklerdi. Aslında bunun sadece yaptığı, olağan uygulamaların yazıya dökülmelerinden başka bir şey değildi.

Aslında kimse yasa üretmiyordu; olanı yazıya dökerek bilinen yöntemleri yazılı hale getiriyordu. Yine de bu gelişimin önemi özelliklerinden birisini zaman içinde insanların bunların ne kadar acımasız olduğunu anlamaları oluşturmaktaydı; toplum zaman içinde biraz rahatlayacak ve cezaları azaltacak, yasallaştıracak ve yasaları yumuşatacaktı. Bu o dönemdeki dinamiklerle bağlantılı başka bir gelişmeydi, – ama aristokratlar güçlerini iyi kalplilikten, isteyerek azaltmak niyetinde de değildi. Normal insanları ilgilendiren legal yöntemlere hâkim olmak için baskı vardı ve bence, bu gittikçe önem kazanan ve istekleri artan *hoplit* çiftçi sınıfından gelen bir baskıydı.

Kendi hayal gücümüze dayanarak, erken Atina cumhuriyetinin eski sakin yaşamında oluşan önemi değişimlerin bir başkasının da Atinalıların Attika'nın batısında, Attika ve Megara arasındaki Saronik Körfezi'nde bulunan Salamis adasını ele geçirmeleri olduğunu öne sürebiliriz. Bundan sonra Atina ve Megara, Salamis'in kontrolü için uzun zaman birbirleriyle savaşacaktı ve bununla bağlantılı olarak 7. yüzyılın içinde, belki sonlarına doğru, Atina Salamis'i ele geçirip, buraya kendi insanlarını yerleştirecekti. Burası, bahsettiğimiz *apoikia* niteliğinde tam bir koloni değil de, aslında Attika'nın bir parçası olacaktı ve Attika'nın bölgelerinden birisi haline gelecekti. Atina *poli*sinin genişlemesinin ilk aşamalarından birisini, hani başka yerlerde bahsettiğimiz gibi, işte bu oluşturmakta, bu da bizim için 7. yüzyılın sonları, 6. yüzyılın en erken dönemlerini işaretlemektedir.

Atinalıların ilk deniz ötesinde kurdukları koloni, Sigeion adında Ege Denizinin ötesinde bir yer, Çanakkale Boğazı'nın girşinde, yani Hellespontus'ta bir yerdi; bence buranın seçimi şans eseri yapılmamıştı, çünkü bu Hellespontus'tan geçen yol Marmara Denizinden, İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'i geçiyordu ve Atina'nin ekonomik gelişimi sürecinde Atina için en kritik ticari yollardan birisini oluşturacaktı. Bir süre sonra, Atina karışık ekonomisini geliştirdikçe, – çünkü nüfus arttıkça bu yolla şehrin buğday ihtiyacını karşılanabilecekti– bu yola ciddi derecede bağımlı olacaktı. Dolayısıyla, Atina'nın ileride gelişip baskın konumuna erişmesinde bu yolun çok önemli bir rolü vardı.

Tahminimce bunun nedenleri, diğer yerlerde göreceli olarak daha geç ve az olsa da, yine de benzer nitelikte olmalıydı. Toprak için açlık, artan bir nüfusun varlığına işaret etmekteydi ve daha fazla toprağa ihtiyaç vardı ve bulunulduğu yere bakılırsa, bence erkenden ticari ihtiyaçların kaçınılmazlığını düşünülmeye başlanmıştı ve bu yönde de oldukça ciddi ticari olanakların varlığından gayet haberdardılar.

2. Bölüm : Krizler ve Atina'nın Yükselişi ve Tek Arkhon olarak Solon

İşte, görüyoruz ki, Atina'nın diğer Yunan devletleri gibi açılım yapmalarını tetikleyen bir sürü değişim olmaktaydı ve bu da bizi erken 6. yüzyıla getirmekte, yani bence, daha önce de vurguladığım gibi, ama yine de söyleyeceğim, Yunan tarihinde ve doğallıkla Atina tarihinde, ilk gerçek ve önemli meşru olarak adlandırabileceğimiz kişiye, yani Solon'a gelmiş bulunuyoruz. Şimdi size ondan bahsedeceğim.

Hakkında insan olarak çok şeyler söyleyebilmemizin sebebini yazmış olduğu şiirlere bağlayabiliriz, şimdi sizlere yazdıklarından bir kaç kısım okuyacağım; bu şiirler aslında Solon'un hakkında ve içinde yaşadığı dünya hakkında bize pek çok şey söyler. Ve doğallıkla, elimizde hakkında çok ama pek çok hikaye var, kendisi tarih içerisinde sırf Atina'da değil, tüm Yunanistan'da da eleştirel birisi olduğundan sıklıkla anımsanır. Daha sonraları, Yunanlılar kendi tarihlerinde 7 bilgenin (Arkaik dönemin 7 bilgesi) bir listesini çıkarttığında Solon da bunlardan birisi olacaktır. Doğallıkla, Solon'un yaptıklarının doğruluyla bağlantılı sorunlar arasında, net bir biçimde Solon'la hiç bir ilgisi olmayan geç dönem hikayeleri de Solon'a bağlanmıştı; çünkü herkesin ününü duyduğu bu önde gelen kişilik hakkında bir şeyler biliyordu ve "Solon şunu yaptı, Solon bunu yaptı" dendiğinde gerçekten yapıp yapmadığını bilmek artık pek de kolay değildir. Biz sadece olabildiğince iyi bir biçimde bunu anlamaya çabalayabiliriz, ama bu konudaki sorunlardan birisi de budur.

Solon'un ön plana çıkarttığı şeylere baktığımızda, net olarak görebileceğimiz şeylerden birisini, Atina'nın bu dönemlere gelindiğinde içeriden gerçekten ciddi sorunlar yaşamakta olduğudur. Bu dönem de, Solon'un tek *arkhon* olduğu yıl İ.Ö. 594'tür. Bu kesin olmayabilir, ama yine de 5. yüzyılın başlarında olduğumuzu belirtir. Solon'un kendisi tarafından şiirlerinde ortaya koyduğu görüntü Herodotos ve başka yazarlarla birleştirilince ortaya çıkan tablo budur: Atina'daki krizden köleleştirilmiş halk çok etkilenmekteydi. Bunlar köleleştirilmiş, sonra da Attika'da köle olarak yaşayan gruplar değildi bir tek, bir de dışarıya satılanlar vardı, ki bunlar Atinalılar tarafından da unutmuşlardı. Bu da bizlere uzun bir zaman sürecini kapsayan bir sorun olduğunu gösterir. Yani bunun anlam kazanması için en az bir kaç kuşak sürmeliydi. Ama bahsettiğimiz dönemde ancak zirveye ulaşıyor. Bir de şu var, insanlar nasıl köle konumuna düşüyorlardı?

Burada insanlar her zaman köle değildi. Bunlar başka yerlerden köle olarak kullanılmak üzere de satın alınmamıştı. Bunlar fethedilen toprakların ele geçirilerek köle yapılmış insanları değillerdi. Bunlar bir zamanlar özgür olan Atinalı yurttaşlardı ve sonradan köle

olmuşlardı; nasıl köle olduklarına bakarsak, borç yüzünden diyebiliriz. Kredi almış ve borçlarını ödeyememişlerdi ve artık bir noktadan sonra ihtiyaçları olan kredinin güvence olarak karşılığını verebilecek bir şeyleri yoktu ellerinde. Toprakları olsaydı, çoktan ellerinden gitmişti. Taşınabilir malları, tüm taşınabilir varlıkları da ellerinden gitmişti. Tek ellerinde kalmış olanlar insanlardı; size hoşlanmasam da gerçeği söylemeliyim arkadaşlar; tahminen ilk yaptıkları kendi çocuklarını borç karşılığı güvence olarak ortaya koymaktı ve borçlarını ödeyemeyince, çocuklar borçlu oldukları kişilere, borçlarının karşılığı köle olarak gidiyordu; kamımca bu yetişkinlere de olan bir durumdu; köle olan insanların sayısı büyük olmalıydı ki, bu ciddi boyutlarda bir sorun haline dönüşmüştü.

Duruma bakarsak, doğrudan köleliğe geçmeden önce bir de çok zavallı durumdaki çiftçilikle uğraşan bir grubu ele alalım. Yunanlılar bunlar için *hektemoroi* terimini kullanıyordu, bu kelime de "altıda bir adam" anlamına gelmekteydi; bunun anlamı da hala tartışılır. Bu insanlar o kadar borç altında kalmışlardı ki toprağı ekmek için kiralar hale gelmişlerdi; burada asıl soru "kazançlarının altıda birini mi beşte birini mi ellerinde tutuyorlardı?" dır. Kanımca, bu tür çiftlik ortamlarını tanıyan herkes kazancın altıda birinin ancak verilebileceğini düşünürler, çünkü zaten kazançları da pek fazla değildir. Başka türlü hayatta kalamazlardı. Her neyse, bu altıda bir adamlar aslında toprak sahiplerine olan borçlarını onlardan onların kontrolü altında toprak kiralayarak borçlarını ödeyen insanlardı.

Bu durumun bir başka yanı da üzerinde ipotek olan toprakların üstüne, bunu belirten taştan yazılmış yazıtların toprağa dikilmiş ve bunların da bizler tarafından bulunmuş olmasıydı. Bunlara *horoi* denmekteydi ve günümüzde *horoi* tarlalara dağılmış olarak bulunduğundan birçok çiftçinin bu dönemlerde aslında ne denli kötü borçlar altına girmiş olduğu anlamaktayız. Araştırmacılar bunun nasıl oluştuğunu sorgulamıştır, buna rağmen birçok kişinin yorumlarını okurken tatmin olduğum bir yanıta henüz ben rastlamış değildim; ta ki benim kahraman olarak gördüğüm araştırmacılardan birisi, yani kendisi de çiftçi olan, Victor Hanson'unkine kadar. Çiftçileri anlamak için onun bakış açısının ne kadar yardımcı olduğu inanılmazdır, ayrıca işlerin nasıl bu düzeye geldiği hakkındaki yorumları çok hoşuma gidiyor; şimdi izin verin de olayların nasıl geliştiğini hızlıca anlatayım.

Hatırlarsanız, bu zamanlar tarımda ilerleme dönemleriydi ve dolayısıyla üretimde de ilerleme kaydedilmekteydi. İnsanlar daha önce kullanılamayacak topraklarda üretim yapmaya başlamışlardı, çünkü zeytincilik öğrenip ve üzüm yetiştiriyorlar ve dolayısıyla zeytinyağ ve şarap üretiyorlardı; böylece daha önce tarıma uygun olmayan bölgelerde üretim yapmaya başlamışlardı ve aslında başlarını böyle derde sokmaya başlamışlardı, çünkü tarımda her zaman başarılı olmak olası değildi. Her toplumda, iyi olma çalışmalarına karşın hatalar yapıp başarısız olan çiftçiler vardır; çünkü doğa onlara her zaman sevecen davranmaz; tarımda şansın rolü de büyüktür. Ama işte işler yolunda gitmeyince insanın başı da derde girer.

Başladıkları zaman ellerinde bir ürün vardır, ama iyi sonuç vermeyebilir. Bu durumda bir

sene sonraya para gereksinimi doğar, hem kışı kotarmak için, hem de bir sonraki yılda da tohum alabilmek için. Bunun için, eğer bir sonraki yıl yine ürün fiyaskoyla sonuçlanırsa diye, doğal olarak borç almak gerekir; işte böyle olaylar gelişiyordu. Tahminimce böyle olmaktaydı bu işler. Hanson'a göre, çiftçilerin çoğunluğu bu derece etkilenmiyordu. Durumları iyiydi. Başarısız olanlar doğallıkla kötü boyutlarda etkileniyordu ve yeteri kadar başarısız kişi vardı ki, bu sorun ciddi boyutlara ulaşmıştı. Bu fikir daha erken teorilere karşıdır aslında; örneğin, Attika'nın toprağı çok tarımdan yıpranmış olduğu gibi. Eğer Hanson doğruysa, bu durum aslında o zamanda eskiden düşünülenlere göre daha az doğruydu, çünkü bu dönemde bayağı çeşitlilik vardı ve bu tarıma da yansıyordu ve tarımda da eskiye göre daha fazla çeşitlilik söz konusuydu.

Bir başka teori de, sorunların kökeninde olası orman kesimleri yer alır. Yüzyıllar boyunca Atina'nın ciddi boyutlarda ağaç kesimine maruz kaldığı gerçekten doğrudur; hatta Platon dahi Atina'nın nasıl ağaç kesimi yüzünden 4. yüzyıla gelindiğinde çıplak kaldığından bahseder, ama bunun özellikle Solon zamanında olduğunu düşünmemiz için elimizde bir sebep yok. Ağaç kesimlerinin bu boyutlara eriştiği, bunun da tarım alanlarıyla bağlantılı sorunlar yaratacak boyutta olduğu konusunda aslında elimize geçen çok fazla veri yoktur. En sonunda Hanson şöyle bir fikirle ortaya çıktı: Ona göre oluşan kriz aslında doğaldı ve başarı ve başarısızlık arasında gelişen evrimin bir parçasıydı. Toprak kullanımında nüfus artışıyla oluşan değişimlerin doğal bir sonucuydu, bu da bana Atinalıların düzeltmeye çalıştıkları sorunların kökeni hakkında yeterli düzeyde inandırıcı bir açıklama olarak gelmektedir.

Ama düzeltme çabaları hakkında bir soru sormasak da, asıl soru, bu durumda ne yapılması gerektiğiydi. Bir şeyler yapmak gerektiği konusunda baskılar vardı ve bunlar iki aşamalıydı. Tabii Atinalılar bayağı rahatsız olmuştu, ki insanların hepsi doğrudan zarar görmüyordu. Ama siz acı çekiyor olmasanız dahi komşunuzun azabını nasıl paylaşırsanız, işte durum böyleydi. İnsanlar üzerinde baskı yaratan bir başka öğe de komşuları olan Megara'daki fakirlerin düştüğü durumun boyutuydu, buraya bir ihtilal sonunda tiranlık gelmişti; benzer gelişme Korinthos'ta da söz konusuydu, yolun biraz ötesindeki Skythia'da da aynı şey oluyordu, bu durumda üstün pozisyondaki ve hayatları rahat olan insanlar endişelenmeye başlamışlardı; eğer sosyo-ekonomik sorunlarını çözemezlerse, tiranlıkla yüz yüze kalacaklardı. 30-35 yıl önce Kylon da aynı şekilde düşünmüştü; tehlike halen devam etmekteydi, işte bence bunu aklınızda tutmanız gerek.

3. Bölüm : Solon'un Seçilmesi

Tiranlık tehdidi reform girişimlerinin ne denli gerekli olduğunun göstergesi olmuştu ve Atinalılar daha önceleri düşünemeyecekleri bazı şeyleri denemekten artık çekinmiyorlardı. Bu durumda aralarından bazı kişileri seçtiler. Bir Atinalı Atina'nın normal hükümetini oluşturan dokuz *arkhon* yerine tek kişi olarak sorumluluk almaya başladı ve bu kişinin Atinalıların yasalarıyla uğraşıp Atina'yı kurtarmaya çalışmasına izin verildi. Düşünün durum ne denli vahimdi ve bu durumun bir kısmını da, bence, hiç bir şekilde bir vatandaş koalisyonunun oluşturulup buna canı gönülden güvenebileceklerinin

inanılası olmayışına bağlamak mümkündü.

Toplumun çeşitli kısımlarının ilgi alanları arasında yeterli farklılıklar vardı ve bu tür bir toplumda birliktelik sağlamak olası değildi, yoksa bu tür bir şey hayatta yapmazlardı. Burada vurgulamalıyım ki, Solon'un *arkhon*luğu gibi bir durum Yunan tarihinde başka şehirlerde de aynı zamanda oluşmaktaydı. Bazen bu konuma *aisymnetes* adında bir kişi atanıyordu, bu kişi de anlaşmazlıkları düzeltmekle görevlendirilmişti. Bu fikir doğallıkla Yunanlılara doğal geliyordu, ama bunun aslında Yunanlılar için ne denli sıra dışı olduğunu düşünmeliyiz. Solon'u seçtiler. Neden Solon'u seçtiler? Herhalde, bu işi yürütebilecek akıl, irfan ve adalete sahip olarak tanınmış olmalıydı. Askeri faaliyetleriyle meşhur olmuştu, şöhret yapmıştı. Megaralılara karşı orduları savaşta yönetmiş, iyi savaşmış, başarılarının her bir taraftan duyulmasını sağlamış, bu yaptıkları sayesinde ünlenmişti ve doğallıkla kendisinin başka özellikleri de tanınıyordu artık.

Eğer şiirlerini okursanız, kendisini, ne denli güzel anlatan kişi olarak görürsünüz; insanları aklındakilere ikna edebilmek için kullandığı taktik bayağı popüler olmuştu. Burada neler olduğuna bakmalıyız ilk önce. İlk önce, bize onun bir adam olduğu söylenmişti, – ama elimizde birbirine uymayan hikayeler var ve zannedersem ben bunun nedenini biliyorum. Bir hikaye, kendisinin asil bir aileden geldiğini ve atalarının çok meşhur olduğunu söyler. Başka bir hikaye, orta karar bir aileden geldiğini anlatır, ama bu o kadar anlamlı değil. Bence en iyi açıklama, kendisinin kesin bir asil aileden geldiğidir. Bu tip toplumlarda, ancak bu nitelikte bir kişi liderlik pozisyonuna gelebilir. Ama asıl kitleleri etkileyen şeyin, – eh çok ama çok zengin olmasa da fakir bir adam da değildi. Ama insanları etkileyen şey, şiirleriyle verdiği mesajlar ve yaptığı propagandaydı ve hatta ortaya koyduğu reformların karakterleri aslında kabul edilebilir ölçülerdeydi.

Bu sonradan herkes, yani tüm Yunan toplumu tarafından hayranlıkla ve takdirle karşılanacaktı. Bu dönemde Delphi'deki Kehanet Alanı'nın Yunan tarihinde hem Yunan topraklarında, hem komşu bölgeler için ne denli önemli bir konuma geldiğini, ne denli etkin olduğunu aklınıza getirin. Delphi'deki Apollon Kehanet Merkezi modernleşmeyi teşvik eden en ünlü yerdi. Yunanca kelime, kendini kontrol etme ve modernleşme anlamına gelen, *sophrosyne*. Hatırlarsanız Delphi'deki Kehanetler hep, "kendini bil" mesajı verir, yani "insanlığının üstünde bir yaratık olmadığını unutma" "sadece bir adamsın, aşırılığa kaçacak bir şey yapma." "Her insan ölçülü olmalıdır". Yunanlılar tarihleri boyunca bu ölçülülük tapınağında tapınmayı hiç bırakmadılar. Eleştirel bir bakış açısına göre, Yunanlılar ölçülülüğe alışıklardı, çünkü bu aslında çok onlar için nadirdi, ama düşünürseniz bizim aramızda da nadir olan bir olgu bu. İşte Solon bu Yunan dünyasında, gittikçe yayılan bakış açısının güçlü bir temsilcisi olarak, yaptıkları ve söyledikleriyle önemli adımlar atılmasında temel katkılarda bulunmuştu.

4. Bölüm : Solon'un Ekonomik ve Sosyal Tedbirleri

Tamam, şimdi de yaptığı bazı şeyleri ele alalım. Kesinlikle Solon'un yaptığını bildiğimiz şeyleri ele alacağım şimdi; başka bazı şeyler de ona atfedilmekte ama bunların

otantikliğinden tam emin değiliz. Ama en temel sorun, bu topraklarını kaybeden insanlarla ne yapılacağıydı; topraklarını kaybettikçe de özgürlüklerini kaybediyorlardı, bu durumda üzerinde durduğumuz tarımsal sorun da ne oluyordu? Bu durumda Solon, Yunanca'da "*seisakhtheia*" denen bir ölçek getirmişti. Herhalde bilgisayarlarınızda vardır bu ve indirip notlarınızı derse getirebilirsiniz. Bunları kendiniz çalışabilirsiniz, değil mi? Bu hüküm insanın kendi vücudunu karşılık olarak gören borç sistemini tamamen yok etmişti, yani borç alanın kendisini kredi olarak göstermesi. Bu bağlamda her türlü borç silinmiş, yok edilmişti.

Ama aslında borçlar tamamen silinmemişti. Bu sistemle verilmemiş tüm borçlar devam etmekteydi. Doğallıkla fakir ve mutsuz insanlar, tüm borçlarının tamamen silinmesini isterdi. Vurgulamalıyım ki, Yunan dünyasındaki tüm alt tabakada bulunan insanlar mutsuz olduklarında iki şey isterlerdi. Bunlardan birisi borçlarının silinmesi, çünkü hep borç altındaydılar, bir diğeri de toprağın yeniden dağıtılmasıydı. Toprağın yeniden dağıtılması iç savaş demekti. Kimse savunmaksızın toprağının elinden alınmasına ve başkasına verilmesine izin vermezdi ve olaylar bu boyuta gelecekse, elinin altında bir silahlı kuvvetinin olduğundan emin olman gerekecekti. Bundan sonrada tiranlık egemen olacaktı, çünkü bu tür davranışları ancak tiranlardan beklerdiniz.

Solon herkesi toprağın yeniden dağıtımının yapılacağı ortamlardan uzak tuttu. Bu toprak meselesine ve kölelik durumuna bir bakarsak, bunun aslında fakir, köle ve borç altında olanların temelden bir değişim istemesiyle asillerin her şeyi olduğu gibi bırakmak istemesi arasındaki çekişmeden doğduklarını görmek mümkün olacaktır. Solon geldiğinde ve orta halli programını ortaya koyduğunda, – bunun tam nasıl olduğunu bilmesem de- dışarıda köle olan Atinalıları da şehre geri getirdiklerini biliyorum. Herhalde bu alanda harcayacak paraları vardı; bunu birilerinden toplamış ve insanları geri getirmeye harcamışlardı, ama en önemli şey Attika'da olanlardı. Bütün bu yapılanlar, toplumdaki sorunları bir süreliğine yoluna koymuştu, ama bu olanlar, yakın zamanda, bahsettiğimiz bu tür sorunların geri gelmeyeceklerini, güvenceye alınacak nitelikte değildi.

Bence asıl bu nokta Solon'un reformlarının tüm vurucu özelliklerini gösterecek nitelikteydi. Bu reformlar ılımlıydı, dolayısıyla da tam tatmin edici özellikte değildi. Yani, olan sorunları çözmeseler de, yine de hiç yoktan iyilerdi. Bu reformlar, ortamı düzeltmeye çalışıyordu, böylece aynı zamanda mutsuzluğu ve bundan Atina'daki özgürlüğe karşı doğacak tehlikeyi de azaltma amacındaydı, aynı zamanda sorunun zaman içinde tümden yok olması için ortam yaratabiliyorlardı, çünkü insanların bu tip durumlarla başa çıkabilmeleri için ortaya çıkartılmışlardı. Eğer borçtan çıkacak kölelik olasılığı ortadan kalkarsa, bu tip şeylerin başka türlüleri ortaya çıkacaktı. Duruma baktığımızda, ki bu anlatacaklarım da ne yazık ki bu durumun tam olarak gizemini çözemiyor-, ama 5. yüzyıla gelindiğinde, Atina'daki Klasik Döneme, karşılaştığımız aslında müthiş bir dönemdi; çok iyi ve sıra dışı. Bu da 5. yüzyılda Atinalı çiftçilerin ufak ama tatmin edici aile çiftliklerinin olduğunun ve bir sürü özellikle geçmişteki durumla karşılaştırınca, Atinalıların hayatlarından tatmin olduğunun göstergesidir.

Yeni sistem büyük toprak sahiplerinin topraklarını ellerinden almamıştı. Atina tarihi ne denli demokratikliğiyle tanınsa da, her zaman çok zenginler ve çok fakirler arasında varlık bağlamında bir farklılık olacaktı. Ama bunda sıra dışı olan, Yunan politik düşünürlerine, örneğin, hele Aristoteles'e göre, 4. yüzyılda herkesin ekonomik olarak orta karar bir noktada buluştuğu bir ortam oluşmuş, bu da toplumda ciddi boyutta bir denge, tatmin, insanların kendi kendini yönetme kapasitesi yaratmıştı. İşte olanların sonucu böyleydi, Solon'un yaptıklarından direkt olarak türemiş olmasa dahi.

Aristoteles ve başka antik yazarlara göre, Atina'daki sikke ağırlık biriminin Peloponnessos'un batısında kullanılmasına göre, doğuda kullanılmasının da batıya göre Solon tarafından değiştirilmişti. Aynı zamanda Pheidon sikke ağırlık biriminden, Euboia ağırlık birime geçilmişti; hala insanlar bunun neden olduğunu, nasıl işlediğini anlamaya çalışmaktadır. Ege Denizinde ve doğuda ticareti daha kolaylaştırmak içindi bu, çünkü biliyoruz ki Atinalılar bu bölgelerle özellikle ilgilenmekteydi. Ama Atinalılar ticarete girdiklerinde batıda da bayağı başarılı olacaklardı. Ama bu sikkelerin hikâyesiyle bağlantılı ciddi bir de sorun var. Size anlattıklarımı aklınıza getirirseniz, sikke uzmanlarının neredeyse hepsi, sikke ağırlık biriminin nasıl değiştirdiğini sorgulamaya devam etmektedir. Yani henüz sikke yoktu. Şimdi, ya onlara inanacaksınız, ya da Aristoteles'e; benim kimle hemfikir olduğumu artık biliyor olmalısınız.

Tamam, uzun vadede çok önemli olduğunu anladığımız adımlar, ona toprağın, zeytinyağ ve şarap gibi ihracata yönelik ürün karşılığı ekimini tetiklediğini gösterir ve işte, Atinalılar topraklarını gittikçe daha fazla kullanmaya başlamışlardı, çünkü topraklar bunlardan başka bir şey üretiminde kullanılamayacak nitelikteydi. Bunu yaptıkça, Atina'nın tarımsal üretiminin gittikçe önceden daha farklı şeyleri içerdiğini gördüler, – daha farklı çeşit ürün üretimi kötü geçen sezonlardan sonra yok olmamanız için tampon yaratmaya yarayacaktı; hatta zaman içinde çok işe yarar bir şey haline geldi ve hatta 5. yüzyıl ve sonrasına Atina'nın tarımsal sağlığı hakkında açıklamalar sağlar duruma geldi.

Yaptığı bir başka şey de, – birazdan vatandaşlık şartlarından bahsedeceğim; Yunan *polis*leri vatandaşlıkları konusunda kıskançlık hissediyordu. Teoriye göre, tüm vatandaşlar şehirlerinin kurucularından gelmekteydi. Bir başka deyişle, Atina'daki herkes birbirine akraba olmalıydı. Ama doğal olarak, bu tam doğru değildi, Atina'da aslında birçok göçmen vardı. Ama normal olarak insanlar böyle düşünmekteydi; bu konuyla bağlantılı olan bir kavram şöyleydi, – yani, polis kavramının ne denli güçlü ve onlar için ne denli merkezi bir konumu olduğunu anlamamız gerek, aslında onu kıskanıyorlardı ve bu konuda çok bencillerdi. Bu insanların sonradan isteyip kazandığı bir şey değildi. Burası bizim yerimizdi, başkalarının değil ve biz öyle herkesi vatandaş yapmıyoruz, yani durumun temellerinde yatan buydu. O günlerde Atina'da vatandaş olmak için babanızın da Atinalı olması şarttı; bu iş başka türlü olmuyordu.

Ama Solon bunu değiştirdi; Solon Atina'ya sonradan gelip yerleşenlere vatandaşlık hakkı tanıdı ve bu insanların değerli yetenekleri olabileceğini, işe yarar becerilerinin

olabileceğini gösterdi ve bunun sonuçları da Atina'da Solon'un yıllarca izlenmesinden anlaşır; böylece Atina bir sürü şeyin üretim merkezi oldu; ellerinde seramik vardı ve muhteşem boyalı seramikler Atina kültürünün bir parçası olacaktı, ama aynı zamanda heykel ve elimizde olmaya birçok şey daha vardı, bunların büyük bir kısmı zaman içerisinde yok edilmişti. Ama asıl olay şuydu, eğer becerikli bir zanaatkârsanız, Atina'ya gelmeniz gerekecekti, yoksa işinizde olmanız gereken yere gelemezdiniz. Atina'ya gelen her kişi, bu kurallar altında olmasa da, devamlı burada oturma hakkında sahip olurdu, ama Yunanlılar'a göre her zaman *metoikios* olarak kalacaklardı, biz buna İngilizce'de *metic* deriz, yani 'oturma izni olan', ama hiç bir zaman vatandaş olamayacak kişi.

Attika'da sadece vatandaş olanların toprak sahibi olmaya hakları vardı. Sadece vatandaş olanlar mahkemeye gidebiliyordu; vatandaş olmayanlar ancak bir vatandaş tarafından temsil edilebilirlerse şu veya bu nedenle ilgili olarak mahkemeye çıkabiliyordu. Yani önemli şeylere ulaşmaları olası değildi pek, – yani vatandaş olmayanlar Atina'nın politik hayatına katılamıyordu işte. Birçok insan da *metoikios* konumunda değildi, çünkü ellerindeki becerilerle ekonomik katkıları çok büyüktü. Solon onların Atina vatandaşı olmalarının yolunu bulmuştu; nadir bir durumdu bu. Bu ders boyunca bir kaç nadir olay dışında, göreceğiz ki, yabancıların Atina vatandaşı olmalarında izin verilmiyordu ve ancak özel konumlarda gruplara bu izin sağlanıyordu ve hep bu konumdan, yani yabancıların Atina vatandaşı olabilmelerinden, mutsuz olacak bazı Atinalılar da olacaktı. Ama Solon'un yaptıklarının Atina devletine uzun vadede katkıları çok büyük olacaktı.

5. Bölüm : Solon'un Politik Tedbirleri

Ekonomik ve sosyal durumları bir kenara koyalım şimdi ve yasalarla ilgili konulara bir bakalım, – doğallıkla özgür bir devletten bahsediyorsanız, herkes için kritik değeri olan politik ve yasal düzenlemelere de ayrıntılı olarak bakmak gerekecek. Tahminimce, bu her toplum için önemli, ama bir cumhuriyet düzeni için açık seçik önemli. Solon Atina anayasasını değiştirdi. Bu noktaya kadar Atina anayasası doğal olarak, kendine göre bir süreçte gelişmişti, hatta geleneklere göre değişip, gelişim göstermekteydi; yani kendi kendine ilerlemişti. Kimse oturup yasa yapmamıştı. Ama Solon yasa yapmakla görevlendirilmişti ve gördüğü sorunlarla bizzat ilgilenecekti.

İlk yaptığı şey Atina'daki politik toplulukları yeni temellere göre yeniden örgütlemek oldu. Bu çok büyük bir meseleydi. O ana kadar, devletin neresinde olursanız olun, konseyde hizmet vermeniz veya memur konumunda gelebilmeniz, tamamen doğumunuzla ilintiydi. Sadece aristokratlar bu konumlara gelebiliyordu. Solon'nun yeni sistemiyle bu durum yok oldu. Kuralları tamamen değiştirdi, bu konseylerde herhangi bir makama gelebilmek tamamen insanların maddi durumuna bağlı olmaya başladı. Bakın, para henüz olmadığından, insanların değerini parayla ölçemiyordu kimse. Ama o, tarımsal üretime dayanarak herkesi ölçmeye başladı; kuru ya da sıvı ürünler, elinde hangisi varsa. Bunları ölçüm metodunda *medimnoi* adı verilmekteydi. İşte Solon böyle sistemini kurmuştu.

Ölçeğin başında 5 vardı, – yani, her yıl sahip olduğunuz topraktan en az 500 *medimnoi* ölçeğinde ürün elde etmeniz gerekmekteydi. Böylece bu konuma gelen insanlar, ki buna, bakın zor bir kelime, *pentakosiomedimnoi* denmekteydi, bu da 500 ölçek anlamına geliyordu. Bu Solon'dan önce yoktu, yeni bir terimdi ve yeni bir kavramı anlatıyordu. Tek başına bir anlamı yoktu, Solon bunun yeni bir sınıf insan için üretmişti. Bundan sonra gelen sınıf eminim daha önceden de var olan koşullara dayanarak ortaya çıkmıştı, ama anayasada öngörülmemişti. Bunlar yılda 500 değil de 300 ölçek üretim yapan insanlardı, bunlara da atlı anlamına gelen *hippeis* denmekteydi. Bu terminolojiyi başka bir yerde daha kullanmıştım. Sonra da 300 değil de 200 ölçek anlamına gelen *zeugitai* gelir; "boyunduruk" anlamına gelir ve bunlar hatırlarsanız boyunduruk altındaki insanlar için kullanılmıştı. 200'ün altındakiler *thetes*di ve bunlar Atina'da Solon'un yarattığı sistemde en alt tabakayı oluşturmaktaydı. Bu eskiden de kullanılan bir kelimeydi. Tek yeni üretilen kelime *pentakosiomedimoi*du.

Ne dersek diyelim bununla bağlantılı en önemli olan olgu, artık aristokratların kendilerinde tuttukları politik konum üzerindeki monopolilerinin kırılmış olmasıdır. İlk iki sınıfdakiler, *pentakosiomedimnoi* ve *hippeis* ancak *arkhon* konumuna gelebiliyordu. *Zeugitai,* zannedersem bahsetmiştim size daha evvel, *hoplit* sınıfını içermekteydi aslında. Yani bunlar devletteki üst düzeylere ulaşamaz konumdaydı. Ama, bir de 400 kişi içeren bir konsey kurulmuştu. Yunanca konsey kelimesi *boule*dir. Bu 400'lük *boule, zeugitai* da içerebiliyordu; bu konseyin güçleri hakkında çok fazla bilgi yok elimizde, çünkü göreceğiz ki Solon'un değişiklikleri tam olarak hiç bir zaman yürürlülüğe konmayacaktı, ama ölçeklere göre ortaya çıkarılan sınıf sistemi kullanılacaktı. Ama başka konseylere bakarsak bunlar çok güçlüydü ve bir çok kararlar bunlardan çıkıyordu. Başka türlü 400 kişi içeren bir konseyde olmanın getireceği onurun bir anlamı olmazdı ve *thetes*in de politik sistemden tamamen uzak tutulmuş olduğu düşünülemezdi.

Bu insanlar meclis kuruyorlardı; Yunanca bu meclise *ekklesia* deniyordu. Solon'dan önce de *ekklesia*nın varlığından haberdarız. Yunan dünyasındaki her devlette var olduğunu biliyoruz. Savaşa gidecekseniz ordunuzla gidecektiniz. *Thetes hoplit* olarak savaşmıyordu, ama bunlar hafif silahlı savaşçılar olarak donanımlıydı. Bu durumda onlara da danışılıyordu, ama belki de formalite olarak. Bu yeni bir şey değildi, ama yeni ve çok önemli olan, Solon'un yeni bir mahkeme yaratmış olmasıydı. Yunanca buna *heliaia* deniyordu, bu da temyiz mahkemesi olarak işlev yapan bir kurumdu. Hep şimdiye dek, bahsettiğim her görevli kendisinin muhatap olduğu bir mahkemeye sahipti ve bu mahkemelere uyan sorunları buralarda çözümlüyordu. Tahminimce, teoride de gerçekte de, bazen eğer birisi bu görevlilerin verdiği mahkeme kararlarından tatmin olmamışsa, nadiren Areopagus'a gidebiliyordu ve Areopagus bu konuda bir şeyler yapıyordu, ama bence genellikle görevlilerin verdiği kararlar son kararlardı ve değiştirilmiyorlardı.

*Heliaia*nın da bir temyiz mahkemesi olarak işlevi vardı. Görevliler tarafından verilen kararlardan tatmin olunmayınca bir *heliaia*ya başvuruluyordu ve karar alınırsa mahkemede, önceki kararlar çevrilebiliniyordu, dolayısıyla bu mahkemeler çok popülerdi. Tüm Atinalı yetişkin erkeklere açıktı, *thetes* sınıfına dahi. Bu çok yeni bir

olguydu. Oldukça da köktenci bir durumdu, burada en köktenci olan şey, Solon'un öne sürdüğü programdı. Dikkat ederseniz aristokrasinin kimsede olmayan ayrıcalıkla konumunu korumuştu, – aslında burada aristokrasi yerine en zenginlerin konumu demek gerekir, onlar sadece *arkhon* olabiliyordu, bu aslında fakirler için de zor bir konum olurdu. Ama bu yeni kurulan temyiz mahkemeleri normal olarak sadece zenginleri ön planda tutsa da, en fakir Atina vatandaşlarına da açıktı. İşte Solon'un yaptıkları böyle şeylerdi.

Bu mahkemeler, – bakın şöyle işliyordu. Her sene Atinalılar bir panele katılmak için gönüllü olabiliyordu, bunlar da *heliaia* mahkemelerini kurmakla görevliydi; bu panele 6000 Atinalı katılabiliyordu ve her mahkeme konusu ortaya çıktığında, listedeki insanlardan, – bir şekilde jüri için kaç kişi gerekiyorsa –, insanlar seçiliyordu. Bunun Klasik Dönem'de nasıl işlediğini biliyoruz, ama Solon'un zamanında da aynı şekilde işliyor muydu bilmiyoruz. Ama Klasik Dönem'de jüri seçimi bölüştürülüyordu ve bu oldukça karışık bir sistemle yapılıyordu; sisteme göre kimse kimsenin hangi jüriye seçileceğini o ortama girene dek ve mahkeme konusunu duyana dek bilmiyordu, bu da jüride yozlaşmayı engelliyordu.

Bu sistem Solon'un zamanında var mıydı, yok muydu bilmiyorum, ama bu zamanda çok ayrıntılı bir durum da değildi herhalde, ama fikir ortadaydı. Bu tip şeyler düzeltilemezdi ama sıradan Atinalılar veriyorlardı kendi kararlarını. Daha sonraları politik teori üzerine çalışan kişiler demokrasi konusunda tek en önemli gördükleri konuya Atinalılar tarafından ulaşılacağını söyleyeceklerdi, doğallıkla eğer Solon'un anayasası yürürlüğe konsaydı, bu tam anlamıyla demokrasi olacaktı. Ancak, gelenekler Solon'un demokrasine karşı kuvvetliydi, 4. yüzyıla baktığımızda, insanların geriye dönük bilgileri olmadığını, ama yine de bazılarının Solon'u demokrasinin kurucusu olarak gördüğünü görebiliriz. Ama bu konuda genel anlayış yanlış değildi, çünkü onların dönemindeki gelenek 5. yüzyıldakiyle aynıydı. Hatta daha az demokratikti; bence bu gelenekler doğru olsalar da, size verdiğim örnekler gibi ölçülüydü.

6. Bölüm : Hoşnutsuzluk ve Anarşi Yılları

Muhteşem Solon o kadar zekiydi ki, ılımlı olmanın başarı için önemini çok çabuk anlamıştı, bunun püf noktası kimsenin tam olarak tatmin olmayacağını anlamakta yatıyordu; çünkü ne bir taraftakiler, ne de öbür taraftakiler mutluydu, dolayısıyla yaptıklarını yok etmek için hemen birileri harekete geçecekti. Bundan dolayı, ortaya koyduğu koşullardan birisi, Atina'nın 10 yıl boyunca kendisinin yasalarını değiştirmeden yürürlükte tutmasıydı ve Atina'daki hayatının ne denli rahatsız olacağını biliyordu, herkes ona gelip, "Sen ne yaptın Solon?" diye sorduğunda gayet rahatsız olacaktı. Böylece kendi kişisel nedenlerinden dolayı şehri terk edip 10 yıl boyunda oraya buraya arazi gezmeye çıktı. Bundan dolayı kafa dinlemiş olsa da, mevzuat konusunda kimsenin ona yardımı olmamıştı; Atina'da Solon'un *arkhon* olmasından bir yıl sonra ciddi bir kavga olmuştu ve kaos gibi bir şey yaşanmıştı.

Teknik olarak yıllarca anarşi hüküm sürmüştü; bu demekti ki, Atina'da o kadar çok anlaşmazlık ve çekişme vardı ki, dokuz *arkhon* bile seçememişlerdi, yıllarca *arkhon*suz yaşayıp, yıllarca isim veremediler; çatışmalar bu denli ciddiydi. Elimizdeki bilgilere göre, Attika'da bayağı ciddi boyutlarda bölgeselleşme, yani yöreselleşme oluşmaktaydı ve bu dönem için bun önemli bir sorun yaratmaktaydı. Attika'nın farklı bölgelerindeki önemli aristokratların her biri Atina toplumuna kendisini etkin bir kuvvet olarak benimsetmeye çalışmaktaydı ve herkesi tatmin edecek değişiklikler getirmeye çalışıyorlardı, ama rekabet büyüktü. İşleri daha da karıştıran şey bunların hiç birinin de uygun olmadığıydı. Yunanlılar ve Atinalılar tarafından üç birbirine karşı gelen gruplaşma ortaya konmaktaydı.

Şimdi, bu yöreselleşmenin oluştuğu bölgelere bir bakalım. Bu bölgelere *peralia* denmekteydi ve insanlarına *peralioi* denmekteydi. Günümüzde araştırmacılar *peralia*nın Attika'nın güney alanlarını kapsayan bölge olduğunu düşünürler, burası batı sahillerdeki Sunion'dan doğu sahiline kadar uzanır; burada etkin olan aile, size daha önce de bahsetmiştim, Kylon'un taraftarlarını öldüren aileydi, Alkmaionidai ailesi… Aralarında en önemli figürlerden birisi Megakles'di, ki onun hakkında da konuşacağız, kendisi Attika'daki en baskın konumlardan birisini istiyordu. 4. yüzyıldaki antik yazarlara göre, ki onların bu konu hakkında gerçekten ne kadar bilgiye sahip olduklarını bilmek zor, sadece tahmin edebiliriz, ama onların söylediklerine göre, bu insanlar orta halli, ılımlı bir anayasa istiyorlardı. Herhalde kendi istedikleri Solon'un yasalarına çok yakındı.

Bir başka gruba da *pediakoi* adı verilmekteydi ve bunlar Attika'nın orta bölgelerini temsil ediyordu, buraları Attika'nın en iyi tarım arazisine sahipti, tahıl, özellikle buğday çok iyi yetişiyordu ve buradaki en zenginler toprak sahipleriydi. Bunların liderinin adı Lykurgos'tu ve çok eski, birçoklarından daha da eski bir aristokratik aileden gelmekteydi, başkaları gibi bu aile de, Solon'un yeniliklerinden kurtulmak ve eski günlere dönmek istemekteydi. Bunlar da oligarşi taraftarıydı. Üçüncü grup da *diakrioi* adı verilen bir bölgede yaşamaktaydı ve aynı adı taşıyorlardı. Bazı kaynaklar bunlara *hyperakrioi* der; bu konuyu birazdan ele alacağız. Ama aslında şimdi anlatsam iyi olacak. Attika'nın doğu sahilinde bir bölgeydi bu, Diakria denirdi, ama aynı zamanda bunlar *hyperakrioi* olarak da çağrılırdı, adlarını Attika ve Diakria arasındaki bir sıradağdan almaktaydılar, bu kelimenin anlamı da "dağlar ötesi" idi, yani bölgenin coğrafi anlatımından gelmekteydi.

7. Bölüm : Peisistratos, Çok Özel Bir Tiran

Bu grubun lideri Peisistratos adında bir adamdı, asildi ve aslında aristokrattı; hepsi böyleydi de, onun ailesi Peloponnessos'dan yıllar önce buraya büyük göçler sırasında göç etmişti, hani Mikenler'in düşüşü sırasında; bu da bize Atinalılar'ın Attika dışından gelen tüm aristokrat ve önde gelenleri kabul ettiklerini, hatta bağırlarına bastıklarını gösterir. Bundan yüzyıllar sonra Peisistratos buranın ve bu insanların lideri olarak öne çıktı. Bundan sonra çok önemli olacaktı; dolayısıyla hakkında bir kaç söz söylemek iyi olacak şimdi. Çekişmeler sırasında en radikal yolu Peisistratos ve grubu seçmişti. Attika'nın en fakir insanlarının fikirlerini savunmaktaydılar ve sorunlara istedikleri nitelikte çözümler

getirilsin diye çok savaştılar. Onun güç kazanması normal şartlarda olmuştu. Çok iyi bir savaşçıydı ve Atinalılar için birçok başarı kazanmıştı, bunun için de çok saygı görmekteydi, onun hakkında daha sonra çok şey konuşacağız. Antik yazarlar onu en demokratik, en popüler, yani çok demokratik olarak betimlemişlerdi.

İşte bu üç grup, üç ayrı bölgeden ve kendi politikalarıyla gelmekteydi ve her birinin lideri güç için birbiriyle yarışmaktaydı, ama güçleri de hemen hemen aynıydı birbirleriyle, böylece kimse diğerlerinin üstüne çıkamıyordu. Solon geldiğinde ve ortam kimseyi tatmin edemeyecek nitelikteyken, bahsetmiş olduğum gibi, kendisi Peisistratos konusunda endişe duyduğunu belirtmişti; çünkü tiran olma kapasitesinin olduğunu görmüş ve Peisistratos'a karşı başkalarını da uyarmıştır; ama başarılı olmayacaktır varsayımları ve öngörüleri de doğru çıkacaktır. Peisistratos tiranlığı gerçekten Atina'ya getirecekti ve uzunca bir süre o ve oğulları buraya egemen olacaktı.

Megara'daki o savaşa katılmıştı ve en meşhur kahraman olarak o çıkmıştı. Yaralanmıştı, döndüğünde kendisinin tehlikede olduğunu söyleyecekti, düşmanları O'nu öldürmeye çalışacak diye ve toplumdan kendisi için koruma görevlileri isteyecekti. Tamam diyince herkes, oda çabucak kendi korumalarını kullanarak Akropolis'i ele geçirecek ve Atina'nın başına geçecekti. 561'den 556'ya kadar 5 yıl boyunca Atina'ya hükmedecekti. Bu dönemin ayrıntıları hakkında elimizde çok az bilgi var, ama uygun bir tiran olduğu muhakkak. Kaybeden diğer iki grup ise, kafa kafaya vermeyi başarıp onu aşağı etmek için komplo kurmaya, tiranlığı alaşağı etmek ve Peisistratos'u sürmek için komplo kurmaya başlamıştı. Böylece onu atmayı başarmışlardı. Bir süre boyunca oraya buraya gittikten, bir çok insanla tanıştıktan, başka tiranların ziyaretine gittikten sonra, bir yerden çok ama pek çok para kazanmayı başarmış ve çok zengin olmuştur. Burada önemli olan bu paranın paralı asker için kullanıldığıdır ve bunlar kendisinin toplum tarafından yine kabul edilmesinde etkin olacaktı, ama bu onun ilk restorasyonu olmayacaktı. Bu da diğer iki grup bir araya geldiğinde onu nasıl baştan düşürüleceği konusuyla bağlantılıydı, ama zaman içinde bu iki grup da birbirleriyle çekişmeye gireceklerdi. O da aile bağlarını özür olarak alıp bir liderle anlaşmaya girdi.

Eski arkadaşımız Alkmaionidai ailesinden Megakles. Megakles'le bir araya gelip ortak düşmanları Lykurgos ve yandaşlarını attılar ve böylece Peisistratos yenidan tiranlık koltuğuna oturdu. Megakles bundan ne kazandı? Eh büyük adam olmayı garanti altına aldı ve bunun bir kısmı da Peisistratos'un karısı ve çocukları olduğu halde – tahminimce karısı ölmüştü, ilk karısı – daha sonra Megakles'in kızıyla evlendi. Böylece politik bağlar kurmuştu; zaten bu zamanlarda böyleydi, birinin kızını alarak bir yerlere gelirlerdi. İşte böyle. Bundan sonra nasıl Peisistratos yine güç kazanmıştı, hem de ikinci kez ve bunu ancak genel olarak görebiliriz. İnanmak isteyip istemediğinize siz karar verin. Bu hikayeyi bir kaç yerden biliyoruz, ama Aristoteles ve onun *Atina Anayasası* şu şekilde anlatılmaktadır: Peisistratos uzun boylu güzel bir kızı aldı ve onu Athena'ya benzeyecek biçimde giydirdi, sonra onu bir atlı arabaya binip ve Attika'nın kırsal bölgelerinde gezdirdi, oğulları da arabanın yanında koşup, "Athena Pesisistratos'u Atina'ya geri getiriyor" diye bağırdı. Eh bu durumda koruyucu tanrınıza karşı gelemezdiniz, değil mi?

Eh, bu durumda herkes el pençe divan durdu ve “selam sana Peisistratos, Athena’nın göz bebeği” dedi. Doğallıkla birçok askerin emrinde olmasının ve Megakles’in de yanında olmasının başarılı olmasında payı büyüktü. Ama işte geri gelmişti ve herhalde her şey yolunda olacaktı, ama bir süre sonra Peisistratos, – durun bir dakika bir şey söylemedim. Peisistratos’un karısı, Megakles’in kızı, eve, babasına ve annesine gidip onlara üzücü hikâyeler anlatmaya başlamıştı, bunlar da kocasının kocalık görevlerini yerine getirmediğini içermekteydi. Nedendi bu? İtici miydi ki karısı?

Hayır, elimizde bu konuda fazla bilgi yok. Ama anlıyoruz ki Peisistratos’u rahatsız eden, oğullarının hükümdarlık sırasını bozmak yani onların tiranlık koltuğuna geçebilmelerini istemiyordu. Megakles tarafından çocukları olmuş olsaydı, büyüdüklerinde hükümdarlığa oynayacaklardı ve oğullarına olan babalık sorumluluğundan başını çok dertlere sokmuştu. Megakles bunu bir hakaret olarak algıladı, yani torunlarının hükümdarlık koltuğuna oturmayacaklarını ve sonunda, tahminimce, Yunanlı bir baba olarak kızına yanlış yapıldığını düşünmeye başladı. Böylece karşıt tarafla bir araya geldi, Peisistratos’u bir kez daha attırdı. İkinci kez sürgüne gönderilen Peisistratos, bir çok yere gidip para bağışı topladı, paralı askerler edindi, destek aldığı kişiler daha sonraki olaylarda büyük rol oynayacaktı. Süvari sınıfıyla, atlılarla, Eretria’daki aristokratlarla arkadaş olmuştu, burası Attika’nın hemen batısındaki Euboia Adası’nın kuzeyinde bulunan bir şehirdi.

Hatırlarsanız Peisistratos Attika’nın doğu sahilinde bir yerden geliyordu ve Attika’dan bu bölgelerin kendi karakterleri uzun süre kaybolmayacaktı, bu aslında çok önemli. Deniz ötesinden de çok yardım alacaktı, zenginlik kazanacaktı ve bütün bunlar sayesinde geri gelmek için savaşabilecekti. Bu sefer hile yoktu, tanrıçalar da yoktu. Euboia’ya yakın olduğundan rahat ulaşabildiği Marathon’a geldi, buradan Eretreia’daki arkadaşlarıyla durumu kontrol edebiliyordu. Burada atılar için de güzel düzgün bir alan vardı, eminim paralı askerler arasından at sağlamak zor olmamıştı. Bu şekilde kendi güçlerini kurmuştu ve sonra da Marathon’a inmişti, zaten burası kendi memleketi sayılırdı, dolayısıyla tüm hemşehrileri onun yanındaydı; böylece Atinalılar’dan oluşan büyük bir ordu kurmuş oldu ve sonra da içerilere yürümeye başladı, Attika’nın ortasında, Pellini adında bir yere geldiğinde karşıtlarıyla çarpıştı ve savaşta onları yendi, böylece bir kez daha Atina’nın tiranı oldu.

Ama hileyle yaptığı şeylerden birisi de, hükümdarlığı ele geçirdiğinde Atinalıların elinden tüm silahlarını almak oldu, böylece tamamen tiran olarak rejimi ele geçirmiş oldu. Herkesin popüler isteğiyle hükümdarlığı ele geçirdiği açıktı. Ama yine de güç ve hile kullanmıştı ve hükümdarlığını aynı şekilde korumaya devam etmekte kararlıydı. Attika ve Atina’yı hayatının sonuna kadar kontrol altında tutacaktı, ama söylenenlere göre bunu zorbalıkla yapmayacaktı. Hatta, daha sonraki yazarlar, Atina’daki hükümdarlığın, özellikle bahsettikleri son dönemlerindeki devlet sisteminin, *politikos* diye adlandırdıkları, yumuşak, polisin yönetilmesi gerektiği gibi yönetildiği, tiranlığı aslında içermeyen bir yönetim sistemi olduğunu söylerler.

Daha da sonra yazarlar Peisistrasos’un hükümdarlığını Atina’nın Altın Dönemi olarak

görürler. Ama bu durumun iki ayrı tarafı vardı. Bunlardan birisi, kendisinin kurduğu tiranlık Atina için daha sonraları olabilecek en kötü şey olacak; ama bunun yanı sıra, bir de Peisistratos'un altında yaratılmış olan çok düzgün bir devlet sistemi oluşacaktı. Bakalım neler yapmıştı, Yaptığı şeyler arasında Solon'un yasalarını iptal etmemek vardı. Kargaşa yüzünden yürürlüğe hiç bir zaman konmamış olmalarına karşın, kimse bunların artık yasa olmadığını da söylememişti. Hatta, Peisistratos rahat bırakmış, hatta ve hatta, bunların uygun şekilde yürürlükte olmalarına izin vermişti. Bir başka deyişle, sanırım 400 kişiyi içeren konsey her sene seçilmeye ve toplanmaya devam ediyordu. Hukuk mahkemeleri gerektiği gibi kurulmaya devam ediyordu; Peisistratos'un asıl yaptığı anayasayı değiştirmek değil, kontrol etmekti. Zannedersem bunu aslında patronun hükmü olarak görmediklerini düşünmeniz gerek.

Yasaları değiştirmemişti; sadece önemli konumların kendi adamları tarafından kontrol altında tutulmasını sağlamıştı. Bir analoji yaparsak, Floransa'daki Medici Ailesi de böyle hükmetmişti, kendilerini devlet adına lider yapmışlardı. Doğru bu; her zaman yumuşak olamazlardı. Düşmanlarınıza da özen göstermeniz gerekecekti, çünkü başka düşmanlarınız da olacaktı. Peisistratos onunla anlaşmaya gitmeyen, yani onu hoş görmeyen bazı aristokratik ailelerini sürgüne göndererek şehirden atmıştı. Bu dönem hakkında bildiklerimiz arasında var bu, ama tam olarak ne zaman, değil. Alkmaionidai ailesini sürmüştü. Doğallıkla, Megakles'le anlaşmazlığı vardı, dolayısıyla şaşırtıcı değildi ve bunlar olanlara ilgisiz kalmayacak gibiydi, ama yine de ilginç olan şey, elimizde bir yazıt var, bu da Atina'da Peisistratos'un ölümünden sonra oğullarının hükmettiği dönemde açık seçik *arkhon* listesinin olmasıydı.

Şehrin *arkhon*larının isimleri arasında Alkmaionidai ailesinden Kleisthenes de vardı, yani en azından Alkmaionidai ailesi geç dönemlerde Attika'ya geri dönmüştü. Peisistratos belki de özel bir anlayışla hükümdarlığını sürdürmüştü, sürülenler evlerine bir süre sonra geri dönebilmişlerdi, yani iyi olursanız ve Peisistratos'un söylediklerini yaparsanız, bu sık sık olan bir durumdu. Yarattığı ve popüler olan şeylerden birisi de dolaşan hâkimler sistemiydi. Bir başka deyişle, eğer Atina vatandaşıysanız ve hukuki bir durumunuz söz konusu olmuşsa, eski sisteme göre bölgenizdeki en güçlü kişiye gitmekten başka çareniz yoktu ve bu bölgenin aristokratının sorunu çözmesini beklemek durumundaydınız, Hesiodos döneminde bu böyleydi. Solon'un sistemi en azından Atina'daki görevlilere gidilmesini sağlıyordu ve eğer gerekiyorsa karardan memnun değilseniz temyize gidebiliyordunuz, ama ya Sunion'da yaşıyorsanız? Kilometrelerce uzaktaydınız her şeyden ve şehre gelip ihtiyacınız olan adalete nasıl kavuşabilirdiniz bu durumda?

Gezgin yargıçlar sayesinde mahkemeleri insanlara getirmişti ve bunlar yöresel ağalar tarafınca kontrol edilemiyordu, böylece sıradan Atina vatandaşına büyük katkıda bulunmuştu ve bu da çok iyi karşılanıyordu. Ama doğallıkla bunun kendi çıkarlarıyla paralel olması gerekiyordu. Bölgesel liderlerin daha büyümelerini istemiyordu. Bölgesel liderlerin daha fazla büyümelerini istemiyordu. Tiranlıkta sadece bir büyük adama yer vardı bu da tirandı, onun amacı da bölgesel güç sistemlerini kırıp kendine çalışmak ve devleti bir tek olarak bir araya getirmekti, aslında tiran için bu iyi bir şeydi.

Bundan sonra söyleyeceklerim bir az tahmini; elimizde Antik Dönemlerden veri yok aslında, dolayısıyla sorgulamaya açık. Tahminimce kendisine karşı gelen ve aralarında anlaşmaya varamadığı aristokratların bazılarının topraklarına el koymuştu. Bunu aslında şu sebepten söylüyorum. Peisistratos'dan önce büyük toprak sahipleri ve küçük toprak sahipleri ve hiç toprağı olmayanlar arasında büyük farklılıklar vardı, bu da sorun yaratıyordu. Solon'un yaptığı hiç bir şey bu durumu etkilememişti, ama 5. yüzyıla geldiğimizde bahsettiklerimiz hakkında veriler çok fazlalaşıyor; bir sürü orta halli aile çiftlikleri, bazıları daha büyük, ama bunların hiç birisi oldukları bölgenin geleneksel karakterinde değil. Ne olmuştu? Ne zaman bu olmuştu? Tahminimce bunu Peisistratos getirmişti ve bu doğruysa, zaten büyük olan popülaritesine katkısı büyük olmalıydı. Antik kaynakların söylediğine göre, yaptıkları arasında çiftçilere yardım ön plandaydı. Yani, çiftçilere ihtiyaçları olduğunda ya para ya da en azından kredi veriyordu, bu da doğallıkla ufak çiftliklerden önce Attika'da devamlı olan bir durumdu.

Borç aldıkları parayla daha fazla toprak satın alabiliyorlardı ve daha bağımsız yapabiliyorlardı. Başka insanlara borçlarını ödeyebiliyorlar ve başarılı olabilmek için bir çok şey satın alabiliyorlardı: mesela, zeytin veya üzüm sıkacak aletler, ya da başka öğütücü veya değirmenler. Borç aldıklarıyla meyve veya zeytin ağaçları dikebiliyorlardı. Bütün bunlar, daha önce olmadığı kadar, Atina'nın tiranlar döneminde eriştiği tarımsal güce ve başarıya doğallıkla katkıda bulunmuştu. İnsanların hoşlanmadığı tek bir şey vardı. Peisistratos Atina tarihindeki ilk devamlı vergi sistemini uygulayan insandı. Tüm üretimden alınan yüzde beş oranında vergi, tüm bu para Peisistratos'a gidiyordu, bu da onu çok zengin yapmıştı, bir de betim ettiğim gibi iyi adam görüntüsü yaratmasına katkıda bulunmuştu.

Böylece kendi politik gücünü ve popülaritesini güvenceye almıştı. Tiranlar vergi koyuyorlardı. Genellikle vergi tiranlık göstergesiydi. Bu tüm tablo değildi. Aristoteles şöyle bir hikâye anlatır, bir gün Peisistratos Attika'da kırsal alanlarda gezerken, herhalde bazen bunu yapıyordu, Hymettos Dağ'ının tepesine çıkmıştı, burası Atina'dan çok uzakta değildi. Oraya bugün de gitseniz, görürsünüz ki orada tarım yapmaya imkân yoktu, Hymettos Dağı'nda bir şey büyümezdi, onun zamanına kadar da çoktan ormanlar kesilmişti. Yani sevimsizdi. Zaten dağlar tarım için uygun yerler değildir, farkındaysanız. Burada bir çiftçi görür ve der ki, "Çiftçi, söyle bana, bu topraklarda ne üretiyorsun." Çiftçi de, farz edin, yamuk yumuk, ters, yaşlı bir adamdı, o da der ki, "Ben çiftliğimde taş üretiyorum, Peisistratos istediği gibi bunun yüzde 5'ini alabilir." Peisistratos buna nasıl cevap verdi dersiniz, kafasını mı uçurdu, onu aya mı fırlattı? "Sen sevimli bir yaşlısın. Bundan böyle senin çiftliğini vergiden arındırıyorum" dedi ve bundan sonra vergiden arındırılmış çiftlik kavramı ortaya çıkmış oldu. Bizans ansiklopedisinde dahi var bu, o zamanlarda bile bu hikâye söyleniyormuş. Yani buradaki çok özel bir tirandı. Gelecek derste onun hegemonyasının kalan kısmını ve oğullarını ele alacağız.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 12. Dersin Metni

16 Ekim 2007

1. **Bölüm : Tiranlığın Yunan Yaşamına Etkileri**

Profesör Donald Kagan: Peisistratos tüm kudretiyle birlikte 527'de bildiğimiz kadarıyla huzur içinde öldü. Atina'nın tiranları olarak oğulları onun yerine geçti; ilk karısından olan Hippeis, sonra da onun küçüğü, Hipparkhos. Hippeis'in daha baskın olduğunu düşünebiliriz, ama Hipparkhos'un da aynı zamanda elindeki güç ve sorumluluk az değildi. İlk başta babalarının yolunda gittikleri söylenebilir; yani ılımlı ve Atina'da fazla muhalefet yaratacak biçimde değil. Yine de muhalefet vardı, her zaman bir miktar olur zaten. Bunu unutmamak gerek. Aristokratik aileler her zaman rekabet içinde olurlar ve kendi konumları zaten Peisistratos'un altında pek rahat değildi, başlarını derde soktukça şehirden sürülüp duruyorlardı. Eski arkadaşımız Alkmaionidai da yine başını derde sokarak Peisistratos'un oğulları zamanında sürgüne yollandı. Hatta savaşmak bile gerekmişti. Savaşı kaybedince sürgüne yollanmışlardı.

Bu olayın kısa zaman içinde Atina'nın geleceğinde rolü büyük olacaktı. Zannedersem 514 yılı herşeyi değiştirecek olaylara sahne olacaktı. Tiranlar arasında kişisel boyutlarda çekişmeler vardı, bunlardan birisi, asil bir genç adam, Hippeis ve Hipparkhos'u öldürme planlarıyla, Atina tarihinde tiranları öldüren kimse olarak ünlenecekti; daha genç olan Hipparkhos'u öldürmeyi başarsalar da Hippeis'i öldüremeyeceklerdi. Kendileri öldürülünce komploları suya düşmüştü, ama bundan sonra Hippeis gerçekten sinirli ve kişisel güvenliği konusunda ve rejimin geleceği ile ilgili korkuları olacaktı. Rejim geleneklere karşın değiştirilerek çok daha sert hale getirilecek, tiranlığa karşı olan insanları komploya karıştıkları veya karışmak istedikleri suçlamalarıyla zulüm yapılacaktı ve bunun çok temel bir önemi olacaktı.

Daha önce de tiranlık hakkında genel şeyler anlattığım gibi, ikinci, ender de olursa üçüncü kuşağa gelindiğinde muhalefet kuvvetlenmiş oluyordu. Muhalefet de hükümdarları rahatsız ediyordu ve kötü davranmaya başlıyorlardı. Kötü davranış muhalefetin daha da fazlalaşmasına yol açıyordu. İşte Atina'da olanların tam öyküsüydü bu. Atina'da olanlarda bir pürüz Alkmaionidai tarafından yaratılmıştı. Şehirden sürülmüş olmalarına rağmen çok aktiflerdi, devamlı komplo hazırlıkları içindeydiler. Bir de deprem Apollon Tapınağına büyük hasar yapınca Delphi'yle bir iltimas alışverişleri olmuştu. Tapınağın yeniden yapım projesi için öneride bulunmuşlar ve kendi paraları ile yeni yapılan tapınağın eskisinden de güzel olmasını sağlamışlardı. Delphi'deki rahipler pek memnun kalmış ve bu iltimasın karşılığı olarak politik yardımlarda bulunmayı kabul etmişlerdi.

Herodotos'un anlattıklarına göre, Hippeis'i Atina'dan atmak istiyorlardı ve bu sefer –hatırlarsanız her türlü hileyi kullanmaya hazırlardı-, ama bunların hiç biri daha önce

başarılı olmamıştı. Bu durumda tüm Yunan topraklarındaki en güçlü orduya sahip devlete dönmek gerekmekteydi. Doğal olarak burada Sparta'dan bahsetmekteyim. Deniyordu ki, ne zaman Spartalılar Delphi'ye kehanet için bir delege gönderse ve soru sormak için izin isteseler, cevap hep şöyle gelmekteydi: "İlk önce Atinalılara özgürlük verin." Belki kendi kişisel nedenleri vardı, ama hırslı Sparta Kralı Kleomenes Hippeis'i tez zamanda tahtından indirmekte kararlıydı. 511-510 yıllarında Kleomenes liderliğinde Spartalılar Attika'ya gireceklerdi. Burayı ele geçirip Hippeis'i de tahtından indirip geri çekileceklerdi. Bu konuya birazdan değineceğim.

Atina'daki hükümdarlık konusunu yıllarca süren tiran rejimin başarılarını ve bunların sonuçlarını – bir çok olumlu yönü ile – ele alarak sona erdirmek istiyorum. Ekonomik açıdan Atina'nın ticari bağlantıları genişlemişti. Ticaret doğuda Hellespontos'dan, – yani Çanakkale'den –, Karadeniz'e kadar uzanmakta idi, ama aynı zamanda Batı ile de kuvvetli ticari ilişkiler başlamıştı. Aslen Sicilya ve İtalya'yla olan bu bağlantılar çok kaliteli Korinthos seramiğinin batı bölgelerindeki yayılımına kuşkusuz katkıda bulunmaktaydı. Buna aslında şaşmamak gerek. Bu her zaman Korinthos için normal olan bir başarıydı. 6. yüzyılın sonlarında Atina seramiği batı pazarlarını ele geçirmişti bile. Bu da bize ticaret ve endüstri arasındaki bağın Atina'nın konumunda ne denli bir değişiklik yarattığını göstermekteydi; yani artan zenginlik, hayat şartlarında büyük değişiklikler yaratmakta idi.

Atina'nın yaşadığı hükümdarlık deneyiminin içerikleri arasında aristokrasinin gücünün kırılması da bulunmaktaydı. Aslında bu, Yunan dünyasında tiranların olduğu her yerde söz konusuydu. Aristokrasi hiç bir zaman tamamen silinmiyordu. Asiller ve sıradan insanlar arasındaki fark hiç bir zaman yok olmuyordu. Doğuştan hak olarak görülen aristokrasinin tanrılardan geliyor olması fikri devam ediyordu. Bu hep vardı. Yunan devletleri ne kadar demokratik olurlarsa olsunlar, örneğin Atina'da, aristokrasi hiç yok olmuyordu. Yok edilemiyordu; demokratik hükümetle yan yana yaşamaya devam edecekti. Ama aristokrasinin egemenliği, tüm sistemler üzerine kurduğu tekeller ve etkileri, artık kuvvetli değildi ve bu aslında çok önemli bir unsurdu bu dönem için. Tiranlar bittiğinde ve gittiğinde Atina'ya yeni bir anayasa gerekecekti ve bu gereksinimin cevabı tiranlık döneminden önceye dönüş değildi.

Solon'un katkıları önemliydi. Hükümdarların da katkılarıyla değişimler kalıcı olmuştu. Tiranlık hegemonyası altında yerel asillerin güçleri kırıldığı da doğruydu. Bu aynı zamanda Atina'daki politik güç için de söz konusuydu. Burada da hep aristokratlar ön plandaydı, ama hükümdarlık gelince, bu işte bir akım olmuştu; bunu anlamak için ele alınması gereken konulardan birisini de Atina dışında bulunan yerel sistemler ve şehirler arasındaki ilişkiler oluşturmaydı. Bölgesellik yara almıştı, ama yok olmamıştı.

Eğer yeni hükümet sistemleri oluşacaksa, sonuç olarak, hatta ilk başta gerekli olan şey, merkezin kuvvetli olmasına dikkat edilmeliydi, ayrıca merkezi çevreleyen sınır bölgelerin daha güçsüz olmasına ve bir de, normalde kırsal alanlarda etkin olan aristokrat sınıfının gücünden ve etkisinden arındırılmasına, hükümetin gücünün başka şekillerde

arttırılmasına ve doğal olarak Atina'da odaklanmasına da. Solon'un reformlarına bakarsak, Peisistratos ve oğullarının bıraktığı kadarıyla, her yıl, düşünün, her yıl, *arkhon* olarak seçilen insanlar vardı. Konseye seçilenler vardı. Mahkemeler işliyordu ve bunların hiç birisini aristokratlar kontrol etmemekteydi. Ama magistratlık sorunu için zenginlik ölçüt olmakta devam ediyordu.

Hatırlarsanız, Solon'dan bu yana aristokrat olmayan kişiler, eğer yeterli varlığı varsa, bir çok işte çalışabiliyordu. Konseylerde Solon'un sistemine göre dört sınıftan üçüne dahil olan Atinalılar yer alabiliyordu, yani bu kişiler konseylere katılıp alınan kararlarda etkin olabiliyordu. Ama emin olabilirsiniz ki, hükümdar konumundakilerin istemediği kararlar çıkmıyordu. Neredeyse hep hükümdarların umurunda değildi bunlar. Bunu vurgulamak istiyorum. Bir çok kişi devlet işleri konusunda deneyim kazanmaktaydı, kendi devletlerinin işlerinde yer alabiliyorlardı. Dünya tarihine bakarsak, sanırım, insanlar bu seviyelere eriştiğinde, yani kendi kendilerini yönetmeye başladığında, başka bir sisteme girmeleri artık zor oluyordu. Yani başka bir şeyin devamlılığı pek olmuyordu.

Atina'nın kendi kendini yönetmesine kadar giden yol bir çeşit, şans eseri ve gariptir ki, tiranlıktan geçerek oluşmuştur. Ama vurgulamalıyım ki, bu benzeri olmayan bir durum değildi bu. 20. yüzyıla, Erken Koloni Sonrası Dönemlere dönersek, mesela Kongo'daki toplumlarla, yani hükümdarlar tarafından yönetiliyor olmasalar da, mutlak güçlerin kontrolünde olan yerlerle, biraz kendi kontrollerini kazanmış olanları karşılaştırırsanız, bunlar Avrupa'nın kontrolünde olsalar dahi, aralarındaki farkın ne denli çok olduğunu görebilirsiniz. Söz ettiğim gibi, kendi kendini yönetme kapasitesine erişebilmek, aynı tip deneyimlerden geçen yerlerde olabiliyordu genellikle. Tabii Hindistan önemli bir örnek olarak ön plana çıkmakta. İngiliz baskısı altındayken dahi Hintliler kendi devlet sistemlerinde kendilerini yönetebilecek durumda idiler ve dünyanın o tarafında tüm problemlere rağmen yürüyen ve oldukça demokratik bir devlet yaratabilmişlerdi. İşte bahsettiğim bunun gibi bir şey.

Şu an bildiklerimizle geriye bakarsak, hükümdarlığın, yani tiranların aristokratik rejimlerden demokrasiye geçişte çok önemli yeri olduğunu görebiliriz. Hükümdarların aslında istediği bu değildi. Hükmedebildikleri kadar hükmetmek istiyorlardı ve bu da, göreceğiz ki, bir sonuç idi.

2. Bölüm : Kleistenes'in Hükümet Darbesi (Coup d'État)

Bir kez daha burada Alkmaionidai akla gelir, özellikle Atina'da tiranların zamanında karışık bir geçmişleri olduğundan ve bunun sonunda buradan sürüldükleri için. Hatırlarsanız Megakles'in Peisistratos'la anlaşması vardı, sonra Peisistratos bunu bozunca karşıt tarafa geçmişti. Hem kendisi hem de Alkmaionidai ailecek sürülmüştü. Yani hem kendisi hem de Alkmaionidai atılmışlardı, ama sonra geri gelmişlerdi, çünkü *arkhon* listesinde Kleisthenes'in ismine rastlamaktayız, ama sonra bunlar yeniden sürülecekti.

511-510 yılında, Alkmaionidai ailesinden çıkan ve politik bir grubun başında yer alan büyük lider, Kleisthenes sürgündeyken Spartalıları ayartmaya çalışır. 510'da Kleomenes Sparta ordusunu alıp gelir, hükümdarları, yani tiranları atar ve yine evine döner. Bundan Atinalılar için ortaya çıkan soru şudur: "Nasıl bir devlet kurmalıyız şimdi?" Bir sürü olasılık vardır. Aslında bir sürü değildi bunlar, bir kaç taneydi. Birisi gericilikti. Solon'dan önceki günlere, aristokratların her şeye sahip olduğu günlere geri dönmekti. Gerçekten de, göreceğiz birazdan, bunu çok isteyen vardı.

Ama o zaman varlıklı olan ve sistemin üst düzeylerine kadar ulaşmış insanları ne yapacaktınız? Bunlar aristokrat değildi işte. Aile çiftliklerini ne yapacaktınız bundan sonra? Bunların da sayısı herhalde az değildi, Peisistratos hani sürgüne yollanan aristokratların arazilerini alıp sıradan aileler arasında pay etmişti ve bunların bazıları da yaptıkları tarımda başarılı olup *hoplit* savaşçısı ve bağımsız çiftçiler haline gelmişlerdi. Bu kişilerin eskiye, hükümdarlardan önceki döneme dönmekten mutlu olacakları düşünülemezdi. Yeni sistemde konseylerde yer alıp devlet işlerine katılabiliyorlardı, mahkemelere çıkabiliyorlardı ve bunların hepsi ellerinden alınacaktı, eğer gerici bir aristokrasi istediğini yapabiliyor olsaydı. Bu da ciddi bir anlaşmazlık konusuydu, kanımca.

Solon'un Yasaları'yla devam edelim mi, ama hükümdarlar yani tiranlar olmadan, yoksa aristokrasiye mi geri dönelim? Anlaşmazlık aslında kimin eski zamanların neyine göre geri gitmeye karar vereceği üzerine idi. Bir başka değişle, *arkhon*luğa nasıl karar verilecekti? Bir bakış açısını savunan adaylar diğer bakış açısını savunanlara karşı yarışmaktaydı ve kararlar böyle bir çerçeve içinde alınmak durumundaydı. Ama yine de eskisi gibi kararlar aristokratların kontrolünde olan politik gruplar tarafından veriliyordu. Bir başka deyişle, bunun nasıl yapılacağı konusu, halk arasında değil de aristokratlar arasında tartışılıyordu. Bu anlaşmazlık sırasında Kleisthenes, ailesinin yolundan giderek daha çok Solon tarafını, yani daha ılımlı tarafı tutuyor olsa da, kaybetti.

Kazanan kişi Isagoras adında bir adamdı ve kendisi aristokrattı. Aslında doğal olarak hepsi aristokrattı, Isagoras 508-507'deki itiş kakıştan sonraki seçimleri kazanmıştı ve bu sonuç gericiliğe karşı kazanılmış bir başarıydı. İlk yaptıkları arasında yeni bir konsey kurmak olmuştu, bu Solon'un kurduğu 400'lük konseyden farklı bir şeydi, 300 kişi içeren bir konseydi ve tamamen aristokratlardan oluşmaktaydı. İkinci olarak, çok ilginç ve sonradan çok büyük bir değişiklik olarak ön plana çıkacaktı; Isagoras vatandaşlık listesinin incelemeye alınmasını olası kılmıştı, incelemeye göre de listeden insanlar çıkarılabiliniyordu, gerekçe de, bence, bu kişilerin yasadışı olarak vatandaş olmuş olmalarıydı.

Bundan böyle, geriye dönük olarak ve geleneksel ölçütlere dayanarak ancak Atina vatandaşlığı verilebilecekti. Babanız Atina vatandaşı mı? Ama bunun Solon tarafından önceden değiştirildiğini biliyoruz, insanlar Atina'ya gelip sonradan vatandaş olabiliyorlardı, tabii eğer gerekli becerilere sahiplerse. Ama biliyoruz ki, yeterli sayıda insan bunu yapmıştı ve biliyoruz ki, Peisistratidler de aynı nedenlerle aynı şeylere izin vermişlerdi. Böylece bir kaç nesil boyunca yabancılar Atina'ya gelebilmiş ve vatandaşlık

kazanabilmişti ve bunlar şimdi haklarından mahrum edilecek ve vatandaşlık listesinden çıkartılacaktı.

Eh, doğal olarak, bundan ötürü Atina'da bir kaç mutsuz insan bulunmaktaydı o zaman. Isagoras'ın başardığı bu iki konudan hemen sonraki döneme bir bakarsak, yani Atina'yı artık kontrol edecek tamamen aristokratlardan oluşan bu 300'lük konseyin kurulmasından sonra '10' sayısında vatandaşın vatandaşlık haklarının elinden alınmasından sonra bu insanların oldukça hoşnutsuz kalacaklarını ve bunların arkadaşlarının da gayet mutsuz olacağını kestirebiliriz. Bu durumda, sakin ve artık oturmuş bir sistem olmasına rağmen durum kaçınılmaza geldiğinde, başka seçenek kalmadığında, beklentiler de değişiyordu. Belki kimse karşı çıkmasaydı insanlar alışırdı bu yeni duruma. Ama şimdi Kleisthenes farklı davranmak gerektiği kanısına varmıştı. Eskiden olduğu gibi kaybetmeyi kabullenmeyecekti, hani aristokratik savaşımda kaybettiği zamanki gibi.

Herodotos'un anlattıklarına göre, "*prosetairizetai ton demon*" insanları kendi politik tarafına çekmeyi başardı. İlk kelimenin köküne bakarsak, "*proshetierizetai*" "*hetaira*" "klüp" anlamına gelmekteydi, "taraftarlardan oluşan politik klüp." Aristokratik gruplaşmalar bu şekilde adlandırılmaktaydı ve Kleisthenes kuralları çiğneyecekti. Aristokratik toplumların dışına çıkıp insan toplayacaktı. "Benim politik grubumun bir parçası ol." Neden olsunlardı ki? Çünkü Isagoras'ın yaptıklarına karşı bir sistem savunmaktaydı. Burada başarılı olduğunda herkesin Atina'daki ilk demokrasinin parçası olacağı bir sistemdi.

Önerdiği reformlar konusunda, herhalde seçim propagandası için seyahatlere çıkacaktı. Bundan evvel bu hiç yapılmamıştı ve insanları kendi yapacağı değişiklikler konusunda destek vermelerine inandıracaktı. Bu değişiklik programlarını nasıl yürürlüğe koyacaktı? Bunu kesinlikle 300 kişilik konseyde yapamazdı; kesinlikle geçmezdi ve eminim denemedi bile. Bunun yerine, sanki bu konsey yokmuş gibi davranacaktı. Sizin yapacağınızı yaptı aslında, eğer bir tasarı sunacaksanız, Solon'un ki gibi bir konseye giderdiniz, asıl kanun geçirme yükümlülüğü onların elindeydi. Kuşkusuz, sadece Peisistratidler'in istediği kanunları geçiriyorlardı, ama bu yeni bir şey değildi. İnsanlar alışıktı buna, bundan ötürü bu konseye gitti, kanun tekliflerini sundu ve kanunları geçirdi.

Isagoras hala baskın konumda idi ve olanlara seyirci kalmayacaktı, elinde güç bulunan ve çağrılınca geri gelen Kral Kleomenes ve Spartalıları kullanmayı planlıyordu. Kuşkusuz Kleomenes'in ta baştan beri aklında olan, yani Peisistratidler'in atılması ve Atina'da etkin olan arkadaşlarıyla aristokratik bir devlet kurma amacı kamçılanmıştı. Spartalılar becerebilse bunu yapmak isteyeceklerdi. Şaşırıp sinirlenecekti eminim arkadaşlarının konumlarından alaşağı edildiklerini ve sıradan insanların yeni devlet sistemine alındıklarını gördüğünde. Kleomenes bu durumda kendi güçlerini alıp gelecek ve Kleisthens'i atacaktı. Bize söylenenlere göre, bu ilginç bir karakterdi. Ne denli doğru bilemem, ama Herodotos böyle anlatıyor ve herhalde yandaşı olan, 700 aileyle beraber

Kleisthenes Atina'dan atılacaktı.

İnsanlar henüz bu tip bir olayı kabullenmeye hazır değildi ve sayıları da çoktu, Kleomenes ve yanında olan sayıları da fazla olmayan güçleri susturmayı başaracaklardı. Ama yine de sayıları yüzleri bulan askerlerden bahsediyoruz, ama bu kadar ve mutsuz olan Atinalıların sayısı binlerdeydi, bunlar Kleomenes'i yanında Isagoras'la Akropolis'e kaçırıp oraya kapatmayı başarmışlardı, uzun bir pazarlıktan sonra anlaşma sağlanmış, herkes evine dönebilmişti. Kleisthenes ve yandaşları, artık bunlara belki demokratlar diyebiliriz, şehri ele geçirmişler ve kendilerini ortaya koymaya hazırlanıyorlardı.

3. Bölüm : Yeni Bir Anayasanın Oluşturulması

Şimdi, bu durumda yeni yasalar yapmaları gerekecekti, çünkü kimsenin henüz görmediği bir rejimle karşı karşıyaydılar. Ama bu yasalar nasıldı, anlaması hiç kolay değil, – antik kaynaklar biraz bahsediyor, ama birazdan göreceğiniz gibi, kimin akında ne var, neler yapıyorlar, tam açık değil. Amaçlar ve nedenler birazdan göreceğiniz gibi belli değil. Ama yine de, üzerinde odaklamanızı istediğim şey şu: Burada olanları Philadelphia'daki Amerikan Anayasa Toplantısı gibi algılamayın, hani oradan buradan bir sürü delegenin seçildiği, bunların birbirleriyle sıcak bir yaz boyunca tartışılıp bir kaç plan içeren sonuca vardığı toplantı gibi. Bence tarihi analojiler kullanmak iyi olacak, bir de zaten onlardan daha çok yardımcı olacak bir şey yok başka. Fransız Devrimi'ni bir düşünün, hani kralı tahtından atıp ondan önce gelen aristokratik konseyi de bir kenara koyduktan sonra, büyük bir insan kitlesinin denetimi ele geçirdiği toplantıyı bir düşünün, bu insanlar her önlerine geleni öldürmeye hazır, radikallerle at koşturuyorlardı. İşte bunlar kralı da kraliçeyi de öldürecekti ve tüm aristokratlar sus pus olacaktı. Bir başka deyişle, devrim yaşanmaktaydı, güç ve terör ortama hâkimdi ve daha bilmediğimiz başka tehlikeler de…

İç savaşı andıran bir durumla karşı karşıyayız burada, yani neredeyse iç savaşla karşı karşıyayız, bir de bunun üstüne, – bir başka deyişle, Kleistenes'in istediği gibi kanunlar geçirmek üzere toplanan Atinalılar, ilk başta yerel aristokratlardan korkuyorlardı ve onlara karşı güç kullanmaya, hainlik yapmaya hazırlardı. Bundan başka, bir kaç yıl içerisinde iki kere Spartalılar Attika'yı kuşatma altına almıştı ve kendine davranılış biçiminden hiç hoşnut olmayan Kral Kleomenes'in geri gelmesini engelleyecek hiç bir şey kalmamıştı. Hatta daha da ileri gidebilir ve diyebilirim ki, bu olasılığın gerçekleşmesinden her şekilde korkmaları gerekmekteydi. Burada yine Fransız Devrimi ile analoji yapacağım, çünkü Fransız Devrimi'nin olduğu radikal dönemde hiç bir şey anlaşılmıyordu. Bunu tam olarak algılayamasanız dahi, Fransızlar Avrupalı kral ve imparatorların en kısa zamanda kendilerine karşı profesyonel ordularıyla saldırmalarını bekliyorlardı ve korkularında da tamamen haklı idiler. Benzer şekilde Atinalılar Spartalıların saldırılarından korkuyordu.

Yani bu demokratik yasaların oluşturulduğu dönem sıcak bir ortamdı, korku her tarafı sarmıştı. Kuşkusuz mecliste de aynı şey söz konusuydu. Umarım biliyorsunuzdur, bütün bu olanlar aslında mecliste yer alıyordu. Sizler gibi meclis, Atina'nın ortasında bir tepenin yamacındaydı ve katılım açık havada tüm yetişkin erkek vatandaşlara açıktı. Ufak bir

nokta, peki vatandaşlık listelerinden atılmış olanlar ne yapıyorlardı? Onlar neredeydi? Benim fikrimce, ki elde aslında veri yok, onlar da oradaydı kesinlikle… Kim onlara gelemezsiniz diyecekti? O tepeye geldiğinizde kim sizi dışarı atacaktı? Kleisthenes mi sizi atacak? Kesinlikle hayır, çünkü göreceğimiz gibi, onları vatandaş yaparak kendisine destek sağlayacaktı.

Bahse girerim ki, bütün bu konular oylamaya açıldığında, bu insanları hedefleyen bir biçimde, "Sizlere bu aristokratlar tarafından haksızlık yapıldı" diyecekti. "Eğer başa ben geçersem, sizleri yeniden vatandaş yapacağım." Bunlar olurken insanlar doğal olarak heyecanlanıyorlardı. Size birazdan anlatacağım bütün bu kuru ve karmaşık ayrıntıların nasıl yeni kanunlar olarak bir demokrasi yarattığının arkasında bu vardı işte.

Bunların ortasında, aşiret reformları vardı ve bunlara bakarsanız, aslında gerçekten radikaldi. Biliyorsunuz, bu aşiretler neredeyse tarih öncesine kadar gidiyordu. İstediğiniz ilkel toplumu düşünün; herhalde aşiretlere bölünmüşlerdi. Yani aşiretler genellikle ta eskilerden gelmekteydi, tanrıların veya kahramanların onları kurdukları antik çağlardan. Bu Yunan aşiretleri için özellikle doğruydu, her aşiret bir kahramanın adını taşımaktaydı, bunların bazıları da çok eski zamanlara kadar uzanan yarı tanrıları bile içermekteydi. Dört geleneksel İon aşireti vardı; asıl radikal olan buydu aslında. Kleisthenes'in kanunları bu aşiret sistemini değiştiriyordu Atina'daki sayılarını dörtten ona çıkıyordu ve bunlar arkalarında gelenek olmayan, ne tarih ne başka bir şeydi, bunlar tamamen yeniydi. Yunan geleneklerinden gelmiyordu.

Bu durumda, Kleisthenes gidip 100 kahramanın ismini rastgele seçtiği 10 aşirete vermeye karar verdi ve birden bire 10 aşiret ortaya çıkmış oldu böylece. Eğeri aşiretlere dayanan bir toplumla karşı karşıya olursanız, bunun ne denli zarar verici olabileceğini de anlayabilirsiniz. Yani, mesela, İon adında bir aşiretin parçası olmuşsanız tüm hayatınız boyunca, bu demektir ki, ben ve atalarım aynı ataları paylaşırız. Başka bir şey değil. Birden bire bu atalar yok olsa da yeni bir aşiret ortaya çıkmış durumda ve ben artık bunun parçasıyım. Bu büyük bir sürpriz. Ama her şeyin sonu böyle değildi; tüm aşiretler artık üç parçadan oluşmaktaydı. Her üç parçanın birine *trittys* denmekteydi ve bunun çoğulu da *trittyes*di. Her aşiretin bir *trittys*i Atina'da ve şehrin çevresinde bulunuyordu. Birisi Atina'nın tam içinde, pardon, – Attika'nın ortasında ve biri de Peralia adında bir sahil bölgesinde.

Her aşiret böylece Attika bölgesine coğrafi olarak dağılmış oluyordu, bu da çok yeni bir şeydi. Eskiden de aşiretlerin coğrafi olarak dağıldığını biliyoruz. Şehir Bölgesi, Sahil Bölgesi ve İç Bölgeler; artık bu bölgelerin her birisinde 10 *trittyes* vardı, her 10 aşiretten birisi için… Şimdi, bunu bir adım daha ileriye götürelim, bu *trittyes,* kendileri *deme* adı verilen ünitelerden oluşmaktaydı. Bunun için Yunanca terim, biraz akıl karıştırıcı aslında, *demos*du. Yani şimdi, *demos* politik ünite anlamına gelen *deme*ydi aslında. Aynı zamanda "köy" anlamına gelmekteydi, ama aynı zamanda "tüm Atinalı insanlar" anlamına da gelmekteydi ve bir de "fakir Atinalılar" anlamına gelmekteydi. İşte böyle. Ama şu anda elimizdekilere bakarsanız, bu grupların coğrafi olarak, özellikle yasal işlevler için

kurgulamış olduklarını görebilirsiniz.

Ama yine de anlaşmazlık yok değildi, çünkü bazı *deme*ler özgün köylerden oluşturulmuştu. Bunları fazla değiştirmemişlerdi. Bir *deme* aslında, bir *deme*ydi. *Deme*nin iki ayrı anlamı vardı; diğer *deme*ler yasalar için köylerin sayılarına göre organize edilmişti. Eski *deme*ler de yeni yasal *deme* sistemine eklenmişti. Ana fikir aslında, nüfus açısından, her *trittys*in nüfus olarak aynı boyutlarda olmasıydı, çünkü her aşiretin sayısal olarak aynı olması gerekmekteydi ve bunun sebebiyse, aşiretlerin Atina ordusunun taburlarını oluşturuyor olmasıydı. Sıraya girip hani savaşıyordunuz ya, – belirli *trittyse* bağlı olan kendi *deme*nize göre orduya çağrıldığınızda, işte bunlar taburları oluşturuyordu. Aşiretler ordunun taburlarını sağlıyorlardı.

Şimdi, bakalım bir, bu *deme*ler nüfus olarak eşit değidi, ama *trittys* de eşit olmalıydı, bu da bize bazılarında birden fazla *deme*, bazılarında ise bir veya iki veya birkaç olması gerektiğini göstermekte. Bir de *trittyes* aşiretlere kura ile bağlanmıştı ve bununla ilgili olarak aklınızda tutmanızı istediğim şey, bir de olduğunca karışıklık olsun istemiyorum, bunun, yani *deme*lerin nasıl *trittys*a bağlandıklarının, yasaları çıkartanlar için çok önemi yoktu, ama bir araştırmacının tahminlerine hepimiz katılmaktayız. O kişi, *deme*lerin nasıl *trittys*e bağlandıkları ile ilgili olarak detaylı bir araştırma yaparmış ve bunları bildiğimiz önemli dini merkezlerle karşılaştırmıştı.

Yunan dini bir çok tanrıya sahiptir ve bunların yerel karakteristikleri vardır, bir çok yerde bu topraklarda nasıl yaşadıklarına, oralarda neler yaptıklarına dair bir çok hikaye vardır. Mesela doğu Attika'da Pan'ın bir mağarası vardı, ya da Athena'nın şunu bunu yaptığı başka bir yer, asıl anlatmak istediğim, bu yerlerin sonradan tapınak olduklarıydı, buralar Antik Attika'da, yani Aristokratik Attika'da, dini tapınmaların yapıldığı yerlerdi. Aristokratlar bu tapınakların bulunduğu toprakların sahipleriydi, bu da demekti ki, buralara tapınmak için ancak onların izniyle gelinebiliyordu, bu da onların buralarda kurdukları üstünlüğün, gücün ve denetimin göstergesiydi. Bu araştırmacı David Lewis idi. Yaptığı araştırmalardan çıkarttı ki, aristokratların sahip oldukları topraklar bir dini alandan öbürüne dek uzanıyordu, bu da aristokratların politik etki ve kontrollerinin tapınaklarla ayrılarak bir derece kısıtlanmasını sağlıyordu. Lewis, bunun Kleisthenes tarafından aristokratların gücünü yerel boyutlarda kısıtlama amacıyla yapıldığını savunmuştur.

Her *deme demarkhos* adı altında bir görevli seçiyordu. Bunları, belki kaymakam gibi bir yerel lider olarak görebiliriz, mesela Connecticut'da yapılan, sömürge geleneklerimize hala bağlı kalan çalışanlarda olduğu gibi… *Deme* aynı zamanda dini görevler ve haklar içermekteydi, Atina'da 5. yüzyılın başında bir devrim yaşanıyor olsa da herkes dinin hala ne denli nüfuslu olduğunu biliyordu.

4. Bölüm : En Önemli Demoktratik Öğeler

Bakın yapmaya çalıştıkları başka bir şey daha vardı. Kleisthenes kanunlarla Atina'nın

resmi durumunu değiştirmeyi denemişti. Kleisthenes gelmeden evvel herhangi bir adama, “Kimsiniz?” diye sorabilirdiniz. O da derdi ki, “Ben Kleisthenes’im, Megakles’in oğlu.” Her şey ataerkildi, herkes babasının adıyla anılıyordu, eğer tabii annenizin ismini seçmediyseniz, ama bu sizin ne denli Atinalı olmadığınızın göstergesi olurdu. Bu böyleydi işte, ama Kleisthenes’in kanunları bundan böyle vatandaşları Kleisthenes, Megakles’in oğlu olarak değil de, Alopeke’den Kleisthenes, yani *deme* kimliğiyle algılayacaktı.

Vatandaş ismi ve *deme* ismi bir arada olacaktı. İnsanlar bunun nedeni konusunda çok tartışmalara girmişlerdir. Bence sınırlayıcı bir nokta vardı, hikayenin tümüne henüz dalmadan diyebilirim ki, toplumda doğuştan gelen konumun kırılmasıyla bağlantılıydı bu. Aristokratik ilkelerin yıpratılmasıyla bağlantılıydı, coğrafik bölgelerin ön palana çıkışıyla, – bakın asıl ne olmakta burada, burada polis olarak adlandırılan bir şey var, ama bunun ve buradaki kanuni sistemin doğuştan gelen haklarla bir ilgisi yok. Burada yepyeni bir kavramın ortaya çıkışı, toplumdaki bireylerin bir araya gelerek nasıl yönetileceklerine karar vermeleri, yani toplumun geleneksel dokusunun içerdiği eski sistemin yerini alışı aslında söz konusu. İşte aşiretlerin hikayesinin aslında böyle olduğunu düşünün şu anda.

Şimdi bir başka konseye bakalım, 400 kişi içeren konseyi duymuştunuz, bir de 300 kişi içeren konseyi. Ama daha iyisi de vardı, 500 kişilik konsey. Bundan böyle Atina demokrasi tarihinde var olacak konsey buydu, arada bir sadece kısa devreler sürecek ve konseyi kaldıracak oligarşik isyanlar olacaktı, ama demokrasi geri döndükçe bu konsey de dönecekti. Bu konseyi kısaca size tanımlayayım. Tüm Atinalı erişkin erkek vatandaşlara açıktı. Paylaştırma ve seçim içeren bir kombinasyonla üye olunabiliyordu bu konseye, – zaten binlerce kişi içeren bir konsey ne kendi işlerini, ne de devlet işlerini etkin bir şekilde yürütebilirdi. Daha ufak bir grup gerekmekteydi, toplantıların gündemlerini hazırlayacak, bu da 500 kişinin göreviydi.

Bu tabii çok önemli, demokrasinin en önemli noktalarından birisini oluşturmakta yani bu konsey, ya da meclis, tüm erkek vatandaşlara katılım açısından açık olduğundan tamamen demokratikti. Ancak, eğer bunun içerisinde ufak bir gruptan oluşan bir topluluk varsa, neyin nasıl tartışılacağını kontrol edebilecekti. Ancak, doğal olarak, farklıydı durum. Bu ufak topluluğun de meclis kadar demokratik olması beklenmekteydi. Bu konuya birazdan daha detaylı değineceğiz. İ.Ö. 508-7 senesinde olmasa da bundan kısa bir süre sonra, başka bir şey daha olmuştu, şimdiye dek *polermarkhos*, yani askeri liderliğe seçilen *arkhon* tarafından yönlendirilen Atina ordusu, artık değişik boyların başındaki değişik generallere geçmişti. Eskiden her aşiret kendi generalini seçerdi, ama artık her aşiretin başındaki generali tüm toplum seçiyordu. Yani, her 10 aşiretin bir generali vardı ve toplumun tamamı bu kişiyi seçebiliyordu artık.

Genellikle bu kişi kendisinin geldiği aşiretin kumandasını ele alıyordu, ama işte her zaman değil. Bakın bunun asıl anlamı şuydu; şimdiye dek söz ettiklerimizden şu özellik ön plana çıkmakta: Bu durum artık bölgelerin kendine özgülüğünü, yöreselliğini azaltıyor, tüm *demos*un kendi devletlerinde kendilerini temsil etmelerini sağlıyordu. İşte burada neler oluyor, neden bazı şeyler oluyor diye düşünürken, bu özelliği aklımızda

tutmalıyız. Bu konu hakkında elimizdeki verilerin ne dediğini şimdi size söyleyeceğim, ama sonunda kendimizin bazı yargılara varmamız gerekiyor.

Eminim araştırmacılar günümüzde en çok, o zamana en yakın antik yazar olan Herodotos'un yazdıklarına dayanmakta ve inanmaktadır; ama yine de vurgulamam lazım ki yazdıklarının oldukça geç, 420'lere tarihlenmesi gerekiyor, fakat hayatı tabii 5. yüzyılın erken zamanlarına dek uzanmakta. Dinlediği hikâyelerin 6. yüzyıla dek uzanabildiğini var sayarsak, bu durumda da kendisi Aristoteles gibi güvenilir kaynaklar arasında yer almaktadır. Ama tabii Aristoteles kendisinden bir yüzyıl sonra, 4. yüzyılda yaşamıştır. Ama tabii Herodotos kendi anlattıklarına şahit olmamıştır.

Yine de, Atinalı Kleisthenes, "neden bu yaptıklarını yapmıştı", diye kendisi de sorar. Yanıt da iyice aslında can sıkıcıydı. Atalarından Sikyon'lu Kleisthenes'i kopyalamaya çalışmaktaydı, hani hatırlarsınız, Sikyon'da eski Dor kavimlerini yenileriyle değiştirmişti, – hatırlarsanız, Dorları domuz, eşek boyları falan olarak değiştirmişti. İşte bunu yaparken Kleisthenes yaptığının iyi bir şey olduğunu düşünüyordu, çünkü ismini aldığı atası da bunun aynısını yapmıştı. Ama buna inanmamamız gerekmekte bence. Aristoteles'e geldiğimizde inandırıcı açıklamalara da kavuşuyoruz; kendisi *Politika* yapıtında der ki, "Belki şöyle bir soru ortaya çıkmakta" – burada vatandaşlık sorusunu ele almakta, – "Devrimden sonra vatandaşlığa kabul edilenler konusunda bu soru. Örneğin, Atina'da Kleisthenes'in hükümdarları attıktan sonra yarattığı vatandaşlık çerçevesinde kendi kavimine oturma izniyle, *metoikoi* sıfatıyla bazı yabancı ve köleleri almıştı." Bu durumda yeni bir hikaye eklememiz gerekiyor bu tabloya, bundan kısaca söz etmiştim, ama bu aslında çok önemli bir olay.

Kleisthenes, vatandaşlık listelerinden atılanları bir şekilde mecliste geçirilen kararlar ile vatandaşlığa geri almak durumundaydı. Eski yasalara bakılırsa, yapmak istediği aslında o kadar da kolay değildi. Eski kabile, yani *phrates* sistemini yok etmemiş ve yeni bir sistemle ortaya çıkmış olmasaydı, kendisine bu denli karşı konulmazdı. Bu ancak öykünün bir parçası. Aristoteles veya onun öğrencilerinden birisi, – *Atina'nın Anayasası* adındaki yazılı belge hakkında, acaba Aristoteles mi yoksa bir öğrencisi mi asıl yazarı bu yazıtın, diye bir kaç tartışma söz konusu. Her neyse, bu durumdan şöyle söz edilmekte: "Bütün nüfusu birbiriyle karıştırmak amacıyla ve böylece olduğunca fazla insana vatandaşlık hakkı tanımak amacıyla, şu kavramla ortaya çıkmışlardı, '*me phylokrinein*,' 'geldiğin boya göre sonuca varma'." Aslında bu, aşiretten da öteye giderek, "karşındakini kimden doğduğuna bakarak yargılama" anlamına gelmekteydi.

Aristoteles'e bakılırsa, bunun nedeni hangi bir aileden gelindiğine dayanarak insanların değerlendirilmesine karşı olunmasıydı. Yeni durum ve isimler hakkında, hani daha evvel de söylediğim gibi, isim, sonra da 'şunun bunun oğluyum' demektense, 'şu veya bu *deme*den geliyorum' demek tam bir yenilikti. Yani, der ki, "Artık insanlar birbirleriyle konuşurken babalarının adını kullanmayacaklardı ve yeni vatandaşları ortaya çıkartacak bir durum yaratmayacaktı, ama bunları *deme*lerden gelen ailelerle tanımlayacaklardı." Bu açıklama aslında oldukça fazla karmaşa yaratmış ve bunun nedenini bir türlü

anlayamayan araştırmacıların aklını kurcalamıştır; nedeni de, bence, konunun ancak İngilizler tarafında derinliğiyle ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ama Amerikalılar bunu hemen görecek kapasitededirler. Bu konuyu en iyi şöyle açıklayabiliriz, – ki sizden bunu şu anda bilmeniz beklenmemekte. Tamamen saf olduğu düşünülen kırsal alanlarda, önyargının olmadığı yerlerde yaşıyorsunuz; insanların parçası oldukları etnik gruplara veya renklerine, etnik köklerine veya dinlerine bakmaksızın. Neden söz ettiğimi herhalde tam anlamamışsınızdır, ama yine de topraklarda bir şeyler yapmak gerektiğini anlamışsınızdır. Bir önceki kuşağa bakarsanız, bunun benim büyüdüğüm zamandan daha karanlık bir dönem olduğunu anlayabilirsiniz.

Eğer Italya'nın Abruzzi bölgesinden gelen birisi olsaydınız ve adınız Giovanni DeStefano olsaydı, bu Abruzzi'de normal karşılanırdı, ama Amerika'da olsaydınız bu bölgeden gelenler hakkında iyi düşünmeyenler olabilirdi ve bu insanlar size kapılarını açmazdı. Bu durumda sizin yerinize oğlunuz Giovanni DeStefano adını değiştirip John Stevens adını alsaydı, her şey değişmiş olurdu. Atina'daki durum da böyleydi işte. Yani, eğer adınız yabancı bir ismi andırıyorsa, bu demekti ki babanızın aile adı yabancıydı, başka yerden gelip Attika'da yerleşmişti. Bu durumda eğer sizin vatandaşlıktan atılmanızı isteyenler varsa, listelerdeki isminizden nereden geldiğinizi anlarlardı, ancak Atinalı bir isim almışsanız, durumu kurtarmış oluyordunuz.

Bence durumun asıl açıklaması bu ve bunların hepsi aynı tablonun parçası. Geleneksel etkilerin kaldırılması ve bunların yerel kurumların da elinden alınması demokrasi karşıtı olurdu. Geçmişle ilgili her şeyin sonuna kadar silinmesi gerekmekteydi. Bu süreci Yunanlılar *psephisma* olarak adlandırmakta idi. Meclis üyeleri tarafından geçirilip hukuki kılınabiliyordu ve hatta Atina demokrasisinin kurallarına uyduğundan Atina'nın demokratik sistemine uygundu. *Psephisma*nın çoğulu *psephismata* oluyordu.

Biraz evvel kendisinden söz ettiğim Lewis, genel tabloyu ortaya koymuştu. Dediğine göre, her şeye mecliste, çeşitli durumlara göre, heyecanla, korku içinde veya kızgınlıkla, karar veriliyordu. Bu devrimsel durumu anlatmak için St. Petersburg'da, 1917'de yaşanan devrimi ortaya atmış, orada olduğu gibi insanların, "tüm güç 10 boya verilsin!" diye bağırdığını söylemişti. St. Petesburg'da olmayanlar için, "tüm güç Sovyetlere!" diye bağırıyorlardı. Ama bana sorarsanız Lewis yanlış düşünüyor. Durum aslında 10 aşiretle alakalı değildi. Problem 10 aşiret değildi. Bence, eğer bağırıyorlardıysa ki, bence bağırıyorlardı, tüm gücün *ekklesia*ya veya meclise verilmesi içindi. Zaten ileride tüm kararlar buralarda verilecekti. Ama sizden istediğim, böyle isteklerin olması, bunlar hakkında tartışmaların olması aslında ne denli yeni bir durumdu, sizden aklınızda tutmanızı istediğim aslında bu işte, çünkü bu olmadan, asıl devrimsel değişiklikler kesinlikle olmazdı.

Şimdi *boule*ye dönelim; tüm *deme*lerden, yani tüm Atinalıları temsilen orantılı olarak delegeler seçilirdi. Bir mecliste kanun taslağı hazırlamaya Yunanlılar *probouleusis* diyorlardı ve kanunları hazırlayan bu grup da *probouleutik* olarak anılıyordu. Büyük olasılıkla bu meclis çok daha kuvvetliydi ve daha özgürdü kararlarında ilk ortaya

çıktığında, özellikle daha sonralara göre. Bu tamamen benim tahminim, ama biliyorsunuz bu her şeyin henüz başıydı. Sınıf farkının hala çok kuvvetli olduğu bir toplumda yaşıyordunuz ve bu durumda sıradan vatandaşın karar verme gücünü kendi ellerine alması çok yeniydi. Tahminimce üst sınıflardan gelenlere hala öncelik tanınıyordu ve ön listelerde onların adları bulunuyordu ve onlar hep seçiliyordu; mecliste ortaya attıkları konulara öncelik veriliyordu ve karar aşamasında onların düşünceleri ön plana çıkıyordu.

Perikles'in zamanında Atina'daki demokrasiye bakarsak neredeyse şaka gibi bir durumdaydı. *Boule* sorgusuz sualsiz, neredeyse tamamen meclisin kontrolündeydi. Eğer konsey bir kanun taslağı yolluyorsa, meclisin veto hakkı vardı, ama *boule*ye de gönderip, dilini beğenmediklerini, değiştirip geri gönderebileceklerini söyleyebiliyorlardı. Böylece geri gönderilebiliyordu. Doğru demokraside sistem böyleydi. Ama tahminimce durum İ.Ö. 505'de böyle değildi. Kleisthenes'in yapmaya çalıştığı, kanımca, aykırı kaçmadan biraz daha tutucu olmaktı.

Genel anlamda bu neyi ifade etmekteydi? Lewis burada kişisel ve politik dengelerin söz konusu olduğunu söylemekte ve bence de haklı. Ortaya koyduğu unsurlardan birisi *deme*lerin *trittys'a* bağlanmalarının rastgele olmadığı, ki bunu daha önce de söylemiştik, aynı zamanda sırf aristokratların etkisini azaltmak için değil, aynı zamanda da Kleisthenes ve Alkmaionidai ailesine Attika'da güç kazanabilmesine yaraması için olduğuydu. Bunun tersini kim söyleyebilir ki? Kendilerine politik yönden yardım etsin diye herkes elinden geleni yapar zaten. Bir başka değişle, Kleisthenes kanımca en azından kendi politik durumunu düşünüyordu. Elimizde bu konuda kesin veri olmasa bile bunun akla yakın bir tahmin olduğunu düşünüyorum.

Başka bir şey daha, tüm bu reformların daha evvel de sözünü ettiğimiz *hoplit* sınıfı, yani özgür çiftçiler tarafından tutulmakta olduğuydu. Sayıları çok fazlaydı. Politik olarak aktif grubun içindeydiler onlar da. Artık Atina'nın savunması onlardan soruluyordu. Dolayısıyla ciddiye alınmaları gerekiyordu, kentle ilgili konulardan uzak tutulmalarına izin vermeyeceklerdi, hatta aristokratların zamanındaki gibi kendi etkilerinin azaltılmasına hiç izin vermeyeceklerdi. Bunu aklımızda tutmalıyız ve herhalde herkes bunu aklında tutuyor olmalı zaten. Bu gelişmeleri Kleisthenes'in demokrasisi olarak nitelendirir bir çok kişi. İlk demokrasiyi, *hoplit* demokrasisini ve *hoplit*lerin sistemin içinde olmalarına karşın fakirlerin dışlandığını söyler bir çok kişi. Ama bence, tahminimce, hatta eminim ki, Atina vatandaşlarnın çoğunluğu *hoplit* değildi, *thetes*den geliyordu.

*Hoplit*lerin Atina'da çoğunluğu oluşturduğu bir dönem hiç olmamıştı. Onların dışlanmaları demokrasinin ne denli sınırlı olduğunu gösteriyor aslında ve burada işte günümüzde devam eden bazı tartışma alanlarına giriyoruz. Birçok bilim adamı, özellikle Politbüro'nun yandaşları Antik Atina'nın aslında demokratik olmadığını savunarak buradaki demokrasiyi aşağılama yolunda gitmektedirler. Bunu yapmanın tabii yirmi milyon yolu vardı. Kadınların demokrasinin parçası olmayışlarını ele alabilirsiniz. Bakarsanız, başka kimler dışlanmakta idi? Kölelik vardı, kölelerin dışlanmasını ele

alabilirsiniz, şehirdeki yabancı kökenlileri ele alabilirsiniz, bir çok şeyi ele alabilirsiniz. Hatta aslında, zaman içinde bu durum yok olsa da, fakirler de katılım hakkı kazansa da, erkek nüfusunun çoğunluğunun demokrasinin önemli kısımlarından dışlandığını ortaya koyabilirsiniz, ama Kleisthenes'e bakarsanız bu böyle değildi.

Bu durum gerçekten o zamanda olanları göz ardı etmekteydi. Aslında olanları mucize olarak nitelendirebiliriz. Dünyanın hiç bir yerinde o ana dek böyle bir şey görülmemişti. Yunanlıların buna gösterdikleri tepki de şaşkınlıktan başka bir şey değildi. Bu durum, Atinalıların yaptıkları, tam bir çılgınlıktı, radikaldi ve çok tehlikeliydi. Bunu yapan insanlardan uzak durmalıydılar, onlarla bağlantıya geçmemeliydiler, hatta onları yok etmeliydiler. Örneğin Spartalıların görüşü buydu. Oligarşi olan normal Yunan yönetimleri de onlardan farklı düşünmüyordu, tamamen aynı düşüncede idi. Bence bu duruma her iki yönden de bakmak olası, hatta bunu yapmak gerek ve unutmamalı ki, bu olanlar gerçekten özel ve farklıydı her şeyden.

Anayasalarını nasıl adlandırmaktaydılar? Bunu bilmiyoruz. Ama büyük olasılıkla demokrasi demiyorlardı buna. Bizim kullandığımız demokrasi sözcüğü Yunanca *demokratia*dan gelmekte. Eğer çevirirseniz dilimize "çoğunluğun gücü", "insanlara verilen genel kudret", hatta "tüm insanların gücü" gibi bir anlama gelmekte. Ama bu sözcük Atina'nın kanunlarını beğenmeyen bir grup tarafından uygun görülmüştü. Peki onlar kendileri hakkında ne düşünmekteydiler? Herodotos bu rejimi *eisonomia* olarak tanımlamıştı. Yani kanunların eşitliği. Bence en önemli olan kanunlar karşısında herkesin eşit olmasıydı. Bu durum, kanunlar karşısında sosyal sınıflar arasındaki farkı yok ediyordu. Kanun karşısında her adam bir diğeriyle aynı konumdaydı. Bu durum dünyanın başka hiç bir yerinde bulunmayan bir şeydi. Bu durum hakkında böyle düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu demokrasi kavramına ta başından beri ait olan prensiplerden birisi, ki belki onu karakterize edebilecek bir prensip, *isegoria* yani eşit konuşma hakkıdır. Politik sistem karşısına çıkıp konuşabilme hakkındaki eşitlikti, bu da meclis anlamına gelmekteydi. Her Atinalı erkek, gelir oranına, geldiği sınıfına bakmaksızın, – *thete* ya da daha üst sınıfa ait olabilirdi –, her erişkinlik yaşına gelmiş erkek meclise karşısında konuşma hakkına sahipti. Daha evvel bu hak bir çok şehirde aristokratlarla ya da zenginlerle sınırlıydı. 6. yüzyılda yazılmış şiirlere bakarsak, bu durum bir kişinin özgür mü köle mi olduğunun göstergesiydi. 'Ortada durmak' terminolojisini kullanıyorlardı, şehrin ortasında durmak, yani burası şehrin toplantı alanının ortası oluyordu ve düşüncesini açıklayabilmesini, diğer vatandaşları kendi düşündüklerine inandırabilmesi durumunu özetlemekteydi.

Bu durumu hafife almamak gerek. Dünyamızda bugün kendimizi bu durumda göremiyoruz ve bunu tam olarak algılamak kolay değil. Düşünün, istersem meclise çıkıp fikrimi söyleyebilirim herkes karar aşamasındayken. Söylemem gerekeni söyleyebilirim. Yani konuşma hakkı Atina'daki yönetimin merkez noktasıydı. Aristokratik konseylerin yerine kurulan *boule* demokrasiyi güçlendirmişti. Yine de, beklenildiği gibi gelişmeyecekti her şey. Ekonomi çerçevesinde hiç bir gelişme olmamıştı. Solon sınıfları ve hakları

çerçevesinde hiç gelişme yoktu. Hala yönetime seçilebilmek için çok paraya gereksinim vardı. Areopagus'a dokunulmamıştı, önceden seçilmiş *magistra*tlar tamamen aristokrat sınıfından gelmekteydi. Aristokratların mekanı olan *phratres* de dokunulmamış durumdaydı. Elde olan bir *hoplit* demokrasisiydi, tabii ki demokrasiydi bu, ama düşünün, bu demokraside hala alt sınıflar üst sınıflara liderlik ve yol göstermeleri açısından dayanmak durumundaydı ve kendileri de devletin üst kademelerine çıkacak durumda değildi. Bence önümüzdeki tablo böyle bir şeydi.

5. Bölüm : Anayasal Bir Düzen Olarak *Ostrakismos*

Kleisthenes'in kanunlarının en ilginç tarafına bir bakalım şimdi de; işlerin nasıl yürüdüğü hakkında şimdiye dek anlayamadığımız nitelikleri gösterecek bu bizlere. Söz etmek istediğim aslında sürgün kanunu. Bizim *ostrakismos* olarak kullandığımız kavram bundan türemekte, ama aslında çok farklı. Biz bu kelimeyi günümüzde kullandığımızda bir insanı dışlamaktan bahsediyoruz, bir insanı davet etmeyeceğimizi partilerine gitmeyeceğimizi anlatmak istiyoruz. Ama politik sistemde çok daha farklı bir kavramdı bu. Size kısaca bunun nasıl işlediğini anlatmakla başlayayım. Her sene, diyelim ki Ocak ayında, Atina takvimleri aşağı yukarı buna göre ayarlanmıştı, mecliste otomatik olarak bir soru gündeme gelirdi. Bunu kimse değiştiremiyordu. Soru şuydu, "Bu sene bir *ostrakismos* uygulayalım mı?" Bu soruyu tartışabilirlerdi, ama kimin şehirden sürüleceğini tartışmıyorlardı. Bu bir konu dahi değildi.

Tek soru, o sene bunu yapalım mı yapmayalım mı idi. Eğer çoğunluk evet diyorsa, yapılıyordu. Eğer çoğunluk hayır diyorsa, o sene *ostrakismos* oylaması yapılmıyordu. Eğer çoğunluk istiyorsa, aşağı yukarı Mart ayına denk gelen bir zamanda, herkes şehir merkezi, yani alışveriş merkezi olan, aynı zamanda da politik merkez işlevi gören, herkesin birbiriyle konuşup tartıştığı agoraya gidiyordu. Her şey burada oluyordu, tek bir gün için agora sadece 10 kapıyla giriş yapılabilinecek şekilde kapatılıyordu; her boy için bir kapı… ve her isteyen vatandaş elinde bir kırık çanak parçasıyla buraya gidiyordu. Çanak parçalarını antik dönemin karalama kağıdı gibi görebilirsiniz. Herkesin elinde yazmak için ne buldu ise, bir cam parçası, kömür parçası ile o sene şehirden sürülmesini istedikleri kişinin ismini yazacak bir cisim oluyordu. Kapıya gittiğinizde burada sizin vatandaş olup olmadığınızı anlamak için size nereden geldiğinizi vs soruları soracak kişiler oluyordu. Elinizdeki *ostraka*yı bu kişilere verip içeri girmeniz gerekiyordu. Burada oylama bitene kadar bekliyordunuz. Amaç, birden fazla giriş çıkış yaparak fazla oy verilmesini engellemekti. Bu insanlar günümüzdeki Floridalılardan daha zekiydi.

Herkes oyunu kullanmayı bitirince *ostraka*lar ayrılıyordu. Pardon, onları ayırmıyorlardı. Kocaman bir tepe yapıp teker teker sayıyorlardı. Eğer 6000'den az ise sayıları, kimse şehirden sürülmüyordu. Ama sayıları 6000'i bulur ve geçerse, gruplara ayırıyorlardı oyları ve kim en çok oyu almışsa o kazanıyordu. Bakın çoğunluğu alması gerekmiyordu, sadece en çok oy alan kişi, şehirden sürülüyordu.

Bu ne anlama gelmektedir? Bu demekti ki, o kişinin Attika'dan gitmesi ve en az 10

yıllığına belirli bir uzaklıkta yaşaması gerekiyordu. Sadece bu. Bir suçu olması gerekmiyordu, yani bu bir suçun cezası değildi. Elindeki toprakları kaybetmiyordu; ailesine de bir şey olmuyordu. On yılın sonunda geri gelebiliyordu ve her şey hiç o gitmemiş gibi devam ediyordu. Hatta dönüşünün ertesi günü bile devlet işlerine girebiliyordu, yönetime seçilebiliyordu. *Ostrakismos* buydu işte. Ama ne anlama gelmekteydi bu aslında? Asıl amaç neydi? Bunu size açıklamanın en iyi yolu bir kaç öykü ve ayrıntı anlatmak bence. Plutarkhos'ın *Aristides'in Hayatı* yapıtına bakarsak, Atina'da 5. yüzyılın erken dönemlerinde önde gelen figürlerden olan bir kişinin nasıl şehirden sürüldüğünü göreceğiz.

Öykü şu; Atina'nın *ostrakismos* günüydü; bir köylü, kaba saba bir adam Aristides'in etrafındaki insanlarla lafladığını görüp Aristides'e yaklaşır ve der ki, "Kusura bakma beyim, yazı yazmayı bilmiyorum, bu seramik parçasına benim için bir isim yazar mısın?" Bir de der ki, "Aristides olsun lütfen." Aristides de, "Olur" der ve Aristides yazar, sonra da sorar, "Aritides'e garezin ne ki senin?" Bu arada size söylemeyi unuttum, Aristides'e 'adil' denirdi, ya da 'doğru Aristides.' Adam cevap verir, "Benim ona karşı bir şeyim yok, tanımıyorum dahi. Sadece onun adil bir insan olduğunu duymaktan bıktım." Burada Plutarkhos'ın söylemek istediği aslında *ostrakismos* sisteminin ve demokrasiyle olan bağlantısının ne kadar saçma olduğu, sıradan insanların üstün kişilere karşı duyduğu kıskançlığın olup bitene nasıl etki edebilecek nitelikte olduğuydu. Plutarkhos'un öyküsü ile vermek istediği mesaj bu idi aslında.

Bir başka bilgi daha size, ama bu öykü değil. 1937 veya 38'di, Akropolis'in kuzey yamacında kazı yapan bir Amerikalı arkeolog bir kuyuya rastlamış ve buradan 191 adet seramik parçası bulmuş, üzerlerine yazı kazınmış, *ostraka*, ama hepsinin üstünde aynı isim varmış, Themistokles. Onun İ.Ö. 480'lerde *ostraka*larda isminin olduğunu biliyoruz, ama yapılan çalışmalar 191 *ostraka*nın sadece 14 el tarafından yazıldığını göstermiş. Bu hikaye size tanıdık geliyordur, değil mi çocuklar? Bu konuyu araştıranların tahminine göre eldeki *ostraka* oy verenler tarafından verilen oyların sayılmasından sonra toplanan oylar değil de aslında bunlar hiç verilmemiş oylardı.

Ne oluyor burada şimdi? Şimdi geçmişte olan gerçekleri bir öykü şeklinde anlatmaya çalışacağım. Bundan sonrası benim kendi hayal dünyama dayalı. Kendimizi Atina'nın ortasında, *ostrakismos* gününden hemen önceki günde buluyoruz. Aristides'in politik grubundan olan seramikçi John'ın evindeyiz; burada herkes oturmuş birbiriyle sohbet ederek her bir *ostrakon*a kazıyarak ya da boyayla isim yazıyorlar. Yazdıkları isim de Themistokles. Ertesi gün Agora'da, bir çok köylü ve şehre gelen başkaları dolanmakta. Bunlardan birisine gidip diyorsunuz ki, "Bugünkü *ostrakismos*da oy kullanmak ister misiniz bayım? Sizi seramik parçasına isim yazmaktan kurtarabilirim, buyurun bir oy size." Organize politik etkinliklerden söz edildiğinde, söylenenlerin *ostrakismos*'un amacı hakkında bildiklerimizle ne kadar uyumlu olduğunu görüyoruz.

Size bir şey daha söylemek istiyorum, Thukydides bu konu ile ilgili önemli bir şey söylemiştir. *Ostrakismos*un Atinalıların demokrasi hakkında duyduğu güvensizlik ve

korkudan türediğini belirtmiştir. Demokrasi her zaman tehlike altında olduğu için Atina'lılar yardıma gerek duymakta idiler. Plutarkhos'un açıklaması böyleydi. Plutarkhos, bence, daha genel bir açıklama yapmıştı. İmrenme ve kıskançlık demokraside normaldi. Anlamalısınız ki, tarih boyunca demokrasi hakkında yazanların neredeyse hiç birisi demokrasi için iyi söz söylememişlerdir; Antik Dönemdeki yazarların çoğu bunu kötü olarak algılıyordu. Ama Thukydides *ostrakismos* hala varken hayattaydı, dolayısıyla söyledikleri doğru olmalıydı, ama Plutarkhos hayatta değildi.

İlk önce, Kleisthenes zamanında *ostrakismos*un ilk ortaya çıktığı döneme bir bakalım daha fazla ilerlemeden. Durum neydi? Kleisthenes ve yandaşları bu eşi olmayan, şaşılası ve dünyadaki diğer herkese tehlikeli gözüken darbe yaratmış ve bu çılgın yönetim şeklini ortaya çıkartmıştı. Spartalıların ne denli kızgın olduğunu biliyorlardı ve her an kendilerini tepelemek için gelmelerini bekliyorlardı. Atina'da da, bu yeni yönetim şeklini beğenmeyenlerin var olduğunu biliyorlardı. Bunların bazıları eski aristokrasilerin ardılları idi. Bazıları da aristokratların kendisiydi. Başkaları Tiranlık günlerinden memnundu. Hatta, eski hükümdarların akrabalarıydı, etkin insanlardı ve onlar hala Atina'daydı. Bir başka değişle, ihanetten korkmak durumundaydılar, içten gelecek saldırılardan korkmak durumundaydılar ve hatta iç savaş çıkartacak kişilerden korkmak zorundaydılar. Aynı zamanda, Spartalıların yukarı çıkmalarından korkmaları gerekmekteydi ki, hatta sadece bir kaç yıl sonra bu korkuları gerçek olacaktı, bir de tabii komşu bölgelerde düşmanları yok değildi. Korinthos'lular, Eretria'lılar, Boiotia'lılar, Thebai'liler ve diğerleri beş yıl içerisinde kendilerine saldıracaklardı.

Durumları buydu, neden korkuyorlardı? Asıl korktukları şehrin içinden çıkacak bir baş kaldırıştı ve tabii bu da istilacılara yardımcı olurdu, hatta şehrin olduğu gibi onlara geçmesini sağlayabilirdi. Peki o zaman, neden bu insanları toplayıp içeriye atmıyorlardı? İlk başta, tabii o sırada ortada yapılan bir şey yoktu ve onlara karşı bir suç duyurusu kurgulayamıyorlardı. Bundan başka, Kleisthenes herkese yeni rejimin düşmanıymış gibi davranmak istemiyordu. Doğaldı bu, insanların ona karşı olmaları, çünkü hükümdarların ve eski aristokratların arkadaşlarıydı bu insanlar; onlar doğal düşmandılar. Neden liderlerini etkileyerek onların birleşmesini sağlasaydı ki? Karşıt taraftan bir grubu sizi desteklemesi için kendi tarafınıza kazanmak çok daha akıllıca olurdu. Bence bu dönemde olanların diğer bir açıklaması da bu.

Size bir başka öykü daha anlatmak istiyorum. Bir gün Kleisthenes Karamas'ın oğlu Hipparkhos'un evine uğrar, Kleisthenes Peisistratidler'in akrabasıdır ve o politik grubun lideri sayılmaktadır. Hipparkhos'u görmeye gelir. Hipparkhos der ki, "Merhaba Kleisthenes, bu yeni şey nedir, anlat bakalım, nedir bu çılgın yeni kanun? Senin ve arkadaşlarının yarattığı, bu *ostrakismos* kanunu? Sokaklardan duyduğum kadarıyla eski tiranlar grubunun lideri olarak bana karşı yaratılmış bir kanunmuş, neyin nesidir bu?" Tahminimce Kleisthenes'in cevabı şöyle şöyle olur, "Aaa, nereden çıkarttın böyle bir çılgınlığı? Sen iyi bir adamsın, ben sadece dışarıdaki kötü aristokratlara karşıyım ve onların Spartalı şakşakçılarına. İnsanların haklarını ellerinden alacaklar aslında onlar ve ben biliyorum ki sen de bunun olmasını istemezsin. Sana yakışmaz böyle bir şey. Tabii

senin durumunu da anlıyorum, neden işkillendiğini görebiliyorum. İnsanların nasıl, 'Bakın eski Peisistratid'ler yeni demokrasiyi alaşağı etmek ve tekrar kendilerinin yönetimini kurmak istiyorlar,' diyebileceklerini kestirebiliyorum. Biliyorum ki Hippeis şimdi Pers topraklarında, kralın himayesinde ve belki de insanlar senin getirip onu hükümdar olarak tahta oturtmak istediğini düşünüyor olabilirler. Ama bunun senin aklından dahi geçmediğini biliyorum. Ama sana ne yapman gerektiğini söyleyeyim. Neden benim tarafıma geçmiyorsun? İstediğinin olması için elimden geleni yapayım -biliyorsun ki arkadaşlarım var, bir çok arkadaşım var. Sana iyilik yaparım. Sen de bana iyilik yaparsın; ben de sana iyilik yapabilirim. Bu söylentilere son veririm ve herkes mutlu olur sonunda."

Sonraki gün her şey iyi olur. Bir çok veri var elde. Şimdi vakit yok, – kesin olmasa da, eldeki verilerin Hipparkhos'un Kleisthenes'in tarafına geçtiğini gösterdiğini söyleyebiliriz ve Atina'yı onyıllarca kontrol edecek koalisyonun bir parçası olduğunu… O sene *ostrakismos* yoktu, çünkü *ostrakismos*'a gerek kalmamıştı. Bu çok önemli. Bir çok yıl *ostrakismos* yapılmazdı, sadece arada bir… ve şehirden sürülen her kişinin önemli bir politik fügür olması da ilginç bir noktaydı. *Ostrakismos*, kısaca, politik dünyada darbe, baş kaldırma ve başka türlü kaynamalara için çıkartılmış bir sistemdi. Ancak popüler bir politikacının diğerlerine karşı kullanabileceği bir sistemdi. *Ostrakismos* sizin istediğiniz yönde olacağından eğer eminseniz, *ostrakismos* yapılacaksa, istediğiniz yönde bir sonuç çıkmazsa kendinizi evinizden çok uzaklara götürecek bir seyahate hazırlamanız gerekmekteydi. İşte *ostrakismos* böyleydi, ama yine bu konuya geri dönmemiz gerekecek, çünkü ortaya çıkışından ancak 20 yıl sonra kullanılmaya başlanacaktı. Tamam.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 13. Dersin Metni

23 Ekim 2007

1. **Bölüm: Pers İmparatorluğu'nun Yükselişi**

Profesör Donald Kagan: Yunan *polis*lerinin kendi başlarına buyruk yaşamalarını sağlayan yönetim sistemi, Pers İmparatorluğu ve bazı Yunan şehir devletleri ile karşı karşıya geldiği zaman son bulur. Atina da 490'daki meşhur Marathon Savaşı ile çatışmaya girmek durumunda kalmıştır; bugün size Pers İmparatorluğunun yükselişinden, Yunanlılarla olan ilişkilerinden ve de son olarak bu savaştan söz etmek istiyorum. Önce biraz terminoloji: Yunanlılar Perslere Pers olarak hitap ediyordu ve bu uygundu. Persler hemen yakınlarında bulunan, hatta aralarında oturdukları, Medlere çok yakın akrabaydı. Hatta bu gruplar arasında Medler ilk defa Aryan olarak nitelendirilen gruptur. Bu terminoloji aslında 19. ve 20. yüzyıl boyunca sanki kendi başına bir ırkmış gibi yanlış kullanılmıştır. Aslında dilbilimine ait bir terminolojidir. Bu insanların Aryan olarak adlandırılan dili, Hint-Avrupa dillerinin bir kolundan başka bir şey değildir, ama bu iki grup birbirlerine çok ama çok yakındır.

Yunanlılar, Persler ve Medler arasındaki farkı algılayamamış ve dolayısıyla bazen onlara Med, bazen de onlara Pers olarak hitap etmişlerdir. Aslında pek de fark etmez, ama yine de Medler boylardan oluşan bir nüfusun krallık olmasında lider rolü oynamış ve İran Platosu'ndaki boylar arasında baskın bir aile olarak ön plana çıkmış bir gruptur. İlk yerleşik düzene geçenler de onlardır. Sonra onları alt eden Persler, 559'da kendisine hitap edildiği gibi, 'Büyük Kyros'un ailesinin liderliğinde kontrolü ele geçirmiştir. Büyük Kyros adını, gerçek anlamı ile bir fatih olduğundan, öncelikle İran'daki egemen güç olan Perslerle olan kabile bağlarını kullanarak, Pers İmparatorluğu olarak adlandırdığımız gücü genişleterek, olağanüstü uzaklıklara taşımayı başardığından almıştır.

Kyros'un hayatının son dönemine bakarsak, bunun tek bir adamın hayatı olarak olağanüstü gelişmeye denk geldiğini görebiliriz. M.Ö. 550 yılında Yakın Doğu'da, Med Krallığı ve Babylon Krallığı, bugün Irak olan topraklarda Fırat Nehri Vadisi'nin en kudretli krallığıydı; Anadolu'nun batısını kontrol eden Lidya Krallığının kontrolü ise sahilleri içermiyordu, burada Yunanlılar oturuyordu. Neyse, Persler, önce Lidyalıları sonra da 540'da Yunanlıları, bütün bu insanları yenip buraları ele geçirmişlerdi. Pers topraklarındaki yaşayanlara bakarsak, aslında Perslerin kendileri sayıca çok da fazla değildi. 559'da Kyros Kral oldu. Kendisi Akhamenid Hanedanlığı'ndan gelmekteydi, 550'de akrabaları olan Aryan Medlerini, hemen sonra Babil'i, Ermenistan'ı, Suriye'yi, sonra da Anadolu'nun ortasında bir krallık olan Kappadokia'yı ele geçirip, kendi krallığını şimdiye dek görülmemiş boyutlara getirmişti.

Bu sırada, hanedanlığı 7. yüzyıla kadar uzanan Lidya'da Kral Kroisos tahta çıkmıştı.

Anımsarsınız, Herodotos'un ilk kitabı, Kral Kroisos ve topraklarının sınırlarına dayanmış olan Pers İmparatorluğuna karşı verdiği saldırı kararıyla başlar. Herodotos'un neredeyse sevimli bir biçimde anlattığı hikayeyi hatırlayın: Kroisos Pers İmparatorluğunu ele geçirmeye karar verince, bu kararının sonucunun ne olacağını öğrenmek için Delphi'deki Apollon Kehanet Merkezine başvurur; aldığı yanıt her zamanki gibi gizemlidir, ama o bunu anlamaz. "Kızılırmak Nehri'ni geçersem ne olur?" diye sorar; çünkü burası Lidya ve Pers toprakları arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Kâhin de, "Muhteşem bir imparatorluk çöker" yanıtını verir ve tabii kral bunu Pers İmparatorluğunun sonu olarak algılar. Ama aslında Persler onun imparatorluğunun sonunu getirecektir ve tabii bu da doğru soruların doğru şekilde sorulması gerektiğinin, hatta yanıtı tam anlayana kadar soru sorulması gerektiğinin göstergesidir. Kroisos 547'de saldırısını düzenler; ama bir yıl içerisinde başkent Sardes Perslerin eline geçer ve bundan sonra Persler Lidya İmparatorluğuna egemen olurlar ve Anadolu sahillerindeki Yunan şehirlerinin sınırlarına kadar gelirler. Buraları da 546-539 yılları arasında ele geçireceklerdir; 539 Persler için önemli bir yıldır, çünkü bu tarihte Babylon şehrini o yıl ele geçirip, tüm Mezopotamya'ya egemen olacaklardır; bu kocaman imparatorluğun çok önemli adımlarından birisidir.

Kyros'dan sonra gelen Kambyses 530 ve 522 arasında şaşılacak bir şekilde Mısır Krallığını ele geçirir. Mısır en eskisi olmasa bile bölgenin en eski krallıklarından birisidir; son derece zengindir ve kendi çapında görkemli bir imparatorluktur. Kambyses'in öldüğü yıl olan 522'de bir durursak, Pers İmparatorluğunun batıda Ege Denizi ve Akdeniz'den doğuda bugün Pakistan olan İndus Vadisi'ne kadar uzanmakta olduğunu görürüz. Güçleri güneyde Nil Nehri'nin güney ucunu oluşturan, günümüzde Sudan olarak anılan bölgeden kuzeyde Hellespontos ve Ege sahillerini de içine alan bölgelere kadar, hatta Tuna Nehri'ne kadar uzanmaktaydı; ama bu sınırlar aslında ulaşmak istedikleri sınırları oluşturmuyordu.

Kambyses Tuna Nehri'nin ötesine bile bir sefer düzenlemişti. Buraları henüz bir devlet ya da krallık boyutuna ulaşamamıştı ve bu alanda Yunanlıların İskit olarak adlandırdığı bazı boylar yaşamaktaydı; İmparatorluk Rusya'nın içlerine kadar girmeyi başarmış, hatta Kafkas Dağları'na erişip belki buraları bile aşmıştı. Atlı göçebe olarak yaşayan ve İskitler diye adlandırılan kabileler vardı buralarda. Bunların tarımla ilgileri yoktu, sadece hayvancılıkla geçinmektedirler. Persler ilerleyerek, Makedonya sınırlarına dayanırlar. Bu isimlerden size daha evvel de bahsetmeliydim, ama neyse. Anlatılan öykülere göre, Pers ordusunda Miltiades adında bir general vardır; aslen Atinalıdır, ama ailesi tiranların döneminde sürülmüştü; yok aslında, Gelibolu Yarımadası'nı denetlemek için gönderilmişlerdi. Bölgeye Yunanlılar Trakya Khersonessos'u olarak adlandırırdı. Burada yaşarken Persler gelip toprağına el koyduğunda, o da ne yapsın, Büyük Kral'ın boyunduruğuna girmek zorunda kalır ve orduda generallik görevi üstlenir.

Büyük Kral öteki tarafta İskitlerle uğraşırken, kendisine başkalarıyla birlikte Tuna Nehri'ndeki bazı köprüleri koruma görevi verilir. Büyük Kral, İskit taktikleri kullanan, yani at üstünde doğrudan çatışmaya girmeyen, uzaktan ok, mermi gibi şeylerle düşmanlara zarar verip, onları yenebilecek büyük Pers ordusu ile karşılaşmak üzereyken kaçan

İskitleri yenmeyi başaramaz. Uzun zaman geri dönmeyince, "Hiç geri dönmeyecek. Neden bu köprüleri yıkıp geri dönmesini gerçekten engellemiyoruz? Böylece Perslerden kurtuluruz" der. Ama beklenildiği gibi İskit Seferi başarılı olamaz, Pers ordusu geri döner ve Miltiades de kaçmak zorunda kalır; eh, doğal olarak kellesine ödül konmuştur, o da çareyi Atina'ya geri dönmekte bulur. Kendisine daha sonra çok rastlayacağız.

İşte 5. yüzyılın sonuna geldiğimizde durum budur. Her yer Pers kontrolündedir, özellikle Anadolu'daki tüm Yunan devletleri onların boyunduruğu altındadır. Şehirlerle Pers Kralı arasındaki ilişki herkes için aynıydı. Her durumda kral, yenilerek kendi boyunduruğu altına giren herkesten kendisine, tamamen boyun eğmenin simgesi olarak, toprak ve su getirilmesini istemekteydi. Büyük Kral'a boyun eğmek dışında onunla başka türlü bir ilişki kurulamazdı. Yunanlılara göre bu ilişki kölelikten başka bir şey değildi. Ama Persler çoğunlukla çok sert hükümdarlar olarak nitelendirilemez. Kendi boyundurukları altına girenlerden tek istedikleri krala vergilerini ödemeleriydi, ama bu her zaman herkes için olası değildi. Özellikle yabancı bir fatihe kimse vergi ödemekten hoşnut değildi, ama yine de bu vergiler ekonomilerini mahvedecek nitelikte de değildi. Ayrıca, kralın karadan ya da denizden askeri yardım isteği de bulunmaktaydı.

Bu koşulları yerine getirdiğinizde rahattınız. Bu noktada, Perslerin özel yönetim şekli her Yunan şehrine Pers Kralı tarafından bir "tiran" atanmasından oluşmaktaydı. Tiran kelimesinin 'özgün' anlamını aklınıza getirin. Sert olmaları gerekmiyordu; özellikle zalim olmaları da gerekmiyordu. Bunlar satraplardı, kralın bölgedeki temsilcileriydi ve mutlak kontrol onların elindeydi, ama kulağımıza gelen kimseye uygulanan zulüm falan yoktu. İşte anakara Yunanistan'daki Yunanlılar ve Pers İmparatorluğu arasındaki anlaşmazlığın İon ayaklanmaları olarak nitelendirilen başlangıç noktasına geldiğimizde durum buydu. Ama bundan önce Yunanistan'a bakıp orada neler olduğunu irdelememiz gerekiyor.

Hatırlarsanız Atina'da, Kleisthenes Devrimi olmuştu. Size anlattığım yeni *hoplit* demokrasisi daha çok yeniydi ve henüz güvenilir değildi. İçerideki düşmanlardan korkulmaktaydı, bunların bir kısmı yenilmiş, buradan kaçan aristokrat ailelerin arkadaşları, tiranların akrabalarıydı ve bunların yeni rejime olan bağları sorgulanabilir nitelikteydi. Bir başka korku kaynağı da Spartalıların bu insanların şehirden atılmalarını kabullenemeyişi idi; arkadaşları şehirden sürülmüştü ve Atina'ya gelip askeri güçle burayı ele geçirerek aristokratlara vermelerinden çekiniliyordu. Bir de ortaya üçüncü sorun vardı: Atinalıların eskiden beri anlaşamadığı komşuları bu durumdan yararlanarak kuşatma altındaki şehre saldırı düzenleyebilirlerdi. Bunları aklınızda tutun.

Atina güvensiz bir noktadaydı; Herodotos'un aktardığına göre, bu durumda Atinalılar Pers Kralı'na yardım amacıyla bir komite göndererek birliktelik teklifinde bulunup kendilerini kurtarmayı denemişlerdi. Ama tabii kral diğer devletlerle sadece tek tip bir ilişkiyi tanımaktaydı. Eşitlik içeren ittifak hakkında bir düşüncesi yoktu. Atina'dan gelen komite üyelerinden kendisine toprak ve su vermelerini beklemekteydi, ancak o zaman dost olabilirlerdi. Komite üyeleri, "Tamam, o zaman" diyip bunu yaptıktan sonra Atina'ya döndüklerinde Atinalılar hop oturup hop kalkacaklardı. Komite üyelerini

cezalandırarak, Persler ve Atinalılar arasında hiç bir şekilde bir ilişki olamayacağını söyleyeceklerdi. Tabii daha sonra korktukları da başlarına gelecekti.

2. Bölüm: Pers İmparatorluğu ile Fikir ayrılığı

Spartalılar Attika'yı işgal eder ve bunu da Attikalılara karşı olan başka devletler, yani Thebai liderliğinde Boiotia, Attika'nın hemen doğusunda bulunan Euboia'daki bir şehir olan Khalkis, hemen yakınlarındaki Isthmos'daki Korinthos ile birlikte birleşerek yapar. Hepsi birlikte Atinalılara karşı birleşirken, Korinthoslular Atina'da bir nevi tiranlığın oluşturulmasından hoşnut olmadıklarını belirterek yan çizmeye başlar. Tiranlık kendi başlarından geçmiştir; söylediklerine göre çok yakın zamanda tiranlıktan kurtulduklarından başkasına aynı şeyi yapmak için kimseyle birleşmek istememektedirler. Koalisyonda oluşan bu bölünme Atinalılara saldırıyı da engelleyen unsurlardan birini oluşturur. Aynı zamanda iki Spartalı kral arasında da bir anlaşmazlık doğmuştur. Daha önce de Atina'da bulunmuş olan Kleomenes orayı almayı ve aristokrat arkadaşlarına geri vermeyi çok istiyordu, ama Kral Demoratis, nedendir bilinmez, bunu yapmaya gönüllü değildir.

Tartışmayı kaybeden Demoratis hakkında suç duyurusunda bulunulunca kaçar; bundan sonra kendisine Pers İmparatorluğunda hatta kralın bazen dizinin dibinde, durum hakkında akıl verirken rastlarız. Bunlardan dolayı saldırı olmaz. Atinalılar da kendilerine karşı olan komşuları, Thebai liderliğindeki Boiotia şehirlerine ve Khalkis'e karşı tavır almaya hazırdır ve bunların hepsini yener. Euboia adasında bulunan Khalkis'den Khalkislilere ait büyük bir toprağa el koyarak oraya 4000 Atinalı yerleştirir; bunu geleneksel koloni veya *apoikia* olarak da değil, ancak Yunanlıların *kleroukhos* olarak adlandırdığı bir biçimde yaparlar. Buraya yerleşen 4000 Atinalı, Atina vatandaşlıklarını korumaktadır. Hala Atina vatandaşıdırlar; aslında bir nevi Atina garnizonu olarak iş görerek, Boiotia'da işlerin yolunda gitmesini sağlarlar. Bu da Roma koloni kavramına daha çok uygun bir durumdur; İtalya'da bir şehri ele geçirenlerden bir grup askere oralardan toprak verilirdi; Romalı lejyonerleri de buralara yerleşip Roma adına garnizon görevini yürütürlerdi. Atinalılar da Khalkis'te buna benzer bir şey yapmışlardı.

Herodotos bu noktada özgürlüğün önemini vurgulamak adına şarkı gibi bir şey söyler, "Atinalıların özgür olmadan evvel savaş açısından diğer Yunanlılardan hiç farklı değildi." Ama kendilerini tiranlardan özgür kılıp, Kleistenes'in rejimini uyguladıktan sonra, tüm karşıtlarını yenmeyi başarmışlardı; işte Herodotos'un önyargısı budur, ama onun yazdığı tarihi okuduğunuzda görürsünüz ki Herodotos her zaman özgürlüğün önemini, görkemini ve Yunan tarihindeki merkezi konumunu ön plana çıkartmaktadır. Aynı zamanda sadece özgürlüğü değil, – Yunanca *eleutheria* –, aynı zamanda Atina kapsamında Atina'nın *isegoria*sını da yüceltir. Bu kelime, "konuşma hakları eşitliği" anlamına gelir. Yeni Kleistenes'in rejimini niteler, 'demokrasi' kelimesi henüz ortalara çıkmamıştır, ama bunun özelliklerini gösteren sözcük, tüm vatandaşların özgür olduğu kavramını, eşit şekilde mecliste konuşma hakkını ve böylelikle yönetimde rol oynama

hakkını anlatır.

Herodotos gerçekten otonomiyi, yani kendi kendini yönetme kavramını över, sadece yabancılardan kazanılan özgürlüğü değil, ama şehirdeki tüm insanların kendilerini yönetebilmelerini de. Ona göre, bütün bu değişiklikler yüzünden Atinalılar savaşta bu denli başarılı olmuşlardır. Yeni bir koalisyon ortaya çıkar. Yeni oluşum Atinalı rejime karşıdır ve Atina'nın eski düşmanını da içindedir, – Atina sahillerinin tam karşısındaki Saronik koyunda bulunan Aigina adası ile şu veya bu nedenle birbirleriyle bir yüzyıldan fazla bir süredir savaşmaktadırlar. Aiginalılar Spartalılarla birleşip bu rejimi yok etmek ve Atinalıları Hippias'in tiranlığına geri döndürmek istemektedir.

Hippias Perslere kaçıp, kralın himayesi altına girer; bu durumda eğer Persler de bu işe karışacaklarsa, Hippias'i doğal olarak onlar da tahta getirmek isteyeceklerdir; ama Spartalılar da aynı şeyi istese de Korinthoslular tiranlığa karşı duydukları nefretten buna tamamen karşıdır. Sıkıntıya düşen Atinalılar Perslere ikinci bir komite gönderirler; ama bu sefer Pers Kralı Atinalıların yeni demokrasilerini unutup Hippias'ı tiran olarak başlarına getirmeyi açık ve seçik bir biçimde şart koşar; bu da Atina'yı diğer Yunan şehir devletleri gibi yapacaktır. Anadolu'nun sahillerinde Pers İmparatorluğu'na katılmış olanlar gibi, Hippias da Perslerle olan bağlantısından dolayı Büyük Kral'ın satrapı olarak şehri yönetecektir. Kanımca Anadolu'nun tüm batı sahillerinde durum budur.

İşte 499'da İon başkaldırısı başladığında, durum böyledir. Her şey, uzun zamandır bölgede önde gelen Yunan şehirlerinden Miletos şehrinde başlar; burası yeni bilimsel düşünceleri olan kişilerle dolu bir yerdir ve kendine özgü bakış açısıyla mitoloji, teoloji ve tamamen güdülere dayalı geleneksel Yunan düşünüş tarzına karşı gelir. İstediğim Miletoslu filozofların dininin olmadığını söylemek değil. Söylemek istediğim sadece, dinin yanı sıra ortaya çıkmış yeni bakış açılarıdır; fiziksel evreni anlatmaya çalışan yeni bakış açıları ve dini kavramlar aracılığı yerine gözlemleme ve buna dayanarak sonuçlara varmaya dayanan bakış açılarıdır.

Miletos'ta gördüğümüz şey aslında felsefenin doğa bilimleriyle aynı zamanda doğuşudur ve bu ikisi ancak birbirinden uzun, çok uzun yıllar sonra ayrılacaklardır ve o zamana kadar da hep beraber irdelenecektir. İşte bu şehirde başkaldırış başlar. Ama filozoflarla bir ilgisi yoktur. Miletos'ta bir yönetici ile ilgilidir; adı Aristagoras olan Miletloslu tiran, başını Büyük Kral ile derde sokmuştur. Ege Denizindeki Naksos adasına karşı kendileriyle birlikte sefer düzenlemeleri için Büyük Kral'ı ikna eder. Naksos'un garanti olduğunu, zenginliğe sahip olduğunu söyler. Persler hazır değillerdir, eğer hemen gizli gizli yelken açarlarsa, adayı ele geçirebilecek, Büyük Kral da imparatorluğunu daha genişletişmiş olacak, Aristagoras da bundan ekonomik olarak kazançlı çıkarak Büyük Kral'ın gözünde de saygınlığı artacaktır.

Ne yazık ki, güvenlik uygulamaları iyi olmadığından, daha Naksos'a ulaşmadan onun ne yapmak istediği Naksosluların kulaklarına gider ve Naxoslular hazırlanır. Aristagoras kaybeder ve tabii Büyük Kral bu durumdan memnun kalmaz; Aristagoras başının dertte

olduğunu anlayınca Anadolu'daki Yunanlılara koşmanın ve Perslerden özgürlüğünü geri almanın zamanı geldiğine karar verir. Herhalde inandırıcı bir konuşmacı olmalıydı ki Yunan şehirlerini gezdiğinde birçoğunu başkaldırışa katılmaları için ikna edebilmiştir; bu da diğerlerinin de Büyük Kral'ın boyunduruğu altında olmaktan hoşnut olmadıklarının bir göstergesidir.

Böylece Büyük Kral ile işbirliği halindeki hükümdarlara karşı başkaldırı başlar ve bu da ilginç bir noktadır. Aynı zamanda demokrasiler de kurmuştur. Dünyada demokrasi olmadığını biliyoruz ve Atina'da bir kaç yıl öncesine kadar da böyle bir şey hiç olmamıştı. Eminim ki bu kavram asıl Atina'dan çıkmıştır ve bundan emin olmamın nedeni de size daha önce de vurguladığım gibi, Atina'nın Miletos ve başkaldırışa katılmış diğer şehirler gibi bir İon şehri olmasıdır ve diğer Ionialılar Atinalıları İon şehirlerinin lideri olarak tanımışlardır. Bütün bunlar, bence, Atina'daki demokrasinin diğer İon şehir devletleri arasında model konumuna gelmesinin kaçınılmaz olduğunun göstergesidir.

Ama Aristagoras, Pers İmparatorluğu'nun güçleri gibi, kuvvetli düşmanla karşı karşıya olduğunun farkındadır ve anakara Yunanistan'a giderek yardım ister. Yunan topraklarında askeri yardım arıyorsanız ilk gidilecek yer Sparta'dan başkası olamaz. O da Sparta'ya gider. Bu konuda yine Herodotos'un ilginç öykülerine bakmamız iyi olur; Aristagoras Kral Kleomenes'e gider ve yapmak istediklerini anlatırken Pers İmparatorluğunun ne denli zengin olduğundan ve eğer baş kaldırmaları başarılı olursa Pers Kralı'nın topraklarından büyük zenginlik alabileceklerinden bahseder ve bunun Kleomenes ve belki de Spartalılar için ne denli iyi olacağını vurgular. Kleomenes de der ki, "Hımm, emin değilim." Kafasını kaşıyıp der ki, "Pers başkenti Ege Denizinin sahillerinden ne kadar uzaklıkta ki?" Aristagoras çok zekidir ve şöyle der, "Bu soruyu sorduğun için mutlu oldum" ve Yunan tarihinde ilk kayıtlara geçen haritayı çıkartır, -- herhalde bir ruloydu bu --, onu açarak, gösterir. "Görüyorsunuz ki Miletos burada, kral yolu da burada, bunu izlerseniz, işte Susa, Pers başkenti burada." O da der ki, "Ne kadar uzaklıkta? Sahilden buraya yürümek ne kadar zaman alır?" O da, "Üç ay" diye yanıt verir.

Kleomenes, "Yabancı, karanlık olmadan şehrimi terk et" der. Spartalıların deniz ötesine kıyı şeridinden 3 aylık uzaklıktaki bir yere sefer düzenleme düşüncesi, hatta yokluklarında şehirlerini *helot* başkaldırışına açık bir biçimde bırakıp uzaklara gitmeleri pek de iyi bir öneri değildir. Aristagoras da, "Aslında bu o kadar da kötü değil, güzel bir yol var, ayrıca bende sana vereceğim birçok gümüş *minai* da bulunmakta, bir kez daha düşün istersen" der, Kleomenes'e vermeye hazır rüşveti gittikçe arttırır. Bu sırada uzun zamandır kenarda oturmakta olan Kleomenes'in küçük kızı, Gorgo gelir ve bir Sparta kızı olarak babasına, "Baba, seni baştan çıkartmasına izin vermeden bu adamı kov" der. Dokuz yaşındaki bir kız çocuğunun sezgisine güvenen Kleomenes, Aristagoras'ı gönderir. Böylece başkaldırı sırasında Sparta'nın desteği kazanma çabaları başarısız olur.

Aristagoras da, "Tamam o zaman Atina'yı deneyelim" der; doğal olarak Atina'da şansı daha fazladır. İlk olarak Atina, Sparta gibi Dor değil, bir İon şehridir; ikinci olarak Atina

sahilde, Perslere daha yakın bir yerdedir, Ege Denizine hâkimdir ve açıkça Perslerden her an gelecek bir saldırı tehlikesi bulunmaktadır, çünkü Persler topraklarını genişletmeye devam etmektedir ve Ege sahiline ulaşmışlardır.

Bu nedenlerden, belki başka nedenlerden de dolayı, Atinalılar, daha önceden demokrasi söz konusu olduğu için, Aristagoras'la Anadolu'nun Yunan şehirlerinin başkaldırısına karışmışlardır. Bu durum bende tarafların önceden bağlantı halinde olabilecekleri düşüncesini uyandırmıştır. Bu doğru olsun ya da olmasın, Atinalılar başkaldırı halindeki şehirlere yardım için Miletos'a bir donanma ve asker göndermek kararını onaylar ve yollar. Tam ne yolladıklarına birazdan geri döneceğiz.

Herodotos şu noktayı vurgulamanın zamanı geldiğine karar verir; "Bütün bunlar, bir değil, birçok insanı yanlış yola sürüklemenin ne denli kolay olduğunun göstergesidir" der; çünkü bir yanlış olmalı; bu kararın verilmesinde 30 000 Atinalı etkin olmuştur. Bu sayı gerçekten çok fazladır ve bunların hepsi Aristagoras tarafından yanlış yönlendirilebilmiştir, ama tek bir kişi olarak Kral Kleomenes'i etkileyememiştir. Ne olursa olsun, Atinalılar oy kararı ile 20 gemi gönderme kararını alır. Bazı bilim adamları, "Sadece 20 gemi!" diyebilir. Burada kullanılan 'sadece' bence bir hata olurdu. Atina'nın daha sonraları, geç 5. yüzyılında 400 trireme gönderdiğini biliyoruz, ama bu çok yıllar sonra, ancak Perslere karşı alınan bir zaferden sonra olacaktı. Bu tamamen yeni bir dünyadır. Atinalıların o zaman elindeki tüm gemilerin sayısı belki 50 kadardı. Bunların 20'sini göndermek çok da zor olmazdı. Ama bunu neden yapmışlardı ki?

Söz ettiğim nedenlerden dolayı, İonialıları severlerdi. Onları akrabaları olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca Büyük Kral ile olan bağlantıdan sonra Perslerle çok dostane ilişkileri yoktu. Onunla başa çıkmanın tek yolunun onların boyunduruğu altına girmek olduğu çok açıktı ve Atinalılar bu durumdan hoşnut değillerdi. Unutmamanız gereken başka bir husus ise, Solon dönemi ve hatta daha da öncesi. Atinalılar doğu ile gittikçe daha fazla ticaret yapmaya başlamışlardı. Anadolu, Hellespontos, Marmara Denizi, Bosphoros ve bunların da ötesindeki Karadeniz'le, yani bir başka deyişle, Perslerle sınırları olan bölgelerle ilişki halindeydiler ve Persler dost değilse veya Persler sadece kendileri için bir şeyler yapıyorlarsa, kısa zamanda gittikçe artan gereksinimler karşılanamayacaktı. Ayrıca Atinalılar bu bölgelerden sağlanan buğday ve balığa gittikçe daha fazla bağımlı olmaya başlamışlardı.

3. Bölüm : Pers Savaşlarının Başlangıcı

Spartalılar kesinlikle uzak durma kararı almışken, neden Atinalıların bu denli ciddi bir tehlikeyi göze aldıklarını bunlar iyi açıklar. Herodotos Atinalıların bu kararını şöyle görkemli nitelikte bir sözle ortaya koyar: "Bu gemiler Yunanlıların ve barbarların yaşayacağı kötülüklerin başlangıcı olacaktır." Bence söylemeye çalıştığı, burada asıl konumuz olan Pers Savaşları'dır. Kuramsal olarak, Atinalılar İon başkaldırışında, eğer kendi işlerine bakıp, başkaldıranlara yardımcı olmasalardı, belki de Pers Savaşlarına hiç

gerek olmayacaktı. Bundan sonra ne olacağını bir tek tanrı bilir. Bence Herodotos'un söylemek istediği, Atinalıların işe karışıp İonia'daki akrabalarına yardım etmeye çalışması Pers Savaşları'nın başlamasına neden oldu.

20 Atina gemisi Miletos'a yanaşır ve askerler inip çabucak ileriye doğru yürüyerek artık Pers eyaleti olan Lidya'nın satraplık başkenti Sardes'e ulaşır, kendilerine karşı gelen güçleri yenerek Sardes'i ateşe verir. Gerçekten çok zarar verirler. Sonra, Atinalılar, – pardon önemli ama ufak bir noktayı atlamışım; Atinalılara yardım için kuzey Euboia'da bir yer olan, aynı zamanda da uzun zamandır bir rakip ve hatta düşman olan Eretria şehrinden birkaç gemi gönderilmiştir –, durun bakayım buralardaki öbür şehrin adı neydi? Bir dakika önce aklımdaydı, ama uçtu gitti işte. Khalkis, teşekkür ederim. Eskiden beri Khalkis ile düşmanlardı, bu da Atinalılara neden bu denli yardım etmek istediklerinin göstergesiydi, çünkü Atinalılar Khalkis'i yenmişlerdi ve Khalkisleri baskı altında tutuyorlardı. Eretrialılar da 20 gemi dolusu Atinalının Büyük Kral'ın Lidya'daki durumuna zarar vermesine yardımcı olmuştur.

Persler de karşılık olarak İon tebaalarına boyun eğdirmek ve onları yeniden boyundurukları altına almak için bir sefer düzenler. Ama her şey bu kadar basit değildi işte. Başkaldırış 499'da olur ve Perslere karşı olan savaş 494'e kadar bitmez. Perslerin yaptığı, şehirleri birer birer kuşatma altına alıp, onlara teker teker sahip olmak, gerektiğinde aynı zamanda denizden saldırmaktı; bu önemli bir noktadır. Eğer karada kuşatma altına aldıkları Yunan şehirlerinin deniz güçlerini denizde yenebilirlerse, o şehirler hemen boyun eğmek zorunda kalacaklardı. 494'de Perslerin topladığı deniz güçleri, – doğallıkla Persler kara insanları idi. Kendi deniz güçleri yoktu, ama doğu Akdeniz'de en erken denizciliğe başlamış olan Fenikelilerin topladığı kuvvetli bir deniz gücüne sahiplerdi. Persler hem deniz gücüne sahip olan Fenikelileri, hem de Mısırlıları ele geçirmişti. Dolayısıyla Mısır ve Fenike topraklarını egemenlikleri altına almışlardı. Pers denetimi altındaki Ionialıların da gemilerini kullanmaktaydılar.

Ionialılıar Pers egemenliği altında iken Büyük Kral'a gemi vermişlerdi; şimdi kendisine karşı savaşacaklardı. Sayısal olarak üstünlerdi ve ayrıca çok iyi denizcilerdi ve süvari olarak da çok iyilerdi. Anadolu'da Miletos yakınlarında deniz kenarındaki Lade Savaşında, Persler Yunan filosunu tamamen yok ederek başkaldırışa son vereceklerdi. Miletos şehrinin altını üstüne getirerek öç alacak; o günlerde yapıldığı gibi, şehri tamamen yakıp yıkacaklardı. Ve böylece Ion başkaldırışı yenilgiye uğrayarak son bulacaktı. Ya sonra neler olacaktı?

4. Bölüm: Persler ile Savaşa Götüren Daha Sonraki Gelişmeler

Bundan sonra olanların önemli bir kısmı Atina şehrinin iç ilişkileriyle bağlantılıdır. Atinalılar olanlardan haklı olarak rahatsızlık duyar. Neredeyse tüm imparatorluklar veya saldırıda bulunan büyük güçler için geçerli olduğu gibi, daha küçük bir güç tarafından aşağılanan Büyük Kral bu tür davranış bir daha tekrarlamasın diye bunu göz ardı

edemeyecekti, bu cüreti cezasız bırakamayacaktı. Dolayısıyla, Atinalılar yakın gelecekte Perslerden gelecek bir saldırıdan korkmakta haklı idiler. Bu dönemde Atina'da olanları anlamak oldukça önemlidir. Algılayabileceğimiz sadece bir kaç özellik var ve bunları yorumlamak çok da kolay değil, ama belli bir anlam verebilmek olası.

Bence, 496-95 yılında, Lade Çarpışması'ndan önce, hala baş kaldırış devam ederken, Peisistratidlerin akrabası Karmas'ın oğlu Hipparkhos'un *eponymous arkhon* seçilmesi ilginçtir. Söylendiğine göre kendisi *ostrakismos* uygulanan olan ilk kişiydi. Burada neler olmaktaydı? Neden Peisistratidlerden Hipparkhos bu konuma seçilmişti; hepimiz bu dönemde, Perslerin akrabaları olan Hippias'i tahta çıkartmak istediğini biliyoruz. Atinalılar neden bu adamı seçmişti? Bu durumda en mantıklı yorum, geçen derste anlattığım *ostrakismos*la bağlantılı kanunun öyküsünü tekrar ele aldığımızda göreceğimiz yorumdur bence: Daha önce Kleisthenes, Hipparkhos'a eğer kendisiyle iş birliği yaparsa birçok sorunu çözebileceğini söylemişti. Hipparkhos da bunu yapmıştır ve bence, *arkhon* pozisyonuna getirildiği seçimlerin sonucu da bunun göstergesiydi; bu demektir ki Hipparkhos onlarla birlikteliği kabullenmiştir. Doğal olarak bunların hepsi varsayım, ama bana şahsen çok mantıklı geliyor.

Bundan sonra konumuzla bağlantılı olarak kulağımıza gelen Atina'daki olaylar 493 yılına rastlar; Atinalı trajedi yazarı Phrynikos, son yazdığı *Miletos'un Düşüşü* adlı oyununda bundan söz eder. Elimizde bu oyun yok, ama hakkında birçok öykü var; hatta bunlardan birisi de Herodotos'un yazdıkları; bu öykülere göre, oyunda Miletos'un düşüşü ve şehrin Persler tarafından yakılıp yıkılması anlatırılır; o kadar dokunaklıdır ki bu oyun, Atinalılar seyredince o kadar çok mutsuz olmuşlardır ki, yazarı kendilerini bu kadar üzdüğü için büyük para cezalarına çarptırmışlardı. Acaba bu ne demektir? Birden fazla yorum ve açıklama olabilir, ama benim en inandırıcı bulduğum, Phrynikos oyununa koyduklarının Atinalıları ne denli mutsuz kılıp, kızdıracağını gayet iyi bildiğidir. Belki de Perslere karşı kızgınlığın çoğalmasını istiyordu ve bu da bence, Atinalıların Perslere karşı savaş hazırlıklarına girmiş olduklarını gösterir; ya Perslerin kuşatma yapmaya hazırlandıklarını ya da Atinalıların Perslere karşı saldırı yapmak üzere olduklarını. Bence, diğer olasılıklardan daha mantıklı gelen en iyi yorum bu, ama tümden bir varsayım.

Aynı yıl, Miltiades Gelibolu'daki evinden yola çıkarak Atina'ya döner. Durun düşünelim bir dakika. Şimdi kendisinin Perslerle olan ilişkisi nasıl olacaktır? Kendisi Perslere karşıdır, çünkü Pers kralına ihanet etmiştir; buna karşılık başına ödül konmuştur. Eğer Persler Hippias'ı tahta çıkartmayı başarsaydı ve Persler Atina'nın efendisi olsaydı, hayatı beş para etmezdi. Dolayısıyla Pers karşıtı olması gerekir ve bundan sonra olanları tamamen Atina'daki politik mücadele olarak algılamak gerekmektedir, – kesinlikle tüm Atinalılar Perslere karşı savaşın iyi bir şey olmadığı kanısındadır. Bu tamamen çılgınlıktır aslında. Size anlatmak istediğim, Perslere karşı savaş fikrinin ne denli büyük bir çılgınlık olduğu gerçekten. Yunanlılara göre Persler, tanıdıkları dünyanın büyük bir kısmını ele geçirmişlerdi. Anadolu'da Yunanlıları fazla sorun yaşamadan egemenlikleri altına almışlardır. Neden bu insanları karşılarına alsınlar ki? Onlarla bir yaşamak yerine Persler ile uzlaşmacı bir çözüm bulmak daha mantıklı idi.

Herodotos da bundan söz eder; eminim Perslerin peşlerine düşüp onları öldürmek yerine, Hippias'ı başlarına tiran ve Persleri de topraklarının efendisi olarak kabullenecek Atinalılar bulunmuyor değildi. Burada iki farklı grup oluşmuştur: Pers taraftarları ve Pers karşıtları. Varsayımlar, anlaşmazlık bir kenara, Miltiades Atina'da yargı karşısına çıkartılır. Ona karşı suç duyurusu yapılmıştır. Suçu, Gelibolu yarımadasının kontrolü kendi elinde iken, kendisini tiran konumuna getirmiş olmasıdır. Ama beraat eder. Eğer bu karar jürinin popüler görüşle bağlantılı olarak bir politik vizyon içinde oluştuysa, aynı zamanda Atinalıların tiranlığı ne olursa olsun yeniden kabul etmeyeceklerinin göstergesiydi ve her şeye rağmen savaşa gidebilirlerdi. Bütün bu açıklamalar tamamen varsayım. Ama mahkeme ve suçsuzluk kararları gerçektir.

Bir başka ilginç olay da, 493-492 yılında gerçekleşmiştir, özellikle 493 çok önemli bir yıldır. Themistokles *arkhon*luğa seçilmiştir; o yılın *eponymous arkhon*u olarak görev alacaktır. Themistokles'in 480'deki büyük Pers istilasında büyük rol oynayacağını ve hatta Marathon Savaşı'na da katılacağını ve donanmanın en büyük zaferini kazanacağını göreceğiz. Birçok nedenden dolayı Atina'nın önceden olduğundan daha büyük bir deniz kuvvetine sahip olması gerektiğine karar verir. Görülüyor ki, Perslerin saldırıya geçeceğine inananlardandı. Hazır olmaları gerektiğini düşündüğü belliydi, hatta Perslere karşı savaşmaya hazırdı bile. Themistokles bu tablonun bir parçası olarak ve kariyerini düşünerek Atina'nın deniz üssünün, korunması olmayan bir plajdan başka bir şey olmayan, her türlü saldırıya açık Phaleron koyundan taşınması gerektiğini savunmaktaydı. Atina filosu Phaleron'un kumlu sahillerinde toplanıp, -- ki burada hala bugün bile yüzmeye gidebilirsiniz --, kumlarda Persleri bekliyor olsalardı, tamamen pusuya düşmüş olacaklardı.

Asıl yapmak istediğini başarıp, yaklaşık 5 mil ötedeki Atina limanı Pireus'u deniz üssü haline getirir. Bu sayede korunaklı üç limanı olmuş oluyordu. Eğer Pireus'un etrafını duvarla çevrelerseniz, o zaman saldırıya karşı daha korunaklı bir limanınız ve girip çıkabileceğiniz güzel bir üssünüz olacaktı. Themistokles böylece yaşamının sonuna kadar Atina ile ilgili sürdüreceği politikayı göstermiş oluyordu. *Arkhon* olarak seçilmesi Atina'nın tutumunun ne olduğuna da işaret eder. Hippias'ın geri dönüşü ve Pers egemenliğini kabul etme fikri, Atina için giderek daha az kabul görmeye başlayacaktır. Bu uğurda Atina savaşmaya hazırdır.

Bu arada Pers Kralı da öç almaya karar verir. Kendisine zarar verenlerin peşine düşmesi gerekmektedir. Bunların başında Atina, sonra da küçük bir şehir olan Eretria gelmekteydi. Pers kralı büyük Pers filosu ve ordusu ile Ege sahilleri boyunca yola çıkar; önce doğu sahilleri boyunca, daha sonra da Hellespontos'u geçerek kuzey sahillerine gelir. Kral bu seferlere katılmamaktadır; General Mardonius bu görevi üstlenir. Ege Denizinin kuzeyinde bulunan Trakhia ve Makedonia bölgelerini ele geçirir. Ama 492 yılında Pers filosu Athos Dağı'nın bulunduğu yarımadanın önünde demirlemişken gece birden bire, nereden çıktığı belli olmayan, o korkunç Ege fırtınalarının biri çıkar ve filo darmadağın olur. Zarar o kadar büyüktür ki, Persler Yunan işgalini yarıda kesmek

zorunda kalır ve Atina'ya doğru yola çıkar. 480'deki işgalde de aynen bu rotayı takip edeceklerdir, ama o ara fırtına yüzünden işgali bırakırlar, Yunanlılar ise bunu tanrıların işi olarak algılar.

Persler işgale başladıklarında Yunan yerleşimleri Perslerin gelmekte olduğundan haberdardır. Persler geliyorlar. Asıl soru, ne yapmaları gerekmekte olduğudur. Atina'nın ta eskiden beri Aigina Adasıyla arası iyi değildir. Aiginalılar Persler geldiğinde Atinalılarla birlikte yok olmak istemediklerine karar verip, Kral'a gidip toprak ve su vermişlerdir. Yani Pers boyunduruğunu kabullenmişlerdir. Bu noktada Kleomenes fikrini değiştirerek, Perslerin gelip Yunan topraklarını ele geçirirken sessiz sedasız oturmamaya karar verir; Aigina Adasına gidip bazı insanları kaçırıp Atinalılara getirerek Sparta ile Atina arasında iyi ilişkileri başlatmış olur. Artık Spartalılar ile Atinalılar müttefiktir ama bu Atinalılar Peleponessos Birliğine katılmış olduklarını göstermez. Uzun süre birbirleri ile çatıştıktan sonra aralarında iyi ve dostane ilişkiler başlamış oldu.

5. Bölüm : Marathon Savaşı

Daha önce de söylediğim gibi, iki kral arasında anlaşmazlık vardı ve Demaratos sürülürken Kleomenes de kötü adam konumuna düşmüştü. İki kral da Marathon Savaşı sırasında popülaritelerini yitirmişlerdi. Şimdi Marathon Savaşı'yla patlak veren Pers istilasına dönelim. Amaç çok açıktır: Büyük Kral'a hakaret eden ve zarar veren şehirlerin cezalandırılması: Atina ve Eretria. Bir de, Hippias'ın Atina'da tiranlık konumuna getirilip, kralın satrapı olarak hizmet vermeye başlaması ve doğallıkla tüm Yunan topraklarına da sahip olunması. Neden bütün Yunan topraklarını ele geçirmek istemektedirler ki?

Herodotos bir akrabası hakkında şu öyküyü anlatır; akrabasına sorar, "Tanrı aşkına neden Yunanistan'a gitmek istiyorsun ki? Orada kayalardan başka bir şey yok. Oraları ele geçirmekteki asıl amaç ne? Mısır, Babylon gibi zengin yerleri ele geçirmek başka şey, oralarda zenginlik var, büyük nüfuslar var, güzel şeyler var. Ama burada sadece Yunanlılar ve kayalar… Neden gitmek istersin ki buralara?" Bence yanıt aslında biraz Sir Edmund Hilary'nin yanıtına benzer: "Çünkü onlar orada." Bu sadece yanıtın bir parçasıdır; asıl Antik Dönemdeki yanıt, büyük ihtimalle 19. yüzyıla dek devam eden bakış açısında olmalıdır; ama asıl Hıristiyanlık çıkmadan önceki dönemde, "İstila iyi bir şeydir. Kuvvetli olmak iyidir. Zengin olmak iyidir, güçlü olmak da iyidir. Dolayısıyla daha da güçlü, zengin, etkin olmak daha da iyidir. Eğer sınırlarınızda birileri varsa ele geçirin, bu da sizi daha görkemli kılacaktır, çünkü istila görkem getirir."

Batılı olarak bizim doğal davranışımız bu şekilde olmaz; dinimiz ne olursa olsun, davranışlarımız genel olarak insanların düşünüşünü etkileyen en baskın din olan Hıristiyanlığa göre şekil almaktadır. Demek istiyorum ki, her ne dinden olursanız olun, Hıristiyanlığın Hıristiyanlar tarafından gittikçe daha ön plana çıkartılan yönünü bozmuş oluyorsunuz, bu da Dağdaki Vaaz'dır (Sermon on the Mount). Hani şu dünyanın miras olarak güçlüye ya da daha kabadayı olana değil de daha ılımlı olana kalacağını söyleyen

vaaz.

Yine bu vaazda, “Eğer düşman saldırırsa, öbür yanağını da çevir, oradan da vursun” denir. Eğer bunu Yunanlılar duysalardı, “bu insanlar delirmiş” derlerdi. Yok edin bu insanları… Yunan ahlakı, “Arkadaşınla iyi ol, arkadaşına iyi davran, düşmanlarına zarar ver” der. İkinci kısım ilk kısım kadar önemlidir.

Bence, anlamanız gereken şey, bizim düşünüşümüze doğal gelen batının tüm etnik bağlamdaki önyargıları, aslında acayip ve hatta insanoğlunun çoğuna çılgın gelecek niteliktedir. Tabii farklı durumlar da yok değil. Bazı doğu dinlerine burada değinmiyorum, çünkü bunlar söz edeceklerimden çok farklı değerler taşımaktadır, ama asıl demek istediğim, Antik Dünyada kimse bizim gibi düşünmezdi. Eğer komşunu istila edebiliyorsan ederdin. Perslerin geliyor olmaları da olağandı.

Kaç kişilerdi? Bilmiyoruz. Tahminlere göre, 20 000 ile 30 000 arasında değişen bir piyade ordusuydu. Ben uzlaşmacı olarak, iki sayının ortasını seçmeyi yeğliyorum. 25 000 kadar piyade diyebiliriz ve tabii biraz da süvari. Marathon Savaşı’nda süvariler bir rol oynamasalar da sayılarının önemi büyük olacaktı; Herodotos, Perslerin bir süvari birliğinin olduğunu ve Marathon’daki savaş yerinin süvari birlikleri için çok uygun olduğundan Perslerin özellikle süvarileri seçtiğini vurgular. Savaş gemilerinde piyadelerin yanı sıra Pers süvarileri de vardı. Datis ve Araphernes, iki Pers generaliydi. Yanlarında Hippias vardı. Herhalde Hippias Büyük Kral’ı böyle bir sefer düzenlemesi için senelerce ikna etmeye çalışmıştı ve o da Marathon’un bu iş için ne kadar uygun olduğunu düşünmüştü.

Hatırlarsanız bu bölge Peisistratidlere aittir, Peisistratos son kez Atina’ya dönüp, kendini tiran ilan ettiğinde ilk buraya ayak basmıştı, kendi adamları da buradaydı, kuvvetleri burada toplanacaktı. Eminim Hippias de kendisi gibi sürülen herkesin söylediğini söylemektedir, “Tek yapmam gereken Marathon’daki plaja ayak basmak, sonra insanlarım tek bir güç olarak bir araya gelerek benimle birleşecekler. Atina’da savaşmaya gerek bile kalmayacak, çünkü geldiğime o kadar sevinecekler ki…” Eminim Kral James, zamanında XIV. Louis’e de İngiltere’ye geri dönmek konusunda aynı şeyi söylemişti. Benzer durumlarda bunu her zaman duymak olasıdır, ama bu aslında bizim öykümüz için çok önemlidir.

Hippias'ın tahtı yeniden kazandırılabileceğine inanan, bunun için ihanete hazır veya demokrasiyi terk edip uygun olduğunda Hippias'la birleşebilecek Atinalılar olduğunu bilmeseydik, Marathon'da neler olduğunu tam olarak herhalde anlayamazdık. Bu, herkesin aklının bir kenarında yazılı olarak durmalı. Bu kez, size geçende söylediğim gibi, saldırı kıyılarda başlamadı. En kısa yoldan Ege Denizinin bir ucundan, adadan adaya atlayarak başladı. Naksos’da kaldı; hatırlarsanız Naksos Aristagoras’ın istilasını püskürtmeyi başarmış, buna kızan Büyük Kral tarafından da tamamen yerle bir edilmişti.

Bundan sonra Ege’nin ortasındaki Delos adasına gelmişlerdi. Bu ada Apollon ve kardeşi

Artemis'in kutsal adası idi ve Yunanlılar için çok kutsaldı. Persler ne yaparlar? Deloslulara ve Delos'daki Apollon rahiplerine büyük saygı gösterip, hiç zarar vermediler; bu Pers istilalarının belirgin özelliği idi. Dini baskı uygulamazlardı. Kendi dinleri, çevrelerindeki birçok kişinin dininden çok farklıydı. Onlar Zerdüşt idiler; güneşe taparlardı, ama kendi dinleri ile ilgili baskı yapmazlardı. Dine karışmazlardı. Hatırlarsanız Tevrat'ta onlardan çok güzel bahsedilir, çünkü Yahudilere hiç bir şekilde kötü davranmaz ve kendi dinsel uygulamalarını başkalarının yaptığı gibi değiştirmeleri için baskı uygulamazlardı. Pekiyi, bu davranışla Persler ne demek istiyorlardı?

"Biz Yunan tanrılarıyla savaşmıyoruz, hatta Yunanlılarla bile savaşmamaktayız, sadece bize saldıran bu iki yaramaz şehri cezalandırıyoruz" derler. Sonra Euboia adasının güney uzantısını dönerek Karystos şehrine varırlar; Yunanlılarla savaş halinde olduklarını düşünmeseler de Persler tüm Yunanlıların Büyük Kral karşısında aynı nitelikte davranmasını beklemekteydiler, böylece Karystoslulardan toprak ve su vermelerini isterler, ama Karystoslular karşı çıkınca Persler şehri yok eder ve insanlarını köle yaparlar.

Euboia sahilleri boyunca ilerleyerek kuzeydeki Eretria şehrine varırlar, burada 4000 Atinalı yerleşik durumdadır, hani hatırlarsanız, bunlar sinsi sinsi bekliyorlardı. Silahlarını kuşanıp Eretria'nın özgürlüğü için ölüme hazır bir biçimde karşılarına dikilirler, ne de olsa Atinalılarla özel bir arkadaşlıkları vardı, diye düşünebilirsiniz. Yanlış. 4000 Atinalı evlerine, Attika'ya dönmüşlerdi. Neden? İlk akla gelen yanıt, "neden olmasın"dır. Ama bu utanç kaynağıydı ve Herodotos'un, Atinalılarla çok yakın olup tüm kendi tarihi boyunca, eminim zamanında Atina'da da çok vakit geçirmiştir, hatta Perikles'in de galiba son dönemlerde arkadaşı olduğunu anlamaktayız. Anadolu'da Halikarnassos'dan geliyor olmasına rağmen, Atina'da çok kalmış ve düşüncelerinde Atina taraftarı bir çizgi oluşturmuştur.

Ama tabii Herodotus'un elindeki kaynaklar hep Atinalılardandı, onlar da bu öyküyü kendilerine göre anlatıyorlardı. Atinalılara göre onlar Eretria için savaşmaya hazırlardı, ama Erertialılar onlara, "artık bir anlamı olmadığını" söylemişti. Neden hepsi ölsünlerdi ki; burası kendi şehirleri bile değildi. Neden evlerine dönmüyorlardı? Tabii buna inanırsanız, her şeye inanırdınız, tabii ben inanmadım. Atinalılar herhalde kaldıkları takdirde hüsrandan başka bir şey olmayacağını anladılar ve eğer Attika'ya dönerlerse burada bir işe yarayacaklarını düşündüler. Tamam, Atinalılar gittikten sonra Eretria'da istila başladı. Savaş alanı olarak nereyi seçmişlerdi? Marathon'u seçmişlerdi, çünkü burası Eretria'ya yakındı; ikinci olarak, burası Herodotos'a göre, süvariler için de çok uygundu; üçüncü olarak, daha önce de belirttiğim gibi, Pesisistratos'un kuvvetli olduğu yerdi, Atina'da Hippias'ı tahta çıkartmak için olabilecek en doğal yerdi; bütün bunlardan dolayı burası seçilmişti.

Marathon'a gitmeyi planlıyorlardı. Eğer Atinalılar buraya gelip kendilerine karşı dururlarsa, Atinalıları yerle bir edeceklerinden emindiler; ama geleceklerini tahmin etmiyorlardı; Atinalıların korkacağını ve onların Marathon'da beklerken, "Atina'da

devrim oldu" haberini aldıklarında kenti geri almak için için geri döneceklerini düşünüyorlardı. Bence onları buna Hippias inandırmıştı ve beklentileri buydu. Doğal olarak savaşmaya hazırdılar, ama buna gerek kalacağını düşünmüyorlardı.

490 yılının 4 Ağustos'unda Marathon'a indiler. Bu tarihleri bilmemizin nedeni aynı zamana denk gelen bir güneş tutulmasıdır, dolayısıyla astronomlar tam tarihi saptayabilmişlerdir. Doğal olarak Atinalılar, Perslerin geldiğini duyunca, -- onlar Naksos'a ulaşır ulaşmaz herhalde kendilerine haberi gelmiştir --, yeni arkadaşları Sparta'ya gidip yardım istemişlerdir. Bununla ilgili çok hoş öyküler var; yazılı kaynaklardan adının Pheidippides olduğunu öğrendiğimiz bir atleti koşarak gönderirler, ama herhalde ismini yazıya dökerken bir hata olmuştur, aslında adının Philippides olması gerekmektedir. Ama biz Pheidippides diyelim, kaynaklar öyle diyor.

Sparta'ya elinden geldiğince hızlı koşarak iki günden kısa bir sürede varan Pheidippides, Spartalılara, "Persler geliyor, Persler geliyor, lütfen bize yardım edin" der. Spartalılar da, "Tabii yardım ederiz, bizi bundan daha fazla mutlu edecek bir şey olamaz, ama ne yazık ki dini ayinimiz Karneia'nın ortasındayız, gelecek dolunaya kadar şehrimizi terk etmemiz yasak" der, -- bunun da 11-12 Ağustos'a denk geldiğini biliyoruz, yani Perslerin istilasından tam bir hafta sonrası… Bunun tam ne anlama geldiği konusunda bir yorum yapmayacağım. Bu bir bahane miydi? Spartalılar ciddi miydi? Modern ve biraz da alaycı bakış açısından baktığımızda bize sadece bir bahaneymiş gibi gelebilir. Ben onların gerçekten içten olduğunu düşünüyorum. Dinlerini bu denli ciddiye alıyor olmasalardı, kıvırtıyorlar denebilirdi, ama burada dinlerinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Atinalılar artık iki şey biliyorlardı. Spartalılar geleceklerine söz vermişlerdi ama en az bir hafta yoklardı. Olup biteni anlamaya çalışırken bu iki noktayı aklınızda tutmanız gerekir. Herodotos Atina ordusunun Atina'dan çıkıp Marathon'a yürüdüğünü söyler, sonra da ne yapmaları gerektiği konusunda bir tartışmaya girdiklerini anlatır, ama ben bunun doğru olduğunu düşünmüyorum. Bir tartışma gerçekten olmuş olabilir. Atina'da kesinlikle bir tartışma olmuştur. Mecliste bir tartışma olmadan orduyu şehirden çıkartabileceklerini sanmıyorum, yollayacakları ordunun ne denli büyük olmasına karar verildikten sonra da, orduyu kimin yöneteceği konusu vardı. Bütün bunlar Atina'daki meclis tarafından kararlaştırılıyordu ve tartışmalar da burada yapılmış olmalıydı.

Bazıları Atina şehrinin korunması taraftarıydı. O dönemde Atina şehrinin ne kadar iyi duvarlarla çevrili olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Belki de duvarları yoktu, ama bu şaşırtıcı olurdu. Ama eminim ki olduğu kadarıyla duvarları saldırıya karşı koyacak kadar kuvvetli değildi, koruma açısından başarılı olunacağını tahmin etmiyorum. Atina'da Pers saldırısına hazır bir biçimde beklemek, Perslerin Attika'da koşuşturarak istediklerini yapabilmelerine, istedikleri gibi zarar vermelerine izin vermek anlamına geliyordu. Düşünün Atinalıların yüzde yetmiş beşinin, belki de hatta yüzde doksanının çiftlikleri vardı, evleri Persler tarafından yağmaya açık bir biçimde bekliyor olacaklardı ve haliyle, buna izin vermenin çok iyi bir fikir olmadığına karar vermişlerdi.

Perslerin çıkartma yapmasına izin verip üstlerine ordularını göndermek başka bir seçenek oluşturmaktaydı, ama bu onları durduramazdı, Perslerin tam nereden geleceğini bilmiyorlardı, ama Perslerin karaya çıktıklarını duyduklarında karşılamak için bir ordu göndermeleri olası idi. Bu arada Miltiades önder olarak ortaya çıkmıştır. Kendisi zaten generaldi, ama ön plana çıkmasının tek nedeni bu değildi; zaten herkes onu Pers uzmanı olarak tanımıştı. Pers ordusunda general olarak bulunmuştu; bu da ona, söylediklerinin dinleniyor olması konusunda ağırlık kazandırmaktaydı, aynı zamanda da tabii ki büyük saygınlığı ve bilgisi olan bir kişi idi, bunun da ne kadar doğru olduğunu Marathon Savaşı'nda kanıtlayacaktır. Etkileyici bir karakter olmalıydı. Generallerden sadece bir tanesi olmasına karşın sivrilmekteydi ve diğerlerinden çok daha fazla etkisi olduğu kesindi; ortaya koyduğu fikir de, "Bırakın Perslerin kara çıktığı yere gidip onlarla karşı karşıya gelelim" şeklindeydi.

Bir başka amaç da, onların Spartalılara erişmelerini engellemekti, ama bundan daha ağırlıklı olan, evde oturup beklenmesi Perslere istediklerini yapmaları için izin verilmesi idi. Her geçen gün şehri Perslere teslim etmek isteyenlerin başkaldırı riskini arttırıyordu. Bu aynı zamanda Yunan savaşçılarının etik anlayışına çok karşıydı, daha doğrusu, *hoplit* savaş anlayışına karşıydı. Düşmanların kırsal alana zarar vermelerine izin vermek olmazdı. Çiftliklerin yağmalanmasına izin verilemezdi. Bu anlayış ta Homeros'a kadar uzanmaktaydı, 'dur' anlayışı, bir erkeğin ülkesini istila eden düşmanına göğüs gerecek kadar yiğit olması gerekmekteydi ve bundan sonra *hoplit* dünyasına girilmiş olunuyordu, bu da kendi topraklarının korunması anlamına gelmekteydi; bütün bunlar o zaman kesin tartışma konusuydu.

Atina stratejisi, sahilde Perslerin çıkartma yapmış oldukları yeri çevirip, içlere doğru ilerlemelerini engellemekti. Marathon'a 25 000 kadar piyade ile inmişlerdi. Ama düşünün, piyadeler aslında *hoplit* değildi. Onların ağır savaş aletleri yoktu. Pers savaşçılarını Marathon'da betimleyen boyalı seramik sahneleri var ve onlar sadece pantalonlu, dediğim gibi, üstlerinde savaş aletleri yok. Kalkanları hasırdan örülmüş gibi, tüm savaş aletleri *hoplit*lerinkinden çok daha hafif; bir de aklınızda tutmanız gereken şey, Pers ordusunun çoğunlukla ele geçmiş toprakların savaşçılarından kurulu olduğudur. Persler vardı, ama birçok da Pers olmayan insan vardı. Yani onlarda Yunan Birlikteliği yoktu.

Miltiades'in planı, yaklaşık 9000 Atinalı ve yaklaşık 1000 Eretrialı'dan oluşan 10 000 Yunanlıyı sayıları 25 000'e ulaşan Perslilere karşı savaştırmaktı, işte Marathon ovasındaki tablo bu idi. Persler karaya çıkarken gemilerini de karaya bağlamışlardı. Kamplarını kurmuşlardı. Burası oldukça büyük bir bataklık alanıydı. Bundan sonra olacaklarda bunun rolü çok önemli olacaktır. Yunanlılar buraya, herhalde şöyle, dağların burada olduğu bölgeden ulaşmışlardı. Bu kıvrılan çizgiler dağların göstergesidir. Ova dümdüzdü, ama burada dağlar vardı ve buralarda bir yerlerde, tepelerde Yunan kampı vardı, geç dönemlerde yapılmış Aziz Demetrius kilisesi yakınlarında olmalıydı bu.

Bu küçük nokta Marathon Savaşı'nda ölen Yunan savaşçılarının altına gömüldüğü tepeyi

göstermektedir; herhalde aynı zamanda çarpışmanın en şiddetli olduğu alan da burasıydı; bu aynı zamanda bize savaşın tam nerede yapıldığını göstermektedir; Atinalıların amacı Persleri olabildiğince burada tutabilmekti. Yunanlılar tepelerdeydi, Persler de aşağıda. Persler savaşmaya başladıklarında tepelere doğru çıkmaları gerekecekti. Bu avantajlı bir durum değildi, dolayısıyla Yunanlılar onların kendilerine doğru gelmelerini istiyordu. Ne de olsa buraları onların topraklarıydı. Beklemedeydiler. Kendilerinin değil de onların ilk adımı atmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Persler de aynı zamanda ihanet bekleyişindeydi, şehrin kendilerine teslim edileceğini sanıyorlardı. Hiç bir şey yapmadan iki tarafın birbirini izlemesiyle bir koca hafta geçer. Ben her zaman Atina'nın stratejisini geleneksel Amerikan futbolu stratejisine benzetirim, hatta yıllardır benzerine rastlanmamıştır, "İlk düşene saldır, büyük bir hata yapılmasını bekle." Bir başka değişle, "Perslere topu fırlat ve hata yapmalarına izin ver".

Bence Miltiades'in aklındaki buydu. Zaman geçtikçe Persler böyle bekleyemeyeceklerini anlamışlardı. Yemek ve suları bitmeye yüz tutmuştu, eh tabii Büyük Kral da bir haber beklentisi içerisindeydi. "Nasıl yaptınız? Ne yaptınız?" sorusuna, "Oturup Atinalıları bekledik" diyemezlerdi. Bu durumda Perslerin yeni planı, bence buydu; yaklaşık 10 000 kadar askeri ve atlıları gemilere bindirip Attika'ya sahilden göndermek; bu askerler Phaleron koyundan da doğrudan Atina'ya ulaşabilirdi, kalan 15 000'i de Atinalılara olabildiğince yaklaşıp onları oldukları yerde tutarak, geri dönüp Atina'yı savunamayacak hale getirmek. Bu durumda Atina'yı koruyacak ordu olmayacaktı. Eğer yolladıkları gemilere binip limana varıp, şehre de ulaşırlarsa, şehir onların olacaktı. Perslerin bakış açısından eğer Atinalılar çılgın iseler, tepeden aşağıya iner ve sayıları Perslerin üçte biri olduğundan kesin Perslere yenilirlerdi, dolayısıyla ortada çekinecek bir durum yoktu, "Bırakın gelsinler" diyorlardı, ki onlar da geldiler.

Savaş günü geldiğinde Miltiades liderdi. Karşı tarafın kendininkilerden 5000 daha fazla askeri vardı. Sayısal üstünlükten kaybedeceklerinden korkuyordu. Kendi ordusunu Pers sırasına eşit kılmak için *phalanks* düzeninin derinliğinden kısmaya karar verdi. Bu kararın şöyle bir tehlikesi vardı. Eğer yeterli derecede derin değilse, Persler Yunan sırasını kırabilirdi. Karşı güce eşit kılacağı yerde, sıranın uç kanatlarını güçlendirip ve sol orta kısmı hafif tutmaya karar vermişti. Persler ortadan askeri düzeni kırmadan evvel askeri sıranın kanatlarında başarılı olmayı planlamaktaydı; böylece Atinalılar Pers düzeninin orta kısmına yoğunlaşıp, Persleri yenmeyi amaçlamaktaydı, ama gelişmeler tabii bundan çok farklıydı.

Persler orta kısmı kırıp geçti, ancak çok geç kalmışlardı. O ana kadar Yunan kanatları, yani Atina kanatları başarı kazanmış ve Persleri önlerine katmış, deli gibi kaçmalarını sağlamışlardı, ama onlar bataklığa dalmışlardı, bu da kaçmalarını çok zorlaştırmıştı. Atinalılar bu sayede çok sayıda düşmanı öldürmeyi başarmış ve sonunda savaşı sonuçlandırmıştı. Savaş bittikten sonra, bu bir iki saatin aslında ne kadar uzun geldiğini hayal etmek gerek. Artık Atinalıların yemek yiyecek ve dinlenecek zamanları vardı, daha sonra da daha gemiler oraya varmadan Attika'ya geri bile dönebilmişlerdi; o sahneyi hep hayal etmişimdir.

Persler Körfeze girip, tam Phaleron'a gelince burada bomboş güzel bir plaj beklerken birden karşılarında Atina ordusunu bulmuşlardı. Ben hep onları sol ayaklarıyla frene basarken hayal etmişimdir, Atinalıların ise kalkanları ve mızrakları havada, güneş ışınları kalkanlarından yansıtıp Perslerin gözlerini kör ederken. Bu noktada bir orduya karşı karada bile saldırı düşünülemezdi; Antik Dünyada bu yapılmazdı. Bu askerlerin dönüp evlerine gitmeleri ve Büyük Kral'a ne söyleyeceklerini düşünmeye başlamaları gerekmekteydi. Atinalılar kazanmıştı, Persler ise büyük kayıp vermişlerdi. Sadece 192 Yunanlı ölmüştü. Ölüleri büyük bir şeref olarak savaştıkları alanda gömmüşlerdi.

Ertesi gün Attika'ya 2000 Spartalı asker gelmişti; bu da onların aslında gerçekten ciddi olduğunu göstermekteydi, ama olan bitenden o zaman haberleri olmuştu. Savaş alanına gidip bakmak için izin istemişlerdi ve buldukları da ölü Persler olmuştu, kimse daha önce böyle bir şeye tanık olmamıştı. Daha önce hiç bir Yunanlı Persleri yenememişti ve Atinalıların başarısı şaşırtıcı idi. Aslında savaşı çok hızlı ve yetersiz bir biçimde anlattım. Ne olmuştu yani? Bu savaşın önemi, binlerce yıl önce 10 000 Yunanlının 15 000 Pers'e karşı kazandığı başarıydı, ama ne olmuş yani? Bugün birçok insan böyle diyebilir. Ama çok iyi hatırlarım, 1936'da İngiltere'de buluşan pasifistlerin güzel bir konferansı olmuştu, konuşmacılar arasında ön plana çıkan konu, "Hiç bir savaş herhangi bir değişiklik yaratmamıştır" kavramıydı. Hoşuma en çok giden de, toplantı yerinin Hastings olarak seçilmiş olmasıydı.

Bu savaş Yunan tarihi boyunca, *hoplit*lerin düşmanlar karşısında kazandığı en büyük zafer olacaktır. Yunan tarihinin daha geç dönemlerinde deniz filoları ön plana çıktığında, daha geleneksel ve tutucu kısım, Marathon'u hep görkemli bir başarı olarak anarak, "*Hoplit* çiftçilerinin Yunan topraklarını kurtardığı gün" diyecektir. Denizciler, bir de fakirler aslında Salamis Deniz Savaşını tercih eder. Bu demokrasi için bir zaferdir. Bu Atina demokratlarıydı. Sonradan eminim ki Spartalıların katılamadığına mutlu olmuşlardır, çünkü başarının tamamını kendilerine ait olarak öne sürüp demokrasinin bir başarısı olduğuna inanmışlardır. Yunanlılar ilk kez Persleri yenmişti. Herodotos'a göre, o zamana kadar Pers ismi Yunanlıların duyabileceği en korkunç şeyi temsil ediyorlardı.

Marathon zaferi Atina için büyük bir ulusal gurur ve başarıyı temsil eder. Bilim insanları Marathon Savaşı'nın Atinalı olma konusundaki etkilerini, İspanyol Armadasının Elizabeth'in İngiliz filosuna yenilmesini ve başarı dolu Elizabeth Dönemi'nin başlangıcıyla karşılaştırırlar. Özgürlük için bir başarıdır, çünkü kaybetmenin bedeli her anlamda anlaşılacağı gibi kölelik olacaktır. Yunan uygarlığı, -- ki buna birazdan geri döneceğim- daha başlangıç seviyesinde yok edilecekti, çünkü daha emekleme dönemindeydi. Ama yine de benim gibi bu olayın önemini fazlasıyla vurgulayanlar karşısında biraz dikkatli olmamız gerekebilir.

Bir İngiliz bürokratı, "Savaş hiç bir şey kazandırmaz, hiç bir şeyi onarmaz, hiç bir şeyi düzeltmez" demiştir; bu kişi Neville Chamberlain'dir. 1936'da Bertrand Russell savaş aletlerinin atılmasını ve pasifist bir bakışın en akıllıca politika olduğunu öne sürer. Hitler

Rhine vadisine girmek üzere iken İngiliz Ordusu, Filosu ve Hava Kuvvetleri'nin yavaş yavaş yok edilmesi gerektiği fikrini ortaya atar. Savaşta başarı bir fark yaratır mı? Ben diyorum ki bir de kaybedenlere, mağdurlara ve Yahudi Soykırımından kurtulanlara sorun. Amerika'nın güneyindeki kölelerin torunlarına sorun. Her zaman hatırlanması gereken şey, eğer Atinalılar Marathon'da kaybetmiş olsalardı, – Aiskhylos daha yeni oyun yazarı olarak kariyerine başlamıştı, Sophokles daha hiç oyun yazmamıştı, tabii ne Euripides ne de Aristophanes vardı. Eğer yanılmıyorsam Sokrates daha henüz doğmamıştı bile, tabii ne Platon, ne Aristoteles, ne de Phedias. Parthenon yoktu. Yunan dünyasının görkemini temsil eden binaların yapımına henüz başlanmamıştı bile, – demokrasi olmazdı, çünkü dünyada demokrasinin var olduğu başka bir yer yoktu. Bilimsel devrim henüz emekleme dönemindeydi ve yok edilebilirdi. Anısı bile kalmazdı, çünkü bu olanların kayıtları da yapılmamış olurdu. Ne batı uygarlığı, ne de politik özgürlük olurdu, çünkü bunların hepsi o dönemde başka kültürde yoktu. Bundan dolayıdır ki, sizlerin Marathon Savaşını bilmenizi istiyorum, çünkü bugün burada hayatta olan her birimiz bu 10 000 Marathon Savaşcısına (*marathonomakhoi*) biraz da olsa borçluyuz. Bunlar hem Yunan hem de dolaylı olarak bizim özgürlüğümüz için savaşmış Marathon savaşçılarıydı. Teşekkürler.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 14. Dersin Metni

25 Ekim 2007

1. Bölüm: Perslere Karşı Elde Edilen Zaferinin Sonuçları

Profesör Donald Kagan: Persler Yunanistan'a dönmeyi düşünmenin yanı sıra, başka şeylerle de uğraşmaktaydı, çünkü Büyük Kral bu sıska Yunanlıların onlara yaşattığı, Perslerin ününü zedeleyen yenilgiyi hazmedememişti. Kişisel onur açısından da böyle bir kral doğal olarak böyle bir sonucu memnuniyetle kabul edemezdi. 480'deki Pers istilasının ayrıntıları ile sizleri sıkmak istemiyorum. Ne de olsa Herodotos'u okumanız gerekiyor ve her şey orada var. Ama, büyük Pers Savaşları dediğimiz büyük istilanın sonuçlarından size kısaca söz edeyim. Aynı zamanda da, bu savaşın ne anlama geldiğini konuşalım.

479'daki Pers yenilgisinin anlamı 490'da Marathon yenilgisinden çok daha kapsamlı idi. İlk önce tüm Yunan milletini kapsamaktaydı; tabii tam olarak bir millet değillerdi; bu terimi ben genel olarak kullanıyorum. Tabii ne kadar genel olarak kullansam da herkesi içermiyor. 1000'den fazla *polis* olduğu halde sadece 31'i Perslere karşı 480'deki direnişe katılmayı kabul etmiştir. Ancak bunlar en önemli ve en büyük Yunan *polis*leridir. Dolayısıyla Yunan başarısından söz etmek burada yanlış olmaz.

Yine Marathon'daki gibi Yunanlıların *polis*lerinde yaşamlarına özgür olarak devam edip etmeyecekleri, kendi tarzlarını, kendilerine özgü yaşam biçimlerini yaratıp yaratamayacakları konusu vardı. Yoksa Pers İmparatorluğunda birçok başkaları gibi sadece bir eyalet mi olacaklardı? Çok güzel, çağdaş bir yazı, savaşın anlamına gönderme yapar; Aiskhylos'un günümüze ulaşan en eski oyunu, *Persler*'deki en önemli sahnede Salamis Deniz Savaşı'nda Yunanlılar Persleri yenmesi, Perslerin büyük bir zafer kazanamayacakları garantilenir. Gerçi Persleri kovmak için ertesi yıl, 479'da kesin iki savaş daha olacaktır.

Öyküyü kimin ağzından anlatır hatırlamaya çalışıyorum, belki de bir Persliydi, her neyse, – belki de değildi. Yunanlılardan biriydi. Her neyse, şöyle der, "Kulaklarımıza büyük bir çığlık geldi, Hellas'ın oğulları, ana topraklarınızı özgür kılın, çocuklarınızı özgür kılın, karılarınızı, babalarınızın oğullarının evlerini ve atalarınızın mezarlarını." Bir başka deyişle, bu oyun, bakayım ne kadar zaman sonra, – zannedersem Salamis Savaşı'ndan yaklaşık yedi yıl sonrasını işaret eder, yani neredeyse aynı zamana rast gelir ve Yunanlıların kendilerine özgürlük kazandıran bu savaşı başka bir açıdan değil de özgürlük açısından nasıl gördüklerini önce onların açılarından anlatır.

Bundan sonraki yılın, 479'un baharında her şeyi sonuçlandıran iki savaş olur. Karada, güney Boiotia'da, Sparta ve Atina gibi önemli şehirleri de içeren Plataia Savaşı'nda büyük Yunan ordusu karada Pers ordusuna meydan okumuş ve onları karada yenmişti.

Herodotos'a göre aynı günde, – bu bir rastlantıysa eğer çok hoş olmuştu; doğru olabilir de- Anadolu sahilinde Mykale'de bir deniz savaşı yapılır, burada da Yunan filosu Pers filosunu yok eder ve bu noktada Perslerin geri dönerek, kendilerini olabildiğince çok sayılarda öldürmeye çalışan Yunanlılardan kaçmak dışında bir seçeneği kalmaz.

Mykale'den sonra çok önemli bir olay daha olur ve bu da gelecekte dünyanın o kısmında olacakları işaretler. Samos Adası'nda bir konferans yapılmıştı. Samos sahile yakın İonia adaları arasında belki de en önemlisidir, savaş içinde olan Yunan konseyinin dikkatine ada milletleri olan Khios, Lesbos ve Samos'u bir araya getirmiştir, bu üçlü Anadolu sahillerine yakın olan adalar arasında en önemli olanlardır. Hepsi Perslere karşı başkaldırmak için o bölgede bulunan Yunan kuvvetlerinin bulunmasından faydalanmışlardı ve şimdi de 481'de Pers istilasına karşı kurulan Yunan birliğine kabul edilmek istemekteydiler. Yunanlılar kendilerini *Helennes*, Yunanlı olarak bu Birliğe katılmaya uygun görmekteydiler, çünkü Yunan Birliği Perslere karşı o savaşta dövüşmek için kurulmuştur, diye düşünmek aslında yerinde olur.

Bu basit bir şeymiş gibi görünebilir. Neden Yunan Birliğine katılmak isteyen bu kuvvetli ve önemli üç Yunan devletini kabul etmiyorlardı? Anlamamız gereken bir şey de, -yoksa durumu hiç anlayamayacağız-, Pers Savaşlarının bitmiş olduğudur. Persler kaçmıştır ve geri dönüp Yunan başarısına çok uzun süre meydan okuyamayacaklardır, ama Yunanlılar bunu bilmemektedirler. Pers İmparatorluğu hala güçlüydü; hala çok geniş topraklara sahip, zengin ve kuvvetli bir imparatorluktu. Yunanlıların Perslerin geri dönmeyeceklerine inanmaları için hiç bir neden yoktur, eğer bunu kavrayamazsak bundan sonra yaptıkları hiçbir şey anlamlı gelmeyecektir.

Khios, Samos ve Lesbos, eğer Persler geri gelip onları tekrar Pers İmparatorluğu topraklarına katmak isterse, Yunan Birliği tarafından konmak istemekteydi. Bir konferans yapılmıştır, ama amaçlarda bir aynı değildir. Yunanlılar onların Birliğe kabul edip edilemeyeceğini tartıştıklarında Spartalılar "hayır" demiştir. Nedenler o kadar da şaşırtıcı değildir. Spartalılar yakın gelecekte Perslerin tekrar gelip Peloponessos ve Sparta'nın oradaki hakimiyeti için tehlike yaratmayacaklarından emindirler. Spartalılar da bildiğimiz kadarıyla evlerinden fazla uzaklaşmayı pek sevmezler. Denizleri geçip uzaklarda savaşa gitmek ve ordularını devamlı olarak uzaklarda tutmak istememektedirler. Geleneklerindeki her şey, ordularının kendi topraklarına geri getirip, bu işlere son vermelerini söyler. Dolayısıyla bu adalıları Birliklerine kabul ederek onları koruma sorumluluğunu, üstlenmek, gerektiğinde gidip onların özgürlüğü için savaşmak istemezler.

Ama Atinalılar da tam tersi bir görüştedir; bu devletleri Birliklerine almak yanlısıydı. Atinalıların farklı düşünüşüne şaşırmamak gerek, onların durumu Spartalılarınkinden çok farklıdır. Onlar deniz kenarında idiler, deniz üstünde olamaya alışıktılar. Ayrıca, daha önce de gördüğümüz ve söylediğimiz gibi önemli ticaret yolu, iletişim ve taşımacılık ağı geliştirmişlerdir. Kendilerini besleyebilmek için denizlere açılıp, deniz özgürlüklerini koruyabilmeleri gerekmektedir. Bu da demekti ki, Perslerin Ege Denizinden

Hellespontos'tan, tüm boğazlardan ve Karadeniz'e ulaşım sağlayan geçitlerden uzaklaştırmak lazımdır. Sırf bu nedenlerden, Atinalıların adalıların isteklerini ciddiye almaları gerekmektedir. Tabii bir de hatırlarsınız, adalıların bazılarının, özellikle Samos, İonialı idi, bunlar Atinalıların akrabaları idi. Atinalılara İonialıların liderleri gözüyle bakmaktaydı. İşte aralarında bir de bu tip duygusal bağlar bulunmaktaydı.

En önemlisi, Atinalıların ilk başta Perslerin Ege Denizinden uzak tutulmaları gerektiğini anladıklarını anlamamız gerekir. Bir de Atinalılar, 499'daki isyandan beri Anadolu Yunanlılarının Pers boyunduruğundan kurtarmayı istemektedir. Atinalılar tartışmayı kazanan taraf oldu; bu üç ada Yunan Birliğine kabulü gerçekleşti, bu da demekti ki, Yunanlılar artık olası Pers saldırılarına karşı bunları korumakla görevliydi.

Bu kararlar gereği Sparta filosunun lideri, Kral Leotykhidas evine döner ve beraberinde Spartalıları ve kanımca Peloponessosluları da götürür. Atina filosunun lideri, Ksanthippos geride kalarak Perslerle savaşa devam eder. Size onun hakkında küçük de olsa bir ipucu vereyim. Ksanthippos'un bir oğlu olacaktır, – pardon oğlu 479'de doğmuştur ve adı da Perikles'tir, daha sonraları onun hakkında çok konuşacağız. Persler kaçar ama kaçtıkları yol boyunca Avrupa'da hala birkaç şehir veya kasaba onların kontrolü altında kalmıştır. Bunların arasında en önemlisi Sestos'tur, burası Dardanel'in Avrupa yakasındadır, dolayısıyla Ksanthippos bu şehri Atinalılar ve filosuyla ve orada kalan diğer Yunan gemi ile kuşatır. Kısa bir sürede şehri çevirip almayı başarır ve burayı Perslerden arındırır.

Savaşın sonucu, tabii ki, ilk olarak Yunan'a özgürlüğünü geri almış ve meşrulaştırmıştır. Yunanlılar hayatlarını alıştıkları, bildikleri gibi yaşamaya devam edecektir. Yunan yaşamına etkisi çok büyük olacak başka bir olay daha gerçekleşir. Anımsarsanız, Pers istilasından önce, ama çok uzun zaman önce değil, tahminimce 482 yılında, Attika'nın güneyindeki gümüş ocaklarında umulmadık bir şekilde bir gümüş damarına rastlanmıştı. Bu normalin çok üstünde zenginlikte bir gümüş damarıydı, o kadardı ki Atina'daki mecliste ne yapılması gerektiği tartışma konusu olmuştu. "Bu kadar çok gümüşle ne yapabiliriz?" Buna bakarak Yunanlıların kendi *polis*leri hakkındaki düşüncelerini çok güzel anlayabiliriz. İlk fikir, hepsi arasında en tutulanı idi: "Tüm gümüşü çıkaralım ve Atinalılar arasında eşit olarak bölelim" şeklindeydi. *Polis*i büyük bir borsa şirketi gibi görüyorlardı, bir kazanç söz konusu olduğunda yatırımcılar arasında eşit olarak bölünüp dağıtılabilinirdi.

Ama Themistokles farklı düşünmekteydi. Themistokles, – açıkça görürüz –, devamlı Pers tehlikesini ve her an Perslere karşı savaşa hazır olunmanın öneminin farkında idi. Kanımca tüm diğer Yunanlılardan evvel deniz güçlerinin bu tür bir operasyonlarda ne denli önemli olacağının da farkındaydı. Bundan dolayı, gümüş damarının Atina filosu için yeni gemi yapımına yatırılması gerektiğini söyler ve sonra da 200 yeni *trireme* yaptırır, – *trireme* antik Yunan savaş gemisidir. Bunlar Persleri önce Salamis'de sonra da Mykale'de yenen filonun özünü oluşturur. Spartalılar Perslere karşı denizden ve karadan savaş komutunu aldıklarında, ne deniz becerisine ne de deneyime sahipti, ama Atinalılar

onlardan çok daha ilerideydi. Deniz savaşlarında filonun en büyük ve en etkili kısmı Atinalılara aitti. Doğallıkla Salamis Savaşı Atina sularında olmuştu ve Themistokles'in zeki taktikleri zafer kazanma yolunu açmıştı. Önce Yunanlıları savaşa teşvik etmiş sonra da Salamis'de zafer kazandırmıştı.

Bütün bunların içindeki en önemli nokta, Pers istilası sonucunda Yunan dünyasında yaşanan köklü değişim, Yunan dünyasındaki yenilik, olağanüstü becerikli bir deniz gücü olduğunu kanıtlanmış olan büyük Atina filosudur. Bu yeni gücün, deniz gücünün, Yunan işlerinde etkili olması da yeni bir kavramdır. Bu demek değildir ki, daha önce deniz filoları olan ve deniz savaşları yapan devlet yoktu. Ama Atinalılar filolarını inşa edip elde ettikleri başarılarından sonra düzey değişmiştir.

Savaşın bir başka sonucu da Yunanlıların kazandığı güven olmuştur. Bunun önceden ne denli kötü olduğunu size anlatamam. Büyük Kral cidden karar verip 100 veya 200 000 kişilik bir ordu gönderse, – kimse bunun kaç kişi olduğunu bilmiyordu, ama genellikle Herodotos'un verdiği sayıların biraz abartılı olduğunu herkes kabul eder –, ama çok büyük bir ordu ve çok büyük de bir filosu vardı ve her ikisinde de Yunanlılarınkini sayıca aşmaktaydı, – herkes Perslerin kolaylıkla savaş kazanabileceğini düşünmekteydi. Dolayısıyla yenmiş olmak çok önemli idi ve Yunanlıların genel olarak kendilerini herkesten üstün gören önyargıları Pers Savaşlarındaki eylemleri ile böylece üstün çıkmıştı. Tabii en çok da Atinalılar kendilerini bu savaşta merkezi rol onlar şekilde görmekte idi.

Yunanlıların hepsinin kalplerinde ve akıllarında devamlı olarak bulunan bu yenilikler önemsiz görülmemeli. Unutulmaması gereken, Yunanlıların dikkate değer bir şan ve şerefleri vardı ki, bundan gurur duymaktaydılar ve bence bu yolda devam etmek için büyük arzu duyuyorlardı. Son olarak, bir başka noktaya daha değinmek istiyorum, bu gerçekten ilk büyük tam anlamıyla *panhelenik* denilebilecek bir etkinlikti. Yunanlılar, Helen olmayan diğer kişilerin karşısında Helen olarak adlandırılabilecek bir şeyin bulunduğunun giderek farkına varmaya başladılar. Olasılıkla, dini festivallerde yapılan büyük atletik yarışmalar sırasında bu duygu tam şeklini aldı. Yarışanlar temelde Yunanlı olsalar da, – aslında hepsi tamamen Yunanlı idi. Bu da *panhelenizm*i beslemekte idi, ama Persleri o savaşta yenmek için 31 devletin bir araya gelmesi kadar hiç bir şey *panhelenizm*e yardımcı olmadı.

Ufukta artık *panhelenizm* vardı. Yunanlıların, yerellikten ve *polis* sevgisinden vazgeçip tek bir halk haline geldiklerini söylemek istemedim; hiçbir şey gerçekten bundan bu kadar uzak olamaz, fakat özgürlük ve *polis*lerine olan sevginin yanı sıra, *panhelenizm*in iyi bir şey olduğu fikri oluşmuştu. Kulağa hoş gelmekteydi. Bildik gelen bir tarafı vardı. Birinci Dünya Savaşından hemen sonra ben daha doğmamıştım henüz, ama hakkında okudukça, kazananlarla bunlar arasında bir benzerlik olduğunu fark ettim ve hep birlikte daha öncede hiç olmadığı kadar uluslararası bir barış için çalışabilecekleri ortaya çıkmıştı. Daha da kuvvetli olarak, kanımca İkinci Dünya Savaşından sonra bu düşünce çok daha kuvvetli kökler saldı. İnsanların, hiç olmazsa bir kısım insanların, yarı dinsel bir duygu

olarak dar milli çıkarlar gütmekten uzak durma arzusu milletlerarası ilişkilerde nasıl davranılacağını belirledi.

Her şey sanki her şeyi kontrol eden bir dünya hükümeti varmış gibi yürütülmekteydi, ama bunun doğru olmadığını herkes biliyor olsa da, bu gerçekle yüzleşmek kötü olarak görülmekteydi. Yunanlıların akıllarında, tam bu kadar olmasa da, yine buna benzer ve gerçekdışı bir şeyler vardı. Bundan sonraki yüzyılda birçok farklı düşünür ve konuşmacı, "Eğer bir şey *panhelen* ise, o iyidir" tartışmasını ortaya atacaktı. Bu artık bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Hiçbir devlet, biz de dahil olarak, egemenliğinden veya özgürlüğünden veya otonomisinden vazgeçmez. Bu sadece bir düşüncedir.

2.Bölüm: Atina-Sparta ittifakı ve Panhellenizm

Savaşın bir başka sonucu da Yunan dünyasındaki bölünmedir; kısmen de olsa, bunun neden Atina'nın savaşa büyük bir güç olarak katılarak zaferin kazanılmasında lider rollerden birini oynamasıdır. Spartalılar da bir rol oynamıştır; resmi lider Spartalılardı ve Plataia Savaşı'nın komutanı kendi vekilleri ve deniz filosunun kumandanı da kendi generalleriydi, ama Atina da önem kazanmıştı; o kadar önem kazanmış, başarılı olmuştu ki, bu bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Demek istediğim, Sparta Yunanlıların gerçekten lideri miydi? Gelecek ne göstermekteydi? Gelecekte Sparta Yunalılar arasında liderliğini koruyabilecek durumda mıydı, yoksa Atinalılar onlara meydan mı okuyacaklardı?

Hemen sonra anlaşıldı ki, Atinalılar onlara meydan okuyacaktı ve belki bundan sonraki 50 yıl boyunca bu Atina ve Sparta arasındaki çekişme uluslararası ilişkilerin ana teması olacaktı. Bence bunun çoğu "soğuk savaş" olarak nitelendirilebilinir, çünkü iki devlet arasında, 479 ve 460 arasında, hatta sonralarında da hiç çarpışma olmamıştı. Hatta 457 tarihine kadar karşı karşıya gelmemişlerdi, savaş bittiğinde yine bir barış dönemi yaşanmış ve bundan sonra büyük Peloponessos Savaşları başlamıştı. Ancak bundan sonraki yüzyılın üçte biri bu savaşla geçecekti. Bu ileride gerçekleşecek. Ama açık olan şey, yeni bir düzen kurumuş olduğudur, güçler sistemindeki değişikliği kaldırabilecek yeni bir düzen. Savaştan önce sadece bir tane büyük güç vardı; ama sonrasında bu sayı açıkça ikiye çıkmıştı.

Bir de Yunanlılar savaşın ortaya çıkarttığı bazı sorulara yanıt bulmak zorundaydılar. Bunlardan birisi, eğer Yunanlıların bir lideri olacaksa kimin olacağı idi. Ama bunun ötesinde bir de savaş sırasında Pers tarafına katılmış olan Yunan devletleri vardı. Yunanlılar bunları *Medizer* olarak adlandırıyordu. *Medizer*lere ne yapmak gerekmekteydi? Eminim bir uç noktadan öbürüne bol bol fikir üretilmekteydi, bunlar "şehirlerin yerle bir edilmesi"nden, öbür uç noktadan olan, "olanları unutun" arasında değişmekteydi. Ortada fikirler vardı. Karar verilmesi gereken sorun ortaya çıkmıştı.

Bundan başka bir soru daha vardı: "Gelecekte neler olacak?" Persler bir takım politikalar gerektirecek tehlike olarak bir kez daha karşılarına çıkacak mıydı, yoksa

Perslerden gelecek tehlike sona mı ermişti; bu da herkesin normal hayatlarına yeni stratejiler gerekmeden devam etmeleri anlamına mı gelmekteydi? Anlattığım nedenlerden dolayı Spartalılar ve Peloponessoslular tehlikelerin sona erdiği düşüncesindeydiler. Atinalılar, adalılar ve İonialılar, yani Anadolulu Yunanlılar, bunun sona ermediğini, Perslerden gelecek tehlikenin hala var olduğunu, savaşın da bitmemiş olduğunu savunmaktaydı, savaşa hazır olmaları gerekmekteydi.

Şimdi sizlere Perslerle uğraşmanın yeni yöntemini sizlere anlatmaya çalışacağım. Bunun için sizleri 481'e geri götürmem gerekiyor; 481'de Kserkses Pers İmparatorluğundan Yunanlılara karşı düzenlenen seferle yürümeye başlamıştır. Yunanlılar neler olduğunun farkındadır ve hatırlarsanız, Korinthos'da 481'de 31 şehir bir araya geldiğinde Perslere karşı birlikte savaşacaklarına dair ant içilmişti. Resmi anlamda başlarına *hegemon* olarak Sparta'yı atamışlardı; bu demekti ki, karada Spartalılar kumandandı ve savaş başladığında karada ve denizde kumandan onlar olacaktı. Ama, tabii, neler yapılacağı konusunda kararlar, nerelere savaşa gidileceği, ne zaman savaşılacağı bütün savaşa katılan Yunanlıların kurduğu meclisin verdiği kararla kesinleştirilmekteydi.

Spartalılar bu noktada kendi istekleri için baskı yapmaya çalışmıyorlardı. Dolayısıyla Birlik gerçekten eşit haklara sahip üyelerin birliği gibi iş görüyordu, ama tabii tüm devletler eşit güce sahip değildi ve Spartalıların etkisine açıklardı; ama Atinalıların da etkisi fazlaydı, çünkü filoları çok büyüktü. Pers karşıtı kurulmuş Yunan Birliği işte böyle işlemekteydi. Spartalılar *hegemon* olsalar da bunu Peloponessos Birliğiyle karıştırmıyorlardı. O farklı bir şeydi. Size bu birliği anlatmıştım, dolayısıyla ilişkinin ne denli farklı olduğunu biliyorsunuz ve tabii üyelik de farklı idi. Yunan Birliği Peloponessoslu olmayanları da içermekteydi ve daha önce bunlar Spartalılarla ittifak halinde de değillerdi; Sparta'nın Peloponessos'daki geleneksel müttefiklerini de içermekteydi.

Hepsi ortak bir ant içmek durumundaydı; ortak özgürlük ve Anadolu'daki adalarda bulunan tüm Yunanlıları özgür kılmak için Yunanlılar artık beraber savaşacaklardı. Biliyoruz ki bu aslında devamlılığı olan bir birlikti, çünkü 461 gibi geç bir tarihte bile, tahminen, Sparta kontrolü altındaki Atinalılar arasında anlaşmazlıklar bulunmaktaydı, hatta Atinalılar Sparta egemenliği altındaki ittifaktan çekilmişlerdi bile. Bu da o zamana değin kendilerini Yunan Birliğinin bir parçası olarak gördüklerine işaret ediyordu. 481'de o zamanki anlaşmazlıklarını bir kenara bırakıp aynı dost ve düşmanları paylaşma kararı almışlardı, bu da aynı dışişleri siyasetini paylaşma kararı aldıklarının göstergesiydi. Ama bu demek değildi ki Spartalılar *hegemon* oldukları için tüm siyasete karar verecek kişiler de kendileriydi. Politika, birliğin kendi toplantılarında saptanıyordu.

Bu tipik bir Yunan ittifakıydı. Yunanca buna *symmakhia* denmekteydi; bu hem saldırı, hem de savunma ittifakıdır. "Size saldırı yapıldığında sizin yanınızda savaşacağım, ama siz birisine karşı savaş açarsanız, yine sizinle müttefik durumdayız;" işte *symmakhia* böyle bir kavramdı. Bildiğimiz kadarıyla, Yunanlıların o zamana kadar tek bildikleri uluslararası ittifak böyleydi: Saldırı ve savunma. Para hakkında bir şey söylenmemişti;

birliğin harcamaları için bir madde yoktu. Bu herhalde demekti ki tüm devletler ortak amaç için çalıştıklarında herkes kendi harcamalarını üstleniyordu. Düzenli aralıklarla toplantı yapılması için bir madde yoktu. Toplantılar da ancak gerek görüldüğünde yapılıyordu. Tabii, her şey herkesin ortak kararıyla gerçekleşiyordu. Demek istediğim, oy birliliğine gerek yoktu, ama işlerin yürümesi için genel bir anlaşma gerekmekteydi. Bu yeni bir olguydu. Tam bir yenilikti ve tabii bir de, *panhellenizm*in çıkışı hakkında bir dakika önce söylediklerime tam uymaktaydı. Bu da belki de Troia Savaşı'ndan sonraki ilk *panhellenik* seferdi.

3.Bölüm : Bağımsız Oyuncu olarak Atina

Biliyorsunuz, adaları koruma amacıyla orada devamlı bir kuvvet tutmak kararı alınması gerektiğinde Spartalılar geri çekilmişlerdi. Hiç bir şey resmi değildi, düzenlemelerde bir şey değişmemişti, sadece evlerine geri dönmüşlerdi. Bundan sonra Atinalıların daha farklı bir politika izlediklerini göreceksiniz, – bu eninde sonunda tüm Yunanlılar tarafından kabullenecekti, bir Atinalıların öne çıkıp kendi istediklerini yaptırabilme konumuna gelmelerini sağlayacaktı. Atinalıların yapmak istedikleri arasında şu vardı, hatırlatayım size, – Persler Attika'ya girip korkunç zarar vermişti, Atina *polis*ini ve Atina şehrini mahvetmişti. *Akropolis*e çıkıp burada bulunan tapınakları yerle bir etmişlerdi; bu da Atinalıların açısından korkunç bir haramdı ve tekrarlanmaması için ellerinden geleni yapmak istiyorlardı.

*Akropolis*in etrafına eskisinden daha sağlam duvarlar inşa etmeye karar vermişlerdi; şehir duvarlarını eskisinden daha kuvvetli hale getireceklerdi. Ama o zaman da, Atinalıların inşa ettikleri şehir duvarı, bazı Yunan devletlerini rahatsız etmiş ve Spartalılar da bazı Yunan müttefiklerinden bu konuda şikâyet almışlardı; bu şikâyetler Atinalıların yaptıklarının ne denli kötü bir fikir olduğu yolundaydı. Tahminimce şikâyet eden şehirler, Thebai, Megara ve herhalde Korinthos olmalıdır; Thebai ve Megara, Attika'da sınır komşusudur ve Atina'nın eski düşmanlarıdır. Atinalılar ve Korinthoslular yan yana olsalar da, tam bir sınır paylaşmazlar, ama burası eminim Atina'nın bu denli kuvvetli bir deniz gücü edinmeleri ve büyük bir ticari güç olmaları konusunda büyük rahatsızlık duymaktaydılar.

Korinthos o zamana dek en büyük deniz güçlerinden birine sahipti ve çok uzun süre önemli bir ticari güç halindeydi. Arkeolojik kanıtlar, 6. yüzyıl kadar erken bir tarihte dahi Atina ve Korinthos arasında rekabetin oluşmaya başladığı yolundadır. Atinalılardan şikayetçi devletler, onların kendilerini koruyabilecekleri bir duvar sistemi kurmalarından rahatsızlık duyarak, onların daha güven kazanarak, daha saldırgan olmalarından ve komşuları için tehlike oluşturmalarından çekinmekteydiler. Özellikle denizdeki savaşta, Atinalıların şaşılacak derecede gözlerinin kara olması eski düşmanlarını ve komşularını rahatsız etmişti.

Spartalılar bunu duymuş ve arkadaşlarının yakınmalarını da yeteri kadar dinlemişlerdi;

Themistokles de, – size açıklamalıyım, ama eminim ki biliyorsunuzdur –, savaştan tam bir kahraman olarak çıkmıştır. Birçok iyi şey başarmıştır; Atina donanması onun eseri idi, Salamis'de savaşma kararı ona aitti ve insanlar Salamis'deki zaferin onun eseri olduğuna inanıyorlardı. Plutarkhos savaştan hemen sonra yapılan Olimpik yarışmalar hakkında güzel hikayeler anlatır, der ki, "İnsanlar yarışları seyrederken Themistokles gelmiş, herkes yarışmaları seyretmeyi bırakıp Themistokles'i seyretmeye başlamış, çünkü yarattığı hayranlık ve merak o kadar fazladır ki." Bunu anlatmak için iyi bir benzerlik bulmaya çalıştım, ama bulamam. Eğer Roosevelt, Churchill ve Stalin'i bir arada düşünebilirseniz ve hepsini İkinci Dünya Savaşından sonra tek bir insan haline getirebilirseniz, belki elinizde Themistokles niteliğinde bir adam olmuş olur.

Themistokles Sparta'ya gittiğinde en büyük kahraman o idi, çünkü Atina'nın duvarlarını olabildiğince çabuk inşa etmiştir. Denizde Atina'nın deniz donanması öncü durumdadır ve Atina'nın uluslararası ilişkilerinde ön planda olmasından o sorumludur. Thukydides'in söz ettiği ufak bir oyun vardır. Der ki, "Themistokles Sparta'ya gidecekmiş, ama Spartalıların da bazı kişileri Atina'ya yollamışlar. Atinalılardan kendisi dönene kadar o Spartalıları Atina'da tutmalarını ister. Bir de der ki, "Duvarlar korumaya yetecek kadar yükseldiğinde bana haber verin." Sonra da Spartalılarla konuşmaya gider; Spartalılar ona, "Sizin orada duvar inşa ettiğinizi duyduk" der. "Tabii biliyoruz, bu sizi ilgilendirir, ama bu iyi bir fikir değil, çünkü eğer Persler bir kez daha buralara gelirse, sizin duvarlarla çevrili şehrinizi bize karşı üs olarak kullanacaklardır". Eğer düşünüş tarzını anlayabilirseniz benden daha akıllısınız demektir, ama anlatılan hikaye budur.

Themistokles de der ki, "Bu saçmalığı nereden duydunuz; biz duvar mı yapıyormuşuz? Bu ne saçmalık; unutun tamamen bunu." Özür dilerim. Size hikayeyi tam doğru olarak anlatamadım. Der ki, "Benim sözüme güvenmeyin, Atina'ya bir elçi gönderin ve kendiniz bakın." Arkadaşlarına, "O insanları ben gelene kadar tutun" sözünü o zaman söylemişti. Bir gün Themistokles'e Atina'dan bir haber gelir, "Tamam şimdi duvarlar korunabilir niteliğe ulaştı" Themistokles de Spartalılara, "Hani hakkında yakındığınız duvarlar vardı ya, haklısınız, onlar gerçekten var ve onlar kendimizi başkalarına karşı savunacak niteliğe ulaştı, bu durumda ne yapacaksınız?"

Sonra da bir konuşma yapar, aslında bu bir nevi bildiridir. Spartalılar ile bağımsızlıktan çok eşitlik açıklamasıdır. Mesajı, "Biz sizden emir almayız; tavsiyelerinizi kendinize saklayın, biz kendimize bakabiliriz, siz de kendinize bakın. Bizden üstün değilsiniz. Biz eşitiz" şeklindedir. Bundan sonra da Themistokles Sparta'da eskisi kadar çok popüler olmaz. Hatta yaşamının geri kalanında Spartalılar ona zarar vermek isteyip, onu sahneden atmaya çalışacaktır, ama o yine de istediğine ulaşmıştır. Atinalılar da duvarla çevirmiş bir şehre sahiptir ve Yunan Birliğinde Spartalılarla aralarındaki resmi ve teknik ilişki ne olursa olsun, kendilerinin özgür lduğunu ve kendileri uygun gördükleri şekilde davranacaklarını ilan etmişlerdir.

4. Bölüm : Sparta'daki Kızgınlık

Thukydides, "Spartalılar bunu kabul eder, fakat gizliden gizliye hınç duymaya başlar" der. Bence bu olay, sonradan Sparta'da dikkatimizi çekecek olayların ilk ipuçlarından birisidir. Spartalılar arasında da bir ayrım vardır ve en azından bu kadarı doğru. Eminim aslında durum bildiğimizden daha karmaşıktır, ama en basitinden, Spartalılar arasında Peloponessos'a geri dönmekten memnun olup Ege Denizi ve ötesi bir tarafa, Peloponessos dışındaki dünya ile uzaktan yakından uğraşmak istemeyenler bulunmaktaydı; amaçları geleneksel yaşamlarına geri dönmekti, bunlar barışçı, biraz da tutucu olan kısımdan insanlardı. Ama savaşta kazanılan zafere bağlı olarak, Sparta'nın gücünü ve etkisini çok daha geniş olarak yaymak isteyenler de vardı, en azından bunlar ana karadaki Yunanlıları da ele geçirmek, hatta bir çoğu da kesinlikle güçlerini her yerde hissettirmek istemekteydi, deniz ötesinde dahi. Ama bu ikinci grup, tartışmayı kazanamayacak olan gruptu.

İçten içe hınç besliyor olmalıydılar, çünkü Spartalıların resmi kararı Atina'nın durumunu kabullenmekti ve birazdan göreceğiz ki, olaylar da onları buna yönlendirmekteydi. Plataia'daki Spartalı güçlerin komutanı, hemen savaştan sonra önde gelen lider olarak sivrilen, kral naibi Pausanias'dı. Sparta'nın iki kralından birisiydi. Ege Denizine açılmış olan da oydu, – hatırlarsanız bundan önceki kral ve kumandan emekliye ayrılmıştı, ama şimdi Pausanias filosunu alıp oraya dek uzanıp Yunanlıları, – ilk önce, Perslere karşı etkin olmalarına çalışacaktı. Özellikle Hellespontos'ta ve genellikle boğazlarda biraz savaştı. Byzantium bu bölgede çok önemli bir şehirdi, daha sonra Constantinopolis olacak ve daha da sonra İstanbul, o zaman daha deniz ötesinde küçücük bir şehirdi. Ama boğazı kontrol ediyordu, Persleri yendi, ama kendine Yunanlılar arasında düşman da edindi.

Bunun nedenlerinden bir kısmı, Pausanias'ın sanki Yunanlıların Spartalıların altında, yani daha aşağılıklarmış gibi davranmasıydı. Genelde bu Spartalılar için sıradan bir sorundu aslında; Sparta'dan çıkıp Yunanlıları komuta ettiklerinde onlara hep bu şekilde davranmaktaydılar, – tabii bunun değişik dereceleri de vardı. Pausanias herkes için özellikle rahatsız edici olmalıydı, onun gösterdiği bu davranış şekli Yunan müttefikleri tarafından şikayet konusu olmuştu. Ayrıca, kendisi Perslerdeki büyük zenginlik ve lükse kapılmıştı. Çoğu Yunanlı, en azından kuramsal olarak, Perslerin ahlaki anlayışını veya ahlak anlayışlarının olmayışını kendi perspektiflerinden bakıldığında itici bulmaktaydı. Ama ilk başta, Persler çok zengindiler, ama Yunanlılar değildi. Zenginliklerini de aslen Yunan kavramlarına uymayan ve hoş olmayan çeşitli amaçlar için kullanmaktaydılar.

Pausanias aldandı ve bir Pers satrapıymış gibi davranmaya başladı. Size anlattığım bütün bu olanlar, Yunanlı arkadaşlarını çok rahatsız etti ve suç duyurusunda bulunmalarına neden oldu. Zulüm yapmakla ve hainlikle suçlandı. Söylentilere göre Pers lideri ve satraplarıyla ortak amaçların dışında bir anlaşmaya girmişti. Bu yeterli nitelikte rahatsızlık yarattığı için, geri çağrılıp mahkemeye çıkartılmıştı. Suçsuz bulundu. Ama yine de bir daha kumandan olarak yollanmayacaktı; kenara çekilmişti. Hakkında daha sonra, daha da fazla suç duyurusu yapılacaktı ve sonunda idam edilecekti.

Tamam ama, önemli olan nokta, Spartalıların kumandanı diğer Yunanlıların da gözünden düşmüş olarak geri çekmeleridir. Yerine başkası gelecekti. Dorkis adında bir adamdı bu. Müttefikler onu kabullenmeyecekti ve "Hayır, biz bu aralar Spartalı kumandan istemiyoruz" diyerek ve onu geri yollayacaklardı. Bu çok önemli bir adım olacaktı. Ege Denizinin ve sınırlarındaki insanlarından oluşan müttefikler, ilk önce Atina'nın, daha sonra da Atina İmparatorluğunun etkileşim alanında bulunmaktaydı, bunlar Sparta yönetimi istemiyorlardı. Bunun nedeni bence, – bunun aslında birden fazla nedeni vardı.

Bunlardan birisini Pausanias'ın davranışının Spartalıların gözünde itibarının düşmesi oluşturuyordu. Diğer neden de bence şudur. Bakın, Spartalıların bu tür şeyleri istemediğine dair ne kadar delile ihtiyacımız var? Hatırlarsanız, üç adanın 479'da Birliğe kabulü reddedilmişti. Bir başka neden de, asıl bizi ilgilendiren konu olan deniz savaşlarını gerçekten kazanan kişiler, yani Atinalıların buna devam etmeye hazır olmalarından kaynaklanıyordu. Bence Dorkis'i evine gönderen müttefiklerin aklında da olan buydu ve, "Lütfen, yeter" dediler ve böylece Spartalılar da Dorkis'in yerine yenisi birisini göndermedi.

Bir başka değişle, Perslere karşı yapılacak bir sefere katılmayacaklarını kabullenmişlerdi, Persler hem Avrupa'dan hem de Ege Denizinden atıldıkları için Yunanlıların Perslere karşı gelecekte düzenleyecekleri seferler kesinlikle Asya'da olacaktı. Thukydides Spartalıların kararı hakkında böyle der. Pers Savaşlarından artık kurtulmak istiyorlardı ve Atinalıların lider konumuna gelecek kadar becerikli olduklarını düşünüyorlardı ve o zamanlar Spartalılarla dost idiler. "Neden olmasın ki?" dediler. "Biz bu savaşı istemiyoruz; bunlar bizim umurumuzda değil ve her şey yoluna girecek, çünkü Atinalılar bunu becerecektir, onlar bizim arkadaşımız."

Ama eminim ki Spartalıların aklındakilerin tümü bu değildi; bu sadece tartışmayı kazanan ve daha tutucu olan grubun fikriydi, bunlar barış grubuydu, Peloponessos'da kalalım diyen gruptu, – hala daha ağır basan grup buydu ve tahminimce, Pausanias'ın davranışlarının Spartalılar için yarattığı utanç ve Sparta'nın bir yeni kişiyi tayininin diğer Yunanlılar tarafında reddedilmesi, bunların konumunu daha da güçlendirmişti. "Neden kendimizi zorlayalım? Popülaritesimizi yok ediyoruz. Eskiden Yunanlılar tehlike altına girdiklerinde bize gelerek, onlar adına savaşmamızı, onları korumamızı isterlerdi, şimdi liderliğimizi reddediyorlar. Bunun nedeni, bizim oralarda olmamamız gerek. Bu bize uygun bir sefer değil." Ortaya konulan tartışmaları tahmin etmek o kadar da zor değil.

Bu, Perslere karşı devamlı bir savaş durumunun artık yok olduğu anlamına mı geliyordu? Kesinlikle hayır, müttefikler bunu söylemek istemiyorlardı. Atina'ya doğru dönerek, gelecekteki savaşta liderliği ele almalarını istiyorlardı. Herodotos şöyle diyen bir satırı vardır, "Pausanias'ın *hybris*ini Atinalılar, Yunanlıların liderliğini ele alabilmek için bahane olarak sunmuşlardır." Bu söz Atinalıların planladıkları tam bu idi, bunu gerçekten çok isteyip, gerçekleştirmek için çok uğraşmaktaydılar; kendi fikirleriydi ve girişim onlarda idi. Ama bence bu doğru değil. İzin verin bir adım geri atayım ve anlatayım; bunun

sadece bir kısmı doğru. Açık ve net olan, Atinalıların hazır olarak ve isteyerek kendilerinden istenileni yapmalarıdır; ama kendi güç ve etkilerini kullanarak veya ellerinden başka şey gelmediğinde hileyle müttefiklerin kararlarını etkilemiş oldukları, bence yanlış.

5. Bölüm : Delos Birliğininin Oluşumunu Anlamak

Şimdi sizin belki de bir süre sonra sıkılacağınız bir şey yapacağım; kendimce açıklayıcı bulduğum bir benzetme yapacağım. Bu analoji, İkinci Dünya Savaşından sonra NATO'nun kurulması ile Pers Savaşları'ndan sonra Atina İmparatorluğuna dönüşen Delos Birliği'nin kuruluşu arasında yapılabilinir. Delos Birliği gibi, zannedersem Norveçli ya da İsveçli bir bilim insanı, NATO'yla sonuçlanan süreci de, "davetle egemenlik kurulması" olarak nitelendirmişti. Yani, 1945, 1946, 1947, 1948 ve 1949'daki duruma bakarsanız, daha sonra NATO'nun parçası olacak Avrupa devletleri Amerikalıların Birinci Dünya Savaşından sonra yaptıklarını tekrarlayıp, Kuzey Amerika'ya çekilerek, Avrupa askeri politikası ile hiç ilgilenmeyeceklerinden çok korkuyorlardı. İkinci Dünya Savaşı Avrupa Devletlerini çok kötü durumda bırakmıştı ve Sovyetler Birliğinin işe el koyacağından korktukları için Amerika'nın öncülüğü ele almasını istiyorlardı.

Amerikalılar bunu yapmaktan mutlu olmuşlardı. Ama tüm Amerikalılar demek istemiyorum. Her zamanki gibi farklı düşünceleri olan ufak gruplar bulunmaktaydı. Amerikan Cumhurbaşkanı ve kabinesi Amerikalıları ikna etmek için çok uğraşacak ve genel olarak başarılı da olacaktı. Tartışmayı kazanan taraf, Amerika'nın çıkarları için ilk başta Avrupa'nın eski durumuna getirilmesinin, ikinci olarak da komünistlerin, yani Sovyetlerin Avrupa'yı ele geçirmelerine karşı durulmasının gerektiği düşüncesindeydi. Her iki taraf da, bence, olanlardan memnun kalacaktı, çünkü bu durum iki tarafın da çıkarına uymaktaydı.

Zannedersem Delos Birliği kurulduğunda tarih 478-477'ydi. Eğer Persler geri dönerse, Pers İmparatorluğu sınırları ve Anadolu sahillerindeki devletler risk altında olacaklardı. Atinalılar "Biz ilgilenmiyoruz, Perslerin yaptığı gibi evimize dönüyoruz" diyip geri dönecek olurlarsa, Perslere karşı direnecek zavallı Anadolulu Yunanlılar dışında başka Yunan gücü yoktu ve onların bu güce karşı gelmelerine olanak yoktu. Onlar için ölüm kalım savaşıydı, en azından özgürlük ya da kölelik anlamına gelmekteydi ve Atinalıları liderliğe ikna etmek zorundaydılar. Tartışmayı kazanan Atinalılar için ise Karadeniz'e ulaşmak, Anadolu Yunanlıları ile dostluk kurmak kaygısı ve korku, – Persler harekete geçerse neler yapacakları korkusu vardı. Bunların hepsi aynı sonuca işaret etmekte idi ve her iki taraf da bu yeni yolda ilerlemekten memnundu.

Bir tarafın diğer tarafa baskı yaptığını söylersek çok yanılmış oluruz. Hatta, Atinalılar, Plutarkhos'ın anlattıklarına göre, ikna edilmesi gereken taraf olmuştur. Plutarkhos, o zamanlar Anadolu sahillerinde Atina filosunun kumandanı olan Aristides hakkında bir hikaye anlatır. Başı çeken Samoslular Atinalılara, özellikle Aristides'e gelip, "Bizim liderimiz olur musunuz, ne olur?" derler. Aristides de, "Bunu kabul etmeden evvel, bize

olan bağınızı ve bizi kullanmak istemediğinizi kanıtlamanız gerek" der. Buraya Plutarkhos da olmayan bir satır ilave ediyorum: Spartalıları kalmaları yönünde ikna etmek için bizi kullanıp sonra da bir kenara fırlatıp atmayın. Bunun üzerine Samos deniz kuvvetleri komutanı, Uliades, gemisini alıp Pausanias'ın bayraklı gemisine doğru yelken açtı ve Pausanias hala oralarda iken gemiye çarptı.

Bu durumun sonucu Spartalılarla olası her türlü flörtün yok olması olmuştur. Atinalılar da liderlik konumunu kabullenirler ve bunu gerçekleştirecek bir planla harekete geçerler. 478-77 kışında ilgilenen Yunanlılar arasında Delos Adası'nda bir toplantı yapılır. Delos Ege Denizinin tam ortasında bir adadır ve söylemiş olduğum gibi Apollon ve Artemis'in doğduğu yerdir ve Apollon da özellikle İonialıları seven ve koruyan tanrıdır, dolayısıyla burası böyle bir toplantı için en doğal yerlerden birisidir ve herkes için uygundur, – toplantı esas olarak anayasa ile ilgilidir. Birliğin nasıl çalışacağını düzenleyen bir anayasa oluşturdular.

Birliğin amacı tüm üyelerin Perslere karşı savaşması idi; ilk önce Perslerin Yunanlılara yaptıklarının öcü alınmalıydı; ikinci olarak, Perslerden toplanan ganimetle Perslerin neden olduğu zarar karşılanmalıydı. Bu, öykünün ancak bir kısmıydı. Bence, bu birliğin öncelikli ama örtülü amacı, Yunanlıların Pers egemenliğinden kurtulup özgürlüklerinin kazanılıp korunmasıydı. Thukydides bundan söz etmemesi bazı bilim insanlarını, yanlış olarak, bunun öykünün bir parçası olmadığını düşünmelerine neden olmuştur. Ama bunu yapmazlarsa, geri kalanları nasıl gerçekleştireceklerdi? Bu devletler kesinlikle Persler tarafından ele geçirilme tehlikesi altındaydı, bundan dolayı da ilk adım özgürlüklerinin garanti altına alınması olmalı idi. Eminim ki akıllarında açık olarak bu vardı.

Tüm Yunan antlaşmalarında olduğu gibi, dost ve düşmanın herkes için aynı olacağında ve ortak bir dış politikada anlaştılar. Hatta biraz daha ileriye giderek, hepsi ant içti: Onların anlaşma imzalama şekli bu idi. Anlaşma imzalamaz, ant içerlerdir. Anlaşmanın kalıcılığının simgesi olarak denize büyük demir parçaları atarlardı. Yani bu demir parçaları su yüzüne çıkıp yüzmeye başlayana kadar anlaşma devam edecekti. Böyle bir şey olmayacağı biliniyordu. Aslında sürekli olağan bir anlaşmaydı, – bu dönemde Yunan anlaşmalarının aslında pek de sürekli olmadığını vurgulamak istiyorum. Örneğin Atinalılar ile Spartalılar 445'de 30 yıllık barış anlaşması yapar. 421'de 50 yıllık barış anlaşması daha yapar; bunlar olağandı. Ama bu farklıydı. Bu Yunan Birliği idi ve hep devam edecek bir anlaşmaydı.

Birliğin üyeliği, anlayabildiğimiz kadarıyla, – bu yüzde yüz doğru olmasa da, çok da yanlış değil –, her şeyden önce, tüm birliği bölgelere ayırmıştı. Bir tanesi Ege Denizi'ndeki adaları içeriyordu ve adalardan üye 20 şehrin olduğunu biliyoruz. İonia, yani Anadolu sahillerinden 36, Hellespontos'dan Karadeniz'a uzanan yolda 35 ve Anadolu'nun güney sahilindeki Karia'da 24 üye bulunmaktaydı. Ege Denizinin kuzey sahilindeki Yunan topraklarını içeren Trakya'dan 33 üye ile toplam sayı 148'e ulaşmaktaydı. Yani düşünürseniz, genel olarak baktığınızda neredeyse 150 şehir vardı. Çok şaşırtıcı bir

durum.

Peloponessos Birliği bu devletlerin sayısı açısından kesinlikle bu kadar değildi. Ama çok etkilenmeyin, bu yerlerin bazıları, hele adalar söz konusu ise, sadece ufacık yerleşimlerdi. Bu üyeliği kesinlikle isteyen bazı Ege ada devletleri, diğer tüm üyelere göre gerçekten çok küçüktü. Yine de, bazı çok önemli devletler de yer almaktaydı, daha önce bahsettiğim Samos, Khios ve Lesbos gibi. Diğerleri bu kadar büyük değillerdi; Anadolu tarafından olan eski, büyük ve önemli kentler, – mesela Miletos iyi bir örnek. Söz etmediğim bazı yerler daha var. Pelopenessos'dan hiç kimse yoktu. Bu Birlik hiç bir şekilde, anlamda Peloponessos Birliği ile bağlantılı değildi.

Birazdan yine analoji oyunumu oynayacağım, ama demek istediğim, – burada olanları kolayca kavrayabilmeniz için üç ayrı örgütü da ele alın; bunların ilki Yunan Birliği idi. 481'de Perslere karşı kurulmuştu ve hem Peloponessos'daki hem Peloponessoslu olmayan devletleri içeriyordu. Bunların en eskisi, aklınızda tutun, ilk söz etmem gereken Peloponessos Birliği idi. Yunan Birliği'nden de eskiydi, o da sadece, bizi ilgilendiren yönü ile, Peloponessos'daki devletleri içeriyordu. Doğal olarak bir iki istisna vardı ama hiç biri deniz aşırı değildi. Üçüncüsü de Delos Birliği olarak adlandırmamız gereken bu yeni kurulan birlikti. Yunanlılar buna daha eski Birliklerde olduğu gibi Yunan olarak gönderme yapsa da, biz diğer birliklerden kolayca ayırmak için Delos Birliği demeliyiz.

Tamam işte önerdiğim analoji bu. Perslere karşı kurulan Yunan Birliği'ni Birlemiş Milletler Organizasyonu olarak düşünebiliriz, çünkü her iki taraf devletlerinden oluşmuştu, bütün bu yerlere baktığımızda, eğer Peloponessos Birliği'ni daha alt kademede ve Delos Birliği'ni de daha yukarıda olarak düşünürsek, bir başka değişle bir tarafta NATO, diğer tarafta da Varşova Antlaşması, bu uygun bir analoji olacaktır. Bunların ikisi de Yunan Birliği'nde idiler. Birleşmiş Milletler Örgütü Tüzüğü'nün bölgesel ilişkilere izin vermesi NATO'da Varşova Antlaşması'nın da bölgesel ilişkileri doğurur. Bir resmiyet olmaksızın, bu Peloponessos Birliği'nin yok edilmesi anlamına gelememekteydi. Dolayısıyla, Delos Birliği'nde de farklı bölgesel antlaşmaların yapılmaması için bir sebep yoktu.

Pers Savaşları geçtikten sonra oluşan Yunanistan'daki uluslararası sisteminin yapısı işte böyle idi. Şimdi Delos Birliği hakkında biraz daha konuşalım; bilmeniz gereken daha çok şey var. Egemenlik içeren bir birlikti, aynen Peloponessos Birliği gibi. Seçilmiş bir liderleri vardı. Atina bu durumda birliğin seçilen *hegemon*u oluyordu, ama burada eskiye göre farklı bir şey vardı, yeni bir şeydi bu. Deniz gücü birliği olarak parasal yönden, *hoplit* vatandaşların yarattığı askeri güçten çok daha fazla paraya gerek duyuluyordu. Birlik parası, birlik hazinesi olması gerekiyordu. Bu sebepten dolayı aralarında *phoros* olarak adlandırdıkları bir para toplamışlardı. Basitçe, "katkı" anlamına gelmekteydi.

Zaman geçtikçe bu katkı ödeme yapmak istemeyenlere bir baskı olarak gelişecekti ve biz bugün bu durumu "haraç" kelimesiyle açıklıyoruz. Düşünelim bir dakika, sadece Birliğin

başlangıcı ve o zamanki beklentilerini ele alalım. Bu katkılar sayesinde birliğin bir hazinesi oluşmuştu. Atinalı bir general olan Aristides de ödemelerin hesabını yapan kişiydi. Adil Aristides olarak tanımlanmaktaydı ve her devlete ne kadar ödeme yapmaları gerektiğini hesaplardı. Başlangıçta bu ödenekler, bazı devletlerden gemi ve kürekçi mürettebat olarak, bazı devletlerden de sadece para olarak alınmakta idi. Birlik, ilk dönemlerinde daha fazla müttefik gemi ve mürettebata sahipti. Zaman ilerleyip Peloponessos Savaşlarına gelindiğinde çoğu devlet, kendi filosu ve mürettebatı olmadığı için sadece para ödemekte idi.

Şimdi sizden her şeyin sonunu değil de başlangıcını düşünmenizi istiyorum. Atinalılar bir de bu birlikteki muhasebecilik işi için bir de Atinalı vatandaşın seçilmesi gerektiğine karar vermişlerdi, bunun için Yunanca deyim olarak *hellenotamias* kullanılmaktaydı ve bu kişi tüm paraların toplanması ve korunması sorumluluğuyla görevlendirilecekti; bunu yapacak da bir Atinalı olacaktı. Aynı zamanda, Delos Birliği adına yapılacak bir askeri ya da deniz seferi Atinalı bir general tarafından yönetilecekti. Biliyorsunuz, geriye bakıldığında denir ki, bu aslında bir Atina emperyalizminden, Atina baskısından başka bir şey değildi; hayır, müttefikler bundan başka bir şey istememekteydi, çünkü Avrupalıların kırklı yıllarda korktuğu gibi onlar da korkuyorlardı, ama Atinalıların onlara üstünlük taslamasından değil de, onları kendi kaderlerine bırakıp gitmelerinden korkuyorlardı. Atinalıları bu yeni organizasyona tam olarak bağlamaktı asıl amaçları.

Delos Birliği'nin Yunan dünyasında ortaya çıkmış az sayıda da olsa uluslararası organizasyonlar arasında üstüne yoktu. Çok büyük etkisi vardı çünkü başındaki atanmış lider bu işle çok ilgili ve derinden bağlı idi. Söz etmedim daha evvel, birliğin *synod* denen bir karar organı vardı. Bu birlik kurulunda her devletten bir elçi bulunuyordu ve tek bir yerde tüm verilmesi gereken kararlar verilmekteydi. Başka yerlerle karşılaştırıldığında, bir anayasanın tahsis ettiği kendi paraları, kendi güçleri vardı. Bütün bunlar bu birliği çok daha etkili kılıyordu. Karar alma sürecinde yapmaları gerekeni büyük güçlükler yaşamadan yapabiliyorlardı; buna daha açıklık kazandırmak için size bir başka şey anlatayım.

Toplantılarda, düzenlemelere göre her devletin bir oyu vardı. Atina da grubun sadece bir üyesiydi. Güç olarak aslan payına el koymuş olan Atina, sadece bir oya sahipti. "Atinalılar nasıl istediklerini yaptıracaklardı" diye sorabilirsiniz. Aslında şöyle işlemekteydi, Atina tüm prestije ve güce sahip olduğu için tüm ufak devletler Atina'nın kanatları altında toplanmaktaydı ve istenilen oyu vereceklerinden, Atinalıların istediklerini yapacaklarından kuşku yoktu. Bunun yerine oylar orantılı olarak verilseydi, mesela Atinalılar 'x' sayısında oy kullanıyor olsalardı, bu çok oy olurdu, o zaman Thasos, Samos, Khios, Lesbos gibi adalardaki büyük yerleşimler de çok fazla oy kullanacaktı. Bunların oyları kesinlikle Atinalılarınkini geçerdi. Hepsi bir araya gelince Atinalıları geçerlerdi. Ama tek bir şemsiye altında, tek oy kullanıldığında, bu olamazdı. Atinalıların istediklerini geçiremediğini mecliste hiç ama hiç duymadık. Anayasada onların istediklerini yapmalarını kontrol edecek hiçbir şey yoktu.

Özgün kurallara göre oynandığında, ciddi problemler doğmuyordu, ama tabii zaman geçtikçe, farklı fikirler ortaya çıkmaktaydı ve bazı sebeplerden dolayı, bunları birazdan anlatacağım, Atinalılar kendi güçlerini benimsetmeye başlayacaklardı. Durumu değiştirmeye başlayacaklardı ve işte bu noktada özerklik sorusu ortaya çıkacaktı, yani Atinalılar diğer devletlerin özerkliklerine burunlarını sokmaya başlayacaklardı ve Birlik de Yunanlıların *arkhe* olarak tanımladığı şeye dönüşecekti. bunu doğru olarak, "imparatorluk" olarak çevirebiliriz, ama bir kez daha belirteyim, sizlerin 477'deki durumla bunun aynı olduğunu düşünmenizi istemiyorum. Bu gelecekteki bir durumdu ve bunu kimse ne bekliyor ne de istiyordu.

477'de çok kuvvetli ortak bir amaç vardı. Bu da Perslerin yarattığı tehlikeyi, onlardan öç alma isteğini ve de olanlar için Perslerden bir ganimet toplama isteği idi. Problem veya problemler ancak Persler geri çekilince ortaya çıktı. Bakın, bu da NATO'nun daha evvel ve bugün de yaşadığı sorunla aynı idi. Bu da Birleşik Devletlerle ittifak kurmuş devletler herhangi bir tehlike içinde olmadıklarını düşündükleri için, Amerikalıların istediğini yapmak istemiyordu. İşte Yunanistan'daki durum da böyle gelişti. Tamam, Delos Birliği'ndeki özgün durum böyleydi, şimdi bunun nasıl Atina İmparatorluğu'na dönüştüğünün hikayesini anlatmak istiyorum sizlere.

6. Bölüm : Atina İmparatorluğunun Yükselişi

Size vurgulamak istediğim ilk şey, Delos Birliği'nin başarısının ta başından beri ne denli olağanüstü olduğudur. 477'de hala Perslerin elinde olan ufak bir şehir, Eion, Trakya'da Strymon Nehrinin ağzında kurulmuştu. Atinalı kumandan birliğin bir filosuyla Eion'a gider ve Persleri buradan atar. Bu olaydan kısa bir süre sonra, – bu olayla ilgi olan elimizdeki tarihler çok kesin değildir. Bu tarih genel olarak Thukydides'in bize anlattığı hikayeden çıkartılmıştır, ayrıntılar aslında çok az ve verdiği tarihler de az. Dolayısıyla burada tahminlere dayanmak durumundayız. Sizin açınızdan bunun aslında çok fazla önemi yok, ama size genel olarak kabul edilen tarihleri vereceğim, ama bunların kesin olduğunu düşünmeyin lütfen. Her neyse, birliğin kuruluşundan bir süre sonra, ama çok değil, Birlik Atinalı büyük komutanının kontrolündeydi. Daha sonraları hem Birlik hem de Atina siyasetinde gittikçe etkisini arttıracak olan Kimon, Ege'deki Skyros Adası'na güçlerini götürdü.

Skyros'a saldırılmıştı, çünkü burada oturanlar Yunanlı değildi. Yunanlı olmayan korsanlıkla hayatlarını kazananlar yaşıyordu. Korsanlar rahat rahat sularında gezmelerine izin verilirse, Birlikteki devletlerin çok fazla kayıpları olacağı belliydi. Kimon Skyros korsanlarını bozguna uğratıp, onları adadan sürmüş ve adanın bir Atina *kleroukhos*, yani kolonisi altında güvende olmasını sağlamıştı. Hatırlarsanız, Khalkis yakınlarında da Atinalılar bir *kleroukhos* kurmuştu. Aynı tip bir organizasyondu; savaşacak yaşa gelen Atinalıları devamlı olarak Skyros'a yerleştirmişlerdi, ama Atina vatandaşlıklarını korumaları sağlanmıştı; garnizon olarak Skyros adasının korumasını üstlenmişler, gelecekte kötü ellere düşmesi önlenecekti.

Genel olarak Kimon ve gücünün Ege Denizini haklı olarak özgürlüğe kavuşturduğu düşünülüyordu. Bundan sonra hiç korsanlık lafı geçmeyecekti; Akdeniz devletleri zaman zaman korsanlıktan çok zarar görmüşlerdi. Birlikte yeni olan bir şey de, Delos Birliğinin ve sonra Atina İmparatorluğunun olduğu yerlerde korsanlık yaşanmayacaktı. Sonra Euboia Adasının güney ucunda kurulmuş Karytos şehrine dönmüşlerdi. Karytoslular, hatırlarsanız, askeri baskı altında Perslere teslim olmuşlar ve onlara toprak ve su vermişlerdi, dolaysıyla teknik açıdan *Medizer* idiler ve onlara insaf gösterilemezdi. İstemeden Delos Birliği'ne katılmaya ve para vermeye zorlandılar. Gemi sahibi olmaları yasaktı.

Başından beri, bu anlattığın tabloya uymayan örnek olarak tek bir devlet vardı. Bu zorla üye olmuş bir devlet vardı, bu da *Medizer* olan tek bir devletti. Sonra, tahminen 470 yılında, bir başka gelişme olmuştu. Naksos adası hep çok problemliydi. Ne zaman Naksos'un adını duysak, bir zorlukla iç içedir, ama Perslerden bir zarar gelmeyeceğine kanaat getirmişlerdi; Perslerin nasıl olsa geri dönmeyeceklerini düşünerek Birlikten çıkma kararı almışlardır. Eminim birisi demişti ki, "Hatırlamıyor musunuz, ant içtiniz. Denize demir parçaları attınız. Ege Denizi'nde yüzen demir parçaları görüyor musunuz? Ayrılamazsınız."

İsyan ettiler. Birlik de buna karşı bir deniz donanması gönderdi, Naksos isyanını bastırdı, bundan sonra Naksos özgür müttefik kategorisinden düşürülerek boyunduruk devlet oldu, diğer müttefiklerin yaptıkları katkılar yerine para ödemek zorunda bırakıldı. Duvarları yıkıldı, filoları ellerinden alındı, bundan sonra göreceğimiz düzen bu. Sorumluluklarını yerine getirmeyen devletlere ve özellikle başkaldıran devletlere böyle davranılacaktı ve sayıları da zaman geçtikçe azalacaktı. Bu arada, Birlikte bu kararlara ve davranışlara karşı çıkıldığı konusunda hiç bir şey duymamaktayız, ama bunu da beklemememiz gerekmekte aslında. Müttefikler hala bu Birliğe ihtiyaçları olduğunu düşünmekteydi ama Karystos'un yaptığı gibi, kimse bedavadan yararlanamayacaktı bu durumdan, ödemelerini yapsalar da yapmasalar da, Persler onlara saldıracaklardı, dolayısıyla ödemlerini yapmaları iyi olurdu, yoksa Naksos'un aldığı karar gibi, "biz kendimizi güvende hissediyoruz dolayısıyla Birlikten ayrılıyoruz" demeye izin yoktu.

Buradan anlaşılan, Birliğin bir şekilde gerektiği gibi yürüyor olması ve yapması gerekeni yapıyor olmasıdır. Eğer tarihler de doğruysa, bundan sonraki yılda, 469'da, Birliğin tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıyla karşılaşıldı. Perslerin deniz gücü vardı, – bu donanma pek Ege olmasa da Anadolu'nun hemen güney köşesinde, Eurymedon Nehrinin denize karıştığı yerde bulunmaktaydı ve ordu da karadaydı. Birliğin güçleri Kimon'un kumandanlığında Eurymedon'a gittiler ve denizde Pers donanmasını bozguna uğrattılar, karada da Pers ordusunu yendiler, bu da Perslerin doğu Akdeniz'deki konumuna büyük bir darbe oldu. Veriler Perslerin tüm bölgeden geri çekilmek zorunda kaldığını göstermekte, insanların da Pers tehlikesinin sonunda yok olduğunu düşünmeleri bu durumda yanlış olmaz. Bu 479'da olanlarından çok daha ötede bir durumdu; sadece "onları Avrupa'dan sürdük", değil de "onları Akdeniz'den sürdük",

diyebilirlerdi artık. Bunun Pers tehlikesinin sonunu oluşturduğunu düşünebilirsiniz.

Ama Atinalılar bu görüşü paylaşmıyordu, ya da aslında, onların müttefiklerinin çoğu, ama bazı müttefiklerin Birliğe ödemelerinde rahatsızlık duymaya başladıklarını farz edebiliriz, artık birliğin bir anlamının kalmadığını düşünmeye başlamışlardı. Bunu gösteren ipuçları vardı daha önce de, General Grunther NATO'nun ikinci kumandanı olup olmadığını hatırlamıyorum şimdi, ama, NATO'nun erken kumandanlarından birisiydi, tabii West Point mezunuydu, iyi eğitimliydi ve Thukydides ve Peloponessos Savaşları konusunda oldukça bilgiliydi, şöyle bir analoji kurmuştu, -- bu da benim bildiğim NATO ve Delos Birliği arsında kurulan ilk analojidir ve bunu bir NATO kumandanı olarak, Amerika'nın Avrupa müttefiklerinin NATO'ya, Rusya uslu duracakmış gibi bir hava takındıkça, gittikçe daha az ödenek yapmaya başladığı bir zamanda yapıyordu, ki sonunda müttefikler ödenek yapmama kararı almışlardı, ama Ruslar korkunçlaşınca, herkes koşarak gelip, "Tabii ödeneklerimizi yapacağız" demekte idiler. O da, "Delos Birliği'nde de olanla bu aynı şey" demişti. Bunu aklınızın bir köşesine yazın, birliktekiler ciddi sorular sormaya başlamıştı ve devam edip etmemesini sorguluyorlardı, bu hikayeye bir sonraki derste devam edeceğiz.

[Metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 15. Dersin Metni
30 Ekim 2007

1. Bölüm: Atina İmparatorluğunun Yükselişi

Profesör Donald Kagan: Şimdi, Atina İmparatorluğunun nasıl Delos Birliğinden gelişerek ortaya çıktığı hakkında konuşuyorduk. Genel olarak 469 yılına tarihlenen Eurymedon Savaşı'na kadar gelmiştik kanımca. Karada ve denizde Perslere karşı kazanılmış büyük zafer, İmparatorluğun birçok bölgesinde Pers tehlikesinin sona erdiği kanısını uyandırmıştı. Gereken ödemeleri yapmaya devam etmeleri için müttefiklerin memnuniyetlerinin devamını sağlamak gerekti. Atinalıların Birlikten de liderlikten de ayrılmak gibi bir planları yoktu, Perslere yaptıkları saldırıdan da vazgeçmiyorlardı. Dolayısıyla eğer bir çözülme söz konusu olacaksa, Atinalılar buna müdaheleye hazır durumdaydı.

Birliğin yapısındaki değişikliği gösteren dönüm noktalarından biri de, ki bu bence çok önemliydi, 465 yılında kuzey Ege Denizinde bulunan Thasos Adasındaki isyandı. İsyanın nedeni müttefiklerin yapmaları gereken şeylerle ilgili değildi. Sefere katılmak istememekle veya ödeme yapmak istememek gibi bir şey değildi. Atinalılar ve Thasoslular arasında Thasos'un karşı tarafındaki karada işletilen maden yataklarıyla ilgili bir anlaşmazlık vardı. Thasos adasının hemen karşısında bulunan karada Pangaia dağında Antik Yunan için çok değerli zengin altın ve gümüş maden yatakları vardı. Her iki devlet bu maden yataklarına sahip çıkıyorlardı ve kavga aslında sadece parasaldı. Orada, yukarıda iki tarafın da sahip çıktığı ticaret noktası vardı.

Atinalılar Strymon nehrinde, *ennea-hodoi,* 'dokuz yol' adı verilen bir bölgede bir koloni kurmuştu. Atinalılar koloni kurduktan sonra burası Amphipolis olarak anılacaktı. Bunların hiç biri, – Thasosluların hoşuna gitmemişti. Onların kontrolü altına olan bölgelere Atinalılar yerleşmeye başlamıştı ve bu da onları rahatsız ediyordu. Bütün bunların sonucu olarak Thasos isyan etti ve Atinalıların kuşatması çok zorlu oldu. Thasos oldukça büyük bir adaydı. Thasoslular da yenmesi çok zor bir grupdu. Kuşatma, yani Atina ve Thasos arasındaki savaş, iki yıl gibi bir süre devam etti. Düşünürseniz bu herhangi bir Yunan çatışması için gerçekten uzun bir zamandı ve bu durum, Atinalıların gerçekleştirilen diğer baş kaldırılar için yapabildiklerine hiç benzemiyordu. Thasoslular teslim olmak zorunda kaldıklarında Atinalılar normalde isyankâr devletlere uyguladıklarını onlara da uyguladılar.

Tüm sur duvarlarını yıktırdılar, gemilerini ellerinden aldılar ve doğallıkla, Atinalılar madenleri de ele geçirip savaş harcamalarının tümünü tazminat olarak Thasoslulardan istediler ve onları daha sonra kendilerine bağımlı devletlerden giderek artan bir şekilde isteyecekleri haraca bağladılar. Bu tür bir olay Birlik üyelerinin başına ilk defa gelememekteydi, ama farklı olan şey, anlaşmazlığın birlikle hiç bir bağlantısı olmayan bir konu üzerinde gelişmiş olmasıydı.

Atinalıların, Birliğin güçlerini ve parasını tamamen Atina çıkarları için kullanmakta olduğu açıktı. Ne de olsa madenleri Atina'nın ya da Thasos'un işletmesi Birlik için bir çıkar sağlamamaktaydı. Bu, birlikle ilgili bir konu dahi değildi, ama Atinalılar Birliğin lideri olarak kendi çıkarlarına göre hareket etmeye başlamışlardı, bu da çok önemli bir dönüm noktası oluşturmaktaydı. Bunu Thasos'un kuşatılması sırasında Yunan anakarasındaki önemli olayların her şeyi değiştirebilecek nitelikte olduğundan anlayabiliriz, ama birlik hakkında düşünürsek bir an için, Thasos isyanı çok kritik bir

andı. Antik yazarların bu değişimi nasıl algıladıklarını anlamamız için bu olay çok iyi bir örnek oluşturur.

Elimizdeki en önemli iki kaynak, doğallıkla, Thukydides ve Sicilyalı Diodorus'tur. Diodorus, düşüncelerini çağdaş yazarlardan almaktaydı, Birliğin neden ve nasıl değiştiğini, nasıl aynı amaç için birleşmiş özgür bir devletler grubundan imparatorluk haline geldiğini anlatmaktaydı. Diodorus şöyle demişti, "Genel olarak, Atinalılar çok güç kazanmışlar, müttefiklerine önceden olduğu gibi düzgün davranmamaya başlamışlardı. Kibir ve şiddetle hükmediyorlardı. Çoğu müttefik onların sertliklerine dayanamamış ve birbirlerine isyandan söz etmeğe başlamışlardı. Birlik meclisini bazıları küçük görerek istedikleri gibi davranıyorlardı." Diodorus'un asıl söz ettiği, Atina'dan ayrılma düşüncelerinin ve gerçekten kopmaların, tamamen Atina'nın zalim davranışlarından kaynaklandığıydı.

Thukydides şunu söylemişti, "İsyanlar için başka nedenler olmasına karşın, asıl neden müttefiklerin haraçlarını ödememeleri veya kendilerin düşen gemi paylarını vermek istememeleri idi. Bazı durumlarda asker sağlamayı dahi reddediyorlardı. Ama Atinalılar haraçlarını zorla alıyorlardı ve hadlerini bilmeyenlere veya kendilerinden olan beklentilere karşılık vermeyenlere gösterdikleri tam bir zorbalıktı. Atinalılar artık lider olarak uyumlu davranmıyorlardı. Seferlere diğer müttefiklerle eşit şartlarla katılmıyorlar ve karşı gelenleri kolayca ezip geçiyorlardı." İşte burada Thukydides Diodorus'dan farklılık göstermekteydi, "Tüm bunların bu hale gelmesinden müttefikler sorumluydu, evlerinden uzak kalmamak için gemi yollamak yerine sorumluluklarının yüzdesi kadar para ödemeyi tercih ederek askeri hizmetten kaçınıyorlardı. Verilen paralar Atina filosunun güçlenmesine yaramıştı, baş kaldıran müttefikler de hazırlıksız ve deneyimsiz olarak savaşa girmek durumunda kalmaktaydı."

Böylece Thukydides Diodorus'un Atinalıların baskıcı davranmaya alıştıkları ve müttefiklerine zarar verdikleri fikrine katıldığını görüyoruz. Müttefiklerin kendilerini bu hale düşürdüklerini düşünüyordu, çünkü zaten bir çoğu, – ki Diodorus bundan bahsetmemişti, isteyerek, "Tamam" demişti, "Bu görevi artık üstlenmek istemiyoruz. Gemi temin edip onun donatmak yerine, yani bu sorumluluğu yerine getirmek yerine, bunun karşılığı olan parayı birlik hazinesine öderiz, daha iyi." Atinalılar da bu parayı alıp Atina gemileri ve Atinalı kürekçi sağlamak için kullandılar, böylece müttefiklerin güçleri azalırken Atina donanması da gittikçe gelişti.

Thukydides suçun kendilerinde olduğunu söyler. Bazı durumlar için olmasa da çoğunlukta bu doğruydu. Bence Diodorus ve Thukydides karşıt fikirler savunmuyor, aslında birbirlerini tamamlıyorlardı. Aynı öyküyü anlatmaktaydılar, ama farklı bakış açılarını vurgulamaktaydılar. Birisi duruma Atina açısından bakarken diğeri de müttefiklerin açısından bakmaktaydı. Ama her ikisi de olanları olduğu gibi anlatıyordu. 5. yüzyılın sonunda, Peloponessos Savaşları'na geldiğimizde 150 ya da daha fazla eski Delos Birliği'nin üyesi arasından sadece üçü deniz filosuna ve gerçek bağımsızlığa sahip idi. Bunlar Anadolu sahillerine yakın olan, Lesbos, Khios ve Samos adaları idi. Bu devletler, özür dilerim, iki devlet demeliydim aslında, çünkü 440-439 yılında Samos bağımsızlığını kaybetmişti. Bu konumda sadece iki devlet vardı. İleriye bakarsak olacaklar şöyleydi, Delos Birliği sona erecek ve her yönden Atina İmparatorluğu haline gelecekti.

Bu gelişmeler sırasında anakara Yunan dünyasında neler oluyor bakacağız, özellikle de Atina'da olan gelişmelere odaklanmamız gerektiğini düşünüyorum. Pers Savaşları'ndan hemen sonra, söz etmiştim, Yunan dünyasında öne çıkmaya çalışan güçler arasında bir çekişme yaşanmaktaydı. Pers Savaşları bitmeden önce Sparta, dışarıdan gelecek bir tehlike karşısında, Yunanlılar arasında kuşkusuz lider idi. Savaştan sonra, hatırlarsanız

Themistokles, arkasındaki Atinalılar ile Spartalıları takip etmek veya onların herhangi bir şekilde liderliğini tanımak yerine, Spartalılarla en azından eşit konuma geldiklerini öne sürmüştü.

Geçen sefer de söylemiştim yanılmıyorsam, bundan sonraki elli yıl kadar bir süre boyunca Yunan dünyasındaki bu iki büyük güç arasında gelişen liderlik mücadelesi aralarında birçok çatışmaya neden olmuştu. Atina'nın iç işlerine bakarsak, 479'da Yunanlılara kazandırdığı zaferlerden dolayı en baskın politikacı olarak Themistokles yükselişe geçmiş olmalı idi. Ama olaylar her zaman beklenildiği gibi gelişmiyor. Mesela İkinci Dünya Savaşı'nı ele alırsak, Winston Churchill'in İngiliz politikasındaki geleceği hakkında da benzer şeyler söylenebilirdi, yani savaş kazanılmıştı ve Churchill kazandığı zafer sayesinde çok itibar kazanmıştı. Sonra seçimler olmuştu, neredeyse savaştan hemen sonra ve Churchill indirilmiş, yerine hasımları getirilmişti; bu da size politikanın demokratik özelliklerini güzel anlatan bir örnek olmalı. Tüm politikacılara şu önemli soru sorulmalı: "Benim için son zamanlarda ne yaptın?"

O aslında çok şey başarmıştı. Diğer bir soru da, "Benim için bundan sonra ne yapacaksın?" Bence Churchill'in asıl problemi buydu işte. Ama bu Themistokles için bir problem oluşturmuyordu, Themistokles'in başına gelenler Atina politikası için olağandışı bir politikacı olduğu içindi. Her ne kadar her Atinalı lider gibi, ailesinin bir kolundan aristokrasi ile bağlantılı olsa da, aristokrasinin tam ortasında sayılmazdı; ailesinin bir kısmı az da olsa soyluydu, ama karakterinin hasımlarını rahatsız eden tarafı kazandığı zaferlerin tadını çıkartma arzusu idi.

Ama bir düşünün, 480'li yıllarda, yani Marathon ve Salamis arasındaki dönemde, Themistokles, Atinalıları hayatta kalabilmek için ne yapmaları gerektiği konusunda ikna ederek, sahip olma şansına erdikleri gümüş madenlerini kullanarak büyük bir filo yaratılmasını sağlamıştı. Ayrıca, eğer gerçekleri doğru algılıyorsam, *ostrakismos* sayesinde tüm önemli hasımlarından kurtulmayı başarmıştı. Seksenlere baktığınızda, Themistokles dışındaki tüm önemli politikacıların *ostrakismos* sayesinde şehirden sürüldüğünü görebilirsiniz, kendisi de tabii diğerlerinin yokluğunda çok iyi duruma ulaşmıştı. Ama Persler gelince sürgündekiler geri çağrılmış ve savaşta yer almışlardı. Tabii savaş bittiğinde hem Themistokles'in onlara yaptıklarından dolayı mutsuzdular, hem de her zamankinden daha büyük bir kahraman haline gelmiş Themistokles'in ileride yapacaklarından korkar hale gelmişlerdi.

Pers Savaşları'ndan sonra Atina politikasının anlamamız gereken yönü, Atina'nın politik dünyasının tüm büyük liderlerinin Themistokles'i alt etmek için bir araya gelerek resmi veya resmi olmayan bir çeşit koalisyon kurmuş oldukları idi. Şaşılacak şey, eğer Delos Birliğinin ilk başlardaki davranışlarına bakarsak, her defa askeri sefere çıkıldığında kumandanlar hep Atinalıydı, ama bekleneceği gibi Themistokles değildi. O zaman henüz görev alacak kadar politik etkinliği yoktu.

O zaman ön plana çıkmış olan aslında Kimon adında genç bir adamdı, bir asil, Marathon'daki büyük kahraman Miltiades'in oğlu. Politik kariyerine problemlerle başlamıştı. Ölmeden hemen evvel babası hüküm giymişti. Ayrıca Kimon'a ödemesi gereken büyük bir borç bırakmıştı, ama Kimon Pers Savaşları'nda büyük bir kişilik olduğunun göstermiş ve kısa süre içerisinde Delos Birliği'nin neredeyse tüm seferlerini komuta edecek konuma gelmişti. Olağanüstü başarılıydı; hem karada hem de denizde büyük bir kumandan idi, Eurymedon'daki büyük zaferin mimarı oydu. Atina büyüdükçe büyür, zaferden zafere koşar, güçlendikçe güçlenir ve zenginleştikçe zenginleşir; bu sırada Kimon'un kitleler arasında popülaritesi had safhaya varmıştır. İlginç olan, aslında alt tabakalara hitabeden bir kişi olmayışı idi. Aristokrattı ve bundan hiç vazgeçmemişti ve birazdan da göreceğiniz gibi, dış işleri konusundaki önyargıları çok da popüler değildi.

Sparta'nın büyük destekçisiydi, Sparta'nın büyük dostu idi. Devamlı olarak Sparta'nın erdemlerinden, Sparta'nın sisteminden söz ediyor, Atina'nın ondan öğreneceği çok şey olduğunu savunuyordu.

Bu tür birisinin nasıl her yıl Atinalı kitleler tarafından general seçilmeyi başardığı sorusunu ele alsak iyi olur. Erdemleri çoğunlukla kişiseldi. Yani ilk başta, Atinalı güçlerine yaptığı liderlikte gösterdiği başarı sayesinde tüm bu anlattıklarımı başarmış ve büyük zenginlik kazandırmıştı, çünkü Pers topraklarına yaptıkları çeşitli seferler sırasında elde edilen ganimet çoğunlukla savaşan ordu tarafından paylaşılmaktaydı. Atinalı askerler ve denizciler Pers topraklarına yaptıkları seferlerden, Pers topraklarındaki yağmalardan kazanç sağlıyorlardı. Bu durumda komutanlarının popüler olması doğaldı, ama politik demokraside başarılı olmak için gereken kişisel becerilere de aynı zamanda sahipti.

İnsanlar onu seviyorlardı. Bu politik fenomen bana Amerikan tarihinde Eisenhower dönemini hatırlatır. Eisenhower, tabii ki, ilk önce İkinci Dünya Savaşı'nda kazandığı zafer sayesinde politik popülarite kazanmıştı. Avrupa'daki savaşın kumandanı idi ve kazanılan zafer için neredeyse tüm şeref onun olmuştu. İnsanlar sahip olduğu bazı önemsiz nitelikleri seviyorlardı. Eisenhower'a bakarsak, insanlar onun gülümsemesini seviyordu, herkes hep bunun hakkında konuşuyordu. Politikada yenilmez hale gelmişti ve Kimon da buna benziyordu. Eisenhower, çoğunluğun olduğu taraftan olmamasına karşın, kendisi ne de olsa Cumhuriyetçiydi, bu anlam oldukça tutucu olduğu meydana çıktı.

Kimon oldukça tutucu bir pozisyona gelmişti, bundan size birazdan söz edeceğim, ama aslında Atina'daki en baskın politikacı oldu. 479'da savaşın bitiminde yükseldiğini ve de Atina'daki politik başarılarının 462'de sona ermiş olduğunu düşünürsek, elimizde 17 yıllık bir zaman olduğunu göreceğiz. Bu da bir politikacının Atina devletinde devamlı olarak lider pozisyonunda kalabilmesi için çok ama çok uzun bir süredir. Hatırlarsanız Atinalı generaller, -- hani Atina demokrasisinde generaller devlette lider durumuna yükseliyordu -- ve her yıl seçimle başa geliyordu. Kimon'un elde ettiği liderliği korumak için kitleler gözünde popülaritenizi devamlı olarak nasıl koruyacağınızı düşünün.

Kimon'un dış ilişkilerdeki Sparta taraftarı siyaseti, bu öykünün en kritik parçalarından biridir. Eğer dönemin baskın politikacısı Themistokles olsaydı, bence durum aslında çok farklı olabilirdi; çünkü daha önce ve sonra yaptıklarından Sparta karşıtı ve Atina özgürlüğünün savunucusu olduğunu ve taraflar arasındaki düşmanlığı kışkırttığını biliyoruz. Buna karşın Kimon Sparta'nın Atina'daki resmi temsilcisiydi. Sparta ile eski aile bağlantıları vardı; herkese Spartalıların erdemlerinden ve dediğim gibi Atina için Sparta'yı örnek almanın ne kadar iyi olacağından söz ederdi. Ama daha da önemlisi, hep Atina ve Sparta'yı müttefik yapacak bir politika yanlısı idi, Pers Savaşları'nda olduğu gibi onları aklında eşit tutmaktaydı. Spartalılar Plataia'da büyük kara zaferi kazanmıştı, Atinalılar da Salamis'de deniz zaferi kazanmıştı, o zaman iki devlet el ele vermişti, beraber Yunanlıları Pers tehlikesinden kurtarmıştı. Yunanlıların ancak böyle refaha kavuşacağını ve geleceğin güven altına alınabileceğini düşünmekteydi ve bu da işe yaradı.

Spartalılar Atina'nın Ege'de ve Ege'nin karşı kıyısında koalisyon liderliğinden imparatorluk gücü haline gelişine ve her geçen gün daha da güçlenmesine karşı çıkmadılar. Spartalılar ilk yıllarda bu konu hakkında bir şey yapmamıştı. Neden? Bence bunun için önemli bir sebep Kimon'un Atina'da baskın bir figür olmasından kaynaklanıyordu. Kimon'a güveniyorlardı; konumunu koruduğu sürece Sparta'ya kötülük gelmeyeceğini düşünüyorlardı ve böylece hayatlarına yan yana devam edebilirlerdi.

15-17 yıl süren bu barışçıl dönem bence Atina'nın iç gelişmeleri olmasaydı gerçekleşmezdi. Kimon'un da Atina'yı kişiliği ve inandırma yetenekleri ile idare etmesi de şaşılacak şeydi. Marathon bir *hoplit* zaferiydi. Bu savaşı çiftçiler, orta halliler ve onların biraz üstündeki tabaka kazanmıştı, ama Salamis Atina'daki fakirlerin zaferi olmuştu. O kocaman filonun fakirlerden oluşan kürekçileri zafer kazanmanın keyfini çıkartmışlardı, sonra da tabii deniz filosu Atina'nın güç ve şeref kaynağı olmuştu, Atina'yı bu konuma getirenler Atina'nın en sıradan adamları, en fakir vatandaşlarıydı.

Themistokles kontrolde olsaydı, eminim, haklı olarak devletin demokrasi yolunda daha fazla ilerlemesini sağlardı. Hatırlarlayın, Kleisthenes'in demokrasisi savaşlar başlamadan evvel nerede idi. Genel olarak bu bir *hoplit* demokrasisiydi, fakirleri çoğunu devlet işlerinden uzak tutan bir sistemdi. Kimon buna karşı çıkmıştı. Hiç bir zaman Atina demokrasisini parçalamak istememişti. Atina demokrasisine düşman değildi; olduğu gibi bırakılması, hatta, bazı şeylerin eski haline getirilmesi taraftarıydı. Eskiye dönüş hukuksal olmasa da, hukuk yöntemleri kullanılmasa da, olayların gelişmesi bu yönde oldu.

Aristoteles, *Atinalıların Anayasası* eserinde, sözünü ettiğim yaklaşık 479'dan 462'ye kadar olan dönemi *Areopagites* Anayasası olarak tanımlar. Bu şu anlama gelmekteydi: üst düzey yöneticilerini içeren eski aristokrat meclis resmi olmayan ve kanunla düzenlenmeyen ciddi bir güç sahibi olmuştu. Araştırmacılar bu gücün nasıl olduğunu, tam ne anlama geldiğini anlamakta güçlük çekse de, bazı önemli öğelerin var olduğunu görmek mümkün. Söylenilenlere göre *Areopagos*un bir şekilde magistratların kontrolünü tekrar ele geçirdiğini göstermekte. Aristokratik geçmişte olduğu gibi, *Areopagos*lar *magistrat*ları eleştirebiliyor ve *Aeropagos*ların istedikleri gibi davranmıyorlarsa onlara karşı harekete geçiliyordu.

Büyük ihtimalle 500 kişilik Meclis, Kleisthenes'in Kanunları tarafından kurulduğu dönemden beri çalışmaya devam ediyordu. Ama gerçekte, *Areopagos* dış işlerinde gittikçe daha fazla karar alır olmuştu, geçirmek istedikleri teklifleri olduğunda bunları meclise sunuyorlardı; 500'ün bazı güçlerini gasp etmişlerdir. Devamlı söylediğim gibi yaptıklarını kanunları değiştirerek yapmıyorlardı. Yapıyorlardı, çünkü yapabileceklerini biliyorlardı, herkes de bunu kabullenmişti. Çünkü, Aristoteles'e göre bunun nedenlerinden biri, Pers Savaşlarında, Persler Attika'yı istila ettiklerinde ve Atinalılar evlerini bırakıp Salamis'e ve Peloponessos'a kaçarlarken, onların kahramanlık göstermiş olmalarıydı.

Fakir kesim sürgünde iken kendilerini hayatta tutacak durumda değildi, *Areopagos*lar kendi paralarını kullanarak fakirleri uzun süre hayatta ve hatta iyi durumda yaşatmışlardı. Bunu isteyerek yapıyorlardı ve cömertlik, vatanseverlik ve iyi niyet sonraki senelerde *Areopagos* Kanununun gelişmesine neden oldu. Kimon'un aslında aklında bunun olduğunu düşünüyorum. İstediği, tutucu, ılımlı bir ikici demokrasi politikası oluşturmaktı. Tutucu idi, çünkü fakir kesime politik sistemde daha fazla güç verecek ortam değişikliklerini göz ardı ediyordu. Yine bir başka tutucu tarafı, Pers Savaşları'ndan çıkarken oluşan Yunan dış ilişkilerindeki ikilicilik idi. Bu politikayı, Kimon'un kariyerinin son dönemlerinde Atina büyük başarı ile izleyecekti.

Hatırlarsanız, ben de devamlı tekrar ediyorum, işlerin başını Kimon çekiyor, her şeyi o kontrol ediyordu; ama o her sene seçilen 10 generalden sadece bir tanesiydi. Dolayısıyla tüm gücü, – etkisi desek daha iyi olacak, tamamen gayrı resmi idi. Bütün bu olanları yaptırabiliyordu, çünkü insanlar yapmaları gerekmese de onun söylediklerini yapıyorlardı. Zora gerek yoktu; o yol gösteriyordu, diğer herkes peşinden gidiyordu.

Yüzyıllar sonra, Augustus Roma dünyasının başına geçtiğinde, insanların olanlar hakkında ne düşünmeleri gerektiğini söylerken, kendisinin güç sahibi olmadığını, – Latincesi *potestas*dır –, ama etki sahibi olduğunun düşünülmesi gerektiğini belirtecekti. Bunun bir istibdat, ya da monarşi olmadığını, ama daha önce de olduğu gibi cumhuriyet olduğunu söylemek istiyordu; "Ben Augustus, bütün kardeş vatandaşların gözünde önder vatandaş olan ben, onları şu şeyleri yapmaya razı edebiliyorum, ama zorunlu oldukları için değil, istedikleri için." Böyle diyordu ama aslında doğruyu söylemiyordu; çünkü arkasında büyük bir ordu vardı, eğer onu uzaklaştırmak istiyorsanız, kendinizi ölmüş bilmeniz gerekiyordu. Kimon'a baktığımızda durum aynı değildi. Kimon bu konuşmayı yapsaydı söyledikleri doğru olurdu. Bütün bunlar Thasos İsyanına kadar sürdü gitti.

Kimon isyana karşı yola çıkan seferin başındaydı ve üstüne o ana dek aldığı en zor görev olacaktı. Savaş uzun sürecekti; başarı elde edilemeyecekti. Masraflı olacak ve hiç bir kazanç getirmeyecekti. Doğallıkla, bir de bu olayların yasallığı ve doğruluğu sorgusu vardı. Kimon'un düşmanları, – birazdan size onlar hakkında bilgi vereceğim, Thasos İsyanında yaşanan hoşnutsuzluğu tarihte herkesin hatırladığı kadarıyla ilk defa Kimon'a karşı politik bir saldırı olarak kullanmaya başlamışlardı. Kimon'a karşı olanlar arasında Ephialtes adına bir adam vardı. Kısa zamanda anlaşıldı ki, Ephialtes'den daha genç ve daha alt bir rütbeye sahip ama önemli bir teğmen ya da bir yüzbaşı var. Bu genç adamın adı Perikles'ti, Pers Savaşları'ndaki büyük kahraman Ksanthippos'un oğlu.

Bizlere söylenilen, – tabii abartıyı asıl öyküden ayırmamız biraz zor, ama Ephialtes'in Themistokles'le bağlantıları olduğu, bu aslında olası çünkü Ephialtes demokratik bir lider olarak tanımlanmayı hak ediyordu. Anayasada değişiklik yapmaya çalışmaktaydı ki, en azından *de facto* olarak, fiilen denizcilerin, yani gemilerde kürekçi olarak çalışan Atina fakirlerinin, politik gücü ve politik şansı artsın. Ayrıca gerçekten Sparta yanlısı olmadığı için Kimon'un olaylara yaklaşımının her iki yönüne karşı idi ve Kimon'un başarılarını baltalamak, onu alt etmek için elinden geleni yapmaktaydı.

Thasos olaylarına kadar hiç şansı olmamıştı. Sonra Kimon'a karşı suçlamalar başladı. Kimon yanlış bir şey yapmamıştı. Tek yaptığı savaşı hızla kazanamamaktı. Politika dünyasında suçlamalar üretilir bilirsiniz. Bunu daha önce de uydunuz. Kimon'un savaşı hızla kazanamamasının nedeni Makedonya Kralı'ndan, Makedonia'yı istila etmemek için rüşvet almasıdır denildi. Bu bölge sözü ettiğimiz bölgenin hemen yanı başındaydı. Makedonya'yı istila emri verilmemişti. Makedonya'yı istila etmek gibi bir planı yoktu. Kimon'a rüşvet yedirmek de çok zordu. Yaşama babasının borçlarından ötürü fakir olarak başlamış olsa dahi, artık çok zengindi çünkü kumandan olarak çıktığı seferlerden meşru olarak ve ciddi anlamda ganimet almıştı.

Herkes onun çok zengin olduğunu biliyordu, aynı zamanda çok da cömertti ve zenginliğini çeşitli şekillerde paylaşıyordu. "Rockfeller beş para etmez, aşağılık bir kokarca" diyebilirsiniz. Ama onun para karşılığı satın alınabilirliği karşısında ancak gülünebilinir, işte Kimon'un durumu bunun gibi bir şeydi. Her şeye rağmen Kimon için dava açılmıştı, davacı da Perikles'ti. Kimon'un aleyhindeki davacı yeni yükselen bu genç demokratik politikacıydı. Kaybetti; tabii kaybedecekti. Ama bu Kimon'un destek kaybettiği anlamına gelmiyordu, dava saçma sapandı. Sadece ilk defa politik anlamda rekabet olduğunun ve işin içinde kimin olduğunun işareti idi.

Daha dava başlamadan önce Ephialtes, *Areopagos* üyelerini vergiye bağlayarak *Areopagos*'a başka bir şekilde saldırmayı denemişti. Eğer politik ortamda başarılı olamıyorsanız, etraftaki tepeler kadar eski ama daha dünmüş gibi yeni bir teknik de yerinden etmek istediğiniz rejim ortamındaki insanların itibarını sarsmaktır. Özellikle bir çok *Areopagos* hakkında suç duyurusu yapılmıştı. Haklı ya da haksız. Ama amaç, *Areopagos*u tümüyle gözden düşürmekti. Ama sözünü ettiğim yıllarda bu çaba başarı

kazanamamıştı. Ortaya çıkan işaretler sadece söz ettiklerimin işaretleri idi. Bu da bizi Thasos İsyanının bastırılmasından hemen sonraki yıllara götürmekte.

Birçok bilim insanı arasında çıkan tartışmalar yaratan ve herhalde hiç bir zaman da sonuçlanmayacak bir konu da Peloponessos'u vuran korkunç depremin ne zaman olduğudur. Genel kanı 464 sıralarıdır. Bu tarih bana da uygun gözükmekte aslında. Deprem Sparta'da ve çevresinde hayatı alt üst edecek kadar ciddi boyutlarda olması sonucunda büyük bir *helot* isyanını da cesaretlendirdi. Spartalılar depremden sonra isyanlardan korkar olmuştu, durum o kadar ciddi bir boyuta ulaşmıştı ki, müttefiklerden yardım istediler. Sadece Peloponessos Birliğindeki müttefiklerden değil, Perslere karşı Yunan Birliğine katılmış olanlardan ve hala devam eden bu ittifaktan *helot*lara karşı yardım istemişlerdi ve bir kısmı da yardımlarına koşmuştu.

Atina'dan da yardım istemeleri Atina ve Sparta arasındaki ilişkinin ne olduğunu gösterir. Atina meclisinde Spartalıların yardım isteği konusunda verecekleri cevap hakkında büyük tartışma olmuştu. Kimon da tabii ki yardım etmeleri gerektiğini savunmuştu, hatta Atina'nın Yunan dünyası için çok büyük bir sayı olan 4000 *hoplit*le yardım göndermesini önermişti. Bu çok büyük bir orduydu, Atinalılar Spartalılar'ı *helot*lardan korumak için Atina dışına, Peloponessos'a hiç bu kadar büyük bir ordu göndermemişti.

Kimon Atina'nın eski dostunu terk etmemesi gerektiğini savunuyordu. Panhellenik terminolojiye dayanarak halk dili kullanarak Yunanistan'ın bu bölünmeye izin vermemesi gerektiğini söyledi. Atina boyunduruk arkadaşını kaybetmemeliydi. Ortaya konan imaj, pulluğu çeken bir çift öküzdü. Atina ve Sparta bir çift öküzdü. İkisi beraber çalıştığı sürece, aynı şeyi yaptıkları sürece, her şey güzel olacaktı; Yunan dünyası güvende olacaktı. İç anlaşmazlık olmayacaktı. Savaş çıkmayacaktı; yapılması gereken buydu.

Ephialtes buna karşı sert bir çıkış yaptı, – bütün öykü, bakmak isterseniz, Plutarkhos'un *Kimon'un Hayatı'*nda anlatılmıştır. Plutarkhos'un meclis tartışmaları hakkında elindeki kanıtlara göre Ephialtes, Sparta'nın kibirini ayaklar altında ezmek gerektiği düşüncesini savunmuştu, ama tartışmayı kaybetti. Kimon yine tartışmayı kazanmıştı. Sonra Atina Peloponessos'a 4000 kişilik bir ordu gönderdi. Özellikle çağrılmışlardı, – Spartalılar onları istemişti, çünkü *helot*lar Mykenai'deki dağda duvarlarla çevrili bir kale olan Ethoni Dağına kaçmışlardı, buraya saldırmak çok zordu. Spartalılar, kuşatmayı bırakın, buraya saldırmayı bile becerememişti. Ama Atinalılar özellikle Pers Savaşlarının sonunda, kuşatma konusunda uzman olarak ün yapmışlardı.

Hatırlarsanız, Ksanthippos Sestos'u kuşatıp çok başarılı bir biçimde ele geçirmişti. Atinalılar bunu deneyip başarısız oldular. Bu durumda Spartalılar Atinalıların etrafta olmalarını pek istememeye başladılar ve az sonra Atinalılara gidip yardımları için teşekkür ederek artık yardıma gerek kalmadığını söyleyerek onları evlerine gönderdiler. Bundan sonra, Atinalılar savaşmak zorunda olmadıklarına sevinip şükran duyacaklarına, bunu hakaret olarak aldılar. Onlardan başka herhangi bir müttefikten gitmesi istenmemişti; onlardan başka kimse gitmek durumunda kalmamıştı. Atinalıların dostça nedenlerle gönderilmediği açıktı. Thukydides bu kararı alan Spartalıların aklında ne olduğunu bize anlatır.

Peloponnesos'daki Atinalı askerlerden korkmaya başlamışlardı. Spartalılar başkalarını ne görmekteydi ne de tanımaktaydı. Yabancıları tek gördükleri zaman onlarla yan yana kısaca savaştıkları zamandı. Sıradan, demokratik bir ortamda tam bir özgürlük içinde ve söz özgürlüğüne sahip bir ortamda doğmuş ve büyümüş olan Atinalıları gözünüzde canlandırın. Yunan standartlarına göre hayatları hiç de fena değildi. Spartalılar evlerine davet edip onlarla yemeklerini paylaşınca, Atinalılar, "Kara çorba," diye düşünüyorlardı,

"Bunu ancak *helot*lara verebilirsiniz değil mi? Bunu siz dahi yemezsiniz. Bizden bunu mu yememizi istiyorsunuz? Bunu bir domuza dahi vermezsiniz."

Ben tabii bu konuşmayı uyduruyorum, ama genel fikri anlamışsınızdır. Haliyle Spartalılar bundan pek keyif almamışlardı. Atinalılar etraflarına baktıklarında durumu anlamışlardı. Her taraf köle yapılmış insanla doluydu, kölelerin sayısı çok büyüktü. Ama bu Atinalıların bildiği çeşit bir kölelik değildi, onların çiftliklerinde yardımcı gibi çalıştırılan köle gibi değillerdi. Çok sayıdaki bu insanlar çalıştırılırken Spartalılar hiç bir şey yapmıyorlardı. Bütün işlerin küçük bir grup insan tarafından yönetildiğini gördüler. Sıradan bir Spartalı askerin neler olduğu hakkında hiç bir söz hakkı yoktu, ama Atinalıların, Atinalı oldukları için, bu durum hakkında kesin söyleyecekleri vardı.

Thukydides Spartalılar Atinalıların bir isyan sırasında *helot*lara yardım edeceğinden korkmaya başladığını ve ayrıca Spartalıların onların devrimci ruhundan çekindiklerini ve asıl bundan dolayı onları gönderdiklerini söyler. Atinalılar şerefli bir şekilde gönderilmediklerini düşünüyorlardı; arkadaşlara böyle davranılmazdı, kovulmuşlardı. Eve döndüklerinde ilk önce gittikleri için sinirlenmişler ve onları gönderdiği için ve genelde Sparta yanlısı olduğu için Kimon'a kızmaya başlamışlardı. Zannedersem 462 veya 461 baharında da Kimon'u sürgüne gönderdiler.

Bu ölümcül bir darbe idi, – Atina'da politik bir devrim olarak adlandırmak yanlış olmaz. Zorla yapılmamıştı; anayasaya uygun olarak yapılmıştı, ama devletin belirli bir şekilde yönetildiği uzun bir sürecin sonunu vurgulamaktaydı ve yepyeni bir gelişmeyi göstermekteydi. Bu gelişme gittikçe olgunlaşan bir demokrasiydi, ama bunun sonucu da Sparta ile ilişkilerin tamamen kopması anlamına gelmekteydi. Atinalılar da 481'de katıldıkları Helen Birliğinden ayrıldılar. Bitmişti. Dönüp sonra, Sparta'nın Peloponessos'daki düşmanı Argos'la ittifak kurdular. Kuzeydeki Thesselia bölgesindekilerle de ittifak kurdular; onlar süvarileriyle meşhurdu, bu da Atinalıların Sparta'ya karşı savaş içeren planlara başladıkları anlamına gelmekteydi, ilk önce en önemli düşmanlarıyla, sonra da atlılarına güvenebilecekleri güçlü bir grupla ittifak kurmuşlardı ve göreceğiz ki, çok kısa zaman içerisinde, yanlarında müttefikleri olmak üzere, Atina ve Sparta birbiriyle kapışacaktı, bunu da tarihçiler günümüzde Peloponessos Savaşları olarak adlandırır.

Bu konuya girmeden evvel, bence bu büyük devrim sayesinde Atina'da yaşanan değişimleri ele almakta fayda var. Bence en önemli şey Ephialtes'ten kurtulmaktı ve düşmanlarının yapacağı ilk iş de bu oldu. Hemen öldürüldü; birisi tarafından bıçaklandı. Aslında çok ilginçtir; tüm Atina demokrasi tarihinde bilinen tek politik cinayet budur. Atina devletinde herhangi birisinin korunması için ne kadar az sistem olduğunu göz önüne alırsak, bunun ne kadar ilginç olduğunu algılayabilirsiniz. Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihe, ve ne kadar çok cumhurbaşkanın öldürüldüğüne veya saldırıya uğradığına bakarsanız, ne kadarının öldürülmeye çalışıldığını ele alırsanız, Atinalılar arasında sadece bir kişinin cinayete kurban gitmiş olmasının ne kadar şaşılacak bir şey olduğunu anlarsınız. Bugüne dek kimse bunu kimin yaptığını bulamamıştır. Çeşitli söylentilerden biri bunun politik sebeplere bağlı olarak yapıldığını ve inanması ne kadar zor olursa olsun, hasmını yok ederek kendisini demokratik grubun liderliğine yükseltmek için Perikles'in yaptığıdır.

Bence bunu çok ciddiye almamak lazım, ama suçlamalardan biri buydu. Mutsuz Kimon taraftarları tarafından yapılmış olması daha olası idi; mutsuz tutucular, canı sıkkın aristokratlar, Atina'daki her şeyi değiştiren olayların gelişiminden hiç ama hiç mutlu olmayan insanlardı bunlar. 461'de Atina'daki olaylara bakarsak, 460 ve sonrasında, demokratik bir, – aslında buna ihtilal demek istemiyorum –, ihtilale doğru bir hareket vardı. Atina şehrini şimdiye dek hiç olmadığı kadar demokratik yapmak için hızlı bir

hareket. Bundan sonra Atina'daki çok gelişmiş demokrasinin aslında nasıl olduğuna ve nasıl işlediğine bakmak istiyorum.

Size hatırlatmalıyım ki, 500 senesinden hemen önceye, Kleisthenes'in dünyasına geri gidersek, Atina adı verilen şehir devletinde yaşayan Yunanlıların dünyanın ilk demokratik anayasasını yaratmış olduğunu görebiliriz. Bu yeni devlet modeli yarım yüzyıl sonra, 460 ve 450 arasında Perikles'in yaptığı reformlar ile olgunluk seviyesine ulaştı; ve bütün olanlar bu dönemde olmuştu. Yunan dünyasının en büyük başarıları asıl Perikles'in yarattığı Atina'da yaşanmıştı. Unutmamalıyız ki bu dönemde dünyanın geri kalan kısmı monarşik, katı, hiyerarşik kumanda toplumu olarak tanımlanırken Atina'daki demokrasi de modern dünyadan önceki dönemlerde ilerleyeceği kadar ilerlemişti.

Eğer belirli bir açıdan bakarsanız, her şeyin ötesinde sizden istediğim, önyargılarınızın farkında varıp, onları bir kenara koymanız. Ancak böylelikle aynı adı taşıyan ama birbirinden ve bizim anlayışımızdan çok farklı olan kavramların asıl niteliklerini anlama olasılığını elde edebilirsiniz. İlk önce vurgulamak gereken şey, Atina demokrasisinde ancak Atinalı ana babadan doğmuş yetişkin erkeklerin politik sistemin parçası olabildiği. Atina vatandaşlığı, bir vatandaşın mal varlığını veya sosyal sınıfını göz önüne almadan devlet konularında, her türlü karar aşamasına tamamen ve etkin olarak katılmaya izin vermekteydi.

450'lerde, Atina Meclisi Perikles'in liderliğinde iken dünyanın gördüğü en demokratik anayasayı oluşturacak bir seri kanun kabul etmişti. Bu kanunlar vatandaşlara mecliste doğrudan ve tam anlamıyla güç vermekte, halka açık hukuk mahkemelerinde kararlar vatandaşların oy çoğunluğuna göre alınmakta idi. Kamu görevleri için tayinler ve özel ve kısa dönem görevlilerin doğrudan seçilmesi bu kanunlara göre yapılırdı. Ayrıca bütün kamu görevlileri sıkı kontrol altında idi. Perikles'in reformlarının oluşturduğu rejimin ne olduğunu iyice anlamamız gerekir.

20. ve 21. yüzyılda demokrasi adını verdiğimiz sistemlerde yaşayan toplumlar için Antik Dönem Atina'daki demokrasinin karakterini ve vatandaşların hayatlarını nasıl etkilediğini anlamak aslında çok zor. Bunu anlamak bizim için ne de olsa çok zor ama, Antik Yunan devletlerinde politika ön planda bulunmaktaydı ve vatandaşların karakterlerinin anayasaları tarafından şekillendirilmesi beklenmekteydi. Sanat, edebiyat, felsefe ve Perikles dönemi Atina'sının tüm büyük başarılarını, onların kendi politik ve hukuki ortamları dışında, Kleisthenes'in oturttuğu ve daha sonra Perikles'in ilerlettiği demokrasi çerçevesinden ayrı olarak anlamak gerçekten kolay değil. Atina demokrasisini anlayabilmek için kelimenin anlamından başlamak gerektiğini düşünüyorum. Günümüzde gelişmeler bunu oldukça zorlaştırmakta, çünkü bu kelime bozulmuş, neredeyse anlamsız hale gelmiş bulunmaktadır.

Günümüzde demokratik olduğunun iddia etmeyen devlet yok gibidir. Bu kadarı bile yeterince karmaşık; ama başka karışıklıklar da vardır. Günümüzde birçok insan, demokrasi olabilmesi için bir devletin, sınırları içinde kanuna uygun olarak yaşayan ve vatandaş olmak isteyen tüm insanlara anayasal ve politik koruma ve haklar sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Ama Atinalılar oy verme, hükümette görev yapma ve jüri görevi yapma haklarını sadece yetişkin erkek vatandaşlarla kısıtlamaktaydı. Köleler, şehirde yaşayan yabancılar, kadınlar ve yirmi yaşın altındaki erkek vatandaşlar bu haklara sahip değillerdi.

Antik Atina'nın modern eleştirmenleri, köleler olduğu için ve kadınlar politik hayattan uzak tutuldukları için Perikles rejiminin demokratik karakterini sorgulamaktadırlar. M.Ö. 3000 civarında ortaya çıkan uygarlık kavramından sonra yakın zamana dek hiç bir toplum, bu grupları dışlayan Atinalılardan farklı değildi. Kanımızca bu eksikliği

vurgulamak aslında ne ilginç, ne de şaşırtıcı. Atinalıları daha farklı kılan aslında bu dışlamalar değil, görülmedik derecede katılım ve katılanların olağanüstü anlamlı ve tatmin edici paylaşımlarıdır.

Amerika Birleşik Devleri'nde, Jackson Demokrasisi olarak adlandırılan dönemde kölelik en etkin dönemlerini yaşamıştır. Kadınlara 20. yüzyıla kadar hiçbir yerde oy hakkı verilmediği gibi, politik katılımı belirli bir yaş üzerindekilerle kısıtlamaya devam edilmiştir. Dışlananlar yüzünden Atina'da Perikles'e demokrat unvanını vermeyi reddetmek, mantığa aykırı sonuçlar çıkartacak dar görüşlü ve çağdışı kriterler kullanmak olur. Çağdaş Yunanlılardan hiç birisinin Atina'da demokrasi olmadığından kuşku duyduğunu söyleyemeyiz. Tek tartışma, demokrasinin iyi mi kötü mü olduğu idi, ki bu günümüzde aklımıza bile gelmeyen bir sorudur.

Duruma diğer uçtan bakarsak, Atinalılar, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi devletlerin bu unvana sahip olduklarını iddia ettiklerini duysalar çok şaşırırlardı. Onlar için demokrasinin en önemli özelliği vatandaşlarının çoğunluğunun doğrudan ve tüm bağımsızlığı idi. Hükümet oyla seçilen temsilciler tarafından oluşturulmalıydı, denetim ve sınırlama olmalıydı, kuvvetler ayrılığı olmalı, görevler dağıtılmalı, seçimle gelmeyen bürokratlar, hakimlerin ömür boyu görev süresi, seçimle bağlantılı görev sürelerinin bir yıldan uzun tutulması, tüm bunlar demokrasi anlayışıyla tam olarak bağdaşmamaktadır. Dünya tarihinde hiç eşine rastlanmamış ve Atina özerkliğinin bitiminden sonra da hiç görülmemiş olan bu hükümet şeklini önyargılarımızdan kurtularak kavramak istiyorsak, eski ile modern düşünceler arasındaki bu farklılıkları kısaca gözden geçirmek gerekir.

Zamanlaması uygun olmasa da işe yarayacak bir bilgi vereceğim: devlet üç tanıdık ayrımı içermekte: yasama, yürütme ve yargı. Atina demokrasisinde bulunan yasama organın en önemlisi meclis idi; buna '*ekklesia*' denmekteydi. Perikles döneminde tüm yetişkin Atinalı erkek vatandaşa açıktı; tahminen 40 000, hatta 50 000 erkek içermekteydi. Atinalıların büyük bir bölümü şehirden uzakta yaşıyordu. Sadece bir kısmı at sahibiydi; şehre gelmek uzun bir yürüyüş gerektirmekteydi. Dolayısıyla normal olarak katılım daha az bir sayı içeriyordu. Herhalde 5000 ile 6000 arasında bir sayıydı bu.

Bu durumda herhangi bir karar, çoğunluk 6000 oy olduğunda sağlanmaktaydı. Bence bu bize aslında bu sayıdan daha fazla katılım olduğunu gösteriyor olmalı. Katılması gereken herkesin katılımını bekleyerek kazanılamazdı çoğunluk, aynı zamanda da toplantıların çoğu 6000 kişinin altında bir sayıyla yapılıyor olmalıydı. Toplantılar açık alanda, *akropolis*e yakın ve *agora*ya bakan, *Pnyks* adı verilen bir yerde yapılıyordu. Vatandaşlar dik eğimli tepede yere oturuyor, konuşmacılar da aşağıdaki alçak platformda sunumlarımı yapıyordu. Ama seslerini duyurmak zor olabiliyordu. Tahmin edebilirsiniz, açık alandaydılar ve mikrofonları yoktu.

Meşhur 4. yüzyıl hatiplerinin, – mesela, Demosthenes bunların arasında en müthiş olanlarındandı ve *Pnyks*de sesini duyurabilmek için deniz kenarında, dalgaların sesine karşı çalıştığı söylenir. İyi ve güçlü bir ses, Atinalı bir politikacı için çok iyi bir özellik idi. 425'de sahnelenen Aristophanes'in *Akharnalılar* piyesi bu toplantıların komik şeklini bize gösterir.

Konuşmayı yapan kişi Aristophanes'e özgü, tipik komik kahraman, uzaklarda bir yerden gelmiştir ve savaş konusunda devamlı yakınır, savaş başlayalı altı yıl olmuş ve bunca zamandır evinden uzakta, Atina'da kalmıştır. Aristophanes'in yazdıklarından bir alıntıya bakarsak, der ki: *Pnyks*de tek başına oturmaktadır, henüz kimse gelmemiştir ve yakınmaktadır. "Bugün meclis günü, sabah olmuş ama *Pnyks* bomboş. Herkes agorada gevezelik etmekte ve kırmızı boyayla boyanmış ip çemberinden kaçmakla meşgul," – bu aslında Atinalıların pazar yerinden, yani, şehrin merkezindeki *Agora*dan *Pnyks*deki

tepeye tırmanmakta ne kadar yavaş olduğuna gönderme yapmakta. O kadar çok konuşuyorlarmış ki, kimse hareket dahi edemiyormuş. Buna karşılık, memurlar kırmızıya boyanmış bir ip getirmişler. *Agora*yı tamamen çevrelemişler ve kimse kalmayıncaya kadar çemberi küçülterek ilerlemişler. Herkes yeni boyanmış ipin kırmızı boyası bulaşmasın diye koşarak kaçmış, Aristophanes de oyununda buna gönderme yapıyor.

Der ki, "Meclis başkanları bile gelmemişti, geç kalacaklardı, geldiklerinde de önlerde yer kapmak için birbirleriyle itiş kakışa gireceklerdi, hep beraber aşağıya doğru nasıl kayacaklar tahmin edemezsiniz. Barış hakkında bir şeycikler söylemeyeceklerdi, ah Atinacığım, her zaman meclise ilk gelen ve yerini alan ben olurum. Yalnız olduğumdan inlerim, esnerim, ayaklarımı uzatırım, gaz çıkarırım, ne yapacağımı bilemem, yazarım, düşen saçlarımı toplarım, aklımda hesap yaparım, uzaklardaki tarlalarıma bakarım, barış için özlem duyarım, şehirden nefret ederim, 'bana kömür satın al, bana sirke satın al, bana yağ satın al,' demeyen, 'satın al' kelimesinin anlamının olmadığı, her şeyin bedava olduğu köyümün özlemi ile yanarım."

"Buraya bağırmaya, eğer barış dışında bir şeyden söz ederlerse konuşmacıların konuşmalarını kesip onlara küfür etmeye hazır olarak geldim, işte öğle zamanı başkanları da geliyor. Söylemedim mi size? Nasıl geleceklerini tahmin etmedim mi? Herkes ön sıralar için itişmekte. Sonra da meclis sözcüsü, 'Kutsanmış alana doğru ilerleyelim beyler,' diyecek, sonra da meclisteki tartışmaları başlatacak formülleşmiş sözlerine geçecek. Kısaca diyecek ki, 'Kim söz almak istiyor?' Buna karşılık eller kalkacak ve oyun başlayacak."

Tamam bu mizahi bir yorum; ama *Pnyks*deki gerçek konular nadiren komik idi. Ciddi sorunlarla uğraşılıyordu. Her yılın resmi olarak ayrıldığı on dönemde mecliste dört ana toplantı yapılmaktaydı, ama gerektiğinde daha fazla toplantı da yapılıyordu. Konular antlaşmaların kabulü veya reddi, savaş ilanları, seferlere atanacak generalleri, hangi orduların ve kaynakların kullanılacağı, resmi görevlilerin atanmaları veya konumlarından uzaklaştırılmalarının onaylanması, *ostrakismos* yapılıp yapılmayacağı kararı, dinsel konulardaki sorunları, miras konuları kapsıyordu. Kısaca, meclise kim ne taşımak istiyorsa o konuşuluyordu.

Modern bir temsili demokrasi vatandaşı için bu toplantılarda, dış politikayla ilgili ve oradakiler ve tüm şehir için yaşam veya ölüm anlamına gelecek konuların doğrudan tartışılması şaşırtıcı olabilir. Antik ve modern demokrasi arasındaki farklılığı daha iyi algılayabilmek için, eğer bir Amerika elçiliği ele geçirilirse Amerika Birleşik Devletleri nasıl davranır ona bir bakmakta fayda var. Herhalde bu bilgi ilk önce gizli bilgi olarak devletin karmaşık ama geniş istihbarat merkezinin bir dairesine ulaşır, ama doğal olarak hükümet daha haberdar olmadan önce CNN'de çıkma olasılığı da yok değil. Ama büyük bir gizlilik içerisinde ve sadece Beyaz Saray'da, devlet sisteminde ve Savunma Bakanlığı'nda ancak bir kaç kişiyle paylaşılan bir bilgi olacaktır.

Hareket tarzı ufak gruplar içerisinde tartışılacak ve kararlar sonunda bir kişi, yani, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı tarafından alınacaktır. Eğer bilgi sızıntısı yoksa, insanlar ancak her şey kesinleştikten sonra durumdan haberdar edilecektir. Mesela büyük bir sır gibi saklanan Küba Füze Krizi buna güzel bir örnek oluşturur. O zamanlarda ulusal güvenlik adına gazeteciler sır saklamayı biliyordu. Bu denli eski moda bir yaklaşımı düşünebilir misiniz? Bununla aralarında bir haftadır uğraşıyorlardı ki, sonunda Başkan televizyona çıkıp tehdidin ne denli büyük olduğunu ve neler yaptığını anlattı. Bu konuyla ilgili ne tartışacak ne düşünecek vakit vardı. Ama sistemimiz böyle çalışır.

‘Savaş mı, barış mı?’ sorusu Perikles döneminde Atina’da birden fazla kez baş göstermişti ve her seferinde mecliste tam anlamıyla tartışma yapılmış ve her seferinde de kararlar kaldırılan ellerin sayısına dayanarak alınmıştı. Önemli konular için karar alma şekilleri Atinalıların tam ve kesin bağımsızlık sahibi olduklarının en kuvvetli kanıtıdır. Binlerce kişi içeren bir meclis doğallıkla yardımsız olarak işleri yürütemezdi. Atina vatandaşları arasından kura ile seçilen 500 kişilik bir kurula dayanmakta idi. Meclisin verimli olarak başa çıkamadığı birçok kamu işlevini yerine getiriyor olsa da asıl görevi topluma sunmak üzere yasa tasarılarını hazırlamaktı. Bu yönden, diğer şeylerde de olduğu gibi konseyin meclisin hizmetinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Meclis konsey tarafından hazırlanan yasa taslağını geri çevirebilir, hemen orada değiştirebilir, hatta yeniden hazırlanması için geri gönderebilirdi, veya tamamen farklı bir tasarıyla değiştirebilirdi. Tam özerklik ve kamu yetkisi tamamen meclisin elindeydi. *Pnyks*de özel bir günde toplanan çoğunluğun kararını kısıtlayacak, istediğini yapmasını engelleyecek neredeyse hiç bir anayasal engel yoktu.

Yürütme işlevini ele alırsak, biz bugün yürütme diyoruz ama bu ayrım Atinalılar için aynı değildi. Bu ayrımlar onlar için yoktu, sadece anlamamıza yardım etmesi için bu terminolojiyi kullanıyorum. Yürütme dediğimiz şeyin hem karar verme yetkisi hem de gücü aslında çok kısıtlıydı. O zamanlar yasama ve yargı organları arasındaki fark günümüzden çok daha azdı. Öncelikle cumhurbaşkanı veya başbakan yoktu, kabine yoktu; devletin işlemesiyle görevli olacak, genel siyaset politikalarının hazırlanmasıyla sorumlu olan, oy birliğiyle seçilen kimse yoktu. Kuzey Amerikalıların ‘yönetim’ olarak veya İngilizlerin ‘devlet’ olarak adlandırdıkları sistemlerin hiç birisi yoktu. Oyla seçilen 10 general bulunmaktaydı ve bunlar bir yıl süresince görev yapıyorlardı.

Onlar unvanlarının da gösterdiği gibi kara ve deniz kuvvetlerine kumanda eden askeri yetkililerdi. Sonsuz seçilme hakkına sahiplerdi. Kimon veya Perikles gibi sıra dışı kişiler her yıl seçilmekteydi, ama bunlar istisna idi. Bu adamların politik güçleri meclis üyelerini kişisel yetenekleri ile ne kadar etkileyip istedikleri yönde ikna edebildikleriyle bağlantılıydı. Özel olan hiç bir politik veya sivil güçleri yoktu ve askeri ve deniz seferleri dışında kimseye emir verme hakkına sahip değillerdi. Askeri konularda dahi generallerin yetkileri çok kısıtlıydı. Seferlerde başa geçecek generaller, aynı zamanda ordunun boyutuna ve amaçlarına da karar veren tüm Atina meclisi tarafından seçiliyordu. 500’lük Konsey, görevlerine başlamadan önce generallerin yeterliliklerini soruşturuyorlardı.

Yıllık görevlerini tamamladıklarında görevdeki icraatları ve kişisel finansal durumları *euthyna* adı verilen özel bir süreç ile araştırmaya tabi tutuluyordu. Toplumun kontrol amacıyla oy birliğiyle seçilmiş ufak gruplar üzerinde uyguladıkları tek şey bu değildi. Bir yıl içerisinde meclis on defa bir araya gelip bir generalin askeri görevlerini yerine uygun bir biçimde getirip getirmediğini oyluyordu, eğer birisinin görevi oy birliği ile onay almamışsa mahkemeye çıkartılıyordu. Suçlu bulunursa cezalandırılıyordu veya para cezasına çarptırılıyordu. Beraat ettirilirse görevine geri dönüyordu. Seçimle gelinen görev prestij de kazandırdığından seçilen görevliler dikkatle kontrol altında tutuluyordu, ki vatandaşların egemenliği tehlikeye girmesin. Generallere uygulanan bu dikkatli denetimin arkasında olan buydu. Bu ağır denetimlere karşın Atinalılar sadece birkaç kamu konumunu seçimle doldurabiliyordu. Askeri görevlilerin ve deniz gücü mimarlarının seçimi, bazı mali sorumluların ve şehir su işleri sorumlusunun ve sayıları çok olan diğer görevlilerin seçimleri kura ile yapılıyordu.

Atinalılar, demokrasinin etkin ilkesi eşitlik uyarınca göre görevlilerini kura ile seçiyordu. Her vatandaş sivil sorumluluklarını yeterince yerine getirme kapasitesine sahipti ve asıl korkulan, hükümetin ve idari gücün ne kadar deneyimi ve özellik sahibi olurlarsa olsunlar ufak bir grup insanın eline geçmesiydi. Bundan dolayı Atinalılar mevkilerin çoğunu kura

ile doldurmayı tercih ediyordu ve görev süresini 500'lük Konsey dışında kişi başına bir devre olarak kısıtlamaktaydı. Bir kişi hayatı boyunca Konsey'de iki dönem görev yapabiliyordu. Ancak generaller sonsuza dek yeniden seçilebilirlerdi, çünkü onların yetenekleri ve becerileri yaptıkları iş için hayati anlam taşımaktaydı, bu da kısa dönem görevler ile aradaki ayrıcalıktı

Atinalıların profesörler, profesyoneller, uzmanlar, bürokratlar ve politikacılar yerine, sıradan vatandaşlarla kamu yaşamlarını yönetmeleri modern düşünce için bir dereceye kadar şaşırtıcı olabilir. Geri kalanlara gelecek defa devam edeceğiz arkadaşlar.

[Metin sonu]

Antik Yunan Tarihine Giriş: 16. Dersin Metni

1 Kasım 2007

1. Bölüm: Atina Demokrasisinin Organizasyonu: Yargı

Profesör Donald Kagan: Sizlere Ephialtes'in ölümünden sonra, Perikles tarafından tesis edilen reformlar sonucunda Atina demokrasisinin tam şekliyle nasıl olduğunu ve bu sistemin nasıl yürüdüğünü anlatmaya çalışıyordum ve yasama organı ve daha az öneme sahip olan yürütme organlarını anlattım ve şimdi ise, yargı organı olarak adlandırdığımız konuya dönmek istiyorum. Şimdi, bu Atinalı yargı sistemi, sanırım modern anlayış için anayasanın geri kalanından daha garip görünebilir. Her yıla mahkemelerde hizmet etmek üzere görevlendirilen 6000 jüri üyesinden oluşan 6 kurul ile başlayabilirsiniz. Önceden saptanan bir günde, görev kabul etmek için gelen jüri üyeleri özel mahkemelere ve davalara atanırlardı. Bir jürinin genelde büyüklüğü 501 kişi olarak olsa da, davanın önemine göre, özel ya da halk davası olmasına göre ya da davanın konusuna bağlı olarak, üye sayısı 1501'den çok ya da en az 51 olabilirdi.

Rüşvet ve taraf olma durumundan kaçınmak için, Atinalılar fesat sokmayı etkili bir biçimde önleyen şaşılacak derecede karışık bir sistem geliştirmişlerdir. Bu sistem Aristoteles'in *Atinalıların Anayasası*'nda açıklanmıştır. Sanırım 61. bölümde; herhangi biriniz buna ayırabileceğiniz bir ya da iki ayınız olduğunu düşünüyorsanız, o paragrafı okuyun ve bana ne anlama geldiğini ve nasıl yürüdüğünü anlatın. Bu sistem çok karışık. Onların emin olmak istedikleri nokta aslında belirli bir davada özel bir jüri kurulunda kimin olacağını bilmenin herhangi bir kişi için imkânsız olmasıdır. Bu yüzden eğer herhangi birine rüşvet vermek istersen 6000 kişiye birden rüşvet vermeliydin ve bu biraz cesaret kırıcıydı. Buna bir grup dürüst insan diyebilirsiniz.

Pekâlâ, bana kalırsa eğer herkes yoğun bir şekilde hile yapmanın bir yolunu düşünmüyorsa, bu kadar karışık bir sistem tasarlamazsınız. Yine de, başarısızlığa uğramış olsalar da, bence sistem kesinlikle çok güvenilir. Yasal usul, günümüz Amerika'sındaki davalardakinden dikkat çekecek derecede farklıydı. Karşılaşacağınız ilk sürpriz, bir savcının ve eyalet avukatının olmayışıdır. Hatta hiç avukat olmazdı. Bir düşünün. Bunun Shakespeare'i nasıl mutlu edeceğini bir düşünün. Şikâyetler, sivil ya da suçlu, halktan ya da özel, çok ya da az, kayıt altına alınıyordu ve özel vatandaşlar tarafından tartışılıyordu. Davacı ve davalı, şikâyetini kendisi dile getirirdi; eğer ana dili değilse, herkes şikâyetini hazırlamakta yardım edecek özel bir kalem tutmakta özgürdü ve bu meslek Atina'da gelişmişti. Perikles döneminden yıllarca sonra doruğa ulaşmakla birlikte, korunmuş olan mahkeme salonu konuşmalarının en harika yazarları, inanıyorum ki bunların korunmasının sebebi nesillerin bu konuşmaların var olanlarının en iyisi olduklarını düşünmeleridir, bir sonraki yüzyıldan, M.Ö. 4. yüzyıldan gelmiştir.

İşte başka bir sürpriz daha… Hâkim yoktu. Jüri her şey demekti. Kendine saygı duyan

hiç bir Atinalı demokrat, herhangi bir bireyin nitelikleri ne olursa olsun, ilgili olan ve olmayan hangi kanıtın geçerli olacağını veya hangi yasaların ya da hangi ayrıcalıkların uygulanacağını anlatmasını kabul etmezdi. Atinalıların bakış açısına göre, bu durum öğrenmeye ve uzmanlığa çok ağırlık verirdi ve aynı zamanda yozlaşma ve demokratik olmayan bir önyargı tehlikesi yaratırdı. Demem o ki, eğer jürilerde olduğu gibi hâkimin de kim olduğunu gizleyemezseniz, eğer hâkim varsa ve önemli biriyse, ona rüşvet yedirebilirdiniz. Gerçekten de, kendi sistemimizde hâkimlere rüşvet yedirildiği duyulmamış bir olay değil. Hatta haksız olarak bir yönde ya da diğerinde önyargılı oldukları da duyulmamış değil.

Atinalılar bunların hiç birini kabul etmezdi. Bu yüzden, ilgili yasaları ve ayrıcalıkları zikretmek ve davalı ile davacı arasında karar vermek davadaki jürinin işi idi. Bu yüzden, adalet ve adil yargılamayla ilgili temel konularda Atinalı, demokrat uzmanlara çok az inanırdı. Bütün vatandaşların yeterli derecede mantığa ve mahkemelerde çok önemli olan hükümlere karar vermeye gerekecek ne varsa yeterince sahip oldukları varsayımı, bu demokratik anayasanın en demokratik özelliklerinden biriydi. Mahkeme salonunda, davacı ve davalı her biri kendi davasını sunmak, hasmını çürütmek, uygulanacak olan ilgili yasa hakkında ne düşünüldüğünü söylemek, şahitlik sunmak ve sonrasında davasını özetlemek hakkına sahipti.

Şimdi, Amerikalıların bakış açısıyla bir başka ilginç şey daha, her dava, – özür dilerim –, davadaki her safha, su saati kullanan bir memur tarafından tutulan belirli miktarda bir süreyle kısıtlandırıldı ve hiçbir duruşma bir günden fazla sürmezdi. Son olarak, elbette jüriye giden davada jüri hiçbir yükümlülük ve talimat almazdı, çünkü hangi olasılıkların uygun olduğunu ve ne düşünmeleri gerektiğini söyleyen bir hâkim yoktu. Jüri tartışmazdı; 1501 tane asabi adam olamazdı. Gizli bir oylama yapılırdı ve basit çoğunluk konu üzerinde karar verirdi.

Eğer bir ceza gerekli görülürse ve yasalar tarafından tanımlanmamış ise ve cezaların çok az bir kısmı yasalar tarafından tanımlanırdı; şu usul uygulanırdı: Davayı kazanan davacı bir ceza önerisinde bulunurdu, daha sonra davalı da farklı bir ceza önerme hakkına sahipti. Daha sonra jüri, tartışma olmaksızın, ikisinden birini seçmek için oylama yapardı, ama kendileri öneride bulunamazdı, yaratıcı cezalar mümkün değildi, her iki taraftan birinin önerisi geçerliydi. Normalde, eğer bir düşünecek olursak, her iki tarafın da ılımlı cezalar önermesine neden oluyordu. Şu veya bu şekildeki mantıksız bir öneri başka bir jüriye bırakılırdı.

Eğer davacı çok ağır bir ceza önerirse, bu karşı tarafın önerdiği cezanın kabul edilmesini garantilerdi, ya da tam tersi. Bu sistemin eleştirmenleri demokrasinin Atinalıları ihtilaflı yapmasından şikâyetçiydiler. Bu yüzden bu sistemde bir tedbir de vardı, — pekâlâ, tam olarak bu yüzden değil aslında bunun tersine —, kanıtlamama izin verin. Doğal olarak, Atinalılar ihtilaflıydı ve asılsız, mantıksız, aptalca ve sadece korkunç suçlamaların derecesini azaltmak üzere bir önlemleri vardı. Sistem bu unsuru içeriyordu. Şayet davacı jürilerden belirli bir oranda oy toplamayı başaramazsa büyük bir miktarda para

cezası ödemesi gerekiyordu.

Kamu davalarında kişi bu para cezasını devlete öderdi. Kişisel davalarda bu ceza davalıya ödenirdi. Kuşkusuz, bu önemsiz, kötü niyetli ve sadece macera arayan davalar için önemli bir caydırıcı olarak hizmet etmiş olmalıdır. Eğer böyle bir şeye sahip olsaydık bunun bizim sistemimizi nasıl değiştireceğini bir düşünün. Bir bakıma, bunlardan bir kaçı bizim sistemimizde de var. Örneğin, biri başka birine bir dava açarsa ve kaybederse, hâkimin ehemmiyetsiz şikâyetlere karşı bir savunma olan mağlup tarafın mahkeme ücretlerini ödemesi gerektiğine karar vermesi olasıdır. Fakat bu Atina sistemindeki gibi her zaman geçerli değil. Bu yüzden, jüride birçok destek alamayacak bir davanız varsa bu size o veya bu şekilde bir şeylere mal olacaktı.

2. Bölüm : Atina Demokratik Sisteminin Kusurları

Pekâlâ, Atina adalet sisteminde açıkça birçok kusurlar da vardı. Kararlar alışılmadık ve öngörülemez olabilirdi, çünkü bunlar emsallerle denetlenmemekte idiler. Jüri kurulları ön yargılı olabilirdi ve jüri üyelerinin, kanunları yanlış bir şekilde zikreden, tarihi çarpıtan ve bu adamların mahkemelerde hiç kimsenin duymadığı ve üzerine tartışmalar olan kanunlar uydurduklarına dair söylentiler vardı. Jüri üyelerinin bunlara karşı kendi zekâ ve bilgileri dışında hiçbir savunmaları yoktu. Yani, kuşkusuz bu fırsat kötüye kullanılmıştır. Kanıt ve bağıntılık kuralları ile engellenmemiş ve hakimlerce dayatılmış bir disiplin olmayan konuşmalar hayali, sahte ve karmaşık olabilirdi.

Size bu konuda bazı ipuçları vereceğini düşündüğüm Atinalı bir hatip hakkında kuşaktan kuşağa geçen bir öykü var. Bu, 5. yüzyılın sonlarında ve 4. yüzyılda yaşamış olan ve Atina'daki en başarılı söylev yazarlarından biri olan Lysias'dır. Biri ona gelip şöyle der: "Bir davaya karıştım ve benim için bir konuşma hazırlaman için sana ödeme yapmak istiyorum," ve Lysias da, "Pekâlâ!," der. Eve gider, bir konuşma hazırlar, bunu adama götürüp, şöyle der: "Buyur!" Adam okuyup, "Lysias bu olağanüstü harika bir konuşma, kaybetmem, milyonlarca kez teşekkür ederim," der; Lysias eve gider. Kısa bir süre sonra Lysias kapısının yumruklandığını duyar, gelen aynı adamdır. Adam şöyle der, "Lysias, bu konuşmayı tekrar okudum, yanılmışım, korkunç düşünce ve çelişkilerle dolu, mantığında öyle büyük boşluklar var ki, arasından arabalar geçebilir". Lysias şöyle yanıt verir, "Sakin ol arkadaş, jüri bu konuşmayı yalnızca bir kez duyacak."

Doğal olarak, bu kusurların hepsi vardı, fakat modern bir açıdan bakacak olursak Atina sisteminin bir dizi çekicilikleri olduğuna inanıyorum. Amerikan hukuk sistemi ve mahkeme usulleri, kavram karmaşasına doğru sürükleyen gereksiz ayrıntıları ve yasal sisteme katılmak için gereken ve gittikçe artan ücretleri ödemeye gücü yeten zenginlere çok fazla avantaj sağlayan avukat ve hâkimlerin merkezi rolü yüzünden suçlanır. Tipik olarak asılsız davalar için yeterli bir caydırıcı olmaması mahkeme takvimlerinin sıkışmasına neden olur. Atinalılarda, doğallıkla hiç zaman almayan jüri seçiminde

harcanan zaman ve zaman sınırı olmadan ayrıntılar üzerinde uzayıp giden tartışmalar yapılıyordu. Katılımcılar için bir davanın mahkemeye gelmeden önce yıllarca beklemiş olması olağandışı bir durum değildir. Bazen davacı davası mahkemeye gelmeden önce ölmüştür bile.

Herkes giderek karmaşıklaşan yasal süreçteki kanunların, katılımcıların haklarının adil korunmasındaki kazanımların ortaya çıkan gecikmeye değer olduğuna ikna olmuş değildir. Diğer bir düşünce, 'gecikmiş adalet, adalet değildir,' ilkesidir. Çoğu zaman, bizim mahkemelerimizde kararlar hâkim tarafından çok dolaylı anlaşılmaz, yasal ya da usul gerekçesiyle sıradan vatandaşlarca anlaşılamayan bir şekilde algılanır. Sonuç olarak, hâkimler ve avukatlar çok fazla eleştiri alıyorlar ve genel olarak yasal sisteme karşı bir inanç kaybı var. Bütün bu kusurları yanında, sanırım Atina'nın sistemi kolay, hızlı, açık ve vatandaşları tarafından kolayca anlaşılabilirdi. Ilımlı cezalar üretmeyi ve mantıksız davaları caydırmayı amaçlayan hükümler içeriyordu.

Sıradan Atinalılar her zaman olduğu gibi sağduyulu olduğunu varsayarak, vatandaşları ve kanunları arasında yasal ayrıntılar ve kanuni uzmanlar gibi engeller koymuyordu. Şimdi bir bütün olarak, Perikles zamanında en yüksek düzeyine gelen Atina'nın demokratik sistemi, asırlar boyunca demokrasiye düşman olan çağdaşlar tarafından tenkit edilmiştir. Aynı zamanda, Atina demokrasisini anlatan yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürmüş yazarları okuyanlar, demokrasi ile ilgili sert sonuçlara varmışlardır. Antik yazarlar, saldırılarının çoğunu kitlesel toplantılar yoluyla devlet yönetmesine ve tahsisle kamu görevlilerinin seçimine karşı yapmışlardır.

Atinalı hain Alkibiades, Spartalı izleyicilere demokrasi için yeni hiçbir şey söylenemeyeceğini, kabul edilmiş bir aptallık olduğunu söylemişti. Platon Sokrates'ten aynı noktayı daha geniş ve ciddi olarak vurgulamasını istemişti. Sokrates, konu bir ev ya da gemi inşa etmek olduğunda, Atina meclisinin sadece uzmanları dinlediğini gözlemlemişti. Eğer uzman yeterlilikleri olmayan biri böyle konularda öneri sunmaya çalışırsa, ne kadar zengin, yakışıklı, ya da asil olursa olsun, onu dinlemeyi reddederlerdi. Bunun yerine, ya kendisi bağırıp kendi rızasıyla geri çekilene kadar, ya da silahlı çavuşlar tarafından sürüklenene kadarö veya başkanların emriyle dışarı atılana kadar o kişiye gülünür ve yuhalanırdı. Bu yüzden, sadece Atina meclisinde konuşmak için kalktığınızda, her şey için hazırlıklı olmanız daha iyi olacaktır.

Fakat Sokrates, konu devlet işleri ile ilgili olduğu zaman, marangoz, tenekeci, ayakkabıcı, yolcu, gemi sahibi, zengin ve fakir, asil ve halktan birinin konuşma yapabileceğini ve bilgisi olmadığı ve öğretilmeyen bir konu hakkında öneri sunmaya çalıştığı için daha önceki durumdakinden farklı olarak kimsenin o kişiyi azarlamadığını söylemiştir. Aslında Atinalılar bilginin, becerinin, yetenek ve deneyimin önemini biliyorlardı, çünkü onlar bu şeylerin var olduğuna ve kamu yararına olacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden, subaylar, birkaç hazinedar, gemi inşaatı mühendisleri ve su ikmal idarecilerini tahsis yapmazlar, seçerlerdi. Bunlar hayat, ölüm ve devletin mali güvenliği gibi öncelikli konular idi; bunun dışında uzmanlığı çok umursamazlardı. Eğer politik bilimler profesörleri ya da onları

yönetmeleri ve yargılamaları için avukat seçmedilerse, bunun sebebi onların bu alanlarda kullanışlı bir uzmanlık olduğu hakkında kuşkucu olmaları idi. Eğer var olsaydı halkın iyiliği için güvenle ve kazançla görevlendirilirlerdi.

Yine de bana göre, bu geçtiğimiz 25 yüzyıllık tecrübenin onların yanıldığını gösterdiği yeterince açık değil. Meclisimizde ne oranda avukat ve senatör olduğunu bilmiyorum, ama bu sayı ne olursa olsun, çok fazla. Böyle bir şey için hepimizin toplanması gerçekten sıra dışı. Birinin bizim toplumumuzda bulabileceği mesleklerin çeşitliğinin türü bizim devlet kurumlarımızda kesinlikle görülmez. Pekâlâ, Atinalılar asla bunun gibi demokratik olmayan bir şeyi asla kabul etmezlerdi. İkinci ve en beklenmedik olan ise, birçok aptal ve yetersizin kamu işlerinde önemli rol oynamasıdır. Doğal olarak, uzmanlığı ve deneyimi reddetme madalyonun öteki yüzüdür; etkisi olan form, biçim, ya da şekil hakkından ne konuştuğunu bilmeyen insanlarla sonuçlanabilir. Atinalılar siyasi kurallara hâkim olmaya çalışan salak, aptal, kasıntılı ve layık olmayanların varlığının farkındaydılar ve onlar için üzülüyorlardı. Bu yönden onlardan daha iyi olduğumuzun açık olduğunu düşünmüyorum. Bir keresinde William Buckley, Harvard Üniversitesi öğretim üyelerindense, Boston Telefon Rehberindeki ilk 40, ya da herhangi 40 ile 50 kadar kişi tarafından, yönetilmeyi, hükme bağlanmayı tercih edeceğini söylemiştir. Aynı fikre katılabileceğimizi düşünürüm, hatta belki Yale Üniversitesindekilerinden bile… Bence kendi sistemimizin demokrasiyi yürütmenin tek yolu olduğunu zannetmeden önce biraz daha düşünmemiz gerektiği kanısındayım.

Fakat Atinalıların, meclisin genellikle eleştirmenlerin düşündüğünden farklı olarak yetersiz kişilerden oluşma kargaşasıyla nasıl başa çıktıkları konusunda, normal olarak orada bir karar varmaya çalışan 5-6000 insanın bulmasının bir sorun oluşturduğunu düşünebilirsiniz. Şunu bir düşünün: Eğer bir Atina vatandaşı her yıl düzenlenen oturumlara minimum sayısının yarısından daha fazlasına katıldıysa, devletteki en muktedir insanlarca yapılan yirmi setlik tartışmaları dinlerdi: Bunların başlıcaları, seçilmiş yetkililer ya da eskiden seçim bürosunu elinde bulunduranlar, bütün gruplardan önde gelen politikacılar ve basit bir şekilde ayağa kalkıp görüşlerini ifade edebilen çeşitli konulardaki önemli sayıdaki uzmanlardır.

Bunlar hazırlanmış notları bulundurmanın ve kullandıkları kitaba her ne diyorlarsa bakmanın mümkün olmadığı gerçek tartışmalardı. Politika kitapları, ya da her neyse, bunlar gerçek tartışmalardı ve konuşmacılar karşı taraftan gelen zor sorulara ve argümanlara doğaçlama cevap vermek zorunda idiler; sorumsuz göstericiler değillerdi fakat konuşmacılar ve izleyiciler için önemli sonuçları olan oylara anında yön veren ciddi tartışmalar olurdu. Şimdi, eğer meclisteki her katılımcının böyle tartışmaları ortalama sadece 10 yıldır dinlediğini varsayarsak ve bunlardan birçoğunun daha uzun bir süre olmuş olabilir; bir düşünün, tek başına bile böyle tecrübeler dikkate değer bir oylama grubu oluşturmuştur.

Olasılıkla, tarihteki karşılaştırılabilir herhangi bir gruptan daha karmaşık ve aydınlanmış olduklarını iddia ediyorum. Bunun dışında, her yıl 500 Atinalı, her gün meclisteki oylar

ve tartışmalar için temel oluşturan kanun taslakları üreterek, en önemsizden en ciddiye, Atina işlerinin düzenlenmesinde deneyim kazanırlardı. Yani herhangi bir özel toplantıda binlerce katılan arasından belki büyük bir çoğunluğu konseyde böyle bir eğitim almış oluyordu. Bu deneyimlerin genişliği ışığında kararların cahil bir topluluk tarafından alındığı fikri pek de inandırıcı değildir.

Bu durumu anlayabileceğinizi düşündüğüm bir şeyle karşılaştırmak istiyorum. 19. yüzyılda, insanlar 'klasik müzik' diye adlandırdığımız bir konsere gittiğinde seyircilerden hemen hemen herkes bir çeşit müzisyendi. Televizyon, radyo, kayıt sistemlerinden önce eğer müzik ile ilgili isen çalmak zorundaydın, ve bu yüzden özellikle kadınlar, ama erkekler de var, çeşitli enstrümanların nasıl çalınacağını öğrenip uyguluyorlardı. Bu yüzden, nota okuyabildikleri için sadece bir katılımcının anlayabileceği şekilde algılayabiliyorlardı. Bugün konsere gidenlerin hemen hemen hiç biri bu durumda değildir. Bu yüzden, Beethoven, Brahms ve onlar gibi insanlar kompozisyonlarını, orkestralarını ve benzerlerini yazdılar ve uzmanlar gibi belirli bir anlayıştaki insanlar, çok iyi eğitilmiş amatörler için çalarlardı.

Konuştuğumuz konu hakkında önerdiğim benzetme buydu. Profesyonel bir politikacı deyimi uygunsa, Atina' da olduğundan dolayı, biz sokaklardan daha yeni gelmemiş ve bu konu hakkında hiçbir şey bilmeyen insanlarla ilgileniyoruz. Hayat tecrübeleriyle gerçekten de çok çok sert bir izleyici olmaları için hazırlanıyorlardı. Fakat bu durum şu soruyu akla getiriyor: "Toplantıdaki tartışmalar gerekli özel bilgileri ve bilinçli öneriler için kapasiteleri olmayan sıradan vatandaşlarca mı yürütülüyordu?" Bu kanıt, sanırım, öyle olmadığını gösteriyor. Etkileyici derecede caydırıcılar olduğu için, hem resmi hem de gayri resmi, bu durum deneyimsiz, yeterli bilgiye sahip olmayan, eğitim düzeyi düşük bir adamı toplantıda ya da, hatta konseyde bile konuşma konusunda gönülsüz ederdi.

Başka bir benzetme ile başlamak istiyorum. Çok uzun yıllardır en harika Amerikan Üniversitelerinde toplantılara katılıyorum ve çok az sayıdaki kişi yüz kişiden daha az gruptan tartışılan çok fazla çekişmeli olmayan bir politikanın lehinde ya da aleyhinde konuşabilecek kadar cesur olduğunu gördüm. Şu gündemdeki tutkuları uyandıran, nadir çekleşen daha büyük toplantılardan bahsetmiyorum bile... Şimdi bu üniversite toplantılarında hakkında konuştuğumuz insanlar olağanüstü bir eğitime sahip, sıra dışı entelektüel yetenekleri olduğu iddia edilen ve topluluk önünde konuşmanın ticaretin bir parçası olan bir mesleğe sahipler. Toplantılar, kişisel saldırılara ve kesilmelere olanak vermeyen, adaba uygunluk çerçevesinde kurulan düzen kuralları ile yürütülür.

Eğer bir adam konuşan kişinin lanet olası bir yalancı olduğunu söylemek isterse, birileri ondan hesap sorar, bu yaptığının kişisel ayrıcalıkların ihlali olduğunu söyler ve orda kesmek zorundasınız. Atina meclislerinde bu böyle olmazdı. Zira bu bahsettiğim çok çok kibar üniversite toplantılarında bile katılanlar kazara, nadiren konuşuyorlar. Neden? Neden? Onları engelleyen şey ne? Size soruyorum, örneğin, hepiniz cevabı biliyorsunuz, ama konuşmuyorsunuz. Neden? Soruyu cevaplamaktan neden korkarsınız, cevabı biliyorsunuz.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Teşekkür ederim. İşte tam olarak nedeni bu... İnsanlar gerçekten bundan korkar. Sadece kimse onlara aptal demese de verdikleri tepki bile aptal gibi hissetmelerine neden olabileceğinden korkar. Bu çok şaşırtıcı bir caydırıcı ve bunu anlayamazsak Atina meclisinin çalışma şeklini anlayamayacağız, bu nedenden, -- ama doğal olarak siz onların sorununun tam olarak daha büyük olduğunu biliyorsunuz --, Atina meclisinin toplantıları sessiz ve usturuplu ortamlar değillerdi. Dekaiopolis'in Aristophanes'in oyunlarında, *pynks*in üstünde otururken ne söylediğini unutmamalıyız, o konuşmacıları bağırmak, yarıda kesmek ve taciz etmekle tehdit etmişti. Plato'nun Atinalıların gerekli uzmanlığa sahip olmadığını düşündükleri konuşmacıları nasıl bağırarak susturduklarını, onlara güldüklerini ve yuhaladıklarını içeren raporunu unutmamalıyız. Şimdi bu gayri resmi caydırıcılar tek başına, inanıyorum ki, meclisteki konuşmacıların sayısını keskin bir şekilde kısıtlamıştır, fakat onları aynı zamanda müdahale etmeden önce düşünmelerini ve *pynks*deki bu tartışmalar sırasında söylediklerine dikkat etmelerini teşvik edecek resmi bir sistem de vardı. Bir zaman, belki de Perikles'in kariyeri sırasında, ama ölümünün üzerinden daha 15 yıl geçmeden Atinalılar, meclisteki vatandaşları anayasanın koruyucuları yapma etkisi olan *grafe para nomo* isimli bir süreç tanıtmışlardı. Her hangi bir vatandaş kurulda ya da konseyde yapılan bir öneriye sadece var olan bir yasayla çeliştiğini ileri sürerek karşı çıkabilirdi. Eğer çoktan geçirilmişse, bu savunma öneri üzerindeki eylemi durdururdu ya da kanunlaşması ertelenirdi.

Daha sonrasında öneriyi teklif eden halk mahkemesine çıkarılırdı ve eğer jüri o kişinin aleyhinde karar verirse, öneri kabul edilmezdi ve para cezasına çarptırılırdı. Bir kişinin bunu üç kez yaptığı öğrenilirse, vatandaş olarak haklarından mahrum edilirdi. Bu kurulun ve süreçlerinin resmi ve gayri resmi beklentileri, cehalet ve yetersizliğin önemli görüşmelerde çok önemli bir yeri olmasını olanaksız kılardı. Doğallıkla hiçbir şeyin caydıramayacağı bazı cahiller de var, ama onlar bizim sistemimizde de var.

Perikles'in kurduğu demokrasi türüne karşı asırlar boyunca daha da ağır bir itham yöneltilmiştir. Doğal olarak istikrarsız olduğu, hizipleşme ve sınıf savaşı daveti olduğu söyleniyor. Mülkiyet hakları konusunda ihmalkâr olunduğu ve zengin azınlığa karşı bir çoğunluk oluşturan fakirlerin yönetimi olarak sonuçlandığı söyleniyor. Bu düşünceler, demokrasiyi reddeden Amerikan Anayasas'ının kurucu babalarının görüşlerinde çökertmiştir. Bunun farkında olmalısınız. Demokrasinin ne olduğu fikri eleştirmenler tarafından tanımlanan Atina Demokrasisi'ydi ve bilinçli olarak ve açıkça demokrasiyi reddettiler. Başka bir şey düşündüler, popüler bir cumhuriyet oluşturduklarını düşündüler ve cumhuriyetle demokrasiden farklı bir şey ima ettiler.

Ephialtes ve Perikles tarafından kurulan daha kapsamlı bir demokrasi ile başlarken aslında 140 yıl neredeyse kesintisiz süren düzenli bir rejim olduğunu keşfediyoruz. İki kez oligarşik olaylar yüzünden kesilmişti. İlkinin nedeni uzun ve zor bir savaşın

ortalarında bir *coup d'état,* yani hükümet darbesi idi. O oligarşinin hükümeti yalnızca dört ay sürdü. İkincisi ise Spartalılar Peloponnessos Savaşını kazandıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bu, bir yıldan daha az sürdü. Her seferinde, kimsenin malına el konmadan, cinayetler ya da sürgünler ya da intikam veya sınıf savaşı ve kargaşa olmadan tam demokrasi tekrar kuruldu.

Atina demokrasisi uzun yıllar boyunca zor savaşlar, askeri yenilgi, yabancıların işgaline ve oligarşik kışkırtmalara karşı direndi ve soğukkanlı ve çok az bir sistemde mümkün olan bir ılımlılık gösterdi. Şimdi bu davranış, Perikles demokrasisi ve sonrasında hüküm süren siyasi ve anayasal koşulların ışığında tamamıyla daha dikkate değer. Atina'daki kitlelerin bir askeri endüstriyel karmaşa ile karşı karşıya getirilmediğini unutmayalım. Bunlar temsili hükümetin karmaşıklıklarıyla, kuvvetler ayrılığıyla, ahlaksız lobicilerin entrikalarıyla bozulmamıştı, ya da kitle iletişim araçlarının dayanılmaz aldatmacaları tarafından yönlendirilmiyorlardı.

Sadece toplantı günü *pynks*e yürümek, konuşmalar yapmak ve en radikal sosyal ve ekonomik değişiklikleri getirmek için oylama yapmak zorundaydılar. Onlar eğer isteselerdi, olasılıkla yoksulların borçlarını kaldırabilirlerdi. Yoksulların lehine zenginleri acımasızca vergilendirebilirlerdi. Zengin azınlığın basitçe kamulaştırılması gibi şeyler yapabilirlerdi. Onları durduracak hiçbir şey yoktu, ama asla yapmadılar. Politik eşitlik, yani yasalar önündeki eşitlik, demokrasinin en temel ilkesi olmasına rağmen Perikles'in Atina'sında ekonomik eşitliğin yeri yoktu.

Aksine, onun yönettiği demokrasi özel mülkiyet haklarını savundu ve eşit olmayan bu dağılımları değiştirecek hiçbir çaba altına girilmedi. Katıldıkları her jüri kurulunda jüri üyelerinin yaptığı yemin şu cümleyi içeriyordu: "Ne özel borçların iptal edilmesini ve ne de Atina vatandaşlarına ait evlerin ve toprakların dağıtılmasını kabul edeceğim." Ayrıca baş yargıç her yıl kendisi bu işe girmeden önce, neye sahipse görev süresi bitene kadar aynı şeyleri elinde bulundurabileceğine ve sahip olabileceğine yemin ederdi. Atinalılar mülkiyete saygı gösterirlerdi ve ekonomik eşitlik konusunda ısrar etmeyi reddetmeleri demokrasilerinin neden bu kadar huzurlu, kararlı ve dayanıklı olduğunu açıklayan uzun bir sürece girer. Fakat neden vatandaşların çoğunluğu bu kadar ılımlı ve ölçülüydüler?

Cevabın bir kısmı 5. yüzyılda Atina'daki mülkiyetin nispeten geniş dağılımı olarak açıklanabilir. Dağılım hiçbir şekilde eşit değildi. 'Nispeten' kelimesini aristokrat ve oligarşik devletlere kıyasla vurgulamak istiyorum. Doğal olarak büyüyen refah içinde, o zamanın büyük bir kısmı ile zor zamanlarda, büyük bir yoksulluğun olduğu zamanlarda, ılımlı ve makul herhangi türdeki bir rejimi sürdürebilmek çok zordu. Bu yüzden bu ve bunlar kesinlikle Atinalıların bu kadar başarılı olmalarının nedenleri arasındaydı. Ama hatırlamalısınız ki, her zaman bir grup inanılmaz derecede varlıklı vatandaş ve herhangi bir standarta göre, binlerce de fakir vardı. Kesinlikle bu dönemin herhangi bir zamanında Atinalı vatandaşların büyük bir çoğunluğunun *hoplit* olabilecek kadar varlıklı olmadığı açıkça görülüyor. Piyadesini destekleyen şu küçük aile çiftliğine sahip olacak kadar bile zengin değillerdi. Yani, devlette yoksul insan yok demek değildi.

Ayrıca, piyade eri olarak vasıflandırılacak kadar bir mülkiyete sahip olmayan en yoksullar, Atina'ya zenginlik, güç ve şan getiren gemilerde çalışanların ta kendileriydi. Dahası, bu yüzyılın son 30 yılı savaş, veba, yoksullaşma ve yenilgiler içeren korkunç bir zamandı. Ama yine de Atinalı halk ne savaşlar sırasında, ne de sonrasında hiçbir şekilde özel mülkiyete müdahale etmedi, ya da devrimcilerin her zaman istedikleri gibi borçların kaldırılması ve toprakların yeniden dağıtılması gibi ekonomik derecelendirme peşinde değillerdi. Perikles demokrasisinde, Atinalı vatandaşlar sadece kanunlar önünde eşitlik istiyorlardı. Atina demokrasisini anlamanın tek ana prensibinin bu olduğunu düşünüyorum.

Bütün vatandaşlar için tam siyasi haklar, Atina demokrasisini diğer Yunan devletlerindeki oligarşi ve aristokrasilerden ayıran şeydir. Aynı zamanda bütün vatandaşların siyasi sürece katılması ve kanunlar önünde eşit olmaları, Atinalıların demokrasisinin en büyük felaketlere ve en çekici şeylere dayanmasına katkıda bulunuyordu. Perikles, kurmak için çok uğraştığı bu politik eşitlikçi, kanuna saygılı ve hoşgörülü demokrasi anlayışına, vatandaşlarının da onun düşüncelerini paylaştığından emin olarak gururla işaret eder ve başvururdu.

Hayata karşı akılcı, laik, dünyevi yaklaşım, siyasal özgürlüklere ve demokratik ve anayasal cumhuriyetçi bir kamu yaşamında bireyin özerk önemine bağlılıklarında, Perikles döneminin Atinalıları, kendi çağımızın değerlerine ve egemen fikirlerine dünya üzerinde eski çağlardan beri görünmüş olan herhangi bir kültürden daha yakındı. Periklesli Atinalıların bizim için bu kadar anlam ifade etmesinin sebebinin bu olduğuna inanıyorum. Fakat eğer benzerliklerden öğrenilecek çok şey varsa, Atinalılar ile bizim aramızdaki farklılıklardan öğrenilecek bir o kadar çok şey var.

Atinalılar zenginliğe ve materyal ürünlere bizim gibi değer vermelerine rağmen, ekonomik hayatın ve statünün, toplumdaki kamu hizmeti katılımından ve üstünlüğünden daha az soylu ve daha az önemli olduğunu kabul ederlerdi. Bireyin öneminin özerkliğinin ve kanuni taleplerinin tanınmasında öncü olmalarına rağmen, düzenli siyasal bir topluma katılım dışında bireyin manevi ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini düşünemezlerdi. Perikles ve çağdaşlarının başarısını anlamak için bu önemli farklılıkların farkında olmamız gerekir. Ben bu konulara belli bir alçak gönüllülük ile yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum.

Eski çağlardan olmalarına rağmen, eski Atinalılar bizim hiç bilmediğimiz ya da unuttuğumuz şeyleri bilebilir, inanabilirlerdi ve bazı açılardan bu şeylerden bazıları hakkında haklı olabilecekleri olasılığını aklımızda bulundurmalıyız. Şimdiye kadar konuştuğum şeyler Atina Anayasası'nın aktif vatandaşlar için nasıl işlediği idi. Hatırlatıyorum, bunlar hür vatandaşlar, 'vatandaş ebeveynleri olan erişkinler' anlamına geliyor. Atina da yaşayan çok kişi bunun dışında kalıyordu. Bu yüzden şimdi siyasal sürece dâhil edilmeyen bu iki grup insan hakkında konuşmaya vakit ayıracağım: Kadınlar ve köleler. Yaşayan her canlıya eşit davranılmasını öngören ölçütlerimizle, eski Atina'nın

demokratik olmayan özelliklerini göstermeye çalışan modern bilim adamlarının dikkatini kadınlar ve köleler çeker.

Biliyorum ki doğal olarak herkesin söylemek istediği, — hepimizin söylediği duygularımız var, hepimiz aynı kanıdayız ki, erkekler ve kadınlar arasında ayrım olmamalı. Doğal olarak hiç köle de olmamalı, ama şimdi, insanların yasal olarak vatandaş bile olmayanların vatandaş olmalarını, ya da vatandaşlık hakları kazanmaları gerektiğini açıklama yolunda ilerliyoruz. Şu anda sadece insanlarla kısıtlı olan hakları hayvanlar için de tanımak isteyen ve hatta şimdi buna ağaçları ve diğer bitkileri de katmak isteyen insanlar var. Bu yüzden Atina'daki durumu incelememiz ve yorumlarımı buna göre yapmamız gerekiyor. İlk önce kadınlar hakkında konuşalım.

3. Bölüm: Atina Toplumunda Kadının Rolü

Yunan toplumu, tarihteki birçok toplum gibi erkek egemenliği altında idi. Bu, Yunanistan'daki diğer şehirlerde olduğu gibi büyük Perikles dönemindeki demokratik Atina şehri için geçerli idi. Yine de, kadının Klasik Atina'daki yeri çok tartışma konusu olmuştur. Yasalardan, Atinalıların gerçek yasaları, felsefi ve ahlaki yazılardan, günlük hayat koşullarından gelen bilgiler ve toplumun düzeninden gelen kanıtların çoğunluğu kadınların kamusal hayatın pek çok yönünden dışlandığını göstermektedir. Oy kullanamaz, siyasal toplantılara katılamaz, kamu görevinde bulunamaz ve siyasette doğrudan yer alamazlardı.

Bütün sınıflardan erkek vatandaşların kamusal sorumlulukları ve fırsatları vardı. Aynı kaynaklar hayatın özel yönlerinde, kadınların her zaman erkek bir korumanın kontrolü altında olduğunun gösterir. İlk önce bir baba, sonra eş, ya da bu her ikisi de yoksa, yasalarca belirlenen erkek bir akraba. Kadınlar genellikle 12 ve 18 yaş arasında genç yaşta evlenirlerdi. Sanırım onların yaklaşık olarak 15 yaşlarında olduğunu düşünürsek makul bir ortalama elde etmiş oluruz. Kocalar ise evlendiklerinde 30 yaşında, ya da daha yaşlı olurlardı. Bu yüzden, hayatın gerçekleri hakkında düşünecek olursak kadınların ilişkileri her zaman bir baba - kız ilişkisi gibiydi. Ayrıca evlilikler de anlaşmayla düzenlenirdi. Bu yolla, diğer toplumlarda olduğu gibi, toplumda seviye yükseldikçe evliliklerin sosyal düşünceler baskın olmak üzere, daha çok ekonomik kaygılara dayanarak önceden düzenlenmiş olma ihtimali fazlalaşmaktaydı.

Toplum içinde seviye düştükçe, elimizde kanıt olmadığı için, konunun daha samimi ve teklifsiz olduğundan şüpheleniyorum. Bu evlilikler üst sınıftaki evliliklerden göre daha çok ortak arzuların sonucuydu. Normalde bunlar, — yine kanıtlarımızın olduğu yerlere dönüyorum —, ve bu muhtemelen şehirdeki en yoksul kadının bile, kadınların eşlerini seçme hakkı olduğu anlamına gelmiyor. Kadınların çeyizi, ki çeyiz zorunluydu, erkek bir akrabası tarafından hazırlanırdı. Bir kadının boşanmayı gerçekleştirmesi çok zordu çünkü erkek akrabasının onayını almak zorundaydı; eğer akrabası onay verirse, evlilik sona erdikten sonra bu kadını koruması altına almayı kabul etmesi gerekmekteydi.

Boşanma durumunda kadının çeyizi kadınla beraber geri verilirdi, ama yine babası ya da uygun bir erkek akrabasının gözetiminde olurdu. Vatandaş bir aileden gelen saygıdeğer Atinalı kadının temel sorumluluk ve görevi kocasının ailesi için erkek varisler vermekti. Ancak eğer kadının babasının ailesinde bir erkek varisi yoksa kız evlat ailenin mirasçısı olarak bilinen Yunanlıların *epiklores* dediği görevi üstlenirdi. Bu durumda o kadın erkek varisleri doğurmak için babasının en yakın akrabasıyla evlenmek zorundaydı. Atinalıların anlayışına göre, kadınlar, aile kurumunu, *oikos*u, devam ettirmek için erkek varisler vermek ve yetiştirmek üzere bir evden bir eve ödünç verilirlerdi.

Çocukların saf ve meşru bir soydan gelmesi önemli olduğu için kadınlar aile dışından olan erkeklerden dikkatle ayrı tutulurlardı ve evde bile kadınlar bölümünde hapsedilirlerdi. Erkekler yurt dışından getirilen yüksek ya da düşük düzeyde fahişelerle ya da başka yollarla cinsel doyuma ulaşabilirlerdi, ama saygıdeğer, kadınlar çocuk yetiştirmek, yemek yapmak, yün örmek ve ailenin yönetimini sağlamak için evde kalırlardı. Kadınların tek kamu işlevi devlete ait dini festivallerde ve ayinlerdeki önemli yeri idi. New York Üniversitesinden Connelly isimli bir profesörün, eski Yunan rahibeleri hakkında bildiklerimizi çok dikkatle inceleyen yeni bir kitabı var. Bu kitaba kadar, kadınların o dünyada ne kadar önemli hatta onurlu rolleri olduğunu yeterince bilmediğimiz ortaya çıkmıştır.

Yaşamın diğer yönleri hakkında söylediğim hiçbir şeyi değiştirmiyor ama, bu şeylerin dini tarafına yeterince dikkat etmedik ve şunu da hatırlamalıyız ki bu insanlar bize yaşam şekilleriyle ne kadar laik görünseler de onlar için din çok önemliydi. Onların anlayışına göre din önemliydi. Neyse, bu dini şeyler dışında, Atinalı kadınların sessizce ve fark edilmeden evde oturması bekleniyordu. Perikles Peloponessos Savaşının ilk yılında ölen Atinalı adamların annelerine ve dul eşlerine sadece bunu söylemişti. Perikles'in ünlü *Cenaze Nutku*nu ya okumuşsunuzdur ya da okuyacaksınız, tüm söyledikleri bunlardı ve inancın ötesinde benim kafamı karıştıran konuşmanın en sonunda bir şekilde ölen adamların annelerine ve dul eşlerine hitap etmesidir ki, hala söylediklerini neden söylemeyi yeğlediğini anlamadım.

Ama sanırım söyledikleri durumun ne olduğuyla ilgili ortak bir inançtı. "Büyük onurunuz doğal karakterinizden beklendiği gibi olsun ve kadınların en büyük onuru, erkekler tarafından haklarında, iyi ya da kötü, en az konuşulan olmaktır,'' demişti. Tamam, bu onların düşündüğüydü. Peki, neden bunu *Cenaze Nutku*nun sonunda söyledi? Bu konuda herhangi birinizin bir fikri varsa şimdi ya da ilerde bana söylerseniz minnettar olacağım. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz görüntü büyük ölçüde doğru fakat tamamıyla farklı başka bir dizi kaynaktan öğrendiğimiz kanıtlarla yeterince uyuşmadığını iddia ediyorum. İlk olarak, görsel sanatlarda başlıca gördüğümüz vazo resimleri ve, sanırım daha çarpıcı olanı, Atina'da her yıl düzenlenen iki festivalde oynanan komedilerden ve trajedilerden öğrendiklerimizdir.

Son olarak, bunlar çoğunlukla Atina'nın dini geleneği olan mitolojiden türeyen şeylerdir.

Şimdi bu kaynaklar kadınları hem kamusal hem de hayatın özel kesimlerinde güçlü bireyler ve merkezi karakterler olarak gösteriyor. Aiskhylos'un trajedisi *Agamemnon*'da boy gösteren Klytemnestra kral olan kocasının cinayetini düzenler ve yönettiği sevgilisini tiran yapar. Sonra, Euripides'in krallarla anlaşma pazarlığına oturan ve kızgınlık anında kötü işler yapabilen korkutucu ve güçlü *Medea*'sı vardır. Euripides yaptıklarını haklı bulmasa da öfkesinin haklı olduğunu öne sürer. Ve bunlar, sadece kadınların merkezde, önemli, güçlü, pasif değil aktif, olduğu birçok örnekten sadece ikisi idi.

Euripides'in *Medea* trajedisindeki meşhur bir konuşmanın ortaya çıkardığı açık bir çelişkiyle karşılaştık. Size bunu okumak istiyorum. Oyununu Atina'daki Dionysos festivalinde sahnelemişti. Kahramanı Medea sıra dışı güçlere sahip olan yabancı bir kadındı. Yani demek o ki, cadı, büyücü gibi bir şeydi; bu *Cadılar Bayramı*ndaki cadılar gibi bir şey gelmesin aklınıza, o kadar güzel bir cadıydı ki, sizi bile büyüleyebilirdi, bir düşünün. Yani bu anlattığımız güçlere sahip olan bir kadındı, ama bunu takip eden konuşmada kadınların kaderi, M.Ö. 5. yüzyıldaki Atina'da bulunan kadınlar hakkında tam bir fikir verdiği görülmekte.

İşte söylediği şeyler: "Yaşayan ve yorumlar yapabilen şeylerin arasında, en talihsiz yaratıklar biz kadınlarız. İlk önce, aşırı zenginlikle, kendimize bir koca ve vücudumuz için bir sahip bulmak zorundayız. Koca sahibi olmamak daha da kötü. Şimdiki sorun ciddi; iyi de olsa kötü de olsa kadınlar ne kaçabilirler ne de evliliklerine karşı çıkabilirler. Eğer kendisiyle aynı yatağı paylaşan adamı en iyi nasıl idare edebileceğini evde öğrenmemişse, yeni görgü kuralları ve davranış türleri öğrenirler ve kehanet gücüne de ihtiyaçları vardır. Bunların hepsini dikkatle ve iyi bir şekilde yerine getirirsek ve eşimiz bizimle beraber yaşar ve severek boyunduruk altına girerse, gıpta edilecek bir hayat olur, ama eğer böyle olmazsa ölmeyi tercih ederdim."

"Bir adam evindeki beraberlikten bunaldığında dışarı çıkar, can sıkıntısına bir son verir, kendi yaşlarında bir arkadaş bulur ya da dost edinir, ama biz gözlerimizi yalnızca biri üzerinde tutmak zorunda bırakılıyoruz. Söyledikleri şey, onlar orda savaşırken bizim evde huzur içinde oturduğumuz. Ne kadar yanlış! Bir çocuk taşımaktansa savaşta en önde üç kere durmayı tercih ederdim."

Merak ediyorum, acaba Atinalı seyircilerin arasındaki erkekler bütün bu söylenenler hakkında ne düşünmekteydi. Medea'nın çizdiği, erkeklere boyun eğen kadın portresi doğal olarak kanıtların birçoğuna çok uyuyordu, ama şunu da dikkate almalıyız ki, kadınların çilelerinden şikâyet eden bu kadın, adına trajedi yazılmış olan güçlü merkezi bir karakterdi. Bu arada, tek durum bu değildi; antik dramanın harika trajedilerinden olan Sophokles'in *Antigone*'si vardır. *Antigone* doğru olanı yapmak için krallara ve diğer herkese meydan okuyan ve prensiplerinden vazgeçmektense, ölmeyi tercih eden bir diğer kadın kahramandır. Perikles sadece, "Çenenizi kapayın ve kimsenin sizin hakkınızda konuşmadığından emin olun," dediği zaman, kafasında bulunan kadın türlerinden değildir. Şimdi, trajedinin, tüm Atinalılar önünde, masrafları devlet tarafından karşılanarak sahneye konduğunu ve Atina'nın en büyük şair ve oyun yazarı bir

erkek tarafından yazıldığını unutmayın.

Medea seyirci kitlesi için bir terör kaynağıydı, ama aynı zamanda adaletsizliğin bir kurbanı olarak acımalarını ve sempatilerini çekmekteydi. Medea, erkekler tarafından hakkında iyi ya da kötü en az konuşulan bir yaratık değildi. Bu adamlar tiyatronun kapısından çıktıktan sonra tüm hafta Medea hakkında konuşuyor olmalıydılar. Atinalı kadınların rolünün, yasal statülerinin ortaya koyduklarından daha karmaşık olduğuna inanmak için nedenler vardır. Hissediyorum ki bu konu hakkında söyleyebileceklerim bunlardan ibaret, çünkü bu çelişkiyi çözebilmiş değilim. Pekâlâ, modern bilimsel tartışmalara girmeyeceğim, ama sadece şunu söylememe izin verin; onlar ne söylerse söylesinler, nasıl gelmiş olursa olsun, kaynaklarda bir ikilem görülmekte. Her iki tarafın da bir şekilde doğru olduğuna inanıyorum ama bunun nasıl olduğunu anlamamız için bazı şeyler yapmalıyız ve eksikleri tamamlamalıyız.

4. Bölüm: Atina Toplumunda Kölelik

Bir diğer soru olan köleliğe dönelim şimdi de. Yunanistan'da, kölelik düzeni M. Ö. 5. yüzyılda artmaya başladı ve toplumun önemli bir öğesi olarak kaldı. Kölelerin ana kaynakları, savaş esirleri ve hayatını insanları yakalayıp sonra köle olarak satıp kazanan korsanların esirleriydi ve doğal olarak bu insanlar ilk önce savaş esirleri olarak ya da başka yollarla köleleştirilip köle tüccarları tarafından satılırlardı. Onlar, Amerika'nın güneyinde olduğu gibi kendi köle ırkını yetiştirmeyi denememişlerdi. Genellikle köle tüccarlarından satın alınırlardı. Çinliler, Mısırlılar ve eski dünyanın hemen bütün diğer uygarlaşmış toplumlar gibi Yunanlılar da yabancıları ikinci sınıf olarak kabul ederdi.

Onları barbarlar olarak adlandırdılar çünkü çıkardıkları sesler Yunanlıların kulağına, bar bar bar bar bar bar bar bar, olarak geliyordu. Yunanlar için çalışan birçok köle yabancıydı. Yunanlar zaman zaman Yunanlıları da esir aldılar, ama tipik olarak evde hizmet ettirmek için değil. Önceden de söylediğim gibi köleleri çiftlikte çiftçilerle beraber çalışmaları için kullandılar. 20. yüzyıl öncesinde temel uğraş tarımdı. Yunan çiftçilerin büyük çoğunluğu, hatta tek köle çalıştıramayacak kadar fakir olanlar bile bu küçük işletmeleri çalıştırırdı. Bazıları yanında çalışmak üzere bir ya da iki tane köleye sahip olabilecek kadar şanslı olabilirdi. Daha önce de dediğim gibi, *hoplit*lerin çoğu bunun üstesinden gelebiliyordu ama sanırım bunun cevabını gerçekten bilmiyoruz. Köle sayısı sıfır veya ikiden de fazla olabilirdi ama bir ya da iki olduğunu düşünüyorsanız muhtemelen haklı olabilirsiniz.

Doğal olarak üst sınıfın daha geniş çiftlikleri vardı. Bunlar özgür çiftçilere kiralanırdı veya kendi de köle olan bir gözlemci denetiminde köleler çalıştırılırdı. Büyük toprak sahiplerinin genellikle sadece bir tane büyük taşınmaz malı yoktu. Sizden Güney Amerika'daki büyük çiftlikleri ve bir ustanın gözetimi altındaki bir çatı altında toplanmış büyük köle mangalarını aklınızdan çıkarmanızı istiyorum. Bu Yunanistan'da tipik bir yöntem değildi, ancak oldukça zengin olanların *polis* civarına dağılmış daha küçük

çiftlikleri olurdu. Bu düzen daha sonra Yeni Dünya'daki pamuk ve şeker çiftliklerinde olduğu gibi büyük köle ordularının oluşmasını önledi.

Köleler eski dünyada, gülerek endüstri dediğim, el işlerinde büyük sayılarda çalıştırılıyorlardı. Bu sistemin bir istisnası madencilikti. Güney Atina'daki gümüş madenleri hakkında bir şeyler biliyoruz ve bu ortaya farklı bir tablo koyuyor. M.Ö. 5. yüzyılda Atinalı bir zengin olan Nikias'ın bin tane kölesi vardı. Bunları bir madenciye kâr karşılığı kiralamıştı. Fakat bu benzersiz bir durum, başka bir örnek bilmiyoruz. Bunun herhangi bir bireyin sahip olduğu en fazla köle olduğunu biliyoruz. Atina'daki büyük sayıda köle sahibine diğer bir örnek, Atina'da yaşayan ve askeri sanayi kuruluşunda bir kalkan fabrikasında çalıştırdığı 120 kölesi olan yabancı bir ailedir.

Ancak en çok üretimi bir, iki ya da en fazla birkaç köle kullanan küçük ölçekli dükkân yapardı. Köleler ticaretin hemen her alanında çalıştılar. Küçük çiftliklerdeki tarım köleleri de efendilerinin yanı sıra çalışırlardı. Benim gibi eğer bu kölelerin Atina'daki işlerin çoğunu yapan kişiler olarak düşündüğünüzde, dükkanlara girseniz onları ayak işlerini yapan veya düzenli olarak çalışan özgür işçiler diye düşünürdünüz çünkü kimse elinde kırbaç birilerini dövüyor olmazdı. Orada iki ya da üç kişi çalışır, bunlardan birisi dükkan sahibi, diğer ikisi de köle olurdu.

Kölelerin büyük bir çoğunluğu da elbette evde hizmetkâr ya da çobandılar. Devletin köleleri polis olarak da hizmet ederlerdi; ama abartmayın çok çok az sayıda polis vardı. Cezaevi görevlileri de vardı ama çok az sayıda cezaevi ve çok az tutuklu vardı. Kâtipler ve sekreterler de vardı ve bazıları doğal yeteneklerinden dolayı yükselirdi. Ticarette böyle insanları görmeniz mümkündü, özellikle de bankacılıkta. Biliyoruz ki Atina da 4. yüzyılda yaşayan en zengin adamlardan biri eskiden bir köle olan Pazian'dı. Bu adam yetenekleri sayesinde kendi özgürlüğünü satın almış ve daha sonra Atina'daki en zengin adamlardan biri olmuştu. Bu tuhaf bir hikâye; bunun çok yaygın olduğunu düşünmeyin, bu size sadece sistemin öğelerinden birini gösteriyor.

Yunanistan'daki köle sayısı tartışmaları süren bir anlaşmazlık ve elimizde bizi kesin bir cevaba ulaştırabilecek kanıt yok. Atina dışında hiçbir şehirdeki tüm köle sayısının özgür nüfusa olan oranını bilmiyoruz. Elimizde bulunan kanıtlar, Klasik Dönemde yani 5. ve 4. yüzyıllarda Atina'da en az 20.000 en fazla 100.000 köle olduğunu gösteriyor. Bu değerler arasında bir sayıyı kabul edersek, yapacak daha iyi bir şeyim olmadığında bunu yapmaya bayılıyorum, 60.000 köle olduğu sonucuna varırız.

Şimdi, aynı dönemde yaşamış olan Atina'nın özgür nüfusu hakkındaki tahminlere gelecek olursak, bazı insanlar, – hiç kimse 40.000 hane altına inmiyor, bazıları da daha da yukarı çıkmak istiyor ve 60.000 hane olduğunu söylüyor. Ben ne düşünüyorum? Doğru, 50.000 aile, – bu aile başına ikiden daha az köle olduğu sonucunu verir. Tahminlere göre özgür Atinalılardan sadece dörtte birisinin kölesi vardı. Yani dağılım eşit değildi, bazı ailelerin hiç kölesi yokken bazılarının da birçok kölesi vardı. Bazı tarihçilere göre Güney Amerika'da İç Savaş öncesindeki dönemde, köleler nüfusun üçte birinden azını

kapsıyordu ve özgür güneylilerin dörtte üçünün hiç kölesi yoktu. Kölelerin sivil vatandaşlara oranı eski Atina'daki oranlara benzerlik gösteriyor.

Kölelik, güneyin ekonomisinde çok önemli olduğundan, bazı tarihçiler eski Atina'da da bunun eşit derecede önemli ve benzer olarak baskıcı olabileceğini öneriyorlar. Bu benzetmeyle ilgili birkaç sorun buldum. İç Savaştan önce Amerika'nın pamuk üreten güney eyaletlerinde çok fazla köleyi sömürmeye uygun tek bir ürün ekonomiyi yönetmektedir. Atina'da ise ekonomi karışıktır ve ürünler çeşitlilik gösterir. Alanların dağılımı büyük kölelikler için uygun değildir. İki toplum arasında ayırım yapmak gerekir. Diğer bir farklılık ise bir kölenin özgürlüğüne ulaşma olasılığıdır. Amerika da kölelerin azat edilmesi görülmüş olsa da çok nadirdir ama Atina da bu yaygın bir durumdur.

Size önceden de anlattığım en ünlü örnek, bir banka memuru olarak başlayan, daha sonra özgürlüğünü kazanan, Atina'nın en zengin bankacısı haline gelen ve hatta daha sonra Atina vatandaşlığıyla ödüllendirilen Pazian'dır, ama bu çok nadirdir. Öte yandan, kölelerin özgürlüklerini elde etmesi pek de çok görülürdü. İnsanlar sık sık kölelerini ölümleri ile ya da ölmeden önce çeşitli başka nedenler ile serbest bırakırlardı. Kölelerin sahiplerinden ten renklerinden dolayı ayrı tutulduğu, sahiplerin köle azat etme fikrine giderek daha düşmanca baktığı ve kölelerin isyan etme korkusunun bulunduğu Amerika'nın güneyi ile çok daha farklı bir toplum olan Klasik Atina arasında ayrım yapmak da önemlidir. Atina'da sokakta yürüyen köleler o kadar rahattılar ki, sınıf bilinci olan asilleri kolaylıkla gocunabilirlerdi.

Plato satılan erkek ve kadınların, alıcılarından daha az özgür olmadıkları konusunda, Atina 3. yüzyılda anonim bir yazar ise Atina da ki kölelerin davranışlarından ötürü dehşete düşmüştü. Şöyle der, "Orada kimse onlara vuramaz. Hiçbir köle sizin için yana çekilmez. Eğer özgür bir vatandaşın köleye vurması kanuni olsaydı, Atinalı yanlışlıkla köle zannedilip sık sık yumruk yerdi. Halkın giyimi kölelerinkinden veya orada yaşayan yabancılarınkinden üstün değil. Orada kölelerin lüks ve ihtişam içinde yaşamalarına izin veriliyor. Deniz gücüne dayanan bir mülk olduğu için köleleri kiralık olarak çalıştırılması gerek ki kazandıklarından kâr elde edebilelim. Zengin köleler var ama artık benim kölemin sizden korkması kârlı değil. Sparta'da benim kölem sizden korkar, ama, Atina da eğer ki köleniz benden korkarsa kendini tehlikeden kurtarmak için biraz cebinden harcar".

İşte özgür konuşma konusunda köleleri ve özgür adamları eşit koşullara tutmamızın sebebi. Doğal olarak ki bunların çoğu hikaye; bu sadece sağ kanattan Atina demokrasisinden çokça rahatsız olan ve bu yüzden bu kadar abartılı ifadeler kullanan biri, ama gülünç olmak için gerçekten de komik olacak kadar uzak değil, yoksa pek ikna edici olamaz. O yüzden sanıyorum ki, köleler Atina'da rahatlıkla ve güvenle hareket edebiliyorlardı ve eski Atina'da köleleri sıradan vatandaşlardan ayırt etmenin gerçekten de zor olacağını hayal etmeliyiz. Tüm bunlar güneyin resmi ile tam bir zıtlık oluşturuyor.

Hatta daha da dikkat çekici olan, Atinalılar bazı durumlarda tüm köleleri özgür

bırakmışlardı. 406 yılında, Peloponessos Savaşında şehir yenilgi ile karşı karşıya gelince askerlik çağındaki bütün köleleri azat ettiler ve Arginousai Savaşını kazanan gemilerdeki kölelere vatandaşlık bahşedildi. İki kez daha çok önemli anlarda gerçekleşmese de böyle öneriler yapıldı. Şimdi İç Savaş sırasında Güneye kölelerini özgürleştirmelerini ve onları Güney ordusunda kayıt altına almayı teklif ettiler ama böyle fikirler her zaman bastırıldı. Sanıyorum ki, iki durum arasındaki farklılığı anlamak üzere çok önemli bir şeyi anlayabiliriz. Güneyliler bunu yapmadılar çünkü kölelerin silahlanırsa onlara karşı gelerek onları öldürebileceklerini düşünüp güvenmiyorlardı.

Atinalıların böyle bir korkuları yoktu ve sanırım bu iki sistem arasındaki fark hakkında önemli bir hikâye. Pekâlâ, benim bu konu hakkında söyleyeceklerim bundan ibaret.

5. Bölüm : Soru - Cevap

Altı, yedi, sekiz dakikamız var. Görüşlerinize ve sorularınıza cevap vermekten mutluluk duyarım. Bu konular hakkında konuşmak isteyen var mı? Buyurun.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Kölelerinden korkmuyorlardı, çünkü onlar ilk olarak hiçbir şeyin düzeltemeyeceği kadar büyük bir nefret yaratacak derecede kötü davranmıyorlardı. İkinci olarak, sanırım bir kurtuluş ümidinin olması, Atinalıların bu insanlar beni öldürür düşüncesine sahip olmaması, sahip köle arasındaki sınırları bir nebze de olsa yumuşatıyordu. Sanırım başka bir neden de, – pek çok neden var –, ev içinde çok fazla köle olmasıydı, hatta güneyde bile evdeki insanlara karşı arkadaşça ve ılımlı duygular beslemeyen çok çok az sayıda ev işlerini yapan köleler vardı. Bu yüzden bu da önemsenecek bir durum ve sahipleriyle yan yana çalışan, bir çete halinde gözetmen kontrolü altında değil de, kendi çiftçilerinin çalışan bir adamı olan bütün bu köleler vardı. Yani sanırım bu konudaki düşünce tarzı o kadar değişikti ki... Bir şey daha var. Atina *polis*lerinde hiç bir kölenin isyan ettiği duyulmamıştır. Doğal olarak *helot* isyanları duyuyoruz. Bu Sparta kalıplara uymuyor, ama bu şehirlerde yaşanan bütün sıkıntılara rağmen hiç köle isyanı duymuyoruz. Sanırım bunlar neden olabilir. Başka bir şey? Evet.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Pekâlâ, onların becerileri olduğunda ve doğal olarak bu güneyde de oluyordu ama aynı ölçüde değil. Becerileri varsa, yeteneklerini en iyi işlerini yapmak için onları cesaretlendirmek sahiplerin yararına idi ve bu yüzden onları ürettikleri şeylerden elde edilen kârın bir kısmını almasına izin vererek ödüllendirirlerdi ve doğal olarak ki, bu onların özgürlüklerini satın almalarına izin verirdi. Bunun güneyde de olduğu doğrudur. Başka bir şey? Buyurun bayan.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Cevap, eminim kaçan köleler de vardır, ama gördüğünüz üzere bu mevzu değil. Bu kuzeyde ve güneyde kaçak köle yasaları sıkıntının büyük bir kaynağı olduğu zaman çok önemli bir konuydu, fakat öyle zannediyorum ki çok fazla köle kaçmıyordu, çünkü kaçacak hiçbir yer yoktu. Köleliğin olmadığı hiçbir yer yoktu. Bu yüzden eğer Atinalı bir köle Boitia'ya kaçsaydı, Boitia'lı bir köle olacaktı. Sanırım bu da sebeplerden biriydi. Bunu ılımlı uygulamalarla bir araya getirirseniz, kaçak köleler sorununun nasıl azaltmış olacağını görürsünüz. Başka bir şey? Evet.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Sparta'daki durum Atina'yla karşılaştırıldığında, gece ile gündüz gibi. Size *helot*lardan söz etmiştim; onlar hakkında her şeyi okudunuz. 4. yüzyıl başlarında Sparta'daki isyana öncülük eden bir adamın *helot*lar ve Lakedaimon'da Spartalı olmayanlar için söylediği gibi, onlar Spartalıları memnuniyetle çiğ çiğ yerlerdi. Aradaki fark hakkında bilmeniz gereken tek şey bu. Evet.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Çok kötü bir şekilde.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Evet. Ben İngiliz sistemi nasıl çalışır bilmiyorum. Onlar bunu yapıyorlar mı? Bu hikâyeyi çeşitli Amerikalı avukatlara ve hukuk profesörlerine de anlattım, ve onların hayal gücünden yoksun olmaları beni şaşkına çevirdi, ama en sonunda onların bu konu hakkında düşünmelerini sağladığımda bazıları bana dedi ki bazı alanlarda bu yöne doğru ilerlediğimizi ve bunlardan bir kaçına sahip olduğumuzu söyledi. Hukuk davalarında sık sık ortak bir karara vardıkları düzenlemenin, bir tarafın öneride bulunması, diğer tarafın da başka bir öneride bulunması ve bir hakem bunlar arasında birini seçmesi olduğunu söylediler.

Fakat çoğunlukla özellikle hukuk profesörlerinin Atina sisteminin avantajlarını ve dezavantajlarını biraz objektif olarak düşünmelerini sağlamaya çalıştım. Onlara bir süreliğine adaletin Anglo-Sakson sistemindeki kanunlarla mı yoksa Atina sistemindeki kanunlarla mı sağlanacağı konusunu kenara koymalarını söyledim. Çünkü gerçek şu ki, başka bir yol bilmiyoruz ve gördüm ki onlar bunu yapamadılar. Onlar adaletin yalnızca Anglo-Sakson sisteminin altındaki savunuculuk ve rekabetle sağlanabileceği kanısına o kadar bağlılar ki, anlattığım onca şey arasında başka hiçbir şey düşünmüyorlar.

Ama, doğal olarak sizin dörtte üçünüz zaten avukat olacakken, bundan çok daha yukarıdasınız. Bunun hakkında düşünecek olursak siz çok daha fazla adaletli olacaksınız. Bir duyuru yapacak mıydım? Gösterimizde *hoplit* olarak hizmet sunacak kadar iyi olanlar; şu anda katılmış olduğumuz bu ölümsüz yapımlarda resimleriniz bulunması için

onay vermeniz gerektiği ortaya çıktı. Bu yüzden, lütfen öne doğru gelip John Lee ile konuşabilir misiniz? Ne yapılması gerektiğini size o anlatacak. Teşekkür ederim.

[Metin sonu]

Antik Yunan Tarihine Giriş: 17. Dersin Metni

6 Kasım 2007

1. Bölüm: Peloponessos Savaşının Önemi ve Onun Sürekli Değeri

Profesör Donald Kagan: Bundan sonraki birkaç hafta süresince Büyük Peloponessos Savaşı'nın nasıl başladığına bakacağız. Bu konu Yunanlılar için çok büyük bir önem taşımakta, Antik Yunanlılar hakkında araştırma yapanlar için her şeyden daha fazla ilgi çekmektedir; biraz ne denli önem taşıdığından, biraz da, bence asıl daha da fazla olarak savaşa katılan birisi, Atinalı Olorus'un oğlu, Thukydides tarafından anlatılmış olduğundandır; kendisi binlerce yıldır tarihin en muhteşem tarihçilerinden birisi olarak görülür, hatta tarih boyunca bilinen en erken ikinci tarihçi sayılır ve en çok saygı görenler arasındadır. Bence belki de bugün, tarih boyunca hiç saygı duyulmadığı kadar kendisine saygı duyulmaktadır, çünkü kendisi Batı'nın ve hatta tüm dünyanın düşünüş tarzını, tüm dünyayı ciddi boyutlarda etkilemiştir.

20. yüzyıldan beri 1. ve 2. Dünya Savaşları, daha sonra da Soğuk Savaş üzerinde o zaman çalışmalar yürütenler oldukça aydınlatıcı olduklarından, Thukydides'in Peloponessos Savaşı hakkında yazdıklarından çok yararlanmışlardır. Kendisinin tarih ve savaş hakkındaki görüşleri ve ayrıca uluslararası ilişkiler, toplumların büyük gruplar halindeyken davranışları, politika, diplomasi ve savaş içeren birçok konu hakkında, yazdığı hikâyeler bütün bu nedenlerden dolayı diğerlerinin yazdıklarından çok daha dikkatle ele alınmıştır.

5. yüzyılın sonundaki 30 yıl boyunca Atina İmparatorluğunun Sparta ittifakına karşı savaştığını biliyorsunuz; bu berbat savaş tüm Yunan dünyasını ve Yunanlıların uygarlığını sonsuza dek değiştirmişti. 5. yüzyıldaki Yunan perspektifine göre Peloponessos Savaşı belki de bir dünya savaşı olarak görülmeliydi. Sırf Yunanlıları içeriyor olması bunun pek doğru olmayacağını gösterir. Thukydides'in ortaya koyduğu noktaların birisi de budur. Persler bu alanda önemli bir rol oynayacaktımakta, aynen Makedonyalılar, Sicilya'daki ve İtalya'daki toplumlar gibi… Dolayısıyla Yunan bakış açısından bunun bir çeşit dünya savaşı olarak düşünülmemesi için neden yoktu.

Ciddi boyutlarda mahvolan hayat ve mülkiyet Yunan tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuş, sınıflar arasında oluşan bölünmeyi ve düşmanlığı daha da tetiklemişti; Yunan devletleri içten bölünmekte, – yani Yunan dünyasında iç savaşların oluşmasına ön ayak olmuş, tarih boyunca şehirlerdeki sınıflar arasında dengesizlik daha da sonra şehirlerarasındaki anlaşmazlıklar haline gelmişti. Bu duruma baktığımızda bu durumun Yunan toplumların dışarıdan gelecek tehlikelere karşı dirençlerini azalttığını görebiliriz, hatta bu durum onların özgürlüklerini kaybetmelerine neden dahi olabilecek nitelikteydi.

Bir çok açıdan bakıldığında savaş trajik bir olay olarak, güven ve ümit dolu bir dönemin sonu olarak görülmeli; işte bunu vurgulamak istiyorum. Pers Savaşları ile Peloponessos

Savaşı arasındaki 50 yıllık döneme bakarsak, Yunan toplumunun en muhteşem dönemi olarak nitelendirebiliriz; Yunan olarak nitelendirdiğim o kadar çok şey bu dönemde ortaya çıkartılmış ve geliştirilmişti ki, bu dönemde insanların gelecekte neler geliştireceklerinin göstergesi olan kapasiteleri konusunda birçok veri ortaya çıkmıştır. Ama bence bunlar, Peloponessos Savaşı nedeniyle, her şey tersine döndü ve karanlık bir dönem yaşanmaya başlandı.

Bu savaş Yunan hayatında bir örneği görülmeyen bir vahşet içermekteydi; Yunan savaşının o zamana dek gelişmiş tüm kurallarının çiğnendiği ve uygarlık ve vahşet arasındaki ince çizginin yok olduğu bir dönemdi bu. Thukydides'e dahi bu şekilde düşünmek eskiye dayanıyor olarak gelmekteydi. En azından benim için böyle; bize tarih hakkında ne denli önemli şeyler öğrettiğini anladığımda görmüştüm bunu, vahşetin üzerinde onu kaplayan aslında çok ince bir örtü var, toplumlarda insanlığın içinde bulunan hayvanlık, en kötü ve vahşi şekliyle toplumlar tarafından örtülerek uygarlık adı altında saklanır. Savaşlarsa toplumların yarattığı kontrollü ortamların sonlandırılmalarıyla sorumludur.

Savaş ilerledikçe artan kızgınlık, hüsran, intikam hırsı insanları yakalanan düşmanların sakatlanmaları ve öldürülmelerine doğru gittikçe artan bir vahşete itelemekteydi; çukurlara atılan düşmanlar, susuzluktan, açlıktan ve korumasızlıktan ölüme terkediliyordu, Sicilya'da olan buydu, insanlar burada boğulmaları için denize atılmıştı, bu da Peloponessos Savaşı'nın sonlarına doğru artık standart haline gelecekti. Bir çapulcular çetesi masum okul çocuklarını öldürmüş, şehirleri tamamen yıkmış, erkekleri kadınları öldürmüş, çocukları köle olarak satmıştı. Pers Savaşından önce hiç vahşet yok değildi, ama bu denli yoğunlukta hiç olmamıştı ve tahminimce bu denli çeşitlilik de içermemişti daha evvel.

Bunun bir sebebi, bundan önceki savaşların çok daha kısa olmasıydı ve Thukydides'in bize vermek istediği mesaj aslında savaş ne kadar uzun sürerse, o kadar uygarlık sınırlarının altına düşülmesinin kaçınılmaz olacağıydı; eğer uygarlık düzeyinde savaş varsa, o kadar da korkunç nitelikte savaş olmamalıydı. Size önceden de söylediğim gibi, 2400 yıl önce bitmiş olmasına rağmen bu savaşı okuyanları hala bugün dahi etkilemeye devam etmektedir. Hayrete düşmüştüm, Peloponessos Savaşı hakkında bir ciltlik bir tarih kitabı yazdım ve bu 50 000 kopya sattı. Ben çok şaşırdım, yayıncım da… Ama belki de şaşırmamalıydım, çünkü belki de yüz yıldır insanlar Thukydides ve bu savaşı araştırmakta, belki de üzerilerinde çalışmadıkları zaman onların hakkında bir şeyler duymaktaydı, önemli kişiler hep onlara referans vermekteydi.

General Marshall Dışişleri Bakanı iken söylediği ve insanların çok tekrarladığı meşhur bir sözünde, ki bence bu aşinalıktan ziyade meraktan kaynaklanmaktaydı, – bütün bunların neden olduğu hakkında merak, ama bir de doğru olan, eğer bakarsanız –, Thukydides ve Peloponessos Savaşı tüm askeri okullarda okutulmaktadır. Hepsinde, hemen hemen hepsinde, hatta okutulmayan bir okul daha duymadım, her yerdeki uluslararası ilişkiler programlarında... Her yerde Çince Savaş Sanatı Bilimi, Sun-tzu ile birlikte hep ilk

okutulan kitap olmuştur. Bunun sırf klasik okuyoruz diye gösteriş merakından kaynaklandığı sanmıyorum; amaçlarının asıl bu olduğunu düşünmüyorum. Bencen bunu yapmalarının asıl nedeni, sırf klasikçilerin değil de tüm bilim insanlarının fikirleri ve görüşleri doğrultusunda Thukydides okuyarak önemli konularda hala devam eden anlam ve değer olduğunu anlamış olmalarıdır.

Sizden bu kitabı ve diğer şeyleri okumanızı istediğimde omuzlarınıza yüklediğim ağırlık yüzünden sizi biraz teselli etmek istiyorum. Zamanınızı boşa harcamıyorsunuz; size bunu anlatmak istiyorum.

2. Bölüm : Savaşın Kökeni

İlk önce savaşın kökeni sorusuna bakmak istiyorum, bu savaş neden başladı, tam ne zaman, bu kavrama bakmak durumundayız, çünkü Thukydides bununla çok ilgiliydi ve hakkında yazdıkları çok sofistikeydi, benim fikrim bu, Thukydides de bence bize üzerlerinde uğraşmamız için düşünecek çok şey sunar.

Thukydides ilk kitabını belki de aslında tamamen bu konu üzerine yazmıştı, neden ve nasıl oluşmuştu bu savaş? Bu konuyu ben çok ilginç ve de önemli buluyorum, çünkü insanlık tarihinin aslında neredeyse tamamen savaşlar tarihi olduğunu kabul etmeliyiz. Toplumlar tipik olarak savaşmak için organize olmuştur ve bunu hep yapmaktadırlar. 20. yüzyıla, 21. yüzyıla vardığımızda artık bunun kötü bir şey olduğunu anlamış olmamız gerekirdi. En azından şimdi savaşlar, geçmişte ne denli pozitif fonksiyonları olursa olsun ve hatta ne denli muhteşemlermiş gibi bir konuma getirilmiş olurlarsa olsunlar, bedelleri çok fazlaydı ve bunu bizler normal olarak kabullenmemeliyiz. Neden savaşlar olur? ve 'Bunları nasıl önleyebiliriz?, bu iki konu aslında çok önemli ve Thukydides, bence, bize düşünmemiz için çok önemli konular sunmakta.

İlk kitabında inceledikten sonra, en doğru neden, en doğru açıklama olarak şu sonuca varmıştı. Şöyle söylemişti, "En doğru açıklama, ki aslında bu en az üzerinde durulmuş olandır, aslında bence Atinalıların gelişmelerinin Lakedaimonianlıları korkutmuş olmasıdır... Bu da onları savaşa sürüklemiştir." Araştırmacılar bu sözlerin tam ne anlama geldiği konusunda hemfikir olmasalar da, ben şahsen çoğunluğun bu konuda savunduğu açıklamadan yanayım. Bu açıklamaya göre, Atina İmparatorluğu, yani Atinalıların ihtişamı o kadar ilerlemişti ki, savaş kaçınılmaz bir boyuta ulaşmıştı, alarm çanlarıyla sarsılan Spartalılar da Atinalılar'la savaşa girip gelişmekte olan güçlerine bir darbe vurmak amacıyla yapacaklarını yapmışlardı. Tüm bu söylediklerim aslında tartışmaya ve farklı fikirlere açık; doğal olarak da bu konu üzerine büyük tartışmalar yapılmakta, ben sadece sizinle ne orijinal ne de tek olan kendi fikrimi paylaşmaktayım.

Şimdi, Thukydides'in, 431 yılında savaş patladığındaki şartları inceleyerek bariz bir sonuca varmamızın olası olmadığını düşündüğünü anlamamız gerek. Bunun kanıtı da önemsiz olanları göz önüne almayıp, en doğru açıklamadan söz etmesidir ki, bu da,

savaşı hızlandıran nedenler dediğimiz olayların kendisine odaklanmamız gerekiği anlamına gelir. Hikayesine Pers Savaşlarının sonunda nasıl savaşın geri geldiğini vurgulayarak başlar ve kendi perspektifinden aslında Atina İmparatorluğu olan Delos Birliğinin kuruluşuyla bağlantılı olan ve önemli bulduğu olayları anlatır. Bu konuya geri dönüyor olması çok kritik bir noktadır, bir başka nokta da, Atina ve Sparta arasında hızla gelişen güvensizliktir, ki bu da Yunan dünyasında büyük bir ikilem yaratmıştır ve tabii sonucu da kolaylıkla gelişen korku olmuştur, bu da Thukydides'in bahsettiği ikinci öğe, yani Spartalıların Atina'nın gücünün fazlasıyla gelişmesinden ne denli korktuğudur.

Bu olayların nedenlerinin Thukydides tarafından anlaşılmış olması, beni en çok etkileyen şeylerden birisidir ve hatta onun ön plana çıkarttığı şey olan insani duyguların aslında üniversitelerde uluslararası ilişkiler bölümlerinde okutulanlardan daha da üstün olduğu kanısındayım. Duygulardan bahseder; ancak kendisi bir profesörün anlayabileceği sistemlerden bahsetmez. Bunun çok kuvvetli bir analiz olduğunu düşünüyorum. Thukydides yapı ile ilgilenmekte, kendisi hep ilk önce bunu ele alır. Bunun çok önemli olduğunu düşünmekte, ama devletlerin birbirleriyle neden savaşa girdiğini anlamaya çalışırken de hep şartlarla alakalı insanların duygularını ön plana çıkartır.

Anlattığı bazı olayların daha önce üzerinden geçmiş bulunmaktayız, hatta direkt olarak onun eserinden alıntı yaparak… Bahsettiğim Delos Birliğinin başlangıç dönemi ve Atina İmparatorluğuna dönüşmesi, Spartalılar arasında yükselen şüphe, ama Thasosluların isyanına kadar idare edilen bir dönem, Atinalıların bu arada daha önce hiç olmadığı kadar az gerekçe göstererek ve artan saldırgan tutumu… Ama size daha evvel bahsetmediğim, şimdi anlatmak istediğim, Thukydides'in bahsettiği, 465 yılında Thasosluların Atinalılara isyanı sırasında Spartalılara gitmiş olmaları ve onlara, "Eğer Atinalılara isyan edersek, Attika'yı istila eder misiniz?," diye sormuş olmaları ve Sparta'daki *ephoroi*un, -- yani dış işleriyle uğraşan görevlilerin --, bunu yapacaklarını söylemiş olmaları.

Ama bunu yapamadılar, çünkü bunu yapmadan önce büyük bir deprem oldu ve her şeyi engelledi. Burada vurgulamak gerekiyor ki, Thasoslular ve Spartalılar arasındaki görüşmeler gizliydi ve Atinalıların bu görüşmelerden haberdar olmadığını unutmamamız gerek; haberdar olsalardı, Spartalılara *helot*lara karşı yardım olsun diye Peloponessos'a 4000 hoplit kesinlikle göndermezlerdi. Dolayısıyla burada Thukydides'in bu konu hakkındaki değerlendirmesini kabullenmemiz gerekmekte. Ne olduğunu biliyoruz. Spartalılar Atinalılardan ve onların devlet sisteminden şüphelendiği için Atinalıları geri çevirmişti ve bu da Atinalılar arasında ciddi boyutta kızgınlık yaratmıştı; sonra da iç devrim yaşanmış, Kimon'un rejiminin yerini Ephialtes ve Perikles gibi karakterler içeren çok daha radikal bir demokrasi almıştı; ayrıca diplomatik bir devrim de yaşanmıştı, Atinalılar Spartalılar liderliğinde olan Yunan Birliğinden çıkmış, önce Spartalıların düşmanı olan Argos ile, sonra da gelecek savaşlarda kendilerine işe yarayacak boyutta süvari sağlayacağını düşündükleri Thessalia ile ittifak kurmuşlardı.

Bu dönem, aslında daha sonra tarihçilerin Peloponessos Savaşı olarak adlandıracakları savaşın iki tarafı arasındaki çekişmenin ciddiyetini anlamak için kilit bir dönemdir. Savaştan hemen önceki dönemin sonunda Atinalıların çekilmesiyle sonuçlanan olaylar sırasında olan şeylerden birisi de Spartalıların en sonunda *helot* problemini çözümlemiş olmasıdır. Onları yenmeyi hiç başaramamışlardı ve Ithome Dağı'nda bulunan kalelerinden aşağı indirememişlerdi, ama sonunda oradaki insanlarla bir anlaşmaya varmayı başarmışlardı, "Eğer aşağı inerseniz, Peloponessos dışında herhangi bir yere gidebilmeniz için güvence sağlarız." Tahminleri *helot*ların oraya buraya dağılacakları üzerineydi, nereye gidebilirlerdi ki?

Eğer Atinalılar olmasaydı, bu beklenildiği gibi olacaktı, ama Atinalılar, -- nasıl oldu bilmiyoruz --, Korinthos Körfezinin kuzey sahillerinde bulunan Naupaktos adındaki bir şehri ele geçirmişti. Çok iyi bir limanı vardı ve Korinthos körfezine ulaşmak isteyenleri kontrol edecek ve deniz üssü olacak ideal bir yerdi burası. Atinalılar burayı alıp, sonra da Peloponessos'dan kaçan *helot*lara verdiler. Spartalıların aklında olan bu değildi; tabii aralarındaki anlaşmada buna karşı bir şey de yoktu. Ama bu demekti ki, Atinalılar Spartalılara bir darbe daha vurmuştu, onların can düşmanlarını onlara ve onların müttefiklerine karşı Korinthos körfezinin en stratejik noktasına yerleştirmişlerdi.

Bütün bunlara bakarsak, tüm bu değişiklikler olduktan sonra, dünya çok daha değişmiş, Sparta ile Atina ve bunların müttefikleri arasında olabilecek barış için şans çok ama çok daha azalmıştı. Bu iki güç arasında artık bir bağ yoktu. Atinalılar kendilerine müttefik olarak Spartalıların düşmanlarını seçmişlerdi; Atinalılar *helot*ları kanatları altına almıştı ve onları muhteşem bir yere yerleştirmişti. Bu durum gelecek için iyi bir reçete değildi, – burada klişe de olsa işe yarayacak bir söz kullanılabilinir, insanlar hani bir kıvılcımla patlayabilecek dinamit varilinden bahseder… İnsanlar birçok savaşın başlangıcı için bu metaforu kullanmıştır. Bu betim, bazen duruma uygun olsa da, bazen de değildir. Bu durum için uygun; ama göreceğiz ki Atina ve Sparta arasında olacak bir patlama için fazla bir çabaya gerek kalmamıştı artık.

Kıvılcım, Peloponessos'daki iki Sparta müttefiki arasında gelişen bir anlaşmazlıktan kaynaklanacaktı, Megara ile Korinthos; bu ikisi kuzey Yunanistan'da, Atina'ya kadar uzanan geçit bölgesinde birbirine komşu iki şehirdi. Her ikisi de Sparta'nın müttefikiydi ve Spartalılar duruma müdahele etme kapasitesine sahipti. Yapmaları gereken de onlara benimsetilecekti, çünkü Korinthoslular tartışmayı kazanma durumuna geldiklerinde, savaşı da kazanmış olacaklardı, hatta Megara'yla karşı karşıya geldiklerinde Megaralılar Sparta'ya gelip savaşı bitirmeleri için onlardan yardım isteyecekti. Spartalıların cevabı şöyleydi, "Bizi ilgilendirmez; bu sizin probleminiz, bizim değil." Bu aslında çok ilginç. Bunu bilmemiz çok zor aslında, çünkü, Spartalıların ikisi de özerk olan müttefiklerinin birbiri ile savaşmaya karar verdikleri zaman onlara karşı sorumluluklarının teoride ne olduğu ile ilgili yazılı kaynak bulunmamakta.

Bana kalırsa, kimse bu konunun anayasal çarpıklığı hakkında şikayetçi olmadığı için Spartalıların bu olanları göz ardı etmeye hakları vardı. Bence bundan önceki yüzyılda,

hatta yüzyıllarda olan müttefikler arası anlaşmazlıklar da Spartalılar tarafından göz ardı ediliyordu, kendi aralarında çarpışarak istedikleri biçimde çözüm bulmaları bekleniyordu. Korinthos mu, Megara mı kazanmış, Spartalıların umurunda değildi. Neden aralarına girsinlerdi ki… Bu dokunmamazlık politikası herhalde o sırada olmuş depremden ve hemen sonraki *helot* isyanından yeni toparlanıyor olmalarıyla da bağlantılıydı. Daha fazla probleme ihtiyaçları yoktu. Dolayısıyla onları rahat bırakmışlardı.

Spartalıların bu geçmişten gelen umursamaz tavrı daha önce Yunan dünyasındaki tek büyük kuvvet olmalarından kaynaklanmaktaydı. Ama 461'de bu durum artık bitmişti. Megara gibi kaybedenler için artık seçenek vardı. Atina'ya gidip, "Korinthos'a karşı bize yardım eder misiniz? Eğer yardım ederseniz Peloponessos Birliğinden çıkar Atina tarafına geçeriz," diyebiliyorlardı. Bu durum yeni dinamiklerden kaynaklanmıştı. Aramızda Soğuk Savaşı anımsayacaklarımızın bu dönemle aradaki bağlantıları hemen algılayabileceği noktalardan birisini oluşturmaktadır bu. Dünyanın her yerinde olan anlaşmazlıklar, bir tarafta NATO, diğer tarafta Sovyetler Birliği ve Varşova Anlaşması olduğu sürece ciddi problem yaratmamaktaydı. Birçok bölgenin bu güçlerle ciddi bir bağı olmamasına karşın, mesela Afrika, savaşlar çıktığında ya bir tarafa ya da diğerine gidip, "Bize yardım edin, yoksa düşmanınızdan yardım isteyeceğiz," demesi gibi bir şeydi bu. Bu her iki tarafın da ciddi bir problemle yüzleşmesi anlamına gelmekteydi. "'X' ülkesinde ne olduğu umurumda değil," diyebilirdiniz, "Ama ben burada Rusları istemiyorum veya tam tersi." Bu dönemde de buna benzer bir problem ortaya çıkmıştı.

3. Bölüm: Atina kritik bir karar ile karşı karşıya

Atinalılar bu durumda çok zor bir kararla karşı karşıya kalmışlardı. Burada kararların ne denli zor olduğunu size anlatabilmek isterim. Bence doğal olan bir tepki şöyle olabilirdi, "Neden Peloponessos Birliği'nden iltica eden birini kabul edelim ki? Çünkü bu durum ne olursa olsun Spartalıları kızdıracak ve Peloponnessoslular ile aramızda savaş çıkartacak, bunu neden isteyelim ki? Megara ve Korinthos arasındaki anlaşmazlıktan bize ne?" Buna karşı olarak denebilir ki, "Korinthos ve Megara arasındaki çekişmenin kim tarafından kazanılacağı umurumuzda değil, ama Megara'nın bizim tarafımızda olmasını istiyoruz, çünkü eğer Megara'yı kontrol edersek, eğer Megara bizim tarafımızda olursa…" – Megara zaten Atina'nın hemen dibinde, geçiş bölgesi olan bir alanda bulunmaktaydı. Bir de, Megara'da uzanan ve geçiti çok zor olan bir dağ sırası bulunmaktaydı, askeri bir tehlike olduğunda bu bölgenin korunmasında çok etkin olacağı şüphesizdi. Kısaca, Megaralıların yardımıyla Atinalılar Spartalıların Atina bölgesine, hatta orta Yunanistan'a ulaşımını kesebileceklerdi.

Daha net bir biçimde açıklayayım. Eğer Megara'yı kontrol ederlerse, Atinalılar herhangi bir Sparta saldırısı karşısında sağlam olacaklardı. Bilmeleri gereken şey, eğer bu teklifi kabul ederlerse Sparta'yla savaşa girebilecekleriydi. Ama herhalde birçok Atinalı bunun kaçınılmazlığının farkındaydı. Buradaki en önemli soru, "Spartalılarla savaş yeni koşullara göre mi olmalıydı, yoksa eski sistemde olduğu gibi Spartalıları durduramadan

topraklarımıza girip tarlalarımızı yakıp yıkmalarına izin vermek durumunda mıyız?," şeklindeydi, ki bu da mağlubiyet anlamına gelmekteydi, çünkü Atinalılar henüz şehirlerini Pire'ye bağlayacak duvarları inşa etmemişlerdi. Spartalılar sadece Atina topraklarına girerek Atinalıların limanla olan bağlantılarını kesebilirlerdi. Bir de biliyoruz ki Atinalılar kendilerine yetecek kadar ürün yetiştirememekteydi.

Atinalıların aklından geçen sorular işte bu şekildeydi. Dikkat ederseniz, buradaki en kritik öğe, gelecekteki olasılıkların doğru tahmininden oluşmaktaydı. Eğer Sparta ile savaş tehlikesi söz konusu değilse, niye savaşa neden olunsun ki? Ama Sparta'yla savaş olasılığına inanıyorsanız, kendinizi Sparta'ya karşı neden korunmasız durumda bırakasanız? Neye karar verirseniz verin, sonu tehlikeler ve bilinmezlerle dolu. Bu konuda, 'hayat böyle bir şey,' demek dışında bir şey yapamıyorum. Bu neredeyse her zaman doğru. Ve bu kararların önemi konusunda gelişen olaylar güzel bir ders verecekti herkese. Atinalılar Megara'yla ittifak kurmaya karar vermişlerdi ve bundan kaynaklanacak tehlikeleri göze aldıkları anlamına gelmekteydi bu. Kolaylık olsun diye Megara şehrinden Saronik körfezinde bir liman şehri olan Nikaia'ya kadar duvarlar çektiler, Atina da burada kurulmuştu, bir de Pegai şehrinin kontrolünü ele geçirmek istiyorlardı, – diyebilirim ki, herhalde – bölgenin kuzeyinde olan alanı duvarla çevirip askeri güçlerle doldurmayı planlıyorladı, Sparta'nın Attika'ya giriş kapasitesini kısıtlamak istiyorlardı. İşte bu ittifaktan kazançları böyle olacaktı.

Ama bütün bunların bedeli ağır olacaktı; Thukydides kendi sözleriyle, bu dönemin Atina için nasıl Korinthos nefretinin başlangıcı olduğunu söyler. Korinthos – Atina ilişkilerinin geçmişine bakarsak, – bu konuda çok fazla bilgimiz olmasa da –, bildiklerimize dayanarak çok da dosthane olduğunu söylemek mümkün değil. Araları iyiydi, ciddi sorunlar yaşamamışlardı, ama bundan sonra Korinthos ile ciddi problemler yaşanmaya başlanacaktı, Thukydides hakkında yazdıklarınızı ders kitaplarınızdan okurken de görmüş olmanız gerek, Korinthos, 431'de başlayacak olan Peloponessos Savaşı'nda, yani Büyük Savaş sırasında kritik bir rol üstlenir. Bu da Atinalılar için ödenecek ağır bedellerden birisini oluşturacaktır.

Thukydides'in Peloponessos Savaşı hakkında yürüttüğü yargıya bakıp, bu duruma uygularsak, bunun aslında ne denli doğru olduğunu görebiliriz. Hatırlasanız, kendisi Atinalıların çoğalan gücünün Spartalılar arasında korku yarattığını söylemiştir ve onlar da bu konuyla meşgul olmuşlardı. Atina'nın gücünün arttığı konusunda şüphemiz olamaz. Kurdukları ittifaklar ve Megara'nın müttefikleri arasına katılmasının yarattığı jeopolitik avantaj, Atina'nın gücünün bir anda çoğalmasını sağlamıştı; Sparta'nın bundan rahatsızlık duyduğundan şüphemizin olmaması gerekir ve sonra da bu duyulan rahatsızlık Sparta'nın Atinalılara savaş açmasına sebep olacaktı. Ben Thukydides ile aynı fikri paylaşıyorum, eğer I. Peloponessos Savaşını ele alırsak, tabii, ama bahsettiği bu değil aslında.

Ele almak istediğim bir başka önemli soru da, o büyük savaşa geldiğimizde, "Onun yaptığı analiz başarılı mı?" oluyor. Gerçekten savaş hakkında yaptığı analiz başarılı mı? Size

söylemem gereken, araştırmacıların çoğu yıllarca Thukydides'in açıklamasını ve büyük Peloponessos Savaşı hakkındaki yorumlarını kabul etti, ama ben değil. Dikkatli olun. O da oradaydı, bu konuda benden daha fazla bilgisi olduğu kesin, ayrıca o benden daha akıllı. Yanlış demek için kanıt lazım; diyebileceğim tek şey bu.

4. Bölüm : Çoklu Savaşlar

Savaşın detayları hakkında konuşmamıza gerek yok. Kısaca, savaşı başlatan Atinalılardı, denizde savaştıklarında çarpışmaları hep onlar kazanıyordu, ama karada devamlı kaybediyorlardı. Hiç bir çarpışma yıllarca sürmüyordu; çarpışmalar çoğunlukla Peloponessos yarımadasının doğusunda oluyordu ve bunların hiç biri kimin kazandığı konusunda kesin bir sonuçla bitmiyordu. 457 yılına yaklaştığımızda, – size hep hatırlatıp duruyorum, bu tarihlerin hiç birisi kesin değil. Bu tarihler herkes tarafından kabullenilmiş durumda, ama yine de kesin değiller. Atinalılar Pers İmparatorluğundan bir isyanla ayrılmak isteyen Mısır liderinden bir davet almışlardı; kral onlardan yardım amaçlı bir askeri güç göndermelerini istemişti. Atinalılar bunu kabul eder, ve Thukydides'e göre, cevap olarak, ikiyüz gemilik bir deniz gücü göndermeyi bildirirler. Bu zamana kadar görülen en büyük deniz güçlerinden birisiydi bu. Yani Atinalıların donanması çok büyüktü ve bu kadar çok gemiyi gönderebilecek durumdaydı; bunun ne denli büyük bir girişim olduğunu alnamanızı istiyorum sizden.

Neden bunu kabul ettiler? Kabul ettiler, çünkü Mısır'ın sunduğu fırsatlar aslında muazzamdı. Bütün Akdeniz'deki en çok buğday üreten bölge Mısır'dı ve Atinalıların devamlı buğdaya ihtiyacı vardı; Mısır bereketli topraklarından dolayı olağanüstü boyutlarda zengin bir ülkeydi. Eğer becerebilirlerse, tabii Atinalılar bu zenginlikten kendilerine de bir pay çıkartmak isteyeceklerdi. Ayrıca Atinalılar resmen hala Perslerle savaş halindeydiler. Dolayısıyla Perslerin kazançlarına balta vurmak onlara gayet makul gözükmekteydi. Bütün bunlara baktığımızda kararlarının ne denli normal olduğunu görmemiz mümkün.

Öbür taraftan, şu soruyla kaşı karşıya kalıyoruz, Spartalılar henüz, karşı taaruza başlamış olsalar da, Peloponessos'daki bir sürü insanla savaşa girişmişken, neden bir de Perslere karşı savaş açsınlardı ki? Bunu düşünmüşlerdi tabii ve bence bu arada Atinalıların kendilerine olan güvenleri ciddi boyutta artmıştı ve göreceğimiz gibi kendilerine fazlasıyla güvenmekteydiler. Tabii bu hikaye Yunanlıların hissiyatlarına, fikirlerine, dinlerine ve mitolojilerine de oldukça uymaktaydı. Bu şimdi iyi bir örnek oluşturacaktı, tabii eğer tarihi, oldukça ateist diyebileceğimiz Thukydides'in yerine Herodotos yazıyor olsaydı… Emin değilim aslında, gerçekten ateist miydi, ama şüpheci olduğu kesin. Herodotos olsaydı çok çapta *hybris*den bahsediyor olurdu, çünkü o zamanki durum bunu gerektirmekteydi.

Şimdilik Mısır'daki Atina güçlerini bir kenara bırakalım ve 457 yılındaki durumu bir ele alalım. Elimizde çok güzel bir veri var, nadir bir veri bu, aynı yıldan bir yazıt parçası, bir

Atina kavimine ait olan ve kavimden savaş sırasında nerede savaşıp ölmüş şehitlerin listesini içeren bir mezar yazıtı ve bundan ne denli gurur duyduklarını içeren bir yazıt. Tabii ki kendi adamlarının kahramanlıklarından gurur duymaktaydılar, ama aynı zamanda bence, savaştıkları bölgelerin ne denli geniş bir coğrafyayı kapsadığı için de gurur duymaktaydılar, bu bölgelerin bazıları duyulmamıştı bile, tüm Yunan tarihinde bir örnekleri daha yoktu, – Mısır, Fenike, Halias –, burası kuzeydoğu Peloponessos'da bir şehirdi, Saronik körfezinde büyük bir ada olan Aigina, – biliyorsunuz ki Aigina Atina'nın ve Megara'nın eski düşmanıydı.

Her yerde aynı zamanda savaşılan çarpışmalar vardı. Hani göğüslerini yumruklayan goril adamlar vardır ya, ne denli muhteşem olduklarını göstermek isteyen… Kendilerini pek beğenirler, – şöyle diyebiliriz –, tanrılardan intikam için yardım isterler, ama intikam hemen değil, önce başka bir zafer gelir. Aigina, Aigina adası, Atinalılar tarafından alınmıştı. Aigina büyük bir deniz filosuna sahipti. Bu durumda filoları ellerinden alınmış ve Atinalılarınkine eklenmişti. Daha önce de kuvvetliydiler, ama artık kesinlikle denizlerin sahibi onlardı. Denizde kimse onlara karşı duramıyordu ve Megara'yla yaptıkları ittifaktan dolayı kuzeybatı sınırlarının hakimiyetini tamamen ellerine almışlardı, ama hepsi bu değildi.

En sonunda Sparta olanları görüp Atina'nın gittikçe çoğalan gücüne karşı harekete geçme zamanın geldiğine karar verdi. Özellikle orta Yunanistanda küçük bir bölge olan Doris'in sunduğu şans Spartalıların kararını etkilemişti. Burası Dor kelimesinin kökünün geldiği yerdi. Yani teorik olarak burası Dorların köklerinin geldiği yerdi. Tabii Spartalılar ile aralarının iyi olması doğaldı. Dorlar bazı komşularıyla problem yaşamaktaydı, ama Yunan topraklarındaki şehir devletleri arasındaki devamlı olan sıradan anlaşmazlıklardı bunlar; onlar da Spartalılardan yardım için güç talebinde bulundular. Her şey normal gidişatında olsaydı Spartılar yardım yollar mıydı bilmiyorum, çünkü bu onların orta Yunanistan'a kadar gitmeleri anlamına gelmekteydi.

Düşünürseniz, Atina'nın Megara'da yaptıklarını ele alırsak, beklenildiği gibi yürüyerek oraya gidemeyeceklerdi. Oraya ulaşmanın tek yolu gemilere binip, Korinthos körfezini yelkenlilerle geçmekti, ama eğer Atinalılar ya da Naupaktos'daki *helot*lar bundan haberdar olurlarsa, denizde onları karşılar ve batıracakları filo gemileriyle beraber orduları da yok edilebilirdi. Eğer bu yolu seçeceklerse gizli gizli geçmeleri gerekecekti. Sizden anlamanızı istediğim, bu olasılığının ne kadar zor olduğu, hatta Thukydides'in bahsetmediği, ama Sicilyalı Diodorus'un söylediği, Boiotia'nın önde gelen şehri, Thebai'nin kendi planları olduğuydu, devamlı tüm Boiotia'nın kontrolünü ele geçirmek istemesi, ama sürekli kendilerine karşı koyan şehirler olduğundan Spartalıların yardımını alabilmek için her türlü şansı değerlendirmek istemeleriydi.

Spartalılar eğer gelip Boiotia'nın kontrolünü ele geçirmelerine yardım ederlerse, onların da Spartalılara Atina'ya karşı yardım edeceklerini söylediler ve bence işte bundan dolayı Spartalılar askeri yardımı kabullendiler. Bunu yaptılar da; Dor problemi için gereğinden fazla büyük bir orduyu alıp yola çıktılar, Atina'yla Boiotia sınırı arasında Tangara adı

verilen bir şehre geldiler. Spartalılar sonra Korinthos körfezinden gizlice geçmeyi de başardılar. Aklınıza, "Neden hem Atinalılar hem *helot*lar bunu anlayamadılar?," sorusu gelebilir. Spartalıların böyle bir şeyi yapacaklarını tahmin dahi etmemişlerdi, bana sorarsanız, ama yapmışlardı işte.

Savaş olmuştu ve orduların sayıları muhteşemdi. Spartalılar 11.000 adam göndermişti, bu muhteşem bir sayıydı, – kendilerine ait 11.000 adamları yoktu. Spartalılar savaşa müttefikleriyle gitmişlerdi ve Boiotia'nın güçleriyle birleşmişlerdi. Boiotialılar çok iyi savaşçıydı. Atinalılar sınıra kendi güçlerini göndermişti, bu aslında Atina ordusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Yunan standartlarına göre çok büyük bir kapışmaydı ve sonuç berabere gibi görünmekteydi. Ama Spartalılar teknik olarak kazanmış sayılıyordu. Bu, savaştan sonra savaş alanı onların eline geçmişti, anlamına gelmekteydi, çünkü *trophaion* dikmişler ve kendi şehitlerini kendileri toparlayabilmişlerdi. Atinalılar sonradan gelip ölülerini toplamak için onlardan izin almak durumunda kalmıştı; dolayısıyla, eğer *hoplit* savaş düzenine bakılırsa, kimin kazandığına dair şüphe duyulamazdı; kazanan taraf Spartalılardı.

Ancak günümüzde bu duruma günümüzün savaş perspektifinden baktığ, savaşın stratejik sonuçlarının ne olduğunu sorduğumuzda kimin kazandığını söylememiz mümkündür. Savaş eşit sonuçlanmıştı, hatta belki Atinalılar kazandı denebilirdi, çünkü Spartalıların amacı, Atinalıları tamamen yenmiş olmaktı ve onları yaptıklarından, yapacaklarından caydırmaktı, ama bunu başaramamışlardı, kendileri de çarpışma sırasında çok fazla şehit vermişlerdi ve savaşa devam edecek, Atinalıları yeniden savaşa sürükleyip yenecek takatları kalmamıştı. Spartalılar Peloponessos'a geri dönüş yoluna çıktıklarında da Atinalıların onları durduracak gücü kalmamıştı artık. İşte durum böyleydi.

Bundan sonra olanlar aslında Atinalıların buradaki başarısının stratejik boyutunu ön plana çıkartmaktaydı; çünkü bu durumda, birincisi, yıkılmamışlardı, düşmana yarayacak biçimde yenilmemişlerdi, yapmaya çalıştıkları şeyler için yolları kesilmemişti; bunu kanıtlamak için de Spartalılar Boiotia'ya geri çekilince Atinalılar ordularıyla kuzeye çıkıp Boiotia ordusunu Oinophyta adında bir yerde yenmişti, sonra da Atina'yla samimi olan tüm Boiotia devletlerine demokratik sistemler getirmişlerdi. Böyle anlatıyorum da, yine de Soğuk Savaş analojisi, yani benzetmesi, bize yardımcı olacaktır. Sovyet ordusunun galip olduğu ve ele geçirdiği her yerde Sovyetler Birliği'nin kuklası komünist hükümetler kurulmuştu. 5. yüzyılda olanların bunun tam aynısı olduğunu söyleyemem; o dönemlerde dünya çok daha basit, çok daha az sofistikeydi, ama genel fikirin olarak benzeştikleri söylenebilir. Bu şehirleri yöneten liderler hep Atina yandaşıydı.

Bir başka deyişle, Boiotia'da baskın olan tek güç Atinaydı. Durup bir düşünecek olursak, Atina'da Akropolis'e tırmanıp etrafımıza baktığımızda muhteşem bir manzarayla karşı karşıya kaldığımızı anlayabiliriz, yani bu durum her ulusun ideal olarak nitelendirebileceği bir durumdu. Kuzeybatı Megara'yı ele alırsak, müttefik olarak Atina güçlerinin burada bulunmasına ve tüm bu bölgenin bloke edilmesine izin veriyorladı. Artık Spartalıların Korinthos körfezini gemilerle geçemeyeceğini anlamış bulunuyoruz, bir

daha buna izin verilmeyecekti. Spartalılar ve müttefikleri Peloponessos'da tıkanıp kalmıştı. Denizler tamamen Atina kontrolü altına girmiş bulunmaktaydı.

Bu arada söylemeyi unuttum, Atinalılar Atina ve Pire arasındaki uzun kale duvarlarının inşasını tamamlamışlardı. Spartalılar Attika'ya girmeyi başarsalar bile, artık Atinalılar onlarla savaşmak zorunda değildi ve onlarla uğraşmaları gerekmiyordu, çünkü artık kimse şehir duvarlarını ele geçirmeyi doğru dürüst bilmiyordu, Spartalılar hatta bunu hiç öğrenmemişti. Duruma eğer bu perspektiften bakarsanız, uçak icat edilene kadar Atina çok dayanıklı olan konumunu koruyacaktı ve uçağın icadına daha 2000 yıl vardı, dolayısıyla o zamanki tavırları ne denli sağlam, ne denli güvencede oldukları duygusuyla dokunulmaz olduklarına dair bir his yaratmıştı. Bu Atina ve hatta tüm Yunan tarihinde önemli bir an oluşturmaktaydı. Ben bazı Atinalıların bu başarıyı hiç bir zaman unutmadıkları kanaatındayım, "Biz bunu başardık ve ilerideki tüm durumlarda beklentimiz de bundan farklı olmayacak."

Peloponessos Savaşı'na geldiğimizde Atinalılar ve Spartalılar arasında barış görüşmelerine tanık olacağız, bu aslında savaş sırasında yaşananlar için olağandı ve Spartalılar bunu hep geri çevirmişti, Thukydides ve başkaları da bence onların deli olduğunu düşünmüşlerdi. Belki doğruydu bu, ama ellerinde geçmişten gelen ve üzerinde odaklandıkları geçmişin nasıl olduğu ve geleceğin nasıl olabileceğini gösteren bellekleri vardı. Ancak tanrıların buna tahammülü olmayacaktı; siz de ben de bunu biliyoruz. Atinalılar korkunç bir bozguna uğrayacaklar ve konumlarının sallantıya girdiğini göreceklerdi.

5. Bölüm : Talihin Tersine Dönmesi

Mısır'da korkunç bir hüsran yaşanmıştı; kaybetmişlerdi. Persler onları yenmişti; kaç gemi kaybettikleri hala tarışma konusu, ama ne olursa olsun sayı büyüktü. Kayıplar stratejik açıdan çok büyüktü. O kadar büyüktü ki, Delos Birliğinde, -- yani Atina İmparatorluğu da diyebiliriz buna --, isyanlar görülmeye başlamıştı; Atinalılar uzun bir süre bu isyanları bastırmak için uğraşacaktı. Bu büyük yenilginin tarihi 455 olmalıydı, çünkü bundan sonraki yıl o zamana kadar Delos'da bulunan Birliğin hazinesini Atinalılar Atina'ya taşımaya, Parthenon'un arkasında kısa sürede inşa edecekleri odaya koymaya karar vermişlerdi; bunun tarihinin de 454-453 olduğunu kesin olarak biliyoruz.

Bir başka önemli nokta da, bu ana kadar deniz gücüne destek ve görünüşte Birliğin ihtiyaçları için kullanılma amacıyla Birlik kasalarına konulan para artık, biliyoruz ki, Atinalıların elindeydi; Thasos'da olduğu gibi kendi amaçları için kullanılmaktaydılar, ama hala sadece gemiler ve savaşçılar için kullanılıyordu. Atinalılar yeni bir politika başlatmaktaydı, Atinalıların daha önce yaptıkları hakkında ne düşünürseniz düşünün, bence bundan sonra sizlere anlatacaklarım onların nasıl kesin adımlarla imparatorluk yolunda yükseldiklerinin göstergesiydi; bundan böyle gönüllü devletler birliği kalmayacaktı, çünkü artık Birlik kasalarına konulan paranın onaltıda birini Atina'ya bağış

olarak kendilerine alıyorlardı, ki bu da bir nevi Atina'ya şunu söylemekteydi: Artık kar getirisi topluyorlardı, bu da Birlik üyelerinden vergi toplamak anlamına gelmekteydi, göreceğiz ki, – bu paranın nasıl kullanıldığı konusunda tartışmalar ciddi boyuttaydı. Onlar diyorlardı ki, "Bu bizim paramız; istediğimiz gibi kullanırız."

İki ayrı konu iki ayrı yönde gelişmekteydi ve Birlikte yaşanan tüm problemler Birliğin karakterinin ciddi boyutlarda değişmesine neden oluyordu. Her şey çok zorlaşmıştı, Spartalılarla olan savaş problemleri o kadar ciddi bir boyuta gelmişti ki, Atinalılar bu durumla ondan başkası başa çıkamaz diye düşünerek Kimon'u dahi geri çağırmak durumunda kalmıştı. O da geri gelmişti, – bir dakika, geriye dönüyorum. Daha önce de Kimon'un geri dönmesi konusunda söylentiler çıkmıştı, ama bu 451 yılında gerçekleşmişti, çünkü *ostrakismos* gereği olan 10 yıl o tarihte dolmuştu, ayrıca Spartalılar ile 5 yıllık barış anlaşması için görüşmeler başlatılmıştı ki, bu görüşmeler her iki tarafın da kabul edeceği ve uzun vadeli bir barış için uğraşı göstermekteydi.

Kimon bu başarıya ulaşılmasını sağlamış ve *ostrakismos*un nasıl işlediğini göstermek için hemen general olarak seçilmişti. Her şey, o hiç şehirden gitmemiş gibiydi ve Kimon Kimon olduğu için gittiğinde, yarıda bıraktığı her şeye geri dönme yolunda hemen çalışmalara başlamıştı, bu da Persler'e karşı hemen savaş anlamına gelmekteydi. Gemilere binip derhal Kıbrıs'a doğru yelken açmıştı, çünkü burası kısmen Pers kontrolündeydi, Perslere karşı savaşıp onları yendikten sonra şanssızlık eseri şehit düştü. Böylece Atina politikasından yok oldu. Bu aslında bayağı önemlidir, çünkü Perikles'e karşı durabilecek, tek destek gören, karizmatik ve ona meydan okuyacak nitelikteki politikacı yoktu artık. Perikles'in nasıl çok genç yaşta Atina devletinde eşi görülmemiş nüfus ve güç kazandığını ancak bu durum güzel açıklar bence.

Kendisi için yeni yasal güçler veya askeri muhafızlar sağlamak gibi bir takım şeyler yapmamıştı. Hiç bir şey değişmemişti, tek değişen şey, meclisi devamlı istediği gibi yönlendirme gücü kazanmış olmasıydı, bir de onunla boy ölçüşecek başka hiç kimsenin olmayışıydı. Birazdan da göreceğiz ki, başına büyük ve zorlu birşey gelecekti, ama bundan daha sonra bahsedeceğiz. Şimdi savaşla ilgili hikâyemize devam edelim. 449'da, yani barış anlaşmasından iki yıl sonra, Sparta'nın Phokis şehrine saldırdığını görüyoruz, Phokis *polis*i orta Yunanistan'da bulunmaktaydı. Ama onların yollarını bulup nasıl oraya kadar çıktığını bilmiyoruz, ama bir şekilde çıkmışlardı işte, ve komşu Phokislilerden Delphi Tapınağı'nın kontrolünü geri almışlardı, yıllarca Phokisliler Delphi Tapınağı'nın kontrolünü rahiplerden kendi ellerine almaya çalışmaktaydı ve bundan dolayı Spartalılar Phokislilerle rahipler adına savaşmışlardı. Ama Phokislileri yenip kendi evlerine geri dönmüşlerdi.

İki yıl sonra, 447'de Atinalılar ordularını oraya yollayacaklardı. Phokis ile ittifak kurup Delphi Tapınağı'nı alıp Phokislilere geri vereceklerdi. Bütün bunlar barışın tam olarak işlemediğinin göstergesiydi aslında. İki taraf da ileride barış içinde yaşayacakları bir ortam yaratmaktan acizdi ve 446'da barışı ve kısa süre için de olsa Yunan dünyasının kurmuş olduğu dengeyi bozacak bir seri olay olmuştu. Öncelikle Boiotia'daki şehirlerde

bir seri oligarşik isyan yaşanmaktaydı ve bu sırada Atina taraftarı demokratik rejimleri atacaklardı, böylece aniden Boiotia artık yandaş değil, tam tersine düşman olmuş olup, Atinalıların baş derdi haline gelecekti. Atina'da buna karşı ne yapacakları konusunda büyük bir ciddiyet tartışması başlamıştı. Perikles'e göre, birşey yapılmamalıydı, ciddi kuvvetli düşmanlara karşı kara seferleriyle başa çıkacak durumda değillerdi. Denemişlerdi, ama Boiotia'yı ellerinde tutamamışlardı, Boiotialıları bırakmaları gerekmekteydi.

Onlara karşı olan bir general vardı, Atinalı bir general, – bazen Atina tarihinde karşımıza çıkan isimlere şaşırıyorum. Roman dahi yazıyor olsanız bu denli isimleri kullanmayı göze alamazsınız, çünkü insanlar size güler. Bu tipin ismi Tolmades'di; Yunanca açıksözlü veya cüretkar anlamına gelen *tolmao* fiilinden türemişti, ki kendisi de açıksözlü ve cüretkardı. Atinalılardan geri almak için ordusuyla Boiotia'ya yürümüştü. Bir başka değişle Perikles'i bu noktada yenmişti, çünkü meclisin onayı olmadan bunu yapması olası değildi aslında. Ama Atinalılar da kızmış olmalıydı, gidip Boiotialıları yenmeyi ve yine kontrollerine almayı onlar da istiyordu. Tolmades müthiş bir hüsran yaşadı, herkesin standartına göre büyük olacak sayılarda kayıplar verdi ve Boiotia'yı tamamen kaptırmış oldu. Bu arada, Tolmades'in şehit olduğu savaş da, Koronia Savaşı'dır.

Atina artık orta Yunanistan'dan atılmıştı ve böylece size bahsettiğim o ihtişam, kuzeyden gelen düşmanların saldırılarından dolayı gölgelenmişti. Ama olaylar bunlarla kısıtlı değildi. Atinalıların problem yaşadığını ve hassaslaştığını, dolayısıyla yenilebileceklerini gören o zamana dek bayağı mutsuz olanlar bu durumdan yararlanmaya hazırdı. Doğu Attika'daki Euboia adasında bir isyan başlatıldı. Perikles'in perspektifinden dahi bu ölümcül bir durumdu. İmparatorluğun adalarında isyanlara izin verilemezdi; denizdeki hükümdarlıklarını etkiliyordu bu. Euboia'nın özgürlüğü tek problem değildi; isyankârların imparatorlukta başarı kazanmasına izin verilemezdi, çünkü bu başka isyanları tetikleyebilirdi ve bunu daha yeni yaşamışlardı. Mısır'da yaşanan hüsrandan sonra bir dizi isyanla uğraşmak zorunda kalmışlardı.

6. Bölüm: 4 Aylık Barış ve Bunu İzleyen 30 Yıllık Barış

Perikles orduyu şahsen yöneterek Euboia'ya gönderdi, aslında götürdü diyebiliriz, ve ordusuyla Euboia'dayken, hani Boiotia artık düşmandı ya, Megara'da bir isyan başlamıştı. Megara'yla olan ittifak zaten aslında muallâk bir karaktere sahipti. Geçmişte olan iki şeyi aklımıza getirelim. Bunlardan ilki, Megara ve Atina'nın yüzyıllarca birbirlerine düşman olduklarıydı; dolayısıyla aralarındaki ittifak zaten doğal değildi, anlık bir anlaşmaya dayanmaktaydı. Ama her zaman buna karşı olan bir sürü Megaralı vardı, dolayısıyla ele geçen ilk fırsatta harekete geçebilirlerdi. Bir diğeri de, Atinalılar başka bir şeyle meşgul olduklarından tüm ordular oraya gönderilmişti. Perikles bunun ne derecede tehlikeli olduğunu anlamıştı aslında, çünkü eğer Megara isyanında başarılı olursa, ki olacaktı, artık Sparta'nın istilasını engelleyecek bir şey kalmayacaktı, ki bunu beklemeleri gerekiyordu ve de olacak olan da buydu zaten.

Euboia isyanını bastıran Perikles Atina'ya geri koşup orayı ele geçirmeye çalışan Peloponessos ordusunu karşılamış ve kuzey Attika ovasındaki inanılmaz bir olaya neden olmuştur; Sparta istilasına karşı Atina ordusunun lideri Perikles idi. Aslında bu Atina için hüsrana çanak açmak demekti, çünkü Peloponessoslular sayıca büyük ihtimalle çok daha üstündü ve daha üstün bir savaş gücüne sahip oldukları da kaçınılmaz bir gerçekti. Gördük ki bu aslında çok da kolay olmayacaktı, çünkü Atinalılar dayanıklı savaşçıydılar, ama sanmıyorum ki, asıl beklentileri savaşı kazanabilmekti. Savaş başlamak üzereyken iki ordu karşı karşıya dizilmişken, bir anda Sparta ordusundan bir grup delege gelmişti. Perikles onları kaşılamak üzere öne çıkmıştı, aralarında konuştular ve her iki taraf da kendi ordusuna geri döner, Sparalıların lideri Kral Pleistoanaks'dı, Perikles'le konuştuktan sonra ordusunu alıp Sparta'ya geri dönmüştü.

Bunun nedeni, devamlı bir barış için çalışmalara başlama amacıyla aralarında dört aylık bir barış kararı almış olmalarıydı. Bu ne demekti? Spartalıların aldıkları haber karmaşık yollardan olmuştu. İlk başta Pleistoanaks'a kızmışlardı. Neden savaş için gelmiş olan o Atinalıların kafalarını ezilmemişti? Danışmanı olan Klearidas'ın tavsiyelerine karşı tepki koymuşlardı ve onu sürgüne yollama kararı almışlardı, kaybedilen bu şanstan dolayı çok kızgınlardı. Ama olan olmuştu işte ve bir kez daha Attika'ya yürümemeleri için hiç bir neden yoktu, Atinalılarla yine savaşabilirlerdi, ya da Attika'daki Atinalıların çiftliklerini, evlerini yakıp yıkabilirlerdi ki, bu da Atinalıları en azından mutsuz edecekti, belki de bu yaptıkları gelip savaşmaları için sebep olurdu. Ama bunu neden yapmadılar sonunda? Ama yapmadılar işte, eldeki veriler böyle, eldeki veriler iki yönde. Pleistoanaks'ın kaybettiği büyük bir şanstı, çünkü o sırada Atina sınırlarında her şey yıkım noktasına gelmiş bulunmaktaydı ve savaş için ortam mükemmeldi.

Bunun yanı sıra, her şey yatışmış bulunmaktaydı. Euboia sessiz sakindi ve Atina ortama uyum sağlamış durumdaydı. Ama ilk başta söylediğim hala doğruydu, gelip herkesi savaş için zorlayabilirlerdi isteselerdi. Neden bunu yapmadılar? Zannedersem Perikles Pleistoanaks'ı gerçekten doğru olan bir şey konusunda ikna etmişti ve Spartalılar yatıştıklarında bunun nedenini anlayacaklardı, yani şunu: "Savaşırsak ne olacak? Bakın daha kısa bir zaman önce savaştık ve ne oldu? Eh, bizi yendiniz, ama bizi ezemediniz. Kayıplarınız çok yüksek oldu ve bundan bir kazancınız olmadı. Durum şimdi de aynı, hatta o zamandan da daha vahim, çünkü bizi yenseniz dahi, ne yapacaksınız ki? Duvarlarımızın arkasına kaçıp saklanacağız biz de, kapıların arkasına geçtiğimizde bize dokunamaycaksınız dahi ve eğer sizinle savaşmak istemiyorsak, savaşmayabiliriz bile, denizlere egemen filolar bizim elimizde."

"Bizim filolarımıza yarayan müttefiklerimizin tüm zenginliği bizim elimizde. Denizdeki egemenliğimizi koruduğumuz takdirde karadaki topraklarımızı istediğiniz kadar yakıp yıkın. Gerekli tüm buğdayı deniz yoluyla ithal edebiliriz. O zaman ne yaparsınız? Onca kayıbı boşu boşuna vereceksiniz ve o zaman dahi istediğinizi yaptıramayacaksınız bize." Tahminimce Perikles'in Pleistoanaks'a sunduğu mantık buydu. Pleistoanaks'ın kariyerine baktığımızda hiç bir zaman savaş yanlısı olmadığını görebiliriz, o savaştan uzak durmak

için her türlü fırsattan mutluluk duyacak bir yapıdaydı. Hatırlarsınız, Spartalılar bunun üstüne gidebilirlerdi, ama bunu yapmadılar. Bu da bize bu açıklamada doğru bir taraf, çekici bir yan olduğunu göstermekte. Dolayısıyla dört aylık barış başarılı olacaktı. Atina ve bazı müttefikleriyle Sparta ve onların müttefikleri arasında barış görüşmelerine yol açacaktı ve 446-445 yılının kış aylarında bitecek olan Otuz Yıllık Barışın başlamasına sebep olacaktı.

Barış anlaşmasına bağlı olarak Atinalıların Ege Denizi dışında kontrollerindeki her yeri bırakmaları şart koşulmuştu, buna Naupaktus dahil değildi ama, *helot*lar hala buradaki hakimiyetlerine devam edeceklerdi. Sözlü olmasa da anlaşılan Atinalıların müttefiklerinin karar aşamasında söz sahibi olmalarıydı, bu da Sparta'nın Atina İmparatorluğunu imparatorluk olarak tanıyor anlamına gelmekteydi. İleride savaş çıkmasını engellemek için bir kaç kural da koymuşlardı, gelecekte savaşı engellemek isteyen her barış anlaşmasında olduğu gibi geçmişte olanlara bakılmaktaydı ve savaşın engellenmesi istenmekteydi. Mesela, bu savaş bir müttefik öbür tarafa geçince patlak vermişti, dolayısıyla bu barış anlaşmasına göre taraf değiştirmek yasaktı.

Ama herhalde, 'bir taraftan öbür tarafa geçmek isteyen bir devlet olursa,' diye düşünen birisi olmalıydı ve bu devletin stratejik konumu belki çok önemli olacaktı, bu durum eğer gerçek olursa barış anlaşmasını nasıl etkilerdi? Önemli olmayacağı sonucuna varmışlardı, çünkü tarafsız olanlar ya bir tarafı ya da öbür tarafı seçeceklerdi zaten. Bir başka deyişle, tarafsız bir devletin seçiminin savaşa sebep olacağı savunulamazdı. Bir de, çok ilginç ve tamamen özgün bir fikir söz konusuydu. Tarihte bunun gibi bir durumla daha henüz karşılaşmış değiliz. Anlaşmaya eklenen maddeden bahsediyorum, bu da anlaşmayı imzalayan iki taraf arasında çıkacak anlaşmazlıklar durumunda, eğer aralarında birbirlerinden memnun olmadıklarını gösteren durumlar cereyan ederse, anlaşmazlıklarla bir hakeme danışmaları söz konusu edilmişti.

Hatırlarsınız, aslında bahsettiğim, "Konuşarak anlaşmaya varalım çocuklar," diyen bir arabulucu değildi. Bahsettiğim aslında, "Sen haklısın, sen haksızsın," diyebilecek nitelikte bir hakemdi. Eğer gerçekten bu maddeye uyulursa, teorik olarak iki taraf arasında bir savaşın çıkmayacağı gerçek olabilirdi. Aslında müthiş bir fikirdi, elimizde herhangi bir veri olmasa dahi, ki bunu benden bir süre bir kaç kere duyacaksınız, bence bu Perikles'in başının altından çıkmıştı. Çünkü bahsedeceğim her şey yeni ve daha önce, Perikles'den önce hiç duyulmamış nitelikteydi, bence aklı farklı çalışıyordu, çok yaratıcıydı, eski sorunları yeniliklerle çözecek nitelikteydi. Ona özgüydü bu, savaş korkusu olmadan sorunların çözülebileceği fikrine sahipti, farklılıkların savaşmadan uzlaşmaya ulaştırılacağını düşünmekteydi ve 431'de alacağı tavır da tam anlamıyla buydu. Bu çok büyük önem taşımaktaydı.

Spartalılar olacaklar hakkında aynı şekilde düşünüyor muydu, bilmiyorum, ama düşünmüyorlardı ki, anlaşmayı kabullendiler. Anlaşmanın şartları böyle iste; iki taraf da and içtikten sonra otuz 30 yıl süresince kurallara uyacaktı. Buna Otuz Yıl Barışı deniyordu, sizin de dinlemek durumunda olduğunuz Thukydides ile benim aramda süren

tartışmayı anlayabilmeniz için bu konuyu ele alıp irdelememiz gerekecek. Barış var, barış var. Bunların hepsi birbirinin aynısı değil. Ben kendi perspektifimden baktığımda üç kategoriye ayırıyorum barış kavramını, şimdi size bunun hangisine uygun olduğunu anlatacağım.

İnsanların bahsettikleri, – hani Birinci Dünya Savaşı'nda olan –, pardon, pardon, Versailles Barışı olacak, hani kritiklerin Kartaca Barışı ile karşılaştırdıkları barıştan bahsediyorlar, -- Hannibal ile savaşılan İkinci Kartaca Savaşı'nı sonlandıran barıştan bahsettiklerini sanıyorlar, ama hayır; aslında bahsettikleri Üçüncü Kartaca Savaşı ile bağlantılı olan barış, hani Kartaca şehrinin yerle bir edildiği… Ölmeyen Kartacalıları da şehirden atmışlardı. Tarlaları sürüp kimse bir daha ürün almasın diye sürülen yerlere tuz dökmüşlerdi. Bu da Kartaca barışlarından birisiydi işte; tartışılası bir barıştı bu. O topraklarda bir daha savaş yaşanmayacaktı, çünkü artık yoktu oraları. Bu da bir uç nokta olmuştu işte.

Bir başka uç nokta da, tahminen kazanan taraf daha baskın bir barış benimsetebilirdi, ama ileride öbür tarafla daha iyi ilişki içinde olmak isteyerek, karşı tarafı yerle bir etmeden, onlara güvenmek adına, daha hafif bir barışı tercih edebilirdi. Bir sürü örnek var mesela. Bir de kaybeden tarafın o kadar kötü durumda kaldığı oluyordu ki, ileride bir problem yaratmasına imkan dahi olamazdı.

Bir başka tür barış da, – durun, bir geri adım atalım. Bir başka barış da, insanların söylediğine göre, Westphalia'da 1648'de Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşlarını sonlandıran barıştır, burada anlaşma oldu ama, – aslında kimse kaybetmemişti. Kesin kazanmış olan bir taraf yoktu; kesin kaybeden taraf da yoktu. Herkes o kadar uzun zaman savaşmıştı ki, ödenen bedeller çok ağır olmuştu, artık kimsenin kazanacak kadar dayanacak gücü kalmamıştı. Olabildiğince en uygun anlaşmayı kabul etmişlerdi. Bu tür barış başarılı olabilir de olmayabilir de, gelecekteki duruma bağlı ve tahmin etmesi de zor.

Bence en kötü tür olan barışa geldik şimdi de. Buna iyi bir örnek, Prusyalıların Fransa'ya 1870'de benimsettikleri bir barıştır ve barışın asıl odak noktası, Fransız-Prusya Savaşı sırasında Fransa'dan aldıkları ve Almanya'ya ekledikleri Alsace-Lorraine bölgesiydi, aynı zamanda Fransa'yı sonradan başlarına dert olmayacak kadar çok hırpalamışlardı. Ama yakın zamana kadar, hatta belki de sonsuza kadar, Fransa'nın kızgın ve mutsuz olmasına, Alsace-Lorraine'i geri almak için savaşa gidecek kadar kararlı olmasına sebep olmuşlardı. Bu bir dereceye kadar doğruydu, ama 1914'e kadar Fransa'nın Alsace-Lorraine'i gözden çıkartmış olduğu da ortadaydı, insanlar Fransa'nın bu nedenle savaşa gittiklerini söylüyor olsalar da bu doğru değildi. Buna aslında gerçekten inanan Fransızlar yok değildi, ama durumun aslı bu değildi.

Tatmin edici olmayan barış için güzel bir örnek de Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda alınan Versailles Barışıdır. Burada Almanlar, onlara sorulacak olursa, çok daha beter olasılıklara rağmen gördükleri muameleyi çok kötü olarak algılamışlardı; aynı zamanda bayağı çok toprak kaybetmiş, birçok kısıtlamaya maruz kalmış, ama aynı zamanda

Almanya'nın savaştan sonra kendine gelemeyeceği boyutta zarar verilmemiş, kararı değiştiremeyecekleri bir noktaya getirmemişlerdi. Kaybeden tarafın kendilerine benimsetilen barıştan hiç bir şekilde tatmin olmadığı bir durumdu ve ileri bir zamanda kuvvetlenip barışa karşı gelebilirlerdi. Bunların arasında Otuz Yıllık Barış nereye uygundu? Bana göre en yakın anoloji Westphalia.

Bence bu sevimsiz, berbat, iki tarafa da beklemedikleri kadar zarar ve risk yaratan savaştan her iki taraf da memnun değildi; barış sırasında gücü ellerinde tutan taraflar savaşı sonuna kadar devam ettirmenin anlamsız olduğuna karar vermişler, ellerine bir şey geçmeyeceğini düşünerek barış kararı vermişlerdi. Asıl önemli olan buydu. Bu doğruysa, barış yapılabilirdi. Bundan sonra gelecek olan Peloponessos Savaşı kaçınılmaz değildi. Araştırmacılar hala Thukydides'in bunun kaçınılmaz olup olmadığını söylediğini tartışmakta. Bence kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi; araştırmacıların çoğu da aynı fikirdedir. Bir çok insan olmadığını düşünmekte, ama söylediği her neyse, araştırmacılar kabul etmekte. Ama ben "hayır" diyorum, bunun nedeniyse, -- ilk başta sizin için ortaya koyduğum veriler, ama bence bu önemli, o kadar çok şey koşullara değil de, niyete dayanmaktaydı ki…

İşte burada tarihçiler ve siyasi bilimciler arasındaki farkı görmek mümkün. Siyasi bilimciler herşeye sahip olmak isterler, – istediğim kelime neydi? Her halikarda aradığım insanların kasıtlarıyla ilgili değil. Otomatik olmaları gerekiyor; sistematik. Hoşlandıkları bu. Uluslar aslında bilardo topları gibiler. İçlerine bakmak mümkün değil; insanlardan yapılmış değiller onlar. Gruplardan veya parçalardan da oluşmuyorlar. Devlet yapması gerekeni bilardo masasındaki yerlerine dayanarak yapar. Tarihçilerin sorduğu sorular onların ne istedikleri, aradıklarının ne oldukları, korktuklarının ne olduğu, neden oluştukları doğrultusundadır hep. İyi tarihçiler bu çizgide düşünür, – artık gittikçe bulması daha zor iyi tarihçileri.

Tarihçiler arasında artık çok fazla siyasi bilimci bulunmakta. Barışın devam edip edemeyeceği de bu sorularla bağlantılı bence. Oyuncular aslında ne hissediyordu bu konu hakkında? Bundan sonra artık her şeyin böyle olacağını mı düşünmekteydiler, barış istiyoruz mu diyorlardı, yoksa yapacak bir şey yok diyerek olacakları kabullenmeye hazırlarmıydı? Tahminimce verilere dayanarak anlaşmayı yapanlar barışın savaştan daha iyi olacağına inanıyorlardı ve savaşı geciktirmek için ellerini kollarını bağlı tutmaya hazırlardı. Tahmin ediyorum ki Perikles'in 431'deki davranışlarını irdelemeye başlamadan önce bunu yaptığını düşünebiliriz, bence barış delegesi, ki size daha önce de söylemiştim, Spartalıların delegeleri bulunmaktaydı, bunlar tipik olarak tutucu insanlardı ve ellerinde olanı kaybetmek veya ileride savaş çıkartmak konusunda risk almayı sevmezlerdi ve bunlardan oluşurdu Sparta'daki delegeler, tabii bunların hepsi tartışma götürür, ama bence Sparta'daki durum normalde böyleydi.

Barışı bozmak için, durumu bozmak için gerekli olan olayların, fırsatların, olasılıkların, korkuların, şansların bir araya gelmeleri gerekmekteydi. Size anlattıklarım aslında, benim kendi açımdan aslında, ama neden bir başka savaşa gerek olduğu konusunda açık

değil. Araştırmacının sorunu bu derlerse eğer, ama gerçekten neden savaş çıktı? Barış neden başarısız oldu? Bundan sonra bu konuya gireceğiz. 445 ve 431 yılları arasında olanları, barışı sınayan olayları ele alacağız ve anlamak istediğimiz aslında, bozulmadan evvel barış gerçekten işe yarıyor muydu… Gelecek derste irdeleyeceğimiz bu işte.

[Metin Sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 18. Dersin Metni

8 Kasım 2007

1. Bölüm: Otuz Yıllık Barışın Korunması

Profesör Donald Kagan: 30 yıl süren barışı sağlayan anlaşmalar 445 yılında imzalandı. Elbette hepimizin bildiği üzere, bu barış tohumları Büyük Peloponessos Savaşının başlamasından yaklaşık 14 yıl öncesine kadar yeşermemişti ve iki savaş arasında yaşanan olaylar hakkında çok az bilgimiz olmasına ve tüm bildiğimiz şu anda konuştuğumuz barışın ilginç olmasına karşın yorumlanması zordur. Bu barışın uluslararası olayları yeterince uzun süreyle sonlandırma ve kontrol etme yönünde gerçek bir şans tanıyan hakiki bir barış olup olmadığını veya kaçınılmaz olan bir savaşla sonuçlanabilecek bir süreci kesintiye uğratan gerçek bir ateşkes olup olmadığını belirlemenin tek yolunun bir bakıma bu 14 yıllık süreçte meydana gelen olaylarla sınabileceğini düşünüyorum.

Bunu yapabileceğinizi sanıyorum, – barışın objektif öğelerinden oldukça farklı olarak yöneltilebilecek, hatta yukarıda ele alınanlardan daha önemli bir soru olarak iki tarafın niyeti ve bu niyetlerin ne olduğu konusunda belirli bir karara varmanın olasılığını düşünüyorum. Atina'da hala lider politikacı konumunda bulunan Perikles'in açıkçası ve benim düşünceme göre Atina tarafında savaş müzakerelerini yürüten adam olduğuna hiç şüphe yok. Eğer onun ileri sürdüğü tahkim maddesiyle ilgili keşfim doğruysa, bu savaşın yapısının şekillendirilmesinde bizzat ve büyük ölçüde yer almıştır. Barışın devam edebildiği sürece gelecekte de korunması politikasına samimi şekilde sadık kaldığı açıkça gözükmektedir.

Bunun bir nedeni, bu savaş başlamadan önce, barış öncesindeki birkaç yıl boyunca, Atinalıların Pers Kralı ile bir barış yapmış olmalarıdır. Atina adına müzakereleri yürüten kişi Kallias adında bir adamdı ve bu nedenle bu barış tarih kitaplarına Kallias Barışı olarak geçmişti. Bu, eski Yunan tarihindeki tartışmalı bir bireyle ilişkilidir. Gerçekten bir Kallias Barışı olmuş muydu? Bu bir resmi barış antlaşması mı dır? Antik zamanlarda dahi, bazı yazarlar bunun bir tarihsel gerçek olup olmadığını sorgulamaktadır. Sizi her iki yönde ileri sürülmüş kanıtlarla sıkıntıya sokmayacağım, ancak benim düşüncemin gerçekten bir resmi barış anlaşması yönünde olduğunu belirtmeme izin verin. Bu barışın resmi veya sahte olması çok önemli değil, çünkü bir tarafta Atinalılar ve bağdaşıkları ile Persler arasında oldukça uzun bir süreyle eylemli bir barış gerçekleşmiştir ve bu barış Büyük Peloponessos Savaşına kadar bozulmazken, 412 yılında Pers ile Sparta arasında Persleri

Atinalılara karşı savaşın eşiğine getiren bir anlaşma yapılmıştır. Dolayısıyla, Perslerle barış içerisinde geçen oldukça uzun bir süre bulunmaktadır.

Şimdi, hemen hemen aynı zamanda, – Kallias Savaşının geleneksel tarihi 449'dur, ve aynı dönem hakkında bildiklerimizi sadece Plutarkhos'tan öğreniyoruz, dolayısıyla, bazı bilim adamları bunun da tarihi gerçekliğini sorgulamışlardır –, Perikles çeşitli soruları tartışmak üzere büyük Panhellenik Kongreyi toplantıya çağırmıştır; bunlardan biri savaşta Persler tarafından yıkılan tapınakları yeniden inşa etmek için Pers Savaşından sonra verdikleri sözleri nasıl tutacakları ve denizlerin özgür kaldığını nasıl görecekleriydi. Şimdi ise, ilgileneceğimiz soru elbette Pers Savaşında yıkılmış durumda olan tanrılara ait tapınakların tamamının Attika'da olmasıydı. Dolayısıyla, bu noktada Atinalıların görünüşe göre tüm Yunanlıları bu tapınakların restorasyon maliyetlerini ödemeye yardımcı olacakları bir tablo içinde toplama ümidini taşıdıkları bir durum bulunuyordu. Bundan en büyük yararı, – aynı zamanda da denizlerin özgürlüğünü sağlayan Atinalılardı ve bu durum Perslileri ve korsanları ve bu tür tehditleri dışarıda tutacak bir donanmanın kurulması anlamına geliyordu.

Atinalılar açık şekilde bu donanmaya sahipti. Bu donanmaya sahip olmanın sonucu, – Yunanlılar gerçekte bir bütün olarak bu faaliyetlere katılmış olsalardı, hem Atina İmparatorluğunu hem de elbette kendisini yücelten donanmayı yasallaştırmanın bir yolu olacaktı; ancak Perikles'in aklındaki planı da yasal zemine kavuşturmuş olacaktı ki, Akropolis ve Attika'daki diğer yerlerde Atina'nın büyüklüğünün ve görkeminin kanıtı olarak bu tapınakları ve ilaveten bazı yeni tapınakları hızla yeniden inşa etmek için elinden gelen tüm çabayı gösterdiğini biliyoruz. Bu inşa programı, bahsettiğimiz dönemin geri kalanı boyunca kendisinin ülkesiyle ilgili kaygılarının tam odağında olduğunu gösterir.

Perikles, bu sürece tüm Yunanlıları davet etti, ancak Spartalılar ve arkadaşları bu çağrıya katılmamayı seçtiler. Bunun Atinalılar için çekici bir çağrı olurken, Sparta için o kadar çekici özellikte olmamasının nedenlerini sizlere verdiğimi görebilirsiniz. Burada bazı anlaşmazlıklar bulunuyor. Perikles, Spartalıların bunu kabul edeceğini gerçekten bekledi mi, yoksa Spartalılar ve diğer Yunanlılar bu faaliyetlere katılmayacağından, Atinalıların bunları tek taraflı olarak gerçekleştirmekte haklı olduklarını açıklığa kavuşturmak için seçtiği bir yol muydu? Bu yolu izlemenin getireceği sonuçlardan biri, Spartalılar davete katılmadıklarında ve bağdaşıkları da çağrıdan uzak kaldıklarında, Atinalıların artık söyleyebilecekleri bir şey vardı; onlar, tanrılara verdikleri sözü tutmazlarsa kendilerinin tutacağını söylediler. Bu yaklaşım Akropolis'te inşa edeceği büyük tapınaklardan birincisi olan Parthenon'un inşa edilmesi için bir gerekçe sağlıyordu ve bu tapınak daha sonraları Yunanistan'ın büyük mucizesi olacaktır; bu tapınak bayağı maliyetli olacaktı ve bunun

için Birliğin parasını kullanacaktı. Bu özelliklerin tapınağı yasal kılacağını ve bu faaliyeti için bir kanıt oluşturacağını ümit ediyordu.

İddialarına göre, denizlerin özgürlüğünü korumaya gereksinim duyuyorlardı ve bu gereksinim Birliğin parasıyla ödenerek inşa edilen Birliğin büyük donanmasının varlığına yasal zemin sağlıyordu. Diğer deyişle, Atina İmparatorluğuna yasal bir zemin sağlayacaktı. Hiç şüphesiz, bunu yapmanın gerekli olduğunu düşünüyordu, – Perslerle bir resmi barış yapma fikrini sevmemin nedeni budur; ancak her iki durumda da Perslerden artık bir saldırı gelmeyeceği ve Perslerin artık dışarıda kalacakları ve artık bir tehdit oluşturmayacakları açık olup bu nedenle bağdaşıkları gemi ve para katkısı sağladılar. Ancak bu esnada, aynı tarihte bunların büyük bölümü para katkısı sağlamıyordu ve Atinalılar donanmanın tamamına kendi adamlarını yerleştiriyorlardı. Perslerle savaş durumu geçtiyse, bunu devam ettirmenin nedeni neydi?

Perikles, Atinalıların kendi donanmaları, imparatorlukları ve tüm bunları destekleyen vergiden vazgeçeceklerini asla düşünmedi. Dolayısıyla, bunu yapmak için bir nedene gereksinim duyuyordu. Benim ve birçok diğer bilim adamının görüşü, kendi ifadesiyle, Kongre kararının bir dürtü olarak buna kesinlikle sahip olduğuydu. Bu konuda ciddi miydi? Spartalılar, “Elbette, biz de bunu yaparız,” deseydi, ne yapacaktı? Sanıyorum ki, bu etkinliklere katılmayacaklarını umdu, ancak onların bu etkinliklere katılmasını sağlamaya da hazırlıklıydı; çünkü onun istedikleri etkinliklere katılmış olsalardı, büyük olasılıkla gerekli para katkısını sağlayacaklardı ve Atinalıların denizde donanmalarıyla yaptıklarına bir yasal zemin de sağlayacaktı ve elbette bu yetkin bir durum olacaktı; çünkü ikisi arasında savaşı uzakta tutamaya yarayacak türde bir Birlik oluşturacaktı ve Perikles’in aklındaki inşa programı için paranın tamamını hazineden kullanma planı barış gerektiriyordu.

Atinalılar savaşa girmiş olsalardı, bu para kullanılamayacaktı. İşte tüm bu nedenlerden ötürü yapması gerekenleri yaptı. Benim tahminim, Perikles’in olası sonucu tahmin ettiği yönünde; ancak, bu yorum aksi yöndeki bir durumla başa çıkma konusunda hazırlıksız olduğu anlamına gelmemektedir. Perikles’in Otuz Yıllık Barışı korumak konusunda oldukça içten olduğu, bu barışı kesintisiz bir barıştan veya en azından öngörülebilir bir geleceğe kadar sürecek bir barıştan söz edilebilecek bir araç olarak gördüğü ve böyle olmasını ümit ettiği yönündeki görüşüme yol açan ilk kanıt parçalarının bu noktada algılanabileceğini düşünüyorum.

2. Bölüm: Panhellenik bir Koloni Thurii

Üzerinde yoğun tartışmalar olan ve nelerin yaşandığı konusuna bize biraz ışık tutan diğer bir olay, 443 yılında gerçekleşir. Bu yılda, Atinalılar Güney İtalya'da Thurii adını verdikleri bir yerde, bir koloninin kurulmasına yardımcı olmayı kabul ederler. Bu koloni konunda birkaç ilginç nokta bulunmaktadır ve hiç şüphesiz en ilginç olanlarından biri bu tarihten önce Yunan dünyasında duyduğumuz diğer tüm kolonilerden farklı olmasıydı. Tipik bir *apoikia*nın neye benzediğini biliyorsunuz. Bu bir şehir kolonisidir ve bu şehir ana şehirdir ve mevcut ilişkilerin tamamını biliyorsunuz. Birkaç şehrin bir araya geldiği ve birlikte yerleşim merkezinin ana şehirleri oldukları ve bunun ötesine geçmedikleri nadir durumlar bulunmaktadır.

Bu koloni başlangıcından itibaren bir *panhelenik* koloni şeklinde kuruldu. Diğer deyişle, koloninin kurulmasında Atinalılar öncülük etmiş olsalar da, ve Atinalılar koloninin kurulmasında rol alan kritik oyuncuları atamış olsalar da, bu bir Atina kolonisi değildi. Kurucusu olan *oikos* bir Atinalıydı, Perikles bu şehrin kurulmasında büyük yardımları dokunacak olacak tüm Atina'daki lider, dini figürü, öncü kâhinini beraberinde gönderdi. Perikles'in iyi arkadaşı ve elbette tarihin babası Herodotos, büyük olasılıkla yeni şehrin tarihçisi olmak üzere aynı yere gitti. İ.Ö. 5. yüzyılın büyük planlamacısı, meşhur, – bunun önemli bir şey olmadığını düşünebilirsiniz, ancak öyleydi –, Hippodamos da koloninin kurulduğu yere gitti, yeni şehrin kurulmasında dik açılı caddeleri uyguladı; bu dönemde tanımladığım eski şehirler kurulduğunda, Atina'da dahi eski hayvan izlerinden gelişen ve tüm alanı kaplayan sokaklar bulunuyordu ve dolayısıyla, modern dama tahtası yapısı Hippodamos'un eseriydi.

Bu insanların tamamı arkadaş ve fikir ortaklarıydı; beyinlerinin bir bölümünün Perikles yönetimindeki Atina'ya güvendiğini söyleyebiliriz ve bu adamlar Thurii'ye gidip, koloniyi kurdular; bu öğelerin tamamı ilginçtir. Neden bir *panhelen* kolonisi? Aslında, üzerinde durmam gereken bir husus, koloni üyeliğinin çeşitli yerlerden gelen insanlardan oluştuğunu görmüş olmasıdır ve bu yeni kolonide Atinalılar en fazla sayıda vatandaşa sahip olsalar da, koloninin ana yasası oluşturulduğunda, – *sofist*in adını unuttum. Protagoras, bu yeni şehrin anayasasını oluşturdu ve kendisi de Perikles'in arkadaşıydı.

Daha sonraları, Atina gibi bu koloni de on sınıfa ayrıldı. Bu bir demokrasiydi. Anayasa Atina modelinin büyük ölçüde etkisinin altındaydı. Ve bu on sınıfın birinden bahsettim ve bu on sınıfın orduda gerekli askeri birlikleri temsil anlamında eşit olması gerektiklerini anımsayın. Bu insanların sadece onda biri Atinalı idi; ancak diğer tüm insanlara göre çok daha fazla Atinalı bulunuyordu ve belirli bir şehir olmamakla birlikte Peloponessos'un genelinden gelen Peloponessoslulardan oluşan birkaç sınıf bulunuyordu. Sadece

nüfusun Atinalıların oluşturduğu yüzdesine bakarsanız, şehre egemenliklerine izin vermeyeceğini açıklığa kavuşturmak için size bu bilgileri veriyorum.

Bu gerçek bir *panhelen* kolonisiydi. Neden? Benim görüşüm, Perikles'in burada son derece önemli noktayı gerçekleştirmeye çabaladığıdır. Sonuçta, bu koloni, kendi şehirlerinde sorun yaşayan, yeni bir koloni kurmaya gerek duyan, bunu yaşanabilir kılmak için daha fazla insana gereksinim duyan, Sparta'ya gidip, Spartalıların kendileriyle ilgilenmediklerini söyledikleri, Atina'ya giden ve Atinalıların, "Evet, bunu yapmanız için size yardımda bulunacağız," dedikleri bazı İtalyan Yunanlılar tarafından iletilen talebe yanıt olarak kurulmuştu. Bu durumda, Atinalılar "hayır" diyebilirlerdi veya "evet" demeyi isteselerdi, normal süreci işletebilirlerdi. Bir Atina kolonisi kuruldu. Neden ve nasıl hiç kimsenin görmediği, tamamen yeni bu düşünceyle çıktılar ortaya?

Benim görüşüme göre, bunun nedeni, Perikles'in Atina'nın mevcut ve geleceğe yönelik niyetleri konusunda bir şeyler göstermek için bir fırsat yakalamış olmaktan memnun kalmasıdır. Bu, Atinalıların güçlerini batıya doğru genişletme ile ilgilenmedikleri, çünkü ilgilenmiş olsalardı, bunun bir Atina kolonisi şeklinde oluşturacakları gerçeğini yaymanın en iyi yoluydu. Diğer bilim adamları aksi görüşü savundular ve bunun pratikte anlaşma imzalandıktan sonraki gün dile getirilen Atina'nın emperyal ilgisinin belirtisi olduğunu düşündüler; Perikles ve Atinalılar zaten bu anlaşmanın ruhunu ihlal etmişlerdir; ancak bunun yanlış olduğunun kolaylıkla gösterilebileceğini düşünüyorum.

Tüm yapmamız gereken, – elbette şu ana kadar yaptıklarımın ilki ülkenin iç yapısına bakmaktır ve kendi koloniniz olmayan bir koloni kurmanın ve toplam nüfusun sadece onda birinin Atinalı olmasının batıda bir imparatorluk girişimini başlatmanın bir yolu olmadığını tartışabilirsiniz, ancak diğer kanıtın tüm süreci netleştirdiğini düşünüyorum. Şehrin kurulmasından sadece bir yıl sonra, komşu şehirle, Taras şehri, bir savaşa girdi ve Roma şehri Tarentum, modern Taranto oldu. Tarentum, saf Sparta kolonilerinden biriydi. Dolayısıyla, burada her ne sebeple olursa olsun Thurii karşısında savaşan bir Sparta kolonisine sahipsiniz. Farklı görüşteki insanların söylediği gibi, bunun bir Atina kolonisi olduğunu bir an düşünün. Atina ne yapar? Bunun gerçekten kritik olduğunu düşünüyorum. Bunun yanıtı yok. Taras, Thurii'yi bozguna uğratır. Ardından, bunu temizleme için, zafer ganimetlerinin bir bölümünü alırlar ve onları oyunların oynandığı, tüm Yunanlıların gelip gördüğü Olympia'ya yerleştirirler ve bu davranışları Thurii üzerinde elde ettikleri zafere övünç katar.

Tüm bunlar karşısında Atinalılar ne yapmaktadır? Hiçbir şey. Sicilya ve güney İtalya'da bir imparatorluk kurmayı planlıyorsanız, davranış şekliniz bu olamaz. Dolayısıyla, bu noktada imparatorluk kuramının oldukça ciddi bir yara aldığını düşünüyorum. Üzerinden

birkaç yıl geçip, 434 - 433 yılına geldiğimizde, Büyük Peloponessos Savaşını üretecek olan kriz çoktan başlamıştı. Herkes gözlerini Atina ile Sparta arasında yaklaşmakta olan savaşa dikmişti. Bu dönemde Thurii içinde büyük bir tartışma yayılmıştı. Biz kimin kolonisiyiz? Bir kez daha, bu tartışma hiç kimsenin onun en baştan bir Atina kolonisi olduğunu düşünmediği yönündeki bulunmaz bir göstergeydi, ancak tartışmada, Atinalılar bunun bir Atina kolonisi olduğunu iddia etmekteydi, – Thurii'deki Atinalıların diğer tüm insanlardan daha fazla Atinalının bulunması nedeniyle onların bir Atina kolonisi olduklarını söylemelerini anlatıyorum.

Bunun üzerine, Peloponessoslular kolonide çok fazla Atinalının olduğunu, ancak Atinalılardan da daha fazla Peloponessosluların bulunduğunu söylemekteydi. Dolayısıyla, onlar bir Peloponessos kolonisi olmalıydı, yani bir Sparta kolonisi. Bu konuda bir anlaşma sağlanamadı ve Delphi'deki kâhini aracılığıyla karar vermesine izin verebilecekleri kanaatine varıldı. Aslında, bu da ilginç bir noktadır? Neden Delphi'deki kahin buna sıcak baksın ki? Bunun çok net kanıtını 440'lı yıllardan biliyoruz. Onlar Sparta taraftarıydı. Spartalılar, dışarıdan gelen Phokislilere karşı gelen rahiplerin savunucusuydular. Her ne kadar gelişme o yönde olmasa da, bir Apollon rahibinin vereceği kararın Sparta'nın lehine olacağına inanmak için gerekli her neden bulunuyordu.

Apollon, rahiplerin, "Siz bir Atina kolonisi değilseniz, bir Sparta kolonisi de değilsiniz, siz benim kolonimsiniz," dediğini belirtti. Bu, sorunu çözmenin oldukça güzel bir yoluydu aslında. Ancak kesin olan bir şey vardı ki, onlar bir Atina kolonisi değildi. Bu durumda, emperyalist Atinalılar bu konuda ne yapacaktı? Hiçbir şey. Benim düşünceme göre, bu durum batıdaki Atina emperyalizminin orada yaşanan her şeyi açıkladığı yönündeki herhangi bir iddiayı bütünüyle çürütmektedir. Ancak neden, – orada bir bütün olarak neler yaşanmaktadır? Neden en başından o koloniyi kurdu? Neden o koloniyi o şekilde kurdu, ve neden tepki verdi, veya neden kuruluşunda olduğu şekilde tepki vermedi? Hiçbir doğrudan kanıtla desteklenmese de, benim görüşüm bunun özellikle güncel modern terimleri kullanması anlamına geliyordu, bu bir diplomatik sinyaldi.

Perikles, dünyanın geri kalanının ve özellikle de Spartalılar ve onlara bağlı Peloponessos müttefiklerinin Atinalıların imparatorluklarını anakarada veya batının dışındaki bir yönde genişletme arzusu taşımadıklarını bilmelerini istiyordu. Otuz Yıllık Barıştan Ege'de ve ön sınırlarında ve Pers yönünde doğuya kadar uzanan sınırlarda mevcudiyetini sürdüren Atina İmparatorluğunun anlaşıldığını düşünüyorum, modern ifadeyle anlatmak gerekirse Atina'nın etki alanı anlaşılıyordu.

Bunun batısında kalan tüm bölgelerden Atina uzak duracaktı. Benim düşüncem,

Perikles'in Thurii ile ilgili davranışında bu mesajı ilettiğidir, ayrıca batının dışında kalıp neler yaşandığı konusunda kaygı duyulacak birinci ülkenin Korinthos olacağını bildiğine inanıyorum; çünkü Korinthos koloni zinciri ve Korinthos'un ana ticari alanı batıdaydı; İtalya, Sicilya gibi yerler… Dolayısıyla, iletisini göndermek istediğini düşündüğüm kişiler Korinthoslulardı ve kısa süre içinde bunun nasıl işlediğini, sonuç verip vermediğini göreceğiz. Ancak sanırım bir araya getirmeye çalıştığım olayları anlamanın tek yolu bu; ancak bunu söylerken, size diğer bilim adamlarının bunu aynı şekilde anlamadıklarını anımsatırım.

3. Bölüm : Barışın Denenmesi

Bu süreç bizi, barışın sınandığı kritik bir tarih olan 440 yılına getirmektedir. Samos Adası oligarşik rejime sahipti. İmparatorluktaki en büyük şehir devletlerinden biriydi; özerkti, diğer deyişle, kendi donanmasına ve Atinalılar hüküm sürdüğünde ülkelerin büyük bölümünde olduğu gibi demokratik olmayıp oligarşik yapıda olan kendi hükümetine sahipti. Bu ülkede, bir isyan olur. Bu isyan, Anadolu sahil şeridine çok yakın bir konumda bulunan Samoslular ile Samos'un hemen karşısındaki, filozofların yaşadığı meşhur şehir olan Miletos arasındaki çekişmelerden kaynaklanmıştır; ana kıtada bu ikisinin arasında Priene adında oldukça küçük bir şehir bulunmaktadır ve bu ülkelerden her ikisi de Priene üzerde hak iddia etmektedir. Dolayısıyla bu durum, Yunan *poli*sleri arasında kendi aralarında kalan bölge konusunda yaşanan klasik çekişmenin bir göstergesiydi.

Düşündüğünüz zaman, bu durum Atinalılar açısından oldukça özel bir sorunu temsil etmektedir. Bir taraftan, Atinalılar uzun süreyle işbirliği yaptıkları büyük bir güç ve öneme sahip ada olan Samosla savaşa girmeyi ancak zorunda kalırlarsa istemektedirler. Diğer taraftan, bu hegemonya gücü müttefik güçler içindeki büyük balığın küçük balığı yemesine izin verebilmektedir, ki acaba bu örnek yaşanan durumu tam olarak açıklamakta mıdır? Bu haklarla hegomonyaya dayalı düzgün bir ilişkiye sahip olunuyordu, bu durum da aslında kabul edilemez özelliktedir. Bu nedenle, Atinalılar yapabilecekleri kadarıyla bir nevi kalanı paylaşmayı denediler; bu anlaşmazlıkta tahkim hakemi olarak hareket etmeyi ve böylece savaşı önlemeyi önerdiler. Samos bu çağrıya kulak vermedi. Samoslular elbette Miletos'u defnetmeyi istemekteydiler ve bunu yapacaklardı da. Burada yapmaya alıştıkları süreç içerisindeydiler, geçmişte bunun Atina baskısına karşı, olduğu gibi gerçekten özerkliği yerleştirmeye çalıştırdılar, ancak Atinalılar buna kesin izin veremezdi.

Bir kez daha, bu meydan okumaların her biri kendi tarafında kendi bakış açısından haklı

yönlere sahipti, ancak bu iki hak kavramı kaçınılmaz şekilde anlaşmazlıklara yol açtı ve sorunlar meydana geldi. Elbette, Atinalılar kazanacaktı. Kendilerine, Samosluların tahkim hakemlerini geri gönderdikleri ve Miletoslulara karşı savaşa giriştikleri iletilmişti. Perikles derhal bir donanma oluşturmuş denizi geçerek buradaki isyanı güç kullanarak bastırmıştı ve ardından Atinalıların geçmiş birkaç on yılda isyan eden ülkelere karşı tipik olarak aldığı önlemleri almıştı. Diğer bir deyişle, demokrasiyi yerleştirmiş ve önceki rejime bir son vermişti. İsyan eden aristokratlar ve oligarşi yöneticilerinin düşmanlığını kazanacak ve onları bu insanların hizaya geleceğinden emin olduğu yakındaki bir adaya yerleştirecekti.

Bunun dışında, onlara uyulmasının yükümlülükleri vardı. Problem yaratmazlarsa, – hiç kimseye herhangi bir zarar vermez, kimseyi öldürmez, insanların topraklarını almaz, hiçbir halkı sürgüne göndermezlerse –, bu beklenti tahminimce yapılanlara sonuç yaratacaktı. Bu tarihten itibaren Samos'ta demokrasi var olacaktı ve bu nedenle güvenilir ve dost olacaklardı ve artık baş kaldırılmayacaklardı. Bu tutsakların güvende olmalarına yardımcı da olacaktı.

Ancak mahkûm olan oligarşi yöneticileri bu bozgunu kabul etmedi. İonia'dan iç kesimlerindeki Pers satrabı, Pissuthnes'e gitmişlerdi; kendisinden yardım istediklerinde de o da yardımını esirgemeyecekti. Bir kuvvet göndermiş ve öncelikle rehinelerin tutulduğu adaya ulaşmış, rehineleri geri almış ve onları arkadaşları ve ailelerinin yanına götürüp böylece ek sorun oluşmasının önüne gerilmiş direnci kaldırmıştı; artık Samoslular güç kullanılarak kurulan demokratik rejimi devirmiş oluyorlardı ve bir oligarşik devrimi başlatmışlardı. Bu durum, ivedilik gerektiren oldukça ciddi bir durumdu, ancak daha ciddisi, bunun gerçekleştiği sırada, Bostras'ta bu yaşamsal stratejik öneme sahip yerde bulunan ve sonrasında Constantinapolis ve İstanbul olacak Bizans şehrinin de ayaklandığı haberinin gelmesidir.

Tarihini vermemiş olsa da, bir dönemde donanması olan ve büyük, bağımsız ve önemli ülkelerden biri olan Mytilene adasının da isyan etmeyi düşündüğünü Thukydides'den sonradan öğreniyoruz. Durumun bu olduğunu düşünen bilim adamlarına ben de katılıyorum. Dolayısıyla, Atina daha önceden hiç karşılaşmamış olduğu bir tehlikeyle aniden yüz yüze gelmiş bulunmaktaydı. Diğer taraftan, bu hastalık yayılırsa, imparatorluk bir genel isyan içerisinde kalabilirdi. İkincisi, Persler isyan sürecinde Samoslulara yardımda bulunarak Atina İmparatorluğu karşısında eylemli ve saldırgan bir adım atmışlardı.

Şu aşamada, Pissuthnes'in Yüce Kralın talimatlarına veya en azından büyük kralın isteklerine göre hareket edip etmediğini veya sadece bağımsız bir operasyon yürütüp

yürütmediğini bilemiyoruz ve Atinalılar da bilememekteydi. Birincisi, gerçekten de son derece ciddi bir sorun olabilirdi. Bu, Perslerden gelen önemli bir tehdit anlamına gelmekteydi. İkincisi, yine de orta şiddete ciddiyete sahipti. Bu konuda emin olamayacağımızı düşünüyorum; çünkü Pissuthnes'in krala danışmak için zamanı yoktu ve her şey ansızın gelişiyordu ve bir mesajın Yüce Kralın yaşadığı Susa'dan yanıtlanıp gelmesi aylarca zaman gerektiriyordu. Bu nedenle, ilk bakışta, Pissuthnes'in kesinlikle kendi adına hareket ettiğini görmek mümkündü. Buradaki soru şudur: Kralın tepki gösterip göstermeyeceğini gerçekten biliyor muydu? Bu konuda sadece tahmin yürütebiliriz.

Ancak burada tekrar başlıyoruz; üçlünün Atina için felaket anlamına gelecek iki parçası bulunuyordu. Doğrudan Peloponessos Savaşına bakar ve Atina'yı bozguna uğratan ve imparatorluklarının sonunu getiren unsuru incelersek, bunun imparatorluktaki isyanla birleştiğini, Perslerin isyancılara sağladığı yardımı ve elbette üçüncü kritik basamak olan Spartalıların Attika'yı fethetmeye hazır olduklarını ve bunu da gerçekleştirdiklerini, karada Atinalılara karşı savaştıklarını, dolayısıyla 440 yılında nihai unsurun bu üçüncü kritik öğe olduğunu görürüz.

Spartalılar o anda Atinalılara karşı bir savaşa girmelerinin gerekip gerekmediği sorusunu tartışmak için Peloponessos Birliğini toplantıya çağırmışlardı. Bu soru Attika'nın istila edilmesini de içerecektir ve eğer bunu yaparlarsa, benim söylediğim gibi, asıl soru Büyük Savaşta Atina'yı yenmek için ne yapılıp yapılmayacağıdır. Söz ettiğim konuşma yapılırken 431 ve 433'deki son kriz fiilen yaşandığında, bu savaşla sonuçlanan öykünün kritik parçasının artık Korinthosluların yaşadığı alanın yüksekliği olduğunu anlamış bulunuyoruz. Bizlerin de göreceği üzere, 433'de başlamak üzere Korinthoslular en azından savaşı kışkırtmaya başladılar ve benim de tartıştığım gibi, bu hareketlilik Spartalıların savaşa sürüklenmesinde kritik rol oynadı. Şimdi ne yapabilirlerdi ki?

O durumda, savaşın eşiğinde iken, Korinthoslular Atina'ya gitti ve Atinalıların Korinthoslulara göre savaş tehdidinin gerçeğe dönüşmesine yol açacağını düşündükleri adımları atmakta olduklarını tartışmaya çalıştılar ve şunu ifade ettiler: "Samoslular size karşı isyan ettiklerinde ve diğer Peloponessoslular kendilerine yardım edilmesi konusunda ayrılığa düştüklerinde, biz kendi adımıza onların aleyhinde oy verdik. Aksine, her bir Birliğin, etkileşim olmaksızın, kendi müttefikleri üzerinde disiplin oluşturmasına açık şekilde taraftarız." Artık durum kritiktir. Onlar Atina'ya gidilmesi ve saldırılması konusunda bir anlaşma olduğunu söylemekte ve şunu iddia etmekteydiler: "Biz bunu durdurduk."

Şimdi ise, bu beyan bir anlık basit yalan olmayabilirdi, çünkü Atinalılar ve Yunanistan

dünyasındaki diğer herkes, o an itibariyle, o toplantıda neler olduğunu öğrenecekti. Olasılıkla, kendi rollerini abartmaktaydılar, ancak yapamayacakları şey, Sparta ile savaş karşısında aldıkları konumu farklı yansıtmalarıydı. Benim sorum şu: Atinalılardan bu derecede rahatsız olan Korinthoslular neden ilk Peloponessos Savaşında başlayan, yaklaşık 461-460'da gerçekleşen ve Thukydides'in bizlere aktardığı gibi, Korinthosluların Atinalılar karşısında nefretinin kaynağı olan, Korinthos karşısında Atinanın Megara ile müttefik olmasını anımsamaktaydı? Şu anda 440 yılındayız ve onlar savaş karşısında kritik bir konum hazırlamaktaydılar. Bu soruya vereceğim yanıt, Thurii'dir.

Perikles ve Atinalılar bu diplomatik mesajı gönderdiğinde ve Korinthosluların bunu aldığına, mesajın kendi anlamına dayanarak politikalarını değiştirdiklerine inanıyorum. Atinalılar yetki alanlarının dışında kaldığı müddetçe, barışı korumaya hazırlıklıydılar; aralarındaki benzerliğe inanıyorsanız bunun oldukça önemli bir öykü olduğunu düşünüyorum. Barış süreci 440 yılında son derece kesin şekilde sınandı ve savaşa girme yönündeki muazzam isteğe karşın barış galip geldi. Bu sonuç beni barışın olasılığına yöneltti ve bu büyük krizi aştıktan ve bu testi geçtikten sonra barış şansının hiç olmadığı kadar fazla olduğu yönündeki düşüncelerimin daha da güçlendiğini söyleyebilirim; çünkü iki taraf birbirine güvenmek, kendilerinin belirledikleri kurallara göre davranmak için bir neden elde ettiler.

Burada küçük bir husus bulunmaktadır. Ancak, ileride değineceğim üzere bunun çok da küçük olmadığı anlaşılacaktır; bu husus, Korinthosluların barıştan ne anladıklarıyla ilgilidir, Atinalıların anladıklarıyla Korinthoslularınkinin tamamen aynı olmadığını ve son krize doğru ilerlediğimizde, Korinthosluların barışı Atinalılar kadar ciddi şekilde ele almadıklarını düşünüyorum. Benim savıma göre, 440 yılındaki Samos isyanı, savaşın hala gerekli olmadığını göstermektedir. Her iki tarafın zihninde beliren fikir, ki bana göre bu fikir son derece aşikardır, modern dünyada güç dengesi olarak adlandırdığımız durumdur; bu durumda, iki taraf diğerini kendisine eşit olarak kabul ederken, her bir taraf, diğer tarafın dışında kalan etki alanını belirlemekte ve bunun tatminkar olduğunu kabul etmektedir.

Spartalılarla ilgili sorun ve onların davranışıyla ilgili kanıt, bu kavramı zayıflatmaktadır. Bir bilim adamı, Spartalılar Atinalılara karşı bir savaşa girmeyi dahi düşündükleri gerçeğini vurgulamak istemişti, eğer bu görüş doğru olmasaydı, asla bir Peloponessos Birliği toplantısı yapmış olmazlardı, ki bu toplantının yapıldığından eminiz. Savaşa girmeye karar verdikleri ve Korinthoslular ve müttefikleriyle bu konuyu konuştukları yönünde kanıt olarak birliği toplantıya çağırma kararını ortaya koymuştu. Ben durumu bu şekilde değerlendirmiyorum. 440 yılında, Spartalıların bulunduklarıyla aynı konumda olduklarını düşünüyorum, veya Peloponessos Savaşının başlangıcında bölünmüş, belirsiz

durumda olduklarını iddia ediyorum.

Daha saldırgan olan Spartalılar Samos Savaşının sunduğu çok büyük fırsatın çekiciliğine kapıldılar. Daha tutucu ve gelenekçi Spartalılar Atinalılar karşısında diğer bir büyük savaşa girmeye isteksizdiler, ve şahin yöneticiler onları bağdaşıklara danışmaya zorlayacak güce sahipti; ancak bağdaşıkların tepki verme biçimi asıl sonucu belirleyecek unsur olacaktı; dolayısıyla, tutucu Spartalıların normalde Spartalıların büyük bölümünü oluşturduklarını düşünüyorum. Spartalıları savaşa sürüklemek oldukça özel şartlar ve oldukça özel koşullar gerektiriyordu ve Korinthoslular bunun ortaya çıkmadığını görmüşlerdi. Tüm bunların bir yorum olduğuna dikkat edin. Bu konuda hiçbir kesin kanıt yoktur; benim de tahminimce ve birçok insanın da kabul edeceği üzere, Thukydides'in bizzat kendisi de savaşın herhangi bir şekilde geleceğini düşünüyordu. Üzerinde konuştuğum faaliyetlerin, olayların gidişini etkileyip etkilemediği konusunda kendi fikrini açık şekilde ortaya koymamaktadır, ancak bizler bu kanıta sahibiz ve bunu kullanmalı ve üzerinde düşünmeliyiz.

Bu durumda benim vardığım sonuç, Atinalılar Samos ve Bizans'taki isyanları bastırmak için özgür kaldıktan sonra nihai krizin yaşanmasından önce kalan yılları Ege denizi üzerindeki denetimlerini güçlendirmek ve imparatorluklarının doğudaki denetimini arttırmak için kullanacaklarıdı. Yine, savaşın kaçınılmaz olduğunu söyleyen bazı bilim adamları imparatorluğun güçlendirilmesinin gerçekte Atina'nın gücünün büyümesi olduğunu söyleyeceklerdir ve bu fikir de bana bu kelimenin anlamının büyük oranda genişletilmesi şeklinde gözükmektedir.

Bu aslında sahip olduklarının geçici dondurulması idi ve üzerinde konuştuğum eylemlerin Spartalıları korkuttuğu veya onları üzdüğü yönünde bir kanıt bulunmamaktadır; bunun üzerinde konuşmaya değer; çünkü Atinalıların nihai krizde yaptıkları konusunda birçok yakınma duyduk, ancak hiç kimse, bazı bilim adamlarının düşüncesine göre Atina'nın büyümesine aracı olan bu olaylara değinmemiştir. İşte şimdi o noktaya geldik; yine, bir kriz aşıldı. Benim kanım, dünyada koşulları değiştiren herhangi bir yeni şey olmaksızın iki tarafın birbirleriyle savaşması için hiçbir neden olmadığı yönündedir. Bu fikir bizi kesin olarak nihai krize getirmektedir. Dolayısıyla, size savaşın kaçınılmaz olduğunu anlatmaktayım. Şimdiyse, size bunun neden olduğunu anlatmak durumundayım, ve yapmak istediğim de bu aslında.

4. Bölüm : Epidamnos'taki Sivil Savaş ve Onur Sorunu

Süreç, elbette Thukydides'in öyküsüne başlamasıyla gelişir; Atinalıların nasıl bir

imparatorluk haline geldiklerini, Atina ve Sparta'nın Yunanistan'ı aralarında bölüşecek noktaya nasıl geldiklerini size 1. kitaptaki öyküsünün 1. bölümünde anlatmaktaydı. Benim düşünceme göre, aniden krizin başladığı noktaya ilerlediği, 1. kitabındaki 24. bölüme geliyoruz. Kriz nerede başlıyor? İonia denizinin Yunanistan yarımadasının batı sahilinde bulunan Epidamnos adlı bir şehirde başlıyor. Roma döneminde, Dyrrachium olarak anılıyordu burası. Sahip oldukları, önemli bir yol sistemiydi; ancak Yunan döneminde, artık hiçbir özelliği olmayan bir yerdi burası, ki benim ileri sürmek istediğim kavram budur. Artık herhangi bir önemli noktaya giden bir yolun üzerinde dahi değildi burası.

Ben daima, Avrupa'nın ortasındaki Çekoslovakya adlı bir yerde aniden savaş tehdidi belirdiğinde, Neville Chamberlain'in kullandığı terimi anımsarım. Chamberlain burası için, "Hakkında hiçbir şey bilmediğimiz uzak bir memleket," anlatımını kullanmıştı. 1937'de dahi ben bunu söylemekten utanırım. Epidamnos hiç bir özelliği olmayan bir alanın ortasında bulunuyordu. Epidamnos bizzat kendisiyle ilgili hiçbir önem içermiyordu. Büyük savaşların doğası itibariyle hiçbir özelliği olmayan yerlerde başladığı birkaç olaydan biridir bu; ancak duruma özel bazı koşullar, bu yerleri önemli hale getirmektedir. Bu olguda en önemli özellik, Epidamnos'un güneyinde ve kısmen de yakınında bulunan Kerkyra'nın yani modern Korfu adasının, Epidamnos'u kurmuş olmasıdır.

Bu arada, size eski Epidamnos şehrinin günümüzde Arnavutluk'ta bulunduğunu ve ismini telaffuz edemediğimi söylemiş olmalıyım. Arnavutluk halkı bunları nasıl telaffuz ediyor bilmiyorum, ancak benim en iyi çabamla söyleyebildiğim sözcük Durres, ancak bunun doğru olduğundan emin değilim. Her neyse, Kerkyralılar koloniyi asırlar önce orada kurdular, ancak Kerkyra aslen bir Korinthos kolonisiydi ve bu ders döneminin başlarında size söylediğim gibi, normalin oldukça dışında kalan bir koloniydi. Ana şehirle olan ilişkilerinin çoğu olağan dışıydı. Thukydides, tarihin bütüründeki ilk kadırga savaşının 7. yüzyılda Korinthos ile Kerkyra arasında yaşandığını bildirmektedir ve sonrasında Korinthos ile Kerkyra arasında neredeyse her asırda bir kez veya daha sık savaşlar yaşanmıştır; 430'lara geldiğimizde, bu iki şehrin birbirinden nefret ettiği ve asırlar boyunca kuşaktan kuşağa miras kalan bir geleneksel kin ile birbirlerinden nefret ettikleri oldukça açıktır.

Bu noktada yaşananları kavramak için bu oldukça önemli. Sonuçta, 436 yılı civarındaki bir tarihte, artık Yunan dünyasında olağan dışı kabul edilmeyen bir şekilde Epidamnos şehrinde bir sivil isyan patlak vermişti. İsyanda demokratlar oligarşi yöneticilerine karşıydı ve bir taraf şehrin denetimini elinde tutarken diğer taraf sürgüne gönderilmekteydi. Sürgüne gönderilenler, komşuları olan barbar kabilelerden yardım

alırlar; çünkü burada Yunan dünyasının sınırlarından söz ediyoruz. Bunlar kardeş Yunanlılarca çevrilmemişlerdi; onları çevreleyen Yunanlı olmayan halklardı. Dolayısıyla, kuşatma altında kalan insanlar ana şehir Kerkyra'ya bir delegasyon gönderip Kerkyra'dan şehre barış getirmesi ve yaşamakta oldukları kuşatmanın sonlandırılması için yardım istemişlerdi. Aslında, Kerkyralılar bununla ilgilenmediler; verdikleri yanıt "hayır"dı. "Size yardım etmek istemiyoruz." Kazanan tarafla ilgilendikleri konusunda herhangi bir kanıt da bulunmamıştır; kendilerini bu sürece bulaştırmak için herhangi bir neden görmemişlerdi.

Kerkyra hikayesinin önemli bir bölümü ve bu öykünün içerdiği savaş için kapsadığı önem aslında buranın herkese karşı tarafsız kalmasından oluşur. Şehir, Peloponessos konfederasyonunun bir parçası değildi. Atina birliğinin de bir parçası değildi, hatta hiç kimse ile bir iş birliği içerisine girmemişti. Gerçekte, Korinthoslulara inanırsanız, son derece kibirli oldukları ve hiç kimseyle hiçbir iş birliği yapmadıkları yönünde bir şöhretleri vardı. Bir Kerkyralıya sorarsanız, Lord Salisbury'nin 19. yüzyılın sonunda Büyük Britanya için kullandığı deyimi gibi bir şey kullanmış olduklarını sanıyorum: 'Görkemli bir dışlanmanın keyfini sürmek.' Lord Salisbury ve dışlanmanın diğerlerinin düşündükleri kadar mükemmel olmadığı ve dolayısıyla Kerkyra'nın da mükemmel olmadığını anlamaları çok fazla zaman almamıştı. Ancak, o an için, Kerkyralılar, "Sizin saçma sivil savaşınızı kimin kazandığı kimin umurunda, gidin başımızdan," demekteydi. Ve de öyle yaptılar. Aslında, bir tekne yolculuğuna çıktıklarını söylemeliyim. Korinthos'a gittiler.

Bu sonuç, insan davranışının önemli bir ilkesini göstermektedir. Annenize gidip, "Arabanın anahtarlarını alabilir miyim?," derseniz veya bir şey istediğinizde anneniz size, "Hayır, büyükannene gitmelisin," derse ve siz büyükannenizin ne söyleyeceğini biliyorsanız ne yaparsanız? Büyükanneyle ilgili şu eski öyküyü biliyorsunuzdur. Zamanında, birisi aceleyle kalkar, büyükannesine, "Torunun komşunun çocuğunu aldı ve çocuğu üçüncü katın penceresinden dışarı attı," der. Büyükanne, "Allah bağışlasın, ne kadar güçlü elleri varmış," diye cevap verir. Bu durumda, Korinthoslular bu büyükanne gibi tepki vermektedir; diğer deyişle, kuşatma altındaki Epidamnos'a yardım göndermeyi kabul ederler. Bir ordu göndermeyi uygun görürler; önce bir donanma göndereceklerdir ve ardından aynı yere girmek üzere bir orduyu yola çıkartacaklardır; şehir artık iki taraf arasında bölündüğünden, şehri yeniden kolonileştirmeyi de planlamaktadırlar. Bu nedenle, sonunda savaşı içerideki insanlar kazanacaksa, yeni vatandaşlara ihtiyaç duyacaklardır ve elbette kendilerini öldürmeye çalışan insanları yeniden kazanmayı istemeyeceklerdir. Korinthoslular kendilerine katılmak üzere yeni bir koloni kurarlar. Diğer bir deyişle, hiç kimsenin hayal dahi edemeyeceği şekilde her tür yardımı sağlarlar.

Şimdi, Korinthosluların bu çok uzak delile bir katkı yapmaya bu denli istekli olmalarının

nedenine bakacak olursak, yüzyıllardır bunun elle tutulur ne faydaları olduğunu anlamaya çalışan bilim adamlarının hiç bir sonuca varamadıklarını görebiliriz. Kontrolün şekli nasıl olursa olsun, Epidamnos üzerinde bir güce sahip olsalardı, Korinthos'a yarayan ekonomik faydalar hakkında kanıt olurdu, ama buna dair hiçbir inandırıcı kanıt yoktur ve dolayısıyla, ilk noktada yönlenmemiz gereken noktaya geri döndüğümüzü düşünüyorum ki, bu nokta Thukydides'in açıklamasıdır; Korinthos ile Kerkyra arasındaki tüm çekişmeyle ilgili soruyu kendisi sorup cevaplamaktadır. Kendisi en basit haliyle Korinthosluların Kerkyralılara hissettikleri nefrete başvurmaktadır. Bu geçişi ele aldığınızda, tabloyu daha iyi görebilirsiniz, çünkü Thukydides bizlerin buna şaşıracağımızı anlamıştır ve böylelikle bize bu öyküyü anlatmaktadır: Neden bu şekilde gelişti?

Bunun nedenini Korinthos'un her yıl kendi şehrinde tüm müttefiklerinin delegelerini gönderdiği bir dini festival yapması olduğuna bağlamaktadır. Bu son derece normaldir, ve diğer tüm delegeler bir ana şehre davranılması gereken bir biçimde, hürmet, saygı, şükran duyar ve kibar bir şekilde davranmaktadır onlara. Kerkyralılar ne yapmaktadır? Onlar tüm halkı rahatsız etmektedir, onlara adlarıyla seslenmektedir, onları sanki bir kir gibi görmektedir ve konuşurken onları ailelerinin önünde aşağılamaktadır. Bu nedenle, Korinthoslular onlardan nefret etmektedir ve bu güçlü hoşnutsuzluğun dışında, yaptıklarından da nefret etmektedirler. Bu, modern dünyadaki bilim adamlarının bayağı sinirini bozmuştur. Onlar, insanları birbirleriyle savaşmaya yönelten sadece iki şeyin olduğunu düşünmektedir. Birisi, benim düşünceme göre, artık söylemeye çok alıştıkları ve bunların birçoğunun bugünün dünyasında gördüklerimiz karşısında hala yapmakta oldukları şeydir.

Evet, biri para, diğer bir deyişle, ekonomik kazançtır, ve bunun için Marx'a teşekkür edebiliriz; tam bir asır veya daha da uzun süreyle insanlar, parasal kazanç dışındaki herhangi bir nedenle asla insanın hiçbir şey yapmayacağını anlamamışlardır. Bunda açıklama yapmaya gereken hiçbir özellik yoktur; sadece yapmazlar işte. Bilim adamları bunun nasıl gerçek olabileceğini gösterme çabalarında başarısız oldular. Diğer şey ise güçle ilgili olmalıdır. İlişkiler, eğer bu ülkeyi yanınıza alırsanız size bir güç dengesi ve benzeri unsurları sağlar, ancak işin aslı Epidamnos'un temelde Korinthos ve Kerkyra arasındaki sıradan güç çekişmelerine ilgisiz olmasıdır. Korinthoslular Epidamnos'u alırsa, ne Kerkyra daha fakir ve zayıf hale gelecektir, ne de, eğer saldırınızı herhangi bir diğer şehir yerine Epidamnos'tan başlatırsanız, bir tür çok büyük stratejik hedef kazanılmış olunacaktır. Hayır, hayır, bu konu hakkında Thukydides'den şüphe duymak için hiçbir neden yok. Bu bir onur meselesidir aslında.

Şimdi, tüm bunlar kulağa çok mu yabancı geliyor? 20. yüzyılda, 21. yüzyılda onuru dert eden kim? Ne garip bir saçmalıktır bu? Size ve etrafınızdaki herkese, günümüz

dünyasında gördüğünüz her şeyin, tek başına olmasa da özellikle anlaşmazlığın çok daha sık motive edildiğini söyleyeceğim; yaşamınızı sürdürme biçiminiz diğer tüm özelliklerin dışında onurla ilgili görüşlerinizden etkilenir. Bunu size bu bağlamda en açıklayıcı boyutta anlatayım. Gerçekten, esas önemli olan olumsuz tarafı aslında. Onurdan çok daha önemli olan onursuzluktur; insanlar onursuz olmaktan nefret ederlerdi. Bundan nefret ederler, – bu öyküyü anlatan mükemmel bir argo kelime vardır. Ben çocukken henüz yoktu bu. Durum vardı tabii, ancak henüz onu anlatan sözcük yoktu. Size, beni aşağıladığını söylersem, neyi ifade ettiğimi biliyor musunuz? Yanlış adamı aşağılarsanız dişlerinizin ne denli tehlike altında olduğunu algılayabilir misiniz? Bu tür bir şeyin her bir insanı sürekli olarak harekete geçirdiğinden şüphe duyar mıydınız?

Sadece 20 veya 500 veya 2000 yıl öncesinde kalmayıp günümüzde de ulusları sürekli harekete geçirdiğini size gösterebilirim ve tüm dünyaya zaten gösterdim; sözünü ettiğim Thukydides'in bize burada gösterdiğiyle aynı şey. Bu son derece önemli ve kalıcı bir gerçek. Bu nedenle Thukydides uluslararası ilişkiler alanında çalışan modern siyaset bilim adamlarından çok daha üstündür. Onlar bu konuları anlamıyorlar, ama Thukydides anlamıştı. Dolayısıyla, Kerkyra'da yaşananlar ve Kerkyra'nın açık seçik anladığı şey, Korinthos'un sürece açık şekilde katıldığı, onların bir savaşı istedikleri ve kolonilerinden birini alarak Kerkyra'nın onuruna leke düşürdükleri ve bir tarafta Kerkyralıların nefret besledikleri, ancak diğer taraftan Korinthos son derece büyük ve güçlü bir ülke olduğundan onlardan korktukları, ve daha da önemlisi, Korinthos'un Spartanın en önemli müttefiklerinden birisi olduğudur.

Eğer Korinthoslular bize keder veriyorsa, Kerkyralılar bunu Peloponessos Birliğinin bizimle uğraşmaya başlayacakları anlamına geldiğini düşünüyorlardı, ki bu istenilen bir şey olamazdı. Bu durumda, Kerkyralılar Korinthoslularla bir konferans talep ederler ve, "Barış yapmak için bir yol bulalım, bir barış görüşmesi yapabileceğimiz yolları arayalım," derler. Korinthoslular hoşgörüsüzdür. Onlar, "Siz barış istiyorsunuz, bu sizin zaten yapmak zorunda olduğunuz şeydir," der. "Güçlerinizi şehirden çekmek zorundasınız; burada şehri kuşatıyorsunuz, çünkü Kerkyralılar donanmalarıyla geldiler, onlar bozguna uğrattılar," – daima burada aklım karışıyor, bakayım doğru hatırlayabilecek miyim? Kerkyralılar ne yapmaktadır? Orduları alandadır ve donanmaları şehirdekilerin karşı koymasına rağmen denizde beklemektedir ve dolayısıyla, Korinthoslular, "Siz bu insanlara karşı savaşıyorsunuz ve bu insanlara karşı savaşırken bizimle barıştan söz etmek istiyorsunuz, insanlarınızı geri çekin ve ondan sonra barışı konuşalım," demektedir.

Elbette, bu diğer tarafa avantaj sağlayacaktır, Kerkyralılar da, "Hiçbir şekilde adamlarımızı çekmeyiz, siz insanlarınızı geri çekerseniz biz de kendi insanlarımızı geri

çekeriz," derler. Korinthoslular buna, "Asla!" yanıtını verirler. Bu karşılıklı atışmadan çıkan sonucun önemli olduğunu düşünüyorum; bu sonuç Kerkyralıların savaşı büyütmeyi istemeyip, bunu sonlandırmak istemelerini gösterir. Bunun nedeni, onların barışçıl ve sevimli kardeşler olması değildir, bunun gerçek nedeni, bu sürecin gideceği noktadan korkmuş olmalarıdır. Artık 20. yüzyılda meyvelerini veren diğer bir terimle ilgileneceğiz; insanların korktukları şey aslında gerginliğin artmasıydı. Burada küçük bir kavga yaşamaktayız, ancak sizin de bildiğiniz gibi bir sonraki aşamada Peloponessos birliğinin bu sürece dahil olduğunu görebiliriz. Fakat Korinthoslular açıkçası bu konuda ve sürecin başa çıkmak zorunda kalacağımız bir noktaya ilerleyeceği konusunda bir kaygı duymuyorlardı.

Kerkyralılar, "Bu işi burada ve şimdi bizimle çözmezseniz, zaten sahip olduğumuz müttefiklerimizin yanında yeni müttefikler elde edebiliriz," derler. Thukydides bize başka müttefiklerinin olmadığını anlatmıştı. Peki arayacakları bu diğer müttefikleri kimlerdi? Bu önemli bir soru oluşturur; biri bana söylesin. Elbette Atina! Bana sizlerin söylemenizi istedim, çünkü bunun ne kadar aşikar olduğunu vurgulamak istedim. Hiç kimse bu işareti kaçırmış olamaz. Bu bir tehdittir. Size yardımcı olacak Spartalılara duyduğunuz güvene dayanarak ne denli sert oynuyorsanız bu oyunu, Korinthoslular da o denli sert oynayabilir konumdaydı. Eğer bunu yapacaksanız, Atinalılardan yardım isteyeceğimizden emin olabilirdiniz, ve sonrasında olanları görün. İşte bu durum böyle gelişmekteydi.

Bu gerçek bir blöfse bile, Korinthoslular blöfü gördüler ve yollarına devam ettiler. Bu toplantıda, Kerkyralıların bu çekişmeyi bir hakemliğe sunmayı istediklerini size belirtmem gerekiyor. Bunun bir aracılık olmadığını, olayı bir üçüncü tarafa devretmeyi ve üçüncü tarafın sorunu çözmesini istediklerini size yeniden anımsatırım, ancak Korinthoslular bunu reddettiler. Sadece bu sonucun bu noktada savaşı ve barışı kimin istediğini gösterdiğini düşünüyorum. Diğer bir mesele, ki bunu da anımsatmam gerekir, Otuz Yıllık Barış tarafsızlara Otuz Yıllık Barışı imzalamış taraflardan herhangi birine katılma özgürlüğünü sağlamıştır. Böylelikle, Atinalılara dostluk işaretleri verip, bunu tehdit aracı olarak kullandıklarında, Atinalıların Otuz Yıllık Barışı bozmaksızın bu ittifak içinde yer almayı kabul etmekte özgür olduğunu anladılar. Sorunu çözülmesi daha güç bir noktaya getireceğinden, bu göz ardı edilmeyecek bir mesele olacaktı.

Aslında barış yoktu ve bu bağlamda iki taraf kendi donanmalarını örgütlemişti. Korinthoslular barış döneminde güçlü bir orduya sahip değildi ve güçlü bir donanma oluşturmak için işe girişmişlerdi. 435'de Korinthoslular ile Kerkyralılar arasında yaşanan Leukimnos Savaşı patlak verdi ve Kerkyralılar kazandı. Korinthos'un cesareti kırılmadı, artık onlar gerçekten çalışacak, Atina'nın dışında eşi benzeri görülmemiş, 90 gemiden

oluşan dev bir donanma inşa edeceklerdi ve resmi olmayan yollardan Peloponessos'a bağlı olanlardan kendilerine katkıda bulunmalarını isteyerek geri geleceklerdi; Peloponessos bağdaşıkları kendilerine ilave olarak 60 gemi göndermeye karar vermişti, böylece Korinthoslular toplamda 150 gemiye sahip oldular. Kerkyralıların donanması 120 gemiden oluşuyordu; daima hazırda tuttukları ve artık başarmak istedikleri için kendilerine güven veren bir donanmaya sahiplerdi; ancak bu noktada, Korinthos aniden rakamsal üstünlüğü eline geçirmişti.

Kerkyra artık tamamen korkmuştu. Korinthosluların kendilerininkinden daha büyük bir donanmayla peşlerinden geleceğini biliyorlardı ve dolayısıyla 433 yılının Eylül ayında Atina'ya gittiler. Şimdi, sizden kendinizi Kerkyra büyükelçileri şehrinize geldiğinde, Eylül 433, Atina'daki *Pnyks*de oturduğunuzu düşlemenizi istiyorum. Sizden, Korinthoslular ve onların müttefikleriyle savaşmak için kendileriyle bir ittifak oluşturmanızı isteyeceklerdir. Bunu duyan Korinthoslular kendi büyük elçilerini Atina'ya göndermişti; şimdi onlar da aynı tepenin üzerinde duruyorlardı ve onlar da Atinalıların bu talebe neden "Hayır" yanıtı vermeleri gerektiğine ilişkin gerekçelerini açıklıyorlardı. Thukydides her iki konuşmayı kendi perspektifinden bildirmektedir. Bu tartışmaların olduğu günlerde kendisinin de Atina meclisinde oturduğunu düşünmek için elimizde gerekli her tür neden var.

Kerkyralıların ileri sürdüğü uslamanın temeli şudur, – ortaya koydukları noktalar şunlardır. Korinthos hatalıdır, Kerkyralıların ittifak arayışını kabul etmeleri Atina için Otuz Yıllık Barışın ihlali değildir, çünkü tarafsızlar için buna izin verilmektedir. Ardından, Korinthosluların kötü insanlar olduğunu göstermek için birçok veriyle gittiler; ahlak, erdem ve fazilet ve yasalara uygunluk ve bir sürü diğer özellik temelinde aşağılama hazırladılar, ancak akıllarındaki şeyin aslında bu olmadığı kesindi. Onlar şunlardan bahsetmekteydi, – güç dengesi açısından ve özellikle de Yunan dünyasında donanma gücünün dengesi açısından verecekleri kararın önemini temel alarak Atinalıları ikna etmeye çabalamaktaydılar.

Bu arada, Kerkyra'nın Sicilya ve İtalya'ya donanmayla gidilmesi için oldukça iyi bir konumda olduğuna da işaret etmekteydiler, ki Atinalılar ve diğerleri daima buralara gitmek istemekteydiler. Dolayısıyla, bizim tarafımızda olmak isteyebilirlerdi. Bu gerçekte oldukça güçlü bir kanıt değil, çünkü hiçbir şehir, hiçbir antik Yunan *polis*i savaş zamanı dışında limanlarını diğer bir şehre kapatamazdı. Dolayısıyla, bu konuya değindiklerinde, sadece Kerkyra ile anlaşmanın neden çok değerli olduğundan bahsetmeleri gerekiyordu; çünkü akıllarındaki en güçlü kanıt, ileride bir savaş olacağıydı. Atinalılar, "Kendinizi kandırmayın, onlar size o savaş geldiğinde bizlerle olmak istediğinizi söylemektedir," diyorlardı. "Bizim sağladığımız olanaklar ve stratejik konumumuz

nedeniyle bizim tarafımızda yer almak isteyeceksiniz."

"Diğer taraftan, elimizdeki en güçlü gerçek 120 gemimizin olduğudur. Biz yenilirsek, Korinthoslular bizi mağlup ederse, gemilerimiz onların ellerine geçecek ve ardından hiç kimsenin bir araya getiremeyeceği kadar büyük bir donanmanın sahibi olacaklar ve artık sizin denizler üzerindeki mutlak egemenliğiniz tehdit altında kalacaktır." Burada değinilen sorun budur. Bunu herhangi birinin düşü olduğunu hayal etmeyin. Bu durum hayata geçecektir. Savaş yaklaşmaktadır; burada yaşananların son derece önemli bir bölümü, savaşın artık kaçınılmaz olduğu veya kısıtlama yoluyla barışı koruyabileceğiniz yönündeki algınızla ilgilidir. Bu Atinalıların karşı karşıya oldukları bir sorundu.

Bu son derece ilginç bir sorundur; çünkü kimin üstün olacağı kavgası insanları savaşın eşiğine getirdiğinde sıkça karşı karşıya kalınan bir durumdur bu, insanların ne yapacağını ve nasıl tepki göstereceklerini belirleyen husus haline gelmiştir. Belirli bir harekete geçmeyi düşünmüyorlarsa, – pardon, savaşın zaten yaklaşmadığını düşüyorlarsa, savaşı tahrik edecek bir eylemden kaçınmaya karar vermiş olabilirler. Diğer taraftan, savaşın yaklaşmakta olduğunu düşünüyorlarsa, gücünüzü savaşı kazanmamızı daha olası duruma getirmek için arttırmanın oldukça tehlikeli olacağını hissedebilirler ve böylelikle, savaşı daha olası hale getirecek bir adım atabilirler; bu her iki taraf da bir kumardır. Hiç kimse hangi yolu izleyeceğini bilmemektedir; eğer saldırgan bir devlet değilseniz ve tek yapmak istediğiniz bir zafer kazanmaksa ve bunun dışındaki hiçbir şeyi önemsemiyorsanız, bir tahmin yapmak zorundasınız; bu süreç daima bu şekilde işler. Daima savaşmanın veya savaşmamanın daha güvenli olduğunu, ödün vermenin dahi güvenli olacağını veya bunun daha tehlikeli olduğunu anlamaya çabalarsınız. Bunlar daima düşünülmesi gereken konulardır ve daima sorun oluşturur.

Tüm yaşamım boyunca gördüğüm ahmaklıklardan biri, zamanımızda insanların farklı zamanlarda savaşa girmek için kafa yormaları ve sorgusuz sualsiz önyargı olarak herhangi bir eyleme geçmemenin, geri durmanın aslında güvenlikli olduğu kararına varmış olmalarıdır. Oysa ki, benim ömrümde dahi, elde ettiğim deneyim, bunun sıklıkla yanlış olduğunu gösterdi. Hiçbir şey benim için bu kadar açık olamaz, ve bu konuyu ele alan birçok insan, Avrupa'nın bir bölümünü parçalamak üzere birbiri ardına adımlar atan Hitler karşısında harekete geçilmemesinin yapabilecekleri en tehlikeli şey olacağını ve hatta Rhineland'i zapt ettiği 1936 yılı gibi erken dönemde kendisiyle karşılaşmaktan bile daha fazla tehlikeli olduğunu düşünür. Bu üstünde durulacak yegane olgu değildir. Hiçbir kural tek değildir.

Bazen harekete geçmek akıllıca olsa da, bazen de harekete geçmemek akıllıcadır; ancak hangisinin barış ve güvenlik için daha iyi olduğu hiçbir zaman net değildir, bu da

Atinalıların o günlerde üstesinden gelmek zorunda kaldıkları bir durumdu. Korinthoslular ortadaki sorunları gösteren tabloyu inkâr ederek Kerkyralılara yanıt verdiler. Gerçekte, şimdi Kerkyralılarla anlaşma imzalarlarsa, Otuz Yıllık Barışı ihlal edeceklerini söylediler. Özet olarak, benim düşünceme göre, söylemeye çalıştıkları şey şuydu; anlaşma yasasındaki metni düşünmeyin, çünkü o metin bir ittifaka açık şekilde izin vermektedir, onların güvendikleri ruh buydu. Geçmişte bizlerden biriyle zaten savaşta olan bir tarafsız devlet, size kendilerine katılmanızı söylediğinde, o dönemde hiç kimse bu kararın verilebileceğini hayal etmediğini, hiç kimsenin aklında bunun olmadığını söylediler. Kesinlikle haklıydılar. Hiç kimse hayal etmedi. Yasal bakış açısıyla, benim tahminime göre cevaplanacak soru, Atinalıların bu kanıtlardan daha iyisine sahip olduğuydu. Kara yasalarda da bir tarafsız ülke size bağdaşık olmanızı teklif ederse, tarafsızın yanında yer alabileceğiniz söylenmektedir.

Tarafsız ülkenin size saldırması haricinde, bunu söyleyen hiçbir kanun sözü yoktur; bunu söyleyen bir yer yoktur. Diğer taraftan, her aklı başında kimse bunu yapmanın sorun teşkil etmeyeceğini hayal edebilir. İşte Korinthosluların konuşmak istedikleri konu buydu. Ancak, aynı zamanda yasalara uygun bir kanıt oluşturmaktaydı bu ve bu kanıtın Korinthoslularun durumuna bakıldığında çok daha kötü olduğunu düşünüyorum. Otuz Yıllık Barışta ortaya konulan ilkenin, her bir tarafın diğer tarafın müdahalesi olmaksızın kendi müttefiklerini cezalandırabileceği yönünde olduğunu söylüyorlardı.

Şimdi, aslına bakarsak, bunu söylemedi, ancak bu ifade konusunda yanlış olan husus şudur: Bir müttefik olan Samos'u cezalandırmak Atina'nın tasarrufundaki bir şeydir ve Korinthoslular, "Tamam, bu sizin işiniz, biz karışmayız," demektedir. Ancak Kerkyra Korinthos'un bağdaşığı değildir. Geçekte, uzun yıllardır birbirlerine ölesiye düşmandırlar. Bu anlaşmada Korinthos'un Kerkyra'ya saldırma hakkını koruyan bir bölüm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, iddia edilen gerçeklerin geçerliliğine bakmaksanız, bu büyük bir kanıttır. Korinthos burada oldukça kötü bir konumdadır. Onların gerçekten önemli kanıtı budur.

Kerkyralılar savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemektedir; ama aslında gerçek bu yönde değildi. Gerçek şudur: Onlar Atinalılara, "Eğer siz akıllı davranırsanız, yapacağınız şey bize katılmak olacaktır ve hep beraber Kerkyralıları ezeriz ve sonunda ortada bir sorun kalmaz" demektedir. "Ancak bunu yapmazsanız veya en azından onlara katılmaktan kaçınırsanız, bu durumda bizler dost olacağız ve sonrasında, gelecekte bir barış yaşayacağız. Ama bu konuda hiçbir hata yapmayın, Kerkyralıların müttefikliğini şimdi kabul ederseniz, bir savaş olacaktır. Savaş kaçınılmaz değildir, ancak sizin eyleminiz onu kaçınılmaz yapabilir." Böylelikle, kendi kararlarını verdiklerinde Atinalıların yüz yüze kalacakları durum budur. Yine, bunun duygusal yönü çok çarpıcıdır ve sizin bunu göz

önünde bulundurmanızı isterim. Onlar da orada oturmaktaydı; şu ana kadar size anlattığım her şey aynı gün içinde söylenmişti ve artık Atinalılar ne yapmaları gerektiği konusunda konuşmaya başlamışlardı ve yine aynı günde…

*Pynks*te oturan insanlar, Atina'da neredeyse her gün olduğu gibi alıştıkları berrak bir günü yaşıyorlarsa, kuzeyde Attika'ya bakabilirler ve eğer ki bir savaş başlarsa, Sparta ve Peloponessos ordusunun üç gün içerisinde ilerleyip çiftliklerini yok etmeye başlayacakları bu alanı görebilirlerdi. Oradaki savaşı kimler yapacaktı ki? Bizler; burada oturup savaşa girip girmeme konusunda oy veren bizler! Ben bu insanların yapmakta oldukları şeyin ivediliği ve önemi karşısında daima çarpılmışa dönerim. Birileri lütfen bana bunun demokrasi olmadığını söylesin. Elbette, Megara'yı yeniden müttefik olarak kabul etme kararını verdikleri 461'de yüzleştikleriyle aynı durumdu bu. Önemli farklılıklar bulunuyordu; ancak sorun büyük ölçüde aynıydı. Bundan emin olamazlardı. Belki de, geri çekilseler ve ittifak arayışını reddetseler, sorun tamamen sonlanabilirdi ve sonrasında mutlu, mesut yaşayabilirlerdi.

Diğer taraftan, eğer bu konuda yanılgıya düşüyorlarsa ve Korinthoslular bu donanmayı getirirlerse, imparatorluğu bir araya getirdikten bu yana kendilerini aniden henüz hiç yaşamadıkları biçimde savunmasız bırakacaklardı. Ben bunu daima bir şekilde bana yol gösteren bir şey olarak görmüşümdür ve sizin de bu şekilde görmenizi ümit ederim; 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki Büyük Britanya ile bir benzetme yapın. Büyük Britanya, 19. yüzyılın başında, bir bakıma ortalarında ve 19. yüzyıl girdikten sonra, tüm dünyada hiç şüphesiz en büyük donanmaya sahip durumdaydı. Dünyanın en büyük gücüydü. Egemen olduğu devasa bir imparatorluğa sahipti ve hassasiyetleri İngilizlerin büyük ölçüde ilgilendikleri alanlarda bulunan iki emperyalist rakip Fransa ve Rusya idi. Belirli bir noktada, bir savaşın patlak vermesi durumunda kendilerini güvende hissetmek için donanmalarını diğer iki gücün donanmalarının bir araya geldiğinde ulaşacağı büyüklüğe getirme kararını aldılar ve bunu yaptılar.

Kaiser William Alman İmparatoru olup 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın büyük bir donanma gücü olması gerektiğine karar verene dek her şey yolundaydı. Bu bir dünya imparatorluğuydu, herhangi bir fırsat karşısında Britanya'yı güç duruma düşürmeliydi ve yegane amacı İngiliz donanmasını yok etmek olmalıydı; Almanların Britanya'yı istila etmesine olanak tanımak veya en iyi olasılıkla, İngilizlere kenara çekilmeleri yönünde göz dağı vermek, Almanların istediklerini yapmasına olanak tanımak için savaş gemilerinden kurulu bir donanma inşa etmeye başlayacaklardı. İngilizler bunu öğrendikleri anda ve Almanlar donanmayı inşa ettikleri anda, İngiliz donanmasını bozguna uğratmaya yetecek güce sahip değillerdi, fakat İngilizler kendi donanmalarını saf dışı bırakmaya yetecek büyüklüğe ulaşamayacaklarını görmek için bir donanma yarışına gireceklerdi. Ancak

bunun maliyeti çok yüksekti, İngilizler bundan hoşlanmalıdır, her yolu denediler ve yüzyıllar boyunca davranışlarına egemen olan diplomasiye geçtiler ve Almanların yapmayı planladıkları şeyi yapıp yapmayacaklarını görmek ve bunu önlemek için Fransa ve Rusya ile ittifak oluşturdular.

Bu yaklaşımın Atinalıların yaptıklarını anlamaya yardımcı olacağını düşünüyorum. Britanya örneğinde olduğu gibi eğer bir ada devletiyseniz, Atina da bir ada devleti olarak algılanabilirdi, çünkü gıda sağlamak için ithalata bağımlıydı ve bunun başarılması için denizlerin denetimi esastı; bu tür bir durumda, donanma gücü dengesinde bir değişikliğe izin vermek pek parlak olmayabilirdi, çünkü bir savaş durumunda sizi ciddi ölçüde korunmasız bırakacak nitelikteydi. Burada oluşturmaya çalıştığım anlam şudur: İngilizler Almanlar eşit güce ulaşana dek beklemediler; politikalarını değiştirdiler ve bunu önlemek için nihayetinde bir savaşa girdiler ve işte bu noktanın Atinalıların aslında kendilerinin içinde bulunduğu nokta olduğunu düşünüyorum. Bu davranış aslında yapmayı istemedikleri bir hareketti; ancak oldukça güç bir durumla karşılaştılar ve karar verene dek hava kararacak kadar uzun süreyle tartıştıklarını biliyoruz.

5. Bölüm : Atina Savunma İttifakını Oyluyor

Hava karardığında Thukydides onların müttefikliğin kurulması yönünde karar verdiklerini söylemektedir. Bir sonraki gün yeniden toplanmışlardı ve bu sefer bir önceki gün konuştukları konudan biraz farklı bir konu üzerinde oylama yapmışlardı. Kerkyralıların istedikleri tipik bir ittifaktı, bu ittifak Yunanlılar arasında bildiğimiz savunma ve saldırı ittifakını içeren tek ittifak türüydü, *symmakhia*. Bu durum, Korinthoslular Kerkyra'ya saldırmasalar bile Atinalıların gidip Korinthoslularla savaşmasını gerektirecekti. Bu ittifak hepsini Korinthoslular karşısında bir savaş durumuna sokacaktı. Atinalıların oyladıkları konu bu değildi. İkinci günde sadece savunma ittifakı anlamına gelen *epimakhia* adını verdikleri bir durumu kuracak bir teklif üzerinde oylama yaptılar. Düşman sadece Kerkyra'ya saldırırsa ve kendi bölgelerine çıkarma yapmazlarsa, düşmana karşı savaşacaklardı; Atinalıların verdikleri son karar buydu. Oylayarak onayladıkları karar buydu. Bir kez daha, önceden hiç duymadığımız bir şeye sahibiz; bu bir şekilde ve büyük ölçüde, ani askeri sonuçlar yerine, üzerinde düşünülecek sonuçlara sahip olduğu anlamına gelen bir diplomatik araçtı. Bunun Perikles tarafından söylediğini tahmin ediyorum, bu konuda da bu sefer kendimi daha iyi hissediyorum; çünkü Thukydides önerinin kimden çıktığını söylemese de Plutarkhos bu kişinin Perikles olduğunu söylemektedir.

Açıkçası Perikles'in istediği şeydi bu, çünkü dengeleri her iki yönde, hem Atina'nın

gerçekleştireceği eylemin sınırları anlamında, hem de her ne olursa olsun bu eylemi gerçekleştirmenin belirlenmesi anlamında, çok ama çok sıkı şekilde ellerinde tutuyordu. Size, buradan itibaren, genel anlamda ilgilenmiş olsak dahi, artık son derece açık şekilde bunun Perikles'in politikası olduğunu algılamanızı öneriyorum. Bunun barışı korumayı amaçlayan bir politika olduğunu iddia ediyorum ve yine, zamanımıza ait bir sorunun içine giriyoruz ki, eğer barışı korumak isterseniz, yapacağınız şey iyi bir insan olmaktır ve bu insanın normal bir tepkisidir. Ödün vermeyi kabul edebilirsiniz, olası bir düşmanı korkmak istemeyebilir, kendisine karşı bir kötü niyetinizin olmadığını göstermek istersiniz ve sağduyu ön plana çıkar ve güzel güzel sohbet eder, karşılıklı çaylarınızı yudumlayabilirsiniz.

Elbette, tek yol bu değildir. Barışı koruma ümidini taşıyan ulusların daima kullandıkları bir yol aksi konumda bir araçtır; mutlu bir anlaşmaya varma yönünde hiçbir ümit yoksa, caydırıcılığı denersiniz. Elbette, siz o zaman orada olsaydınız, şu anda sahibi olduğunuz fikirlere sahip olmayacaktınız. Tek yapabileceğiniz, rakibinize, size karşı bir savaş açarsa sahip olmak istediği hedefleri başaramayacağını göstermeyi denemek olacaktır ve bu yaklaşım son derece güçlü, askeri açıdan ayakları yere basan ve müzakere yönteminizde baskın bir davranış gerektirir. Diğer taraftan, amacınız caydırmak ise, bu durumda fazlaca korku uyandıracak bir şekilde davranmamaya son derece özen göstermeyi de isteyeceksinizdir. Bu yaklaşım rakibinize istediğiniz kadar güçlü olmanıza izin verse de, kendisini bozguna uğratmanızın olasılığını gösterir. Rakibinize mantığını kaybettirecek, onu fazlasıyla sinirlendirecek, başarı ve başarısızlık sorgusuyla ilgili düşüncelerini unutturacak, "Bu ciğeri beş para etmez adamı gidip alacağım," dedirtecek bir eylemde bulunmaktan kaçınmayı istersiniz ve benim de tartıştığım nokta bunun Perikles'in izlediği politika olduğudur.

Bu, aynı zamanda caydırma gerginliğini yumuşatma girişimidir, rakibin bir savaş tehlikesi olmaksızın yapabileceklerini düşünerek çıkarımda bulunması için korkutulması ve aynı zamanda öfkesini alevlendirmekten kaçınmasıdır. Kısa vadede yaşananlar şunlardır: Atinalılar Kerkyralı müttefiklerine yardımcı olması için sadece 10 kadırgadan oluşan bir filoyu gönderirler. İleri sürdüğüm stratejinin koşulları hariç olmak üzere, benim görüşüme göre bu davranışın açıklanması güçtür. Onlar gerçekte bir güç göndermeyip aslında bir diplomatik mesajı iletmektedir. Korinthoslulara, "Bizim bu gelişmenin dışında kalacağımız gerçeği üzerine planlar yaptınız, ancak yanıldınız," demektir bu. "Kerkyra donanmasını bozguna uğratmanıza izin vermeyeceğiz; çünkü bunun kabul edilemez ve tehlikeli olduğunu düşünüyoruz. Sizinle savaşmak istemesek de bu konuda ciddi olduğumuzu görmenizi istediğimiz için Kerkyralılara yardımcı olmak üzere bu gücü gönderiyoruz, bu savaşı başlatmayın."

Korinthoslular donanmalarını Kerkyra karşısına yüzdürürler ve Sybota Savaşı adı verilen bir deniz savaşını başlatırlar; Thukydides bu savaşı son derece amansız bir savaş olarak açıklamaktadır. Durun, size bilmeniz gereken bir şeyi anlatmadım, pardon; Atinalılar 10 gemiyle Kerkyra savaş hattının bir ucunda dizildiler. Bu filonun komutanları da belirlenmişti. Bu 10 gemiyi 3 general komuta ediyordu; 10 gemi için 3 general oldukça fazlaydı, ancak bunlardan biri, ana figür Kimon'un oğlu, Lakedaemonios'tu. Elbette, Perikles'in piyonu olmadığı, Perikles'in ufaklıklarından birisi olmadığı diğer herkes tarafından açık şekilde görülüyordu. O bağımsız bir kişiydi ve adı ne anlama geliyordu? Sparta Bey!

Artık, Atinalılar bu savaş içine sürüklenirlerse ve verilmesi gereken emir Lakedaemonios tarafından verilirse, elbette bu Atinalıların bölünmesi yönünde bir etkiye sahip olmayıp, Atinalıların bölünmesini daha da güçleştirecekti. Tüm Atinalılara ve hatta Spartalılara karşı en yüce minneti taşıyanlara, bunun atılması gereken zorunlu bir adım olduğunu söylemek çok daha kolay olacaktı ki, bunun çok da fazla Korinthosluları hedef almadığını düşünüyorum. Elbette Atinanın politikalarını hedef alıyordu, ancak Spartalıları da hedef aldığını düşünüyorum, çünkü Korinthoslular Spartalılara teklif götürürlerse, "Gelin neler olduğuna bir bakın ve Atinalılar karşısında bize yardım edin," derlerse, Lakedaemonios'un dahi bunun gerekli olduğunu düşündüğü gerçeğiyle yüz yüze kalacaklardı. Önceden oynanan aynı oyundu bu. Bunların tamamı kendisinin son derece karmaşık ve hileli stratejisini izlemek için Perikles tarafından atılmış ihtiyatlı adımlardı. Ve bu arada zamanımın dolduğunu görüyorum. Bu hikayeye bir sonraki derste devam edeceğim.

[Metnin sonu]

Antik Yunan Tarihine Giriş: 19. Dersin Metni

13 Aralık 2007

1. Bölüm: Savaşla Sonuçlanma: Kerkyra ve Potidaia

Profesör Donald Kagan: Peloponessos Savaşı'nın patlak vermesini göz önüne alarak en son bahsedeceğimiz konu, Atina ve Kerkyra arasında yapılan anlaşmaydı ve Atinalıların alması gereken zor bir kararın önemiydi, – ki buna ne Kerkyralıların geleneksel saldırı ve savunma anlaşması önerisini kabul etmek diyebilirsiniz, ne de onu reddetmek –, Yunan tarihinde gördüğümüz türlerinden daha farklı bir anlaşma olmasından ziyade, amacının gerçekten de, askeri bir faaliyetten çok diplomatik bir hareket, diplomatik bir işaret olarak algılanması gereken saf bir ittifak olarak ele alınmasını öneririm. Eğer benim zihnimdeki Perikles imgesi gerçek Perikles ile örtüşüyorsa, kendisi sözcüklerden ziyade eylemler aracılığı ile diplomatik mesajlar gönderme hususunda son derece bilgiliydi ve aslında onun buradaki amacı, Kerkyralıların Korinthoslulardan olası bir yenilgi almalarından dolayı oluşabilecek kabul edilemez değişimlerden kaçınmaktı.

Aynı zamanda Perikles, Peloponessoslulara karşı olan ana savaş dâhilinde kavgayı önleyerek her şeyi havaya uçurmaktan da kaçınıyordu. Aslında bunu daha önceden doğrudan doğruya söylemiş miydim bilmiyorum, ama şimdi söyleyeyim. Sanırım öyle umuyordu, ki Korinthoslular Kerkyra'ya gemileriyle yaklaştıklarında, Atina gemilerinin Kerkyralılarla sıraya dizilmiş olduklarını görüp geri çekileceklerdi ve bu krizin çözümü savaş yapılmadan başka bir yol ile sağlanacaktı. Olaylar geliştikçe Perikles'in düşleri de yıkılmıştı. 433 yılının Eylül'ünde gerçekleşen Sybota Savaşında, – ki hatırladığınız üzere Atinalılar, bu savaşa, içlerinde bir deniz komutanına verilebilecek en zor emirleri alan Kimon'un oğlu Lakedaimonios'un başını çektiği 3 amiral ve 10 gemi göndermişlerdi.

Aldığı emirler, Korinthosluların kazanıp da adaya ayak basmaya yeltenecekleri olası o ana kadar orada kalmak, savaş başlasa bile yer almamak, olan Lakedaimonios ancak ve ancak o zaman Atina gemilerini savaşa sokabilirdi. Şimdi, özellikle hiç bir şeyin belli olmadığı, kendi etrafında hareket ettikleri yahut da denizin onların etrafında dönüp durduğu bir deniz savaşında, nasıl olur da on dakika ya da yarım saat sonra neler olabileceğini kestirebilirdiniz ki? Kesin tahmin olanaksız. Bu zor bir durum oluşturuyordu ve zannediyorum ki Perikles daha sonra pişmanlık yaratacak bir sorumluluğun olasılığını sezdi, ama yine de bunun için Lakedaimonios ve generallerini suçlayabileceğinin farkındaydı. Her neyse, Atinalıların gönderdikleri hususunda bütün bilmemiz gereken şey, aslında onların 400 kadırgalarının olduğudur.

Aslında Atinalılar, Korinthosluların savaşmaları durumunda onları deniz yüzeyinden silip atacak birkaç yüz kadırga gönderebilirlerdi. Neden bunu yapmadılar ki? Amacı açıkça Spartalıları, – Peloponessos ahalisinin önde gelenlerini –, böyle ezici bir zaferle kızdırmak ya da korkutmak değil, bunun yerine caydırma tekniğini uygulamaktı.

Şimdi, sadece 10 adet gemi gönderme kararı tartışıyordu. Bu 10 tanesi gönderildikten sonra Atina saflarının içinden, özellikle Perikles'in olaya yaklaşımına katılmayan, daha çok gemi gönderilmesi gerektiğini savunan insanlar tarafından sorular yükselmeye başladı ve Perikles onların birkaç gemi daha göndermesine engel olamadı. Lakin oylama sonucu ancak 20 gemi daha gönderebildiler. Böylece Atina gemilerine ilk gidenler, bir kaç gün sonra gönderilmek üzere 20 gemiden oluşan bir takviye oluşturmaktaydı; bunu aklınızda tutun. Ve Thukydides'in de betimlediği savaş, ayrıntıları ile anlatacağım gibi gelişecekti.

Korinthoslular 120 ya da 110 kadar Kerkyralı kuvvetle ve 150'siyle orada bulunan 10 Atina gemisine saldırır, Korinthoslular kazanmaya başlar ve çok kritik bir anda Lakedaimonios Atina gemilerini savaşa sokar; aslında Perikles'in en çekindiği şey başına gelmektedir. Aslında Korinthoslular savaşı kazanabilirlerdi, adaya da ayak basabilirlerdi ve büyük olasılıkla Korinthos donanmasını egemenlikleri altına da alabilirlerdi. Eğer bunlar sert ve kesin bir şekilde Thukydides tarafından vurgulanmasaydı, durum Holywood filminden ibaret olsaydı, inanın bana, olanlara kesinlikle inanmazdınız. Yani anlayacağınız, tüm bunlar olurken Korinthos gemilerinin birinde, birisinin aniden arkasına dönmesi, yaklaşan gemileri görmesi ve sonra bunların Atinalıların gemileri olduğunu fark etmesi üzerine, o anda Korinthosluları bir panik alacaktı, çarpışmadan vazgeçip geriye çekileceklerdi.

Korinthosluları suçlayamazsınız. Yaklaşanların Atina gemileri olduklarını fark ettiklerinde çekinmek için geçerli bir nedenleri vardı. "Tanrım, belki de bize doğru gelen 200 gemi var!," ve bu yüzden döndüler, ama gelen sadece 20 gemiydi, ve iş işten geçmişti. Böylece Sybota Savaşı, size bahsettiğim bu savaş, bu şekilde son bulmuştur ve bu savaşla ilgili birçok şey havada kalmıştır. Korinthosluların cesareti kırılmamış, her zamankinden daha fazla savaşa devam etme arzusu ile dolmuşlardı. Diğer bir yandan, Kerkyralılar da boyun eğmiyorlardı, bu da bize savaşın çıkışındaki etkin nedenlerden birisini göstermektedir. 433 yılını 432'ye bağlayan kıştan sonra, önemli iki olay gelişmişti. Biz kesin olarak bu olayların hangi yılda geliştiğini ve hangisinin diğerinden önce olduğunu bilememekteyiz.

İlk olarak Potidaia'dan başlıyorum. Çoğu bilim adamının yaptığını yapıyorum, ama hiçbirimizin birazdan size anlatacağım şeye inanmak için bir nedenimiz yok aslında. Potidaia şehri Khalkidikia Yarımadası'nın üstünde, Trakya'dan Ege'ye uzanan üç parmağın olduğu yerdir, ki bilirsiniz orada bir Korinthos kolonisi oluşturulmuştu ve sıradışı bir şekilde Korinthos tarafından hezimete uğramıştı. Anımsayın, koloniler ve onların ana şehirlerle olan çeşitli ilişkileri hakkında konuşuyorken, demiştim ki Potidaia'nın Korinthos ile fevkalade yakın ilişkileri vardı. Her yıl Korinthoslular, aslında Potidaialılar tarafından gönüllü olarak Potidaia şehrini yönetecek yargıçlar gönderirlerdi. Böylece çok özel bir Korinthos-Potidaia ilişkisi oluşmuştu. Bu olan bitenler yüzünden Atinalılar, "Olur da Potidaialılar Korinthoslu dostları ile birleşip isyan etmeyi planlarlarsa," diye, – haklı olarak –, korkuyorlardı.

Aslında, Potidaialılar böyle birşeyi zaten planlıyorlardı ve şanslarını artırmak için de, hatırladığınız üzere 465 yılında Thasosluların Spartalılara yaptığı gibi gizli görevler için Sparta'ya gitmişlerdi. "Eğer isyan edersek, Attika'yı saldıracak mısınız?" Tahminimce ki, onlar *ephoros*lardı, -- bu gizliydi ve Sparta meclisinde tartışılamazdı. İnanıyorum ki, *ephoros*ların çoğunluğu, "Saldıracağız!," demişlerdi ve böylece Potidaialılar isyan çıkartarak ilerlemişlerdi. Atinalılar, isyan patlak vermeden önce, olayların böyle gelişeceği tahmin bir donanma göndermişlerdi bile. Hazırda başka nedenlerden dolayı Makedonia bölgesine giden bir donanma vardı, yol üstündeki konsey tarafından Potidaia'daki durmalar hakkında bilgilendirildiler, ki eminim Perikles'in bunda rolü büyüktü; Potidaialıların deniz kıyısında sahip oldukları savunma surlarını yıkmak için oraya vardıklarında, sorgusuz sualsiz, olasılıkla isyanı bastıracak olan Atinalıların ellerine düşeceklerdi.

Ama donanma ulaştığında Potidaialıları zaten isyanı başlatmış buldular, Potidaia'ya ulaşamıyorlardı; hemen arkalarından Atinalılar şehri kuşatmak için bir donanma, karadan da bağlantıları kapatmak için bir ordu göndermişlerdi. Artık Korinthos'un kolonisi Potidaia ile isyanı bastırmak için savaştaydılar. Korinthoslular duruma farklı, karmaşık bir yolla tepki verdiler. Bir takım, – sanırım sayıları 2000'i buluyordu –, Korinthoslu 2000 *hoplit* Potidaia'ya geldi ve şehrin Atinalılara karşı savunulmasına yardım etti. Thukydides onların özel olarak gönderildiğini belirtmektedir. Başka bir ifade ile, asıl belirtmek istediği, onların oraya özel olarak gönderilmiş Korinthoslu askerler olmadığı, onların aslında günümüz modern dünyasında da oynanan oyunlarda gördüklerimiz gibi olduğu yolundadır. Onlar sadece 1970'lerde Angola'ya gönderilen, para ödenerek sağlanan ve Castro'nun emri altındaki 40 000 gönüllü asker gibiydiler. Sanıyorum ki o noktada Potidaia'da bulunanlar da bu tarzda askerlerdi.

Peki Korinthoslular neden bu maskeli balonun içerisine girdiler? Çünkü biliyorlardı ki anlaşma altındaki Atinalıların imparatorlukları dahilinde her türlü isyanı bastırmaya hakları vardı, ama Korinthoslular bunun olmasını istemiyorlardı. Eğer resmen isyana yardım için kendi kuvvetlerini gönderselerdi, saldırı suçlusu olacaklardı, müttefiğinin kendi bölgesi içerisine karışarak antlaşmayı bozacaklardı ve bu da Korinthosluların derin bir şekilde, açıkça üstüne düştükleri şeye, – yani, Korinthosluların amaçlarına ulaşmaları için Spartalılar aracılığı ile Peloponessos bölgesini Atinalılara karşı savaşta kazanmaya –, gölge düşürecekti. Ve şimdi iki numaralı olaya gelelim.

2. Bölüm: Savaşa Doğru: Megara Dekreti

Atinalılar daha önce Sybota Savaşı'nda Korinthoslular ile savaşmışlardı ve şimdi de içi binlerce Korinthoslu askerle dolu bir şehir kuşatmasına bulaşmışlardı, üstelik hala kimse kimseye savaş ilanında bulunulmamıştı. Bütün bunlar teknik olarak barış ortamında oluyordu. Kıştan sonra gerçekleşen diğer önemli olay Megara şehri ile ilgili idi. Bunu hep duyuyorduk, özellikle de ilk Peloponessos Savaşından sonra. Burada olan şey, kışın

belli bir döneminde Atinalıların Megaralıların ticaret yapmasını, Pire limanını kullanmalarını, Atina *Agorası*ndan yararlanmalarını, hatta imparatorluğun herhangi bir limanını kullanmalarını yasaklayan bir yasayı meclisten geçirmeleri idi. Benim kişisel düşünceme göre, Megara ticaretini Atina imparatorluğunun her tarafında engelliyorlardı.

Ben böyle yapmazdım, çünkü eski bir Oxfordlu araştırmacı bu olayla ilgili bir kuram ortaya attı ve bu kuramda bunun bir ambargo olmadığını belirtti; ama gerçekte, bu sadece Megaralıları utandırmak ve dışlamak için atılmış bir adımdı. Kurallarına dayanarak size, 'Atina'daki *Agora*yı kullanamassınız,' dediği zaman bu *Agora*nın yönetim merkezinin kendisinde olduğu anlamına gelir. Bunun ticaretle bir ilişkisi yoktur. Sadece bunu belirtmek istedim, böylece adalet yerini buldu; henüz kimse bu teoriye inanmamıştı ve inanmaları gerektiğini de sanmıyorum. Bu bir ambargo ve onun arzusu, — 'Neden herşeyi Megara'ya karşı yapıyoruz?' Sanırım en iyi açıklama, Korinthosluların Kerkyralılara karşı 2 deniz savaşında karşı karşıya gelmiş olmalarıdır; 435'te Leukimne, 433'de Sybota'yı hatırlarsınız. Birincisinde bir takım Peloponessos müttefikleri, diğerlerinde başka müttefikler Korinthoslulara yardım etmişlerdi. Şimdi ise ikinci savaşta Korinthoslulara yardım eden müttefiklerin sayısı gözle görülür biçimde azalmıştı.

Benim düşüncem, Spartalılar müttefiklerinin bu mücadelenin dışında durmalarını sağladı, ki böylece kendileri de bir savaşa sürüklenmek istemediler. Ve sanıyorum ki bunun da kanıtı, – hatırladığınız üzere –, Kerkyralıların uzlaşma için Korinthosluları bir konferansa davet ettikleri zamandır. Spartalılar onlara konferansa kadar eşlik etti, ki bu da açıkça Spartalıların böyle bir konferansın gerçekleşmesini istedikleri anlamına gelir, ve burada ortaya çıkacak olan barış ortamı hoşlarına gidecekti, ama Korinthosluların hiç de böyle bir niyeti yoktu. Böylece sanırım bu, Spartalıların ortamı yumuşatmaya çalışması, daha sonra ikinci savaşta kızgın Peloponessos ittifakına yardım etmek için boy gösterdiklerinin açık bir göstergesidir, ama bunların içinde bulunanların ufak bir kısmı Megaralıydı. Neden?

Çünkü biliyoruz ki, Megaralılar Atinalılara karşı korkunç derecede kin duyuyorlardı. Tabii ki bütün tarih boyunca, ama daha da önemlisi, Birinci Peloponessos Savaşının sonunda, Megaralılar, Atinalılara karşı büyük tehlike hissettikleri anda isyan ettiklerinde, sanki limanda bir Atina garnizonu varmış gibi katledilmişlerdi. Bu da iki şehir arasında hastalıklı bir ilişki olduğunu ve Megaralıların bundan böyle sadece Atinalılara zor zamanlar yaşatma yoluna gitmelerini açıklar. Bu her halukârda Perikles tarafından yönetilen Atinalılar için önemliydi, böylece meclis Megaralıların yaptıklarının cezasız kalmaması gerektiğine karar vermişti; çünkü diğer Peloponessos müttefiklerinin de ileride aynı şeyi yapmalarına engel olmak istiyorlardı. Başka ne yapabilirlerdi ki?

Gerçekten yapabilecekleri iki şey vardı; biraz düşünürsek, bu fikirle ortaya çıkmadan evvel asıl başka bir fikir ön plandaydı. Megara'ya hücum edebilir ve savaşabilirlerdi, ama doğallıkla da Sparta'nın bir müttefiği olduğundan doğrudan Sparta'ya saldırı anlamına gelirdi ve bu da, Otuz Yıllık Barışın, kurulu düzenin bozulduğunu gösterip büyük

Peloponessos Savaşı'nı çıkması demekti. Perikles bunu yapmak istemedi, ama Megaralıların da cezasız kalmasını istememişti ve böylece benim esasen çok saygı duyduğum, engellenmesi gereken davranışı engelleyen diplomatik bir araç olarak yeni bir şey icat etti, ki bu bir dekretti. Ve bilim adamları sonsuza dek onun bütün yönlerini tartışacaklardı; en başta, gerekçelerinin ne olduğu, sürecinde neler olduğu ve asıl amacının ne olduğu gelmekteydi.

Size önerdiğim şekilde anlamaya çalışmazsanız durumu tam anlamanız gerçekten de çok zor olacaktır, çünkü bu Megaralıları Atina'yla olan bağlantıları yüzünden Peloponessos ittifakları arasından atamazlardı, durum da böyle gelişmedi zaten. Megaralılar kesinlikle karar almışlardı ve düşmanca bir tavır takınmışlardı. Hiç birşey, ne kadar zorluk çekmiş olurlarsa olsunlar, hiç bir şey taraflarını değiştiremezdi. Bu oligarşik bir şekilde Atinalılardan nefret eden, Sparta yanlısı bir tavırdı. Perikles'in bunun farkında olması gerekiyordu. Onları yok etmeye çalışmıyordu, onları hareketsiz bırakmaya da çalışmıyordu, sadece onlardan daha çok diğer Sparta müttefiklerine, Atinalıların savaşa gitmeden ve Spartlıları da savaşa sürüklemeden, onlara ne denli ve kolayca zarar verebileceklerini göstermeye çalışıyordu.

Peloponessos'daki her Yunan ticaret şehri ve bunların içinden ticaret yapmak zorunda olan bazıları, ki en önemlilerinin çoğu da deniz kıyısında bulunmaktaydı, bu konumlarının ve uğraştıkları şeyin önemini bilmek durumundaydı. Buralarda da Megara iradesi söz konusuydu; bu durum Korinthosluların farkedip savaş meydanına kadar sürüklediği kışkırtmaların üçüncüsü olarak karşımıza çıkıyor. Biz böyle şeyleri ani nedenler olarak nitelendirirdik, resmi yakınmalar de denebilir bunlara ve Thukydides'in de yaptığı gibi, bunları gözle görünen ya da çağdaşları tarafından algılanan savaş nedenleri olarak nitelendirebiliriz. Şunu bilmek gerekir ki, Thukydides'in bütün işi, en azından I. Kitabında, bu tür olaylarla bağlantılı, ona göre yanlış olan şeyleri düzeltmeye adanmıştır. Onun gözünde sorun, bu hususlar değil, sorun Atinanın gerçekten yükselen gücü ve bunun Spartalılar arasında oluşturduğu korku ortamıydı.

3. Bölüm: Sparta Meclisi Oyluyor ve Savaş Dersi Başlıyor

Bu olaylara tepki olarak Korinthoslular ise Potidaia, Megara ve Kerkyra ile Spartalıların gereken rolü üstlenmesi amacı ile onlara bir toplantıya katılmaları için baskı uyguladılar, ki burada yakınmalarını Spartalılara sunabileceklerdi. Doğallıkla Atinaya savaş ilan eden bir Sparta olmadan bu savaşı kazanamayacaklardı, ki bütün bunlar çok çekiciydi ve güzel hazırlanmıştı; ama düşünenler *gerousia* üyeleri olan etkili Spartalılar olmalıydı, belki *ephoros*lardı bunlar, hatta olasılıkla krallardı. En azından biliyoruz ki, Sparta kralı bu olayın taraftarı değildi. Diğer Sparta kralı sürgündeydi. Böylece bu işin başını krallar değil de diğer iki grup çekiyordu.

Ama açıkçası, Spartalıların çoğu ikna olmamıştı, çünkü doğru olsa bile, önceden yaptıkları şeyi yapmaya ihtiyaç duymuyorlardı. Atinalılara karşı kin duyan bütün şehirlerin davet

edildiği Sparta meclisinde bir toplantı düzenlediler ve gördüğünüz üzere yönetim, insanları savaşa sokmak amacındaydı, ama bunun için çoğunluğu sağlayamadılar. Bu bağlamda, bu bölümü çok dikkatli okumanızı istiyorum. Son konuşmayı Korinthoslular yaptı; konuşmanın içeriği biraz yanıltmacadan ibarettir. Ama biz bu teknik ayrıntılara takılmayalım şimdi. Tamam, belki onlar da teknik ayrıntılara takılmıyor olabilirlerdi; ama bu ayrıntıların hiçbirisi Otuz Yıllık Barış süreci anlamına da gelmez. Onlar Spartalılardan önceki taahhütlerini bozacak bir savaş çıkararak antlarını bozmalarını istiyorlardı, ama daha sonra Spartalılar kendileri böyle bir ihlalin suçluları olarak kabul göreceklerdi.

Aslında Korinthosluların istediği şey çok, çok zordu ve bu nedenle her ne zaman detaylar hakkında konuşulsa, Korinthoslular konuyu olabildiğince çabuk geçiştiriyorlardı, çünkü üzerinde uğraşmıyorlardı. Bunun yerine üstesinden gelmesi daha zor, daha geniş bir konuyu tercih ediyorlardı. Bu, Atina'nın yapısı hakkında, Atinalıların ne biçim insanlar oldukları hakkında, Korinthosluların kullandığı açıklamalar dahilinde, Atinalıların aslında ne kendilerinin barış içerisinde yaşamak için var olduklarını, ne de çevrelerindekilere barış için izin verdikleri inancıydı. Öyle korkunç manzaralar çiziyorlardı ki, doyumsuz, tutkulu ve çevresine gözdağı veren şehirlerin olduğunu söylüyorlardı. Atinalılar devamlı güçleniyorlardı ve tez zamanda komşularına saldırıp özgürlüklerini ellerinden alacaklardı.

Atinalılar Sparta'ya elçiler gönderdiler. Davet edilmemişlerdi. Thukydides, onların orada gizemlerle dolu başka nedenlerden bulunduğunu söyler. Hep merak ederim, başka ne işleri olabilirdi ki? Anlaşma mı sağlamaya çalışıyorlardı? Bu bir kemancı ve piyanist değişimi miydi? Demek istiyorum ki, ne amaçla bilmiyorum, ama bu ana haber olurdu. Kendilerine verilen direktifler çerçevesinde oradaydılar. Direktifler de, 'Toplantıya gidin, dinleyin,' şeklindeydi. 'Eğer bunu önemsiyorsanız, izleyen beyanat dizisini Spartalılara ulaştırın.' Bütün müttefikler bunun hakkında şikayetçi olduktan sonra Atinalılar bir konuşma yapmıştı. Aslında Atinalıların konuşmasının içeriği, ki her şeyden önce kendilerini savunabilecek her şeyi yaptılar, kalplerinin ve ruhlarının söylediğinden ibaretti.

Bir şekilde konuşmanın sonuna gelinmişti ve burada denilen, "Sanmayın ki eğer bize karşı savaş açarsanız her şey sizin için kolay olacak," idi. Aslında doğru olanı öneriyorlardı, "Biz farklı bir devletiz! Korinthoslular size, 'Bir yönden farklı devletiz,' diyorlarsa biz diğer bir yönden farklı bir devletiz. Bizim sizin yenilmiş rakiplerinizin yaptıkları gibi savaştan çıkıp mızraklı askerlerle saldırmaya ihtiyacımız yok. Biz ister karada savaşalım, ister sahip olduğumuz denizlerde; duvarlarımız, donanmamız, paramız, imparatorluğumuz olduğu sürece bize zarar veremezsiniz. Bize bulaşmakla aptallık edersiniz. Sanmayın ki bu savaşı kazanacaksınız ve bu kolay ve çabuk olacak." Konuşmanın bu son kısmı Spartalıları caydırmak içindi. Diğer insanlarla olduğu gibi, 'eğer savaştan kaçınmak istiyorsanız karşınızdakiyle aranızı iyi tutacaksınız,' fikri bilim adamlarının da kafasını karıştırmıştı.

Öyle ya da böyle, hiçbir güvencesi yoktu. Ama Atinalılar tartışmasının diğer boyutu da çok önemlidir. Dediler ki, "Her ne kadar siz ve müttefikleriniz bize kin duyuyor olsanız

da, – ki size daha önce bahsettiklerimin hepsi bunlara dahil olacaktı –, bizler antlaşmanın gerektirdiği gibi uzlaşmaya açığız." Gerçekten, eğer sözünüzü tutmak istiyorsanız bize saldırmamalısınız; uzlaşmanın bütün gerektirdiklerini kabul etmelisiniz. Atinalılar, – eminim ki, bütün bunların altında gene Perikles vardı –, bu tür bir yaklaşımın Spartalıları geri çekilmek durumunda bırakacağına ve durumu yatıştıracağına inanıyorlardı. Thukydides Sparta meclisinde yapılan iki konuşmayı kaydeder; birisi Perikles'in de arkadaşı olan Kral Arkhidamos tarafından yapılmıştı, konuşmasında da belirttiği üzere, – keza diğer kaynaklardan da bunu öğreniyoruz –, hiç bir zaman savaşa girmek istememişti.

Thukydides, Korinthoslular mevzusunda savaşı geciktirmeyi tartışarak burada haklı bir durum oluşturmuştu, eğer biri savaşa giderse, umuyordu ki, sorunu bir kaç yıl erteleyebilirdi. Bunu yapmak zorundaydı, çünkü, sanırım, Korinthosluların yaptığı konuşmanın Spartada havayı değiştirdiğinin farkına vardı ve eğer Spartalılar şu anda sadece savaşmayı oylarlarsa bunun meclisten geçeceğini düşündü. Bu durumda, "Hayır savaşa gitmeyelim," diyemezdi. Bütün söyleyebileceği, "Hayır, şimdi zamanı değil, birkaç sene daha bekleyelim," şeklindeydi. "Paraya ihtiyacımız var, her türden aracımızı gerecimizi hesaplamalıyız." Böylece bu ortaya attığı iddialar, bu savaşın aslında alıştıkları, kolay ve çabuk türden olmayacağını belirten Atinalıların tartışmasını da destekler oldu.

"Eğer şimdi savaşa giderseniz," – ki bu da anımsanması gereken açıklamalarından biridir –, "bu savaşı evlatlarınıza bırakacaksınız". Bu da demek oluyor ki, bu savaş tam bir kuşak boyunca sürecektir. Onun iddiaları bunlardı. Sonra, o gün toplantının başkanı olan *ephoros* gelmişti, – adı Sthenelaidas'tır –, ve Spartalı, mükemmel derecede kısa ve öz şekilde konuşmasını yapar. Dedi ki, "Çoğunu anlamadığım uzun ve sıkıcı konuşmalar dinledim. Ben, bu sahtekar adamların ve bu dinlediğiniz bilgelerin aksine sadece dinlediğime anlam vermeye çalışan basit bir Spartalıyım. Tek bildiğim bu adamların bizim müttefiklerimize bulaştıklarıdır, sözleriyle genellikle Megara yönetiminden söz ediyor bu adamlar. Şimdi... Asıl soru, onların bunu yapmalarına izin verecek miyiz, yoksa vermeyecek miyiz? Bana sorarsanız vermeyelim," dedi ve oylamaya çağırdı herkesi. Doğallıkla oylamadan sonra ilginç sonuçlar doğdu.

Spartalılar nasıl oylama yapar, biliyor musunuz? Kalkanlarına vururlar ve bağırırlar. Bunu orada yapanlar Atinalıların antlaşmayı bozduklarına inananlardı. Ama, aynı şekilde 'savaşmamalıyız,' diyen grup da bağırıyordu. Bunun üzerine toplantının başkanı hangi tarafın daha kuvvetli bastırdığını kestiremedi ve Sparta meclisinde hiç de alışık olmadıkları bir sayım birimi kurmaya karar verildi. O anda karşısında savaşa gitme yanlısı büyük bir çoğunluk bulunuyordu. Biliyorsunuz ki, başkanın ilk sorduğunda ne duyduğu ya da ne duymadığı sorusu hakkında iki yönlü düşünmekteyim ben ve hala orada ne olduğunu tam anlamış değilim. Peki neden bir sayım kuruluna gerek duyulmuştu? Çünkü Sparta gibi bir yerde diğerleri savaşmak lehinde oy kullanırken siz kendinizi savaş karşıtı göstermek istemezsiniz. Bu cesur adamların ve Spartalıların yapacağı şey değildir, iyi bir fikir olduğunu düşünseniz bile.

Olasılıkla orada savaş yanlısı bir çoğunluğun varlığını biliyordu ve geri kalan herkesin de bu çoğunluğun ne kadar büyük olduğunu bilmesini istemesiydi. Ben bunun hakkında ne düşündüğümü bilmiyorum. Sanırım bir kitapta farklı, diğerine farklı bir şey yazmış olabilirim. Böylece Spartalılar, Atinalıların barış ortamına zarar verdiklerine ve savaşa gidilmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Bu karar olasılıkla 432 yılı Temmuz'unda Sparta'da alındı, ama savaş hemen başlamadı. Spartalılar olasılıkla 431 yılı Mart ayına kadar Attika'ya, Atinalılarla savaşmak için hücum etmediler. Peki Spartalıların oyladıkları şeyi bu kadar geç yerine getirmelerinin sebebi neydi? Acilen başlamamalarının aslında geçerli bir nedeni yoktu.

Bazı bilim adamları Temmuz ayının Atina'da tahıl toplamak için çok geç olduğuna, o zamanda çoktan hasadın yapılmış ve kaldırılmış olduğuna dikkat çekerler. Tamam bunlar Spartalıların Atina'da yapacakları şey değildi. Onların orada yapacakları, gidip çiftliklere girmek, çiftlik evlerini yakmak, olabildiğince zeytin ağacını yok etmek, kesebildikleri kadar üzüm bağını kesmekti; bütün bunlar Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapılabilecek şeylerdi. Dolayısıyla, bence geçerli bir neden olarak gösterilemez bunlar. Zannediyorum ki, asıl etkili olan şey, Korinthosluların, Megaralıların, Potidaialıların ve Aigina Adasının, hararetli konuşmaları üzerine dolduruşa gelen Spartalıların, daha sonra Arkhidamos'un haklı olabileceğini düşünmeleri ve durumu tekrar ele almak istemeleriydi.

Böylece görüşmeleri 9 aylık bir esneme izledi. Sparta'dan Atina'ya elçiler gönderildi; eh burada bunlara biraz değinmemiz gerekiyor. Atina'ya gönderilen ilk elçi, Atinalıların bu aymazlığı üzerlerinden atmaları durumunda savaş olmaması gereğini talep etti. Biz bunun ne olduğunu biliyoruz aslında: Alkmaionidai'ın laneti. Alkmaionidai ne hakkında konuşuyordu? Perikles'in annesi bir Alkmaionidai idi ve Perikles de o dönemlerde öne çıkan tek Alkmaionidai idi. Bu, – bunun belki Perikles'i oradan uzaklaştırmak için olduğunu düşünebilirsiniz –, aslında Atinalıların bizzat kendilerinin savaşı istemediklerini gösteren, onları zorlamak için atılmış bir adımdı; şöyle ki, "Siz savaş istemiyorsunuz sadece Perikles'ten kurtulun." Ama gayet de iyi biliyorlardı ki, Atinalılar böyle bir şeyi asla kabullenmeyeceklerdi. Buradaki psikolojik savaşta dikkat çekilen fikir, Atina politikasının sürükleyici gücü olarak gördükleri Perikles'in kuyusunu kazmak ve onun politik konumunu sarsarak ona sorunlar yaratmaktı.

Atinalılar onlara, "Defolun gidin," dediler; bu attıkları ilk adım oldu. Bu durum ilk aşamada çabaların savaşı engelleyecek ciddi bir hamle haline gelmemesi üzerine, Spartalılar ikinci etapta etkili olduğunu düşündüğüm bir elçi gönderdiler. Bu ikinci heyet ile Atinalılılara birliklerini Potidaia'dan çekmelerini istediklerini, Aigina özerk bölgesini terk etmelerini umduklarını ve Megara Dekret'ini geri çekmelerini istediklerini belirttiler. Aslında Megara Dekreti'ni geri çekilseler savaş olmayacaktı.

Bu gerçekten durumu değiştirdi, çünkü konu Atina'daki savaş karşıtlarına indirgenmeliydi, hatta Thukydides bize Megara'ya uygulanan ambargo yüzünden ne

kadar da büyük tartışmalar olduğunu göstermekte ve neden savaşa gidildiği konusunda açıklamalar yapmakta. Sonuç olarak konunun tartışmasında, 'Ne yapmalıyız?' 'Spartalıların önerisini nasıl değerlendirmeliyiz?' gibi birçok konuşma yapıldı. Thukydides bize anlatır, ama bütün anlattıkları Perikles üzerinedir. Perikles durumun neden Megara'dan çekilmemek gerektiği ile ilişkilendirir ve bu da korkudan doğan yatıştırmaya karşı olan klasik bir tartışmadır.

"Eğer geri çekilirsek, biz bunu sadece Spartalıların bize saldırma olasılığına karşı onlarla savaşmaktan korktuğumuzdan yapmış olacağız. Ve eğer boyun eğersek, Spartalıların daha fazla bir şey yapmayacakları ne belli? Tekrar istemediğimiz şeyleri yapmamızı istemeyecekleri ne belli? Onların boyunduruğu altında olacağız; bu tür bir gözdağı seviyesinde kalır diyemezsiniz, geleneksel rakibiniz olan birileriyle tam yetki veya aynı düzeyde eşitlik koruyamazsınız." Bu sanırım Atinalılara, Spartalıların ne denli yanıldıklarını ve uygunsuz davranışlarda bulunmakta olduklarını söylemek durumunda oldukları şeyin içeriğiydi, çünkü anımsayın, denmişti ki, "Uzlaşma için gereken her türlü önerimizi yapmıştık. Onlar bunu yapmayı reddettiler. Nasıl olur da tamamen onur ve güvenlik duyguları içerisinde olan bizler bu tarz bir davranışa karşı koymayı reddederiz? Perikles o gün kazandı; Atinalılar Megara'dan çekilmeyi reddetti. Savaşın gidişatı açıkça belirlenmişti.

Ama biliyorsunuz o zaman bile savaş aylar öncesinden başlamıştı ve bunu başlatan Spartalılar değildi.

4. Bölüm: Savaşın Başlaması

Herşey 431 kışının başı ya da sonunda olarak tahmin ettiğim bir tarihte Thebailıların Atina müttefiki Boiotia'lı bir kent olan Plataia'a ani bir atak yapmaları sonucu başlamıştı. Bunu neden yapmışlardı? Bilim adamları iki seçenekten birini savunur. Bunlardan biri, zaten savaş çıkacağını biliyorlardı ve Atina sınırına yakın olan, yine Atina denetimindeki Plataia'yı alıp, stratejik önceliği ele geçirmek istiyorlardı. İkincisi, bir savaş olmayacağını düşünüyorlardı, fakat savaşmayı istiyorlardı. Biz bu konuda emin olamıyoruz. Ama emin olduğumuz şey, Plataia'da yapılan savaş, Plataialıları Atinalı müttefiklerinden yardım istemek durumunda bırakmıştı, Atinalılar aslında yardım edeceklerini söylediler, ama bunu yapmadılar; bu da Spartalıları gelip Thebaili müttefiklerine yardım etmeye zorlayacaktı, bütün bunlar savaşın nasıl başladığının açık bir göstergesini oluşturuyor.

Ne zaman ki, olasılıkla 431 Mart'ında Sparta ve Peloponessos orduları Attika'ya yanaştılar, – ki ne kadar büyük olduklarını bilmiyoruz, ama Atina ordularından daha büyüktüler –, savaş başladı. Bu arada bir şey söylemeyi unuttum. Plataia'ya saldırmadan önce Spartalılar Atina'ya daha önce söyledikleri her şeyi unutmalarına dair bir elçi daha gönderdiler. Eğer barış istiyorlarsa, Yunanları özgür bırakmalıydılar. Bu da imparatorluklarından vazgeçmeleri anlamına geliyordu. Spartalılar, Atinalıların buna uyacaklarına hiç bel bağlamamışlardı zaten. Bu psikolojik bir savaşta izlenmesi gereken

bir yöntemdi. Spartalılar programa göre savaşmalıydılar; onlar emperyalist, herkesin kendi yönetimini yıkan ve herkesin rahat bir şekilde yaşamasına engel olan saldırgan Atinalılara karşı Yunanların kurtarıcısıydı, yaptıklarını böyle adlandırıyorlardı.

Şimdi görülüyor ki, Atinalılar dekreti feshettiler ve savaş başladı. Aslında iki tarafın da neden kararlarını bu yönde aldığını sormak kayda değerdir. Neden? Çünkü onların bütün sistemleri gerektiğinde Spartallıların üçüncü bir partiye karşı kendilerini koruyabilmeleri Sparta müttefiklerine dayanmaktaydı. Buna göre, eğer Spartalılar, "Biz bu işi uzlaşabilmek için bir arabulucuya bırakacağız," deselerdi, onlara güvenlik ve güçlerini veren asıl etken ortadan kalkacaktı ve endişelenmelerini gerektirecekti. Yine de endişelenmeleri gerekiyordu ki, eğer Korinthosluların, Megaralıların ve diğerlerinin istediklerini yerine getirmezlerse, Korinthoslular ittifakı bırakabilirlerdi. Bu kendi başına tüm Peloponessos Birliğini dağıtacak bir durumdu ki, Korinthosluların da onları yapmaları için konuşmalarında açıkça tehdit ettiği şeydi bu ve Spartalılara yapılabilecek en kötü şeydi bu aynı zamanda. Böylece bütün bunlar hesaba katılmaktaydı.

Diğer bir neden de, Spartalıların inandıkları şeyden vazgeçmeye asla hazırlıklı olmamalarıydı. Çoğunluk ne Atinalıların savaşın nasıl yapılacağı hakkındaki açıklamalarına, ne de Atina'nın açıklamalarını destekleyen Arkhidamos'un dediklerine inanıyordu. Ne istiyorlarsa diyebilirlerdi, ama Yunan tarihinde hiç bir benzeri yoktur ki, bir bölge diğer bir bölgeyi işgal eder de diğer bölge onların istedikleri gibi zarar vermelerine izin verir. Atinalılar ne derlerse desinler, siz ne düşünürseniz düşünün, Atinalılar bunu yapabilecek kapasitedeydiler, bunu yapmayabilirlerdi ve Spartalılar, "Son işgal ettiğimizde Attika'da neler oldu? Atinalılar ortaya çıktı ve bizimle bir anlaşma yaptılar, pes ettiler, geri çekilmek zorunda kaldılar, neden bu sefer tam tersi olsun ki?" diye düşünebilirlerdi.

Sanıyorum ki, savaşların çıkış nedenleriyle bağlantılı kuvvetli etkileri düşünürken, kendinizden emin olmanız gerek, insanları şu veya bu seçeneğe yönlendiren şey, onların savaşların nasıl yapılacağını, maliyetinin ne olacağını, ya da zafer şansının ne olacağını kestirebilmeleridir, ki bunlar her zaman akıllarda olan şeylerdir. Eğer savaşa, az ya da çok kaybedeceğiniz konusunda kendinizden emin giderseniz, hezimete uğrarsınız, ya da savaşın maliyeti dayanılmaz olur. Bu da başka bir konu tabii. Diğer bir deyişle, Spartalıların sağlayacaklarını umdukları strateji ile onunla özdeşleşen politika arasında gerçekten bir bağlantı vardı.

Şimdi, doğallıkla savaşın nasıl bir yön izleyeceği hakkındaki tutumları tabii yanlış çıktı ve bu onlara pahalıya patladı. Başka ne yapabilirlerdi ki? Kuramsal açıdan, en azından, Korinthosluların blöfünü görerek, "Hayır, önceki antlaşmadaki sözlerimize uyacağız ve uzlaşmayı kabul edeceğiz ki, hoşunuza gitmezse sizin için çok kötü olur," diyebilirlerdi. Peki Korinthoslular ne yaparlardı? Birlikten çekilebilirlerdi ve kendileriyle beraber diğer devletleri de getirmek kaydı ile çekilmek çok da tehlikeli olmayabilirdi. Sadece ne kadar başarılı olabileceklerdi, onu kestirebiliriz. Belki de altüst olmuş haliyle Megara bile onlara katılırdı. Bu stratejik bir sorun olurdu çünkü ikisi kendi aralarında İsthmos'un

kontrolünü ellerinde tutuyorlardı ve bu da Spartalıların Peloponessos'tan dışarı çıkamayacakları anlamına geliyordu. Bu nedenle, bu ne kadar da bir seçme şansı sayılırdı, bilemiyorum.

Diğer bir taraftan, eminim ki, "Bu birlikte yetki kimde, Korinthoslularda mı, bizde mi?" diyen Spartalılar da vardı. "Politikayı biz yapıyoruz, onlar biz ne söylersek onu yapıyorlar, biz onların etrafında sürüklenmiyoruz." Ama asıl sorulması gereken, "Ya bu sayılanlar gerçekleşirse?" Bu, tabii ki her zamanki gibi, iki taraf için de kolay bir talep değildi. Hepsinden çok, Spartalılar *helot*lardan çekinirlerdi, ki Thukydides burada buna değinir; sanırım bu devamlı Spartalıların politik kararlarının odağındaki *helot*lara karşı duyulan korkuydu. Geçenlerde bilim insanları bunu sorgulamaya çalışmıştır, ama zannımca bu konuda başarılı olamamıştır.

Thukydides eyaletleri savaşa sürükleyen etkenleri betimler ve ortaya mükemmel bir tirad dile getirir: Korku, onur, merak. Genelde bunların hepsinin bir şekilde birleşimdi bütün her şeyin içinde bulunur. Bu durumda hepsi birbirine bağlıdır, aslında, ama korku açıkçası en çok öne çıkanıdır. Korku, Thukydides'in listenin en başına koyduğudur ve gördüğünüz üzere neden haklı olabileceği açıktır. Ya Atina? Neden Atinalılar böyle gibi davranmıştı? Perikles ve Atinalılar bu ılımlı caydırma politikasını izlemişlerdi. Antlaşmanın koşulları üzerine ısrar etmişlerdi, Spartalılarla kendileri aralarındaki eşitlik üzerine ısrar etmişlerdi ve bundan dolayı, uzlaşma için ne korkudan gelen yönlendirici bir emir vardı, ne de bir ödün. Megara Dekreti bir uyarı amacıyla ortaya çıkmıştı ve sanırım Perikles, gerçekten de sıra dışı bir durum olan kendisinin arkadaşı, barış yanlısı ve Sparta'nın şu anki tek kralı olan, arkadaşı Kral Arkhidamos'a güvenmişti.

Krallar Sparta'da çok etkilidirler ve böylece Perikles, arkadaşı Arkhidamos'un kendi tarafında olduğunu düşünmüş olabilirdi ve bu sayede Spartalıların, kendilerine Perikles tarafından herhangi bir saldırgan niyet güdülmediğini anlayacaklarını beklemiş olabilirdi. "Onların birliğini mahvetmek istemiyorum, onlara hiçbir şey yapmak istemiyorum, ama bu sorunlarda uzlaşacaklar ve neyin yanlış olduğunu görecekler." O, bu zamana kadar rahattı, bu nasıl strateji ve politika yaptığı ve bunların nasıl birbirleriyle bağlantısı olduğu sorusunun amacıyla aynı şeydi. O stratejisinin başarısız olamayacağına inanıyordu. Spartalılar saldırabilirlerdi, istedikleri zararı verebilirlerdi ve Atinalılar biraz mal kaybederek, ama kayıp vermeden önceden de yaptıkları gibi yaşamaya devam edebilirlerdi, çünkü onlara istedikleri şeyleri alabilmek için para veren bir imparatorlukları vardı, ayrıca denizde de korkacak bir şeyleri yoktu. Böylece, kesinlikle, Spartalılar yatıştıktan sonra kazanamadıklarını ve Atinalılara zarar veremiyorlarsa savaşmanın anlamı kalmadığını anlayacaklardı.

Bu tamamen akılcı bir stratejiydi ve hatalı tarafı tam olarak da buydu işte. Bunca zamandır insanları yöneten mantıksızlıkları hesaba katmamıştı. Spartalıların hem kızgın hem de tedirgin oldukları gerçeğini algılamamıştı ve keza Spartalıların hayal gücünün olmadığını, demek istediğim bu hususta kısmen kör olduklarını dahi ele almamıştı. Bana öyle geliyor ki, bütün Yunanlıların endişesi aynıydı; Perikles'in hayal ettiği şeyi kimsenin

yapmayacağını düşünecek hayal güçleri yoktu. Ve onlara anlatılsa bile, yapmayacaklarını söylerlerdi. Çünkü Spartalı ve Yunan bakış açısından, bu aptalca olurdu, tabii Atinalılar açısından da…, ki Spartalıların onların mallarına zarar verirken, evlerini yakarken ve duvarlarının dibinde onlara çeşitli isimlerle bağırırken ödlekler gibi duvarlarının arkasından boy göstermeye razıydılar. Düşünmediler.

Böylece Perikles ve Atinalılar, Spartalıların yapacakları hakkında yanlış beklentilere kapılıp yanlış kararlar aldılar, ben bunları vurgulamak istiyorum. Aslında her zaman, her yerde çıkabilecek savaşlar hakkında genel olarak önemli bir yer tutmakta bu durum; eğer bir strateji ya da caydırmaya başvuracaksanız, size uygun güçlü bir savunmaya karşı verebileceğiniz bir gözdağınız olmalıdır. Kayda değer olan Perikles'in etkili, 'Bana zarar veremezsiniz, o halde hiç savaşmayın,' tarvrıydı. Düşmana, size saldıramayacağını, aksi takdirde onu büyük zarara uğratabileceğinizi söylemek durumundasınız, ki Perikles'in böyle ciddi bir saldırı tehdidi oluşturmaya niyeti yoktu. Bunu yapmasının çeşitli yolları vardı, ama kafasındaki şey bu değildi. O, Spartalıların tamamıyla akla uygun davranacaklarını düşünüyordu. Zafer şanslarını değerlendirecekler, hiç şansları olmadığını görecekler ve müzakerede bulunacaklardı, ki bu da uzlaşıp zorluğun üstesinden gelmek demekti.

Benim görüşüm, iki taraf da savaş istemiyordu, ama yine iki taraf da ortaya koyduğum nedenlere teslim olmaya hazır değildi. Bu sadece benim kaçınılmaz bir çatışmayı görüyor olmamdan kaynaklanmıyor. Ben Amerikan Sivil Savaşı terminolojisini kullanıyorum, çünkü bu Thukydides'in Peloponessos Savaşının kaçınılmaz bir savaş olduğu ile ilgili anlattıklarının aynısı aslında. Bence böyle değil. Sanıyorum ki, iki tarafta da sonucu belirleyen yargılama hataları yaptılar. İki taraf da artık geri dönemeyeceklerini anladılar ve büyük savaşta Lincoln'ün de dediği gibi, "Ve savaş geldi." Zannetmiyorum ki bu 'hadi savaşalım' kararı sadece bir tarafın verdiği karar olsun. Bu durumun sonucu konusunda ve ne olup bittiği hakkında yanlış anlaşılmalara kapılan her ikisinin de hata yapmalarından ibaretti.

Şimdi savaşın kendisine dönelim. Çok önceden belirttiğim gibi, elimizdeki zamana göre savaşın ayrıntılarını yüzeysel olmayacak şekilde ele almaya zamanımız yeterli değil, dolayısıyla neler olduğunu tam olarak size anlatmaya çalışmayacağım, ancak aslında elinizde Thukydides adında iyi bir aydınlatıcınız var ve geri kalanını da ders kitabınız aracılığı ile doldurabilirsiniz. Bana uyan ve sizlere anlatmak istediğim, oturup da savaşın ne olduğunu anlatmak değil, onun yerine durumu aydınlatacak bir iki konuya değinmek. Bu durumda da ilk olarak size ana kaynağımız olarak savaşı anlamamıza yardımcı olan ve onu yazan büyük tarihçi Thukydides'i kendi açısından anlattığı savaş hikayesine değinmek istiyorum. Bunu ayrı bir konferans olarak verdiğim zaman, "Revizyonist Thukydides: Peloponessos Savaşının Tarihçisi," başlığını kullanıyorum, şimdi de size bunu aynen böyle sunayım.

5. Bölüm: ‘Revizyonist’ Tarihçi Olarak Thukydides

Şimdi, sadece bir başlıktan birkaç soru doğabilir. Bu adam kimdir? Thukydides kimdir? Neden 2400 yıl önce yazdığı bir şeyle ilgilenmeliyiz? Aynı zamanda bir revizyonist nedir? Ve tarihte Peloponessos Savaşını kaydeden Thukydides aslında nasıl bir revizyonist olabilirdi? Orada revize etmesi için ne vardı? Thukydides Atinalı bir aristokrattı ve oraya ‘Perikles Atinası’nın en parlak döneminde gelmişti. Yaklaşık İ.Ö. 460 yıllarında doğduğunu söyleyebiliriz. Büyük Savaş patladığında henüz 30’unda bile değildi ki, iki aralıkla savaş 27 yıl sürdü ve Yunanistan dağıldı ve zayıfladı. Bir daha hiç Yunanlılar kendi kaderlerinin efendileri olamayacaklardı. Bunun nedeni de bu savaştı.

Ama neden antik Yunanlılar arasındaki bir savaş bugün bizi ilgilendirsin ki? Yanıtlardan biri, Thukydides'in görev tanımında ve onu yerine getirmesindeki becerisinde yatmaktadır. “Benin tarihimin okunması zor olacaktır," der; burada kastettiği, Herodotos’un anlattığı tüm o muhteşem eğlenceli hikâyelerinden, romantik unsurlardan arınmış bir dil kullandığından okunmasının daha zor okunacağıdır. “Herodotos ele alındığında, ‘Bana yeter,’ diyenler olacaktır. Ancak şu var ki, geçmişte olmuş bu olayı anlamak isteyenlerin sözlerimden gerçekten yararlanmaları ve var olan insanoğlunun geçmişte olduğu kadar gelecekte de aynı şekilde davranışlarını tekrar edeceği konusunun anlaşılması, benim için yeterli olacaktır. Benim çalışmam Herodotos'unki gibi hazır halkın zevkine göre tasarlanmış bir yazı değildir; kendisi tarihini halka açık toplantılarda herkese okurdu. Benim çalışmam sonsuz mülkiyetimdir.”

Bu, kulağa küstahlık gibi gelebilir, ancak çalışmasının niteliği kendisinde hak görmesine neden olmaktaydı. Olasılıkla diğer tüm zamanlarda olduğundan daha etkili biçimde ele alınan çalışması, bu hak beklentisinin günümüzde de geçerliliğinin sebebidir. ‘Revizyonist’le ne denmek isteniyordu? Her biri geçmişi algılamamızda değişikliklere neden olan, katkılarda bulunduklarından, bir bakıma tüm tarihçiler ‘Revizyonist’tirler. ‘Revizyonist’ terimini kullanırken kastettiğimiz, büyük ölçüde okuyucunun fikrini değiştirmeye çalışan, konuya bakış açımızı baştan aşağıya değiştirecek yeni bir yorum sunan yazarlardır. Bu terim ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmıştır. Müttefik devletler halklarının çoğu, merkez güçlerinin savaşı başlattıklarını ve bundan dolayı cezalandırılmayı hak ettiklerine inanıyorlardı.

Savaştan kısa bir süre sonra bazı kişiler Almanya ve Avusturya'nın Rusya, Fransa ve İngiltere'den daha fazla sorumlu olmadıkları konusunda tartışmaya başlamışlardır. Hemen akabinde tarihçiler, ‘Revizyonist’ olanlar, ortaya atılan bu durum lehine tartışmaya devam ederler. Çok geçmeden İngiltere ve Amerika'daki eğitimli birçok insan, hatta bazı Fransız âlimler bile, olaylar yatışmaya başladığı sırada Rusya'daki Bolşevik hükümetin Çarlık rejiminin kötülüğü hakkında ikna edilmeye ihtiyacı konusundan emin olmuşlardır. En başta (A. J.) Taylor olmak üzere birkaç yazar, Hitler’in İkinci Dünya Savaşına neden olduğu genel görüşünü değiştirmeye çalışmış ve kısa bir süreliğine oldukça da başarılı olmuşlardır. Daha sonraki Soğuk Savaş ve Vietnam'daki Amerikan Savaşının nedenleri de benzer değerlendirilmelere tabi tutulmuşlardır.

Bu düşünceleri değiştirme girişimleri büyük bir pratik öneme sahiptirler. Geçmişte meydana gelenlerin ve daha da önemlisi bizim düşüncemize geçmişte neyin meydana geldiği fikrinin var olan sorunlarımıza vereceğimiz tepkileri üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır. Bundan dolayı tarihçilerin neyin meydana geldiğini dile getirmeleri ve ne anlama geldiğini açıklamaları büyük fark yaratabilir. Bu konuyu örneklendirmek için size Birinci Dünya savaşı hakkındaki çekişmeyi hatırlatmama izin verin. Özellikle Amerikalılar ve İngilizler Almanların yanlış yere suçlandıkları ve bundan dolayı da Versailles Anlaşması ile insafsızca yargılandıkları konusunda fikirlerini beyan ettiler. Amerikalılar bunu sözleşmeyi reddetmek için başlıca olarak kullandılar ve daha sonra dış ilişkilerden kendilerini tecrit ederek geri çekildiler. Elbette ki İngilizler bu kadar ileri gidemediler ancak benimsedikleri Almanya'nın gereksiz yere suçlandığı fikri anlaşmada Hitler'in saldırısını kabul etmeyi ve haklı göstermeyi daha kolay hale getiriyordu. Suçluluk duygusu silahsızlanma, hazırlıksızlık ve yatıştırma politikasını desteklemeye yardımcı oldu.

İngiliz şairlerden (W. H.) Auden'in, daha sonra şiir kitabından kaldırılan ve Hitler'in Polonya'yı istilasına cevaben yazılan, *1 Eylül 1939* adlı şiiri, bu fikrin ne kadar derine işlediğini ve her şeye rağmen, ne kadar uzun süre var olmaya devam ettiğini göstermektedir. Söyledikleri şunladır, "Hatasız araştırma, Luther'den şimdiye dek toplumu delirten suçu ortaya çıkartabilir. Lynce'te olanlara bir bakın. Hangi büyük hayal gücü bu kadar psikopat bir tanrıyı yaratabilirdi? Çocukların okullarda ne öğrendiklerini ben de toplum da biliyoruz. Kötülüğe maruz kalanlar karşılığında kendileri de kötülük yaratacaklardır." Hitleri ve Nazi Almanya'sını böylelikle algılayabiliriz, Versailles Savaşında maruz kaldıkları kötü anlaşma şartlarına karşılık veriyorlardı, olanların açıklaması bu kadardı işte.

Daha yeni bilim ise, 'Revizyonist'lere nazaran çağdaşların fikirlerinin insanlığın çoğunu daha tatmin ettiğini göstermekteydi; öyle ki Birinci Dünya Savaşının için tüm kabahat Almanya'ya yüklenildi ve tüm suçluluk duyguları geçersiz kılındı, ancak yine de çok geç kalınmıştı. 'Revizyonist'ler üstlerine düşen görevi çok iyi yapmışlardı, bakış açılarını 1920'lerin ve 30'ların fikirler iklimine o kadar güzel oturtmuşlardı ki, nesillerin zihinlerini ele geçirip onları yönlendirmek istedikleri yöne doğru sürüklemeyi başarmışlardı. Dolayısıyla tarihçilerin yazdıkları ve öğretmenlerin öğrettikleri, negatif yönde de olsa, değişkenlik gösterebilir. Demek istediğim, eğer size herhangi bir şeyi doğru öğretirsek bunu unutursunuz, ancak yanlış öğretirsek bunu hatırlayacaksınızdır.

Thukydides, yazarlık yapan herkes gibi, tarihin pratik önemine inanıyordu; dolayısıyla gerçeklerde ya da yorumlarda bulmuş olduğu hataları düzeltmeye istekli olduğunu düşünebiliriz. Fakat 'revizyonist' eğilimler, detaylardan ziyade büyük çapta daha nettirler, örnek göstermemiz gerekirse, Homeros mesela, Homeros'a göre Troia kuşatmasının bu kadar uzun sürmesinin nedeni, aslen Troialıların cesareti değildi, Yunanlıların fakirliğiydi. Öyle görünüyor ki, Peloponessos Savaşını farklı savaşlar dizini yerine, 431 yılında başlayan ve 427 yılında biten tek bir anlaşmazlık olarak gösteren ilk

tarihçi oydu. Fakat burada yine benim sorum şu olacak: Asıl değiştirilmesi, yani 'revize' edilmesi gereken neydi? Bana göre bunun cevabı daha önce de bahsettiğim gibi modern dönemlerde olanlarla aynıydı. Henüz tamamıyla oluşmamış ya da yazılmamış çağdaşların fikirleri…

Modern dönemlerde bunları telafi etmek kolaydır. Bazılarımız hala bunları hatırlar; ancak 'Revizyonist'ler bunlara karşı koymaya devam etmektedirler. Thukydides'in yöntemi farklıydı. O kimseyle tartışmaz ve karşısındakini çürütmek için bile olsa asla başka alternatif görüş sunmazdı. Bir kaç istisna var aslında, ama onlarda bile çürüteceği fikrin kime ait olduğunu belirtmemiştir, kimseyi dile getirmemiştir. Sadece bakış açısı sunar. Okuyucuya dikkatli soruşturma ve analiz sonucunda elde ettiği gerekli gerçekleri ve sonuçları verir. O kadar başarılı olmuştur ki, 2400 yıldan fazla bir süredir birçok okuyucu başka fikirlerin varlığından bihaberdir. Ancak Thukydides'in kendi çalışmaların ve birkaç tane daha antik kaynağın dikkatle incelenmesinden sonra, Thukydides'in zamanında başka görüşlerin de var olduğunu ve onun tarihinin onlara karşı güçlü ve etkili bir kalem kavgası verdiğini anlamak mümkün olmuştur.

Bir ilgi çekici tartışma, benim daha önce bahsetmiş olduğum savaşın nedenlerini ve sorumlularını içeren bir tartışmadır. Sıradan çağdaşlar için savaş, Epidamnos'ta M.Ö. 436 civarında başlayan hadiseler zincirinin sonucu olarak görülmektedir. Burada olan sivil savaş, Kerkyra ile bir anlaşmazlığı beraberinde getirmişti, çekişmeler genel huzuru tehdit eder hale geldiğinde, kış aylarında, Potidaia Atina'yla, -- pardon, Kerkyra ile, yani Sparta'nın Korinthos müttefikiyle, ittiafak kurmuştu. Bunun üzerinde çok durmayacağım, çünkü hepiniz bunu çoktan biliyorsunuz. Savaş muhalefeti, tekrar hatırlatıyorum, Megara Dekret'ine odaklanmış ve bu da Perikles'i hem anlaşma hem de savaş için sorumlu kişi kılmıştı. 425 yılında, kara mizah şairi Aristophanes *Akharnania*lılar adında bir oyun sahneleyecekti. O sırada savaş 6 uzun ve acılı yıl boyunca devam etmekteydi; oyunun komik kahramanı, Dikaiopolis, kendisi için ayrı bir barış yapmaya kara vermiş olarak tasvir edilmişti. Bu duruma vatansever ve kavgacı koroyu o kadar kızacaktı ki, oyunda kahraman, savaşı başlatanların Spartalılar olmadığı yolunda açıklama yapmaya zorlanıyor şeklinde tasvir edilecekti.

Dikaiopolis'in sözleri şunlardı, "Bazı kötülük dolu sefiller, ahlaksız insanlar, yalancı adamlar, gerçekten vatandaş olmayanlar, bunlar Megara'nin küçük sahilini zapt etmekle suçlandılar ve bir salatalık, bir tavşan, küçük domuz, bir diş sarımsak ya da bir damla tuz bile görüldüğü takdirde herkes tarafından Megaralı olarak algılandı ve el kondu." Daha sonra şöyle devam etmektedir, "Bazı sarhoş Atinalılar Megaralı bir kadını kaçırdılar ve buna karşılık olarak Megaralılar da Perikles'in gözdesi Aspasia'nın evinden üç fahişe kaçırdı." Olayın devamında, çok kızgın olan Perikles, tekrar alıntı yapıyorum burada, "Kulağa sarhoşların şarkıları gibi gelen kanunlar, Megaralıların toprağımızı, pazarlarımızı, denizlerimizi, kıtamızı terk etmelerini söylüyor. Megaralılar yavaş yavaş açlıktan ölmeye başlayınca Spartalılara kaçırdıkları üç fahişenin geri verilmesi ile ilgili yasayı geri çekmeleri için yalvarmaya başladılar. Çok sık sormalarına karşın biz reddettik ve bundan dolayı kalkanlar çarpışmaya başladı."

Şimdi Atinalıların komedisini bir delil olarak kullanarak çağdaşların politikasını anlamaya çalışmak tehlikeli bir iş. Düşünün, bundan 2000 yıl sonra birisi Jay Leno'nun monologlarından, ya da *Saturday Night Live* programındaki skeçlerden bir şey anlamaya çalıştığında ne anlayacak. Aristophanes, Perikles tarafından desteklenen Megara Dekret'ini kadınlara tecavüzle bağdaştırarak çok eğlenmişti, aynı şekilde Homeros Troia Savaşını, Herodotos da Yunanlılar ve Persler arasındaki savaşı kadınlara ve tecavüze bağlamıştı. Yine de *Akharnania*lılarda ve 421'de sahnelenen *Barış* adında başka bir oyununda Megara Dekreti'ni ve Atinalıların bunu geri çekmeyi reddetmelerini savaşın ana nedeni olarak ortaya koymaktaydı.

Daha sonraki oyununda, tanrı Hermes bezgin Atinalı çiftçilere aslen barışın nasıl kaybedildiğini açıklar. "Sorunlarımızın başlangıcı Phedias'ın gözden düşmesiyle bağlantılı." Burada Parthenon'da inşa edilen büyük Athena heykeline karşı dinsizlik ile suçlanan büyük heykeltıraşa gönderme yapar. Sonrasında Perikles, "Phedias'ın yakın arkadaşı olmasından dolayı bu talihsizlikten ona da pay düşmesinden korkarak, Atinalıların ve onun berbat huysuzluğun yüzünden, daha eziyet edilmeden evvel Megara Dekreti'nin kıvılcımı ile şehri ateşe verdi." Tüm bu sözler Perikles'in arkadaşı ve ortağı olan büyük heykeltıraş Phedias'a yönelik olan saldırılar ile Megara Dekreti arasındaki bağlantının Aristophanes'in kendi şakası olarak ortaya konulduğunu göstermektedir; fakat bu, diğer antik yazarlar tarafından çok ciddiye alınarak Perikles'in gerçek çağdaş düşmanlarının suçlamalarını yansıttığı yönünde algılanmıştır. Tüm bu olanların ana fikri, bu savaşın esas nedeninin Megara Dekreti olduğu ve Perikles'in bundan sorumlu olduğu yönündedir.

Bu bakış açısı elbette ki fazla basitleştirilmiştir ve iyi bir tarihçi bunu tamamen yeterli bir açıklama olarak kabullenemez. Thukydides ise buna çok az ilgi göstermektedir. Hikâyede bundan kendi doğal konumunda bahsetmez. Bize tarih vermez. Amaçlardan bahsetmez ve pratikte nasıl işlediğine değinmez. Barışın şartlı olarak iptal edildiğini, ya da Atinalılar için çekişmenin merkezi bir hal aldığını bizden gizlemez. Genel fikirlere karşı kullandığı yöntem, kendi yazılarında çok az üzerinde durarak bunların önemsiz olduğunu öne sürmektir. Size daha evvelden de bahsettiğim gibi, kendi açıklayıcı yorumu, olanları 'revizyonist' bir perspektiften yeniden ele alarak yeniden ortaya koymaktır.

Aynı açıklamayı farklı sözcüklerle ifade eder, savaş sebeplerini bir daha, bir daha ele alır, ilk kitabı bu yorumu desteklemek için dikkatli bir şekilde derlenen bir birleşimdir. O kadar ustaca ve güçlü bir sunumu vardır ki, yorumu yüzyıllar boyunca yalnızca birkaç yazar hariç herkesi inandırmıştır. Saptırmalarını şimdi ortaya koymaya çalışsam da belirtmeliyim ki, şimdiye kadar, yani aşağı yukarı 40 yıldır bunlar ortadaydı. Bazı insanların hala benimle değil, Thukydides ile aynı fikirde olduklarını söylemekten nefret ediyorum. 'Revizyonist'lerin görüşü hızlı ve süren bir inanış haline geldi. Perikles'i çevreleyen bir diğer tartışma ise savaşı sürdürmek için kullandığı olağandışı stratejisidir; ben bu konudan başka bir sefer bahsedeceğim. Şimdi bir diğer konuya geçelim. Bana bir dakika verin. İşte. Bunun için özür dilerim.

Belirtmek istediğim konu, -- dikkatinizi çekmek istediğim diğer örnek, Thukydides'in Perikles'in kariyerini içeren özetidir; bir de, II. Kitabının 65. Bölümünde bahsettiği, Perikles'in ölümünden sonra olanların Atina için olan öneminin bir özetidir. Bize kendi yaptığı ayrıntılı değerlendirmeyi verebilmek için hikâyeyi kısa kesse de, Perikles zamanındaki Atina'nın sadece ismen 'demokrasi'ye sahip olduğunu, aslında yöneticilerin elinde bir devlet olduğunu vurgular. Bu dikkat çekici ve büyük bir beyandır. Perikles'in Atina'sının demokrasiye sahip olmadığını ve gerçekte yürürlükte olan şeyin diktatör olarak Perikles'in kontrolü altında olan bir otokrasi olduğunu ortaya koyar. Elde ettiğimiz tüm delillere göre bunun aslen doğru olmadığını söyleyebiliriz. Neden doğru olmadığını göstermek için bir kaç noktaya göz atalım, -- demek istediğim, bunu yapmanın yollarından biri sanırım kıyaslama yapmaktır. İnsanlar Thukydides'in söylediklerinin Roma İmparatoru Augustus'un kendisi için söyledikleri ile aynı olduğunu ileri sürerler, -- herhangi belirli bir güce göre, *potesas*lara göre değil de, *auktoritas* yani otoriteye göre yönettiği yönündedir bu; bir başka deyişle, kişiliğinin etkisiyle ve elde ettikleriyle vatandaşları etkiliyor ve yönlendirebiliyordu baştaki lider.

Augustus'un durumuna baktığımızda bunun büyük bir yanlış olduğu barizdir. Augustus Akdeniz'de bulunan silahlı kuvvetlerinden oluşan büyük bir tekele sahipti. Aynı zamanda, kendi amaçları için kullanabileceği muazzam bir hazinesi de vardı. Modern dünyanın tarihçilerinin hepsinin de kesin olarak söyleyeceği gibi, kendisi hüküm süren bir imparatordu; hangi yöntemi kullanırsa kullansın, kendisi mutlak idareci konumundaydı. Bir saniye sonra bunun Perikles için neden uygun olmadığını göreceksiniz. Perikles'in kendi emrine amade silahlı kuvvetleri yoktu; askerleri yönlendirerek onları istediklerini yetine getirmek için zorlayamazdı. Silahlı kuvvetlerin herhangi durumlarda kullanılması konusunda meclis oylaması şarttı; tartışılma yapılmadan, oylanmadan, çoğunluğun onayı olmadan karar alınamıyordu. Üstelik her ay şu soru yükseliyordu, 'Perikles diğer generaller gibi midir? Evet mi, yoksa herhangi bir durumu ihlal etmişliği var mıdır?'

Ona karşı ithamlarda bulunulabilir, mahkemeye çıkartılabilirdi ve bu da savaşın tam ortasında 430 yılında başına gelecekti. Düşmanlar ona karşı ithamlarda bulunacaklardı, sonra da mahkûm edilecekti; geçici olarak generallikten uzaklaştırılacaktı ve çok çok yüklü bir ceza ödemek zorunda kalacaktı. Bu bir diktatörlerin başına gelmezdi. Dolayısıyla, kısa keselim, Thukydides bu konuda yanılıyor olmalıydı. Bu fikri neden ileri sürmek istiyordu? Bu bizi, konuyu nasıl anlamamız gerektiği açısından, benim açıklamama yönlendiriyor bizi. Onun bu savaşın kaynağı konusunda hatalı olduğu tartışmasını ben ilk başlattım. Peloponessos Savaşında Perikles'in stratejisini doğru strateji olarak kabul edip desteklemek konusunda tamamıyla hatalı olunduğu davasını, normal anlayışa karşı, ben ilk ortaya koydum.

Eğer ben haklıysam, neden Thukydides söylediklerini söylemişti? Sanırım onun kendi durumunu anlamak zorundayız. 424 yılında kuzeyde Atina deniz kuvvetlerini yöneten bir generaldi. Önemli Atinalı şehir Amphipolis'e sürpriz bir şekilde el konulduğunda bulunması beklendiği yerden çok uzakta bir yerdeydi, dolayısıyla kendisine karşı

suçlamalar getirildi ve mahkemeye çıkarıldı, sonra da suçlu bulunup sürgüne gönderildi. Savaşın son 20 yılını sürgünde geçirdi; tahminimce, Atina demokrasisine karşı geldiklerinden sürgüne yollanılanlar arasındaydı, çünkü zaten Atina demokrasisine karşı çok belirgin bir eleştirmendi.

Orada sürekli ona şöyle diyen insanlara konuşmak durumunda kaldı, “Hey, bekle bir dakika Thukydides, doğru mu anladım? Sence Perikles harika bir adamdı, değil mi?” "Evet öyle düşünüyorum," demek zorundaydı. Bunun dışında ona, "424 yılında general seçildin, o yıl Atina demokrasisi tarihinin en radikal yılı değil miydi? Sen bunun yandaşı değil miydin? Nasıl oluyor da, demokrasinin nasıl bir saçmalık olduğunu bilen, senin gibi bir aristokrat, kendi konumunu koruyabildi?" diyorlardı. Benim görüşüme göre, onun tarihi bu sorulara verdiği kendi yanıtlardan ibaretti. Eğer savaşın Megara Dekreti hakkında olduğunu ve Perikles'in bundan sorumlu olduğunu düşünüyorsanız, tamamen yanılıyorsunuz. Savaş kaçınılmazdı ve Atina imparatorluk olarak başa geçer geçmez Spartalı egemenliğine karşı meydan okumak üzere yol almaya başladı. Dolayısıyla yazılan tarihe bakarken benim tarihimi de dikkate alın.

Perikles'in bir demokrat olduğunu mu düşünüyorsunuz? Şaşırmış olmalısınız o zaman. O başkalarını yöneten bir adamdı, o emirlerini meclisten almıyordu. Savaşı onun kötü stratejisi yüzünden kaybettiğimizi mi düşünüyorsun? Gerçek şu ki, onun stratejisi doğruydu, ve eğer onun takipçileri bunu kulak ardı etmeselerdi, bunu uygular ve savaşı kazanırlardı. Geçmişte olanlar ile ilgili tüm ana fikirleriniz yanlıştır ve işe bu yüzden yaptığımı yaptım ve her adımda da sonuna kadar haklıydım. Bu onun tarihiydi ve benim bakış açıma göre, yalnızca tarihle hesaplaşması değildi; yazdığı bir *apologia pro vita sua*, yani kendi hayatının ve orada vermiş olduğu büyük kararlarının bir savunmasıydı. Elbette ki az önce söylediklerim tartışmaya açıktır. Bir sonraki sefer savaştaki strateji hakkında konuşacağız.

[metnin sonu]

Antik Yunan Tarihine Giriş: 20. Dersin Metni

15 Kasım, 2007

1. **Bölüm: Perikles ve Stratejisi**

Profesör Donald Kagan: Neden sınıfın geri kalanı gibi evinizde değilsiniz? Bugünkü konum kumandan olarak Perikles. Konunun tüm zamanımızı alacağını sanmıyorum. Dolayısıyla, ben konuyu işlerken Peloponessos Savaşına dair sormak istediğiniz sorularınız veya yapmak istediğiniz yorumlarınız olursa, cevaplamaktan memnuniyet duyarım. Peki, ben konuşurken aklınıza gelen bir şey olursa umarım sormayı denersiniz.

Perikles biyografisinin sonuna doğru, Plutarkhos'u, bu büyük Atinalı lideri ölüm döşeğinde betimler. A tina'nın en iyi adamları ve şahsi arkadaşları odasında toplanmıştır ve onun erdemlerini ve elindeki gücün büyüklüğünü tartışmaktadırlar. Uyuduğunu sanarak başarılarının ve ödüllerinin sayısını topladılar, çünkü kumandan olarak şehrin adına dokuz tane zafer hatırası yapmıştı.

Ertesi yıl, mahsul ve çiftliklerinin bir diğer istila ve yıkıma uğraması ve şehri korkunç bir vebanın sarmasının ardından, Thukydides insanların Perikles'i savaşa girmeleri için kendilerini ikna etmekle suçladıklarını ve talihsizliklerinden onu sorumlu tuttuklarını söyler. Daha düşük bir seviyede, şair Hermippos, elimizde eseri yoktur, ancak ara sıra bir kuple alıntı yaptığımız komik şairlerden biridir ve işte onlardan biri. Hermippos komedilerinden birini 430 yılının ilkbaharında sergilemiştir, yani savaşın ikinci yılında, komedisinde Perikles'i açıkça korkaklıkla suçlamıştır. Perikles'e şöyle seslenir: "Satyros'ların kralı, neden hiçbir zaman bir mızrak tutmazsın da sadece korkak Telios'un karakterini takınarak savaş açacak korkunç laflar edersin. Fakat küçücük bir bıçak ıslak bir kaya üzerinde bileylense korkunç Kleon tarafından ısırılmış gibi haykırırsın.

Bildiğiniz gibi, Kleon hayatının son yıllarında en önemli rakibiydi ve Kleon savaş yanlısıydı ve saldırgan savaşın savunucusuydu. Şimdi, bu konuşmanın başlığı, Kumandan olarak Perikles ayrıca, kumandan olarak Perikles'e yapılan en şiddetli modern saldırının ismidir. Modern diyorum ama elbette ondokuzuncu yüzyıldan bahsediyorum. Yazar Dr. Julius von Pflugk-Harttung Fransa-Prusya savaşında askerdi ve büyük askeri tarihçi ve teorisyen Clausewitz tarafından öğretilen derslerin değerbilir bir öğrencisiydi. Savaş sanatına dair yararlı bazı bilgiler edindiğine ve bu bilgilerin kendisinin Perikles'in kumandanlığını ve Perikles'in Peloponessos Savaşı'nı yönetmesini şiddetle ve tamamen kınamaya yönelttiğine inanıyordu.

Pflugk-Harttung içsel bütünlüğü olmayan, daha iyi sonuç olasılığı olmayan keşifler gördüğümüzü söyler ve şimdi Pflugk-Harttung'dan alıntı yapıyorum: "Tehlikeden korunmak için Perikles düzenli olarak önemli avantajları elinden kaçırdı. Sonuç olarak, hiçbir savaşı kaybetmeyecek kadar çaba gösterildiğini ancak bir savaş kazanacak kadar çabanın gösterilmediğini görürüz. Perikles'in şahsi cesareti savaşta ve mecliste ne kadar etkiliyse, karar anında binlerce insanın hayatını cesurca riske atan bir kumandana has o cesaretten de o kadar az vardı kendisinde. Aslında, Perikles açık ve içten davranmak yerine herşeyi mümkün olduğunca düzgün bir şekilde bir system ve plan içerisinde toplayan felsefi grup denilen gruplara dâhildi. Gerçek şu ki Spartalı karşıtı politikanın baş savunucusu olan Perikles hiçbir zaman Spartalılara karşı tek bir savaş teklifi yapmamıştır."

Yüksek düzeyli stratejide, Perikles'e yöneltilen eleştiriler oldukça serttir. "Perikles ileri görüşlü hazırlıklar yapan iyi bir savaş bakanıydı, ama kumandan olarak mevcut durumu nasıl iyi değerlendireceğini bilmiyordu." Tekrar alıntı yapıyorum, "O harika bir *burgermeister* idi." Bu kelime belediye başkanı demektir. Atina'yı yöneten büyük kumandana hitap etmek için pek nazik bir kelime değildi doğrusu. "Kelimenin tam anlamıyla bir *burgermeister* idi; yapısı gereği sonradan ortaya çıkan zengin birçok taraflılığı vardı. Yolsuzluğa, bayağı ve önemsiz olan her şeye karşı biri, ama yine de peygamber bakış açısı ve devlet adamı olarak doğan insanların sahip olduğu belirgin şansa sahip değildi. Hepsinden önemlisi, hedefe giden şeyi yönetmek için sıkça gerekli olan atılganlığa sahip değildi. Yabancı politikanın lideri olarak bir Themistokles'le ve bir kumandan olarak, bir Kimon'un yanına bile yaklaşamazdı."

Yani Perikles'e yıllar boyunca yapılan eleştirilerin içinde en sert olanı budur, ancak Perikles yıllar boyu savunucuları arasında çok şanslı olmuştur. Antik Çağ'da Perikles'in performansı çağdaşı olan Thukydides tarafından savunulmuş ve övülmüştür. Thukydides de bir general ve o dönem yazmaya başladığından beri yorumları fikirlere yön veren bir tarihçidir. Thukydides'in biçemlerinin objektifliğine karşın, o da hikâyeyi çok fazla Perikles'in bakış açısıyla anlatır. Örneğin savaştan sonra ikinci yılda Atinalı lidere karşı çıkan isyanı tasvir ederken.

"Ne yapacağını tamamen şaşırmış durumdaki Atina halkı Perikles'e saldırır ve onların çileden çıktığını ve tahmin ettiği herşeyi yaptıklarını gören Perikles, bir toplantı yapar, çünkü hala kumandandı; içlerine güven salmak ve sakinlik ve cesaretlerini geri getirmek için onları öfkelerinden uzaklaştırmak istemektedir." Perikles'ten üç tane konuşma aktarır, bir başka deyişle, Thukydides, o sıralarda rakiplerinin yaptığı konuşmaların hiç birini anlatmadığı halde Perikles'in konuşmalarından üç tanesini uzun uzadıya anlatır. Bunun sonucunda okuyucuya durum Perikles'in gözü ile aktarıldı. Son olarak kendi hükmünü mükemmel derecede açık bir şekilde vermiştir; sert ve güçlü bir şekilde Perikles'in tarafına ve ona yöneltilen tüm eleştirilerin karşısına geçmiştir.

Thukydides şöyle der: "Barış zamanı ülkeyi yönettiği sürece ılımlı bir politika sürdürdü ve ülkenin güvenliğini sağladı. Atina onun liderliği sırasında en yüce mertebelere ulaştı ve görünen o ki savaş geldiğinde savaşın gücünü de doğru şekilde yorumlamıştı. Perikles savaş başladıktan sonra iki yıl altı ay yaşadı ve ölümünden sonra, savaş hakkındaki öngörüsü bir kat daha onaylandı. Çünkü Atinalıların savunmada kalıp donanmalarını korurlarsa ve imparatorluklarını savaş zamanı yaymaya çalışarak ülkeyi tehlikeye atmazlarsa kazanacaklarını söylemişti. Ama onlar kendisinin verdiği tavsiyelerin her şekilde tersini yaptılar ve çabaları boşa çıkınca ülkenin savaş idaresine zarar verdiler."

Şimdi, halefinin onun sratejisini terk etmesine ve Pers İmparatorluğunun düşman saflarına girmesinden dolayı ortaya çıkan felaketlere rağmen, Atinalılar korkunç Sicilya Seferi'nin ardından on yıl daha direndi ve aralıklarla birlikte toplamda yirmi yedi yıl direndi. Işte Thukydides'in bu konudaki son sözü: "Böylece Atina'nın Peloponessoslulara karşı bir savaşı kazanacaklarına dair kendi tahminleri için Perikles'in nedenleri çok fazlaydı." Thukydides bunu tamamen netleştirdi; Perikles benimsediği stratejide haklıydı ve eğer Atinalılar buna bağlı kalsaydı savaşı kazanırlardı. Plutarkhos Thukydides'in yargılamasını kabul etti ve düşmanlarının Perikles'e karşı yönelttiği korkaklık ve atılganlık eksikliği suçlamalarına daha başka savunmalar ekledi.

Plutarkhos'a göre bu tür suçlamaları kışkırtan eylemler tam tersine ihtiyat, ılımlılık ve Atinalı askerlerin güvenliğini koruma isteği ortaya çıkartmıştır. Şimdi tekrar 454 yılında, ilk Peloponessos Savaşındayız; Perikles Korinthos Körfezinde bir deniz seferi yönetmiştir. Thukydides sadece Perikles'in Sikyonluların savaşta yendiğini ve bölgeyi yağmaladığını ve Oiniada adındaki önemli şehri kuşatttığını anlatır, ancak şehri alamamış ve sonra geri dönmüştür. Açıkça görülüyor ki, sonraki eleştirileri cevaplayan Plutarkhos, Perikles'in Atina'ya döndüğünü söyleyerek bu olaylara dair yaptığı açıklamaları sona erdiriyorum ve şimdi ondan alıntı yapıyorum: "Düşmanlara kendisinin çetin biri olduğunu, vatandaşlarına ise güvenilir ve etkili bir kumandan olduğunu göstermiş olduğundan, sefer sırasında adamların başına hiçbir şanssızlık gelmedi."

437 yılında Perikles, imparatorluğun sağlamlaştırılması görevi ile Karadeniz'e yelken açtı, bu sağlamlaştırma yerli barbarlara bayrak göstermekten biraz daha fazlası anlamına geliyordu. Bu, Thukydides'in bile fark etmediği en önemsiz bir eylemdir, ama Plutarkhos kahramanına yöneltilen eleştirilere cevap verme fırsatını kaçırmaz. Plutarkhos'a göre, bu sefer sırasında Perikles istedikleri yere gitmelerini ve tüm denizi egemenlik altına almalarını sağlayan güçlerinin ve korkusuzluğunun ve kendinden emin cesaretinin büyüklüğünü göstermiştir. 446 yılında, Boitia'da isyan çıktığında, cesur ve hırslı General Tolmides meclisi isyanı bastırmak üzere kendisini ordunun başına göndermeleri için ikna etmiştir.

Plutarkhos Perikles'in meclisi sona erdirmesi için kendisini sıkıştırmaya ve ikna etmeye çalıştığını meşhur yorumuyla anlatır; Perikles'i dinlemeseydi doğru zamanı bekleyerek yanlış yapmayacaktı. Ama en bilgili danışman olan Tolmides dinlemedi ve gitti ve sonuç felaket oldu. Atinalılar pek çok şehit verdi, Tolmides öldürüldü ve Boitia kaybedildi. Plutarkhos'ın yorumu ise şöyle: "Bu olay Perikles'e ihtiyatlılık ve vatanseverlik insanı olarak büyük bir şöhret ve prestij kazandırmıştır." Aynı yıl içinde daha sonra Euboia'da bir isyan patlak verdi ve Megara Peloponessosluların Attika'yı istila etmelerinin yolunu açarak isyan etti. Perikles'in bu sırada hiçbir seçeneği yoktu; istilacı orduyla karşılaşmak üzere bir Atina ordusu çıkardı, ama savaşmak yerine Spartalıları geri çekilmeye ve bir barış görüşmesi yapmaya ikna etti.

Geçmişe dönüp baktığımızda, hiç şüphesiz ona yapılan eleştiriler onun savaş alanında zafer şansını kaçırmakla suçlanmasıdır. Thukydides Peloponessosluların geri çekilmesini yorum veya açıklama olmaksızın bildirir. Ancak Plutarkhos 431 yılındaki Peloponessoslu istilasına eşlik eden daha sonaki suçlamalara cevap olarak bu olayı neredeyse şiirsel bir dille kullanmıştır. Düşmanlarının, yani Perikles'in düşmanlarının onu tehdit ettiği ve suçladığı ve koroların onu utandıracak alaycı şarkılar söylediğini, korkaklığı ve herşeyi düşmana bırakması yüzünden onun kumandanlığını aşağıladıkları anlatılır. Plutarkhos'ın anlattığına göre Peloponessoslular Atinalıların öfke ve gururları nedeniyle savaşacaklarını ummuşlardı. Ama Perikles'e göre, 60,000 kişilik Peloponessoslu ve Boitia'lı piyadeye karşı savaşmak korkunç görünüyordu, çünkü bu rakam sadece ilk baskını yapanların sayısıydı. Yine Plutarkhos'tan alıntı yapıyorum ve şehri sonuca bağlı olarak riske atmak da korkunç görünüyordu.

Perikles'in 431'de heyecanlı Atinalılara karşı kullandığı yatıştırıcı dili şöyle anlatır: "Ağaçlar kesilmiş ve budanmış olsalar da çabuk büyürler, ama insanlar katledilirse onları geri kazanmak kolay değildir." Burada korkaklık ve atılganlık eksikliği suçlamalarına dönerek onların akıllarını başlarına geri getirdi ve çok daha fazlasını Perikles'in kumandanlığı

hakkındaki fikrini özetlediği bir pasajda anlattı ve bu pasajı size okuyacağım: "Kumandanlığı sırasında özellikle ihtiyatlı olmasıyla ünlüydü. Büyük risk veya belirsizlik içeren bir savaşa asla kendi isteği ile girmezdi. Veya büyük riskler alarak parlak zaferler kazanan ve büyük kumandanlar olarak imrenilen kumandanları asla kıskanmaz veya onlarla rekabete girmezdi. Her zaman vatandaşlarının kendi egemenliği altında olduğu sürece sonsuza kadar yaşayacaklarını ve ölümsüz olacaklarını söylemiştir."

2. Bölüm: Perikles Hakkında Günümüz Bilim İnsanlarının Görüşü

Bu görüşe inanan birçok modern akademisyenin hiç biri Perikles'in kumandanlığı lehine Hans Delbruck kadar şiddetli tartışmalar yapmamıştır. Delbruck belki de o zamanın en ünlü askeri tarihçisi ve hala o alanda saygı duyulan bir kişidir. O ve Pflugk-Harttung aynı dönemde yaşamış tarihçilerdi ve bu konudaki yazılarını 19. yüzyılın son birkaç on yılı içinde yazmışlardır. Son zamanlarda Perikles'e yöneltilen eleştirilere ve özellikle Pflugk-Harttung tarafından yapılanlara sinirlenen Delbruck 1890 yılında *Büyük Frederick'in Kumandanlığı üzerinden Açıklanan Perikles'in Kumandanlığı* başlığı altında detaylı bir savunma yazmıştır.

En büyük çabası gerçekte Perikles'in 431'de başlayan savaşı yönetme şeklini savunmak olmuştur. Ve bu Atinalı kumandana yöneltilen büyük eleştirilerin konusu olmuştur. Perikles'in stratejisi savaşta Spartalıları mağlup etme amaçlı değil, onları Atinalılara karşı savaşmanın gereksiz olduğuna dair ikna etmekti. Dolayısıyla, Perikles'in stratejik hedefleri tamamen savunmacı hedeflerdi. Perikles Atinalılara, sakinliği sürdürüp donanmalarına iyi bakarlarsa, savaş zamanı imparatorluklarını genişletmeye çalışmaktan ve böylece şehri tehlikeye atmaktan kaçınırlarsa egemenliklerinin süreceğini söyledi. Atinalılar karada savaşmaya, ülkedeki topraklarını ve evlerini Spartalı yıkımına bırakmaya ve duvarlarının arkasına geri çekilmeyi reddettiler. Bu arada, donanmaları Peloponessos kıyısına birkaç komando baskını yaptı.

Bu strateji öfkeden deliye dönmüş olan düşmanlarla barış yapmaya hazırlanana kadar devam etti. Donanma akınları ve çıkarmaları ciddi zararlar vermek amaçlı değil, sadece Atinalıların isteseydiler ne kadar zarar verebileceklerini göstermek amaçlıydı. Strateji Peloponessosluları fiziksel veya maddi olarak değil psikolojik olarak yıpratmaktı. Yunan tarihinde böyle bir strateji asla denenmemişti, çünkü Atina Emperyal Demokrasisi gelmeden önce hiçbir devletin böyle bir strateji denemek için olanağı yoktu. Bunu yapmak kolay değildi. Çünkü bildiğiniz gibi, eşi görülmemiş bu strateji doğrudan Yunan geleneğine ters bir stratejiydi. Savaşma iradesi, cesaret ve savaşta azim, özgür insanların ve vatandaşların temel karakteristikleri olmuştur. Bu yüzden Perikles'in pasiflik stratejisi Yunan geleneğinin öğretilerine ters düşmüştür.

Ancak çoğu Atinalı çiftçilik yapıyordu, tarlaları ve evleri surların dışındaydı. Perikles stratejisi halkın evleri, ürünleri ve şarapları ve zeytin ağaçlarına zarar verilirken veya tamamen tahrip edilirken tembel tembel seyretmelerini gerektiriyordu. Bu gerçekler ve ayrıca geleneğin gücü ve Yunanların kültürel değerleri karşısında, geçmişe bakarak bile Perikles'in Atinalıları kendi stratejisini benimsemeleri konusunda nasıl ikna edebildiğini anlamak zordur. Atina'nın karadaki sayısal olarak zayıflığının kesinlikle farkında olan Delbruck, Perikles'in yaklaşımının doğru olduğuna ikna olmuştu.

Işte Delbruck'un yazdıkları: "Peloponessos Savaşı'nın yapısı ona sadece dünya tarihinin büyük devlet adamları arasında değil, büyük askeri liderleri arasında da bir pozisyon vermemizi gerektirir. Bu hakkı ona veren tek başına savaş planı değildir, çünkü kumandan şöhreti, lafla değil, senetle, ama daha çok, ona eşlik eden yüce karar gücüyle kazanılmıştır. Yeterli olmayan önlemlerle duraksamamak, tam tersine dört elle sarılmak ve feda edilmesi gereken şeyleri, -- Atina Kırsal kesimini --, tamamen bırakmak. Bunun yanında, böyle bir kararı demokratik ulusal bir meclise anlaşılabilir yapabilen ve onaylarını alabilen şahsi otoritenin gücü. Bu kararın uygulanması herhangi bir zaferle uygun şekilde karşılaştırılabilecek stratejik bir başarıdır."

Örneğin, eleştiriler... Delbruck lafını esirgememişti ve onun başıboşun biri olduğunu söylerseniz ben en harikası olduğunu söylerim. Delbruck vakasını 18. yüzyılda Prusya Kralı Büyük Frederick ile Perikles'i kıyaslayarak desteklemeye çalışır. Yedi Yıl Savaşları sırasında Frederick, Delbruck'un 'Yıpratma Stratejisi' olarak adlandırdığı stratejiyi uygulamıştır; bir ordunun ulusunun direnme kabiliyetini yok etmek amacıyla diğer orduyu kararlı savaş durumuna getirmek için arayıp bulduğu yok etme stratejisi. Böyle bir strateji bazen bir savaşta zayıf tarafça kullanılır veya zayıf taraf üzerinde uygulanır, çünkü başarı getirebilecek başka hiçbir seçenek yoktur. 20. yüzyılda Kuzey Vietnamlı komünistler Birleşik Devletler'e karşı bunu başarıyla kullanmışlardır. Üstün silah gücü Ameriklılara planlı muharebelerde zafer getirmiştir, ancak çeşitli şekillerde yapılanı gerilla savaşlarıyla baş etmede o kadar da etkili olamamıştır. Bu yüzden Komünistler genellikle savaş boyunca muharebelerden kaçınmışlardır. Yıllarca kesin bir sonuç olmaksızın devam eden savaş Amerika'da ayrılığı ve huzursuzluğu beslemiş ve sonunda Ameriklıların savaşma isteğini yıpratmıştır.

İkinci Kartaca Savaşında Roma, Hannibal'ın önderliğinde muharebe sırasında sürekli yıkıcı yenilgiler yaşadı. Bu yüzden Romalılar Quintus Fabius Maximus'un taktiklerini seçmiş ve muharebeden kaçınarak, kendileri daha güçlü olana ve evinden uzak ve eviyle arasında denizler olan düşman zayıflayana ve geri çekilmek zorunda kalana kadar onu gerilla savaşları ile taciz etmişlerdir. Ancak Perikles'in stratejisi birçok açıdan bu stratejilere benzemiyordu. Vietnamlı komünistlerin ve Romalıların aksine, Perikles hiçbir zaman karada planlı muharebeye girişmemiştir. Vietnamlılar Amerikan güçlerinden kayıp verdirerek Amerika'nın çözülmesini hızlandırdı. Romalılar sadece yapmak zorunda oldukları sürece savaştan kaçınmıştır. Onların nihai hedefi düşmanı standart savaşlarda yenmekti ve sonunda İtalya, İspanya ve Afrika'da bunu yaptılar.

Delbruck'un Perikles'in stratejisini Frederick'in stratejisi ile kıyaslaması bence pek de yanlış değil. Prusya Krallığı iki yıldan uzun süren planlı savaşlarda kaybedilen muharebeler ve hiç bir alternatifin olmaması nedeniyle Frederick'in stratejisine geçmişti. Hayatta kalmak için savaştan kaçınması gerekliydi. Onu hesaplanmış savaş planları değil sadece şans kurtarabilirdi. Britanya maddi destek ile yardımına koştu ve sonra herşeyin içinde en hesaplanamayan şeyler gerçekleşti, büyük bir taraftar ve Frederick'e düşman olan Rus İmparatoriçesinin ölümü Frederick'in düşmanlarının koalisyonunu dağıtarak onun savaştan yenilgi almadan kurtulmasını sağladı; İmparatoriçenin halefi Büyük Frederick'i seven bir çardı ve bu yüzden onun kellesini kurtardı.

Perikles'in karşı karşıya olduğu durum bu olaylardan tamamen farklıydı. Müttefiklerinden biri kanatlarda durup, yardımcı olmadı ve rakiplerini ayıracak şanslı bir kaza gerçekleşmedi.

Spartalılara karşı karada her tür savaştan kaçındığı için, hiçbir zayiat verdirmedi, ancak Vietnamlılar ve Romalılar verdirdi. Üstelik onlar ve Frederick üstünlük kendi ellerindeyken en sonunda savaşmayı ve kazanmayı hedeflediler. Ancak Perikles'in planının özü, Peloponessosluların Atinalılara ciddi bir zarar veremeyeceklerini göstermek, Peloponessosluları psikolojik olarak yıpratmak, onların akıllarını başlarına getirerek çabalarının boş olduğunu ve onlara zafer getiremeyeceğini anlamalarını sağlamak için tüm kara savaşlarından kaçınmıştır. Planı işe yaramadı. Şans unsuru, beklenmedik ve hesapta olmayan faktörler, sonunda Atina nüfusunun üçte birini öldüren bir veba şeklinde Perikles'in ve Atinalıların karşısına çıktı.

3. Bölüm: Askeri Lider olarak Perikles'in Eleştirisi

Elbette tüm bunlar cesaretlerinin kırılmasına izin vermeyen ve savaşmaya devam eden Peloponessosluları cesaretlendirdi. Perikles 429'da öldüğünde Atina hazinesinin tükenmiş, Perikles'in planı yıkılmış ve zafer ümidi kalmamıştı. Sadece kendinden sonra yerine geçenler daha saldırgan bir stratejiye dönüş yaptıkları zaman, Atinalılar herkes için şartları eşitledi ve bir konuma ulaştı, bu da onlara 27 yıl boyunca direnme olanağı verdi ve gerçekten bir kaç sefer neredeyse zafer getirdi. Bu yüzden, Perikles'in Peloponessos Savaşındaki stratejisinin ağırbaşlı ve iyi niyetli bilgelerden bile askeri bir lider olarak yetenekleri hakkında sorular gündeme getiren eleştiriler alması şaşırtıcı değil. Çok seçkin bir Alman tarihçi olan Georg Busolt Perikles'in stratejisini esasen doğru olarak nitelemiştir, ama o bile stratejinin biraz tek taraflı ve kuramsal olduğunu ve uygulanışında ve girişim ruhunda bir aktif süreç eksikliğinin bulunduğunu düşünmüştür; bu yorum çok iyi bir arkadaşından gelmiştir.

Gördüğünüz gibi Almanlar bu tartışma alanının tamamına hâkimdir. Hermann Bengston, planı eleştirilere karşı savunur, ancak planın taarruz kısımlarının uygulanışının modern eleştirmenlere pek enerjik ve azimli görünmediğini itiraf etmiştir. Perikles'ten sonra yerine geçenlerin önemli kara savaşlarını veya çok sayıda kayıpları risk etmeyen bazı önlemler aldığını ve bunların önemli başarılar getirdiğini bildiğimiz için eleştirmenlerin etkili oldukları şüphe götürmez. 425 yılının ilkbaharında, parlak ve cesur kumandan Demosthenes Peloponessos yarımadasının güneybatı ucundaki Pylos burnunu ele geçirmek ve tahkim etmek için bir plan yapmış ve uygulamıştır. Oradan, Atinalılar serbestçe baskınlar düzenleyebildi ve Sparta'nın köleleştirilmiş halkı olan esirlerin kaçışlarını veya isyanlarını teşvik edebildi. Kumandanın başarısı, Pylos'un biraz açığındaki Sphakteria Adası'nda birkaç yüz birliklerinin tuzağa düşürülmesine ve ele geçirilmesine izin veren Spartalıların paniğe kapılmalarına yol açtı.

Kumandan derhal barış teklifi eder, ancak bu teklifi Atinalılar daha sonra red eder. Daha sonra, aynı ilkbaharda, Atinalılar Peloponessos'nın güneydoğu burnunun biraz açığındaki Kythera Adası'nı ele geçirir ve oraya garnizon kurup derhal anakaraya baskınlar düzenlemeye başlar. Thukydides, Spartalıların oldukça fazla oranda olduğunu sandığım sinir bozuklukları yaşadıklarını anlatmıştır.

Thukydides'in açıklaması şöyledir: "Spartalılar heryerde gerekli görünen piyadelerin sayısını kararlaştırarak ülke genelinde oraya buraya garnizonlar gönderdiler. Başka açılardan ise, kurulu düzene karşı bir devrim olacağı korkusu yüzünden Spartalılar aşırı derecede

tetikteydiler ve seri ve tedbirleri yıkan bir savaş her yanlarından patlak verdi. Normal savaş hazırlığı kavramlarının dışındaki bir deniz karşılaşmasına katılmalarından ve bu alışkın olmadıkları alanda cesaret eksikliğinin başarmayı umdukları şey açısından her zaman bir kayıp olan Atinalılara karşı savaşmalarından bu yana, askeri meselelerde daha önce hiç olmadıkları kadar ürkektiler artık." Başka bir deyişle, Atinalılar her ne zaferi kazanırsa kazansın, ne kadar büyük zaferler olursa olsun, onlar her zaman hayal kırıklığına uğramıştır, çünkü bundan daha fazlasını beklemişlerdi.

Aynı zamanda, öyle büyük rakamlarda, beklenmedik ve öyle kısa süreler içinde başlarına gelen şanssızlıklar büyük korkuya yol açtı ve Spartalılar bir ara Spakhteria adasındaki gibi bir felaketin daha başlarına gelebileceğinden korktular. Bu sebeple, savaşa girme konusunda cesaretleri daha azalmıştı ve neye girişirlerse girişsinler kötü bir şekilde sonuçlanacağını düşünüyorlardı, çünkü daha önce şanssızlıkla ilgili çok az deneyimleri olmasının sonucu olarak öz güvene sahip değillerdi. Hiçbir sorun çıkmayacağını, tek yapmaları gerekenin Attika'ya girmek olduğunu, Atinalıların ya geçen sefer olduğu gibi onlarla dövüşmek için dışarı çıkacaklarını ve anında yok edileceklerini ya da arazilerinin mahvedildiğini ve geriye ne kaldığını izlemektense Perikles'in yıpratma stratejisi ile değil, aksine, stratejiyi reddederek ve daha saldırgan bir yaklaşımla çabalayıp teslim olacaklarını düşünerek muhteşem bir güvenle savaşa girdiklerini hemen hatırlatmak isterim.

Bu gibi sonuçlar ışığında, doğal olarak şunu soruyoruz; bu başarılarla sonuçlanan girişimlerin neden savaşın 5. yılına kadar beklemesi gerekiyordu? Perikles neden bunları, neden bir an önce kullanmadı? Bunu başaramamasını kendisine yöneltilen suçlamalar içinde en önemli olandır ve Delbruck onu savunmak için çok çaba ve yaratıcılık gösterir. Yine de, Delbruck daha saldırgan ve taarruza yönelik bir çabanın yardımcı olacağını kabul etmek zorunda kalmıştır. Savaşın 2. yılında, 430 yılında, Perikles'in Epidauros'a karşı yaptığı saldırı bu şehri almaya ve zapt etmeye yönelikti. Delbruck'tan şu alıntıya bakalım: "Bu kuşatma başarılı olsaydı, buna kıyasla Akarnania'daki her hangi bir başarıdan, her hangi bir tahribat operasyonundan, ne kadar yoğun olursa olsun, Mykenai'daki bir kıyı noktasının tahkimatı yok olacaktı." Epidauros'u almanın kıyıya yakın komşu devletleri de tehdit edeceğini, hemen barış getirebileceğini veya en azından Sparta'nın müttefikleri arasındaki savaş ateşini soğutacağını söyler.

Öyleyse, Perikles neden bekledi ve daha sonra çok az şey yaptı? Delbruck'un buna cevabı, "Biz bilmiyoruz," olmuştur. Bu kadar eğitimli, zeki ve kararlı bir akademisyen ve diğer birçok savunucu tarafından Perikles'in davranışını bu şekilde açıklayamamaları bana göre onların yanlış yola saptıklarının güçlü bir işaretidir. Perikles düşmanın savaşma kabiliyetini yıpratmak için taarruza yönelik tedbirler kullanmak istememiştir. Onun amacı, daha önce söylediğim gibi, psikolojik ve entelektüeldi: Spartalıları ve müttefiklerini zaferin olanaksız olduğuna, Atinalıların düşmanın verebileceği tek hasar olan Attika'nın yağmalanmasına kolayca dayanabileceğine ikna etmek ve Spartalılara ve müttefiklerine Atinalıların isterlerse onlara oldukça büyük hasarlar verebileceğini göstermekti. Atina'nın dikkatli bir şekilde planlanmış sınırlı sayıdaki saldırı çabaları düşmanı savaşmaya ve daha zorlu savaşmaya kışkırtmaksızın bir mesaj vermeye yönelikti.

Tıpkı Amerikan kuvvetlerinin Kuzey Vietnam'a karşı dikkatli bir şekilde planladıkları, Çinli destekçilerinin müdahale etmelerine neden olmaksızın düşman üzerinde baskı kurmayı

amaçlayan sınırlı saldırıları gibi, bu tür bir strateji çok hassas eylemleri çok hassas kararları gerektirir ve tabi ki işe yarayacağının garantisi yoktur. Çok saldırgan eylemler düşmanı sinirlendirebilir ve kararlılığını arttırabilir. Hedef hiç bir şekilde kazanamayacağını düşmana göstererek düşmanın moralini bozmak ve savaşma isteğini yok etmekti. Burada küçük bir dipnot düşelim; bu, bir savaşta herhangi bir kişinin benimseyeceği herhangi bir stratejide her zaman kritik bir konudur--, gerçekten, iki temel hedef ve her zaman aynı stratejiyi üretmez. Birincisi düşmanın savaşmasını olanaksız kılmak, savaşma kabiliyetini yok etmektir, bunu yaparsanız kesin zafer kazanırsınız. Diğeri ise dülmanın savaşma iradesini yok etmektir ve tabi ki bunu yaparsanız kazanırsınız, ancak iradesi sizin yaklaşımınıza cevap vermeyebilir.

Eğer Spartalıların iradesini yok edebilseydiler, savaştan önce *status quo*ya dönüş sağlayacak bir anlaşmalı barış yapmaları beklenebilirdi, sadece zorla devrilemeyeceği ispatıyla daha güvenli hale getirilmiş bir barış olacaktı bu. Perikles'ın savaştaki amacı buydu. Bu strateji başarısız oldu, tıpkı Perikles'in 433'ten 431'e kadar süren ve savaşa neden olan dönem içerisinde yaptığı diplomatik manevraları gibi. Yunan Dünyasının sınırlarındaki uzak bir kasaba olan Epidamnos'daki sivil savaş Peloponessos Birliği ile Atina İmparatorluğu arasında büyük bir savaş çıkarma tehdidi oluşturunca, size iddia ettiğim gibi Perikles, Spartalıları ve diğer tüm Peloponessoslu müttefikleri Atinalılara karşı bir savaşa sokmadan, Sparta'nın önemli bir müttefiği olan Korinthos'u vazgeçirme amaçlı ölçülü, sınırlı bir müdahale politikası izlemiştir. Bu çaba da başarısız olmuş ve Perikles'in kaçınmak istediği korkunç bir savaşla sonuçlanmıştır.

Bu büyük stratejik başarısızlıklar Perikles'e yöneltilen eleştirileri tamamen haklı çıkarır mı? Bu başarısızlıklar korkaklığın, cesaret ve azim eksikliğinin sonuçları mıdır? Kanımca, kumandan olarak hayatı boyunca gösterdiği kişisel performansın adil bir değerlendirmesi bunun aksini gösterir. Kişisel korkaklık suçlaması gülünç; Pflugk-Harttung bile Perikles'in kişisel cesaretinin savaşta ve mecliste ortaya çıktığını kabul eder. Eğer bir korkaklık belirtisi gösterseydi, pek çok sefer birçok savaşta ordular ve donanmalar yöneterek zafer hatıraları diken hiçbir Atinalı kınanmalardan kurtulamazdı, eğer öyle bir insane olsaydı her yıl yeniden kumandan olarak da seçilemezdi. Ya da cesaret ve atılganlık gösterememiş olsaydı.

446'da, Atina'nın mutlak varlığını sürdürmesi ve Atina İmparatorluğu tehdit altındaydı. En hassas noktalar olan Euboia, Megara ve Boitia'da en tehdit edici isyanlar patlak verdi. Perikles Euboia isyanını bastırmak için süratle bir orduyu aldı ve Attika'nın Peloponessoslu istilasının yolunu açan ikinci isyanın haberi üzerine aynı hızla geri çekildi. Hatırlayacağınız gibi, Spartalıları geri çekilmeleri için ikna etmek üzere tam vaktinde oraya vardı ve daha sonra hemen Euboia'daki isyanları bastırmak için Euboia'ya döndü. Yine, daha önce, Samos Adası 440 yılında bir isyan başlattığında Perikles şahsi sorumluluk aldı, hızlı ve kararlı davranıp Samoslu isyancıları hazırlıksız yakaladı, onları gafil avladı ve sonunda deniz ablukası yoluyla onları teslim olmaya zorladı.

Yine de bu seferler, Perikles'in sık görülen önlemlerinin temel olarak doğuştan gelen bir eğilimden veya bir karakter kusurundan değil, düşünce ve hesaplamadan kaynaklandığını gösterir. Perikles'in Spartalı ve Peloponessoslu müttefiklere karşı kara savaşlarına girmekten kaçınmasının başlıca sebebi kaybedeceğinden emin olmasıydı; rakamlar kesinlikle ona karşıydı. Yine de, kendisinden daha cesur kumandanlara göre daha dikkatliydi. Yunan dünyasındaki hiçbir *polis* devleti savaşta kendi vatandaşları konusunda savurgan değildi ve

özellikle demokratik bir devlette bir kumandan yaralı ve şehit listesini mümkün olduğu kadar düşük tutmalıydı. Atinalı kumandanların sadece askeri liderler değil aynı zamanda her yıl görevlerine yeniden seçilmeleri gereken politikacılar olduklarını hatırlamak gerekir. Hiç şüphesiz Perikles liderliği dönemindeki ihtiyat ve ekonomi ile içtenlikle gurur duymuştur, ancak bu daha önce alıntı yaptığım o iktidarda olacağı sürece Atinalıların sonsuza dek yaşayacakları ve ölümsüz olacakları şeklinde Atinalılara böbürlendiği zaman bile onun politik popülerliğini zedeleyememiştir.

Bu tür düşünceler onun ihtiyatlı çalışmasını açıklamaya yardımcı olur ve yine de Perikles'in Hannibal, Sezar, Büyük İskender, günümüzden ise daha az ama yine de değerli bir örnek olan George Patton gibi rasyonel hesaplama ve savaşın sınırlarını ve eline geçtiğinde fırsatı cesurca yakalama gerekliliğini anlayan, aynı rütbedeki nadir askeri dâhilerden biri olduğunu gösteren hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Perikles, Omar Bradley'in 'PR' güçlerinin kendisine taktığı isim olan askerin kumandanıydı. O bir George Patton değildi, ya da belki tüm avantajlar kendi lehine olmadıkça savaşa girmeyen bir Bernard Montgomery bile değildi. Bir Kimon'un yeteneği ve yürekliliğine, ne pahasına olursa olsun zafer isteyen cesaret ve gaddarlığına sahip değildi.

4. Bölüm: Perikles'in Karşılaştığı Diğer Engeller

Perikles'in stratejisini açıklamak için başka bir unsur daha öne sürülmüştür. Bir eleştirmen Perikles'in bir kumandandan çok bir amiral olduğunu söyler. Atina amiralliği, savaş stratejisini ve planının iskeletini yapar. *Burgermeister,* yani Belediye Başkanı, Perikles değil, ama Amiral Perikles Atinalıları iki yıl içinde neredeyse yıkma noktasına getiren ve asla zafer kazanamamış olan yıpratma stratejisini icat etmiştir. Aslında, bu analizde biraz haklılık var; Perikles'in komutasındaki Atinalılar, anavatanı Büyük Britanya gibi bir ada olan bir kıyı imparatorluğuna yakışabilecek donanma gücüne veya bir kıtaya hükmeden ve diğer büyük güçlerden iki büyük okyanusla ayrılan Birleşik Amerika gibi bir güce dayalı muazzam bir strateji geliştirmişti.

Atina'nın coğrafi konumu pek de avantajlı değildi, çünkü şehir anakaraya bağlıydı, büyük Anglo-Sakson ülkelerinin düşmanlarının kullanamadığı tehdit hedeflerine sahipti. Perikles şehri tahkimli limanına bağlayan uzun surlar inşa ederek, gerçekte şehri bir adaya çevirerek bu dezavantajı ortadan kaldırdı. Bu olağanüstü bir stratejiydi, insan mantığına ve teknolojiye dayanması ve kıyı kesimin kullandığı ve düşmana bir avantaj veren geleneksel savaş yöntemlerini reddetmesi bakımından zamanının çok çok ilerisinde bir stratejiydi. Aynı zamanda Perikles daha fazla genişlemekle ilgili tüm düşünceleri sona erdirdi ve Atina çıkarlarını mükemmel şekilde uyan barışı ve *statsu quo*yu korumak amaçlı bir politika üretti. Böyle bir politika başarı için herkese özgü olağanüstü oranda bir rasyonelliğe dayalıydı. Atinalılar sahip oldukları şeylerden ve güçlerinin yayılmasına dair kaybettikleri umutlarından memnun olmalılar.

Buna her zaman karşı çıkan Atinalılar vardı, ama hayattayken Perikles onları kısıtlayacak ve kontrol edecek akıl ve politik güce sahipti. Onun kontrol edemediği diğer ülkeler ve özellikle de düşmandı. Iktidardaki beklenmedik değişiklikler ve kaymalar uluslararası tarihin normal koşuludur. Bu değişiklikler her zaman gerçekleşmiştir, çünkü uluslararası ilişkiler sadece

kısmen ve istikrarsız bir şekilde maddi avantajın rasyonel hesapları ile yönlendirilir. Ayrıca açgözlülük, hırs, kıskançlık, alınganlık, öfke, nefret ve Thukydides'in ünlü tiradı korku, şeref ve çıkar da geçerlidir. Dolayısıyla durumundan memnun ve barışı korumak isteyen bir devlet mantıklı politikalarına tepki gösteren bir gerekçeye dayanamaz, ama mantıksız görünen zorlukları da öngörmelidir. Spartalılar ve onların müttefikleri Perikles'in savunmaya dayanması ve büyük bir kara savaşını reddetmesi üzerinden kendilerine zafer vaad edecek gerçekçi bir stratejilerinin olmadığını fark etmiş olmalıydılar.

Ancak Atina iktidarına karşı duyulan küskünlük ve öfke ve sonunda kendi ittifaklarını ve güvenliklerini zayıflatabileceği korkusu onları savaşa yöneltti. Insanlık tarihinde normal kabul ettiğim için, Spartalıların uzun duvarlar şeklindeki yeni teknolojinin Atinalıların gelecekte böyle bir savaş riskine girmelerini gereksiz kıldığının bilincinde olmalarından ziyade, Atinalıların 446 yılında geleneksel bir savaşta başarısız olmaları ve bir barış anlaşması yapmaları hatırasından etkilenmişlerdi. Bu şartlar altında böyle bir savaşı engellemek, – Perikles'in yapmaya çalıştığı da buydu –, büyük ve hafife alınması olanaksız bir tehdit olan Peloponessoslulara savaşın birincil sonuçlarının korkusunu savaşa yol açan tüm duygulardan daha güçlü kılacak bazı taarruz tehditleri gerektirir. Ancak Perikles bir donanması, onu destekleyecek zengin bir hazinesi ve korunabilir surları olduğundan Atina'yı fethedilemez bir ada olarak düşünüyordu.

Böyle bir devletin bir savunma stratejisi benimsemesi normaldir. Sonuçta bu avantajları kullanan ve normal savaşların çoğu tehlikesini ve tatsızlığından sakınan benzersiz ve kıskanılacak bir savaş yöntemi geliştirmişti. Atinalıların güçlerini hızla toplamalarına ve adalara ve kıyı düşmanlarına onlar hazırlanamadan saldırmalarına olanak veriyordu. Atinalıların kendi şehirlerini ve halklarını tehlikeye atmadan başkalarına saldırmalarına izin veriyordu. Bu savaş türünde başarı gerekli tek şey gibi görünüyordu ve karada büyük kayıplar verdikleri yenilgiler Atinalıları karada savaşma riskine girme konusunda isteksiz hale getirmişti. Onlara göre taarruz harekâtı son çare olarak görülmelidir; ama sadece kesinlikle kaçınılmaz olduğunda. Perikles anakaranın savunulmasında bile bir kara ordusu kullanmayı reddederek ve bu orduyu düşmana ciddi zarar verebilecek taarruz harekâtlarında çok çok az kullanarak bu yaklaşımı mantıklı bir nedene bağladı.

Düşmanın yola gelmeyi şiddetle reddetmesi Atina usulü savaş yöntemi olarak adlandırılabilecek yöntemi yetersiz ve Perikles'in stratejisini başarısız olan bir tür hüsnükuruntu haline, durumuna getirdi. 431 yılının Atina'sı gibi bir devlet, durumundan memnun, düşmanı koyda tutabilmeyi beceren, taarruz harekâtının risklerinden kaçınma cezbediciliği büyük, ama insanların çoğunlukla dikkat etmediği şey bunun büyük tehlikeler içermesidir. Bu, insanların daha önce başarılı olmuş bir stratejiyi veya genel bir teori tarafından desteklenen bir stratejiyi uygun olmayan bir durumda kullanmaya yönelten sabit düşünce şekli oluşturur. Ama bunun yanında başka dezavantajları da olabilir; potansiyel düşmanların bir savaşı provoke etmelerini engelleme kapasitesi ciddi şekilde sınırlıdır. Güçlü bir savunma durumunun arkasında dikilerek engelleme ve böylece düşmanı zafer şansından mahrum bırakma, düşman tarafa çok yüksek oranda rasyonellik ve biraz hayal gücü yükler. Spartalılar Attika'yı 431'de istila ettiler. Çok az riske girdiklerini düşünmüş olmalılar, Atinalılar savaşmaşı reddetseydi bile, reddetmekte uzun süre diretseydi bile her iki seçenek de beklenilmedik ve anormaldi.

Spartalılar yine de zaman ve emekten biraz daha fazlasını riske atacaklardı. Her durumda, arazileri ve şehirleri güvende olacaktı. Atinalıların düşmanın savunmasız olsuğu yerlere saldırma yeteneği olsaydı ve bu yetenek herkes tarafından açıkça görülseydi, Perikles'in caydırma sratejisi etkili olabilirdi. Savaş başladığında, Atina savaş yönteminden ve Perikles sratejisinden vazgeçmeden kazanmak olanaksızdı. Perikles 429 yılının sonbaharında ölüm döşeğindeyken, stratejisi bir fiyaskoydu. Üç sefer mevsiminden sonra Peloponessoslular hiç bir şekilde yorgunluk belirtisi göstermediler. Tam tersine, son dönemde Atina'nın barış teklifini reddettiler ve Atina iktidarını sonsuza dek yok etmek için kararlılıkla savaşa devam ettiler. Diğer yandan Atinalılar, arazilerinin ve evlerinin tekrar tekrar yağmalandığını görmüşlerdi, mahsulleri ve ağaçları yakılmış ve yok edilmişti. Ayrıca çok sayıda insanın canını alan ve ahlaki yapılarını bozan vebadan acı çekiyorlardı.

Bu konuşmanın başında alıntıladığım hikâyede, Plutarkhos Perikles'in askeri kahramanlıklarının övülmesine karşı verdiği cevaptan bahseder, hatırlayacaksınız. Şaşkınlık gösterir, – biliyorsunuz onun uyuduğunu sanmışlardı –, uyumadığı ortaya çıkmıştı. Ne söylediklerini duyuyordu. Kendisinin yetenekleri kadar iyi şansın da sonucu olan ve birçok başka kimsenin başardıkları şeyi övüyor olmalarına şaşırdı. Bunun yerine, yüceliğini gösteren sözlerinin en güzelini ve en önemlisini, – "Şu an hayatta olan hiçbir Atinalı benim yüzümden matem elbisesi giymedi" –, övmeleri gerektiğini söyledi. Bu ifadeler, Perikles'in bize bildirilen son sözleri, dinleyicilerini şok etti, arkadaşları bile politikasının savaşın gelişinde en azından bir şekilde pay sahibi olduğunu ve bu stratejinin vebadan kaynaklanan yıkımın yoğunluğu ile ilgili olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar.

Son sözleri kendisine yağdırılan yaygın suçlamaların yol açtığı yaraları ne kadar derinden hissettiğini ve yanlış yolda olduğunu itiraf etmeyi inatçı bir şekilde nasıl reddettiğini gösterir. Müthiş zekâsını şehrinin ihtiyaçları için kullanmıştı ve mantığı ona sonuçların sorumlusunun kendisi olmadığı söylüyordu. Bu sonuçların geçici olacağına inanmış olmalıydı. Zamanla beklentilerinre cevap verileceğini düşünmüş olmalıydı. Yurttaşları onun stratejisine bağlı kalacak bilgelik ve cesarete sahip olurlarsa, kazanacaklardı. Bu yüzden o inandı ve çağdaşı olan Thukydides de inandı.

İki bin yıldan fazla bir süre sonra, Clausewitz savaşa çok farklı gözlerle bakmıştır. Alıntı yapıyorum: "Savaş, temel özelliklerini hafifçe verilen duruma göre şekillendiren gerçek bir bukalemundan fazlasıdır. Toplam bir fenomen olarak, baskın eğilimleri her zaman bir savaşı ilkel bir vahşet, nefret ve düşmanlıktan oluşan paradoksik bir üçlem haline getirir. Bu üç etken kör doğal kuvvet olarak görülür. Yaratıcı ruhun dolaşmasının serbest olduğu şans ve olasılık oyunundan, politika aracı olarak bağlılık unsurları onu tek başına mantığa tabi tutar. Bu üç eğilim üç farklı yasa gibidir, konularıyla ilgili derin köklere sahiptirler ama yine de birbirleriyle ilişkilerinde değişkendirler. Onların herhangi birini inkâr eden veya aralarında rastgele bir ilişki kurmak isteyen bir teori gerçekle o derece çatışır ki sırf bu nedenle tamamıyla işe yaramaz olur."

Tarihteki birçok kumandan gibi ve az sayıda askeri dehanın aksine Perikles, aslında savaşı, Clausewitz'in söylediği gibi, tek başına gerekçelendirmek için birinci derece önemli bir konu olarak görüyordu ve bana göre diğer yönlerini de çok az anlıyordu; bu yüzden kendisi ve halkı çok büyük bir bedel ödedi.

5. Bölüm: Sorular ve Cevaplar

Evet biraz zamanımız var, soru veya yorumlarınızı alabilirim. Sonuç olarak bahsettiğimiz sadece yirmi yedi yıllık bir savaş ve konuşmak için yirmi dakikamız var. Sorun değil. Başka, bir şey söylemek isteyen? Evet?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Bu çok uzun bir hikâye, ama verebileceğim en iyi yanıt, en son Thukydides'in yaşadığı hikâyeyi yazma nedenleri hakkında konuşurken verdiğim yanıt olur. Perikles'i destekliyordu ve işler iyi gitmedi. Devlet onun istediğinden çok farklı bir yere yöneldi, Perikles'in tam tersi olan strateji de dâhil olmak üzere. Bu stratejiyi pek fazla onaylamayan sokaktaki ortalama insanlar yanlış düşünüyordu, Perikles'in yanlış olduğuna inanıyordu. Savaşa gitmeleri Perikles'in hatasıydı, savaşı kaybetmeleri Perikles'in hatasıydı. Bence Thukydides kendisini Perikles ve onun olaylara yaklaşımı ile ilişkilendirdi ve böyle de olmalıydı çünkü onun olayına inanmıştı.

Yani bunu fark etmek çok önemli. Ve yüzyıllar sonra yaşamış olan Plutarkhos ise, Peloponessos Savaşı hakkında yorum yapan herkes gibi, Thukydides yazdığından beri Thukydides'ten oldukça etkilenmişti. Bence savaş hakkında düşünen hemen herkes, Thukydides'in bu olaylar hakkındaki yorumlarına oldukça katılmıştır. Sanırım sorunun cevabı bu.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Soru şu: "Perikles'in yaklaşımını model olarak kullanan bir modern kumandan aklıma gelebiliyor mu?" Bence cevap herhangi biri değil, — Evet, Sivil Savaşta General McClellan ve bu çok benzer bir durumdu. McClellan, Lee'nin ordusuyla savaşmak istemedi. Kölelik karşıtı şeylere o kadar da kafayı takmış değildi, fakat bunun dışında, Sivil Savaş'ta savaşmanın bedeli çok büyüktü ve bu bedeli ödemek istemedi ve bu yüzden savaştan kaçınmak istedi ve çok denese de Lincoln onu savaşa sokamadı. Yani, bu bir örnek. Şimdi, en azından bu örnekler, – tıpatıp aynısı olmasın, sadece benzeri olsun –, üzerinde düşünmenizi önereceğim size.

Mevcut yönetimde Afganistan ve İran'a, – Irak demek istedim –, saldırı başlatma konusunda Savunma Bakanlığının benimsediği stratejiyi düşünüyorum. Aklıma Grekler geliyor; Perslerle savaşmalıyım. Irak bunun bir yönünü yansıttı. Size açıklamak zorunda olmadığım nedenlerden dolayı, her ikisi de umutsuzca kayıpları en aza indirmeyi istiyorlardı ve Amerikan tarihinin son on yıllarındaki siyasi durumdan dolayı, umutsuzca savaşın süresini sınırlayan bir yaklaşım seçmek istiyorlardı. Bunu mümkün kılan teknolojik olarak avantajlı olmalarıydı, – Amerika'nın silah gücü konusundaki fantastik avantajı, silahı kullananlar için çok az riskli olan bir uzaklıktan ateşi açabilme kapasitesi, oraya ulaştığında müthiş zararlar verebilme kavramı, ama aranızdan kimse bunların herhangi birini hatırlıyor mu bilmiyorum, bazılarınız sanırım bunun hakkında düşünmek için bile çok gençtiniz. Aslında hatırlarsınız, – kullandıkları deyim neydi, Irak'ın dışındaki cehennemi bombalayarak kullanacakları harika strateji neydi? Şok ve dehşet... Aynı şeydi. Şok ve dehşet.. "Aman Tanrım bu bizim başımıza gelecek ve biz gidiyoruz," dedirtmek amaçlıyı, akıllarındaki buydu.

Bu savaşlarda diğer savaşlardaki gibi başarılı olmak için yapmanız gereken bazı şeyleri yapabilme kapasitesi olan kara kuvvetlerini kasıtlı olarak tercih etmediler. Bu yüzden, başladığı zaman, işlerin planlarına göre gitmediği anlaşıldı, inatla o plana sadık kaldılar, hatta aramayacağı kanıtlandığı halde. Böylece bu da bir aday olabilir bence. Evet?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Evet, soru şu: "Son dönem Atina tarihinin veya yapısının, – demokratik toplum demek istiyorsun –, demokrasinin bu planın benimsenmesiyle bir ilgisi olduğunu düşünüyor muyum?" Belki. Kesinlikle haklısınız. Boitia'yı istila edince Tolmides'in başına gelenlerin çok net ve acı bir hatırası olmalı. Atinalıların orada çok çok ağır kayıpları vardı. Çok kayıp olan tek yer orasıydı ama sonuçta vardı ve bu alışılmamış bir şeydi. Dolayısıyla bu Perikles'i Atinalıların bunu zor buldukları konusunda ikna etmiş olabilirdi ama her şeyi göz önüne aldığımda gerçekten böyle olduğunu düşünmüyorum. Atina demokrasisinin diğer Yunan şehirlerinin oligarşilerinden olaylar hakkında düşündükleri açısından farklı olduğu düşüncesinde değilim. Tartışarak çözmeyi seçebilirlerdi. Perikles'in siyasi duruma inanılmaz bir biçimde hakim olması, insanların, "Bu herif ne yapıyor böyle?" dedikleri stratejiyi seçmesinin tek nedeniydi.

Çok çabuk onun aleyhine döndüler. Dolayısıyla demokrasinin özellikle önemli olduğunu düşünmüyorum. Şimdi Perikles'in düşmanları ve demokrasi düşmanları, – Perikles'in düşmanları dememeliyim, demokrasinin antik düşmanları demek istiyorum –, şunu söylüyorlar: Bu, Atina demokrasisinin savaş başlatma yoluydu, bu da felaket olmasını kesinleştiriyordu . Atinalılar o zaman böyle düşünmemelerine, sadece demokrasinin bu kadar saçma bir şey yapabileceğini düşünmelerine rağmen daha sonra ortaya çıkan ve çok tehlikeli bir girişim olan Sicilya Seferine karar verdiler; ki ne kadar tehlikeli olduğu daha sonraları görüldü.

Böylece Thukydides'in söylediklerine aynen uymuş oluyorlardı. Ama açıklamamamı okursanız, başka bir bakış açısı daha olduğunu görürsünüz, ancak antik anti demokratik görüş buydu. Demokrasiler aptaldır; nasıl savaş yapılacağını bilmezler, hiçbir şeyi doğru yapamazlar. Felaket getirecekler. Bence felakete çeşitli şekillerde uğrayabilirsiniz.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Perikles görevde olduğu sürece herkesin Perikles'in yapılmasını istediklerini yaptığı çok açık. Bunun bizim de az çok bildiğimiz bir nedeni, bir yılda on generalden birçoğunun Perikles'e yakın olması, böylece siyasi nüfuzunun yayılması. Antik Yunan'da herhangi birinin bu tür bir süreklilik etkisine sahip olması olağan bir şey değil, ama her zaman Perikles'in arkadaşı olduklarını bildiğimiz birkaç generalin olduğunu görüyoruz ve bence hikâyenin gerisi şöyle: Generallerin antik Atina'da ne yapacaklarına karar vermediklerini görüyorsunuz. Sizi çıldırtan nokta da bu.

Bir orduyu savaşa gönderirseniz o ordunun bir ya da daha fazla generali olur. Kendisine tahsis edilmiş belli bir miktar parası, ekipmanı ve malzemesi olur ve emir alır. Tüm bunlara çoğunluk oyuyla, bir müzakere yaptıktan sonra meclis tarafından karar verilir. Ve size şunu iddia ediyorum, Perikles bu çekişmelerin hiçbirini kaybetmedi. Arkasından gelip onu

yakalamaları dışında. Sonra onu yeniden göreve getirdiler. Şimdi, sorunuz yanıtlanmış oluyor mu?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Sorunun esası şu, "Perikles, ne kadar iyi bir strateji olursa olsun, Atinalıların hoşlanmayacaklarını bildiği bir stratejiyi benimseyecek kadar akıllı mıydı?" Ve bence yanıtı, evet, sonuç net. Hayır, akıllı değildi ama bence Atinalıların hoşlanmamalarından ziyade strateji hatalı olduğu için. Yıllar içinde ve şu anda, en hassas zamanlarda, aslında Atinalılara istediğini yaptırabildiğini ispatladı; gerçekte sevseler de sevmeseler de, onları yapmaları için ikna etti. Bu yüzden bunun gerçekten bir hata olduğunu düşünmüyorum. Sorun neredeyse hemen işlerin ters gitmeye başlamasıydı. O zamanlar gücünü bir süreliğine sarsan böyle kötü şeyler oluyordu. Ancak o zamanlarda bile gücünü geri kazanıyordu, yine de stratejisi işe yaramıyordu. Bence sorun, – ne yaptığını biliyordu diyebilirsiniz. Yanına kar kalacağını düşünüyordu, stratejisi doğru olsaydı bu da olabilirdi. Doğru mu?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Evet, evet, soru, antik yazarlar, – bahsettiğiniz kişi Plutarkhos. Perikles'in büyük bir general olacağına inanırlar ama Sicilya'daki büyük yenilgide yer alan Nikias hakkında kötü şeyler söylerler, ancak Nikias bu çatışmaları önleyen, Perikles'in stratejisine benzer bir yol izlemiştir. Burada vurgulamak istediğim ilk nokta Thukydides'in bunu yapmadığı. Thukydides, Perikles'in stratejisini bütünüyle desteklemekle kalmaz, Nikias'ın ölümü üzerine kendi düşüncesine göre onu Perikles'in seviyesine ya da daha yükseğe çıkaran bir methiye de yazar. Ancak Nikias 'ın durumu bir bakıma Perikles'ten daha kötüydü çünkü her şeyden önce Nikias, savaşa, ilk olarak Sicilya'ya girmeye karşıydı. Daha sonra general olarak seçilince girdi ama bunu yapmadan önce oylamayı kaybedince girmek için ikna etmeye çalıştı.

Daha sonra, "Tamam, gidecekseniz gidin ama bu gibi şeyleri alırsanız çok güvenli olur," diyerek Atinalıları gitmemek için kandırmaya karar verdi. Asıl filo altmış gemilik bir dönem olacaktı. Sicilya seferini kaybederek savaşı kaybedecekler gibi görünmelerine neden olacak kadar risk alarak, 130 gemi, 5000 piyade ile bitirdi kaybetmedi –, Atinalılar onun beklediği gibi, "Hayır, hayır, eğer bunu yapmak zorundaysak gitmeyelim," demek yerine, "tam isabet, evet Nikias'tan istediğiniz her şeyi alabilirsiniz, ne isterseniz," dediler ve gittiler.

Bundan sonra, seferdeki performansı onun emirlerini gerçekten yerine getirmek istemeyen birinin performansı oldu. Kavgayı iki kez kaybetmiş biri olarak yapmak istediği şey, – dışarı çıktı ve Syrakusai'da bir savaşa girmekten kaçınmak için elinden geleni yaptı ve sonunda istediğinin tam tersi oldu, Syrakusai'da savaşmak zorunda bırakıldı ve sonra geri dönüp okuyabildim, ama müfrezesini tekrar tekrar mahvetmiş, dolayısıyla onu bir general olarak kınamak için iyi gerekçeler olduğunu düşünüyorum, bunun yanında Perikles'in eleştirilmesi gereken gerekçeler bir kumandandan çok bir stratejist olarak eleştirilmesi gerekenlerdir. Başka? Evet?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Ama bence onlar, – şey, buna küçük bir ayrıcalık tanıyacağım, bence savaştan Perikles'in umduğu şekilde çıkabilmek için çok iyi bir şansları olabilirdi. Eğer Perikles'in ölümünden sonra Kleon ve Demosthenes'in devraldığı sınırlı derecede saldırıya dayalı programı takip etmiş olsalardı. Yeni Pylos'u almak, Pylos'ta bir kale inşa etmek, Kythera'yı almak, burada bir kale inşa etmek, Peloponessos Yarımadası civarında başka birkaç yeri daha almak ve buralardan ataklar başlatmak ama Spartalılarla büyük bir savaşta savaşmamak için kalmamak, sadece bunun meydana gelmesine neden olmak. Eğer bunu belli bir süreliğine yapabilselerdi, Kleon'un esirlerin bu kalelere kaçabileceğine ve Spartalıların panikleyeceği bir iç ayaklanma çıkaracağına dair beklentisi Spartalıları barış önermeye itebilirdi ve gerçekten bunu yaptılar da.

Spartalılar barış önerdi. Atinalılar, Spartalıların 425 yılında önerdikleri barışı kabul etmiş olsalardı savaşın sona ereceğini ve Atina İmparatorluğunun Perikles'in istediği şekilde ayakta kalacağını iddia edebilirsiniz. Sadece 'yapabilirlerdi' değil, yaparlardı da, eğer kabul etselerdi. Birçok akademisyenin yaptığı gibi zaferi kabul etmediklerini iddia edebilirsiniz. Vurgulamak istediğim son nokta şu: Bu olmayınca ve barış imzalanıp 421'de yürürlüğe girince ki bu da ortaya atılan tekniklerle istediklerine ulaşabileceklerinin başka bir kanıtıdır, bu olduktan sonra barış bozuldu ve Atinalılar kendilerini başka bir devletler ittifakının içinde buldular.

Peloponessos'da büyük bir kara savaşı çıkaran üç Peloponessos demokrasisi ile Atinalılar. Ve Atinalılar yani Sparta'nın düşmanları Peloponessos'da Sparta ordusunu neredeyse yeneceklerdi.

Eğer yenmiş olsalardı, Greklerin baskın bir gücü olarak, Sparta'yı bitireceklerdi. Yani cevap şu, ellerine birkaç kez fırsat geçti ama kıl payı kaçırdılar. Evet, bu şekilde kazanabilirlerdi. Sanırım süremiz doldu. Hepinize iyi tatiller diliyorum. Görüşmek üzere.

[metnin sonu]

Antik Yunan Tarihine Giriş: 21. Dersin Metni

27 Kasım, 2007

1. Bölüm: Savaştan Sonra Sparta Gücü

Profesör Donald Kagan: Tekrar hoşgeldiniz! Peloponessos Savaşı'nın bittiğini belirtmek istiyorum. Dünya varmış ki acıyla geçen 27 yıldan sonra savaş nihayet bitti; ancak bu durum tarihte bir sorun biter bitmez diğerinin başladığını keşfettiğiniz zamanlardan sadece bir tanesi. Tabi ki bildiğiniz gibi bu dönem bu tarz sorunlarla dolu ve başından sonuna kadar da bu şekilde devam edecek. Evet, Spartalıların yaklaşık 431 yılında neden savaşa girdiğine ilişkin iddiaları hatırlarsınız. Yunanları serbest bırakacaklardı ve buna ilişkin ironi de gerçekten alışılmışın dışındadır. Hatırlarsanız Ksenophon'un, Peloponessos Savaşının sona ermesi masalını, Spartalıların ve halkın Atina duvarlarını flüt çalarak yıkmaları ve görünüşe göre herkesin, şu anda tam olarak nasıl anlattığını hatırlamıyorum ama, bu durum Yunanların özgürlüklerinin başlangıcı olduğunu düşünmesiyle sonlanır.

Tabi ki Ksenophon bunları yıllar sonra kaleme alıyordu ve bu yaşananın bir yanıltmaca olduğunu gayet iyi biliyordu, çünkü savaş süresince daha önce görülmemiş bir boyuta ulaşan Sparta gücü, daha sonraki dönemde Spartalıları sorunlar ve fırsatlar ile temsil etmiştir. Bunun oldukça önemli olduğunu düşünüyorum ve yeterli sayıda insan da bana göre bunun önemini fark etmiyor. Gücün kendine özel bir dünyası vardır. Başka biri sizi engellemeden bir şeyler yapabilme becerisi, daha önceden gücünüz olmadığı zamanlarda hiç aklınıza gelmeyen şekillerde ne yapabileceğinizi düşünmenizi sağlar ve Spartalıların da başına gelen şey aslında buydu. Kendilerini seçim yapma durumu ile karşı karşıya bulurlar. Yapabilecekleri farklı şeyleri düşünebilecek kadar yeterli güce gerçek anlamda sahip oldukları için kendilerini, devletlerini nasıl yönetmeleri ve Yunan dünyasındaki devletlerin yapısının ve Persia ile olan ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerini düşünüyorlardı.

Durumun mantığı aslında üç olasılığı ortaya koyuyordu. Şüphesiz ki yaptıkları şeyi 5. yüzyıldan çok daha önce yapabilirlerdi, yani kendilerini Peloponessos'a hapsetmek, Peloponessos Birliğinin kontrolünü ellerinde bulundurmak ve temel olarak Sparta geleneğinde tavsiye edilen Peloponessos'un dışında hiçbir şeye karışmamak; bunun için yaptıkları şeyden bahsediyoruz, yani her zaman akıllarında olan ve bir türlü unutamadıkları köleliği kast ediyoruz. Kendilerinden nefret eden ve eline baktıkları kişilerden her zaman sayı olarak aşırı derecede fazlaydılar. Bu nedenle de, herhangi bir zamanda Peloponessos'tan bir orduyla birlikte ayrılma fikri, bazen gerekli de olsa, her zaman sorgulanabilir bir yerde durmuştur.

Göreceğimiz gibi, Peloponessos Savaşı sırasında Sparta'da değişiklikler olmuştur. Bunlardan bence en önemlisi Spartalıların önemli bir miktar paraya sahip olmasıydı. Bu para Persler tarafından savaş dönemi için hazır bulunduruluyordu. Spartalılar Atinalılardan zengin şehirleri aldıklarında ganimet elde etmiş ve Perslerin sahip olduğu parayı da ele geçirerek ganimet elde ettikleri zengin şehirleri Atinalılardan alma ve hem de para toplama yoluyla ellerinde bulundurmaktaydı. Bu nedenle, ilk defa çok parası olan pek çok Spartalı vardı ve tabi ki bildiğiniz gibi bu normalde Sparta toplumunun bir özelliği değildi, bu yasak bir şeydi.

Sparta'daki kanunlar paraya izin vermiyordu. Paraya en yakın şey olarak sizi çok uzağa götürmeyen ve çok fazla alışveriş yapmanıza olanak sağlamayan avuç dolusu demir parçaları vardı. Bu noktada bu tarz bir zenginliğin varlığı ve başa çıkmak için hiçbir geleneksel yolun olmaması, başka belirsizliklerin ve birçok Spartalının hissettiği bir takım fırsatlar olduğu anlamına geliyordu. Bu nedenle, Peloponessos'de kalma fikri, pek çok Spartalı'ya çekici geldi. Çünkü Sparta dünyasının dışından birilerinin gelmesinden korktular ve tabii ki dış dünyayla bağlantı kurmaya başlamaları dolayısıyla gerekli olacak olan paranın kimliklerinin bir parçası olan ve çok değer verdikleri geleneklerini bozacağından korkmuşlardı. Lykurgos kanunlarına göre yaşamak, Spartalı olmak ve diğer insanlardan

üstün olduğunuzu hissetmek demekti. Bu yüzden, bunu tercih edecek olan tutucu Spartalıların aklında bir tehlike hissi uyanmaktaydı.

Ancak Spartalıların bu yeni bulunan gücü kullanabilecekleri başka bir olasılık daha vardı. Zannediyorum bu yeni bulunan güçle gelen para, olayları yönetmek ve belki de Peloponessos'un dışında bulunan kaynakları sömürmek için kullanılabilirdi ve bu seçenek de aynı zamanda ikiye ayrılabilirdi. Uç bir nokta ise, Spartalıların bu parayı doğuda bulunan tüm Yunan dünyasının kontrolünü ele geçirmek için ellerinde bulundurmasıdır. Yani, her zaman yaptığımız gibi, Ege'de boy göstermeleri haricinde, İtalya ve Sicilya'da yaşayan Batı Yunanları dahil etmiyorum. Ancak, Spartalılar, Atinalılar devre dışı kaldığı için onları kontrol edecek olan Perslerle birlikte Ege'nin, Anadolu'nun, Çanakkale Boğazı'nın ve ilerisindeki suların kontrolünü ele geçirebilirdi ve bazı Spartalılar Ege'nin kontrolünü ele geçirmek istiyordu.

Bunun için para gerekliydi ancak bu durumdan aynı zamanda para da elde edilecekti. Tabi ki güç gerektirecek ancak aynı zamanda da daha fazla güç sağlayacaktı. Bir anlamda, bu görüşte olan Spartalılar Ege ve ötesinde büyük bir emperyal güç olan Atina'nın yerini alma fikrini benimsedi. Bu bir ihtimaldi. Burada savaşın kazanılmasında büyük rol oynayanların bazı Spartalılar ve Yunan general ve amirali Lysandros olduğunu kesinlikle biliyoruz; kendisinin ve etrafında bulunan kişilerin bu fikre sıcak baktıklarını ve takipçisi olduğunu ancak bu kişilerin de bu fikri benimseyen tek grup olmadığını da kesinlikle biliyoruz.

O halde, eski kaynaklar bize herhangi bir Spartalı liderin özel olarak kafasında böyle bir şey olduğunu söylemese de, Spartalıların böyle bir fikrinin olduğuna ilişkin üçüncü bir olasılık doğmaktadır ve görünen mantık da bazılarımızın bu fikrin iyi olduğunu düşünmüş olabileceğini ve Spartalıların yaptığı bazı şeyler de kesinlikle böyle bir politika izledikleri ya da izlemeye çalıştıklarını ileri sürmektedir. Bu Peloponessos'e hapis olmak değildi, ancak aynı zamanda bu görkeme kendini kaptırmak da değildi ya da belki de yolun alt taraflarında bir yerlerde Büyük Pers İmparatorluğu ile çatışmaya girmeyi de içerecek olan muhteşem Atinalıların yerini alma planından bile bahsetmek mümkündü.

Şüphesiz ki, Büyük Pers İmparatorluğu artık bir zamanlar olduğu gibi korkutucu görünmüyordu. Atinalıların ilk olarak 480-479 yıllarında Persleri yendiğini hatırlarsak, bunu Yunanlar yapmış, ancak yine de, o tarihten sonra Atinalılar Persleri defalarca üst üste bozguna uğratmıştır. Dolayısıyla, yüzyılın başlarında oldukları gibi korkulacak bir durumda değildiler. Ancak, her durumda, hazırlıklı olmak gerekiyordu ve çoğu Spartalı bu ihtimal ve bir donanmaya sahip olma zorunluluğu nedeniyle de vazgeçebilirdi, çünkü güçlü oldukları dönemlerdeki Atina donanmasının gücüne yaklaşan bir donanma olmadan bu üçüncü politikanın izlenmesi mümkün değildi. Peki, bu ne anlama geliyordu? Bu geleneksel Spartalı askeri üstünlüğünü kullanmak değil, -- yani piyade ordularına karşı savaşan piyade askerleri --, aynı zamanda kürekçi ve uzman denizcilerin de olması anlamına geliyordu.

Yunan dünyasında deniz savaşlarının nasıl yapıldığını detaylı olarak anlatacak vaktim yok, ancak her bir kadırgada bir anlamda hareketi sağlayan motor görevi gören 170 kürekçinin yanında, subaylar ve genelde karada piyadeler gibi işlev görecek olan yaklaşık on adet denizcinin olduğunu hatırlamamız yeterli. Ayrıca, dünyadaki bütün farklılıkları yaratan, savaşlar kaybedilse de kazanılsa da iyi savaşan, düşündüğünüzde astsubay kıdemli başçavuş gibi ya da ordudaki astsubay üstçavuşlar gibi olan ve yetenekleri daha üst kademeler için oldukça önem arz eden önemli derecede yetenekli kişiler de vardı. Bunların en önemlilerine Yunanca'da serdümen anlamına gelen kybernetes deniliyordu. Bu arada, vali, hükümet, yönetmek gibi kelimelerin hepsi kybernetes kelimesinden türemiştir.

Bu nedenle, bu durum Spartalı olmayan her kişinin denizaşırı görevlerde başarı elde edilmesi için görevlendirileceği anlamına geliyordu ve çoğu Spartalı Sparta'daki hayatlarının ciddi derecede bozulacağını düşünerek bu fikre sıcak bakmadı. Ancak, Sparta gücünü artıran ya da Peloponessos dışında bulunan Yunan adası üzerindeki Sparta gücünü koruyan bir orta yol politikasından da yana olabilirdiniz ve bunun yapılmasını tavsiye eden bazı şeyler vardı. Bunlardan ilkine bakarsak, Atinalılar

Orta Yunanistan'da temel güç olma durumunu yitirmişti, ve bu da, savaş süresince de ne anlama geldiğini gördüğümüz gibi, Boiotia'da egemen güç olan Thebai'nin halihazırda belirli bir güce ulaşmış olması, Thebai halkının Spartalılara sık sık baş kaldırmalarına izin veren belirli bir bağımsızlık düzeyi geliştirmiş olmaları ve Thebai halkının en azından Spartalılara bağlı olmaktan ziyade onlarla aynı masada, eşit olarak oturmasına fırsat veren, en azından ilk sırada bir güç olmaya ilişkin gerçek bir şans elde ettikleri anlamına geliyordu.

Bazı Spartalılar kesinlikle, Peloponessos'da kalmaları halinde, Thebai'nin, komşusu olan Attika'nın ve bütün orta Yunanistan'ın hükümdarı olacağı ve bir anda Spartalılara gerçek anlamda bir tehdit oluşturacağından korkuyordu ve aslında detaylı olarak incelersek tam anlamıyla bunun gerçekleştiğini görürüz. Dolayısıyla da, bu durumda, hegemon, hükümdar olarak Yunanistan ana karasına yerleşmemiz gerekiyor, – hükümdar dememeliyim aslında, hegemon lider anlamına geliyor. Bu noktada da her zaman bir çatışma var. Diğer devletlerden üstün bir güce sahip olduğunuzda, ancak onları fethetmediğinizde, burada sorulacak olan soru, "Yunanların deyişiyle lider anlamına gelen ve belirli bir derecede gönüllü işbirliği ifade eden bir hegemon olarak onlara bağlı olmak mı istersiniz yoksa, ikinci yolu seçecek olsanız bile, egemenlik anlamına gelen ve Spartalıların kendi aralarında gerekli olup olmadığına ilişkin anlaşmaya varamadıkları, hakimiyet kurmayı mı tercih edersiniz?" sorusudur.

Ancak bu üç kök, teoride ve aslında gerçek anlamda da, Spartalıların hakkında tartıştığı ve farklı bireyler güç kazandıkça ve durumlar değiştikçe, gidip geldikleri şeylerdi. Bu gruplardan en azından ikisini belirlemek çok kolay ve insanlarla belirleyebileceğimiz üç kök olduğu düşüncesindeyim. En agresifi, denizaşırı olanı, 'hadi fethedelim ve Ege'deki her şeyi kontrol edelim düşüncesi,' – Lysandros da açıkça görüldüğü üzere bu grubun lideri. Ancak 'Peloponessos'da kalalım ve devletlerarası rakiplerimizin, rekabetlerin dışında kalalım ve eski yöntemlerimize geri dönelim,' düşüncesi Kral Pausanias tarafından benimsenmiş bir düşünce gibi duruyor; ve bir diğeri de Kral Agis'in belirsiz olan politikası. Üçüncü bir grubun temsilcisi olduğuna dair tam emin olunmasa da böyle olduğuna ve bunun da Sparta gücünü sınırlandırmak ve Yunanistan ana karasındaki kontrolü etkileyerek deniz savaşına girmek istemeyen bir grup olduğuna ilişkin olasılığın da olduğunu düşünüyorum.

Lysandros'un yaklaşımına ilişkin oldukça büyük tartışmalar vardı. Bunlardan bir tanesi, Spartalıların sayısının çok büyük bir coğrafyayı kontrol etmeye yetmeyecek olmasıydı. Kaç kişi oldukları konusunda emin değiliz ama Peloponessos Savaşı'nın ortalarında 3500 Spartalı olduğu kabul edilmektedir ve sayı giderek düşmektedir. 371 yılında en nihayetinde Spartanın yenildiği ve kesin sonucu belirleyen Leuktra Savaşı'na gelene kadar, muhtemelen 1000 Spartalı kalmış olacak. Peki, bir imparatorluğu nasıl yönetirsiniz? Bir imparatorluğu nasıl fethettiğinizi unutun. Böyle bir nüfusu olan bir imparatorluğu nasıl yönetirsiniz? Aynı zamanda Spartalılar geleneksel olarak bir donanma gücüne sahip değildi ve en azından Atinalılara göre deniz savaşında oldukça zayıf kalmışlardı ve bu, denizde Pers kralına hizmet eden güçlere karşı ne kadar iyi savaşabilecekleri konusunda ucu açık bir soruydu.

Parayla hiçbir deneyimlerinin olmadığı gerçeği doğruydu ve para, Atinalıların söylediği gibi, böyle bir imparatorluğu sürdürmenin oldukça önemli bir kısmını oluşturuyordu ve Sparta'da her şey, artık tahmin ettiğimiz gibi, kara kuvvetine dayanıyordu. Her şeye rağmen, Spartalılar Peloponessos Savaşı boyunca donanmalar gönderiyordu. Savaşın son bölümünde, iki önemli çarpışma kazandılar ve bunlardan en sonuncusu olan Aegospotami Çarpışması oldukça kritik bir öneme sahipti. Ancak hikayenin bütününe bakarsak, Spartalıların denizde yıllarca egemenlik sağlayacak bir kapasitede bir donanma oluşturacakları bir sistem kurdukları net değildir. Bu nedenle, bu da uygulamadaki sınırlılığı gösteriyordu.

2. Bölüm: Lysandros ve Tiranik Tutumu

Ancak, 404 yılındaki yılın adamı, Peloponessos Savaşı'nın ulu fatihi Lysandros'du ve politikası 'her yeri fethedelim' şeklindeki uç bir politikaydı. Politikası daha çok kişisel bir politika olmakla birlikte kişilik bu noktada oldukça önemli olmuştur. Lysandros'u Lysandros yapan şey oldukça büyük bir farklılık yaratmıştı. Lysandros saf ve meşru bir Spartalı değildi. Spartalıların mothax dediği teknik anlamda bir piçti. Bu Lysandros'un Spartalı bir baba ile Spartalı olmayan bir anneden doğduğu ve genelde böyle kadınların köle oldukları, ancak annesi Spartalı olmamasına rağmen yine de bir savaşçı Spartalı sınıfından olarak değil de, bir Spartalı olarak yetiştirildiği anlamına gelir, ve bütün bu parçaların nasıl birleştirileceğini bilmek oldukça zordur. Ancak kendisi bunu başarmış ve savaşın son birkaç yılında birkaç kişi kendisini beğendiği için generalliğe yükselmiş ve tüm zamanların en iyi generali olarak kuvvetlerin başına geçen adam olmuştur.

Ancak kendisi olağanüstü hırsları olan birisiydi ve antik yazarlar bize Sparta'da bir devrim yapma ve Sparta'nın etkili hükümdarı olmasını ve asil bir aileden gelen kralların bir tarafa kaldırılmasını sağlayacak şekilde anayasayı değiştirme fikrinde olduğunu söyler. Pekiyi, eğer böyle bir şey yapacaksa, üstün etki ve güç ile elde ettiği konumunu korumaya çalışacak olması halinde bile, bir komutana, paraya ve her türlü destekçiye ihtiyaç duyacaktı ve bu nedenle Sparta için izlediği politika Lysandros'un ihtiyaçlarına uyan bir politikaydı.

Atina İmparatorluğu himayesinde bulunan ve bu imparatorluğun bir parçası olan Anadolu'da, nerede olursa olsun bir şehri esaretten kurtardığında, orada farklı türde bir hükümet kurdu. Bu kendisine dostça davranan ve Lysandros'a güvenen yerel halk arasından seçtiği, deyim yerindeyse, 'kuklaları'ndan oluşan on kişilik bir hükümetti. Bu kuruluşlara onlu kurallar, onlu gruplar anlamına gelen dekarkhia deniliyordu ve bu gruplar kralın halkını oluşturuyordu. Güvende olduklarından emin olmak için de, Spartalı bir garnizon ya da en azından harmostes adı verilen Spartalı bir komutan tarafından yönetilen şehirde bir Peloponessos garnizonu kuruyordu. Harmostes, harmoni kelimesinden geliyor ve bölgede askeri komutan olan kişinin emrine uyan kişi demek.

Bütün bu insanlar, harmostes ve dekarkialar, hiçbiri bağımsız güce ve etkiye sahip olmayan, yalnızca Lysandros ve Yunanistan'ın kurtarıcıları için çalışan kuklalardı; ve iddia ettiklerine göre, Lysandros sözde özgürlüğüne kavuşturduğu bu şehirlerden para almayı kesmedi. Atinalılara verdikleri kadar para veriyorlardı, çünkü kaynaklarımız Spartalıların, Atinalıların aldığına yakın olarak yeni ele geçirilmiş imparatorluklardan yılda 1000 talenton vergi aldığını söylüyor. Hiçbir şey değişmemişti.

Bu yeni kurulan Sparta İmparatorluğu birçok açıdan Atina İmparatorluğundan farklıydı. Atina İmparatorluğunun oldukça açık ve ortak bir amacı olan gönüllü bir birlik olarak başladığını hatırlayın; halen daha Pers egemenliğinde olan Yunanları özgürlüğüne kavuşturmak ve Pers komşularına ve daha önceki fatihlerine karşı özgürlüklerini korumak... Diğer taraftan, Lysandros komutasındaki bu yeni imparatorluğun hiçbir hedefi yoktu ve şekil, tavır ya da yapı olarak gönüllü değil, tamamen zorunluydu. Spartalıların Atinalılara karşı kışkırttıkları Anadolulu Yunanlara özgürlük vermek yerine, onları, Sparta kanunlarına bağlayarak aldattıklarını söylemek adil olur sanırım. Birçok durumda, sıklıkla görüyoruz ki, Lysandros tarafından kurulan bu hükümetler temel olarak valilerin ve harmosteslerin yerlilerden çalabildiklerini çalmaları noktasında zorba ve aç gözlüydü. Bu durum Spartalılara yaptıkları resmi ödemelerin dışındaydı. Lysandros kuklaları bu şekilde zengin oldu.

Eski kaynaklarımızdan birinde belirtildiği gibi, herhangi bir Spartalının isteği söz konusu şehirlerde kanun olarak algılanıyordu. Bütün eski yazarların yazdıklarından da anlaşılacağı üzere, Spartalılar diğer Yunanlarla olan ilişkilerinde anlaşması kolay insanlar değildi. Geleneklerindeki her şey, kendilerini diğer Yunanlara göre üstün görmelerine neden oluyordu ve bu şekilde davranmaktan çekinmiyorlardı. Atina İmparatorluğunun ya da Delos Birliği'nin nasıl kurulduğuna ilişkin anlatılan hikâyeleri hatırlarsınız, Spartalılar bölgede bulunan Yunanları davranışlarıyla o kadar toplum dışına itmişti ki Yunanlar, Spartalıları gönderdikleri ve yerlerine en azından bir imparatorluğa dönüşmeden

önce belirli bir süre boyunca kendilerine öyle davranmayan Atinalıları getirdikleri için oldukça memnun olmuşlardı. Bu Spartalıların iyi olmadığı diğer bir problemdi, ancak başlangıçta belirleyici olan Lysandros olmuştu.

Gücünün ve etkisinin doruklarındaydı, ve sanıyorum Yunan dünyasında ondan daha fazla öldürücü bir güce ulaşanın olmadığını söylemek adil olur. Samos'ta yetki verdiği oligarşi yöneticileri kendisini çok seviyordu ve yaptıkları için ona öylesine minnettardılar ki, adada Lysandros adına, ona bir tanrı gibi taptıkları dini törenler düzenliyorlardı. Yunan tarihinde ilk defa birisine bu şekilde davranılıyordu. Diğer taraftan, bu onun etkisini ve gücünü artırdı ve herkes onu merak ediyordu. Diğer taraftan, bunun Sparta aristokratları arasında, özellikle de Sparta Kralları nasıl karşılandığını tahmin edebileceğiniz için problem oluşturduğunu da tahmin edebilirsiniz; bu piçe ,– sokak dilindeki anlamını değil, teknik anlamını kullanıyorum –, bir tanrı gibi tapınılıyordu, ve bu da doğal olarak Sparta dünyasında kral olmayan birine karşı daha önce duyulmamış bir itibardı. Bu nedenle, bu durum bütün sorunların başlangıcı oldu.

Olabileceği kadar hırslıydı ve bu da olabileceği kadar açıktı. Dolayısıyla, Sparta yaşam tarzına ve Sparta anayasasına kötü bir şey olacağına ilişkin bir korku, kızgınlık ve kıskançlık vardı. Pausanias ve gelenekçiler bu gelişimi baltalamak için fırsat kolluyorlardı. Az önce bahsettiğim Sparta yaşantısının geleneksel karakterini tehdit eden başka şeyler de vardı. Doğal olarak bu, rüşvet için kullanılan paraydı. Artık, parası olan insanlar başkalarının desteğini, yardımını Sparta'daki etkileri ve güçleri için satın alabiliyordu.

Çoğu bilim adamından bu dönemde yapılmak istenen şeye ilişkin duyduklarımızdan biri de bana mantıklı gelen, mirasla ilgili yeni bir yasa çıkarılmasıdır, yani Epitadeus Yasası. Epitadeus de bu fikri ortaya atan kişidir. Miras, eskiden belirli bir yöne doğru otomatik olarak giderdi ve kimsenin hiçbir seçeneği olmazdı. Bir vasiyet yazıp mirasını istediğin kişiye bırakamazdın. Belirli bir düzende aileye giderdi. Epitadeus Yasası bunu değiştirdi. Bu yasaya göre bir vasiyet yazıp varislerini istediğin gibi seçebiliyordun. Bu da hala hayattayken birisine hak vermek için yapabileceğin bir şeyler olduğu anlamına geliyordu.

Eğer bir kişiyi vasiyetine eklersen, öldükten sonra o kişiye para verme hakkına sahiptin. Bu nedenle, sana hizmet ederken, aynı zamanda da senin siyasi destekçin de oluyordu. Bu oluyordu ve Spartalı olarak yetiştirilen ve babalarının mülkiyetini miras olarak alması beklenen insanlar bazen miras dışı bırakıldıklarını öğreniyorlardı. Doğuştan Spartalı ancak gerekli refahtan, kendi öğünlerini çıkarmaları için gerekli topraklardan yoksundular ve bu nedenle artık tam anlamıyla bir Spartalı olamazlardı. Onlar için bir isim bulundu, ikinci sınıf insanlar anlamına gelen hypomeiones deniyordu ve Peloponessos Savaşı'nın sonlarında yalnızca başarılı oldukları için general olarak yükselenlerden bazıları da bu sınıftan geliyordu.

3. Bölüm: Sparta Kurallarına Direniş: Kritias

Yani, önemli olan, köle olmayan ve ne isterseniz yapamayacağınız çeşitli Spartalılar vardı. Toplumda önemli bir rol oynuyorlardı; ancak onurlu bir konuma, gerekli olan aidiyet hissine sahip değildiler, ve bunlar Sparta devletinde kargaşaya yol açan ve sorun çıkartan gelişmelerdi. Bununla ilgili olarak 398 yılında bir fikir sahibi oluyoruz. Şehirde yapılması planlanan devrimi duyuyoruz. Bu hypomeioneslerden birisi olan Kynadon, birçok Spartalıyı öldürerek, dışlanan insanlara daha çok yer açan yeni bir rejim başlatmak için bir ayaklanma çıkarmayı planlıyordu. Kynadon'un yakınlaştığı kişilerden biri durumu Spartalı şehir yetkililerine söyledi ve olay önlendi. Ancak onun anlattığı hikâye şöyleydi. Bir gün Sparta'da pazar yerinde duruyordu ve Kynadon kendisine yaklaşarak etrafına bakmasını söyledi ve kaç tane Spartalı gördüğünü sordu. Cevap yaklaşık 40 kişiydi. Daha sonra da Spartalı olmayan kaç kişi gördüğünü sordu. Yaklaşık 4000 yanıtını aldı. Hypomeioneslerden,

neodamodeslerden ve çeşitli diğer alt türlerden, kölelerden ve aynı zamanda perioikoilardan bahsediyordu ve Kynadon adama dönerek bu 4000 kişiyi Spartalıları memnuniyetle çiğ çiğ yemeleri için işe alabileceğini söyledi.

Yani, verdiği mesaj neden küçük bir devrim yapmıyoruz mesajıydı. Verilen cevap da, bu devrimin önüne geçilmesiydi, ancak bu olay durumun böyle bir ihtimalin var olmasına izin verecek kadar yeterince tehlikeli bir hal aldığını gösteriyor. Bu nedenle, bu sorunlarla boğuşan ve geleceklerini nasıl şekillendireceklerine karar vermeye çalışan bir Sparta vardı. Şimdi Atina'daki duruma geçmek istiyorum. Atina, Yunanların gördüğü en büyük imparatorluk; Spartalıların eline kalmış bir şekilde şimdi tamamen yenilmeye doğru gidiyordu ve aslında Atinalılar korkuyordu, korkmak için sebepleri de vardı. Çünkü kendilerine meydan okuyan bazı devletlerin başına da aynı şey gelmişti. Bahsetmek üzere olduğum kategoriye uyan iki tane devlet vardı, Atinalılar tarafından fethedilen Melos adası. Thukydides, Atinalıların ünlü Melos Diyalogu'nda kendileriyle nasıl konuştuğunu anlatır ve bir de birçok kişinin hatırlamadığı ve Trakya'daki başka bir kasaba olan bir yer daha vardır. Her iki yerde de, Atinalılar kuşatmaya son verdiklerinde adada bulunan bütün erkekleri öldürmüş ve kadınlarla çocukları da köle olarak satmıştır.

Atinalılar kendilerine de böyle olacağından korkuyordu. Aslında, Korinthos ve Thebai savaş sonunda düzenledikleri bir toplantıda öyle olmasını istediler. Özellikle Thebailer Attika'yı yerle bir etmeyi önerdi. Ancak Spartalılar özgürlüklerini kazandıkları zaman, Perslere karşı onlara kritik derecede yardım etmiş bir halka bu şekilde davranmalarının yanlış olacağını söyleyerek, bu şekilde davranmak istemedi. Buna inanabilirseniz, her şeye inanırsınız. Bence korkuları daha çok şu yöndeydi: Eğer Attika'yı yok ederlerse, evleri, insanları ve her şeyi, ne olurdu? Bu tam anlamıyla insanların ve diğer her şeyin yok edilmesi ve gücün yok edilmesi anlamına gelirdi, ve bu şekilde çok uzun bir süre ayakta kalamazlardı. Thebai ve ona bağlı Boiotialılar gelip burayı işgal eder ve bu durum da hiç arzu edilmeyen bir şekilde sonuçlanırdı.

Bu nedenle, Spartalılar böyle yapmadı. Onun yerine, Atinalılara uygulanacak iskândan sorumlu olan Lysandros'la birlikte, küçük bir grup oligarşik Atinalıyı iktidara getirdiler, – bu arada imparatorluğun geri kalanında da aynı tür kişiler vardı ancak sayıları on değildi –. Atina oldukça büyük bir yerdi. Attika'nın Lysandros için kabul edilebilir olma kriterini karşılamak zorunda olan Otuzlar vardı ve bunların lideri Kritias adında demokrasiye katılmış, fakat daha sonra ciddi bir şekilde yön değiştirerek demokrasiye karşı çıkmış bir soyluydu. İddialara göre zeki biriydi ve büyük hatip ve sofist Gorgias tarafından yetiştirilmişti ve aynı zamanda da Sokrates, Platon, Ksenophon ve Atina'da bulunan üst sınıftan gelen diğer birçok zeki genç adamla da çağdaştı.

Aynı zamanda bir şair, hatip, filozof olan Kritias'la ilgili tek negatif şey, bu arada bazı eserlerinden bazı parçalar incelememiz için günümüze kadar kalmıştır, 404'e kadar demokrasinin azılı bir düşmanı olmasıdır. Demokrasiden kaçmak için sürgüne gönderilmiş, ya da gönüllü olarak sürgün edilmişti ve Atina'da demokrasi olmaması konusunda oldukça kararlıydı. Bunu biraz açmamız gerekirse, 404 yılında gelinilen nokta oldukça basit bir noktaydı. Demokrasiden mutlu olmayan insanlar basitçe demokrasinin bu büyük savaşın kaybedilmesine yol açtığını iddia ediyor ve kimse Atina'nın büyük gücüne ne olduğunu gerçekten anlamıyordu, ve tabi ki Sicilya Seferi'nin, bu büyük olayın Atina'da olup biten her şeyi değiştirdiğini söylemek oldukça kolaydı ve aslında bu aptalca bir fikirdi.

Bu tam olarak demokrasinin çözüm bulabileceği aptalca bir fikirdi, bu nedenle demokrasi, – nasıl anlatabilirim –, şöyle diyelim –, demokrasinin doğası gereği çok kötü olduğu düşünülüyordu. Çünkü insanlar arasında doğru gibi görünen, ilk olarak Homeros'dan duyduğumuz ve sonsuza kadar giden Yunan geleneğinin büyük bir kısmını ihlal ediyordu ve bu da demokrasi ilkesine zıttı. Demokrasi ilkesine göre bütün herkes, yetişkin erkek vatandaşlar temelde eşitti veya eşit olmalıydı. Yunan geleneğinde destek bulan görüşe göre ise, insanlar aslında iki farklı gruba ayrılıyor ve aslında Yunanlar iki tür arasındaki ayrımın doğru tür ve en önemli tür arasında, yüksek ve düşük arasında, iyi ve kötü arasında, soylu ve soysuz arasında olduğunu ve bu çiftlerin her birinin aynı insanlar olduğunu

düşünüyordu. Zenginsin, akıllısın, soylu olarak doğdun, ya da şöyle diyelim, zenginsin ve soylusun, bu nedenle akıllısın ya da değilsin. Eğer değilsen, belli ki diğer insanlarla eşit değilsin ve bu nedenle de birilerini yönetmekle ilgili yapabileceğin hiçbir şey olmamalıdır.

Bu, Yunan dünyasında doğal olan yaygın görüştü. Şimdi bu görüşe bu korkunç savaşı kaybettiklerini ekliyorsunuz ve sizin için hem bir kötülük hem de bir aptallık gibi görünen bir noktaya işaret ediyorsunuz. Bu olanlardan sonra dünyada kim demokrasinin iyi bir şey olduğunu düşünebilir? Siz düşünüyorsanız eğer, bu sizinle ilgili özel bir şey olduğu içindir ve bu da aslında insan yapısının bir özelliği. Ne zaman büyük bir savaşa girseniz, eğer birbiriyle rekabet eden iki politik sisteminiz varsa, kazanan sistemin insanlar üzerinde büyüleyici bir etkisi vardır. 1. Dünya Savaşı'nı düşünelim, – savaşa giren ülkelerin bu fikre açık olduğunu belirtmekte yarar var —, bu ülkelerde genellikle monarşi ya da benzer sistemler vardı, ancak daha ziyade liberal monarşiydiler. Parlamentoları, seçimleri ve buna benzer şeyleri vardı ve bu sistem güç kaybediyor gibi görünüyordu ve bu nedenle faşizm bir şekilde Avrupa'da talihsiz olan ülkelerde kök saldı. Başarının ya da başarısızlığın, sahip olduğunuz düzen türlerinin aptallık bilgeliğinin doğruluğu veya yanlışlığı ile ilgili olduğu hissediliyordu.

Daha sonra, Sovyetler Birliği güçlendi ve dünyada büyümeye başladı. Rekabetçilikle karşılaştırıldığında daha üstün olduğu düşünülen çevrelerde komünizm fikriyle birlikte kısmen büyüyordu ve Sovyetler Birliği tamamen çöktüğünde, dünyada hala komünistler vardı ancak büyük ihtimalle bunu kabul etmiyorlardı. Yani, kendilerine başka bir şey diyorlardı. Rekabetin başarısı ve komünizmin çökmesiyle bu fikre olan güven kırılmıştı. Bu bildiğimiz en önceki örnek gibi gözükse de şaşırtıcı bir olay değildir.

Bu nedenle Kritias her durumda Atina'nın gelecekte bir demokrasi olmayacağı konusunda kararlıydı. Aslında, Sparta savaşı kazandığı için Sparta'nın erdemleriyle birlikte, – yine, genelde olduğu gibi – bu fikre kendini kaptırmış gibi duruyordu. Bu nedenle, Sparta devletinin sahip olduğu özelliklerin iyi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bir devletin yapabileceği en önemli şeyi yapabilirler, diğer devletlerle girdikleri rekabette galip çıkabilirler. Bu nedenle, aklında çok kısıtlı bir oligarşi fikri vardı. Bilim adamlarından birisi Kritias'ın aslında aklında olan şeyin Sparta Anayasasına en yakın örneği oluşturmak olduğunu ileri sürmüştü; asla tam olarak aynı olamazdı fakat buna benzer bir şey yapmaya çalışıyordu. Doğruluk payı olabilir, ancak çok kısıtlı olacaktı ve oldukça az sayıda kişi şehri kontrol edecekti. Aslında şöyle açıklayayım; bu konuya daha sonra değineceğim.

Bölüm: Otuzlar Oligarşisi

Ancak, 404 yılında Atina'yı yönetmek için Otuzlar'ı kurduklarında konular hakkında mantıklı sonuçlara varabilen kişiler için, Atina'nın yüz yılı aşkın bir süredir demokrasi ile yönetildiği göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir rejimi uygulamanın çok da kolay olmayacağı açıktı. Rejimi çok kısıtladığınızda ve aşırı oligarşik olduğunda bu yeni rejimi iktidarda tutmakta sorunlar yaşadığınızı görebilirsiniz. Bu nedenle, Lysandros, Otuzlar kendi adamlarından ama aşırı oligarşik yirmi kişiden oluşturma fikrini kabul etti; ancak bunların içerisinde demokrasi süresince çok başarılı olmuş ve eski kafalı bir demokrat olmayan Atinalı bir general olan Theramenes da olacaktır. 411 yılında, 400 oligarşik devriminin gerçekleştirilmesinde rol almıştı, bu devrimi gerçekleştiren grup Otuzlar gibi bölünmüştü, yani aşırı oligarşikler ve Theramenes gibi ılımlı oligarşikler; hatta sadece tek başına oligarşik olarak adlandırmamız gereken kişilerden oluşmaktaydı.

Theramenes'e, "Atina'da hükümette yer alması gereken kişi sayısı nedir?" diye sorduklarında cevabı 5000 kişi olmuştu, ancak bu sayıyla gerçekten de ilgili değildi. İlgilendiği nokta hükümette yer alma kriterleri ve bir piyade olmak ve şehirdeki piyade birliğinde savaşmak için gerekli olan yeterli zenginliğe sahip olmaktı. Daha sonra, ancak çok da uzun bir süre olmamakla birlikte Atinalı yetişkin erkek nüfusunun yaklaşık 21000 olduğu bir zamanda bu tanıma tamamen uyan Atina'daki erkek sayısının 5000 değil de 9000 olduğu ve böylece 21000'in 9000'i rejime katılan insanlar olduğu, geri kalan 12000'inin bunun rejime katılmak için çok fakir olduğu görüldü; dolayısıyla bu bir demokrasi

değildi. Bu bir oligarşi ancak çok geniş anlamda bir oligarşidir. Bu nedenle 'ılımlı' kelimesinin bu tanımı karşıladığını düşünüyorum.

Her neyse, Theramenes'e kendisi haricinde 9 kişiyi atama fırsatı verilmişti. Böylece Otuzlar içerisinde on kişi Theramenes taraftarıyken 20 kişi de Kritias'ın taraftarı oldu ve bu durum 400 için olduğu gibi Otuzlar için de daha sonradan bir problem teşkil etti. Çünkü Theramenes, 400 içerisinde kendi arkadaşlarının kısıtlı bir oligarşi kurmaya çalıştıklarını gördüğünde oligarşiyi tahttan indirip demokrasiyi geri getirmekle sonlanan bir isyan çıkardı. Bu Atina'da olup bitenlere ilişkin bir tabloydu. Ancak Atina'da o tarihlerde demokrasi dönemi süresince sürgüne gönderilen kişiler bulunuyordu ve demokratların azılı düşmanlarıydılar; en azından çoğu böyleydi. Bu nedenle Atina'da pek de normal olmayan farklı fikirlerin ve duyguların bir çeşit çatışması yaşanıyordu. Atina savaştan önce ve hatta savaş süresince Yunanistan'ın geneli itibariyle oldukça uyumlu bir yerdi. Ancak farklı gruplar arasında keskin bölünmelerin ve gerginliklerin olduğu bir yer haline dönüştü.

Otuzlar ülkeyi 404 Eylül ayı – 403 Mayıs arasındaki süre boyunca yönetti, görüldüğü gibi sadece birkaç aylık bir süre bu. Ancak tabi ki kimse başlangıçta bunun bu kadar kısa olacağını bilmiyordu. 500 kişiden oluşan bir konsey kurdular, bu Atina konseyindeki kişi sayısıyla aynı olmakla birlikte, Atina konseyinden oldukça farklıydı. Kendilerine yargı yetkisi verilen aşırı oligarşiklerden oluşuyordu. Hatırlayacağınız gibi Yunanlıların deyişiyle dalkavuk olarak nitelendirilen ve mahkemelerde düzmece iddialarla insanları suçlayan ve sonunda da bu durumdan para kazanan insanlar vardı. Demokraside bile oldukça tepki çekiyorlardı ve bu nedenle Otuzlar bulabildikleri ve teşhis edebildikleri bütün dalkavukları ölüm cezasına çarptırarak çok bilinen bir yasa çıkarttı, ancak aynı zamanda demokrasinin önce gelen liderlerini ve siyasi rakipleri olabilecek insanları da ölüm cezasına çarptırıyorlardı. Bu nedenle başlangıçta çok zalim bir uygulamaydı, ancak nüfusun yalnızca küçük bir kesimiyle sınırlıydı.

Otuzlar, – durumu açıklayalım, aslında bu durumu kendince açıklayan Peter Krentz adında eski bir Yale Üniversiteli olan biri bulunuyor, ve bu nedenle ona hakkını vermeliyiz. Otuzlara ve Sparta'ya baktığınızda aklınıza ne geliyor? Gerousia... Sonuç olarak bu süre zarfında Otuzlar, vatandaşlığı ve hükümete aktif katılımda bulunacak olan 21000 belki de daha fazla kişi sayısını 3000 kişiyle sınırlandırdı. Yalnızca bu kişilerin vatandaşlık hakları bulunuyordu. Geri kalan Atina halkının vatandaşlık hakları yoktu. Bu aslında tarihte o dönemde kaç tane Spartalı olduğuyla alakalıdır. Yaptıkları diğer bir şey de, – yaşam koşulları zorlaştığında –, bu 3000 kişi arasında olmayan herkesi Atina'dan kovmuş olmalarıdır. Peki başkentte yaşamayıp da civarında yaşayan bu insanlara ne diyoruz? Perioikoi... Bu nedenle Krentz bunun bir kaza olmadığını aksine Atina devletinin geleceğini başarılı ve hayranlık uyandıran Sparta devleti üzerinde şekillendirmek için yapılmış bilinçli bir çaba olduğunu ileri sürmektedir.

Ancak bu Theramenes'in hoşuna gitmedi. Bu durum, Theramenes'e göre gelecek için oldukça kısıtlı ve aşırı derecede sorunlu bir durumdu. Aslında, 'bu ne kadar mantıklı,' diyerek de buradaki çelişkiye dikkat çekmiştir. Buyurun; buradan yakın, devlet içerisinde azınlık bir grup var ve siz kendinizi güçlendirmek için daha fazla insan çekmeye çalışmak yerine insanları dışlıyorsunuz ve size karşı çıkan şu anda olandan çok daha fazla insan olacağından emin olabilirsiniz. Kendisi 400'ün zamanında yaptığı gibi bir piyade sayımını destekledi. Piyade olabilen herkes tam bir vatandaş olabiliyordu. Size daha önce sayılara ilişkin bilgi vermiştim. Çok kısa bir süre sonra insanlar Otuzların yaptıklarına ilişkin itiraz etmeye ve şikayet etmeye başladılar, bunun üzerine de Otuzlar, onları yakalamaya başladı.

4. Bölüm: Thrasyboulos Sparta'ya Karşı Direnmesi ve Demokrasi Yenilenmesi

Otuzlar hakkında bilgi vermek konusunda karşılaştığımız sorunlardan birisi de olayların oluş sırasına ilişkin net bir bilginin olmamasıdır, ve bu nedenle net bir şekilde bu olayların hangi sırayla olduğunu size söyleyemiyorum. Ancak belirli bir noktada Otuzlar daha fazla Atinalıya saldırmaya başlamıştı ve

bunu da bu kişileri siyasi rakipleri olarak gördükleri ya da siyasi rakipleriyle ilişkilendirdikleri için yapıyordu. Bazen olaylar kötüye gittiğinde ve Otuzların paraya ihtiyacı olduğunda sırf zengin oldukları için insanları idam ediyor ve bu sayede paralarını alıyordu. Bu durum da doğal olarak mutsuzluk konusundaki direnci arttırdı ve sonuç olarak çok küçük bir Atinalı grup, – burada küçük olduğunu tekrar belirtmek istiyorum –, şehirden ayrılarak komşu şehirlere sürgüne kaçtı. Burada ilginç ve önemli olan şey, bence, bu Otuzlar Kurulu karşıtı, oligarşi karşıtı ve Sparta halkı karşıtı olan kişileri kabul eden Korinthos, Megara ve Thebai adlı şehirlerin hepsinin Atina ve demokrasi düşmanı olmasıdır.

Peki bunu neden yapıyorlardı? Bu sorunun cevabı, Spartalılara kızgın olmaları ve Sparta'nın gittikçe yükselen bir güç olmasından dolayı otonomilerine bir tehdit oluşturacağından korkmalarıdır. Bu saydığımız şehirler farklı nedenlerden dolayı kızgındılar. Hatırlarsanız Korinthos ve Thebai, Atinayı tamamen yok etmek istemiş ancak Spartalılar onları dinlememişti. Bu uzun savaş süresince beraber savaşmışlar ancak savaş sonunda elde edilen ganimetten eşit derecede pay almamışlardı. Bu nedenle bu şehirlerin şikayet ettikleri durumlar vardı ve dolayısıyla da bu küçük grup Atinalıyı kabul ettiler. Bu açıdan en önemli olan şehir Thebai idi. Thebai'de kendilerine rahat bir ortam sağlandı. Bunun bilen Spartalılar hiçbir devletin bu sürgüne kaçan kişileri kabul etmemesi gerektiğini belirten bir emir çıkardı. Ancak aynı dönemde Thebai rejmi de bu Atinalılara yardım etmeyenlerin cezalandırılıp cezalandırılmayacağını oyluyordu. Bu konuda açıkça Spartalılara meydan okuyorlardı.

Bu sürgüne kaçan gruptaki liderlerin en önemlisi, – demokrasiyi geri getirmek istedikleri için onlara demokratik sürgünler demek doğru olacaktır –, Peloponessos savaşının son dönemlerinde amiral olarak en iyi şekilde savaşan general Thrasyboulos idi. Bütün görkemli Atina zaferlerinde bulunmuş ancak savaşı sonlandıran büyük yenilgide yer almamıştı. Thrasyboulos ve Anytus adındaki diğer önemli bir siyasetçi ile oldukça az sayıda kişiyle birlikte karşı devrim başlattı. Kaynaklar farklılık gösteriyor; ancak en olası gibi görünen olaylara baktığımızda yalnızca 70 kişiyle Thebai'den, Boiotia ve Attika arasında bulunan dağlarda Phyle adı verilen bir yerde bulunan doğal bir kaleye giderek burada mutsuz olan diğer Atinalıların da kaçarak verdikleri direnişte kendilerine katılacaklarını umdukları kişiler için bir kale inşa ettiler.

Burada direnç kelimesini kullanıyorum ve doğal olarak Atinalıların bu dönemde karşı karşıya geldikleri durumu anlamımıza yardımcı olan bir örnek aklımıza geliyor. Benim aklıma, 1940 yılı Haziran ayında Almanların Fransızları bozguna uğratmasından sonra ülkenin bir kısmını işgal edip diğer bir kısmını işgal etmeyerek yine de Nazi rejimine bağladıklarında Fransa'nın düştüğü durum geliyor. Bu durumda bir Fransız'ın aynı Atinalılar gibi üç seçeneği vardı. Bu seçeneklerden birincisi bazı Atinalıların yaptığı gibi yeni rejime katılıp onun başarılı olmasını sağlamaktı. Diğerleri Thrasyboulos'un yaptığını yapardı ve Fransa'da bunu yapan De Gaulle'dü. Bu olay olduğu sırada Londra'da bulunuyordu; olayları tersine çevirmek ve Almanları ülkeden atmak için organize olmaya başladı ve özgür Fransız kuvvetlerini kurdu. Savaş bittikten sonra serbest Fransız kuvvetlerinin insanların zihninde ne kadar büyüdüğünü fark etmek önemlidir. Aslında sadece bir avuç insandı. Durum bundan ibaretti ve Atina'da da olan şey bundan farksız değildi.

Yenilmez gibi görünen bu rejimle başa çıkmak korkutucu bir ihtimaldi. Hatırlarsanız, şu anda bulundukları yere Spartalılar tarafından getirilmişlerdi. Spartalılar dünyayı yönetiyordu. Bu durumu değiştirmek için ne beklenilebilirdi? Aynı Naziler gibi; binlerce yıldır ticaret yapıyorlardı ve Hitler ele geçireceğini iddia etmişti. Bu durumda, De Gaulle'e katılsanız çok cesur biri izlenimi vermeyecektiniz. Kaç kişi Casablanca'yı seyretti? Peki, en azından hayatınızda bir film görmüş oldunuz, güzel. Ancak, savaşın sonunda, "Louie, bence bu çok güzel bir arkadaşlığın başlangıcı," derken Claude Raines ve Bogey ne yapıyorlardı, hatırlıyor musunuz? O bunları söylediğinde, onlar serbest Fransızlara katılmak için Brazzaville'e gidiyorlardı. Pekâlâ, insanlar De Gaulle için ne düşündü? Onun tam bir aptal olduğunu ve hiçbir şansı olmadığını; bunun sadece delilik olduğunu düşündüler. Pekiyi aklıselim olanlar ne yapmaya çalışıyordu? Almanlarla işbirliği yaparak Fransızların kaderini biraz daha kolaylaştırmayı ve gelecekte de Fransa'ya bu şekilde yardım etmek için ellerinden gelen her şekilde

kazanmaya çalıştılar. Bu durum, birçok Atinalı için de aynı şekildeydi; çoğu Fransız ve Atinalı bunların hiçbirini yapmadı. Başlarını öne eğdiler ve hayatlarını en iyi şekilde yaşamaya çalıştılar.

Bence anlamanız gereken şey, olan olaylar ve bu olup bitenin Thrasyboulos, Anytus ve arkadaşlarının yaptıklarını nasıl özel bir şekilde yansıttığıdır. Bu insanlar olağanüstü derecede cesur, olağanüstü derecede gözü kara ve olağanüstü derecede iyimserdi, ve bu olayda olduğu gibi, bu şaşırtıcı bir şekilde işlerine yaradı. Kendilerine yardım eden kuvvetleri bir araya getirmeye başladılar. Diğer ilginç bir nokta ise, Thrasyboulos'la birlikte çalışan çok az sayıda kişinin aslında Atina vatandaşı olmasıdır. Şaşırtıcı sayıda kişi, metoikos adı verilen ve genelde refah ve para sahibi oldukları için doğal olarak Otuzların hedefi olan daimi oturma iznine sahip yabancılar grubunu oluşturuyordu, ve tabi ki hiçbir hakları ya da yetkileri yoktu. Bu metoikos'ların çoğu, çekişmenin kesinlikle demokratik kanadında yer alıyordu ve birçoğu da savaşmaya gitmişti.

Diğerleri, hatip Lysias gibi, bu parayı Thrasyboulos demokratları için savaşacak paralı asker tutmak için kullandı. İlk test Ocak ayında gerçekleşti. Phyle kalesinde bu askerlerden yaklaşık 70 tane bulunuyordu. O zamana kadar Otuzlar, bu yeni oluşan ordudan çok daha büyük bir ordu gönderecek ve onları yakalatmak isteyecek kadar endişelenmişti. Bu noktada, her zaman 16. yüzyıl İngiltere'sinde Büyük Britanya'nın yaşadığı olayları hatırlıyorum ve şunu söylemeliyim ki, İspanya Donanması Papa ve Katolik Kilisesi için adanın kontrolünü ele geçirmek için İngiltere'ye doğru ilerlerken, aksiliklerin ardı arkası kesilmiyordu. Olan bitenler İngilizlere göre ve belki de size göre de doğa olaylarıydı; Tanrı belki de donanmanın ilerleyişini önlemek için çok güçlü bir rüzgar çıkarmış ve bu rüzgar da gemileri rotalarından çıkararak onları enkaza çevirmişti.

Gerçekten de Britanya - İngiliz donanması İspanya donanmasına rüzgârın verdiği kadar zarar vermedi. Bu nedenle, o günden bugüne İngiltere'de İngiliz inancını Papa kuvvetlerine karşı korumak için ortaya çıkan Protestan Rüzgârı efsanesi anlatılır. Bu durumda, eğer bir Protestan Rüzgârı uydurabiliyorlarsa, benim de Phyle'i vuran demokratik kardan bahsetmemde bir sakınca yoktur diye düşünüyorum. Çok büyük bir kar fırtınası çıkmış ve Otuzların kuvvetleri Thrasyboulos'u yakalamaya geldiklerinde bunu gerçekleştirememişlerdi. Oraya ulaşamamış, püskürtülerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Geri çekildikleri için de, yetmiş grubu, onları takip ederek, kaçtıkları sırada öldürmüş ve büyük bir oranda da hasar vermişti. Olayın olduğu zaman dilimi oldukça önemliydi, çünkü gittikçe daha fazla sayıda Atinalı, himayesinde bulundukları rejime düşman olmaya başlamıştı, aynı şekilde çok az sayıda gerçek Atinalı Thrasyboulos'a katılmıştı, ancak o zamana kadar Theramenes sahnede yerini almıştı.

Olanlardan dolayı git gide daha da mutsuzluk duyuyordu, konseyde ayağa kalktı ve Kritias'la tartışmaya girdi ve sonuç olarak da Kritias kendisini ölüm cezasına çarptırdı. Bu devlet içindeki tepkisel kuvvetlerin hangi boyutlara ulaştığının bir göstergesiydi. Ayrıca burada şundan da bahsedebiliriz; antik kaynaklar yaklaşık 1500 Atinalının Otuzlar tarafından öldürülmüş olabileceğini söylüyor. Bu oradaki Atinalı nüfusunu düşündüğünüzde oldukça büyük bir yüzde. Ve nihayetinde, bu durum bu öldürülen kişilerin arkadaşlarının ve akrabalarının Otuzlara karşı durmasına ve gidip savaşmasalar bile demokratların tarafında yer alıp kuvvetlere katılmalarına neden olmuştur.

Attika'nın kuzeybatı sınırındaki Eleusis'e kaçmaya zorlanmışlar ve demokratlar yeniden bu şehrin kontrolünü ele geçirecek konuma gelmişti. Otuzlar, 3000 tarafından görevden alındı çünkü başarısız oldukları gün gibi ortadaydı ve artık 3000, Otuzların ardından gelen hükümet, Thrasyboulos'un oluşturduğu bu demokratik orduya karşı Sparta'dan yardım istedi.

Bu durumda Sparta'nın ne yapması gerektiğini düşünün. Şimdi yapmaları gereken şeyin çok açık olduğunu düşünmüş olabilirsiniz. Lysandros'un yapmak istediği şey de aslında hiç de şaşırtıcı değildi. Kendi halkını yeniden iktidara getirmek için oligarşikleri yeniden canlandıracak bir ordu göndermek istedi ve tabi ki bunda bir sakınca yoktu; ancak Sparta'da bunu yapmak istemeyen ve bunu Sparta'da daha normal bir durum yaratmak ve Lysandros'u gücünden ve etkisinden yoksun bırakmak için bir fırsat olarak görenler de vardı. Dolayısıyla, Spartalılar Thrasyboulos'la savaşmak için bir ordu

gönderip göndermemeyi oylamaya sundular, ancak Lysandros'u ya da onun adamlarından birini bile ordunun başına geçirmediler. Onun yerine Kral Pausanias gönderildi. Thrasyboulos komutası altındaki Atina ordusuyla karşılaştılar ve Thrasyboulos'u yendiler ancak o orduyu ortadan kaldırmaya çalışmadılar ya da göreceğimiz gibi, onlara çok ciddi düşmanlarıymış gibi davranmadılar.

Bir kere, Atinalılar geçmişte yaptıkları gibi yine cesurca savaşmış ve Sparta ordusu üzerinde ciddi kayıplar verdirmişti; ancak aynı zamanda Pausanias'ın bir uzlaşmaya varmak konusunda istekli olduğu da açıktı. Atinalıları bozguna uğratmak ve bir iskân politikası uygulamak konusunda ısrarcı değildi. Böylece, Atina'dan seçilecek on kişiden oluşan ılımlı bir grup ile Pausanias ve Sparta'dan Pausanias'la birlikte masaya oturacak bir komisyon Atinalılarla masaya oturdu ve ilerisi için barışın sağlanması yönünde çalıştı. İşte burada yapılmaya çalışılan şeyin özü duruyor. Hikayenin oldukça önemli bir kısmı, Atina'da tartışmanın her iki tarafındaki insanların cezalandırılmaması için çıkarılacak bir genel affın oylamaya sunulmuş olmasıdır, – Atinalılar oy kullandı ve Pausanias da doğal olarak bunun böyle olması konusunda ısrar ederdi.

Tabi ki, cezalandırılacak olanlar artık kaybeden tarafı oluşturan oligarşikler ve arkadaşları olacaktı. Otuzlar haricinde, kim olursa olsun, Otuzlarun başlarına Piraeus'u atadığı 10 kişi, Onbirler, – polis gücü, yani Atina'daki güvenlik güçlerinin başı –, herkes için genel bir af olacaktı. Atina'da yaşanan kötü olaylardan özellikle sorumlu oldukları düşünülen az sayıda kişi bile sonuç olarak idam cezasına çarptırılmadı. Beyanlarını bir euthyna'da yapabiliyorlardı ve bu jüri yargılamalarında temize çıkarlarsa, – burada jüri yargılaması dememeliyim, aslında mahkeme daha uygun olur –, yeni Atina'da da vatandaşların arasında yer alabiliyorlardı ya da Atina'yı hiçbir zarar vermeden serbest bir şekilde terk etmelerine izin veriliyordu. Bu durumda, bu oldukça ılımlı bir neticeydi.

Peki ya gerçek oligarşikler, onlara ne oldu? Onlar bile koruma altına alındı, işler kötüye giderken kendilerini korumak için ele geçirdikleri Eleusis kasabasında, barış olduktan sonra kalmalarına izin verildi. Artık, Thrasyboulos ve arkadaşları Atina'da kontrolü ele geçirmişti ve Demokratik Anayasayı bütün bu olaylar olmadan önceki haline hemen geri döndürdüler. Kısacası, bu geçiş döneminde, vatandaşlık yalnızca en üst üç Solon sınıfıyla sınırlandırılmıştı, ancak bu durum başarısızlığa uğradı ve 401 yılında tam demokrasiye geçildi. Aynı yıl, demokratlar Eleusis'i ele geçirerek Attika'ya geri getirdi. Böylece, 400 yılında orada olsaydınız, Atinalıların iç işlerinde aynı Peloponessos Savaşı'ndaki yenilgilerinden önceki gibi olduğunu görürdünüz.

5. Bölüm: Yenilenmiş Demokrasinin Özellikleri

Bu yeni kurulmuş demokrasi büyük ölçüde ılımlıydı. Aristoteles Atina Anayasası isimli eserinde yeni kurulan Atina Rejimini övmek için kendisinden beklenenden fazlasını yapmıştı. Genel affa yakın durdular; aslında yargılamamaları gereken kimseyi yargılamadılar. Diğer taraftan, oligarşiyi ılımlı bir hale getirmek ya da Aristo'nun deyişiyle politeia, ılımlı rejim, yaratmak için hem kendileri hem de Aristo bu durumdan övgüyle söz etmektedir. Thrasyboulos, ordusunda hizmet veren Atina'yı özgürlüğüne kavuşturan ve demokrasiyi getiren insanlara Atina vatandaşlığı verip vermemeyi sorduğunda, Atinalılardan 'hayır' oyu çıkmıştı, – bu çok şaşırtıcı bir şeydi. Bana göre, bu Yunanların polisleri hakkında aslında ne hissettiklerine ilişkin en can alıcı örneklerden biridir. Çünkü böyle bir durumda bile, vatandaşlıklarını birisiyle, yani, aileden olmayan biriyle paylaşma fikri bile onların üzerinde düşünmedikleri bir şeydi ve büyük kahramanları, yüce hatip Thrasyboulos bile onlardan böyle bir şey yapmalarını istese de, cevapları, "esinlikle hayır," olmuştu.

Ayrıca Otuzlara biriken borçlarını da ödediler. Yaptıkları şey tabi ki olabildiğince çabuk bir şekilde bazı şeyleri yerine oturtmak ve istikrarı yakalamaktı. Bu çok nadir bir şeydir. Savaş bittiğinde Fransızların ne yaptığını düşünün. İşbirlikçilerini alıp yargıladılar ve büyük çoğunluğunu öldürdüler. Yani, Rwanda'da yaptıklarına ve bir iç savaşta iki tarafın birbirini doğradığı diğer yerlere bakın. Bu çok

normal bir durum. Atinalıların yaptığı ise oldukça anormaldi. Bence bu, bir bakıma o zamanda yaşamış önemli liderlerin sahip olduğu bilgeliğin kanıtıydı ve Atina'nın onca yıllık demokrasi hayatında sınıflar arasında keskin uçların olmadığını gösterdiğini düşünüyorum. Bu bir çeşit toplu idamı yabancı ve aşırı derecede hoş karşılanmayan bir şey haline getiren genel bir iyi hissiyat olduğu kanısındayım.

Bu nedenle, 401 yılındaki Atina'ya baktığımızda, demokrasi tamamen geri kazanılmıştı, ve bu konudaki yorumlarımı sınıfa geldiğinizde büyük ihtimalle hiçbirinizin ismini bile duymadığı bir adama, Thrasyboulos'a odaklanarak açmak istiyorum. Perikles'i duydunuz, Themistokles'i de duymuş olma ihtimaliniz vardı; bir çok Atinalının ismini duydunuz ancak, Thrasyboulos'u daha önce hiç duymamıştınız. Bu yüzden şimdi söyleyeceklerimi duyduğunuzda şaşırabilirsiniz. M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Romalı bir tarihçi olan Cornelius Nepos, ünlü Yunanların ve Romalıların hayatlarını yazarken, Thrasyboulos hakkında şunları yazmıştır: "Mükemmelliği, şansı bir kenara bıraktığımızda, kendi başına bir değer olarak aldığımı düşünürsek, bu adamın ilk sırada olacağına inanıyorum. Şurası gerçektir ki, şeref, sabır, ruh güzelliği ve ülke aşkı açısından kimseyi onun önüne koymam." Hiç de kötü değil ancak ona ilişkin anlatılacak çok daha fazlası var.

İ.Ö. 180 yılından birkaç yıl sonra, eski çağlara ait büyük seyahat yazarı, Antik Yunanistan'ın ünlü ve tarihi yerlerine ilişkin bir rehber yazdı. Atinalılardan bahsedilen kısımda, şehrin dışındaki yollarda sıralanmış mezarları anlatmış ve sözlerine Akademia olarak bilinen bir yeri anlatarak başlamıştır. Seyyah yazar Pausanias şöyle demiştir: "İlk mezar Lykos'un oğlu ve kendinden önce ya da sonraki dönemlerde yaşamış bütün Atinalıların en ünlüsü olan Thrasyboulos'un mezarıdır." Burada olan bütün isimleri düşünün ve Pausanias'ın genel karşılaştırmasındaki ağırlık biraz daha belirli bir şeyle güçlendirilmiş olabilir, çünkü Pausanias'ın açıklaması şu şekilde devam ediyor: "Onunki ilk mezar ve daha sonra Perikles'in mezarı geliyor." Perikles'i kazara unutmuş olabileceğini düşünürsünüz diye söylüyorum.

Benim çözemediğim ve belki de hiç çözemeyeceğim olağanüstü ve muhteşem bir bilmecedir bu. Bu adamlardan yüzyıllarca sonra yaşamış kişilerin Thrasyboulos hakkında böyle şeyler söylemiş olması ve bizim bunu hiç duymamış olmamız nasıl olabilir? Yani neredeyse hiç duymamış olmamız. Demek istediğim, size verebileceğim en iyi cevap burada kayıp bazı hikâyelerin olabileceği ve bildiğimiz gibi o döneme ait kayıp hikayeler var, ve bu kişiler, Ksenophon ve Diodorus'ta ve hatiplerde bulamadığımız önemi, Thrasyboulos'a vermiş olmalılar. Ancak sonuç olarak, gelecek nesillere karşı bir sorumluluğumuz, sorumluluğunuz var, ve Thrasyboulos ismini tekrar belirsizliğe terk etmemelisiniz, ve böylece onu unutmazsınız. Unutmayın, o, ismi bir Yale savaş şarkısına konu olmuş tek Yunan, – Thrasyboulos, Thrasyboulos. Hoşça kalın.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 22. Dersin Metni

29 Kasım 2007

1. **Bölüm: Paralı Yunan Ordusu ve 10.000'lerin Yürüyüşü**

Profesör Donald Kagan: 401 yılında ailedeki erkek çocukların küçüğü olan ve abisi Artakserkses'ten sonra tahtı devralmış olan Pers Kralı Kyros iktidardaydı. Kyros her zaman Pers Şahı olmak istemiş ve annesi de bunun için çaba göstermişti, ancak isteği gerçekleşmedi. Kararı kabul etmek için hazır değildi, ve bu nedenle 401 yılında kendisini Perslerin başına geçirecek bir plan yaptı. Bu plana göre Yunan paralı askerlerinden oluşan büyük bir ordu kuracak ve bu orduyu abisi Artakserkses'in ordusunu yenmesi ve kendisinin başa geçmesi için oyuna getirecekti. Daha sonradan anlaşıldığı üzere, bu sefere katılanlardan biri Ksenophon adında Atinalı bir süvariydi ve bu deneyimini Yunanca'da 'Geri Dönüş' anlamına gelen *Anabasis* isimli eserinde anlatır.

Yaklaşık 10 000 Yunan piyadesinin Pers İmparatorluğunun tam merkezine sefer düzenleyip büyük kralın ordusunu nasıl bozguna uğrattığını ancak bu süre zarfında da Kyros'un öldürüldüğünü anlatan bir hikayedir. Bu seferin amacı Kyros'u kral yapmak olduğu için, ölmesi dolayısıyla artık seferin hiçbir anlamı kalmamıştı. Burada sorulan soru ise şudur, – size bunu önceki dönem anlatmıştım –, bu 10 000 Yunan piyadesi ne yapmalıdır? Sonuç olarak, generalleri öldürüldükten sonra, kendilerine yeni bir general seçmişler ve eve dönmek için en kolay yol olan Karadeniz üzerinden geri dönmeye çalışmışlardı ve daha sonra da yaptıkları şey her neyse onu yapmışlardı.

Bu çok önemli bir olaydı; bence Ksenophon'un anlattıkları birçok Yunanın zihninde büyük, güçlü ve zengin Yunan imparatorluğunun dikkat çekecek derecede savunmasız olduğu düşüncesini uyandırdığı için çok önemliydi. Birçok kişi Yunanların, durumu Perslerin aleyhine çevirmesi için, Pers İmparatorluğu'nu işgal etmesi, Perslerin sahip olduğu zenginliği onlardan alması konusunda oldukça istekliydi. 4. yüzyılda ilerledikçe, farklı konuşmacılar ortaya çıkacak ve Yunanların bunu gerçekten yapması gerektiği konusunda onları yüreklendirecek şekilde konuşacak ve yazacaktır. Atinalı hitabet eğitmeni olan Isokrates bu zevksiz işi üstlenecek birini bulmaya çalışan en önemli kişiydi.

Bunu birçok kez vurgulamış olmasının nedenlerinden biri de Yunanistan'ın bir süredir savaştan ve 4. yüzyılda giderek daha da yaygınlaşan demokratlarla oligarşikler arasındaki iç savaştan kaynaklanan yoksulluktan zarar görmüş olmalarıydı ve bu konudaki çözüm şu şekildeydi: 'Paraya ihtiyacınız varsa, çalın.' Bu nedenle, parayı Perslerden almak sorunlara bir nokta koyacaktı. Tabi ki, Yunan şehirlerinden hiçbirisi, şu anda incelediğimiz dönem boyunca Yunanistan'da Isokrates'in olmasını istediği gibi bir lider olamadı. Bu nedenle, Isokrates yüzünü Yunanistan'ın geri kalanının ya da birçok Yunanın barbar olarak nitelendirdiği birine, Makedonia Kralı Philippos'e çevirdi. Ya Isokrates'in etkisi ile ya da gerçekten kendi istediği için, Philippos, Pers İmparatorluğunu ele geçirmek niyetlendi; ancak, bunu gerçekleştiremeden öldürüldü ve bu görev sonunda bunu gerçekleştirecek olan genç oğlu Aleksandros'a kaldı.

Şimdi 401'e geri dönelim ve size bahsettiğim şeyi başaran 10 000 Yunanlının çıktığı sefere göz atalım. 10 000 Yunan piyadesinin böyle bir neden için hazır olması olasılığı sanıyorum ki

Peloponessos Savaşı'nın bir sonucudur. Bu bize savaşın insanları nasıl yerinden ettiğini ve birçoğunu yoksulluğa sürekledigini gösteriyor ve bu nedenle de bir Pers prensi için paralı bir asker olma fikri, insanlara evlerinden ayrılmaları için yeterince çekici geliyordu. Bu durum Peloponessos Savaşı'ndan önce gönenç içinde geçen yıllarda olma olasılığı çok daha düşük bir durumdu.

Pekala, bu bir kenara, çünkü, bu bir çeşit küçük gösteri ve Anadolu kıyı bölgesindeki Yunan şehirlerine olanları aslında çok da etkilemiyor, ne olacağı önemli. Anımsarsınız, bu şehirler Peloponessos Savaşı sırasında Atina'nın egemenliği altındaydı ve savaş bittiğinde Lysandros birçok durumda yönetimi ele geçirdi. Sonunda bu şehirlere ne olacağı konusunda bir karar verilmesi gerekiyordu çünkü Pers Kralı halen daha bu şehirlerin kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Spartalılar Peloponessos Savaşı sırasında yüce kralla yapmış oldukları antlaşmalarda bu durumu kabul ettiler ancak artık Lysandros bu sözleri tutmak için hiçbir neden göremiyordu ve bu da en azından bir çatışmanın var olması demekti. Tabii ki bu şehirlerin en çok hoşuna gidecek olan kendilerine özerklik verilmesiydi ve bu yönde bir istekte bulundular ve hem Perslerin hem de Spartalıların egemenliğini yersiz ve direniş gösterilecek bir durum olarak değerlendirdiler.

Lydia ve batı bölgesi Pers valisi olan Tissaphernes, yüce kral adına yaptığını iddia ederek batıdaki Yunan şehirlerine saldırdı. Ancak direnişle karşılaştı. Bu şehirler, karşılığındaki en büyük tehlikenin o an için Persler olması dolayısıyla, büyük muzaffer güç Sparta'ya dönerek yardım istediler. 400 ve 399 yıllarında, Spartalılar general Thibron komutasında bir ordu gönderdi. Bu general Pers İmparatorluğuna doğru ilerlemiş olan 10 000 kişiden 6000'ini orduya almıştı ve eve fakirliğe dönmek yerine paralı asker olarak hizmet verecek yaklaşık 5000 kişi ve Peloponessoslu arıyordu. Spartalıların bu yıllarda yapmış oldukları bütün deniz aşırı faaliyetlerde hemen hemen hiç Spartalı yoktu. Denizaşırı seferlerde riske atamayacak kadar az sayıda birlikleri vardı.

Bu nedenle Peloponessoslu müttefiklerini kullanıyorlardı, bazen de paralı askerleri ve ayrıca size daha önce bahsettiğim Peloponessoslu ya da paralı asker olmayan insanları kullanıyorlardı. Bu savaşlarda kullanılan insanlara *neodamodes* adı veriliyordu ve bu kişiler köle olan ancak sonra özgürlük verilerek Sparta için savaşmalarına izin verilen kişilerdi ve *neodamodes*leri deniz aşırı yerlere savaşmaya gönderme fikri Spartalılara çekici geliyordu; çünkü bu sayede onları hem Lakonia'dan uzak tutuyorlar, hem de kendilerine asker sağlıyorlardı. Bu nedenle, böyle bir ordu Thibron'un yalnızca birkaç yıl önce Anadolu'da bulunan Yunan şehirlerini kontrol etmek için Spartalılarla ittifak yapmış olan Perslere karşı savaşmak için kullandığı bir orduydu.

2. Bölüm: Diğer Çatışmalar

Bu sırada, dikkatimizi denizlere vermek zorundayız, özellikle de Kıbrıs adasına... Perslere ait bir adaydı ancak adada belirli bir özerkliğe sahip bazı şehirler bulunuyordu. Bunlardan bir tanesi Evagoras adında bir kralı olan bir şehirdi. Evagoras hem kendisi hem de Kıbrıslılar için oldukça hırslıydı ve bu nedenle de Spartalılara karşı savaşmak konusunda istekliydi. Bu konuda kaynaklarımız hedefleri konusunda net bir şey söylemese de, bunu büyük olasılıkla yüce kral adına yapmak istiyordu. Bu durumda söylenebilecek akla yakın bir tahmin, yüce

kral için iyi bir şey yaparsa, karşılığında kralın aklınıza gelebilecek her şekilde teşekkür etmesi umudu olabilir. Bu teşekkür Kıbrıs'ı yönetmesine izin vermek ya da kimbilir belki de kendisini zenginliğe kavuşturmak şeklinde olurdu. Ancak Aegospotomi'deki büyük yenilgide yer alan amirallerden biri Atinalı Amiral Konon, Kıbrıs adasına sığınmıştı.

Bu savaştan kaçmış ve Atina'ya geri dönmemişti; bütün donanmayı Aegospotomi'de kaybetmiş biri olarak Atina'da kendisini çok da sağlıklı bir ortamın beklemediği hissederek Konon'a iyi bakan ve çok iyi bir denizci olan Evagoras'ın yanına gitmişti. Yunan tarihindeki en seçkin amirallerden biri olarak, onun da Sparta'nın düşman olduğuna ilişkin düşüncesi devam ediyordu. Bu nedenle, yüce kralın bir donanma kurması gerektiği konusunda ısrar ederek Evagoras'a katıldı ve böylece Sparta donanması yenilecek ve Asya kendiliğinden Sparta tehtidinden kurtulacaktı ve bu da Perslerin yararına olacaktı. Ancak, Konon'un buradan hareketle başka umutların peşinde olduğuna dair bazı şüphelerim var. Aslında sonunda bu umutları da gerçekleşiyor, bunlardan yeri geldiğinde bahsedeceğim. Pekala Spartalıların orada kendi donanmaları vardı ve kral da kendisine ait yaklaşık 300 gemiden oluşan çok büyük bir donanma oluşturma fikrini kabul ederek çalışmalara başlamıştı ve donanmanın başına Konon'u geçirdi. Bu bakıldığında çok da akıllı bir hareketti çünkü Konon çok iyi bir amiraldi. Ancak Konon'nun peşinde olduğu şeye baktığınızda belki de o kadar da akıllı bir davranış olmadığını anlayabilirsiniz.

Bütün bu olaylar karşısında, Spartalılar ücretleri yükseltme ve Anadolu'ya bir sefer düzenleme kararı aldılar. Thibron başarılı olamamıştı. Yaklaşık bir yıl sonra Spartalılar onun yerine, Derkyllidas adında başka bir general getirdi. Bu general biraz daha başarılı idi, ama zafere ulaşılmıyordu. Savaş beklenenden uzun sürüyordu ve bu nedenle Aegis'in oğlu olan yeni Kral Agesilaos'u göndermeye karar verdiler. Agesilaos'un diğer özellikleri arasında engelli doğmuş olması dikkat çekiyordu ve kraliyet ailesinden olmasaydı büyük ihtimalle yaşamasına izin verilmezdi; ancak yaşadı ve hırslı ve saldırgan bir Sparta kralı haline geldi. Fiziksel cesaret ve güce ve Spartalıların yaptığı gibi askeri başarıya önem veren bir toplumda böyle bir engeliniz olduğunda normal bir Spartalıdan iki katı daha saldırgan ve hırslı olmanız ucuz bir davranıştır.

Her ne ise Agesilaos böyle idi. Agesilaos ile ilgili diğer bir ilginç nokta da Lysandros'un çadır arkadaşı olması. Bir sonraki olası kral olarak bakılan genç bir adamın arkadaşı olmasaydı, Lysandros'un elde ettiği saygınlığa ve ona verilen kumanda yetkisine ulaşabileceğine inanmak oldukça güçtür. Ancak, şimdiye kadar, Lysandros'dan çok daha genç biri olsa da Agesilaos saygılı görünüyordu ve her şey yolundaydı. Bu nedenle Spartalıların yaptığı gibi, Agesilaos'u yeni bir sefere göndermek oradaki Perslilere karşı bir zafer kazanmak konusunda oldukça istekliydi. Açıkça Agesilaos'un kendisi ve bu sefer için çok büyük planları vardı. Sefer işe yaradığında, Agesilaos Boiotia'da bulunan Aulis kasabasından donanmasıyla birlikte ayrılmayı tercih etti. Bu ismi hatırlayanınız var mı ve neden Agesilaos'un Aulis'ten ayrılmak istemiş olabileceğine ilişkin bir fikri olan var mı? Anlatın bakalım.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Donald Kagan: Doğru. Agamemnon Troia Savaşı için Aulis'ten yola çıkmıştı. Efsanenin nasıl olduğunu anımsayın. Rüzgâr Yunanlılara karşı kuvvetli esiyordu, gemilerin kurtulmasına izin vermiyordu ve bir ermişe tanrıların ne yapabileceklerini sorduklarında tanrılar, "Küçük kızı Iphigenia'yı tanrıya kurban edene kadar gidemezsiniz," demişti.

Agamemnon küçük kızını kurban etti ve rüzgârlar dindi ve Agammemnon Troia'dan geri döndüğünde bedelini ödeyecekti. Ancak bu tam olarak Yunan donanması ile barbarların, Yunan olmayanların, efsanelerinin en önemlilerinin, yani Troialıların karşılaşmasıydı ve terk ettikleri Aulis'ti ve Agesilaos bunu anımsatmak istedi. Yeni Agamemnon'du ve Perslere karşı Sparta donanmasını yönetmiyor, Yunanlıların sözcülüğünü yapıyordu. İşlenilen ilk suçun, her ne ise, öcünü almak isteyen Yunanlıların lideriydi.

Kesinlikle katı bir şekilde Spartalı olan ve kendisini neredeyse efsanevi bir düzeye yükseltecek bir şey için panhelenik bir hareket oluşturmaya çalışıyordu. Aslında bunun bir hata olduğu ortaya çıktı, çünkü Thebaililerin lideri o sırada, söyleyebileceğimiz kadarıyla, Spartalılara düşman bir gruptu. Bu nedenle, Agesilaos'un tebaası oradan ayrılmadan önce kurbanları için sunakları hazırlarken, bir Thebaili ordu gelmiş ve sunakları yerle bir ederek onlara kendilerini Boiotia'ya kimin çağırdığını sorarak defolup gitmelerini söylemişti. Agesilaos aşağılandığını hissetmiş ve Aulis'ten gitmeye zorlanmıştı. Bütün bu olup bitenler hiç de düşlediği gibi güzel gitmiyordu. Bu çok önemli idi ve durumu kişisel olarak değerlendirdi. Hiç hoşuna gitmedi ve zannediyorum, – neyse, kötü bir şaka yapacaktım ama boşverin.

Olay üzerinde oldukça büyük bir etki bıraktı çünkü Agesilaos hayatı boyunca Thebai'ye düşman olacaktı ve fırsatını bulduğunda da onlara saldırarak yenmeye ve Sparta'ya bağlamaya çalışacak bir politika uygulayacaktı. Spartalılar için oldukça masraflı ve zararlı olan Sparta dış politikasının büyük bir bölümü Agesilaos'un Thebai'lerden öç alması üzerine kuruluydu. Asya'ya gitti ve Perslerle karşılaşmaya başladı. Her zamanki gibi epey başarılı oldu. Yunanlı *hoplit*ler Persleri düz bir alanda yakalamayı başarabilirlerse, onları yeniyorlardı. Bir çok kez bunu gerçekleştirdi ancak hiçbir zaman bölgedeki Pers gücünü yok edebilecek kadar askeri savaşa sokmayı başaramadı. Dolayısıyla da zaferler belirleyici olmadı. Savaşı kazanamadılar, çatışmaları kazanabildi. Ancak savaşı böyle kazanamazsınız, en azından o kazanamadı.

Bu sırada, Spartalılar için tahmin edebileceğiniz bir alanda, yani denizde, işler tersine dönmüştü. Pers donanmasının başındaki Konon, oldukça önemli bir ada olan Rhodos Adası'na doğru ilerlemiş ve bu adayı ele geçirerek geri almıştı, – bu adayı Spartalılardan geri aldı. Spartalılar nereye giderlerse gitsinler, anımsayacağınız gibi, oligarşik hükümetler kuruyorlardı ve bu durumda başarılı Atinalı amiral, oligarşik hükümeti kaldırarak yerine demokrasi getirmişti. Yüce kralın o anda rejimin ne olduğunu önemsemediğinden çok eminim çünkü tek istediği şey Spartalılardan kurtulmaktı ve bunu da başardı. Ancak bu doğallıkla Yunan sahnesinde Spartalılar için büyük bir yenilgi ve büyük bir mücadele anlamına geliyordu. En azından diğer Yunanlılara ne olabileceğini önceden bilen birinin, Konon'un Sparta gücüne ve saldırganlıga direneceği açıktı ve eğer geri dönmek isterse, bir ordusunun olması gerekirdi.

Spartalılar bu mücadele için donanmalarını güçlendirmeye başladılar ve sadece birkaç yıl sonrasına baktığımızda, sanıyorum şu anda bakmamız gerektiği gibi, bu donanma Konon'un, 394'de Knidos savaşında tümünü ortadan kaldırıp kesin şeklide yendiği donanma idi. Bu olay uzun bir zaman Sparta'nın deniz savaşı yapma düşüncesine son verdi. Böylece, – hatırlarsanız daha önce Spartalıların seçim yapmak zorunda olduğu üç seçenekten söz etmiştik ki, bir süreliğine denizaşırı savaşlarda tamamen saldırgan olmayı seçmişlerdi, artık bu geçerli değildi. Denizde yenildiyseniz, rakiplerinizle mücadele edecek bir donanmanız

yoksa, bunu yapamazsınız. Aslında, Yunanistan'daki olaylar nedeni ile kısa zamanda Agesilaos komutasındaki orduyu geri çekmek zorunda kaldılar. Hiçbir Sparta ordusu bir daha Asyaya geri dönmedi. Artık ileriye bakıyoruz ancak buna neden olan olay Knidos'taki zaferdi.

Doğal olarak, dünyanın o noktasında Spartalılar yenilgiye uğrayınca, Sparta egemenliği altındaki Yunan şehirleri de genel olarak ayaklanmaya başlamıştı ve bu durumda birkaç yıl boyunca Anadoludaki Yunan şehirlerinde oldukça karmaşık koşullar boy gösterdi. Bazı şehirler Sparta yönetimi altında, bazı şehirler Pers yönetimi altında devam etmiş olabilirler ve şüphesiz ki bazıları da özerklik olmuştur. Sayıları bilmiyoruz ve hepsinin bir karışımı şeklinde gelişen şeyler de olmuş olabilir. Bu noktaya parmak basıyorum çünkü daha sonra orada bir son uzlaşma yapıldığında, herkesi kapsayan tek bir şeyi sona erdirmek yerine karmaşa bir duruma zorla uygulama yapılmıştı. Yine de, söylediğim gibi bu şehirlerin birçoğu Pers egemenliğine geri döndü. Bizi Yunan tarihinde büyük bir olaya götüren durum bu.

3. Bölüm: Korinthos Savaşı

395 yılında patlak veren ve 387-386 yıllarına doğru devam eden Korinthos Savaşı diye adlandırılan savaş... Bu şekilde adlandırılmasının nedeni, savaşın karada geçen büyük Korinthos şehrinin etrafında gerçekleşmesi. Ancak bu Yunanistanın merkezi çevresindeki bütün şehirleri kapsayan bir savaştı. Bu savaşın çıkmasına neden olan şeyi, en temel anlamıyla, Sparta'nın diğer Yunan şehirlerine zalimce davranması ve bunun da çeşitli tepkilere neden olması şeklinde düşünmek adil bir yaklaşım olur. Bazılarını size hatırlatayım ve söz etmediğimiz birkaçından da şimdi bahsedelim. Anımsarsanız, Korinthos ve Thebai gibi Spartalı müttefikler, Peloponessos savaşımın bitimden sonra Atina'dan gelen ganimetlerin paylaşım şeklinden hiç memnun kalmamışlardı ve memnuniyetsizlikler süregelmekte idi. Hatırlarsanız eğer, Atinalılara ne yapılması gerektiği konusunda Spartalılar onların isteklerini göz ardı ettiği ve kendi bildiklerini okudukları için bu iki şehir kırgındı.

Sanıyorum, bu dönemde Spartalı olmayanlarla yapılan her türlü ilişkide, Spartalıların çok kibirli ve zor anlaşır olmaları büyük oranda mutsuzluk ve memnuniyetsizlik yarattığından da bahsettim. Bunlar bildiğiniz şeyler. 402 yılında, Spartalılar Peloponessos'un kuzeybatı köşesinde yer alan Elis şehrine karşı bir savaş başlatmıştı. Olimpia da bu bölgede bulunuyor. Aklınızda canlandırmanıza yardımcı olmak için söylüyorum. Peloponessos Birliğindeki oyunun geleneksel kurallarına göre hakları olduğu üzere, müttefiklerine bu seferde kendilerine katılmak üzere çağrıda bulundular. Thebai ve Korinthos birliklerini göndermeyi reddetti. Bu, Spartalılara karşı neredeyse bir başkaldırıydı. Aralarındaki antlaşmaların ihlali demekti ve size aralarında nasıl bir gerginlik olduğunu da gösteriyor aslında. Savaş bu devletler için can sıkıcıydı çünk Spartalıların Elis'e saldırmasının nedeni kısmen, aralarında eski bir dava olan bir sınır kasabasından dolayı sürmekte olan bir tartışmaydı.

Ama bence bu bir çeşit intikamdı, çünkü Peloponessos Savaşı sırasında Elisliler hainlik yapmışlardı. 421 yılından sonra Nikias Barışı sırasında, Aulis bir süreliğine Spartalılara karşı savaşmaya başlayan yeni ayrı bir gruba katılan dört demokrasiden biriydi. Büyük Mantinea Savaşında, Spartalıların varlığının tartışma konusu olduğu bu savaşta, Elis, Spartanın düşmanlarının tarafındaydı. Spartalıların aniden saldırı kararı almasının ardında bu nedenler yatıyordu ve müttefikler, en azından memnuniyetsiz olanlar, bunu doğru bulmadı.

Bu nedenle, olayın gerisinde bu vardı ve bahsettiğim diğer bütün kızgınlıklar... Ancak bu yeterli değildi çünkü Spartalılara istediğiniz kadar kızgın olun ve Yunanlar üzerinde egemenlik kurma çalışmalarını baltalayın, yine de onlarla yapılan savaştan galip çıkmanın kolay bir yolu yoktu. Memnuniyetsiz olan bütün bu şehir devletleri, Thebai, Korinthos ve daha sonra göreceğimiz gibi, Atina, birbirinden ayrı idiler. Hiçbir ortak etkinlikte yer almıyorlardı. Tek başlarına Spartalılarla boy ölçüşecek kadar güçlü de değillerdi. Ayrıca, bir problem vardı, bu kişilerle savaşmak istediğinizde paranız olması gerekiyordu ve hiçbirinde de bunu gerçekleştirecek kaynak yoktu. Bu nedenle, Spartaya karşı bir savaşa girecek bir koalisyon oluşturmak gerekliydi, bu karar Persler tarafından alındı.

Büyük olasılıkla Pers Kralı, bölgedeki yeni Pers satrabı gibi görünse de, – hatırlarsanız Pers İmparatorluğunun batı yakasında iki satrap bulunuyordu; bir tanesi başkenti Lydia'da Sardis olan satraplık ve diğeri de başkenti ya da bölgesi Hellespont ve genel olarak boğazlar olan satraplıktı. Peloponessos Savaşından eski dostumuz Pharnabazus ve yeni Sardis satrabının her ikisi de bunun gerçekleşmesini istiyordu ve bu nedenle, Rhodoslu bir Yunanlı buldular ve onu yanına bir miktar para vererek Yunan şehirlerine Sparta'ya düşman olan ayrılıkçı liderleri bulup onlara para teklif etmesini söylediler. Rhodos'un Yunanlıların yanına verdikleri para çok büyük bir miktar değildi ve herhangi bir savaşta yer almaya yetecek kadar da değildi, ancak Pers Kralının ve bu bölgedeki valilerinin Spartalılara karşı olduğunu ve Yunan dünyasında hoşunuza gitmeyen şeylere bir son vermenizi istediklerini göstermek için bir iyi niyet işareti olan bir paraydı ve Kral sizi bu parayla destekleyecekti. Bunun sanıyorum daha sonradan kesinlikle çok önemli bir olay olduğu ortaya çıktı.

Bu noktada Spartaya karşı insanların bulunduğu bir kasaba olan Argos'a gitti. Argos, en azından 8. yüzyıla ve belki de daha eskiye uzanan, geleneksel bir Sparta düşmanıydı ve görünüşe göre her yüzyılda bir kendilerini Sparta ile savaşırken buluyorlardı. Bu, kez de dördüncü yüzyıldaki savaş zamanıydı. Argos da bir demokrasiydi ve bildiğiniz gibi bu gerekli bir şey. Korinthos demokrasi değildi ancak onlar da kızgın olduklarından dolayı bu oyunu oynamak ve işe karışmak istiyorlardı. Thebai için yine hükümetin ne olduğunu söylemek zor. Bu süre boyunca oligarşi ve demokrasi birbirine çok yakın gibi görünüyordu ve bu nedenle de bazen bir taraf ve bazen de diğer taraf birbirine üstünlük sağlamış olabilir. Doğal olarak yeniden bir demokrasi olan Atina. Ama Atinalıların Spartalıları kızdırmamak için çok çok iyi nedenleri vardı. Donanmaları, surları ve paraları yoktu ve bu nedenle de Spartalılara karşı gelmek intihar gibi bir şey olurdu çünkü Spartalıların tüm yapması gereken Attika'ya doğru ilerlemekti ve onların hiçbir savunması yoktu.

Bu zamana kadar Spartalıları kızdırmamak için çok dikkatli davranmışlardı. Aslında, 402 yılında, Thebaililer ve Korinthoslular Spartalılarla birlikte Elis'e gitmeyi reddettiğinde, Atinalılar Spartalılarla aralarındaki antlaşmanın gereği olarak birliklerini göndermişti. Ancak yeni durum Atina'da bazı şeyleri değiştirdi, hem de diğer şehirlerde yarattığı değişiklikten daha fazla. Artık yüce kral, – Persler düşman değildi, Persler Spartalılara karşı başlatmaya hazır olduklarında savaşı destekleyeceklerdi. Para dağıtıldığında, belirtilmem gerek ki hiçbir savaş yoktu. Bu böyle bir eylemi başlatmak için bir çabaydı. Doğallıkla, bu politikanın düşmanları, paranın bu şekilde el değiştirmesini rüşvet olarak algılıyordu ve Yunan sisteminde ya da Yunan geleneğinde bazı Pers paralarının bazılarının cebine girmesine karşı olan bir şey yoktu. Bana göre bunları gerçekten rüşvet olarak nitelendirmemeliyiz. Paranın büyük bir kısmı istenildiği şekilde, bu liderleri Sparta'ya açılacak savaşı desteklemeleri

konusunda kışkırtmak için kullanıldı. Her şekilde inandıkları bir şeydi, dileklerini yerine getirebilmek için güvendikleri bir kaynaktı. Ama söylediğim gibi, Yunanlar yolda birkaç papel toplamanın yanlış olmadığını düşünüyorlardı.

Yunanistan'ın orta kesimlerinde yer alan ve her ikisi de Boiotia'ya, Thebailer tarafından yönetilen yere, oldukça yakın olan Phokis ve Lokris isminde iki kent arasındaki sınırda savaş patladı. Bunun olasılıkla, – aslında kesinlikle, Spartalıların Thebai'den kaynaklanan mutsuzluklarından kaynaklandığından eminim. Spartalılar Lokris'e karşı Phokis'e yardım ettiler, Thebai'nin Lokris'le müttefik olduğunu bildiklerinden, savaş için bir bahane olmasını umdular. Bu onlar için, Thebai'ye karşı, savaş döneminden beri Spartalıları kızdıran tüm yaptıklarından dolayı ödeşmek için bir şanstı. Bu nedenle, Sparta Boiotia'yı işgal etti; bu savaşı kazanmak için uyguladıkları strateji Boiotia'yı iki yerden işgal etmekti. Bir ordu Yunanistan'dan, Phokialılara yardım ettikleri Phokis ve Lokris bölgesinden geliyordu ve diğer ordu da Peloponessos'dan gönderildi; en sonunda 395 yılında batı Boiotia'nın batısında bulunan ve savaşın yapıldığı ve bu arada Lysandros'un savaşırken öldürüldüğü ve tarih sahnesinden silindiği yer olan Haliartos'tan geliyordu.

Ancak bu olmadan önce, Spartalıların Thebai'lere karşı savaşacakları çok belli iken, Thebai'ler Atina'ya gitmiş ve Atinalılardan yardım istemişti ve doğal olaraki onlara çekici gelen bir durumları vardı. Tiranı yendiklerinde ve onları istifaya zorladıklarında Thrasyboulos'a ve özgür Atinalılara yurt sağlayarak oynadıkları rol hatırlattılar. Atinalılara savaştan sonra bütün Atinalıları yok etmeyi ve topraklarını alarak bütün her yeri büyük bir sığır çiftliğine dönüştürmeyi önerdikleri küçük kurultayı hatırlatmadıklarına dair içimde bir his var. Sanıyorum bunu unuttular. Söyledikleri şey, artık Sparta'nın çok kötüye kullandığı esaretinden kurtulup, Spartalıları alt etmek isteyen biz ve diğer şehirler yanında tekrar özgür polis olarak yer alabilirsiniz

Benim için şaşırtıcı olan şey olasılıkla orada bulunan Ksenophon'un dediğine göre, Atina kurulunun oybirliğiyle lehte oy kullanmış olmasıdır. Doğal olarak şunu da belirtmeliyim ki bunu savunan, Sparta'ya karşı bir isyana katılmayı savunan asıl kişinin, muhteşem kahraman Thrasyboulos olması gerçekten önemli idi. Thrasyboulos, daha önceden Spartalıları kızdırmamak konusunda en dikkatli liderlerden biriydi. Çünkü Atinalıların şu anda savaşamıyacak durumda olduklarını biliyordu. Fakat Pers desteği ve Sparta'ya karşı bir koalisyon kurma olasılığıyla birlikte, stratejik durum değiştiğinden Thrasyboulos yüzde yüz savaş yanlısı olarak ortaya çıktı. Ancak, savaş lehine oybirliği mi? Atina meclisinin bir yudum su için bile oybirliği ile karar aldığına inanamıyorum. Bu bana göre inanılmaz bir şey. Öyleyse nasıl açıklayayım?

Peki, şimdi kurgulama yapacağım. Bence, lehte çok kuvvetli duygular vardı ve çekici gelen şeyler de fazlaydı, ancak korkmak için nedenler de vardı. Kaybederseniz, bedeli çok ama çok ağır olabilir. Ancak sanıyorum duygular o an için çok kuvvetliydi ve öneri lehine çok büyük bir çoğunluğun olduğu açık olduğu için kimse buna karşı görünmek istemedi. Korkaklık ya da vatanını sevmeme olarak algılanabilirdi ve bu durumda olan insanlar, kendi deneyimimden yola çıkarak söylüyorum, herkes heyecanlı bir şekilde belirli bir yöne doğru giderken aynı fikirde değillermiş gibi görünmekten nefret ederler. Bu nedenle, ben Ksenophon'un şaşırtıcı kanıtını böyle yorumluyorum, ancak gerçek ne olursa olsun, açık olan şey büyük coşku, ezici çoğunluk ve önlerindeki savaşta kendi özerklikleri için savaşmaya hazır oldukları gerçeğiydi.

Böylece, koalisyon nihayetinde oluşturuldu. Atina, Thebai, Korinthos, Argos; bunlar anakaradaki temel devletlerdi ve savaşın büyük bir kısmını onlar üstlenecekti ancak burada belirtmeliyiz ki, bu koalisyona katılan başka yerler de vardı. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Attika'nın batısında bulunan Euboia adası; Atinalılardan oldukça fazla etkilenmiş durumdaydılar. Çok büyük bir sürpriz değil ama yine de ilginç olan bir şey de Ege'nin kuzeyinde Khalkidike adasındaki bir kasabanın da bu anti-Sparta koalisyonuna katılmış olmasıydı ve benzer şekilde, İon Denizinin kuzeyindeki Akarnania bölgesi de bu koalisyona katıldı ve sanıyorum bu, Yunan dünyasında o dönemde çok fazla Sparta'ya karşı gelme duygusu olduğunu gösteriyor ve bu da herhangi bir devletin çok güçlü, kuvvetli, herkes için tehdit oluşturuyor gibi göründüğünde insanların o devleti yıkmak istediği genel bir durumdu.

Siyaset bilimciler bunu şöyle açıklama eğilimindedirler, – zayıf devletlerin güçlülerin yanında olması olarak adlandırılan duruma ne deniyordu, evet buldum: Denge. Kusura bakmayın siyaset bilimi terminolojisinde pekiyi değilim. Denge siyaseti olması gereken bir şey; bu konudaki gerçek ise hiçbir zaman hangi devletlerin ne tarafa yöneleceği bilinmez. Ancak, bu durumda, basitçe orada Sparta'ya karşı aşırı bir düşmanlık olduğunu ve hiç beklemediğiniz kişilerin bu birlikteliğe katıldığını vurgulamak istiyorum, ancak gerçekten önemli olan bu dört devletti ve savaşta da en çok onlar savaştı. Savaşı detaylarıyla anlatmanın bir anlamı yok. Yalnızca söz edilmesi gerektiğini düşündüğüm birkaç şey söyleyeceğim. Aralarından en önemlisi bu savaşı nasıl kazanmanız gerektiğiydi, her iki tarafın da uyguladığı strateji neydi? Bu stratejilerin birbirlerine benzerlikleri de oldukça şaşırtıcıdır.

Spartalılar Korinthos Kıstağının kontrolünü ele geçirmek istiyordu, özellikle Korinthos ve Megara Kıstakları, böylece orta Yunanistan'a ulaşabilecekler ve Thebai ve Attika'ya, Atina ve Korinthos'a karşı Boiotia'da bulunan rakiplerini teker teker tam da kıstağın orada yenebileceklerdi. Diğerleri yani büyük dörtlü, kölelerin ve perioikoi'nin isyan edebilecekleri Peloponessos'a gitmek istiyordu; bu sayede Spartalıları orda yenebilir ve müttefiklerini Peloponessos'da soyabilirlerdi. Temelde her bir taraf kıstağın denetimini ele geçirmek ve daha sonra da savaşı kendi lehlerine göre sonuçlandırmak istiyordu. İşin aslında hiçbirisi bunu yapamadı. Savaşın yıllarca süren büyük bir kısmı Korinthos çevresinde geçti, Korinthoslular tarafından Spartalıları dışarıda tutmak için duvarlar örüldü, bunu uzunca bir sürede başardılar. Spartalılar duvarların bir kısmını yıkabildi ancak her şeyi alamadılar ve duvarları tamamen yıkamadılar ve o kadar süre boyunca olan biten bundan ibaretti.

Yapılan bazı büyük savaşlar var. Bir tanesi savaşın hemen başlamasından sonra 394 yılında, Korinthos'in güneyinde bulunan Nemea'da gerçekleşti. Çok büyük, zorlu, standart bir *hoplit* savaşıydı: Her iki tarafın da güçlü orduları vardı ve her iki taraf da iyi ve kararlı bir şekilde savaşıyordu. Spartalılar teknik olarak kazanıyordu, – bu kimin kazandığını bildiğiniz zaferlerden biri çünkü bir taraf ödül dağıtıp ölülerini toplarken, diğer taraf ölülerini toplamak için izin istiyordu. Ancak hiçbir bir stratejik sonucu olmayan zaferlerdendi. Taraflardan hiçbiri diğerini yok edemedi, hiçbir taraf bir fark yaratmak için ulaşmak zorunda oldukları bölgeye gidemiyordu ve bence bu savaşın temel öyküsü bu. İlerde Yunan savaşı için ilginç sonuçları olacak bir başka olaydan söz etmemiz gerek.

4. Bölüm: Iphikrates'in Hafif Silahlı Birlikleri; Konon'un Filosu

Bu savaşta, belirli bir noktada, Iphikrates adında sıra dışı bir general komutasındaki Atinalılar hafif silahlı birliklerden oluşan bir ordu kurdular, bu orduda *hoplit*ler yer almıyordu. Olasılıkla temel olarak *hoplit* zırhı ve kalkanı olmayan ve diğer tarafa mermi atan atıcılardan oluşuyordu. Ancak bunlar aynı zamanda mızrak atıcıları ve okçu da olabilirdiler, atıcı itici değil ve bu adamlar asla normal şekilde bir *phalanks*la karşılaşamazdı ve normalde sıra dışı bir şekilde zarar bile veremezdi, ancak Iphikrates onları profesyonel bir kuvvet olarak eğitmişti ve böylece çok çabuk hareket edebiliyor, bir *phalanks*a karşı hafif silahlı bir birlik için mümkün olduğu kadar etkin olacak şekilde bir birlik olarak bir arada bulunabiliyorlardı. Bu gerçekleşmiş ve Iphikrates bütün bir Sparta bölüğünü çıkmaz sokağa sokacak şekilde yönlendirmişti ve tam anlamıyla Iphikrates'in hafif silahlı kuvvetleri tarafından kurban edildiler. Peloponessos olarak adlandırılan Sparta ordusunun bu bölüğündeki yaklaşık 600 kişi yok edildi ve Yunan dünyası bu durum karşısında hayrete düştü çünkü daha önce hiç böyle bir şey olmamıştı ve bu durum savaşlarda daha büyük bir rol oynayan iyi eğitilmiş hafif silahlı piyadelerin kullanımını artırdı.

Temel kara savaşı şekli olarak *phalanks*ları asla başka bir şeyle değişmediler, ancak Peloponessos Savaşı'nda yer aldıkları ve geçmişte genel olarak yapmaları beklenenden daha iyi performans sergileyebilen dört farklı kol olduğu için işler 4. yüzyılda daha da karışık bir hale gelmeye başlamıştı. Muhtemelen savaşta olanlar kadar önemli bir olaydan size daha önce bahsetmiştim. Pers donanmasının başındaki Konon, 394 yılında Knidos Savaşında Sparta donanmasını yenmişti. Ama ne yaptı? Şanlı donanmasını alıp Atina'ya geri gitti; Atinalılar duvarlarını yeniden örmeye başlamıştı ancak bu sefer Konon'un askerleri ve onlara verdiği parasının yardımıyla… Duvarlar daha hızlı bir şekilde örülüyordu ve savaş bitmeden önce Atina yeniden duvarlarla kaplı bir şehir olacaktı, duvarlarla kaplı limanı olan ve onları birbirine bağlayan uzun duvarları olan bir şehir... Diğer bir deyişle, bağımsız bir deniz politikasına sahip olmak Konon'un kazandığı zafer sayeside gerçekleşecekti.

Ayrıca, Pers donanmasını alıp Atina'ya gitti ve bu artık sizin donanmanız dedi ve birden bire Atinalılar belki de yeniden Yunan dünyasındaki en büyük donanmaya sahip oldular. Benzer şekilde, ya da daha ziyade bu durumun bir sonucu olarak, en azından bir süredir bu kuvvetlerle ve etraflarında Konon'la birlikte Ege Denizinde egemenlik sağlayabilmiş olmalarından dolayı, Hellespont'a giden yolda kendilerine karşı acımasız olan bu ünlü adalara yeniden egemen olmuşlardı: Lemnos, Imbros ve Skyros. Ayrıca, Delos'ta bulunan kutsal Apollon Adasını da ele geçirmişlerdi. Ayrıca, önemli bir yeri olan Khios Adası ile ittifak yapmışlardı ve aniden eski Atina deniz birliği için gerekli olan tüm temel şeylere sahip olmuşlardı; muhtemelen buna imparatorluk demek isteyeceksiniz. Biraz daha açıklayayım. Daha sonraki yıllarda çok daha güçlü olsalar bile, eski Atina İmparatorluğu'nu asla yeniden kuramadılar. Atinalıların yalnızca barış ve savaş zamanlarında en büyük ve en iyi donanmasını oluşturmasını değil aynı zamanda bunu devam ettirmesini sağlayan birlikte yer alan bütün devletlerin para verdiği ve gerçekten bir imparatorluk olduğu zamanlardaki güçlerine asla erişemediler. Bu noktaya asla ulaşamadılar.

Deniz gücü olarak yeniden çok önemli bir noktaya geldiler, yeniden çok önemli bir devlet haline geliyorlardı ancak her şeyi yoluna sokmuş olsalar bile, hiçbir zaman o noktaya gelemediler. Ancak o günleri güzel günler ve birşeylerin olması gerektiği gibi olduğu günler olarak değerlendiren ve gitmeleri gereken yerin imparatorluk olduğunu düşünen muhtemelen birçok Atinalı olduğunu da hatırlamamız lazım. Korinthos savaşında ve

sonrasında yaptıkları birçok şey bunun yaygın bir düşünce olduğunu gösteriyor. Hiç şüphesiz ki insanlar geçen sefer ne olduğuna ve sonuçlarına baktıklarında bu düşüneye karşı da bir düşmanlık vardı. Böyle bir politika gütmenin önemli sosyo-ekonomik siyasi anlamı vardı; demokrasi anlamına geliyordu, deniz demokrasisi, en uç demokrasi demekti ve birçok kişi, özellikle de zenginler demokrasinin getirdiği yanlışları ve yenilgileri iyi hatırlıyordu.

Platon'u okuduğunuzda, özellikle de Atina demokrasisi ile ilgili yazdıklarını, hatta Aristo'da bile var, bu insanların beşinci yüzyılda Atina demokrasisinin neden olduklarına ilişkin çok eleştirel olduğunu, yenilgiden demokrasiyi sorumlu tuttuklarını ve genel anlamda siyasi görüşleriyle bir araya geldiğinde de demokrasinin çok kötü bir şey olduğunu görürsünüz ve bu durum sizin bu insanların demokratik hükümete karşı çok güçlü önyargıları olduğunu anlamanıza yardımcı olur. Korinthos Savaşı sırasında yaşanan diğer bir özel olay da, daha sonra Yunan yaşamı üzerinde bazı etkileri olacak olan Korinthos ve Argos şehirleri arasında savaş sırasında bir birleşme oluşturulmuş olmasıdır. Bu birleşmenin nedeni, bütün savaşın Korinthos civarında geçmesinden, bütün Korinthos mallarının yerle bir edilmesinden ve Korinthos'te daha önce hiç görülmeyen bir fakirlikten doğan özel acil bir durumdan kaynaklanmıştır.

Ortada karmakarışık bir durum vardı. Başlangıcı 6. yüzyıla dayanan ve tüm 5. yüzyıl boyunca süregelen ve büyük ölçüde iyi bir hükümet olarak düşünülen oligarşik hükümete, bildiğimiz kadar Korinthos savaşına kadar dokunulmamıştı. Savaşın yarattığı kötü koşullar demokratik gibi görünen bir hizip yarattı. Bunlar yöntimi ele geçirerek rakip liderleri gaddarca öldürdüler. Kutsal bir günde yaşanan, hatırlardan silinmeyecek korkunç bir olaydı. Böylece, bu olay gerçekleştikten sonra demokrasiyle yönetilen Argos ve söz ettiğim nedenlerle kuşatma altında olan Korinthos'teki demokratik hükümet arasında bir anlaşma yapıldı ve bu ittifaka göre bir devletin vatandaşları diğer devletin de vatandaşları sayılıyordu. Yani, kuramsal olarak, Korinthos'te yaşıyorsanız ve Argos'a gidip Argos Meclisi'ne katılmak istiyorsanız, buna hakkınız vardı. Tersi de geçerli idi. Bu tamamen yeni bir şeydi.

Tek başına *polis* olma, ya da diğer *poleis*in başında olma düşüncesi dışında, *poleis* arası yönetim sorumlulukları paylaşma düşüncesi gerçekten yeniydi. Bir sonraki yüzyılda ve ondan sonraki yüzyılda olağan hale geldi. Bu defaki çok uzun sürmedi; savaşın bir sonucu olarak yalnızca birkaç yıl sürdü ve savaş bittiğinde de sona ermişti. Ancak bu insanların ne düşündüklerine ilişkin bir göstergeydi. Yüzyılın ilerleyen yıllarında federasyonlar kurulduğunda göreceğiz, – federasyon biraz daha farklı ama sonuçta yine de bir yönden aynı. Federasyon esas üyelerin tarafından yerel güçlerin korunmasına izin veren ancak birden fazla tarafla oluşturulmuş merkezi bir yönetimden güç alan siyasi bir birliktir.

Amerikalılar olarak bunun nasıl olduğunu biraz biliyoruz, ancak burada Arkadia Birliği, Akhaia Birliği ve Aitolia Birliği oluşmuştu ve aslında bizim kurucularımızın Amerika Anayasasını yazarken federal hükümetlerdeki bu denemeleri dikkatle okumuştu. Bu konuda elimizde sağlam deliller var. Bu konfederasyonlara ilişkin elimizdeki en iyi kanıtlar bu döneme ait değil, daha sonraya, İ.Ö. 3. ve 2. yüzyıllara aittir. Bunlara ilişkin açıklamalar Polybios'un eserlerinde bulunabilir, ilgilenirseniz diye söylüyorum. Bu nedenle, Polybius Anayasayı yazan Amerika'nın kurucuları için oldukça önemli biridir. Ancak yalnızca bir anlaşma değil de ortak vatandaşlık temeline dayalı bu devletlerarası işbirliğinin ilk tohumları savaş sırasında Korinthos ve Argos arasında yapılan ittifaka dayanıyordu.

5. Bölüm : Savaş Sona Eriyor

Savaş devam ettikçe, hiçbir tarafın üstünlük sağlamadığı daha da net hale geldi. Ancak, savaşın sona ermesinde önemli bir rol oynayan başka bir şey olmuştu. Atinanın denizlerdeki kontrolü Atinayı hızla o kadar güçlendiriyordu ki, bu İ.Ö. 5. yüzyılda Atina'nın komşularına ve rakiplerine korku salmasına benziyordu. Spartaya karşı bir araya gelmek için Sparta karşıtı grupları bir araya getirerek savaşı başlatan ve savaş süresince genel anlamda bunu destekleyen Persler, Atinalıların Sparta'dan daha ürkütücü olmaya başladığını düşünmeye başladı. Sparta deniz işinden çekilmişti ve geri dönmesi de pek olası değildi. Bir donanmanız yoksa, Perslileri çok da fazla tehdit edemezsiniz, en azından III. Aleksandros (İskender) gelene ve bunu yapmanın bir yolunu bulana kadar. Bütün bunlar hiçbir yere gitmediği için bu savaştan gerçekten çıkmak isteyen Spartalılara barışı getirecekleri umudunu vermişti ve Spartalılar Perslilerin yardımıyla barış yapmaya çalışıyorlardı.

Bu aşamada sahneye çıkan Analkidas adında Spartalı siyasi bir kişilik vardı ve hayatında göreceğimiz gibi onun hakkında ne zaman bir şey duysak, her zaman Spartanın hırslarını zapt etmeye ve deniz aşırı sefer kararı olasılığını önlemeye ve hem bana hem de birçok bilgine göre de Peloponessos'un bile çok dışına çıkmamaya çalışıyordu. Aslında Spartalıların Agesilaos'un saldırgan politikasının bir parçası olarak başlattığı ve işe yaramayan bu savaş olarak öne çıkan gelenekçi bir bakış açısını temsil ediyor gibi görünüyordu. Spartalılar sürekli savaşıyor, sürekli kayıp veriyor ve müttefikleri gittikçe huzursuzlanıyordu ve olana bakın, her şeyin sorumlusu olan Sparta aniden neredeyse savunmaya geçiyor. Bütün bu nedenlerden dolayı, bu cesur politikaya karşı çıkılıyordu ve bunun da temsilcisi Antalkidas'tı. Pers Kralıyla yapacağı barış görüşmesi için Sparta meclisinin ya da Sparta Senatosunun desteğini almaya çalışıyordu.

Genelde işe yaramadı, çünkü düşmanlar, özellikle Atina ve Thebai ve belki de diğerleri, – Korinthos ve Argos da var tabîî ki ve size neden dahil olduklarını birazdan söyleceğim –, Spartalıların bakış açısından yapılması gerekeni yapmaya hazır değildi. Spartalıların aslında istediği bu koalisyonu ve bütün Sparta karşıtı koalisyonları bozmaktı. Bu Sparta için işin gerçek sonucuydu. Bu kişilere dokunmayacaksanız, barış yapmanın ne anlamı var? Tüm olup bitenin gelecekte yeniden olmamasını kim sağlayacak? Bu gerçek sonuçtı ve Yunanları ödün vermeye ikna edemediler. Bu nedenle savaş devam etti ve olayların kötüye gitmesinin haricinde hiçbir şey değişmedi. Bu sefer Antalkidas barış görüşmeleri yapıyordu ve bu görüşmeleri yüce Pers Kralıyla yapıyordu.

Pers Kralı büyük tehditin nereden geldiği konusunda fikrini değiştirdi. 390'lı yıllarda, bu dönemin ikinci yarısında, Thrasyboulos Ege Denizinin tamamında deniz savaşları yapmış ve eskiden Atina egemenliğinde olan şehirleri teker teker alarak tekrar Atinanın egemenliğine girmelerini sağlamıştı. Hatta yeniden onlardan para toplamaya başlamıştı. Atinalıların Peloponessos Savaşının sonunda yaptıkları bir şeyi yaptı; Hellespontos ve Dardanelles'de gümrük dairesi kurarak geçen her gemiden Atinalılar için vergi aldı. Böylece, Persia'da Atinalıların imparatorluklarını yeniden kurmaları için geri geldikleri ve onları durdurmaları gerektiği ve takip eden olaylardan anlaşıldığı üzere Spartalıların onlar için daha güvenli olduğu fikri uyandı ve bana kalırsa bu düşünce yüce kralın gelip de, göreceğimiz gibi, Spartanın bütün uluslar arası örgütlerin kaldırılması yönündeki ihtiyaçlarını karşılayan

Yunanistan'da bir barış yapılması fikrini neden desteklediği konusunda belki de tek önemli neden buydu.

Belli ki, dört devletten oluşan ve savaşı yöneten birlik sona ermeliydi, ancak bunun yanı sıra, Spartalılar için özellikle hassas bir konu olan Argos ve Korinthos arasındaki ittifak da sona ermeliydi. Hemen yan komşularıydı. Argos, Korinthos ile olan birliğinden dolayı güçlenebilirdi ve bunun devam etmesine izin verilirse, gelecekte bir sorun yaratırdı. Bu nedenle, bozulmak zorundaydı. Thebai tabi ki Spartalılar için çok büyük bir sorundu ve barış yapılmadan önce Thebaililerin Boiotia'nın egemenliğinden vazgeçmesi için ısrar ettiler. Bu savaşı, Thebailerin başta olduğu ve Boiotia'nın çoğunun kontrolünü ellerinde bulundurdukları ve Thebai gücünü azaltmak için parçalanması gereken eski Boiotia Birliğini yeniden kurmak için bir fırsat olarak kullandılar.

Aslında Spartalılar Atinalıların savaş sırasında kazandıkları şeylerden vazgeçmesini istedi, ancak bunu gerçekleştirmedi. Atinalılar kolay kolay meydan okunmayacak bir alanda hala çok güçlüydüler yani denizlerdeki egemen idiler. Bu nedenle bir barış yapılacaksa bir anlaşmaya varmak gerekiyordu. Atinalılar Lemnos, Skyros ve Imbros'u ellerinde tutmalarına izin verilmezse katılmayacaklardı. Böylece, buna izin verildi. Barış yapıldı ve en önemli kısma gelindi, – Ksenophon Kral Artakserkses'in Yunanlara gönderdiği ve aslında barışı getiren araç olan mesajı aynen aktarır. Kral Artakserkses, Asya'daki şehirlerin ve Klazomenai ve Kıbrıs adalarının kendisine ait olduğunu ve ayrıca diğer irili ufaklı bütün Yunan şehirlerine özerklik verileceğini söylemektedir. Dikkat edin, bu çok önemli. Bu barış, özerklik ilkesiyle ilgiliydi, özerklik kral, Lemnos, Imbros ve Skyros önceden olduğu gibi Atinaya ait olacaktı. "Bu barışa ilişkin herhangi bir itirazı olan varsa, aynı fikirde olanlarla birlikte hem karada hem de denizde, hem gemilerle hem de parayla onlara savaş açarım," demesi haricinde hiçbir şekilde ihlal edilmeyecekti. Eski zaman yazarları ve modern zaman yazarları bu barışın adına ilişkin anlaşmazlığa düştüler, bazıları buna Antalkidas Barışı derken, pek çok kişi de, sanırım daha fazla kişi, kararlarında haklı olarak buna Kralın Barışı adını verdiler.

Bu bir görüşmenin ürünü değildi ve kral bu böyle olsa bile oldukça dikkatliydi, ancak kendisi bunu böyle görmediğini açıklığa kavuşturmak konusunda oldukça dikkatliydi. Bu, Yunan şehirlerine kral tarafından verilmiş bir emirdi ve kral, böyle olacaksınız, bunu ben diyorum ve eğer hoşunuza gitmezse sizi hezimete uğratırım diyordu. Alınan mesaj buydu. Ancak, doğallıkla, bunu söyleyebilmesindeki neden, kendisine olan güveninin yanı sıra barış ortağının Sparta olmasıydı. Diğer herkes pahasına hem Perslere ve hem de Sparta'ya çıkar sağlayacak bir barıştı bu. Spartalılar bunu Yunanistanı istedikleri gibi yönetmek için izin olarak algıladılar. Kimsenin Spartalılara Peloponessos Birliğini dağıtmak zorunda olduklarını söylemediğine ve bunun hiçbir şekilde özerkliği bozmak anlamına gelmediğine dikkatinizi çekerim. Sonuçlarının arasında Asya'daki Yunanların ilk ve son kez Yunan şehir devletleri tarafından terk edilmiş olması olsa da olmasa da barışın yapısı bu idi ve bu da doğal olarak nihayetinde III. Aleksandros, yani İskender, Pers İmparatorluğunu ele geçirdiğinde kendi kurallarını uygulayana kadar genel anlamda Sparta anlamına geliyordu.

Boiotia Birliği dağıldı, Argos ve Korinthos ayrıldı ve Atina, sözü geçen adalar dışında tüm kazandıklarını kaybetti. Sparta, bir anlamda, Yunan anakarasındaki duruma ilişkin daha büyük bir kontrolü yeniden ele geçirdi. Artık yüce kralın bir çeşit ortağı olarak Yunanistan'ın hakimiydi ve yüce kral Yunanistan'ı aslında hiçbir müdahale olmadan Spartalılara

bırakıyordu. Bunu nasıl yaptı? Peloponessos Savaşını kazanmak için yaptıkları şekilde… Sparta'nın düşmanlarından biri Medizer, yani Pers sempatizanı, oldukları için bunu söyleyecekti, işi Persliler için onlar yapmıştı ve Yunanlılara karşı Perslilerle işbirliği yapmışlardı. Bu doğal olarak Spartalıların bunu nasıl gördüğüydü; buna benzer bir şey… Sanıyorum Plutarhos'ın anlattıklarında doğru gibi gözükmeyen bir şey vardı: "Biz Medleşmedik, Spartalılaşan Perslerdi," diyordu. Ancak bu çok ılımlı bir yaklaşım. Kuşkusuz, geçmişe dönüp bakarsanız, Pers savaşından yalnızca 100 yıl sonrasından söz ediyoruz ve bu Pers Savaşlarının tersine dönmüş haliydi.

Yunanlılar Pers Savaşlarını kazanmıştı ve bunun kanıtı da hayatta kalmak isteyen ve Yunanlıların Pers İmparatorluğunun kıyı kesimlerinde yaptıkları şeylere karşılık hiçbir şey yapamayan yüce kralı Avrupa dışına kadar kovalamaları idi. Şimdi de Pers Kralı Yunanlılara ne yapmaları gerektiğini söylüyordu. Bu durum yaygın bir biçimde büyük utanç nedeni olarak görüldü ve Sparta'ya dost olmayan kişiler tarafından da bütün bu olanlardan sorumlu olan Spartalılara karşı bir öfke nedeni olarak algılandı. Ancak, Spartalılar bunu pek fazla önemsemedi, çünkü Sparta'da egemen güç olan Agesilaos ve taraftarlarının istediği gücü uygulayacakları bir konumdaydılar. Bu nedenle, 385 yılında Spartalıları Mantinea şehrine saldırırken görüyoruz. Bir kez daha, öykü 402 yılındaki Aulis öyküsüne benziyor. Bu sefer Mantinea 421 yılında Sparta'ya karşı kurulan dörtlü ittifakta yer alan Peloponessos'daki şehirlerden biri olmuştu ve 418 yılında Sparta varlığını oldukça tehdit eden büyük savaş Mantinea bölgesinde yapılmıştı. Demokratik bir tarihi ve eğilimleri vardı.

Bu nedenle, hiçbir neden olmadan, Spartalılar bölgeyi işgal etti, şehri kuşattı ve son olarak da Mantinea'ya akan nehir sularını surların temelini çürütecek bir noktaya yönlendirdi ve bu şekilde teslim olmak zorunda kaldılar. Ksenophon'un bu olaydan çıkardığı savaşla ilgili önemli bir ders var ve anlattıklarında şu sonuca varıyor: "Bu olay size şehrinizi nehir kenarına kurmamanız gerektiğini gösteriyor. Bu nedenle, eğer böyle bir planınız varsa, bunu aklınızda bulundurun." Ardından, kısa bir süre sonra, Spartalılar Peloponessos'daki başka bir şehre, Korinthos'un güneybatısında bulunan ve ne çok büyük ne de çok küçük olan Phlyus şehrine saldırdılar ve burada ortaya çıkan şey de Phyluslıların Spartalıların sevmediği bir şeyi yapmış olması ve bir süredir demokasiyle yönetiliyor olmalarıydı. Kral Agesilaos temel olarak savaştan ve şehri kuşattıktan sonra hükümeti kaldırdı. Kolay bir iş değildi, pahalı ve zaman alan bir işti ancak zafer kazandılar ve Agesilaos yeni kurulan hükümeti yalnızca oligarşiklerden değil aynı zamanda kendi kişisel arkadaşlarından oluşan bir grupla kurdu.

Baktığınızda, bu bize tarihte Peloponessos Savaşının sonunda Lysandros'un yapmış olduğu şeyi ve sonrasında da şehirde arkadaşlarından oluşan 10 kişiyle kurulan hükümeti hatırlatıyor. Bu sayede yalnızca Sparta taraftarı olmamışlar, aynı zamanda Lysandros taraftarı da olmuş oluyorlardı. Agesilaos Phylus'ta aynı şeyi yaptı ve üstelik orası bunu yaptığı tek yer de değildi. Bu dönemde Sparta gücü kontrol altına alınamadıkça kötülük kötülüğü kovaladı. Kalkidiki Yarımadasının kuzeyinde bulunan Olynthos şehri aslında bölgede bulunan şehirler üzerinde kendisini egemen güç olarak ilan ederek yarımadanın denetimini ele geçiriyordu. 383 yılında, bölgede bulunan birkaç şehir Spartalılara giderek Olynthosluların yaptıklarından yakındılar ve Spartalıları onları savunması ve olaylara bir son vermesi için Kralın Barışını başvuruları için bir temel olarak kullanarak kışkırttılar. Bu özerkliklerini karşı yapılmış bir saldırı idi; Spartalılar Kralın Barışı'na göre Yunan özerkliğinin destekçisiydiler ve bu nedenle bir kuvvet göndermeliydiler.

Spartalılar kendinden istenileni yaptı ve 382'den 379'a kadar süren savaş sırasında Olynthos'u yenerek konfederasyonu dağıttılar ve Sparta Birliği dışındaki bütün birlik oluşturma fikrini yok ettiler. Kuzeydoğuya doğru, bence en ünlü olan Kalkidiki'ye doğru uzanan bu hareketle ilişkili olan bir olay vardı, – birkaç etkinlikten oluşan küçük bir yarışma vardı. Ancak bu dönemde Sparta egemenliğini ve kibrini temsil eden en ünlü olay, görünüşte Kalkidike'deki Sparta ordusunu güçlendirmek için bir Sparta kuvveti gönderilmesi idi. Phoibidas adında bir general tarafından yönetiliyordu. Normalde seçilen bir güzargah olmayan ve kendisini Thebai şehrini yakınında bir yere götüren bir güzargahta kuzeye doğru ilerlerken gece kamp kurdu ve yoluna devam ederken Thebai hükümetinden önemli biri, bir oligarşik, bir Sparta dostu kendisiyle temasa geçti. Ertesi gün Sparta ordusu Kadmea olarak adlandırılan Thebai Kalesi'ni kuşattı. Bunu kutsal bir günde yaptılar, insanlar bir bayram kutlaması yapıyordu, herkes kutlama yapan kişilerin durumunda idi. Kimse hazırlıklı değildi; şehri aldılar; Spartalıları davet eden egemen tarafın düşmanlarından kaçamayanlar ölüm cezasına çarptırıldı.

Spartalılar Kadmea'da bir garnizon bırakarak şehri kontrol altına aldı ve daha sonra şehri piyonları yönetti. Bu Sparta Meclisi tarafından belirlenmiş bir şey değildi ve Sparta yetkililerinin ya da halkının verdiği bir politika kararının bir sonucu da değildi. Phoibidas Sparta'ya geri döndüğünde yargılandı ve doğal olarak Yunan dünyasında Sparta'ya karşı büyük bir öfke vardı. Phoibidas'ı yargılamak için gerçek bir neden yoktu, ancak Agesilaos'un ayrılıkçı grubun bir üyesi olmamasına rağmen şaşırtıcı bir şekilde Agesilaos duruşmada ayağa kalktı ve şunları söyledi: "Sizler yanlıştan bahsediyorsunuz. Yaptığı şey Sparta için iyi miydi yoksa kötü müydü? Belli ki iyi bir şey yaptı. Neden onu cezalandırmak istiyorsunuz ki?" Ağır ceza verilmedi; hafif para cezasına ya da en azından bir para cezasına çarptırıldı. Ödeyip ödemediğini de bilmiyoruz. Her durumda, önemli olan şey, Sparta'nın olayın kendisinin ne yapacağıydı. Orada, Kadmea'da bir garnizon bırakmıştı. Yanlış olduğunu düşünselerdi, Phoibidas'ın yaptığı şeyin Sparta politikasını yansıtmadığını düşünselerdi, garnizonu geri çekmeleri gerekirdi. Garnizon orada kaldı ve artık Sparta'nındı. Bu bütün Yunan dünyasında çalkalanan bir şey olmuştu. Barış döneminde hiçbir mazeret olmadan yapılan en kötü şey olarak hatırlarda kaldı. Gidip başka bir şehri, eski bir şehri, mükemmel bir şehri zapt etmişler ve geri çekilmeyi reddetmişlerdi.

Son olarak, buna benzer bir tane daha örnek verebiliriz. Thebai'deki hükümet zorbaydı ve insanlara kötü davranıyordu; kaçanlardan bazıları Atina'da Otuz Tiranlar zamanında olanların tersini yaptı. Atina'ya kaçtılar ve doğallıkla Atinalılar onları destekledi ve korudu. Daha sonra, 379 yılında, sürgünlerden oluşan küçük bir grup, Thebai'ya gizlice girip Kadmea'ya giderek karanlık bastığında kimseye görünmeden şehirdeki oligarşik liderleri öldürmek ve bir grup Spartalıyı kovup şehri özgürlüğüne kavuşturmak için zekice bir plan yaptı.

Thebaililer özgürlüklerine ve demokrasiye kavuştular, çünkü bu insanlar gittikçe artan bir şekilde demokratik bir gruba katılıyordu. Demokratsanız, Sparta karşıtısınız; oligarşikseniz, Sparta taraftarısınız demekti, ve bütün bu olup bitenler daha sonra göreceğimiz bir şeyin başlangıcıydı, yani Thebai gücünün çiçeklenmesi. Thebaililer daha da güçlendikçe bu durumla karşılaşılacaktı, ancak benim Phoibidas olayının tekrarlanması olarak bahsetmek istediğim olay, 379 yılında, Boiotia'da bulunan garnizonların birindeki Sphodrias adındaki Spartalı bir askeri yöneticinin gece kuvvetleri alıp Attika'ya ilerlemesiydi. Görünüşte planı Piraeus'a ulaşmak ve ulaştıktan sonra denizden limanlarıyla olan bağlantılarını kesecekleri bu

durum onların Atina'nın kontrolünü ele geçirmesini sağlayacaktı. Ancak bunu doğru düzgün yapamadı. Sabah gün ışıdığında hala görüş alanı içinde idiler ve Piraeus'tan miller miller uzakta idiler. Bütün yapabildiği Atina topraklarına zarar vermek ve geri dönmek oldu.

Eve tekrar geri döndüğünde, Sparta meclisinden ya da *gerousia* veya *efor*lardan bir şey yapmak için hiçbir oy alamadı, kendi kendine yaptığı başka bir şey. Başka bir duruşma düzenlendi ve bu sefer görünüşe göre onu destekleyen yalnızca bir şey vardı, – kendisi için Agesilaos'un genel yaklaşımı halen geçerliydi, ancak Agesilaos'un oğlunun sevgilisiydi ve görünüşe göre olaylara düşmanca tavır sergileyen Agesilaos onu savunan bir konuşma yapmak zorunda kaldı, ve bu kez savunduğu şey oldukça basitti: "Sparta'da herhangi bir şeyi başarma kabiliyetine sahip çok az kişi var ve bu yüzden Sphodrias'a hiçbir şey yapmamalıyız." Ancak bu başka bir işaretti ve inanılmaz sonuçlar doğuracaktı.

Sphodrias'ın baskınından sonra bazı Spartalı elçiler Atina'da rehine olarak tutuluyorlardı. Ancak Spartalılar, "Bakın bizim bununla hiçbir ilgimiz yok, bu tamamen Sphodrias'ın kendi kendine yaptığı bir şeydir ve Sparta'ya geri döndüğünde cezalandırılacaktır," dediler. Böylece, Atinalılar, "Tamam," dedi, "Eve gidebilirsin." Ama o gitmedi. Bu durumda Atinalılar artık Sparta'ya savaş açmak konusunda kararlıydı. Bu süreçte, Spartalıların bu korkunç eylemlerinden dolayı tüm Yunanistan'da kendilerine karşı ortaya çıkan kızgınlık nedeni ile Sparta'ya karşı genel bir ittifak için hazırlıklara başladılar ve ve başarılı da oldular. Size daha sonra söyleyeceğim gibi, İkinci Atina Konfederasyonunu bir araya getirdiler ve yeni bağımsızlığına kavuşan Thebai ile bir ittifak yaptılar. Thebai gittikçe güçleniyordu ve bu bir kez daha ciddi olabilecek şekilde Sparta egemenliği için büyük bir tehdit anlamına geliyordu, ancak bu daha öncekinden farklı bir tehdit idi. Size bunu bir sonraki derste anlatacağım.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: Ders 23. Dersin Metni

4 Aralık 2007

1. **Bölüm: Thebai Hegemonyasının Yükselişi**

Profesör Donald Kagan: Spartalıların, Peloponessos Savaşında kazandıkları zaferden sonra ilk olarak Asya'ya doğru topraklarını genişletme çabası içinde olduklarını, ancak bunun önüne geçildiğinde de gözlerini Yunanistan anakarasına çevirdiklerini hatırlatmak istiyorum. Ancak bunu kolaylıkla gerçekleştirememiş olmalarının bir sonucu olarak Atina, Yunan dünyasında lider bir konuma doğru yol alıyordu. Aynı şekilde, Sparta kadar güçlü olmasa da Spartalıların güçlü bir rakibi olabilecek yeniden bağımsız olan bir devlet daha vardı. Bugün, bu dönemde gördüğümüz, çok güçlü olduğu dönemler olmasına rağmen Yunan dünyasındaki lider güçlerle hiçbir zaman eşit bir konumda olmayan üçüncü bir büyük gücün ortaya çıkışını anlatacağım. Size Thebai'den söz ediyorum.

379 yılındaki duruma bakarsanız, Spartalılar Phoibidas'ın yaptıklarının sonucu olarak Thebai'lerin denetimini ellerinde bulundurduklarında, şehir kalesinde bir Sparta garnizonu vardı. Boiotia'daki diğer şehirlerde de Sparta garnizonları bulunuyordu ve bu büyük olasılıkla Atina'nın Boiotia'nın kontrolünü ele geçirdiği 450li yıllardan beri Thebaililerin karşılaştığı en berbat durumdu. Ama şehirdeki Sparta kumandasını ortadan kaldıran başarılı Thebai isyanı ile başlatarak, Thebailer güç, etki ve refah dolu bir döneme girmişti ve modern tarihçilerin bile bir yere kadar muhtemelen 371'de başlayan ve en azından 10 yıl süren bir döneme ilişkin yaptıkları açıklamaları doğrulamıştı. Modern tarihçiler bu döneme Thebai Egemenliği adını verir ve bugün ne olduğundan, ve bu dönemin nasıl gelişip sona erdiğinden söz etmek istiyorum.

Thebai, Sparta egemenliğine son verdikten sonra, Spartalılar tekrar şehri işgal etmiş ve bu işgalde komuta görevi Agesilaos'a değil genç Kral Kleombrotos'a verilmişti. Agesilaos'un kumandayı ele almamış olması hem eski tarihçilerin hem de modern tarihçilerin akıllarında soru işareti uyandırmıştır. Agesilaos sevdiği bir politikayı takip eden bir ordunun kumandasını üstlenmediği zaman, insanlar onun bu görevi fiziksel olarak yerine getiremeyeceğini öne sürmüşlerdi. Yaşlı bir adamdı ve yaralanmıştı ve bu her zaman akla yakın bir nedendi. Ancak, eski tarihçiler Agesilaos'un yalnızca karmaşık bir şekilde siyasi çıkarlarına göre davranıp idareyi ele almamayı seçtiği zamanlar olduğuna inanıyorlardı. Bu olayın da onlardan biri olduğunu, Agesilaos'un kumandayı vererek anti-Thebai politikasına Kleombrotos'u dahil etmeye çalıştığını ve bunun da genel Agesilaos politikası için daha fazla destek almasını sağlayacağını düşünürler. Kleombrotos'un kumandayı alması için bu nedenle uğraşmıştır.

Bu konuda doğrunun ne olduğu konusunda emin olamayız. Ancak, Kleombrotos çok saldırgan bir savaş yapmamış ve 378'deki ilk istilası çok zayıf geçmişti. Ancak, daha sonraki Sparta istilaları da, Agesilaos tarafından yapılanlar bile başarılı değildi. Thebailer gün geçtikçe güçlerini yeniden kazanmaya, Boiotia topraklarını geri almaya ve güçleri altında toplamaya ve önemli hiçbir başarı elde edemeyen Spartalıları topraklarından kovmaya başlamışlardı. Sonuçlarından biri de, — aslında 378, 377, 376 ve 375 yıllarından bahsediyorum —, Thebaililerin bu dönemde ilgilendiği ve elde edecekleri gücün temeli olduğu için çok önemli olan şeylerden biri de Boiotia Birliğinin yeniden kurulmasıydı.

Thebaililer daha önce Boiotia Birliğini ya yönetmiş ya liderliğini yapmıştı ya da bu birlikte egemendiler. Ancak bu yıllarda önemli olacak şekilde anayasasını değiştirdiler. Kısacası, Birliğin tüm işleyişi daha demokratik bir hale geldi. Eskiden dört ayrı konsey halinde Thebai politikasını belirleyen ve aslında politika yapan bir çeşit dolaylı rejimler olan karar verme organları vardı. Yeni anayasa, karar bağlama yeri olarak tüm Thebai şehirlerinin bütün temsilcilerinin gelip tamamının oligarşik kişiler tarafından kontrol edilebildiği ayrı konseyler değil de, bir meclis olarak belirliyordu ve tek fark Boiotia Birliği toplantılarının Thebai'de yapılması idi.

Artık Thebai bu birlikte yalnızca temsilcilerin büyük çoğunluğuna, ya da en azından büyüklüğüne ve öncü rolü nedeniyle en fazla temsilci sayısına sahip değildi; aynı zamanda bütün toplantılar Thebai'de düzenlendiği için verilen kararlarda etkin bir rol oynayan daha fazla Thebaili olacağı anlamına geliyordu. Yine de, bu rejimin tamamen demokratik yapısını önemsemezlik etmemeliyiz. Bu yeni bir şeydi. Boiotia ve Thebai eskiden bir oligarşi duvarıydı ve şaşırtıcı bir şekilde demokratik bir şehir haline geldiler. Atinalılar demokrasiye geçtikleri zaman, zorbalardan kurtulup Kleistenes rejimini kurduklarında, Herodotos daha iyi bir savaşçı olduklarını, daha iyi bir ordu ortaya çıkardıklarını ve daha önce yapmadıkları şekilde düşmanlarını yenmeye başladıklarını söyler ve buna övgüler yağdırır. Aynı şekilde bu durumun da Thebai ve Boiotia üzerinde oldukça büyük bir etkisi olduğunu düşünmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Bence bu açıkça Thebai'de olan şeydi. Thebai'nin bundan sonra çok daha güçlü bir askeri güç haline geldiği gerçeğinden uzaklaşamayız. Demokrasiye bağlı olup olmadığı tartışmaya açık bir konu, ancak bunun böyle olduğunu söyleyen gerçek bir iddia var. En azından ayrıntılarını çok iyi bilmiyoruz, ama çok tuhaf bir şey olmuştu. Thebaililer genelde *hoplit* donanımlarını karşılayamayan çiftçileri orduya alarak orduyu büyütebilmiş ve devlet fakir çiftçilere malzeme sağlayarak onları *hoplit* yapmayı başarmıştı. Thebaililerin ve arkadaşlarının Spartalıları yendiği Leuktra Savaşı yıllarından sonra, Peloponessos'a yürüyen Thebaililerin kumandasındaki ordunun Yunan standartlarına göre çok büyük olduğunu görüyoruz. Bu ordunun büyük bir kısmını oluşturan yeni *hoplit*lerin taşıdıkları demokrat ruh hali ile daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

Thebaililer bu Birliği geliştirirken, aynı zamanda Spartalılarla savaşıp peyderpey geri püskürtüyordu. Örneğin, her zaman Thebaililerin düşmanlarının yanında yer alan Plataia şehrini yerle bir ettiler. Bu durumda, Spartalıların tarafını tutuyorlardı ve bunun bozulması biraz zaman alacaktı. Ayrıca Thebai buyruğuna giren birçok şehir vardı. Boiotia'da bulunan birçok şehir için bunu yapmalarına gerek yoktu, çünkü genellikle işbirliği yapmaktan mutlu görünüyorlardı, — ve neden işbirliği yapmasınlar? Yani, bunu yapmaktan neden mutlu oldukları konusunda konuyu biraz daha açmam lazım. Spartalılar Boiotia'yı işgal ettiklerinde yalnızca Thebailileri bozguna uğratmadılar. Aslında, Thebaililer diğer şehirlerden daha az zarar gördü çünkü Thebai daha uzakta idi ve kendini savunmak için daha donanımlıydı.

Spartalılar her geldiklerinde Boiotia kırsal kesimine ve burada bulunan şehirlere zarar veriyordu. Bu nedenle, Spartalılara karşı Boiotia kasabalarının koruyucusu, savunucusu artık Thebai'ydi ve bu durum Thebaililere kesinlikle popülerlik kazandırmıştır; bu da yeni Boiotia konfederasyonunun neden bu kadar etkin ve sadık olduğunu açıklıyor. Thebaililer Boiotia ve Boiotia halkı için çok önemli bir iş yapıyorlardı. Bu arada, bu bir araya getirilen yeni ordu, —

tümüyle yeni değildi doğal olarak, kalbi eski Boiotialı *hoplit* çiftçilerinden oluşuyordu; ancak yeni değiştirilmiş ve bu şekli yeni verilmişti. Bence iki tür öğenin değişiklik bileşiminden oluşuyordu, bir tür coşku ve sahip oldukları bir tür moral patlaması…

Biri daha geniş bir anlamda 'milliyetçilik' dediğimiz şey. Şehir devletleri için kronolojik bir hata oluyor ama bunun için daha iyi bir kelime seçimimiz yok. Yani, sürekli savaş durumu, bütün gelenek ve göreneklere ve bütün kanunlara karşı hiç hoş olmayan bir şekilde şehirlerinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan Spartalılar tarafından yapılan sürekli saldırılar, sıradan halka karşı bu oligarşiklerin desteklenmesi, yeni rejim, — Pelopidas ve Epaminondas isminde iki muhteşem askeri lider tarafından yönetildiğinde, bu insanlar Thebai'nin, özellikle de Pelopidas'ın serbest bırakılmasından sorumlu olduklarında ve Boiotia'nın savunulması için verilen savaşın başına geçtiklerinde, bunların hepsinde, "Biz Boiotialıyız, biz biraradayız ve Spartalılar düşmanımız, onlarla savaşmamız gerek," hissi giderek güçleniyordu. Buna demokrasinin ilk patlamasının yaşattığı duyguyu eklemeliyiz. Burada Atinalıların karadaki olağanüstü başarısının Kleisthenes demokratik devriminden hemen sonra olduğunu da belirtmeliyim.

Ondan sonra kötüleştiklerini söylemiyorum; ama, bir daha asla o zaman oldukları gibi olağanüstü bir kara kuvvetlerine sahip olamadılar. Zaman zaman 18. yüzyıl Fransız Devrimi orduları ile karşılaştırma yapılır; devrim başladıktan hemen sonra son derecede başarılı olmuş ve daha öne ulus, özgürlük ve bütün iyi şeyler adına orduda yer almamış, çok sayıda insanı askere kaydetmeye ve yeniden askere çağırmaya başlamışlardı. Yine, Fransızların bu olaydan önce çok iyi bir orduya sahip oldukları, harika subaylarının ve generallerinin olduğu ve savaş sanatında oldukça yetenekli oldukları da genellikle göz ardı edilir. Bu nedenle, bu, askeri üstünlük için sağlam bir temellerinin olduğu ve buna çok sayıda insan ve coşkunun da eklendiği bir çeşit, her iki dünyanın en iyilerinin toplamı idi.

Buna benzer bir şeyler aşırı derecede güçlü ve başarılı Thebai ordusuna ne olduğunu açıklamaya yardımcı olması için 370'li yıllarında olduğuna inanıyorum. Savaş devam ediyordu. Anımsarsanız, Thebaililer 377 yılında İkinci Atina Konfederasyonunun kuruluş sıralarında Spartalılara karşı Atinalılarla birleşip, bir süre beraber çalışmışlardı. Ancak Atinalılar ve Boiotialılar arasında farklılıkların belirmesi çok uzun sürmedi. Tarihe baktığımızda, dost olduklarından daha çok düşman olduklarını görüyoruz. Eskiden beri süregelen farklılıklar, kuşkular ve hiç de arkadaşça olmayan tutumlar vardı. Ve Thebai gücü artıp ve Sparta'dan gelen tehlike zayıfladıkça, Atinalılar Thebai ile olan ittifakları konusunda daha isteksiz olmaya başladılar, çünkü Thebaililer Yunanistan'daki egemen konumun lideriliğinde bir rakip olarak yükseliyordu. Bu nedenle, Atinalıların ve Thebaililerin 370'li yıllarda giderek ayrıldıklarını göreceğiz.

2. Bölüm: 375'teki Barış Teklifi

Savaş halinde olan Yunan dünyasında 375 yılında bir barış teklifi yapıldı. Kaynaklarımız arasında görüş farklılığı var ama bir şey çok net gibi görünüyor, o da Pers Kralının bu barıştan yana olması. Antik yazarlar kralın bunu istemesindeki nedeni yapması gereken başka savaşları olması adına imzalama hakkının olmasını istediklerinde sorunlar doğmaya başlamıştı. Genellikle olduğu gibi, Mısır'da bir isyan vardı ve bu her zaman büyük bir tehlike

anlamına geliyordu; dolayısıyla, ordusuna Yunan paralı askerlerini alabilmek için barış yapmak istedi. Bu belki de yüce kralın tek nedeni değildi. Atinalıların bu dönem boyunca devam eden denizdeki gücünden ve etkisinden çekinmiş olabilirlerdi. İkinci Atina Konfederasyonu, büyük imparatorluğun 5. yüzyılda sahip olduğu güce hiçbir zaman erişemedi, ancak Yüce Kralın bakış açısından, bu ürkütücüydü ve bu nedenle Atinalıların daha fazla ilerlemesi için, 'bahaneler yaratmalarını durdurmak için,' Yunanistan'da barış yapılmasını istemiş olabilirdi.

Diğer taraftan, Atinalılar önceden sahip oldukları kazançları sağlamlaştırma fırsatı olarak barışın yapılmasından mutsuz değillerdi, çünkü bu onları rahatsız etmeye başladığını düşündüğüm bir şeye dur diyecekti: Thebaililerin genişlemesini. Unutmayın, 375 yılında Sparta'yla ilgili olarak endişeler hala öncelikli. Spartalıları kimse yenememiş ve hala daha en ciddi güç onlar, Yunan dünyasında Pers gücünü temsil ediyorlar, ancak Thebaililer sahneye çıktıklarında işler karışıyor.

Eski yazar, Diodorus bir olay anlatır, — size bu olayı anlatayım. Genel barışı imzalayacakları zaman, — belki ben bununla da ilgili birkaç bir şey söylemek isteyebilirim. Genel barışın Yunancası *koine eirene*dir; bu sözcük 4. yüzyılda Yunan devletleri arasında barış anlaşmaları yapılması için uğraşılırken sık sık gündeme gelmişti. Bu yeni bir şeydi. Bildiğiniz gibi, geçmişte yapılan barışlar genellikle, savaşanlar arasında oldukça özel şartlara dayanan bir barış antlaşmasını kabul etmek için yemin etme şeklinde yapılırdı. *Koine eirene* kavramı bunun biraz daha modernleştirilmiş hali ve bütün Yunanlar arasında genel bir barış yapılması ve sözleşmeyi imzalayan tarafların genel barışın bozulmasını önlemekle sorumlu olması gerektiğini getiriyor. Bu çok ilginç bir fikir ve bilim adamlarının da çok ilgisini çekmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Uluslar Birliği ile ilgili umutlar ve Kant'ın çizdiği sürekli barış resmi ve bunlara benzer laflar belirli çevrelerde konuşulduğunda, insanlar *koine eirene* görmeyi umut etmişti ve bu da olasılıkla bu tür düşüncenin ilk işaretiydi.

Fakat Antik Dünyada da ancak modern dünyadaki kadar işe yaradı. Böyle bir şeyin yapılması konusunda 375 yılında yapılan öneriye geri dönersek, bütün devletlerin bunu kabul ettiğini ve daha sonra Thebaililer, aynı Spartalıların bütün Peloponessos Birliğindeki müttefikleri adına imzalayabildiği gibi, onların da Boiotia Birliği'ndeki Boiotia müttefikleri adına imzalama hakkının olmasını istediklerinde sorunlar doğmaya başlamıştı. Bu Boiotia Birliği'nin ve liderinin Thebai olmasının *de facto,* yani fiilen tanınması anlamına gelecekti. Eğer 445 yılına geri gidip ilk Peloponessos Savaşı olarak adlandırdığımız savaşa son veren 30 Yıllık Barışı anımsarsanız, aynı şey olduğunu görürsünüz. Spartalılar Atinalıların imzalamasına ve birlikte bulunan tüm üyeler adına konuşmasına izin verdiklerinde, Atinalıları fiilen tanımış ve kendilerine eşit düzeyde görmüş oldular. Bu Spartalıların hiç şüphesiz Agesilaos tarafından bu düşünceye ilişkin olarak yanlış yönlendirilmiş oldukları bir şeydi; Thebaililerin bunu yapmasına izin vermeyeceklerdi.

Aslında, bize Agesilaos'un Thebaileri, barışta kimlerin yer alacağını gösteren listeden bu madde üzerinde ısrar ettikleri için, çok cüretkar bir hareketle, sildiği söylenir. Bu konuyla ilgili bir sorun bulunuyor. Aynı öykü 371 yılında, Yunan dünyasının genelinde bir *koine eirene* yapmaya çalışıldığında da anlatılır, bütün öykü hemen hemen aynı şekilde anlatılır ve 371 yılındakinin sonucu Büyük Leuktra Savaşıdır. Bazı bilim adamlarının bu hikayelerin kaynağı olan Diodorus'ın herşeyi yüzüne gözüne bulaştırdığını, yanlış anladığını söylemelerine neden

olmuştur ve buna "*doublet*" derler. Bir şekilde, aslında 371 yılında olmuş bir olayı geriye doğru yansıtmış ve olayı iki kere olmuş gibi göstermiştir.

Modern tarihçilerin, eski tarihçileri, "Biz daha iyi biliyoruz, bunun bir anlamı yok," diye yıpratmalarından çok çok kuşku duyuyorum. Doğrusu, bu olayın iki kez olmaması için hiçbir neden bulamıyorum. Hiç kuşkusuz, Epaminondas bu konuda ısrar etmiş ve Spartalılar da buna karşı çıkmış olmalıdır. Bununla ilgili olayları 375 yılında gerçekleşmiş; bence mümkün. Ve dört yıl sonra benzer bir olay ortaya çıktığında, neden aynı şeyler tekrar olmasın? Bunu tam olarak araştırmadım ancak, bütün Soğuk Savaş dönemine bakarsanız, şartlar değişmediği için tekrar tekrar aynı şekilde olan şeyler bulacağınızdan eminim. Bu nedenle, karakterime özgü saflığımdan dolayı bu öykünün 375 yılında anlatılan şekline inanıyorum.

3. Bölüm: Savaşın Sürdürülmesi, Thebai'nin Kutsal Takımı ve Leuktra Savaşı

Barış gerçekleşmediği için savaş devam ediyordu ve Thebaililer de savaşmayı sürdürüyordu, — ve Boiotialılar genelde Spartalılara karşı başarılı bir şekilde savaşıyorlardı. Bu savaş sırasında, size antlaşmadan hemen sonra geleceğin müjdecisi olan muhteşem bir savaştan bahsetmeliydim. Bir Sparta ordusu bir tarafa ilerlerk en Thebai ordusu da diğer tarafa ilerliyordu; Spartalılar sayıca Thebaililerden çok fazlaydı. Aslında bütün Thebai kuvveti, *Hieros Lokhos,* yani Kutsal Takım olarak adlandırılan son zamanlarda özel seçkin bir savaş grubuna dönüştürülmüş 300 kişiden oluşuyordu. Özellikleri yalnızca mükemmel savaşçı olmalarından değil, aynı zamanda yapacakları iş için özel olarak eğitilmiş olmalarından geliyordu. Bunlar birbirlerinin hemen yanında durup savaşan homoseksüel sevgililerdi. Bu da Spartalıların değişik şekillerde kullandıkları prensiplerini daha ileriye taşımaları idi ve aynı ölçüde başarılı oluyordu.

Hieros Lokhos üstün bir savaş gücüne sahipti ve önemli Leuktra Savaşı'nda kritik bir rol oynayacaklardı. Neyse, bir *hoplit* savaşında kendilerinden çok daha fazla olan Sparta kuvvetlerini yenmeyi başardılar. Bu yüzde yüz bir *hoplit* savaşı değildi, sayılara baktığımızda, – yaklaşık 1000 Spartalıya karşı yalnızca 300 Thebaili bulunuyordu. Savaşın yapılma şekli geleneksel ve tipik değildi, biraz kendine özgü bir savaş olduğu için buna birilerinin savaşta Spartalı bir *hoplit phalanks*ını kesin olarak yendiği şeklinde bakamazdınız. Bunun için Leuktra'ya kadar beklemek gerekti. Diğer taraftan, eski yazarların sunduğu kanıt bu olayın Yunan dünyasını genel anlamda etkilediği ve Sparta *hoplit*lerinin bu şekilde yenilgiye uğratılmasının bile benzersiz olduğu idi. Sanıyorum bu bazı kişilerin Spartalıların her zaman bu çeşit savaşı kazandığı konusunda Sparta'ya olan güvenlerini sarsmıştı.

Savaş size sözünü ettiğim bütün cephelerde 371 yılına gelene kadar devam etti ve 371 yılında aynı şey oldu. Perslilerden genel bir barış yapılması konusunda baskı gelmeye başladı, Atinalılar bu fikre karşı değildi, ancak, size geçen sefer anlattığım masalın aynısı hiç şüphesiz ki Leuktra'da oldu ve kimse bundan şüphelenmedi; sonuç olarak Spartalılar daha önce hep yaptıkları gibi saldırgan bir şekilde Boiotia'ya doğru ilerledi, önderliği ele aldı ve savaş yenilenmiş oldu. Burada söz etmeye değer bir şey de, bu zamana kadar, 371 yılına kadar Boiotialıların, arkadaşlarının ve müttefiklerinin hiçbirinin Peloponessos'a saldırıda bulunmamış olmasıdır. Bütün saldırılar Spartalılar tarafından Boiotia'ya karşı yapılıyordu ve bu da bu savaşların faturasının her zaman Sparta'ya değil Boiotia'ya çıktığı anlamına

geliyordu. Epaminondas'ın istediği şeylerden birinin de yapabildiğinde, bu durumu tersine çevirmek olduğunu ileride göreceğiz.

Böylece, Boiotia'nın güneybatısında bulunan bir kasaba olan Leuktra'da yapılan Leuktra Savaşı'na geliyoruz. İki ordu birbirine doğru ilerliyordu; her iki tarafta da çok manevra yapılıyordu, ancak son olarak ordular bu küçük alana geldi. Bugün oraya gidip bakabilirsiniz; bu eski hikayeyi modern coğrafyaya uygulamak oldukça kolay. Biri kuzeyde biri de güneyde bulunan iki tepe arasında bir ova var. Boiotialı ordu kuzeyde yerini alırken, Spartalılar da güney tepesinde konumlandı ve en sonunda hava aydınlandığında öne doğru çıkarak bu alana gelerek birbirleriyle savaştılar, — yapmak istediğiniz herhangi bir *hoplit* savaşı için yeterli büyüklükte olan bu alanda. Bazı bilginler alanın sınırlı olduğunu söylemiş olabilir, ancak bunun bir sorun olduğunu sanmıyorum. Bu normal bir *hoplit* savaş alanıydı.

Kleombrotos tekrar Thebai'ye ilerledi, bu sefer Agesilaos değil, Agesilaos'un Thebai karşıtı politikasının sona erdiği izlenimini uyandırıyordu; kendisi yoktu orada. Aynı şekilde, eski yazarlar ve modern bilim adamları neden orada olmadığını merak ederler. Basit bakış açısını benimsemeye hazırım: Eğer orada değilse, orada olamamış demektir. Fiziksel nedenlerle sahanın dışında kalmış olmalıydı, çünkü ödeşmek için neden orada olmak istemeyeceğine dair aklıma iyi hiçbir neden gelmiyor. Her neyse, Sparta tarafında yaklaşık olarak 10.000 Spartalı *hoplit* ve 1000 süvari varken, Boiotia tarafının kesin sayısı belli değil: 6000 ya da 7000 Boiotialı *hoplit* olabilir. Sayıları daha azdı ve bunun Epaminondas'ın bu savaşta kullandığı taktiklerle çok ilgili olduğunu düşünüyorum.

Ünlü ve önemli bir savaş... Bu nedenle, biraz savaşın kendisinden söz etmek istiyorum. Tekrar söylüyorum; bu konu tartışmalıdır. Ne yapıldığı ya da neden yapıldığı konusunda kesin bir şey söylemek kolay değil. Thebaililerin sayıca az olduğuna ilişkin önemli noktayla başlayalım. Bu olumsuzluğun üstesinden gelmek için bir yol düşünmek Epaminondas'a kalmıştı. Normal bir *hoplit* savaşında 10 000'e karşı 6000-7000 kişiyle, — bahisçiler bu oyunu tahtadan silerdi. Yani özellikle Spartalı ve Peloponessos olduklarında. Daha büyük taburlar kazanacaktı. Bu nedenle, Epaminondas'ın kesinlikle, — kimse onun bir çeşit plan yaptığını yadsıyamaz. Ben burada neler söylüyorum?

Bazı bilim adamları Epaminondas'ın taktiklerinden söz etmek yerine, bu yeni ulusal Thebai ordusunun üstün savaş niteliklerinden söz etmek istemişlerdir. Evet, bunun bir fark yarattığını kesinlikle düşünüyorum. Bu unsurun önemli olduğunu gerçekten düşünüyorum, ancak Thebaililerin bu savaştaki başarısının büyük bir bölümünü Epaminondas'ın kullandığı oldukça hileli, alışılmamış taktik stratejileri ve harekât planların açıkladığını da düşünmeden edemiyorum. Normal hizalanma şekli –her iki taraftaki öncü kuvvetlerin *phalanks*ların sağ kanadında yer alması gibi bir şeydi. Burası şeref mevki idi ve karşı tarafı yenmeye çalıştığın mevki idi. Bunun en iyi ordunun en iyi orduya karşı savaşmadığı anlamına gelen tesadüfî bir sonucu vardı. Her durumda, en iyi ordu, düşman ordusunun daha zayıf bir bölümüyle savaşıyordu.

Ancak bu Epaminondas'ın istediği şey değildi. En öne 300 Hieron Lokhos Thebai kuvvetlerini geçirdi; kendi grubu Spartalılarla doğrudan karşılaşan Boiotia hattının sol tarafında yer alıyordu. Spartalılar ne olduğunu gördüklerinde her şeyi anladılar, – özür dilerim, size çok önemli bir şeyi söylemeyi unuttum. *Phalanks*ın normaldeki 8, 12 ya da 16 saflık hacmi yerine, Epaminondas sol kanatta 50 kişilik bir derinlik yarattı. Belki daha önce yapılmış bir

şeydi, ancak öyle olsa bile az görüldüğü kesindi. Daha sonra savaşa başladıklarında sol kanadı aldı ve yan taraftan daha da sola ilerledi. Plan Spartalılara kanatlardan saldırmaktı ve yapabilirlerse, savunmasız oldukları taraftan çok büyük bir güçte hücuma geçmekti.

Bu muazzam güç ve derinlik fikrinin sol kanatta hemen kazanmak üzerine kurulu olduğunu düşünüyorum, çünkü açık ki sağ kanat zayıftı. Thebaililerin hemen ardından gelen kuvvetin başlı başına bir sorun olduğu kanısındayım, çünkü Thebaililerin sola keskin bir şekilde gitmesi halinde, yanlarında bulunan askerler de onlarla beraber ilerleyecekti; ancak bu aynı hızda ve aynı kararlılıkta olmayacaktı, çünkü durum, – orada açılan bir sağ olmanın yarattığı bir tehlike vardı ve çok korkutucu olabilirdi. Görünüşe göre, Epaminondas sağındakilere çok yavaş hareket etmelerini söyledi —, grubunun sağında bulunan herkese sanıyorum. Durum böyleyse, sol taraflarındaki Peloponessos ordusunun Boiotialı orduyla karşılaşabilmesinden önce biraz zamana gereksinimleri olacaktı. Bu nedenle ilk hücum solda olacaktı, Epaminondas'ın istediği yerde ve buna ilişkin umudu bir bakıma bunun Maraton stratejisinin bir çeşidi olduğu şeklindeydi.

Büyük olayı hatırlarsınız; Miltiades komutasındaki Atinalılar daha yoğun oldukları kanatlarda hemen kazanmayı umut ediyorlardı. Ortada kaybedeceklerini biliyorlardı, yalnızca kanatlarda kazanacaklarından, orada daha yavaş bir şekilde kaybetmeyi umdular. Bunun da aynı düşüncenin değişik bir uyarlaması olduğunu düşünüyorum. Böylece eski kaynakların söylediği gibi, ki ben de aynı düşüncedeyim, Herodotos'un da Marathon'da, Atinalılar *dromoi*da nasıl koştuklarını anlattığı gibi, Epaminondas ve Thebai bloğu hızlı bir şekilde sola gider. Aslında, bu koşmak anlamına geliyor, çünkü bu savaşta olabildiğince hızlı savaşmak ve olabildiğince hızlı kazanmak istediler. Esas düşünce sol tarafta güçlü bir şekilde savaşıp kazanmaları ve Spartalılarla sonuna kadar savaşarak bütün güçlerini yok etmekti. Şimdi de *phalanks* dışındaki şeylerden bahsedelim.

Savaş bitmeden önce, her iki taraf da süvarilerini *phalanks*ın kanatlarındaki her zamanki konumlarından çekmişti, ve bu ya kanatları koruyacağınız ya da düşmana kanatlardan saldıracağınızı ve savaş alanının ortasına doğru ilerleyeceğiniz anlamına geliyordu. Buradaki soru her zaman şöyleydi: Ne yapıyorlardı? Bu neyle ilgiliydi? Sanıyorum bu konu hakkında yalnızca tahminde bulunulur. Tabi ki Epaminondas için bu süvarileri kendi hattının ortalarının önünden alanın ortasına doğru ilerletmek oldukça akıllıca olurdu, bunu kendi önünden değil de sağında bulunan askerlerin önünden yapardı, çünkü oradaki askerlerin de savunmasız bir durum olduğunda Sparta saldırısını yavaşlatmakta bir etkisi olabilirdi. Bu nedenle, bu bakış açısından, süvarilerini öne sürmüş olan Spartalıların bunu Thebai süvarileriyle savaşmak için yapmış olduğunu düşünebilirsiniz.

Bu yeterli bir açıklama olurdu aslında, ancak bazı bilim adamları bir iddia ortaya atıyorlar ve haklı nedenleri de var aslında. Bu iddialara göre, Epaminondas'ın ne yaptığını gören Spartalılar, onun kendilerine sağ kanattan saldıracağını biliyorlardı ve bu nedenle bu taraftan saldırıya uğramamak için önlem almak istediler. Mantinea Savaşı'nda yapmaya çalıştıkları şeyi yaptılar ancak bu gerçekleşmedi. Birliklerini merkez saflarından çektiler ve onları *phalanks*ın arkasına gönderdiler ve aynı şekilde bir olayı önlemek için onları sağ kanada yerleştirdiler. Ancak Boiotialıların tamamen dolana kadar bu boş alanı doldurmalarını engellemek, kendilerine kalkan oluşturması için süvarilerini öne gönderdiler, bu yalnızca kendilerini korumaları için değil, aslında onları saklamaları içindi. Hiç şüphesiz ki orada

bulunan süvariler tozu dumana kattı ve Thebaililerin de ne olduğunu anlamamalarını umuyorlardı. Yani, kuram bu.

Gerçek olan şey, Boiotialı süvarilerle Spartalı süvarilerin çarpışmasıydı ve bu gerçekleşmişse eğer, bahisçiler sanıyorum yine Thebaililerin Peloponessosluları yendiği konusunda tahmin yürütmüşlerdir. Thebaililerin oldukça üstün bir süvari ordusu vardı. Nedeni de at yetiştirmek için pek çok Yunan ülkesinden daha iyi toprak koşullarına sahip olmaları idi. Süvarileri karışıklık çıkarıp, benzer şeyler yaparak safları bozmak için Sparta *phalanks*ına geri gönderdiler. Ancak gerçek ödeşme, savaştaki gerçek zafer, Epaminondas'ın umduğu gibi kendi sol, Spartalıların sağ kanadında oldu. Thebai *phalanksı*nın, hızla Sparta kralı Kleombrotos'un olduğu yere gidip onu öldürmesinin de bir kaza olduğunu düşünmüyorum.

Tarihleri boyunca yaptıkları Yunan savaşlarına bakarsanız, kumanda eden generali öldürmenin çok iyi bir fikir olduğunu görürsünüz, çünkü ne zaman bunu yaparsanız, genellikle kazanırsınız. Curtis, bu konuda elinde sayılar var mı yoksa genel bilgi mi var? Bu ne kadar sıklıkla belirleyici ya da önemli bir unsur olmuştur? Çok sık, değil mi? Generali öldürdüğünüzde, kazanırsınız; Curtis Yunan dünyasında herkesten daha çok askeri tarih bilgisine sahip. Bu nedenle, ona danışmak zorundayım. Durum böyleyken, Spartalılar krallarının cesedi etrafında cesurca ve güçlü bir şekilde savaştılar, ancak bu durum yalnızca daha fazla Spartalının ölmesine neden oldu. Çok kısa süre içinde Sparta *phalanks*ı dağıldı ve kaçtı . Böylece Thebaililer ve Boiotialılar olağan bir alanda, olağan bir *hoplit* savaşında açık, kesin bir zafer kazanmış oldu. Bütün Yunan dünyasının hissettiği şok etkisi her şeyi değiştirmişti.

Yunan dünyasında neler olup bittiğini anlatan önemli ilginç bir şey var. Savaşta yalnızca yaklaşık olarak 700 Spartalı vardı ve bunların 400'ü öldürüldü. Bunu bir düşünün, yani bu birçok açıdan yıkıcı bir şey. Her türlü etkisi vardı. Bu durumun Spartalıların Peloponessos üzerindeki kontrolünü bile sarstığını göreceğiz. İnsanların Spartalıların savunmasız olduğunu ve yolun sonuna gelmiş olabileceklerini düşünmelerine neden oldu, ancak bu durumun diğer ilginç bir sonucu da, Spartalıların aniden korkulacak bir şey olmaktan çıkması, Thebaililerin onların yerini almasıydı. Dikkat ederseniz Thebaililerden zaten tedirginlik duyan Atinalılardan hiç bahsetmedim. Atinalılar, Thebaililerin müttefikiydi ve Leuktra Savaşı'nda yer almamışlardı. Aslında Leuktra Savaşı'ndan önce Thebai gücünü ve yayılmasını kontrol etmek için açıkça Spartalılarla birlikte çalışıyorlardı. Tarafsız kaldılar ve savaşta yer almadılar ancak bu size, Yunan dünyasının bağlantı yerinde o dönemde yaşanan önemli bir değişikliği gösteriyor.

4. Bölüm: Sparta Egemenliğinin Sona Ermesi ve Thabai'nin Büyümesi

Leuktra Savaşı'nın Sparta egemenliğine son verdiğini söylemek mümkün. Sparta egemenliği sona ermişti ve şimdi Yunan dünyasını bekleyen soru bundan sonra ne olacağı sorusuydu. Bu yeni Thebai'nin kurulmasından önce olaylar olağan seyrindeyken de devletlerarasında bir güç ayrımı olduğunu sanıyorum: Atinalılar güçlerini kullanırdı, Thebaililer güçlerini kullanırdı ve daha küçük devletler Sparta gücünün yok edilmesinden doğan boşlukta ortaya çıkabilirdi; ancak bundan fazlası olamazdı. Ama Boiotia'da olan bitenlerin tamamı ve Thebai'deki bir çeşit liderlik düşünüldüğünde, şaşırtıcı bir şey oldu; Thebaililer Sparta gücüne sonsuza dek

son vermeye karar verdiler ve bunu gerçekleştirmek için bir dizi önlem aldılar. Leuktra yenilgisi Peloponessos Birliği'nin parçalanması anlamına geliyordu.

Açıkça görülüyor ki, çok sayıda devlet Sparta egemenliğinden kurtulmak için Sparta'nın zayıflığından yararlandı. Daha sonra 370 yılında, Thebaililer çok büyük bir ordu kurdu ve sonuç olarak yapmak istedikleri şeyi yapmak için Peloponessos'a doğru ilerledi. Peloponessos'de Sparta egemenliğinin sona erdiğine işaret eden olaylardan biri de Sparta'nın kuzeyinde bulunan dağlık bölgedeki, Arkadia bölgesindeki kasabaların bir Arkadia Birliğinde bir araya gelmesiydi. Bundan size daha önce bahsettiğimi sanıyorum; bu zamana kadar gördüğümüz birliklerden farklı bir yapıda ilk federal birliklerden biriydi. Egemen tek devlet yoktu. Boiotia Birliği gibi, bir büyük devlet ve onun dostlarının kurduğu bir birlik değildi.

Aslında görünüşte eşit ve tamamen gönüllü olan devletlerin bir araya geldikleri bir birlikti. Arkadialı devletler kendilerini ve yıllardır yaşadıkları sorunlar karşısında çıkarlarının korumak için bir araya geldiler. O zaman durum şuydu — bunun hem yeni bir tür birlik olması ve hem de bu konfederasyonun başkenti olacak kadar diğerlerinden üstün olan hiçbir devletin olmaması açısından söylediğimi kanıtlıyor. Tamamen yeni bir şehir yaratmışlardı ve adına, bunu çok seviyorum, Megalopolis adını verdiler. Bu Washington'dan Boston'a kadar demekti. Hayır, özür dilerim. Doğallıkla 'büyük *polis,* büyük şehir, büyük devlet' anlamına geliyordu. Ancak birlik konseyinin buluştuğu yerdi ve devletler temsilcilerini buraya gönderiyor ve işler burada yapılıyordu. Bu aslında oldukça ilginç bir olaydı, özellikle de Yunan tarihinde ileri baktıkça. Size geçen sefer söylediğim gibi, böyle bir şey Amerika Anayasası'na şekil verenlerin düşünce yapısı üzerinde kayda değer bir etki bırakmıştı.

Atinalıların buna yaklaşımı, — korkunç savaşlarla sonuçlanan Sparta ve Atina arasındaki uzun süredir süregelen rekabeti düşünüyoruz, bu size — bunun ne olduğunu — gösterecek. 19. yüzyılda, bir İngiliz devlet adamı olan Palmesrton sanırım bir keresinde, "İngiltere'nin daimi dostları ya da düşmanları yoktur; daimi çıkarları vardır," demişti. İngiltere için o dönemde geçerli olsun ya da olmasın, bana göre bunun her zaman devletlerin uluslararası bir sistemdeki işleyiş şekilleri için geçerli olduğunun farkına varmamız lazım. Bunun nedeni eğilimlerinin ya da uzun süreli dostluklarının etkisi olmadığı için değil, ama uzun süreli düşmanlıkların daha büyük etkisi olduğu içindir. Yine de her şey olabilir. Yani, bunu biraz daha açmamız gerekirse, özellikle İngiltere ve Fransa'nın 1930'larda herhangi bir nedenle Joseph Stalin'in Sovyetler Birliği ile birlik olacağına kim inanırdı. Özellikle ortaya çıktığı andan itibaren o rejimi sona erdirmek isteyen İngiltere'nin, Winston Churcill'in de Stalin'le olan ittifakın en büyük savunucusu olacağına kim inanırdı. Winston Churchill, 1920-1921 yıllarında Bolşevik Rejimini yıkmak için Rusya'nın işgal edilmesini isteyenlerin önde gelenlerinden biriydi.

Churchill'in, "Bunu neden yapıyorsunuz?" sorusuna verdiği cevap sanıyorum size anlatmak istediğim bu genel durum hakkında çok fazla şey ifade eder. Tam olarak hatırlamıyorum, Churcill'in yeteneklerine sahip değilim ve hafızam giderek zayıflıyor. Bildiğiniz gibi, "Onu hep suçlamanıza rağmen Stalin'e neden katıldınız?" sorusuna verdiği yanıt şöyle oldu: "Şeytan, pardon Hitler, cehennemi işgal etmiş olsaydı, en azından Avam Kamarası'nda bulunan şeytan hakkında söyleyecek nazik birkaç şeyim olurdu." Bu cevap size bu çeşit şeylerin kalıcılığı hakkında bir şey söylemeli. Önemli olan çıkarlardır ve Atina'nın çıkarları değişmişti. Thebaililer, Atina'nın büyümesi ve nüfuzu karşısında bir engel haline geliyordu ve artık

Thebaililerin Sparta'nın Peloponessos'daki kontrolünü yok etmesini ve Sparta'nın yerine Peloponessos'nın kontrolünü ele geçirmelerini istemiyorlardı. Bu neden Atinalıların Thebaililere yardım etmediğini ve aynı zamanda da ortada gibi görünen bir şeyi yapmak yerine, Thebaililere baş kaldırmaları için neden Peloponessos'daki devletlerle entrika çevirdiklerini açıklıyor.

Thebaililer, — yaptıkları istilaya birazdan geleceğim —, büyümeye devam ediyor ve orta Yunanistan'da, Phokis'te, Aitolia'da, Akarnania'da, Lokris'te ve Euboia'da müttefik kazanıyordu. İşte burada, size uluslararası ilişkiler hakkında normal eğitimin bir parçası gibi görünmeyen bazı genel doğruları öğreteceğim; yani, gücün acayip derecede çekici bir yanı vardır. Bir devlet aniden çok büyük bir güce ulaştığında, — siyaset bilimcilerin kurallarının ve az önce söylediğim şeyin bilindiğini ve birçok kez pek çok siyaset bilimci tarafından da belirtildiğini kabul ediyorum —, ancak popüler olan şey böyle bir büyük gücün olması halinde, daha sonradan ne olacağıdır? Daha sonra bütün devletler toplanır ve o gücü kontrol etmek için bir araya gelirler ve bu durumda cevap, 'bazen'dir. Çoğu zaman ve alternatifi düşünmek için kullandıkları başka bir terim vardır ve buna da zayıf devletlerin güçlü devletlerin yanında yer aldığı *bandwagoning* adını verirler ve burada devletler bu güçten etkilenir ve güçlünün yanında yer almak, o güce dahil olmak ister. Thebai çok güçlü göründüğü için onların yanında yer almak istersiniz.

Bugün aşırı derecede karşılaştırma yapma günümdeyim, kusura bakmayın, ancak ekiçağ tarihinin incelenmesinin bu günkü dünya anlayışınız ile ilgili olmadığını düşünecek kadar aptal birisinin olmadığınızı biliyorum. Şimdi de Orta Doğu'da olanlara bakalım. Yaygın bir bilgi haline gelmeden önce söyleyeceğim, böylece ne kadar zeki olduğumu göreceksiniz. Bizim açımızdan uzun zamandır sorundan başka bir şey olmayan Suriye aniden farklı bir şekilde davranmaya başlıyor ve Amerika Birleşik Devletler Hükümeti bile artık Suriyelilerin El Kaidelileri sınırdan Irak'a geçirmediğini söylüyor. Nedeni ne? İmana mı geldiler? Zaten dindardılar, ancak buradaki cevap, Amerikan kuvvetlerinin aniden Irak'taki herkesi kovması ve orada Suriye'nin yanı başında, aynı zamanda İran'ın da komşusu olan güçlü bir Amerikan ordusunun durmasıdır. Bu ordunun İran'a komşu olmasının da bazı ilginç sonuçları olmalıydı; sonuç Suriyelilerin aniden ağız değiştirmesiydi.

Bu kalıcı bir değişiklik olacağı anlamına gelmiyor, gerçeklere bağlı. Ancak söylenen saçma sapan şeyler sizi farklı bir yöne sürüklüyor. Uluslararası ilişkilerdeki en önemli unsur, herhangi bir suretle tek bir unsur değil, ancak en önemlisi güçtür ve gücün nerede olduğunun algılanmasıdır ve bu gücün çoğalıp azaldığına ilişkin algılamadır. Hiçbir şey bunun kadar önemli değildir, her şeyin katkısı vardır ama merkezi bir rol oynamaz. İşte bu Thebaililerin zaferleriyle yarattıkları durumdu ve bu nedenle her yöne yayılıyorlardı. Thebaililer karada harikalar yaratıyorlardı, denizci olmadıkları halde bir donanma bile oluşturup Ege Denizine açılıyorlardı. Bu da Atina'daki endişeye neden olan şeylerden biriydi ve Atinalıların neden öyle davrandıklarını açıklıyordu.

5. Bölüm: Büyük İstila

Ve 370-369 yıllarında büyük istila gerçekleşti. Epaminondas'ın bir araya getirdiği ordudaki toplam *hoplit* kuvvetlerinin 40 000 olduğu söylenir. Bu 5. yüzyılın tamamında ve hatta

öncesinde de görülmemiş bir sayıdır. Şaşkınlık yaratan bir ordu ve ayrıca birlikte *hoplit* olmayan yaklaşık 30 000 kişinin daha olduğu söylenir. Belki de birçoğu savaşçı bile değildi, ancak çok sayıda süvari, hafif silahlı piyade v.b. vardı. Ama her durumda, o yıl Sparta için hiç de iyi niyeti olmayan yaklaşık 70 000 kişi Peloponessos'a döküldü. Yunan tarihindeki en büyük askeri kuvvet olarak tarihe geçti.

Sorumlu kişiler kendilerini tekrar tekrar kanıtlayan iki muhteşem adam olan Epaminondas ve Pelopidas'tı. Bu arada, Pelopidas, hatırlayacağınız gibi 375 yılında Tegyra'da 300 askerle kazanılan zaferin mimarıydı. Bu nedenle, sicilinde bu büyük zafer vardı ve Epaminondas da doğallıkla Leuktra'da kazanılan zaferin mimarıydı. İnanılmaz olağanüstü insanlardı. Bu kişilere ilişkin yazılanlardan bazılarını okursanız iyi olur, — Plutarkhos Pelopidas'ın biyografisini yazmış ama Epaminondas'ınkini yazmamıştır. Ancak, devam etmeden önce Thrasyboulos'ta yaptığım gibi, Epaminondas'ın Yunan dünyasında ne kadar büyük bir üne sahip olduğundan söz etmek istiyorum.

Çok zeki bir insan olarak tanınıyordu. Görünüşe göre, bir filozoftu, bunu ciddiye alıyordu ve Yunan dünyasında da bu tarz insanlardan saygı görüyordu. Doğal olarak siyasi kuramlar ortaya atabilecek siyasi görüşleri olan biri gibi görünüyordu. Yani, demokrasinin iyi bir şey olduğu fikrine kendini adamış gibi görünüyordu. Bu demokrasiye ilişkin noktada, çok fazla kanıtımız yok, kendisi bu konuda herhangi bir şey söylemiş değil, ancak şu anda sözünü ettiğimiz şeye tam anlamıyla uygun şeyler yapmış. Bu, – beni üzüyor –, Plutarkhos'un yazmadığı hayatlar. Plutarkhos'un Kleisthenes ve aynı şekilde Epaminondas'ın hayatını yazmış olması için neler vermezdim. Şaşkınım. Bilmiyorum. Plutarkhos'un neyi neden yaptığını kim bilir ki! Ancak her durumda, aklının ve hayatının karmaşık yapısından dolayı onun durumunda bu gerçekten büyüleyici olurdu. İşte orada Pelopidas'la birlikte silahlı kuvvetleri bırakıyor.

Lakonia'ya Spartalıların evine doğru ilerliyorlardı. Spartalılar kendi şehirlerinde sıkıştırılmış ve saldırılara karşı direnmeye çalışıyordu. Dışarı çıkıp anavatanlarını işgal eden insanlarla savaşamıyorlardı. Anavatanlarının daha önce işgal edildiğini kimse hatırlamıyordu. Bu söz konusu bile değildi ve bunun gibi bir şey mümkün değildi, bu durumda da sadece şehirlerinde saklanıyorlardı. Gururlarından dolayı şehirde duvarlar yoktu, çünkü duvarlara gereksinimleri yoktu, orduları vardı. Oraya kimse giremez ve şehirlerine saldıramazdı, onlar oradaydılar. Peki Epaminondas ne yaptı? Şehirde peşlerinden gitmedi, çünkü büyük olasılıkla şehirde savaşmak için, – sadece tek bir neden olurdu –, şehir savaşları her zaman zor ve masraflıydı ve son zamanlara kadar kimse şehir savaşlarında iyi değildi.

Demek istediğim, bu sözde gerilimde Irak'ta olanlara dikkat edip etmediğinizi bilmiyorum, ancak bu durumu askeri bir sorun olarak incelerseniz, bu askeri problemle nasıl başa çıktıklarını görürsünüz. Bu, bu zamana kadar gördüğüm en zekice yapılmış şeylerden biriydi, çünkü şu anda bahsettiğim savaşta başarılı olmak yalnızca askeri amaçlarla askeri kuvvetlerin akıllıca kullanılmasını değil, aynı zamanda da sürekli siyasi müzakereler yapmayı ve yerlilerle görüşmeyi de gerektiriyordu, bu da diğer taraftaki insanların sizin tarafınıza geçmesi ve sizin için çalışmasını sağlamak için ortaya çıkan ekonomik koşullarla da ilgiliydi. Bunun ne kadar karmaşık olduğunu başta söylemiştim. Ancak her durumda, bu gerçekleşene kadar, çok büyük masraflar çıkarmayarak başarılı bir şekilde yapılmış şehir savaşlarına dair çok az örnek vardır.

Tabii ki, Irak'ta ne yapacaklarını planlamadan önce, plansızlığın doğurduğu çok büyük bir maliyet ortaya çıkmıştı. Geldiğim nokta, – evet eminim ki Epaminondas isteseydi, Spartalıları kendi şehirlerinde yenebilirdi, ama bu ona çok pahalıya mal olurdu. Bu noktada belki de düşünülmesi gereken başka bir şey var. Oraya gelmeden önce, size Epaminondas'ın ne yaptığını söyleyeyim. Şehrin yanından geçti, nerede bulursa kırsal kesimi yağmaladı, verebildiği kadar çok zarar verdi ve Spartalılar olan biteni bilse ya da öğrenseler bile, onlarla savaşmak için ortaya çıkmadılar. Bir kez daha Victor Hansen'in muhteşem hayal gücü ile karşılaşıyoruz ve ben bunun olanlara ilgili çok inandırıcı bir açıklama olduğunu düşünüyorum.

Açıklamasını, Amerikan İç Savaşı sırasında General Sherman'ın ordusunun denize doğru yaptığı ünlü seferi, ya da Georgia eyaletine doğru ilerlemesi kıyaslaması temelinde yapar. Gittiği yerin kuzeyinde, bir Güney Eyaletleri ordusu vardır. Ama onları aramaz. Gitmek istediği yere doğru yiyeceklere, ürünlere, hayvanlara, insanlara olabildiğince zarar vererek, evleri yakarak ve olabildiğince zalim ve kötü davranarak ilerleyişini sürdürür. Buradaki soru, bunu neden yaptığıydı. Kötü ve zalim biri mi idi; aslında değildi. Sherman'ın düşünceleri hakkında çok şey biliyoruz çünkü bunlarla ilgili olarak yazılar yazmıştır. Sherman görünüşe göre güneydeki kölelik kurumundan nefret ediyordu.

Güneyi yenilgiye uğratmak, sonra oraları olduğu gibi bırakmak veya köleliği kaldırıp diğer her şeyi olduğu gibi bırakmak pek çok kuzeyliyi tatmin ettiği gibi tatmin etmemişti. Güneyin çok kötü bir toplum olduğunu düşünmüşe benziyordu. Eski kötü haline geri dönmemesi için, sadece yenilgiye uğratılmamalı aynı zamanda da aşağılanmalıydı. Ona göre, güneyin elde ettiği başarının bir kısmı güneylilerin köle sahipliğini uygunmuş gibi gösteren aristokratik üstünlükleri efsanesi olarak düşündüğü şeyi oluşturmalarıydı, çünkü daha üstün olan insanlar daha aşağı derecede olan insanları yönetiyordu ve onlar herkesten daha iyi savaştıkları için bunu hak ediyorlardı. Savaşın başlarında herkes güneyin kesinlikle daha iyi bir askeri geleneğe sahip olduğunu ve daha iyi askerler olduklarını düşünüyordu ve bana kalırsa da öyleydiler ve cesurdular. Büyük asker olmak cesur olmak demektir. Bütün bunlar sistemi doğrulayıp çalışmasını sağlayan gururu getirdi.

Sherman bunun böyle olmadığını göstermek istedi ve bu nedenle evleri, ahırları yıkıyor, yiyeceklere zarar veriyordu ve kadınlar yalnızca durup olanları izliyordu. Konfederasyon ordusu neredeydi? Onlara meydan okumak için kimse gelmedi ve bu süreçte her şeyden daha etkili olan efsaneyi de yok ettiğini hissediyordu. Sherman'dan söz ederken Hansen'ın kesinlikle olayı doğru anladığını düşünüyorum ve Epaminondas'ın da aynı şeyin peşinde olduğunu düşünmek de oldukça çekici bir fikir. Epaminondas Peloponessos'da istediğini yaparken Spartalılar şehirde sinmişlerdi. Bir daha asla insanlar Spartalıların büyük savaşçı, büyük kahraman v.b. olduklarına dair anlatılan hikayelere inanmayacaklardı.

Her ne ise, bunlar yaptıklarıydı, ve daha sonra, – bütün bunların hepsinin yaptığı ve söylediği bazı şeylerle desteklendiğini düşünüyorum. Mykenai'ya gitti, aslında Mykenailıların güvenlik nedeniyle isyanlarından geri çekildiği bir yere gitti ve orada Mykenai adıyla yeni bir şehir kurdu, ya da yeniden kurdu. Şehir etkili bir şekilde istihkâm edilmişti, bir dağın üstüne kurulmuştu. Burası tam anlamıyla savunabileceğiniz bir yerdi ve Mykenai'ın başkenti oldu. Kent artık Sparta devletindeki eski *helot*ların, eski kölelerin daha önce yüzyıllar boyunca yapmadıkları şekilde kendi ülkelerini yönettiği bir yer haline gelmişti.

Bu bir özgürlüktü ve Epaminondas'ın kullandığı dildi. Sözünü ettiğim, çok hoş psikolojik bir etkisi vardı, aynı zamanda pratik bir etkisi de bulunuyordu. Sparta kanadında, Spartalılardan aşırı derecede nefret eden kişiler tarafından kontrol edilen bir kale vardı ve bu Spartalıların bir daha batı Peloponessos'nın kontrolünü kolaylıkla ele geçiremeyeceğinin garantisi idi. Buna Arkadialıların Spartalılardan çok çektiğini ve Spartalıların yeniden güç kazanmasını istemediklerini ekleyelim. Ayrıca Spartalıların orta ve kuzey Peloponessos'nın kontrolünü bir kez daha ele geçirmelerine engel olacak, surlarla çevrili güçlü bir şehir olan Megalopolis de vardı. Bütün bu güç ve gücün stratejik kullanım karışımı, psikolojik savaş ile beraber Sparta'nın kalıcı kontrolünü sağladı.

Bütün bunlardan şaşırtıcı bir şekilde yine bağımsız bir şehir olarak çıkan Sparta hala daha ciddiye alınıyordu, ama bir daha asla diğer devletlerin güveni için tehlike oluşturacak bir konumda olmadı. Olanlar her zaman olduğu gibi karşı güç yaratmaya başlamıştı. Bu, büyük bir kısmı her zaman oligarşik olan Peloponessos'da serbest kalan bariz bir demokratik güçtü. Bu nedenle, Arkadia'da oligarşik aktivite yeniden canlanmaya başladı. Kurulmakta olan rejimi yıkmak ve oligarşik yönetimler kurmak için Sparta'nın dostları ve Arkadia'daki bazı oligarklar Sparta'ya yardım etmeye başladılar.

Biz, Spartalıların artık sona geldiğini biliyoruz, ancak onlar bilmiyorlardı. O dönemde Yunanlar da bunu bilmiyorlardı, – burada yalnızca çok önemli noktalara değineceğim; 362'lerde Pelopidas artık hayatta değildi. Pherai şehrinden gelen, Iason isminde ve çok güçlü hale geldiğinden başka bir şey bilmediğimiz bir otokrata karşı savaşırken ölmüştü. Kısa zamanda karada Thebaililere, denizde de bir dereceye kadar Atinalılara meydan okumaya başlamıştı. Ölmeseydi kim bilir daha ne kadar sorun çıkaracaktı. Ancak Pelopidas, Iason'a karşı yaptığı bir savaşta ölmüştü. Sanıyorum 364 yılındaydı. 362 yılında Thebaililer yeniden Peloponessos'u işgal etmek için bir ordu kurduklarında, yaptığı anlaşmaya karşı gelen bu kuvvetleri bastırmaktan yalnızca Epaminondas sorumluydu.

Görünüşe göre, Mantinea Savaşı'nda, – bu 2. Mantinea Savaşı, birincisi 418 yılında Peloponessos'da yapılmıştı –, 362 yılında, Epaminondas Leuktra Savaşı'nda başarılı olan taktiklerden bazılarını kullandı ve Thebaililer Mantinea Savaşı'nı kazandı. Ancak, Epaminondas savaşta öldürüldü ve bunun her şeyden daha önemli olduğu ortaya çıktı. Hem Pelopidas'ın hem de Epaminondas'ın gitmesiyle, Thebai bir daha asla kendisine hızlı bir şekilde güç kazandırıp aynı şekilde de devirecek özellikte bir nitelik sergilemedi. 362 yılındaki duruma baktığımızda, Thebai'nin hala gücünü koruduğunu görsek de, sizi uyarmak istiyorum, Yunanlar Thebai'nin iki yeni liderle, ya da on yeni liderle, veya bir, ya da her neyse, tekrar eskiden olduğu gibi aynı şekilde bir tehlike oluşturamayacağını bilmiyorlardı, ancak tarihe baktığımızda bunun böyle sonuçlandığını görüyoruz.

Böylece, Thebailier zafer kazandı ama aslında savaşı kaybettiler, çünkü bu onların özel niteliklerinin sonuydu. Hepimiz bu konu hakkında yazdığımız için, yüzyıllar sonra Epaminondas Yunanistan'ın en önde gelen adamı olarak anıldı. Thebai'de Epaminondas öldüğünde dikilen bir yazıt var, ya da vardı ve sanki onun ağzından yazılmıştı. Söylediği ya da yazdığı bir şeyden alınmış olmalıydı. Bu yazıtta şöyle diyor: "Benim planlarımla Sparta'nın şanı sona erdi ve kutsal Mykenai en sonunda çocuklarını geri aldı. Thebai silahları ile Mykenai güçlendi ve bütün Yunanistan bağımsız ve özgür oldu." Doğallıkla, herkesin

Yunanistan için özgürlük, *otonomi,* peşinde koştuğu iddiası aslında hiçbir zaman gerçekleşmemiş eski, bayat bir iddiadır.

İlk defa dikkat ediyorum, – yok, aslında ilk defa değil. Spartalılar, Yunanları özgürlüğüne kavuşturma iddiasıyla Peloponessos Savaşı'na girmişti, ancak doğal olarak savaşı kazandıklarında olabildiğince çok kişiyi hemen esir etmeye başlamışlardı. Ancak Epaminondas, "Biz yaptık, bunu başardık ve günün sonunda bütün Yunanlar serbestti," demişti. Bunun tamamen doğru olmadığına eminim ama birçok yönden doğru ve bu Epaminondas'ın gurur duyduğu şeydi. Bunu yaptığını düşünüyordu. Alıntıdaki önemli noktanın bu olduğunu düşünüyorum. Aslında gerçekleştirmiş olduğu bir şey hakkında, kendinden sonar miras olarak kalması için ne yapmak istediğini söylüyor. Peki Epaminondas ne yaptı?

Thebai'nin gücünü on katına çıkardığını, Thebai'nin isminin Valhalla'da yankılanmasını sağladığını söyledi mi? Valhalla'yi , tarihteki Valhalla kahramanlarını duymamıştı bile. Söylemek istediği bu değildi. "Mykenai'lileri topraklarına kavuşturdum, güvenliklerine kavuşturdum, özgürlük verdim. Yunanaistanın özgürlük ve bağımsızlığını sağladım. Yunanistan'a özgürlük ve bağımsızlık getirdim." Mantinea Savaşı'nı anlatan Ksenophon bunlar yazdığı Yunan tarihi kitabı *Hellenika'*daki son sözleri şöyledir: "Yunanistan'da neredeyse herkes bir araya geldi ya da daha önceden bir araya gelmişti ve karşıt saflar oluşturdular. Bir savaş olması halinde, zafer kazananların başa geçeceğini ve yenilenlerin de onların kulları olacağını düşünmeyen kimse yoktu. Her iki taraf da başarılı olduğunu iddia etse de, savaştan öncesine göre hiçbiri daha iyi duruma kavuşmadı ama savaştan sonra Yunanistan'da eskisinden çok karışıklık ve düzensizlik meydana geldi."

İşte, bunu savunmak isteyenler için savaşın önemsizliğine bir örnek. Savaş yapılmış ve herkes ölmüştü ve sonuçta hiçbir şey çözüme kavuşmamıştı. Genellikle savaşta böyle olur. Thebaililerin Mantinea Savaşı'ndan önce yaptıkları savaşlarla önemli bir şey çözüme kavuşturulmuş olsa da, Yunanistan savaş nedeniyle hiçbir zaman eskisi gibi olmayacaktı. Ancak geriye değil de ileriye baktığımızda, en azından Pers Savaşlarından sonraki döneme kadar uzanan egemenlik savaşımı içinde geçen yıllar, Yunanistan'ı güçsüz bırakmış ve bölmüştü ve dışarıdan gelen yeni sömürü ve hatta istila tehlikesine bile açık hale getirmişti. Böyle bir durumu 362'de Mantinea Savaşında hayal bile etmezlerdi.

Buradan çıkarılacak bir şey daha var. Yani, Yunanlarla bir anket düzenleyip de şu anda bizim için tehlike yaratanlar neler, ne gibi sorunlarımız var diye sorsaydınız, Yunan şehirleri arasındaki geleneksel çatışmalardan söz ederlerdi. Hiç kimsenin Makedonia kelimesini ürkütücü bir şey olarak kullandığını düşünmüyorum ve bu durumda kimse Philippos ismini de söylemezdi, çünkü Philippos henüz Makedonya kralı değildi. Ama birkaç yıl içinde Philippos Makedonya kralı olacaktı. Otuz yıl içinde de, kuzeyden birdenbire korkutucu bir tehlike belirecekti. Buna bir sonraki derste bakacağız.

[metin sonu]

Eski Yunan Tarihine Giriş: 24. Dersin Metni

6 Aralık 2007

1. Bölüm: Makedonialı Philippos'un Yükselişi

Profesör Donald Kagan: Bugünkü konuşma için bir başlık buldum: "Philippos, Demosthenes ve Polis'in Düşüşü." Bunu size okuyorum çünkü bu olaylara dönüp baktığımızda, sonuçlarını bildiğimizde ve onlara özel bir önem yükleyebildiğimizde bağımsız bir *polis*in neredeyse sonuna geldiklerini bilmediklerini hiçbir zaman unutmayalım. Aslında, 362 yılında savaştan sonrasına bakarsanız, belirli bir dereceye kadar bir şekilde yerli yerinde olan, belki 8. yüzyıla dayanan, tüm temel dünya düzeninin karakterini bu kadar kesin bir şekilde değiştireceği düşünemezdiniz. *Poleis,* Makedonia'nın fethinden sonra bile aynı eski haliyle devam etmekteymiş gibi görünebilir; ama hiç biri hem kendi anayasaları, hem de, – daha da önemlisi, ya da en azından daha da tehlikelisi –, kendi dış politikalarını oluşturmakta, özgür olmaları için uluslararası ilişkilerde serbest olma yetkileri açısından kendi kaderlerini kendileri belirlemek konusunda bir daha asla otonom olmadıkları gerçeği aklınıza hiç gelmezdi.

Bu nedenle, dediğim gibi, çok büyük bir değişiklik olacaktı ve bu izlemekte olduklarını bilmedikleri bir şeydi. 359 yılında, Philippos adında biri Makedonia Kralı oldu. Makedonialıların temelde Yunan olduklarını biliyoruz. Yani, Yunanca konuşurlar ve etnik olarak, eğer Yunanlı diye bir şey varsa, Yunanlı idiler. Ancak, bu dönemde incelemekte olduğumuz Yunan *poleis*lerinin temel gelişiminden oldukça uzak oldukları için pek çok Yunanlı, hatta büyük çoğunluk onları Yunanlı olarak değerlendirmiyordu. Yunanlılar bir Yunanlı olmanın ne olduğunu düşündüklerinde, Yunan dilini konuşmaktan çok, temelde, – eğer Aristoteles'e bakarsanız, bunun ne kadar doğru olduğunu görürsünüz –, bunun kültürle ve yaşama şekliyle ilgili olduğunu görürsünüz. Bu yaşam şeklinin temeli de bağımsız *polis*e dayanmakta idi.

Makedonia'nın böyle bir yapısı yoktu. Yunanlılar Makedonialılara bir nevi küçük grup anlamına gelen *ethnos* adını veriyorlardı. *Ethnos*u tercüme etmek için 'halk' kelimesini kullanıyoruz ve anlamını tam karşılıyor. Hatırlarsanız halk kelimesi kendi başına Latince 'doğmak' anlamındaki kelimeden geliyor, aynı soydan doğan insanlar. Ancak Yunanlar için farklı bir anlamı vardı; kültüre katılmış, Hellen olarak belirlenmiş insanlar demekti ve Makedonialıların bunun dışında kaldıklarını düşünüyorlardı. Makedonia krallığında hiç *poleis* yoktu. Bu bizim feodal diyebileceğimiz bir yapıydı. Yani, evet bir kral vardı ama neredeyse bağımsız ve krala sınırlı bir bağlılığı olan ve Philippos ortaya çıkmadan önce tarihi boyunca devlette egemen figürler olmuş olan güçlü soylular vardı.

Diğer taraftan, kral önemli ve güçlü bir kişi idi, – gelişimleri sırasında bazı dönemlerde Avrupa feodal devletleri için de bu geçerliydi. Diğer taraftan, temel toplum büyük lordlara, büyük soylulara, baronlara dayanıyordu, ancak bir kral vardı ve önemsiz değildi. Makedonia'da hakim olan durum böyle idi. Bir anlamda, bir Yunanlı Philippos'tan önce Makedonia toplumuna baksaydı, olasılıkla Homerik olarak tanımlardı ve bunun ne demek olduğunu biliyorsunuz. Hiç şüphesiz ki *basileus* denilen adamlar vardı ve aslında tam olarak baronların

yöneticileri değillerdi, krallıklarının soylu kişileri idiler. Teknik anlamda medeniyetsiz oldukları düşünülürdü.

Eğer bir *polis*te, bir şehirde yaşamıyorsanız, onların fikrine göre, medenileşmiş değilsiniz; *ethnos*un bir parçasısınız, ve bu etraflarındaki bütün küçük toplumlar için kullandıkları bir terimdi; İllyrialılar, İskitler, hepsi *ethnos*tu. Öte yandan Makedonialılar gururla, güçlü bir şekilde ve ısrarla Yunan olduklarını, Helen olduklarını iddia ediyorlardı ve muhtemelen kökenlerine ilişkin bir efsane uydurmuşlardı. Aslında, sadece Yunanlardan değil, aynı zamanda, şair Homeros zamanında insanları yöneten Argoslulardan geldiklerini ve atalarının doğrudan Agamemnon ve diğer Argos kralları olduğunu iddia ediyorlardı. Philippos'tan önce, Pers Savaşı zamanlarında çeşitli önemli Makedon krallarından haberimiz var; Yunanlar ve Persler arasında ilginç ve karanlık ilk rolü III. Aleksandros, yani İskender oynamıştı. Peloponessos Savaşı sırasındaki Spartalılar ve Atinalılar arasında gidip gelen bir rol oynayan Kral Perdikkas'ı da duyduk.

Taraflar arasındaki bu yer değiştirme durumu güvenilmez olduklarından dolayı ileri gelmiyordu. Her zaman savunmasızdılar ve kendilerini savunacak yeterli güce sahip değildiler. Bu da onları o dönemde kim güçlüyse onun yanında yer almak zorunda bırakıyordu. Başka bir Makedonia kralı, hakkında bilgi sahibi olduğumuz bir isim bize ulaşmıştır: Arkhelaos. Arkhelaos, Perdikkas'tan sonra tahta geçti ve onun ilgili bildiğimiz şeylerden biri de başkentinde bir çeşit kültürel bir kral maiyeti olduğu idi. Örneğin, bilmediğimiz nedenlerden dolayı Euripides Peloponessos Savaşı'nda Atina'dan bir noktada ayrılmış ve Makedonia'da Arkhelaos'un krallığında bir araya getirdiği bilim adamlarına, sanatçılara ve buna benzer kişilere katılmıştı.

Philippos 359'da tahta geçer, ve Makedonia kralları daha önce de anlattığımız gibi Homeros dönemi krallarına çok benziyordu. Yani, evet bir hanedanlık iddianızın olması gerekiyordu, kral olmak için kraliyet ailesinden gelmeniz şarttı ancak bu da yeterli değildi. Aynı zamanda, – hatırlarsanız, Homeros dönemi kralları hakkında daha önce söylediğim gibi, *iphi,* zor ve güç kullanarak yönetmesi gerekiyordu. Gerçekten kumanda etme yeteneğine sahip olmak zorundaydınız ve bazen de, olası varislerle kazananın kral olarak belirlendiği savaşlar yaparak göstermeniz gerekiyordu. Philippos da buna benzer bir şey yapmıştı. Bir önceki kralın doğrudan akrabası değildi. Henüz yaşı küçük birisine, aslında Philippos'un vesayeti altındaki yeğeni için bir nevi naip olarak atanmıştı. Philippos ona birden fazla anlamda göz kulak olmuş, sonunda onu öldürerek yerine tahta geçmişti.

Bu Makedonia tarihinde yaşanmış tek olay değildi. Böylece, Philippos doğallıkla tartışmalı bir veraset yolu ile artık tahttaydı, tartışmalı bir tahta geçme hakkı ile. Tahtı devraldığında güvenli bir konumda olmadığını kestirebilirsiniz ve sanıyorum, özellikle ilk başlarda ve belki de tüm tahtta olduğu süre boyunca, yaptıkları, içerideki direnişe son vermek için, kendi büyüklüğünü ve krallık yeteneğini sergilemek içindi. Bu nedenle, sınırlarını genişletip gücünü artırarak Makedonia'yı daha önce hiç olmadığı kadar daha iyi bir duruma getirmekten daha iyi ne olabilirdi? İşte bu üstlendiği göreviydi. Makedonia'yı yönetmek ve bunu sağlamak için ne kadar sert olursa olsun gerekeni yapmak niyetinde olduğuna dair elimizde kanıtlar bulunduğunu düşünüyorum. Ama kafasında Yunanistan'ı fethetmek ve kendisini Yunanistan'ın efendisi yapmak fikrinin olduğu da kesindir. Hedeflerinden biri kesinlikle bu idi.

Aslına bakarsanız, genç bir adam olarak yaşam öyküsünün ilginç bir yönü de, — olasılıkla ergenlik döneminde Thebai ve Makedonia arasındaki bir savaş sonucunda, rehine olarak Thebai'ye gönderildiğini de belirtmeliyim. Orada kendisine kraliyet ailesi üyesi olarak çok saygılı davranıldı ve bu süre içerisinde Epaminondas'ın evinde kaldı. Askeri hırsları olan genç bir kralın yetiştirilmesi için Yunanistan'da o dönemin, ya da büyük olasılıkla tüm zamanların en önde gelen generali olan bir adamın evinden daha iyi bir yer hayal edebiliyor musunuz? Sanırım, orada askeri işlerle ilgili çok şey öğrenmiş olduğunu düşünmeliyiz.

Philippos'un, 'Pers İmparatorluğu'nu fethetme planını zaten yapmış mıydı?' sorusu kalıyor. Aslında bu fetih oğlu tarafından tamamlanacaktır, çünkü Philippos kafasında her ne düşünce var ise onları gerçekleştiremeden öldü. Bu konudan emin olabileceğimizi sanmıyorum, ama çok fazla hayal kurmasına da gerek olmadığı da bir düşünce. Daha önce Yunanistan'ın en ünlü hatibi olan Isokrates'in kaç Yunanistan devletini Pers İmparatorluğu'nu fethetmeye ve Yunanistan'ın problemlerini çözmeye davet ettiğinden size söz etmiştim. Philippos, Yunan dünyasının en güçlü kişisi haline geldiğinde kendisine böyle bir mektup da yazmıştı. Bu nedenle, bunu planlayıp planlamadığını bilmiyoruz ama kesinlikle böyle bir fikri olabilirdi, – yani vardı.

2. Bölüm: Askeri Dahi Philippos

Makedonia'nın ve kendisinin bu kadar güçlü olmasını sağlayan şey yarattığı orduydu. Yani, Yunanistan'ı fethetmesini sağlayacak silahı yaratan devrimci, askeri dahi kendisiydi ve bu askeri kuvvete parlak askeri yetenekler kazandıran Büyük İskender'e de olanak tanıyan şey aynı askeri kuvvetti. Büyük İskender bu orduya parlak askeri yeteneklerini eklemişti ama elinde kendisi için oluşturulmuş, uzak yakın tüm Yunan dünyasının kesinlikle en iyi ordusu vardı. Bu ordu Yunan dünyasının, belki de Antik Dünya'da var olmuş en iyi ordusuydu.

Bu, Philippos'un büyük başarısı idi, ya da en azından başarının temelini oluşturuyordu. Yalnızca eski tarzda bir *hoplit* savaş kumandanı değildi. Philippos hakkında önemli olan şeylerden biri de yaradılışı, zekâsı ve savaşa olan yaklaşımıydı. Kesinlikle yenilgi düşüncesini kabul etmiyordu. Gerekli gördüğü zaman, kendi koşulları içinde yapılacak bir anlaşmadan başkasını yapma düşüncesini kabul etmiyordu. Rakiplerinden birinin karşısında geçici olarak işlerin ters gittiğinde söyledikleri ünlüdür: "Kaçmadım, bir daha ki sefere daha güçlü bir saldırı yapmak için aslanlar gibi geri çekildim," demişti. Gerçekten de bu yaşam ilkesi idi. Kimse onu kalıcı olarak yenemedi. Geçici bir yenilgiyi kabul etmek durumunda kalması halinde, hemen çeşitli yollarla, askeri, diplomatik ve buna benzer şekilde bulabildiği yollarla, onu düzeltmek için çalışmalara başlardı.

Ancak şu anda söylediğim şey, esasen *hoplit phalanks*ı olan bu kocaman büyük yeni orduyu standart Yunan geleneklerinden çok değişik şekilde meydana getirdi olduğudur; gereksinimlerini karşıladı, yönetti ve örgütledi. Bildiğiniz gibi Peloponessos Savaşı boyunca orduda yenilikler yapılmış ve değişik donanımlar kullanılmaya başlanmıştı. Philippos kendinden önce yapılanların hepsini kullandı, ama acımasız profesyonel askerlerden oluşan diyeceğim *phalanks*ının çalışma yöntemlerinde temel değişiklikler de yaptı, – bence başlı başına çok önemli bir şeydi bu. Yunan dünyasında yeni bir şey var, ulusal yeni bir ordu. Yani, bir Makedonia kralına bağlı olarak Makedonia'ya hizmet eden Makedonialı askerlerden

oluşmuş bir ordu. Ancak bu askerler incelediğimiz *polis* ve onun *phalanksı*nın vatandaş askerleri değildi. Onlar *phalanks*taki *hoplit*lerdi.

Profesyonel askerdiler, yani bütün işleri orduda olmaktı; zamanlarını çiftliklerinde geçirmiyorlardı. Bu da Philippos'un onlara işlerini yapmaları için para ödemesi demekti. Aynı zamanda, geleneksel anlamda paralı askerlerden oluşan bir ordu da değildi. Kendilerini parayla tutan insanlar için herhangi bir yerde toplanıp savaşan bir grup da değillerdi. Onlar tamamen Makedonialı askerlerdi. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'ndeki duruma benziyor: Yalnızca birkaç on yıl önce başlayan Amerikan tarihinde ilginç bir şeydir. "Böyle bir ordumuz var. Ulusal profesyonel bir ordumuz var." Ve sanıyorum dünyadaki en iyi ordu haline geldiğini söylemek nesnel bir ifade olur. Bunun bir sürü sebebi var ancak bunlardan bir tanesi, böyle bir orduyu olası hale getirecek sosyolojik geçmişe sahipseniz, gerçekten iyi bir durumdasınız demektir. Philippos bunu yapabilmişti.

Profesyonel bir asker olmak için, ancak bir vatandaşın ya da kral tebaasının sahip olabileceği sadakat, bağlılık ve birlik, beceri, uygulama ve koşullanmayla birleşmeli idi. Böylece, sözünü ettiğim bu profesyonellerden oluşan bu *phalanks* var, ancak bu gruba Yunancası *pezetairoi* olan Makendonyanın en güçlülerinden ve en irilerinden oluşan bir çeşit piyade sınıfını da eklemişti. Aynı zamanda kralın arkadaşları olan *hetairoi,* süvariler de eklenmişti. Doğal olarak bunlar soyluydular ve Philippos'a kişisel özel bağlılıkları vardı. Philippos'un sahip olduğu en etkili ve en güvenilir kuvvet idiler; elit özü meydana getiriyorlardı. Burada değişik bir şey daha var.

Süvariler, geçmişte yapılan Yunan savaşlarındakinden çok daha önemli bir rol oynayacaktı. Philippos'un büyük dehalarından biri de, daha karmaşık plan uygulamak için içinde süvariler, piyadeler ve size birazdan anlatacağım diğer bazı alt kuvvetler karışımından birleşik bir kuvvet yaratması olmuştur. Bu kuvvetler doğallıkla aristokratik atlılarımız, at üzerindeki ağır zırhlı *hetairoi*di. Bu da çok önemli çünkü Philippos'un birçok kez yaptığı gibi, eğer onları hücum birlikleri olarak kullanacaksanız, hepsinin yerlerinde olması gerekiyordu. Daha sonra muhtemelen *phalanks*ından daha hafif zırhlı başka bir piyade grubu geliyordu ve bunlara aynı zamanda kalkan taşıyıcıları, *hypaspistler,* adı veriliyordu, ve *phalanksın* yanındaki Makedonia hattının merkezinde bulunuyorlardı.

Philippos'un savaşma şekline göre, yani düşman süvarilerine saldırmak şeklinde gerçekleşen savaşta, bu adamlar genellikle bir süvari taarruzunu takip eden ilk piyade kuvvetleriydi ve düşman fırsat verdikçe, bu kalkan taşıyıcıları, bu hafif silahlı piyadeler deliği genişletmenin bir yolunu bulacak ve *phalanks*ın sıkıştırması için yapılacak temel hamle için yol açacaklardı. Şu anda yapılabilecek olan savaş türlerinden birini anlatıyorum size. Bu tarz çeşitli bir askeri kuvvete sahip olmaktaki mesele şu ki, farklı savaşlar için farklı taktikleriniz olabilirdi ve Philippos farklı durumlarda farklı şeyler uyguluyordu. Bu hafif silahlı piyade grubu, *hypaspistler,* ilk atlı saldırı ile sonra gelen *phalanks*ın saldırısı arasındaki önemli bağlantıyı sağlıyordu.

Bütün bunlara ek olarak, profesyonel bir çekirdek grubunuz var ve hatırlarsanız tamamı Makedon ve hafif piyadelerden oluşmuş. Yani, eski Yunan ordusunda bulunan ama pek kullanılmayan geleneksel mancınık atıcılar, okçular ve cirit atıcılar var. Bu farklı kuvvetlerden oluşan karma orduyu tamamlıyordu ve bu kurşun adamlar, sanırım onlara bu ismi verebiliriz, düşman *phalanksı*na durmadan saldırarak onları yoran şeylerle birlikte hem ilk

bombardımanı yapıyorlar, hem de bir çeşit hayati önem taşıyan kaynak desteği sağlıyorlardı. Eğer bazı kuvvetlerinizi aniden önemli bir savaşa sokmak durumunda kalırsanız, bu adamlar kolaylıkla bir yerden başka bir yere gidebiliyordu, ve savaşın geçtiği yerde destek sağlamak için onları görevlendirebilirdiniz. Bunun daha önce bahsettiğimiz savaş türlerinden çok daha karmaşık olduğunu görebilirsiniz.

Şimdi size anlattığım bu Makedonialı birlikler zannedilebileceği gibi kuvvetlerin parçalanmasını değil, daha çok orduların çeşitliliğini ve karmaşıklığını temsil ediyordu. Bir tarihçinin dediği gibi, profesyonel olarak silahlandırılmış askerlerden oluşan bir senfoniydi bu, bir kakofoni değil. Bu nedenle Philippos'un batı savaş tarihine yaptığı katkı, taktiksel olmaktan çok örgütsel idi. Çok çeşitli taktiksel kullanımı olabilen bu karmaşık örgütü yaratmıştı. Başlangıçta, bu Makedonialı *phalanks*ının ekipmanı ve taktikleri Yunan geleneksel *hoplit* kuvvetlerinden çok da farklı değildi, ancak Philippos sonradan çok önemli bir değişiklik yaptı.

Mızrağı, eski *phalanks*ın temel silahı olan kargıyı kullanmaya devam etti. Ancak yaklaşık 2,5 metrelik bir uzunluktan 4 metreye uzatıldı. Artık tek elinizle 4 metrelik bir kargıyı taşıyamazsınız. Bu iki elle taşınması gereken bir silah haline geldi; eğer bu silahı kontrol etmek ve etkili bir şekilde kullanmak istiyorsanız, iki elle taşımanız gerekiyor. Eğer iki elinizi birden bu silahı tutmak için kullanacaksanız, eski *hoplit phalanks*ının özelliği olan *hoplit* kalkanını tutamazsınız. Bu nedenle, kalkan küçültüldü ve önemsiz hale geldi. Bunu *hoplit phalanks*ınıza uyguladığınızda, yalnızca saldırgan bir kuvvet olarak başarılı olabilir; demek istediğimi anlıyor musunuz? Sadece saldırılara karşı kendinizi savunamazsınız; hep saldırmak zorundasınız.

Tekmelikler ve zırhlar, ağır başlıklar, daha hafif olan deri ya da çeşitli karma malzemelerle değiştirildi ya da tamamen terk edildi. Bu *hoplit*lerin bizim alışkın olduğumuz *hoplit*lere hiç benzemediğini görebilirsiniz. Ancak, kütle halindeki piyadeyle savaşmak konusundaki temel fikir değişmedi. Aslında, böyle çeşitli kuvvetlerle birleştirilmiş olan ve bu kuvvetler tarafından korunan ve düşmanın yalnızca ilk üç sırasına saldırmaya değil, bunun yerine ilk beş sırasına saldırmaya olanak sağlayan Philippos'un gerçek mızrakçılarından oluşan *phalanks*ının kargıları geleneksel *hoplit* birliklerinden çok daha ölümcül ve çok daha yönlü idi. M.Ö. 2. yüzyılda yazan ve olasılıkla o tarihte de temel olarak Philippos'un oluşturduğu şekilde savaşan Makedonialı askerlerin çağdaşı olan tarihçi Polybius ne söylediğini biliyordu.

Kendisi, örneğin, Romalılar ve Makedonyalılar arasında 3. yüzyılın sonları ve 2. yüzyılın başlarında yapılan büyük savaşları anlatmıştır. Bu nedenle, Roma Birliği ile savaşan ve onu neredeyse durgunluğa sürükleyen yeni *phalanks*ı, yeni Makedonia *phalanks*ını ya görmüştü, ya da hakkında kesinlikle bir şeyler biliyordu. Polybius, kendi yazdığı gibi, böylesine bir mızrak fırtınasıyla karşılaşan bu piyadelerin her birinin üzerinde yoğunlaşmış demirden on tane sivri uç olabileceğini belirtti. Polybius hiçbir şeyin bu yeni *phalanks*ın karşısında duramayacağı sonucuna varmıştı. Romalı asker, kılıcıyla birlikte tek başına, hepsi bir anda üzerine yüklenen on mızrağı ne kesebildi ne de onları yarıp geçebildi. Roma Birliği'nin 3. yüzyılda bu *phalanks*lardan birini yendiği de gerçek, ama ayrıntılara bakarsanız bu yenilgiyle ilgili kaçınılmaz hiçbir şeyin olmadığını göreceksiniz.

Savaş şartları Romalıların kazanmasını sağladı, çünkü lejyonun *phalanks* karşısında büyük bir üstünlüğü vardı; yani, lejyon, savaş alanında, Makedon *phalanks* savaşçılarından çok daha

özgür hareket edebilen daha küçük birimlere bölünmüştü. Bu, o lejyonun sahip olduğu bir üstünlüktü ancak bir lejyon savaşında, iyi bir Makedon *phalanks*ı ile yapılan savaşı kolayca kazanabilmek şöyle dursun, baskın çıkmak bile akla gelmezdi. Philippos'un karşılaştığı kuvvetlere karşı, bir Makedon zaferi ortaya çıkarma ihtimali daha yüksekti; çünkü karşılarındakiler Romalı lejyonlar değildi.

3. Bölüm: Diplomat Philippos

Ulusal bir paralı asker ordusuna, profesyonellerden oluşmuş bir orduya sahip olacaksanız eğer, eski *phalanks* sistemi için gerekenden çok daha fazla masraf yapacaksınız demektir. Bu nedenle, Philippos egemenliğinin ilk yıllarında para kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek durumunda kalmış ve bunu da gerçekleştirmişti. Başlarda, kral olarak hemen Makedonia içerisindeki rakiplerini denetim altına almak zorunda kalmıştı ve Makedon krallarının tahta çıktıklarında her zaman yapmak zorunda oldukları şeyi yaptığını düşünüyorum. Çevreleri Yunanlıların barbarlar olarak adlandırdıkları halklarla çevriliydi ve bu barbarlar daima Makedonialılarla savaş halindeydiler ve sınırlarını zorluyorlardı. Bu nedenle Philippos, bunlarla, Illyrialılarla ve çeşitli diğer halklarla mücadele etmeye başladı ve çok başarı kazanarak onları püskürttü ve istediği sınırları çizdi.

Bu süreçte, iki önemli şey ele geçirildi. Birincisi Philippos ülke içinde büyük bir general ve lider olarak kendini kanıtlarken, askeri olarak da bir anlamda askerlerinin güvenini kazandı. Bu aynı zamanda hem düşmanları, hem de dostları arasında ününün artması anlamına geliyordu. Son olarak da, bu çeşit mücadeleler daha sonra çok daha güçlü kuvvetlerle karşılaşmadan, ordusunu eğitmesine ve bu orduyu yaratmasına, çok iyi bir ordu haline getirmesine olanak sağladı. Böylece daha önce kimsenin asla başaramamış olduğu derecede soyluların bağlılığını kazanmış oldu. Artık çok bağımsız ve mutlulukla ve isteyerek hizmet eden, kendisine korku ve hayranlıkla karışık saygı duyan baronları vardı. Ordu genel anlamda, Makedonialılarda daha önce eşi benzeri görülmemiş şekilde kendisine bağlıydı.

Artık büyük ölçüde kuvvetlendirilmiş silahlarla Yunan dünyasındaki ciddi yayılma hareketine başlayabilirdi. Hükümdarlığının başlarında attığı önemli bir adım Amphipolis'e saldırmaktı ve hatırlarsanız Amphipolis Atinalılar için çok önemli idi. Onu geri almak için ne gerekiyorsa yaptıkları, ancak son dönemlere kadar tamamen geri almayı başaramadıkları bir Atina kolonisiydi. Amphipolis'i aldı, – onun için her şeyden daha önemli olan Amphipolis'i alan, Amphipolis'in hemen yanında, yüzyıllardan beri gönenç kaynağı altın ve gümüş madenlerinin bulunduğu, Pangaion Dağını da elde etmesi idi. Bu zenginlik artık Philippos'un cebine girecek ve bu parayı en önemli olan şeye harcayacaktı, size bahsettiğim ordu için...

Bunun Philippos'un kullanımı için yılda 1,000 talent verdiği söyleniyor ve bu Atinalıların imparatorluklarından elde ettiği tutarla neredeyse aynı. Bu nedenle, çok büyük miktarlarda paradan söz ediyorsunuz ve bu Philippos'a sahip olduğu gibi bir orduyu kullanma şansını veren ekonomik yeterliliği açıklıyor. Fakat, diplomasi oyununda olağanüstü yetenekliydi. Oyun diyorum, çünkü bir oyunmuş gibi davranıyordu. Bence diplomasi onun için askeri kuvvetlerin barışçıl yollara uzantısı idi. Clausewitz'in savaş tanımını baş aşağı ediyordu. Kimdi o? Sir John Fortescue sanırım. Ülkesi için yalan söylemek amacıyla yurt dışına giden kişiyi 'diplomat' olarak tanımlamıştır. Bu kelime oyununun ardındaki düşüncenin Philippos

için kesinlikle doğru olduğunu düşünüyorum, çünkü onun için diplomasi her ne şekilde olursa olsun ülkesinin çıkarlarını korumak ve geliştirmekti ve bunda da oldukça iyiydi.

En büyük yeteneklerinden biri de inandırıcı bir şekilde yalan söylemekti, ve bu da doğal olarak, "yalancısın," diyecek kadar nezaketsiz olunsa da, uzak yakın en güçlü ordunun başındaysanız... Uzak yakın en güçlü ordunun başındaysanız insanları söylediğinize inandırmak o kadar da zor olmaz. Bunun ona yardım ettiğini düşünüyorum. Ancak demek istediğim şey Philippos'un bir *polis* veya bazı *poleis* ile herhangi bir bölge için çatışma yaşadığında ve Philippos'a, "Ne yapmaya çalışıyorsun, bizim topraklarımızı işgal etmeye mi geldin?" diye sorduklarında, Philippos da onlara, "Yok, hayır, sizin topraklarınızda kesinlikle gözüm yok, yapacak çok daha önemli şeylerim var. Arkamdaki Paionialıların benim ilgime gereksinimi var," deyip herkes sakinleşince, söz konusu yeri sakince işgal edecekti.

Şimdi hatırladım, ve sanıyorum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraydı, hatta önceydi, Hitler ile Philippos ve Demosthenes ile Churchill arasında benzerlik kuran bazı bilim adamları vardı, ve bu en kötüsü değildi. Oldukça hatalıydı ama yine de yapılan en kötü benzetme değildi. Anımsadığıma göre gücü büyük bir savaş başlatmaya yetecek düzeye ermeden önce, Hitler, "Bana bunu verirseniz, bu benim bütün ilgimi çeken şey ve kesinlikle Avrupa'daki en son bölgesel talebim," deyip duruyordu. Birkaç ay içinde Avusturya'yı ele geçirdiğini ya da buna benzer bir şeyi hatırlıyorum. Bu nedenle, Philippos da zaman zaman benzer şeyler yaptığı için bana bunu anımsatıyor. Egemenliği ile ilgili çok ayrıntı var ama sadece bazı noktaların altını çizeyim ve nereye doğru gittiğini anlatayım size.

4. Bölüm: Philippos'un Yayılması

Amphipolis'i ve maden zenginliğini ele geçirdikten sonra yapmak zorunda olduğu ilk şey, kuzey Ege denizinin kıyılarını kontrol altına almaktı ve bu doğal olarak kendine ait bir Makedonia ve aynı zamanda da Trakya bölgesine doğru doğuya gittiği anlamına geliyordu. Buraların denetimini tamamen ele geçirmeye başladı. Apmhipolis'i 357 yılında almıştı ve bu Atinalılarla savaşacağı anlamına geliyordu, çünkü, dediğim gibi, Atinalılar Amphipolis'in öneminden dolayı Amphipolis ile ilişkin iddialarından hiç vazgeçmediler ve her zaman onu geri almak için uğraştılar. Philippos ve Atinalılar arasında geçen ve Makedonia'nın kesin zaferine kadar aralıklarla yapılan bir savaş göreceğiz. Bu çok uzun bir süre devam etmiştir.

Diğer taraftan, Atina'yı fethetmeye çalışan Philippos'un yer aldığı topyekun bir savaş da değildi bu. Nasıl yapabilirdi ki? Halen daha bölgesel bir bakış açısının dışındaydı, tüm Yunan dünyasının dışında... Ancak, kuzey Ege'de yaratmak istediği tüm kargaşayı da yaratmıştı ve Atinalılar bu durumdan mutsuz olacaklardı; Philippos'un yayılmasına karşı kuvvetlerini o bölgeye göndereceklerdi ve bu da savaşın devam ettiğinin bir işaretiydi. Ama Atinalılar onunla boy ölçüşmeye ve gerçekten de onu gittiği yolda durdurmaya çalışmaya hazır değildi. Onları kızdıran ya da endişelendiren bir şey yaptığında ona cevap vermekti. Bazen çıkıp onunla savaştılar, ama genellikle bunu tercih etmediler; ya da bazen ettiler, ve ama, iş işten geçtikten sonra yaptılar.

Philippos'un değişik yönlere doğru yayılmasıyla, fethettiği her yerde gelirlerini artırdı. Thesalia'ya gitti, burası Yunanlıların Yunanistan'a ait olduğunu düşündüğü ve Philippos'un da

kontrolü giderek daha da fazla ele geçirdiği bir yerdi. Gelirler arttı ve hatta bir donanma kurup Atinalılara ve başkalarına denizlerde meydan okumaya başladı. Atinalılarla dalaşırken Atina ticaretine saldırdı. Atina'nın genel durumu 357 ve 355 yılları arasında oldukça kötüydü. Bu döneme geleneksel tarihçiler, 'Sosyal Savaş' adını veriyorlar. Bu onların bir fincan ya da buna benzer bir şey için kavga ettikleri anlamına gelmiyor, buradaki 'sosyal' kelimesi Latincede müttefik anlamına gelen *socii*den geliyor.

Atinalıları gerçekten korkutan Atina Konfederasyonunda bulunan Atina müttefiklerine karşı yapılan bir isyandı ve birkaç yıl boyunca onu bastırmaya çalıştılar. Bugün bilim adamları arasında Atina İmparatorluğu egemenliğinin baskıcı olup olmadığına ilişkin devam eden bir tartışma vardır. Günümüze daha yakın olan bilim adamları Atinalıların aslında baskıcı olmadığını söyler, ve bu durumda bana göre gerçekten rahatsız edici bir soru ortaya çıkar. Eğer bu doğruysa 357 ile 355 yılları arasında neden isyan çıktı? Bununla ilgili konuşmak için yeterli ayrıntıya sahip değiliz, ama Atinalıların güce sahip olma konumlarını ve imparatorluktaki liderliklerini kötüye kullandıklarını söylersek yanlış olmaz sanırım. Belki 5. yüzyılda büyük Atina İmparatorluğundaki kadar baskıcı değillerdi, ama neden? Büyük ölçüde güçleri yetmediği içindi. Önceki imparatorlukta olduğu gibi istediklerini zorla kabul ettirmek için gereken kuvvete ve mali güce asla ulaşamadılar. Ancak ellerinden geleni yaparak müttefiklerini böyle isyan edecek kadar kızdırmayı becerdiler.

Atinalılar kendine geldi ve kazandılar; müttefik isyanını bastırdılar, ancak bu süreçte de zayıfladılar. 356 yılında, onların 'Kutsal Savaş' dediği Yunanistan anakarasında bir savaş patlak verdi. Nedeni, Delphi Kehanet Merkezinin kimin denetimi altında olacağı ile ilgili eski anlaşmazlık idi. Komşuları olan Phokida ve Lokris, kehanet merkezinin denetimini ele geçirmek ve rahiplerin bölgedeki egemenliğine son vermek için sık sık fırsatlardan yararlanıyordu. Rahipler bunun üstüne geleneksel olarak Spartalılar tarafından yönetilen diğer Yunanlılardan yardım istiyorlardı, ancak bunu her zaman kehanetin kontrolünü ele geçirenlerle savaşmak, onları kovmak ve tekrar rahiplerin egemenliğini sağlamak için yapmıyorlardı. Bu olaylar dizisi ve kuram farklıydı. Thebai ve Phokida Delphi için savaşa başlamışlardı. Phokidalı general, Onomarkus, ki sadece bu öyküde boy gösterir, olağanüstü bir kumandandı. Thebailileri yenilgiye uğratıp Thesalia'ya geri püskürtmüştü. Burada da Philippos sahneye çıktı; çünkü Philippos kuzeyden güneye inerek Tesalya'ya doğru genişliyordu.

Bu nedenle, Philippos kuvvetlerini toplayarak Phokidalıları geri püskürttü, Onomarkos'u yenerek onları geldikleri yere geri gönderdi. Burada şu soru ortaya çıkıyor. Bu Yunanlar için iyi miydi, yoksa kötü müydü? Bir taraftan, iyi olduğu düşünülebilir, doğallıkla Delphi Kehaneti Merkezini kibirli bir şekilde zapt eden kişiyi yenmişti, ama şimdi orada kim vardı? Kim Thessalia'da oturuyordu? Şu yeni büyük ordu. Yunanlılara genel anlamda bir tehdit oluşturacak mıydı? Bunun nasıl bu hale geldiğini ve sonunda ne olduğunu biz biliyoruz. Ancak, o dönemde insanlar bölünmüştü; bazılar "Aman Tanrım, bu ordunun başındaki çok güçlü ve çok büyük hırsları olan adam ne kadar acımasız, ne yapacağız," diye düşünürken, onlara karşılık olarak, "Hayır, her şey yolunda, şimdi o iyi ve mutlu, bundan fazla bir şey yapmayı düşünmüyor," diye yanıt veriyorlardı.

5. Bölüm: Atina'nın Savaş Vergisi ve Demosthenes'in Philippos'a Muhalefeti

Philippos'a karşıt konumunda olan lider figür Atina'ya bir göz atalım. Thebai, en son baktığımızda, belki de Atinalılardan daha fazla olan bir güce ulaşmıştı, ancak anımsarsanız, Pelopidas ve Epaminondas'ın ölümü Thebai'nin daha önce elde ettiği canlılığı ve gücü sürdürmesine izin vermedi. Halen daha çok güçlü bir devletti. *Hoplit phalanks*ı hala daha çok güçlüydü; hala daha büyük hırsları vardı; ancak, böyle bir işte lider olma becerilerinin olmadığı ortaya çıktı. Atinalılarda bu beceri vardı ve olup bitenler konusunda çok da endişeliydiler. Ancak Atina 5. yüzyılda gördüğümüz gücünün doruğundaki Atina değildi. Göreceli olarak, gerçekten çok fakir bir yer haline gelmişti. Ancak hala daha Yunan dünyasında bir numaralı deniz gücü idi ve bu nedenle de çok önemliydiler.

Biraz da Atina'nın iç yaşantılarına bakıp, Atinalıların aldıkları kararlarla meydana gelecek bazı önemli değişikliklere dikkat çekelim. Yeni olan bir şey vardı, — ne zaman olduğunu bilmiyoruz —, Peloponessos Savaşı'nın sonlarında olabilir ya da daha sonra da olabilir. Buna *Theorika* deniyordu. Fakir olanlar için sadaka şeklinde yozlaşmış bir çeşit sosyal yardım fonu idi ve Atinalıların yılda iki kez düzenlenen büyük tiyatro festivallerine gitmek için ödemeleri gereken ücret bedeli ödeniyordu ve ismi de buradan geliyor. Çok fazla bir para değildi ama genel olarak Atina'nın yoksulluğu düşünüldüğünde, her miktarda fon, kritik zamanlarda çok önemli olabiliyordu, özellikle milli savunma konusunda.

Ama bu konuda çok fazla tartışma vardı; bir çeşit demokratik parti, temel sosyal haklardan yoksun olanların ya da buna benzer kişilerin partisi, her zaman herkesin bu *theorika*dan elini çekmesini ve bunun yalnızca sosyal yardım devleti için kullanılması gerektiği konusunda ısrar ediyordu, – böyle bir terim kullanmaya çekiniyorum, çünkü o zamanlarda böyle bir şey yoktu. Sadece yoksulluğun giderilmesinde kullanılan milli gelirin yalnızca o kısmına dokunmak istemiyorlardı. Ama devlet işgal altında olursa, devlete karşı bir tehdit olursa, savaşa girmek durumunda kalacaklardı, bu nedenle bazı politikacılar için bunu yapmak için para lazımdı, ve diyelim ki, bu gerektiğinde *theorika*dan aldık diyelim ve onunla ilgili bir anlaşmazlık çıkacaktı. 5. yüzyıldaki Atina İmparatorluğunu hatırlıyor musunuz? Hiç paraları yoktu, hem de hiç, — ama yılda yaklaşık 1000 talent imparatorluktan gelir geldiği için genel olarak bu para sorunu ile başa çıkabiliyorlardı.

Bu doğru değildi. Bu nedenle, Atinalılar bir sefer düzenlemek istediklerinde, doğrudan bir savaş vergisi koyuyorlardı. Buna da *eisphora* deniyordu. Peloponessos Savaşı sırasında iki ya da üç kez bunu uyguladılar. Bildiğimiz kadarıyla, ondan önce hiç uygulamamışlardı. Yunan dünyası için doğrudan vergilendirmenin nasıl doğal olmadığını vurguladık, ama yaptıkları da bu idi. Gerekli olduğunu düşündükleri bir kara ya da deniz sefer yapacakları zaman bu *eisphora*yı ödemek zorundaydılar. Aslında, 5. yüzyıldaki bireysel Yunanlıların kendileri için belirlenen *eisphora* payını bireysel olarak ödedikleri doğruydu, ancak artık bunu yapabilecek çok az kişi kalmıştı ve bu yükü paylaşacak, *symmoria* olarak adlandırdıkları vergi mükellefi gruplar oluşturdular. Bu bana, Atina'nın bir zengin sınıfından daha derinlere indiğini düşündürüyor. Sanıyorum eskiye göre daha fazla kişi vergi ödüyordu.

5. yüzyılda, yalnızca çok zenginler vergi öderdi. Sanıyorum zenginler azalınca, o kadar zengin olmayanlar da bir şeyler ödemek zorunda kaldılar. Atinalılarda gördüğümüz başka bir şey de, savaşmak zorunda oldukları, bu seferlerde düzenli olarak paralı askerleri kullanmalarıydı. Philippos'un kullandığı Makedonialı paralı askerler gibisini kast etmiyorum. Yunanistan'da

herhangi bir yerden gelen bir grup paralı askerin tutulmasından söz ediyorum. Bu Atinalılar sefere gitmek konusunda isteksiz oldukları için yapılıyordu. Bence hiçbir şey Atinalıların 5. yüzyılda, tüm bölgede egemenlik kurdukları zamanki davranışlarından bu kadar farklı olamazdı. 457 yılında her tarafa yayıldıklarında, savaşta bir kabileden ölen kişilerden söz eden bir belgeyi anımsarsınız. Bundan gurur duyuyorlardı ve böyle bir şey yapmaya istekli olan askerler hiç eksik olmuyordu. Meclis oylamaya sundu ve halk kazandı. Artık değil.

Atinalılar bu tür faaliyetlere girişmek konusunda istekli değildi. Bu konudaki şikayetlere ilişkin temel kaynağımız, çoğu zaman Atinalılara Philippos tehditi konusunda yalvararak, çok geç olmadan önlem alınmasını söyleyen Demosthenes'tir. Onlardan tekrar tekrar yapmalarını istediği şey, öncelikle seferi desteklemek için gereken parayı oylamaya sunmaları, sonra da paralı asker tutmayıp, kendilerinin savaşması idi. Bu tartışmaları genelde kazanamadı. Atina'da bu dönem boyunca, bizim deyimimizle, 'şahinler ve güvercinler' diye adlandırabileceğimiz, bir tarafta bu nedenlerle savaşmaya hazır kişiler, ve diğer tarafta da bu konuda isteksiz olan kişiler vardı. Bunu en çok istemeyen kişiler üst sınıf mensuplarıydı ve doğallıkla bunu istememelerindeki neden, savaşın vergi anlamına gelmesi ve bu vergileri kendilerinin ödeyecek olmasıydı.

Bunun üzerinde çok fazla durmak istemiyorum, ama Philippos kendi yönetimi altında olan her yerde, kurabilirse, oligarşik hükümetler kuruyordu. Demokrasiyle ilgilenmiyordu ve demokrasi yanlısı değildi. Atina'da demokrasi yerine bir oligarşinin kurulabileceğine dair umutlarını hiç kaybetmeyen bazı Atinalılar vardı. Bunlar güvercinler ya da daha fazlası olabilirdi. Yani, Philippos'un Atina'da yaptığı şeyi başka devletlerde de yaptığına dair çok belirgin bir gösterge var. Bazı önemli Atinalılara, kendi sebebini desteklemeleri için rüşvet vermiş ve bu işi en kolay yapabileceği insanlar onun yaklaşımına katılan ve tartışmada onun tarafını tutan kişilerdi. Yani, her zaman olduğu gibi gerçek bir fikir ayrılığı vardı.

Çok dikkat etmeliyiz. Son yıllarda gördüğünüz şey bu. Toplumda bazı insanlar gördükleri büyük tehlikeye karşı hazırlıklı olunması ve göğüs gerilmesi gerektiğini savunurken, bazıları bunun abartıldığını, çok karamsar bir görüş olduğunu ve böyle büyük bir tehlikenin var olmadığını, veya da en iyi şekilde müzakereyle ve konuşarak çözülebileceğini düşünüyorlardı. Savaş olmasında ne olursa olsun. Atina'daki durum böyleydi. Eğer düşmanca davranırsanız, eğer şahin hareketinin bir üyesiyseniz, rakiplerinizin kendilerini tehlikenin derecesi konusunda kandırdıklarını ve Philippos'un çok özel bir tehlike olduğunu söyleyebilirdiniz. Eğer bir güvercinseniz, rakiplerinizi panik yaratmakla, aşırı derecede korkmakla ve daha kötüsüyle suçlayabilirdiniz. Doğal olarak, her iki taraf da, insanların her zaman yaptığı gibi, karakterlerine ve buna benzer şeylere ilişkin olarak birbirlerini çok daha kötü şeylerle suçluyordu.

Atina'da iş yaptığı sürenin çoğunda en baskın şahin olarak ortaya çıkacak olan Demosthenes'in ilk açıklaması 351 yılında, *1. Philippik* olarak adlandırdığımız konuşmadır. Philippos'a saldıran ve Atinalıları Philippos'un yarattığı tehlikeye karşı uyaran birçok konuşma yapmıştır. Bugüne kadar, İngilizcede bir kişiye ya da bir ulusa karşı ağır eleştiri yapmak anlamına gelen *philippic* kelimesi de buradan gelir. Atinalıları, Philippos'u durdurmak kolayken bunu yapmak konusundaki savsaklamaları yüzünden onu büyük adama dönüştürerek karşılaştıkları büyük tehlikeyi kendilerinin yaratmış oldukları ile suçlamıştı. Ona göre, Kuzey Ege'ye bir donanma, büyük bir donanma, göndermeleri ve Philippos'un

yayılmasını önlemeleri ve Philippos dönemini sona erdirmeleri gerekiyordu. Onları sıkıştırıp duruyordu, ve bunu tekrar tekrar yapacaktı. "Paralı asker tutmayın, orduya katılın, savaş vergisini oylamaya sunun ve ödemesi gerekenler ödesin." Tartışmayı kaybetti.

Atinalılar önerdiklerini dinleyip harekete geçmediler. Az sonra da Philippos, Olynthos'a saldırdı. Anımsayacak olursanız Olynthos, Khalkidiki Yarımadasında önemli bir devletti ve Spartalılar oraya kendi birliklerini kuran Olynthosluları yenmeye gittikleri zaman bu yüzyılın başlarında oldukça önemli konumdaydı. Hala daha kepenk kapatmış sayılmazlardı. Bu nedenle, Philippos onları elde etmeye çalıştı. Demosthenes yine Atinalılardan olaya katılarak Philippos'un Olynthos'u, bir Khalkidiki devletini almasını, Ege Denizinin egemenliğini ele geçirmesini engellemelerini ve Atinalıların çıkarlarına karşı gelecek her türlü tehlikeye karşı durmaları için ısrar etti. Yine kaybetti. Daha önce söz ettiğim gibi, Olynthia ile ilgili aynı türden üç konuşma yaptı, ancak Atinalılar dinlemediler.

348 yılında, Olynthos düştü. Bu şehir ve bölgedeki diğer şehirler yok edildi. Hatırlarsanız, Peloponessos Savaşı'nda bunun örnekleri görülmüş olsa da, bu Yunanların yenilgiye uğramış devletlere karşı normal davranış şekilleri değildi. Ayrıca Philippos'un sürdürdüğü savaş, çok ama çok sert idi. Şehirleri fiziksel olarak yok etti ve nüfusun geri kalanını köle yaptı. Bu bir mesajdı. Sadece acımasız biri olduğunu sanmıyorum, her ne kadar öyle olmuş olduğunu düşünsem de, bunun örnek olması amacı da vardı. Bu, Philippos bir şey söylediğinde 'yapın' demekti, 'yapın çünkü eğer yapmazsanız, size ezer geçer ve şehrinize ve size de bunlar olur.' Bu, eski bir tekniktir. Asurluların, ellerinden geldiğince kasten zalim ve merhametsiz davranmaları İncil'de anlatılan dönemlerde kullandıkları yoldu. Böylece diğer devletlerin gelecekte uygun bir şekilde davranmalarını sağlamak için ne kadar merhametsiz ve zalim olabileceklerini gösteriyorlardı.

Hitler, İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Rotterdam'a havadan saldırarak şehri yok ettiğinde, tamamen askeri olmayan bu taktiklerden bazılarını kullanmıştı. Açıkça kendisine direnmek isteyen herkesi korkutmayı amaçlamıştı. Bu nedenle, Philippos de böyle yaptı. Son olarak, şu ve bu şekillerde savaştıktan sonra, Atinalılar ve bir grup diğer Yunanlar, Philippos Philokrates Barışı olarak adlandırılan barışı yaptı. Philokrates, Atina delegelerinden biri idi. Atinalılar arasında bu barışı istemeyen pek kimse yoktu. Hatta normalde böyle bir şeye karşı çıkacak Demosthenes bile bunun yapılması gerektiğini düşünmüştü. Sanıyorum bu güç dağılımının gerçeklerini ve aynı zamanda Atinalıların bundan fazlasını yapmak istediklerini yansıtır. Böylece Atinalıların, Philippos ile yaptıkları bu savunma anlaşması dönemine Philokrates Barışı denir.

6. Bölüm: Artan Philippos Tehdidi ve Atina'nın Cevabı

Demosthenes ve bazı diğer kişiler için, başka bir gelişme, panik tuşuna bastığında durum bu idi. Kutsal Savaş. Başka bir Kutsal Savaş sürmekte idi. Bu sefer, gücün rahiplerde kalmasını isteyenler Philippos'i Kutsal Savaşta Yunan kuvvetlerinin başına geçmesi için davet ettiler. Bu çok önemli. İlk olarak, bu durumda Makedonialılar kelimenin gerçek anlamıyla, Yunan olarak tanınmış oluyordu. Yunanların bunu yapmaları Philippos için temel bir doyum, diğer Makedonialıların gözlerinde de olağanüstü bir zafer idi. Sadece Helen olarak kabul edilmiyorlar, aynı zamanda Yunanlıların tapınma merkezi, Apollon Kehanet Merkezini

kurtarmaları isteniyordu kendilerinden. Bu nedenle, ordusunu aldı ve Phokidalılara doğru ilerledi, Phokida ordusunu havaya uçurdu ve kendisinden ne isteniyorsa yaptı. Bu süreçte, her şey sona erdiğinde, Makedonia ve Kral Philippos'un, Delphi Kehanet Merkezini yöneten kurulda yalnızca tek bir oyu olmayacağına karar verdi. Bundan size bu dönemin başlarında bahsetmiş olabilirim, Amphiktionik Meclisi, Delphi'nin etrafında yaşayanlardan oluşan meclisti. Bu kurulda iki oyu oldu ve kendisini Pythia Oyunlarının başkanı yaptı, – bu *panhellen* festivalleri anımsarsınız.

Dört büyük *panhellen* festival yapılıyordu: Olympia, Nemea, Korinthos Isthmos ve sonuncusu da Pythia oyunları olarak adlandırılan Delphi'de yapılan festival. Burada Makedonia'dan gelen bu barbar yalnızca kurulda üyesi değil aynı zamanda kurul başkanı idi ve bütün Yunanlılar Pythia Oyunları için toplandığında şeref mevkiinde idi. Bunun Yunan dünyasında pek çok kişi üzerinde çok korkutucu etkisi olmalıydı. Eğer birisi direnecekse, bunun Atina olması gerektiği giderek belirleniyordu. Atinalılar endişeliydi; en azından olayların gidişini kabul etmeye kararlı olmayanlar endişeliydi. Philippos Atinalılarla olan ilişkilerinde çok dikkatli davranıyordu, bunun için de çok önemli bir nedeni vardı. Yunan dünyasında kimsenin sahip olmadığı özel stratejik avantajlara sahiptiler. Philippos'un da bunlarla ilgili kolay bir çözümü yoktu.

Atina surlarla çevrili bir şehirdi ve bu surları koruyabileceğini kanıtlamıştı. Yunan tarihinde bu noktaya kadar kimsenin surlarla çevrili bir şehri zorla ele geçirme becerisi göstermediğine dikkatinizi çekmek istiyorum. Surlarla çevrili bir şehri ele geçirmenin tek yolu, onu kuşatmak ve aç bırakmaktır. Ama Atinalıların donanması ve surları olduğunu hatırlıyorsunuz, dolayısıyla aç kalmazlar. Bu nedenle, şehri gerçekten almak istiyorsanız, Atina'yı almak gerçekten de çok zor bir işti. Atinalıların donanmaları vardı ve bu donanma diğer devletlerin yapamayacağı şekilde onların size zarar vermesini sağlıyordu. Bu nedenlerle Philippos Atinalılara düşüncesizce saldırmamış ancak bir şekilde Atina'nın çevresinde dolanarak kendi yöntemini denemiştir.

Daha önce tersini yapmış olsa da, her zamanki yöntemini kullanarak, yumuşak sözlerle, Atinalıların ilgilendiği bölgeler için saldırgan bir amacının olmadığını belirtti. Aynı zamanda, Atina politikalarını etkileyerek, Atinalı politikacılara kendi tarafına geçmeleri için rüşvet vererek ve savaş yanlısı insanların kendi yöntemlerini uygulamalarını güçleştirmek için elinden ne geliyorsa yaptı. Demosthenes, o aşamadan itibaren kararını vermişti ve tüm enerjisini ve zamanını Philippos'a karşı, Atina'nın desteğini toplamak ve aslında Philippos'a direnmek, onunla savaşmak ve onu yenmek için Atina dışında bir devletler koalisyonu kurmak için harcıyordu. Aslında, daha önceki zamanlara göre daha başarılıydı, çünkü Philippos tehlikesi açıkça daha büyüktü ve daha fazla Atinalı durumu bu şekilde görebiliyordu. Bir araya getirdiği birlikte Euboia, Megara, Akhaia, Akarnania, Lucas, Phokidas ve son olarak Thebai bulunuyordu.

Bu oldukça iyi bir hileydi. Phokidas ve Thebai geleneksel düşmandılar, ama her ikisi de bu birlikte yer alıyordu ve bu size bu devletlerin, özellikle de orta Yunanistan'da bulunan devletlerin, Philippos'un Thesalia'ya doğru giderken bulunduğu yere en yakın olanların, Philippos'u kendilerine büyük bir tehlike olarak görmeye başladıklarını ve bir anti-Philippos koalisyonuna katıldıklarını gösteriyor. Onların üstüne hemen doğrudan gitmedi; Ege Denizinin kuzey kıyılarında savaştı. Doğuya doğru ilerledi, — bu çok zekice bir hareketti,

Yunanların Khersonessos dedikleri, bizim Gelibolu Yarımadası olarak adlandırdığımız yere doğru, Hellespont'a (Çanakkale Boğazı'na) doğru geldi. Philippos buranın denetimini ele geçirmek istiyordu çünkü Hellespont'u ele geçirebilirse, ticareti kesebilirdi ve Atinalıları teslim olmaya zorlayabilirdi ve bu başkalarına da zarar verirdi. Ama asıl hedef Atinalılar idi.

Böylece, kuvvetlerini Trakya kıyısına yönlendirip birçok şehri ele geçirdi ve gittikçe daha fazla toprak kazandı ve daha sonra da Bizans'a, modern ismiyle İstanbul'a, Boğaziçi'ne doğru giderek yukarıya çıktı ve bu şehri de ele geçirdi. Doğal olarak, Boğaziçi'nin denetleyebilirseniz, ticareti de kesebilirsiniz. Durum Atinalılar için çok ama çok ciddiydi. Demonsthenes başından beri yaptığı gibi aynı gerekçelerle *3. Philippik* konuşmasını yaptı. Bu kez daha yoğun ve inandırıcı idi, çünkü daha fazla Atinalı bu tehlikenin nasıl ciddi bir hal aldığını anlamıştı.

Atinalıların, Perslilerden en azından sözde destek almaları küçük ama o kadar da önemli bir nokta idi. Eğer Yunanlılar bu adamla savaşacaksa, Pers desteğini almaları çok yararlı olurdu. Daha sonra görüldüğü gibi, Persler, Philippos'a direnmek için önemli bir şey yapmadılar, ama, bu, Demosthenes ve onunla aynı fikirdeki Yunanlıların onu durdurmak için nasıl güçlü bir koalisyon oluşturmaya çalıştıklarını gösteriyordu. Özür dilerim. Söylediklerimi çok fazla dikkate almayın, ama sürekli İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki Avrupa devletlerinin davranışları aklıma geliyor, ve bu durumda Perslerin yerine oyunun dışında olan ve sürekli olarak dışında kalmaya çalışan, Amerika Birleşik Devletleri'ni koyuyorum. Bu ülkede güçlü bir izolasyon duygusu vardı ve Avrupa'daki bazı insanlar Amerika Birleşik Devletleri'ni oyuna sokmak için her şey yapılması gerektiğini söylerken, diğerleri de bunu yapmak istemiyordu.

Hiçbir şey değişmezdi, hiçbir şey Amerikalıların zamanında Hitler'e karşı aktif bir rol oynamasını sağlayamazdı, ve Antik Dönemde de Persleri bu noktada bir şey yapmak için kandırabilecek birinin olduğunu hiç sanmıyorum. Ancak, Atinalılar büyükçe bir kuvvet gönderdi ve ordu iyi bir iş çıkararak Philippos'u işgal ettiği toprakların bazılarından çıkardı. Bunun ilginç bir durum olduğunu düşünüyorum. Atinalılar daha önce bir koalisyon oluştursalardı ve ellerinden gelenin en iyisini yapsalardı, Philippos'u yenilgiye uğratırlar mıydı, belli değil. Burada hepimizin bir oldubittinin kurbanı olacağımız korkunç tehlike var, olan şey olmak zorundaydı, başka bir şekilde olamazdı. Hayır, bunun doğru olduğunu sanmıyorum. Hayatlarımızı bu doğruymuş gibi yaşamıyoruz ve geçmişe baktığımızda bunun doğru olduğunu düşünmemize izin vermemeliyiz.

Atinalıların, o anda, Philippos'a karşı bu büyük başarıyı yakalayabilecek duruma gelmeleri bunun asla umutsuz bir hedef olmadığına ilişkin bir kanıttır. Bir kez daha, Delphi için Kutsal Savaş çıkmışı. Bu kez başkanı Philippos olan Amphiktionik Birlik bir kez daha Philippos'u Kutsal Savaş ordusunun başına geçmeye davet etti. Kutsal Savaş, Amphisa denilen ve Delphi'ye yakın bir kasabaya karşı ilan edilmişti ve bu da Philippos'un bu kasabaya kullanacağı kuvvetti. Philippos, Thesalia'dan aşağılara doğru indi ve Delphi'den çok uzakta olmayan ve bir tarafta Elateia ve diğer tarafta da Thermopylai olarak adlandırılan bir yere geldi. Bunlar Orta Yunanistan'a ulaştıran damarlardı. Bu yerlerden geçtiğinde, Boiotia'nın hemen yanına gelirdin, Atina'dan birkaç gün uzaklıkta ve çok büyük bir zarar verebileceğin bir yerin ortasında olurdun.

7. Bölüm: Demosthenes'in Duruşu ve Khaironeias Savaşı

Atinalılar haber aldıklarında, panik ortamı doğdu. Demosthenes öyküyü anlatır. Demosthenes işin içinde, çağdaş olduğu için iyi bir tanıktı. İyi ama, aynı nedenle ona biraz da şüpheyle yaklaşmak gerekiyor. Belirli bir görüşü olan biriydi, siyasette oldukça aktifti, her şeye ilişkin kesin düşünceleri vardı ve ünü yaptığı şeylere nasıl baktığınıza bağlı. Bu nedenle, bizim bunları onun bakış açısından anlattığımızı anlamanız gerek. Bu Winston Churchill'in çok büyük bir rol oynadığı İkinci Dünya Savaşına katılmasına ilişkin anlattığı hikâyelere benziyor. İlkinde bile ama daha çok ikincisinde, yalan söylediğinden değil, ya da yanılttığından değil, bu hikâyeleri okuduğunuzda, Winston Churchill'in bakış açısından okuyorsunuz. Bu nedenle uyanık olmanız gerek. Churchill hakkında harika bir hikâye var, görünüşe göre de doğru. Churchill'in Birinci Dünya Savaşı hakkındaki kitabı çıktığında, — adını unuttum şimdi; diyelim ki "Büyük Savaş", değildi ama. Churchill'i hiç sevmeyen bir önceki başbakan, Arthur Balfour şöyle demiş, "Winston'un kendisi hakkında başka bir kitap çıkardığını ve isminin de Büyük Savaş olduğunu görüyorum."

Demosthenes'in düşmanları da bazı konuşmalarında söyledikleri hakkında aynı şeyleri söyleyebilirler. Ama kariyerinin daha sonraki zamanlarında, kendisi ve ezeli rakibi arasında büyük bir savaş çıktığında, Demosthenes'in arkadaşları meclisten ona bir taç verilmesini oylamaya sunmayı talep etmişti. Bu taç altından değil de yapraklardan oluşuyordu ve onun Atina için yaptıkları için bir şeref anlamına geliyordu. Rakipleri, Demosthenes'in Atina için yaptığı şeye karşılık olarak, kendisinin Akropolis'ten aşağı atılması gerektiğini düşünüyorlardı. Ortada, iki tarafını da bildiğimiz büyük bir tartışma dönüyordu. Bu tartışmada Atina için yaptığı şeyleri açıklıyor ve neden ona teşekkür edilmesi gerektiğini söylüyordu ve bu noktaya dikkat çekiyor. Atina'ya gelen ve Philippos'un Elateia'da olduğuna ilişkin haberden söz ediyordu ve hepimiz ilk iş sabah oradaydık ve her yer doluydu.

Herkesin salına salına geç geldiği ve kimsenin acele etmediği bir yer olan Atina meclisinde işlerin nasıl yürüdüğüne ilişkin size Aristophanes'ten bir metin okumuştum, anımsarsınız, ve şimdi de her yerin doluydu diyor. "O günkü *prynateis,* senato toplantısının başkanı, kim söz almak ister diye sorduğunda, kimse, hiç kimse el kaldırmamıştı. Daha sonra ben ayağa kalktım ve size önerilerimi v.s. sundum. Ama sanıyorum temelde bu durumda çok büyük bir korku olduğundan ve kimsenim ne yapacağını bilmediğinden kuşku duyamayız." Demosthenes bunun üzerine direnmek için hangi önlemlerin alınması gerektiğini anlattı. Bunlardan biri, yapabildiği bir şeydi, gerekli olan kuvvetleri desteklemek *theorika*yı kullanmaktı. İkincisi de, diplomatik bir bakış açısından oldukça başarılı görünen bir şey yapmak, yani Thebai ile anlaşma yapmaktı.

370'li yılların son dönemlerinden başlayarak, Atinalılar Thebaililerle müttefik olmamış, Thebai Sparta ile anlaşma yapması alarma geçirmişti. Geç 340 ve erken 330larda, Thebaililer ve Boitialılarla Philippos'a karşı kuşkusuz en güçlü kara kuvvetini meydana getirmek için anlaşma yaptı. Sonunda, 338 yılında, Boiotia'nın batısında Khaironeia Savaşı patlak verdi ve Philippos'un zaferiyle sonuçlandı. Ama kolay kazanılmış bir zafer değildi. Durum başa baştı. Ona ilişkin yaptığımız açıklamalar, Spartalılar orda olmasa bile, Philippos'un orduları zirvelerinde olsalar bile anlatılanlar, Yunanlıların da savaşı kazanma şansı olduğunu doğruluyor. Bu çok önemli bir nokta, fakat kazanamadılar. Philippos kazandı ve bu da Yunan

özgürlüğünün sonu oldu. Ondan sonra, dış politika açısından devletlerin hepsi Philippos'a boyun eğmek zorunda kaldı.

Bir çok durumda, aslında onların iç özerkliklerine karıştı. Yunan dünyasında, Khalkis ve Euboia, Korinthos ve batıda Ambrakia Dağı olmak üzere önemli yerlerde garnizonlar kurdu ve bunlara 'Yunanistan prangaları' adı verildi. Gücünü göstermek ve Yunanistan'ı denetim altında tutmak için memleketi büyük bir zincire bağlamış gibiydi. Atinalılar konfederasyondan, kendi konfederasyonundan kovuldu ve Philippos ile anlaşma yapmaya zorlandılar. 336 yılında, başkanı kendisi olan Korinthos Birliğini kurdu. Bu saldırı ve savunma anlaşması idi. Başkomutanı Philippos idi ve herkese ne yapacağını söyleyebilirdi, ve onlar da yapmak zorundaydılar. Bu da tam anlamıyla Yunan özgürlüğünün sonu anlamına geliyordu. Aynı yıl, Philippos suikasta kurban gitti ve elinde tuttuğu güç ile yapacağını hiçbir zaman gösteremedi.

Philippos, Persleri fethetmeyi düşündü ise de bu iş, o zamanlar 18 yaşında olan küçük oğlu Aleksandros'a kaldı. Burada, bu olaylarla ilgili tarihin yaptığı ilginç yargılamaya geliyoruz. Özellikle de en ilginç kişinin Demosthenes olduğunu düşünüyorum; sorunlara ilişkin yapılan derleme bölümünde de okuyabileceğiniz gibi, 19. yüzyıl Alman tarihçisi Droysen ve genel olarak o dönemdeki Alman tarihçiler bu yargıya ilişkin hiçbir şüphe duymuyorlardı. Bu Demosthenes hakkında oldukça olumsuz bir yargıydı. Her şeyin ötesinde, Atina neydi? Droysen'e göre, '*ein advokaten republic'*ti*,* bu vurulabilecek en kötü darbeydi, bir avukatlar cumhuriyeti... Demosthenes'in korumaya çalıştığı şey küçük bağımsız devletler dünyası anlamına gelen '*kleine Städte'*tı, Droysen'e ve milliyetçi dostlarına göre aşağılayıcı terimdi. Yazısının tarihini unuttum ama, ya Bismark birleşmeyi gerçekleştirmiş, ya da milliyetçiler küçük devletlerin büyük bir Alman imparatorluğu oluşturmak için bir araya getirilmesini talep eden şeyler yazmışlardı ve Droysen'in savunduğu da bu idi.

Droysen geleceğin Philippos ile olduğunu söylemişti. Demosthenes zamanı gelmiş de geçmiş olan şeyleri korumaya çalışan bir gericiydi. Yapılması gereken şey, eski Akdeniz'in bir araya getirilmesiydi ve bu, bu yönde atılmış bir adımdı. Eski Akdeniz'in bir araya getirilmesi neden gerekliydi ki? En sonunda Philippos ve Makedon tarafından değil de Romalılar tarafından gerçekleştirildi çünkü bütün bunlar o olmadan Hıristiyanlığın olmayacağı büyük bir planın parçasıydı. Hıristiyanlık dünyaya gelip ve Avrupa'da egemenlik sağlayabilirdi çünkü Makedonia ve Romalılar sadece tek bir dünya yaratmıştı ve Demosthenes dar görüşlü önemsiz düşünceleri ile bunun gerçekleşmesinin önüne geçiyordu.

Evet, Demosthenes hakkında bazı hayran olunacak şeyler de vardı, ancak tutumu ve politikası umutsuz olması nedeniyle Don Kişotvariydi. Droysen'in aslında ne dediğinden anladığım şu; kaybetti demek ki yanlış yaptı. Kazananlar her zaman haklıdır, yoksa kazanmazlardı. Artık, bunu farklı bir açıdan değerlendirebiliriz. Farklı bir durum düşünürsek, üzerinde başından beri düşünüyorum ve size söylüyorum, o da tarihçiler tarafından zamanının Demosthenes'i olarak adlandırılan Winston Churchill'e bir bakmamız. Hitler'den gelen tehdide dikkat çeken ve destek arayan ve bıçak İngilizlerin boğazına dayanıncaya kadar aptal muamelesi gören ve yalnızca o zaman ve büyük bir isteksizle İngilizler tarafından başa geçirilmiş bir adam…

Şimdi, onun deneyimlerine ve yaptığı şeye bakarsak, bana göre, aydınlatıcı bir şey olduğunu görürüz. Kahramanca zafer ile felaket arasındaki fark çok ince olabilir. Ülkesinin ve

müttefiklerinin kaderlerinin düşük bir noktasında görev alan Churchill, ünlü bir konuşma yapmıştı ve bulundukları konuma karşın, meydan okuyan bir konuşma yaptı; "Tamamen inanıyorum ki, herkes görevini yaparsa, hiçbir şey ihmal edilmezse ve şu anda yapıldığı gibi en iyi düzenlemeler gerçekleştirilirse, ada toprağımızı koruyabileceğimizi bir kez daha kanıtlarız. Savaş fırtınasını dindirmek ve zulüm tehdidinden kurtulmak için, yıllar bile alsa, gerekirse tek başımıza, sonuna kadar gideriz. Fransa'da savaşırız, denizlerde, okyanuslarda savaşırız, büyüyen güven ve gücümüz ile havada savaşırız ve adamızı ne pahasına olursa olsun koruruz. Kumsallarda savaşırız, karada savaşırız, tarlalarda, sokaklarda savaşırız, tepelerde savaşırız ama yine de asla teslim olmayız," demişti.

Yine de İngiltere bu savaşı kaybetmekten ve Nazi Almanyası'nın işgal dehşetinden kıl payı kurtuldu. Aslında, Hitler ve Goering, uçaklarını şehirleri bombalamak ve sivilleri korkutmak için kullanmayıp Büyük Britanya Savaşı başında yaptıkları gibi RAF'nın iniş pistlerini bombalamaya devam etseydi, Almanya Büyük Britanya Savaşını kazanabilir ve başarılarını kaçınılmaz kılacak hava denetimini elinde tutabilirdi. Şimdi olayların böyle geliştiğini düşünelim; Churchill'in 'bulldog' kararlığı, Fransa'nın düşüşünden sonra göreceli olarak cömert bir barış teklifini reddetmesi, geçmişe bakıldığında bu insanları inatçılığı ile kötü duruma sürüklemiş gibi görülürdü. Tarihte, gösterişli bir enayi ya da cesur bir aptal olarak muamele görürdü.

Ancak Churchill ve Demosthenes gibi adamlar özgürlüğü sevenlerin, destek çok az bile olsa, zafer olanaksız gibi görünse de, her şeye rağmen, özgürlük için savaşması gerektiğini bilir. Sonuca rağmen, bana göre Khaironeia'da bulunan Atina'nın ve Yunan müttefiklerinin durumu, Churchill'in başka bir bağlamda kullandığı sözlerle ifade edilir, "Onların en iyi oldukları zaman." Çok teşekkürler.

[metin sonu]